ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΤΟΜΟΣ Β΄

1915 - 1916

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1992

210 Β'

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
026000197530

Αρ. εισ. Δ'26 1993

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Σπουδαστήριο Ιστορίας Ν. Χρόνων
Τμήμα Ηπείρου

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΤΟΜΟΣ Β΄

Γιάννινα — 1915 - 1916

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1992

ΣΧΟΛΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐπιμέλεια ἐξωφύλλου: Κώστα Π. Βλάχου

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
Ὁπλαρχηγοῦ Πουτέτση 23
Ἰωάννινα 453 32
Τηλ. 28.315

Στὴν Ἐλευθερία

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ δεύτερος τόμος τοῦ βιβλίου μου, «Τὰ Γιάννινα τοῦ μεσοπολέμου», καλύπτει τὴ διετία 1915-1916, μιὰ ἐποχὴ μεστὴ ἀπὸ γεγονότα, ὄχι δυστυχῶς εὐχάριστα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ μεγάλου Διχασμοῦ καὶ τῶν καταστρεπτικῶν συνεπειῶν του γιὰ τὴ χώρα μας. Τὰ Γιάννινα καὶ ἡ Ἤπειρος, περιοχὴ περισσότερο εὐαίσθητη ἀπὸ ἄλλες ἑλληνικές, ἐξαιτίας τῆς γειτνίασης της μὲ τὸ ἀρτισύστατο κράτος τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς ἐκκρεμότητας τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ζητήματος, ἀντιμετώπισαν ὀξύτατα καὶ πολύμορφα προβλήματα, τὰ ὁποῖα προσέδωκαν τὴ δική τους χροιὰ στὴν κατάρα τοῦ Διχασμοῦ. Δυὸ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἦταν ἡ πείνα, ποὺ ἐξαθλίωσε τοὺς πληθυσμοὺς πόλεων καὶ χωριῶν, ἐξαιτίας τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς φυσικῆς ἀπομόνωσης τῆς ἀκριτικῆς περιοχῆς, καὶ τὸ χάσμα ποὺ δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στὸ λαό, ὡς προέκταση τῆς ἀντιπαλότητας τῶν δυὸ βασικῶν παραγόντων τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς χώρας, τοῦ βασιλιᾶ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ πρώην πρωθυπουργοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Ἡ διαφωνία τους, ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἀναγκαιότητας ἢ ὄχι τῆς ἐξόδου τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο, δημιούργησε μέγιστες πολιτικὲς ἀνωμαλίες, ποὺ τελικὰ ὁδήγησαν στὸ «Κίνημα τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης», ἀπὸ τὸ Βενιζέλο, στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὴ διαίρεση τοῦ κράτους σὲ δύο. Ἦταν ἀπὸ τὶς πιὸ θλιβερὲς στιγμὲς τῆς ἱστορίας τῆς νεότερης Ἑλλάδας, ποὺ οἱ ἐπιπτώσεις τους βάραιναν ἐπὶ δεκαετίες στὴ ζωή της. Χωρισμένος ὁ λαὸς σὲ δυὸ βαθύτατα ἀλληλομισούμενες παρατάξεις, τοὺς βενιζελικοὺς κι ἀντιβενιζελικούς -ἀκόμα καὶ στενοὺς φίλους καὶ οἰκογένειες δίχασε ἐκεῖνο τὸ ἀπύθμενο πολιτικὸ μίσος- εἶχε σχεδὸν ἀπαρνηθεῖ τὴ λογικὴ καὶ ἐνεργοῦσε μὲ τὸ ἔνστικτο, τόσο πολὺ εἶχαν ἐπηρεάσει οἱ πρωταγωνιστὲς τοῦ δράματος, τὰ «εἴδωλα», τὸν ἐσωτερικό τους κόσμο, τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὰ συναισθηματικὰ ἀντανακλαστικά τους. Στὰ Γιάννινα, τὰ διαδραματιζόμενα στὴν Ἀθήνα, εἶχαν τὸν ἀντίκτυπό τους, ἄλλοτε ἐντονότερο, ἄλλες φορὲς ἠπιότερο, ἀνάλογα μὲ τὶς συνθῆκες ποὺ δημιουργοῦνταν ἀπὸ τὸν ἀκριτικὸ χαρακτῆρα τῆς περιοχῆς καὶ τὴν ἰταλικὴ ἀπειλὴ ποὺ ἐπηρέαζε τὴ ζωὴ τῆς πόλης.

Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα τῆς κρίσιμης διετίας 1915-1916 πλέκονται, ὅπως καὶ στὸν πρῶτο τόμο,γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας τοῦ Πέτρου Κωστίδη, ἀντιπροσωπευτικοῦ δείγματος τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας τοῦ Διχασμοῦ. Θέλω νὰ πιστεύω πὼς καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ δεύτερου τόμου θὰ ἱκανοποιήσει, ὅπως καὶ τοῦ πρώτου, τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ θὰ δώσει ἀπάντηση σὲ πολλὰ ἐρωτήματα, τῶν νέων ἰδίως, ποὺ εἶναι φυσικὸ ν' ἀγνο-

οὖν καίριες στιγμὲς καὶ πολὺ περισσότερο τὶς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη, σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις της. Οἱ παλαιότεροι, οἱ συνομήλικοι καὶ οἱ μεγαλύτεροι, εἶμαι σίγουρος πὼς μὲ συγκίνηση θ' ἀναπολήσουν τὶς μέρες ἐκεῖνες, ἀφοῦ ἡ ἐξεταζόμενη περίοδος εἶναι συνυφασμένη μὲ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τους καί, κάποιων, μὲ τὴν ἐφηβεία τους.

Τελειώνοντας θέλω νὰ εὐχαριστήσω γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς «Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς» γιὰ τὴν ἠθικὴ συμπαράστασή του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ὑλικὴ συνδρομή του, προκειμένου νὰ καλυφθεῖ μέρος τῶν δαπανῶν τῆς ἔκδοσης αὐτῆς. Οἱ οἰκονομικὲς δυσχέρειες, ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ συγγραφεῖς, ἀποτελοῦν πάντα τροχοπέδη γιὰ τέτοιου εἴδους προσπάθειες, γιαυτὸ καὶ ἡ εὐγενικὴ χειρονομία τῆς «Ριζαρείου» μὲ συγκινεῖ. Ἀπὸ τὴν πλευρά μου παραχωρῶ καὶ πάλι στὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Ζαγοριοῦ «Κώστας Λαζαρίδης» ὅλα τὰ ἀντίτυπα καὶ τοῦ β΄ τόμου, γιὰ ἐνίσχυση τοῦ πνευματικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ του ἔργου.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Γιάννινα, Μάρτιος 1992

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΙΧΑΣΜΟ

Ἡ πρωτοχρονιὰ τοῦ 1915 ξημέρωσε ντυμένη στὰ λευκά. Τὸ χιόνι εἶχε ἀρχίσει νὰ σκεπάζει τὰ γύρω βουνά, τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς· σὲ λίγο, σιωπηλὰ καὶ διακριτικά, κατέβηκε στὴν πόλη καὶ τῆς χάρισε τὰ στολίδια του. Τὶς πρωινὲς ὧρες, ὅταν ἀκούστηκε ὁ ἦχος ἀπὸ τὶς καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν, σταμάτησε. Οἱ πόρτες τῶν σπιτιῶν ἄρχισαν ν' ἀνοίγουν, «χιόνι, χιόνι», φώναζαν οἱ νοικοκυρές, καθὼς ἀντίκρυζαν τοὺς πάλλευκους δρόμους, ὅλοι σηκώνονταν νωρὶς γιὰ νὰ προκάνουν νὰ πιάσουν καλὴ θέση στὰ στασίδια, οἱ ἐκκλησίες γέμιζαν τότε ἀσφυκτικά, πρωτοχρονιὰ ξημέρωνε καὶ μαζὶ δυὸ μεγάλες γιορτές, τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τῆς Περιτομῆς τοῦ Χριστοῦ. Ἦταν μεγάλη ἁμαρτία νὰ μείνεις σπίτι χρονιάρα μέρα, μόνο στοὺς ἄρρωστους συγχωροῦσαν τέτοια παράλειψη.

Ὁ Πέτρος Κωστίδης εἶχε ξαπλώσει τὰ μεσάνυχτα. Ἡ συντροφιὰ στὰ γύρω δωμάτια χαιρόταν τὸ παιγνίδι καὶ τὰ πλούσια ἐδέσματα τῆς οἰκογένειας, αὐτός, ἐκείνη τὴ βραδυὰ ποὺ τέλειωνε ὁ χρόνος, ἤθελε νὰ μείνει μόνος, νὰ κουβεντιάσει μὲ τὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶπε στὴ γυναίκα του ποὺ ἀνησύχησε, ἀποτραβήχτηκε λοιπὸν κι ἄρχισε ἡ ἀναπόληση. Ὅλα, ὅσα εἶχε ζήσει πέρασαν ζωντανὰ μπροστά του, χαρὲς καὶ λύπες, βιώματα ποὺ θάσβηναν μόνο μὲ τὸ θάνατό του, μιὰ ἐπιστροφὴ στὸ παρελθόν, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Πέτρου, ἔπρεπε νὰ δημιουργεῖ εὐχάριστα συναισθήματα, ὅμως αἰσθανόταν διαφορετικά. Ἡ ἀναπόληση μοιάζει μὲ τὴν ἐξομολόγηση, ξαλαφρώνει τὸν ἄνθρωπο, ὁ Πέτρος ἀντίθετα ἔνοιωθε μιὰ δυσφορία, σὰν προμήνυμα ἀρρώστειας, μεγάλα ἐρωτηματικά, γεννήματα τοῦ πολέμου, μὲ τὰ ἑκατομμύρια τῶν θυμάτων καὶ τὶς καταστροφές του, ζητοῦσαν ἀπάντηση, ἦταν καὶ ἡ μεγάλη ἀνησυχία γιὰ τὸ ποιὸ δρόμο θ' ἀκολουθοῦσε ἡ Ἑλλάδα γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὶς συμπληγάδες πέτρες καὶ νὰ βρεῖ τρόπο νὰ λευτερώσει τὰ σκλαβωμένα παιδιά της ἢ νὰ βοηθήσει ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν γευτεῖ γιὰ λίγο τὴ λευτεριὰ καὶ κινδύνευαν πάλι νὰ τὴ χάσουν. Μὲ τέτοια συναισθήματα κοιμήθηκε ὁ Πέτρος, μὲ τὰ ἴδια ξύπνησε. Ἀπὸ βραδὺς εἶχε ἀποφασίσει νὰ ἐκκλησιαστεῖ μὲ τὴν οἰκογένειά του στὴ Μητρόπολη, ὅταν τοῦ εἶπαν πὼς χιόνισε, ἄλλαξε γνώμη, θὰ πήγαιναν στὸ Ἀρχιμαντρειό, τὴν ἐκκλησία τῆς συνοικίας του, τῆς Καραβατιᾶς, ἐκεῖ ἐξα-

κολουθοῦσε νάναι ἐπίτροπος. Ὅλη ἡ οἰκογένεια θὰ ἐκκλησιαζόταν, αὐτός, ἡ γυναίκα του ἡ Λευκή, τὰ παιδιά του, ὁ Δημήτρης ὁ γιατρός, μὲ τὴ γυναίκα του τὴν Κατερίνα, ὁ Βασίλης, ὁ φιλόλογος, φαντάρος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ κόρη του ἡ Χριστίνα, ἔμπαινε στὰ δεκαεφτά, σωστὴ γυναίκα, πιὸ ὄμορφη ἀπὸ τὴ μάνα της, κι ὁ μικρὸς Νίκος, ἕνα ζωηρό, μὲ κάποια ἐσωστρέφεια, παιδί, φοιτοῦσε τώρα στὴ *Ζωσιμαία σχολή*. Στὸ σπίτι θὰ ἔμεινε μόνο ἡ πεθερά του, ἡ Ἑλένη, νάχει τὸ νοῦ της στὸ μωρὸ τοῦ Δημήτρη καὶ τῆς Κατερίνας. Ἡ ὑπηρέτρια, ἡ Χρυσάνθη, εἶχε πάρει ἄδεια, πῆγε στὸ χωριὸ νὰ κάνει πρωτοχρονιὰ μὲ τοὺς δικούς της.

Στὸ ἐπιτροπικὸ τὸν δέχτηκαν οἱ συνεπίτροποί του, εἶχαν πάει νύχτα ἐκεῖ, πρὶν χτυπήσουν οἱ καμπάνες, νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν καλὴ ἐμφάνιση τῆς ἐκκλησίας. Ὅλοι Καραβατιανοί, φίλοι καὶ γνωστοί του, ἕνας ἦταν φανατικὸς *Μητροπολιτικός*, ἀπομεινάρι τοῦ παλιοῦ καιροῦ, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν ἀρχίσει πάλι νὰ κάνουν ἐμφανὴ τὴν παρουσία τους, μάλιστα μὲ κάποια θρασύτητα, ἀφοῦ τολμοῦσαν νὰ κατηγορήσουν τοὺς ἀγωνιστὲς τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, ὅτι πρόσφεραν ἀρνητικὲς ὑπηρεσίες στὴν πατρίδα, δὲ δίσταζαν νὰ τοὺς ἀποκαλοῦν ἔμμεσα καὶ *ἐγκληματίες*· ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἀρχιμανδρειοῦ δὲν ἀνῆκε στὴ μερίδα τῶν παραχαρακτῶν τῆς ἱστορίας, μόνο ποὺ ἦταν τυφλὰ ἀφοσιωμένος στὸν κάθε μητροπολίτη, ποτὲ ὅμως δὲν μετέφερε κουβέντες κι ἂς τὸν πείραζαν κάποτε ἐνοχλητικὰ οἱ ἄλλοι ἐπίτροποι. Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πρωτοχρονιάτικων εὐχῶν, δυὸ ἐπίτροποι πέρασαν στὸ ἐπιτροπικὸ ποὺ δεχόταν τοὺς ἐκκλησιαζόμενους ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα, οἱ ἄλλοι περίμεναν ὅσους ἔμπαιναν ἀπὸ τὴν κυρία εἴσοδο, μὲ τὸ μεγάλο προαύλιο. *Τάμαθες τὰ νέα;* ρώτησε τὸν Πέτρο, ὁ γείτονάς του ἐπίτροπος, ὁ Λάμπρος Φερούκης, τὸ σπίτι του βρισκόταν στὸν ἴδιο δρόμο, δίπλα ἀπὸ τῆς Οὐρανίας, *ἄρχισαν νὰ διαλύουν τὶς Γενικὲς Διοικήσεις, τάγραφε πάλι προχθὲς ἡ «Ἤπειρος», ποιὸς τὴν ἀκούει, αὐτοὶ ἐκεῖ κάτω θέλουν νὰ μᾶς κάνουν ἀποικία, καὶ μᾶς καὶ τὴ Μακεδονία... —Δὲν ἔλεγε τέτοια ἡ ἐφημερίδα*, τὸν διέκοψε ὁ Πέτρος, *γιὰ μείωση τῶν ἁρμοδιοτήτων μιλοῦσε. — Ἔ, κι αὐτὸ τί εἶναι; Ὅταν ἕνα κέντρο ἐξουσίας ἀπογυμνώνεται ἀπ' ὅλες τὶς δικαιοδοσίες του, δὲν καταργεῖται στὴν πραγματικότητα; —Ἴσως ἔχεις δίκιο*, εἶπε ὁ Πέτρος, *ὁ ἅγιος νὰ τοὺς φωτίσει ν' ἀλλάξουν γνώμη, τέτοια πρωτοχρονιάτικα δῶρα ἂς μᾶς λείπουν...*

Στὴν ἐκκλησία εἶχε δημιουργηθεῖ ἀδιαχώρητο. Ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου προχωροῦσε μὲ ἀργοὺς ρυθμούς, *τὸν Οὐρανοφάντορα τοῦ Χριστοῦ...* ἔψαλλε ὁ δεξιὸς χορός, τὸ μεγαλυνάριο τοῦ ἁγίου, οἱ ἐπίτροποι μὲ τοὺς δίσκους ἔφεραν γύρω τὸ ἐκκλησίασμα, οἱ προσφορὲς ἦταν σημαντικὲς κι ἂς περνοῦσε ὁ κόσμος οἰκονομικὴ κρίση· τὰ τρόφιμα στὴν ἀγορὰ ἄρχισαν νὰ σπανίζουν, ὁ κόσμος πίστευε ἀκόμα, ἦταν καὶ ἡ ἀπειλὴ τοῦ πολέμου, ποὺ ἔστρεφε τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων στὸν οὐρανό, *Μετὰ φόβου Θεοῦ...* ἀκούστηκε σὲ λίγο ἡ φωνὴ τοῦ λειτουργοῦ, ἡ ἀκολουθία πλησίαζε στὸ τέλος της. Οἱ ἐπίτροποι περίμεναν ν' ἀδειάσει ἡ ἐκκλησία,

ἀντάλλασσαν εὐχὲς μὲ τοὺς γνωστούς, ὕστερα συγκέντρωσαν τὶς οἰκογένειές τους, πλησίασαν στὴν ὡραία Πύλη, πῆραν ἀντίδωρο, εὐχήθηκαν *Καλὴ χρονιά*, κι ἔφυγαν γιὰ τὰ σπίτια τους.

Ὁ καιρὸς ἄρχισε νὰ καλλιτερεύει, δὲ χρειάστηκε ἀμάξι ὁ Πέτρος γιὰ νὰ γυρίσουν. Τοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ πίστη καὶ ἡ εὐλάβεια τοῦ κόσμου, γινόταν ὅμως αἰσθητὴ καὶ ἡ ἀνησυχία ποὺ τὸν κατεῖχε γιὰ τὶς μέρες ποὺ ἔρχονταν, φαμελίτες ἦταν οἱ περισσότεροι, ἡ ἐξοικονόμηση τοῦ ἐπιούσιου εἶχε γίνει δύσκολη ὑπόθεση. Μόλις μπῆκε στὸ σπίτι, ἡ Κατερίνα τοῦ ἔδωσε τὴν ἐφημερίδα, αὐτὸ γινόταν κάθε πρωὶ ποὺ ξυπνοῦσε, ἤθελε νὰ ἐνημερωθεῖ ἀμέσως ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο*, ὕστερα διάβαζε καὶ τὴ νεοεκδομένη *Σημαία* τοῦ Ν. Λάππα, ἦταν συνδρομητὴς καὶ στὶς δύο· ἐνδιέφεραν πρῶτα τὰ νέα τοῦ πολέμου, ἀλλὰ κι ὅλα, ὅσα γίνονταν στὴν πόλη καὶ στὴν ἐπαρχία, μὲ προσοχὴ παρακολουθοῦσε καὶ τοὺς διαξιφισμοὺς ἀνάμεσα σὲ πολιτικὰ πρόσωπα τῶν Γιαννίνων· δὲν ἦταν εὐχαριστημένος μὲ τὴν ὀξύτητα ποὺ διεξάγονταν οἱ ἀγῶνες, εἶχε τὴ γνώμη πὼς ὁ Κ. Καζαντζῆς εἶχε ξεπεράσει τὰ ὅρια, ἐκτοξεύοντας κατηγορίες ἀσύστατες ἐναντίον τῆς δημόσιας διοίκησης καὶ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, δὲν εἶχε στὸ τέλος-τέλος αὐτὸ τὸ δικαίωμα, φευγάτος ἦταν, στὴν Ἀμερική, ὅταν οἱ ἄλλοι ἔχυναν τὸ αἷμα τους. Βέβαια κι ὁ Χατζῆς δὲν ὑστεροῦσε σ' ἐπιθετικότητα, ὑπερβολὲς κι ἀπαράδεκτη χρήση ἐπιθέτων, ἦταν ὅμως ἀμυνόμενος κι αὐτὸ βάραινε στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων. Τὸ πρωτοχρονιάτικο φύλλο τῆς *Ἠπείρου* ἀποτελοῦσε μιὰ μικρὴ ἔκπληξη, δὲν εἶχε νὰ ζηλέψει πολλὰ ἀπὸ τὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες. Κάθησε στὴν τραπεζαρία γιὰ τὸ πρωινὸ κι ἄρχισε νὰ ξεφυλλίζει τὴν ἐφημερίδα, πολυσέλιδη, πανηγυρική. Στὸ κύριο ἄρθρο γινόταν κριτικὴ ἀνασκόπηση τῶν γεγονότων τῆς χρονιᾶς ποὺ πέρασε, διατυπώνονταν ὀρθὲς διαπιστώσεις καὶ προβλέψεις. Οἱ ἐμπόλεμοι, ἔγραφε, μάχονταν μὲ πεῖσμα καὶ τάσεις ἐξολόθρευσης τοῦ ἀντίπαλου, παρὰ τὴν αἱμορραγία τους ὅμως ἦταν ἀκόμα ἀκμαῖοι, ἕτοιμοι νὰ ρίξουν στὴ σφαγὴ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους. Ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμούς, μὲ βάση τὰ γεγονότα, φαινόταν πὼς ἡ πλάστιγγα ἔκλινε πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Entente, ὁ γερμανικὸς κολοσσὸς θὰ ὑπέκυπτε κι ὁ χάρτης τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἐγγὺς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀφρικῆς θ' ἄλλαζε. Ἡ Αὐστροουγγαρία καὶ ἡ Τουρκία θὰ κολοβώνονταν ἢ θὰ διαλύονταν. Ἡ Ἤπειρος, κατὰ τὸ 1914 συνέχιζε ὁ ἀρθρογράφος, εἶχε δοκιμαστεῖ πολύ. Μεγάλο τμῆμα της, μὲ τὸ *Πρωτόκολλο τῆς Φλωρεντίας*, εἶχε παραχωρηθεῖ στὸ ἀλβανικὸ κράτος, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀποχώρησε ἀπὸ τὰ ἀπελευθερωμένα ἐδάφη, χρειάστηκε νὰ ὑπερασπίσουν τὸν τόπο τους οἱ ἴδιοι οἱ Βορειοηπειρῶτες, κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τῆς *Προσωρινῆς κυβέρνησης*, νὰ χύσουν αἷμα γιὰ νὰ κάμψουν τὴν ἄρνηση τῶν Μεγάλων· τὸ πέτυχαν μὲ τὸ *Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας*. Στὸ ἄρθρο ὁ Χατζῆς δὲν παρέλειψε νὰ θυμηθεῖ τὸ φίλο του, τὸν Ἄγγελο Φορέστη: *...κοιμᾶται* —ἔγραφε— *ἀφοῦ ὡς πελώριος ἥρως ἐχειρίσθη τὸ Ἠπειρωτικόν... ὡς μεγάλος δημιουργὸς καὶ ἐκτελεστὴς εἰς πλείστας*

φάσεις του. Τίποτα δὲν ἔλειπε ἀπὸ τὸ πανηγυρικὸ φύλλο: ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης δημοσίευε τὸ ποίημα *Ποιμενικὴ πρωτοχρονιά,* τὸ χρονογράφημα ἦταν πρωτοχρονιάτικο ἐπίσης, κάτι σὰν τραγούδι καὶ σὰν ἀλήθεια, ἄλλες στῆλες μὲ ἀναπολήσεις καὶ ρεμβασμούς, εὐχὲς γιὰ μιὰ ζωὴ εἰρηνική, ἂν βέβαια θίγονταν τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, τότε ὁ λαός, ἀκούγοντας τὸ ἐνθουσιαστικὸ ἄγγελμα ἀπὸ τὴν ὁδὸ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ (τὸ παλάτι), θὰ πολεμοῦσε μὲ ἀποφασιστικότητα ὅσους ἐπιβουλεύονταν τὴν ὕπαρξή του. Ἀπὸ τὸ φύλλο δὲν ἔλειπαν οἱ εὔθυμες νότες, μὲ ἀναφορὲς σὲ συγκεκριμένα πρόσωπα, οὔτε ὁ *Καζαμίας,* τὰ δυὸ κείμενα διαβάστηκαν πολύ, ὁλόκληρη γιαννιώτικη ἐπιθεώρηση σύνθετε τὸ περιεχόμενό τους.

Ἡ ἐφημερίδα ἀνέγραφε καὶ τὴν εἴδηση πὼς τὸ ἔργο τῆς ἠλεκτροδότησης τοῦ Δήμου προχωροῦσε, ἀλλὰ χρειαζόταν ἀρκετὸς χρόνος ἀκόμα γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ. Στὸ μεταξὺ ὁ Δῆμος ἔπρεπε νὰ βάζει περισσότερο πετρέλαιο στὶς λάμπες του, γιατὶ ἔσβηναν γρήγορα καὶ ἡ πόλη βυθιζόταν στὸ σκοτάδι.- Ἡ ἀγορὰ γέμισε κόσμο τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Δεκεμβρίου, οἱ δοσοληψίες ὅμως ἦταν περιορισμένες, αἰτία ἡ φτώχεια καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν εἰδῶν. Ἡ Ἤπειρος μαστιζόταν ἀπὸ σοβαρὴ οἰκονομικὴ κρίση, οἱ παρενέργειες τοῦ πολέμου ἐπιδείνωσαν τὴν κατάσταση. *Τὸ πρόβειον κρέας ἀνῆλθε εἰς δυσθεώρητα ὕψη,* εἶχε φτάσει στὶς 2,20 δρχ. τὴν ὀκά. Γιὰ λίγο καιρὸ κρέας μπορεῖ νὰ ὑπῆρχε ἀκόμα, σύντομα ὅμως θὰ ἔλειπε τὸ ψωμί, ἡ βάση τῆς διατροφῆς τῶν Ἠπειρωτῶν.

Στὴ Μητρόπολη, κατὰ τὴ δοξολογία *ἐπὶ τῷ νέῳ ἔτει,* χοροστάτησε ὁ Πανάρετος, ὁ Γερβάσιος ἦταν ἄρρωστος, ὑποτροπὴ τῆς πάθησής του τὸν καθήλωσε γιὰ μέρες στὸ κρεβάτι, οὔτε καὶ στὸν ἑορτασμὸ τῶν Φώτων καὶ τὴ γιορτὴ τοῦ νεομάρτυρα Γεωργίου ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του.

Τὰ γεγονότα ἔφεραν πάλι στὸ προσκήνιο τὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν Γ. Χατζῆ καὶ Κ. Καζαντζῆ· ἡ καταδίκη τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὰ δικαστήρια, τὰ δημοσιεύματα τῆς ἀνθελληνικῆς ἐφημερίδας τὸ *Σούλι,* ἀλλὰ καὶ τὸ πάντοτε φλέγον θέμα τῆς ἀμφισβήτησης τῆς προσφορᾶς τῶν ὀργανώσεων κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴ περίοδο, ἔδωσαν ἀφορμὲς γιὰ νέα ἔνταση. Ὅλα πέρασαν πάλι στὶς συζητήσεις τῶν καφενείων καὶ τῶν οἰκογενειακῶν συγκεντρώσεων κι ἔγιναν ἀντικείμενο σχολιασμοῦ στὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, ἀκόμα καὶ σ' ἐκεῖνες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ *Πατρὶς* τοῦ Ἠπειρώτη Σ. Σίμου, τοῦ πιὸ ἔνθερμου ὑποστηρικτῆ τοῦ Βενιζέλου, ἔγραφε σχετικά: *Οὐδέποτε μία κοινωνία ὁλόκληρος συνησθάνθη τοσαύτην χαρὰν καὶ ἠθικὴν ἱκανοποίησιν, ὅσον ἡ κοινωνία τῶν Ἰωαννίνων —ἐκτὸς τῶν γνωστῶν πέντε-δέκα— κατὰ τήν... ἐν τῷ Πλημμελειοδικείῳ δίκην καὶ καταδίκην τοῦ ἀνισορρόπου ἀνταποκριτοῦ τῆς «Ἀκροπόλεως» Κων. Καζαντζῆ. Καὶ εἶχε ἀπόλυτον καὶ πλῆρες δίκαιον νὰ χαρῇ καὶ εὐχαριστηθῇ ἡ κοινωνία μας, διότι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Κ. Καζαντζῆς, φυγὼν πρό τριακονταετίας εἰς Ἀμερικὴν πρὸς δίωξιν τύχης καὶ μηδὲν καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον πράξας, ἐπανῆλθε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν μας μὲ ἀγρίας διαθέσεις ἐναντίον πάντων. Οὐδὲν ἤρεσκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν καὶ τὸ ρόδον δι' αὐτὸν ἐβρωμοῦσεν. Ἔγραψεν εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» ἐναντίον πάντων καὶ τοὺς πάντας ἐσυκοφάντησε καὶ ὕβρισε. Ὁ κ. Γ. Χρ. Ζωγράφος*

ἦτο δι' αὐτὸν ἕνα μηδενικόν, ὁ μακαρίτης Α. Φορέστης ἕνας τυχοδιώκτης, πάντες οἱ τμηματάρχαι καὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι ἐπιδρομεῖς καὶ πλιατσικολόγοι καὶ ἅρπαγες καὶ κλέπται, καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βενιζέλος ἕνας... Δὲν ἀφῆκεν οὐδὲ τὸν ἄσπιλον καὶ ἀμόλυντον δικαστικὸν κλάδον εἰς ἡσυχίαν... Τοιοῦτος (ὁ καταδικασθεὶς) *εἰς μηνιαίαν φυλάκισιν καὶ τριακοσιάδραχμον πρόστιμον Κ. Καζαντζῆς, ὁ διὰ καὶ τῆς «Μόρνιγκ Πὸστ» συνηγορήσας ἐκθύμως ὅπως μὴ ἀνακηρυχθῇ Πρόεδρος τῆς «Αὐτονόμου Ἠπείρου» ὁ μέγας Ἠπειρώτης κύριος Γεώργιος Χρ. Ζωγράφος, ἀλλὰ ὁ... ἐκ Δελβίνου Μεχμὲτ Ἀλῆ πασᾶς ὡς φέρων ἅπαντα τὰ προσόντα. Συνήγοροι τοῦ κατηγορουμένου ἦσαν οἱ ἄλλοι ἐθνοπρεπεῖς καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ νῦν δράσαντες καὶ δρῶντες δικηγόροι Ἀλέξιος ὁ Μέξης καὶ Λάκης ὁ Χατζῆς.*

Τὸ δημοσίευμα τῆς *Πατρίδος* ἀναδημοσίευσε ἡ ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Ν. Ὑόρκης *Ἀτλαντίς*, φύλλο μεγάλης κυκλοφορίας, προσθέτοντας τὰ δικά της ἐπικριτικὰ σχόλια. *Αὐτὸν* (τὸν Καζαντζῆ) *τὸν εἶχαν σηκώσει «μπαντιέρα» διάφοροι πεινῶντες καλαμαράδες* —σημείωνε— *διὰ νὰ κάμουν ἔρανον καὶ τὸν στείλουν εἰς Λονδῖνον ὡς ἀντιπρόσωπον τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἠπειρωτῶν!*

Ἦταν φυσικό, ὅλα αὐτά, ἀναδημοσιευόμενα στὴν *Ἤπειρο* (4-1-1915) νὰ προκαλέσουν νέα ἀναταραχὴ στὴ γιαννιώτικη κοινωνία, ποὺ ἐπιτάθηκε, ὅταν ἔγινε γνωστό, ὕστερα ἀπὸ δημοσίευμα τῆς *Νέας Ἡμέρας* Ἀθηνῶν, πὼς τὸ *Σούλι* ἐκδιδόταν στὴν Ἀμερικὴ ἀπὸ τουρκαλβανούς. Συμπληρώνοντας τὸ γενικότερο σχολιασμὸ καὶ τὴν εἰδησεογραφία ἡ *Ἤπειρος* χαρακτήριζε ὡς περίεργη τὴν ἐνημερότητα τῆς *Σημαίας*, γιὰ τὸ *Σούλι*, ἄγνωστο φύλλο γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες δημοσιογράφους. Στὰ δημοσιεύματα τῆς *Νέας Ἡμέρας* ἀντέδρασε ἡ *Σημαία*, πίσω της βρισκόταν ὁ Κ. Καζαντζῆς, καὶ ἔκανε λόγο γιὰ *ὠνητὰς συνειδήσεις*, ὑπονοώντας τὴν *Ἤπειρο*, ἡ ὁποία ἀναδημοσίευσε τὸ σχόλιο μὲ τὴν παρατήρηση πὼς τὸ *Σούλι* ποὺ ὕβριζε τὴν ἑλληνικὴ διοίκηση στὴν Ἤπειρο, μιλοῦσε καὶ γιὰ *λαμπρὲς οἰκογένειες* Ἠπειρωτῶν στὴν Ἀμερική, ὅπως τοῦ Κ. Καζαντζῆ.., κάτι ποὺ ἄφηνε νὰ ἐννοηθεῖ πὼς τὴ *Σημαία*, τὸ *Σούλι* καὶ τὸν Κ. Καζαντζῆ, κάτι κοινὸ τοὺς ἔνωνε...

Ἡ ἀντιδικία *Ἠπείρου* καὶ *Σημαίας* δὲ σταμάτησε ἐδῶ. Κάποια αἰτία βρισκόταν γιὰ ν' ἀναρριπίζονται οἱ ἔριδες, συχνὰ κατέληγαν σὲ ἀνταλλαγὴ ἀπαράδεκτων ἐκφράσεων. Τὴν ἀφορμή, ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες (πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Γενάρη) ἔδωσε ἕνα ἄρθρο τοῦ δικηγόρου Νέστορα Γεωργίτση στὴ *Σημαία*, ποὺ καταλόγιζε εὐθύνες τόσο στὶς προαπελευθερωτικὲς ὀργανώσεις, τὴν *Ἠπειρωτικὴ Ἑταιρεία*, δηλαδή, ὅσο καὶ στὶς μεταπελευθερωτικὲς Γενικὲς Διοικήσεις, γιὰ τὴν ἀδράνειά τους νὰ διαφωτίσουν τοὺς Μεγάλους τῆς Εὐρώπης, μὲ στατιστικὲς καὶ ὑπομνήματα, ὥστε νὰ μὴν ἀδικηθεῖ ἡ Ἤπειρος, χάνοντας τὰ βόρεια τμήματά της. Τὸ περίεργο εἶναι πὼς ὁ ἐπικριτὴς ἀρθρογράφος ἀνῆκε στὰ στελέχη τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑται-*

ρείας, εἰδικότερα στὸ 28ο τμῆμα τῶν Γιαννίνων (εἶχε συγκροτηθεῖ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1908) καὶ ἔφερε τὸ ψευδώνυμο *Κάδμος*. Μάλιστα κατὰ τὴν περίοδο 1911-1912 ἐξέδιδε καὶ δική του ἐφημερίδα τὴν *Ἠχὼ τῆς Ἠπείρου*, ἀπὸ τὶς στῆλες τῆς ὁποίας διοχετευόταν ἡ γραμμὴ τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*.

Ὁ Γ. Χατζῆς ἔνοιωσε κατάπληξη κι ἀνησυχία ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἄρθρου. Ἔβλεπε τώρα νὰ βάλλεται ὁ ἀγωνιστικὸς κόσμος ὄχι ἀπὸ τοὺς ἀντίπαλους τῶν πατριωτικῶν ὀργανώσεων, τοὺς *Μητροπολιτικοὺς* ἢ τοὺς στενοὺς συνεργάτες τῶν Τούρκων, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ στελέχη τοῦ ἀγῶνα, ποὺ ἄρχισαν νὰ προσχωροῦν στὶς ἀπόψεις τῆς ἄλλης ὄχθης, ἐξαιτίας κομματικῶν ἐπιλογῶν. Ἔνοιωθε λύπη ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένος ν' ἀντικρούσει ἕωλα ἐπιχειρήματα, ποὺ διεκδικοῦσαν τὴν ἀναγνώριση ἀντικειμενικῆς κρίσης, καὶ ν' ἀντιταχθεῖ στὶς προσπάθειες ποὺ καταβάλλονταν ν' ἀμαυρωθοῦν οἱ ἀγῶνες τόσο τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, ὅσο καὶ τῆς *Αὐτονόμου Πολιτείας* τῆς Β. Ἠπείρου. Ἡ συνείδηση τοῦ ἐπέβαλλε νὰ δώσει σκληρὴ ἀπάντηση, ἂν κι ὁ Γεωργίτσης ἦταν φίλος του. Τοῦ καταλόγιζε ἠθελημένη ἄγνοια, ἀφοῦ ὡς ἀρθρογράφος καὶ ἐκδότης ἐφημερίδας κατὰ τὴν τουρκοκρατία ἔπρεπε νὰ γνωρίζει τὴν κολοσσιαία ἐθνικὴ ἐργασία ποὺ ἔγινε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, μὲ κέντρο τὰ Γιάννινα. Τὸ ἕνα συλλαλητήριο διαδέχονταν τὸ ἄλλο, στὶς δύσκολες μέρες τῆς σκλαβιᾶς, παρὰ τὴ λυσσαλέα ἀντίδραση τῶν Νεότουρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Τὰ ἔγγραφα, οἱ στατιστικὲς καὶ τὰ ὑπομνήματα κι ὅ,τι ἄλλο χρειαζόταν γιὰ νὰ πειστοῦν οἱ Μεγάλοι ὅτι ἡ Ἤπειρος ἦταν ἑλληνική, ἦταν πάμπολλα καὶ εἶχαν σταλεῖ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Τὸ ἀρχεῖο τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τὸ μαρτυροῦσε. Ὁ ἴδιος ὁ Χατζῆς εἶχε συγκεντρώσει ὄγκο ἐγγράφων γιὰ νὰ συνθέσει τὴν ἱστορία τοῦ ἀγῶνα, ἦταν λοιπὸν ἀστεῖο νὰ λέγεται ὅτι ἔφταιγε ἡ Γενικὴ Διοίκηση γιὰ ἐλλιπὴ ἐνημέρωση τῶν Μεγάλων. *Πολλοὶ -πρόσθετε- ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι οὕτω εἰργάσθησαν εἰς διαφόρους περιστάσεις ἦταν καὶ παρέμειναν ἄγνωστοι, λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς ἰδιότητος, ἣν εἶχον ὡς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἢ πολιτικὰ ἄτομα νὰ σιωπῶσι καὶ ὑβριζόμενοι ἀκόμη.* Ἀντίθετα πολλοί, ποὺ ὄχι μόνο δὲν ἔκαμαν τίποτε, ἀλλὰ ὅταν οἱ ξένοι πρόξενοι ἐργάζονταν γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς χώρας τους, αὐτοὶ τοὺς βοηθοῦσαν ὑποβάλλοντας αἰτήσεις προσλήψεων σὲ διάφορες προπαγανδιστικὲς ὑπηρεσίες τους (ταχυδρομεῖα - διερμηνεῖς κλπ.), πολλοί, λοιπὸν ἀπ' αὐτοὺς ὄχι μόνο κρεουργοῦν τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἀλλὰ *τσαλαπατοῦν* καὶ τοὺς ἀληθινοὺς ἥρωες. Οἱ ὑπαινιγμοὶ τοῦ Χατζῆ ἀναφέρονταν σὲ πολλούς, λυπόταν ὅμως περισσότερο γιὰ τὸν *Ἑταῖρο* Ν. Γεωργίτση, ποὺ δὲ δίστασε νὰ γράψει στὸ ἄρθρο του πὼς ἡ ὑποδοχὴ τοῦ διαδόχου Γεωργίου στὴ Βόρειο Ἤπειρο καὶ τὰ Γιάννινα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ποὺ δαπανήθηκαν, ἀποτελοῦσε *θεατρικὴν παράστασιν καὶ διαπόμπευσιν τῆς ἡγεμονικῆς πορφύρας*. Μὰ τέτοια ἔγραφε καὶ ἡ *Tribuna*, ἡμιεπίσημο ὄργανο τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησης, σημείωνε ἐξοργισμένος ὁ Χατζῆς, ὅτι δηλαδὴ ἡ ὑποδοχὴ τοῦ διαδόχου εἶχε σκηνο-

θετηθεῖ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση, εἶναι δυνατὸ νὰ γράφει τέτοια κι ὁ Νέστωρ Γεωργίτσης ποὺ ξέρει καλὰ πὼς τὸ ταξίδι ἐκεῖνο τοῦ διαδόχου ὑπῆρξε ὁ πρῶτος σπόρος τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνα, εἶναι δυνατὸ νὰ προβάλλει τέτοιους ἰσχυρισμούς, τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ ὁ ἴδιος εἶχε λάβει ἐπίσημα μέρος σ' αὐτὲς τὶς *θεατρικὲς παραστάσεις* καὶ εἶχε πάει, μαζὶ μὲ ἄλλους, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Ἠπειρωτῶν στὴν Κορυτσὰ γιὰ τὴν ὑποδοχή;

Στὸ μεταξὺ ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση στὴν Ἤπειρο γινόταν κάθε μέρα δυσκολότερη. Βασικὰ τρόφιμα κι ἄλλα εἴδη ἀνάγκης, τὸ πετρέλαιο π.χ., ἄρχισαν νὰ ἐξαφανίζονται, πολλὰ ἔπαιρναν τὸ δρόμο γιὰ καλὰ ἀσφαλισμένες ἀποθῆκες. Κι ἦρθε μέρα ποὺ καὶ τὸ ψωμὶ χάθηκε ἀπὸ τοὺς φούρνους, ὁρισμένοι ἀπ' αὐτοὺς ἄρχισαν νὰ κλείνουν, δὲν εἶχαν ἄλευρα νὰ δουλέψουν. *Τὸ φάσμα λοιπὸν τῆς πείνης, ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ψωμιοῦ, ἥπλωσεν ὁπωσδήποτε τὸν κρύον λιχανόν του ἕως τῆς πόλεώς μας,* σημείωνε μὲ ἀνησυχία ὁ Χατζῆς καὶ συνιστοῦσε στὴ Γενικὴ Διοίκηση καὶ στοὺς ἀλευρέμπορους νὰ λύσουν ἀμέσως, μὲ συνεργασία, τὸ πρόβλημα, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς ἀκαδημαϊκὲς συζητήσεις, ποὺ δὲν τελείωναν, καὶ δὲν ἀντιμετώπιζαν τὸ θέμα.

Στὴν Κόνιτσα, ἐκτὸς τοῦ *Ἀώου*, κυκλοφόρησε κι ἄλλη ἐφημερίδα ἡ *Κόνιτσα*. Μιμούμενος τὴν ἀρθρογραφία τοῦ Κ. Καζαντζῆ ποὺ εἶχε ἀπευθύνει, μέσω τῆς *Ἀκροπόλεως* τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς *Σημαίας* τῶν Γιαννίνων, ἀνοιχτὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸ βασιλιά, ὁ ἐκδότης της ἔκανε κι αὐτὸς τὸ ἴδιο. *Πρὸς Θεοῦ!* σχολίαζε ὁ Χατζῆς, *αὐτὸ ποὺ γίνεται ἀποτελεῖ ἀνευλάβεια, ἂν ὄχι μωρία,* δὲν εἶναι δυνατὸ *διὰ μίαν κατσίκαν ἢ διὰ ψύλλου πήδημα* ν' ἀπευθύνεται κανεὶς στὸ βασιλιά.- Ὁ θίασος τῆς Χριστίνας Καλογερίκου συνέχιζε τὶς παραστάσεις του, ὅταν τὰ ἔργα ἦταν ποιότητας τὸ θέατρο γέμιζε, ὅπως συνέβη μὲ τὴ *Νόρα* τοῦ Ἴψεν. Γιὰ τὴν παράσταση καὶ τὴν ἀνάλυση τοῦ ἔργου ὁ Πελλερὲν ἔγραψε ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα χρονογραφήματά του.- Τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Γενάρη τὰ Γιάννινα ἀναστατώθηκαν ἀπὸ ἕνα ἔγκλημα ποὺ εἶχε διαπραχτεῖ στὶς 30 Δεκεμβρίου κι ἀποκαλύφθηκε λίγες μέρες ἀργότερα. Ἕνα κοριτσάκι τριῶν χρονῶν βρέθηκε πνιγμένο σὲ ἔρημη ἀκτὴ τῆς λίμνης, ἀνάμεσα στὸ Πέραμα καὶ τὸ Στρούνι. Τὸ εἶχε πνίξει ὁ πατέρας του, μυλωνάς, γιατὶ ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο στὸ γάμο του μὲ μιὰ νέα, ὡραιότατη, ἀπὸ τὰ Ζαγοροχώρια. Φρόντιζε νὰ πάρει διαζύγιο ἀπὸ τὴ γυναίκα του, ἡ ἐρωμένη του ὅμως ἀπαίτησε νὰ ξεφορτωθεῖ τὸ κοριτσάκι, ἀλλοιῶς δὲν τὸν παντρευόταν. Αὐτὸς ὑπέκυψε κι ἔγινε πατροκτόνος γιὰ χάρη της. Ἐκτενεῖς περιγραφὲς γιὰ τὰ αἴτια τοῦ ἐγκλήματος δημοσιεύονταν σ' ὅλες τὶς ἐφημερίδες, ὁ θεολόγος Αἰμιλιανὸς Π. Γεωργούλης, ἀφιέρωσε στὴν *Ἤπειρο* ἕνα καλογραμμένο χρονογράφημα γιὰ τὸ ἀδικοχαμένο κοριτσάκι μὲ τίτλο: *Γύρω ἀπὸ ἕνα νεόσκαφτο μνηματάκι.*- Μερικὲς ἀπὸ τὶς εἰδήσεις ποὺ κυκλοφοροῦσαν καὶ δημοσιεύονταν στὶς ἐφημερίδες δὲν εἶχαν καμιὰ σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ ἐντυπωσίαζαν μὲ τὸ περιεχόμενό τους. Ἡ εἴδηση π.χ. πὼς ὁ Ἐσσὰτ πασάς, ὁ ὑπερασπιστὴς τῶν Γιαννίνων, τουφεκίστηκε ἀπὸ τοὺς Νεότουρκους μόλις γύρισε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἦταν ψεύτικη, οἱ Γιαννιῶτες ὅμως τὸ συζητοῦσαν γιὰ πολλὲς μέρες.

Ὁ φανατισμὸς μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Ἰταλοὶ καταπολεμοῦσαν τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα ἔφτανε ὡς τὴν ἑλληνοφοβία. Ὑποψιάζονταν τὰ πάντα. Κινήσεις ἑλληνικῶν ναυτικῶν καὶ χερσαίων μονάδων, ἐπαφὲς κυβερνητικῶν κι ἄλλων προσώπων μὲ ξένους πολιτικούς, δημοσιεύματα ἐφημερίδων,

δλα θεωροῦνταν ὕποπτα. Ἀνησυχία, γιὰ παράδειγμα, τοὺς κατέλαβε, ὅταν τὸ καταδρομικὸ *Ἔλλη* κατέπλευσε στὸ Δυρράχιο κι ὁ Ἐσσὰτ πασάς, ὁ ἰσχυρὸς ἀκόμα ἄνδρας τῆς Ἀλβανίας, ἐπισκέφτηκε τὸν κυβερνήτη του καὶ συζήτησε μαζί του πολλὲς ὧρες. Ἡ *Tribuna*, ἀνακάλυψε τὸν κίνδυνο: ἔχετε τὸ νοῦ σας, ἔγραφε ἀπευθυνόμενη στοὺς Ἰταλοὺς πολιτικούς, ἡ Ἑλλάδα πάει νὰ δημιουργήσει κατάσταση στὴν Ἀλβανία, ἀναπτύσσει συμπάθειες...

Στὶς ἀρχὲς τοῦ Γενάρη ἡ ἐπιτροπὴ ποὺ εἶχε συγκροτηθεῖ γιὰ τὴ συλλογὴ ἐράνων πρὸς ἐνίσχυση τῆς Β. Ἠπείρου ὁλοκλήρωσε τὴν ἀποστολή της καὶ παραιτήθηκε, δημοσιεύοντας καὶ τὸν ἀπολογισμὸ τοῦ ἔργου της. Εἶχε συγκεντρώσει 447.815,25 δρχ. καὶ δαπάνησε 443.642,50. Τὸ πλεόνασμα κατατέθηκε στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν παθόντων στὸν ἀγώνα. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὸν ἔρανο προέρχονταν κι ἀπὸ κρατικὲς συνεισφορές, εἶχαν δίκιο συνεπῶς ὅσοι κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ *Αὐτονομιακοῦ ἀγῶνα* φώναζαν πὼς οἱ Γιαννιῶτες πρόσφεραν λίγα, σὲ σχέση μὲ τὶς οἰκονομικές τους δυνατότητες.

Γραφικώτατα καὶ μεγαλοπρεπέστατα γιορτάστηκαν τὰ Θεοφάνεια. Ὁ Γερβάσιος ἐξακολουθοῦσε νάναι ἄρρωστος. Τὸ γεγονὸς ποὺ σχολιάστηκε εὐρύτατα δὲν ἦταν ἡ κακὴ κατάσταση τῶν παραλίμνιων δρόμων, κοινὴ διαπίστωση ὅλων, ὅσοι κατέβηκαν στὴ λίμνη, ἀλλὰ ἡ μικρὴ *ἐπανάσταση* ποὺ ἔκαναν οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀρχιμανδρειοῦ, ἐναντίον τῆς Μητρόπολης. Ἀρνήθηκαν νὰ λάβουν μέρος στὴν τελετὴ τῆς κατάδυσης τοῦ Σταυροῦ, ἂν καὶ εἶχαν προσκληθεῖ. Ἡ τιμωρία τους ἦταν αὐστηρή: ὁ ἅγιος Δωδώνης, ὁ Πανάρετος, τοὺς τιμώρησε μὲ ἀόριστον ἀργίαν.

Ἀπὸ διανομὴ συσσιτίου γιὰ τοὺς πρόσφυγες Βορειοηπειρῶτες. Σερβιτόρες ἀπὸ ἀριστερά: Φιόρα Μίσιου (ἀργότερα κυρία Σκαλτσούνη), Μερόπη Κ. Σούρλα (ἀργότερα κυρία Γ. Δευτεραίου), Ναταλία Γ. Καζαντζῆ, Μαργαρίτα Πολυχρονιάδου, Νίκη Χαντέλη (ἀργότερα κυρία Παντελίδου). Καθισμένη ἡ πρόεδρος τοῦ συσσιτίου Εὐανθία Καπρίτσιου.

Ἡ συνεχιζόμενη κριτικὴ ἐναντίον τῶν ἀγωνιστῶν, μὲ διάφορους τρόπους, ἡ ἀρρώστεια τοῦ Γερβάσιου καὶ ἡ τιμωρία τῶν παπάδων τοῦ Ἀρχιμανδρειοῦ -ὅπου ἐπιτρόπευε ὁ Πέτρος-, ποὺ δημιούργησε τὸν κίνδυνο νὰ μείνει ἡ ἐκκλησία κλειστή, τὸν ὁδήγησαν στὴν ἀπόφαση νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸν Γερβάσιο καὶ τὸν Χατζῆ. Πῆγε στὴ Μητρόπολη, δὲ θέλησε νὰ δεῖ τὸν Πανάρετο, ἦταν θυμωμένος μαζί του γιὰ τὴν ἀπόφαση, ἂν καὶ οἱ κακὲς γλῶσσες ἔλεγαν πὼς οἱ παπάδες τοῦ Ἀρχιμανδρειοῦ δὲν πειθάρχησαν στὶς ἐντολὲς τῆς Μητρόπολης, γιατὶ δὲν εἶχαν ὁλοκληρώσει

τοὺς ἁγιασμοὺς στὰ σπίτια τῶν ἐνοριτῶν τους, θὰ ἔχαναν ἔτσι, ἀπουσιάζοντας, ἀρκετὰ χρήματα. Ὁ Γερβάσιος τὸν δέχτηκε, ὅπως πάντα μὲ ἀγάπη καὶ ζεστὰ λόγια. Τὴ χρόνια ἀρρώστεια του ἐπιδείνωσε τὸν τελευταῖο καιρὸ μιὰ προσβολὴ γρίππης μ' ἐπιπλοκές, δὲν ἔλεγε νὰ τὸν ἀφήσει. Εἶχε καταβληθεῖ πολύ, τὸ πρόσωπό του ἀδυνάτισε, ἡ ὠχρότητα εἶχε ἐναποθέσει τὴ σφραγίδα της σ' αὐτό, *εἶμαι σοβαρὰ ἄρρωστος*, εἶπε, *φοβᾶμαι πὼς δὲν θ' ἀντέξω*. Ὁ Πέτρος τοῦ φίλησε τὸ χέρι καὶ κάθησε δίπλα του. *—Δέσποτα, ἐμεῖς οἱ λαϊκοὶ ἔχουμε ἀνάγκη νὰ ἐπικαλούμαστε τὴ μεσιτεία σας, γιὰ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, οἱ κληρικοὶ ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ὑπερβαίνουν τὸν ἑαυτό τους, νὰ κάνουν ὑπομονή, νὰ πιστεύουν στὴ συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ καὶ στὸ ἄμετρο ἔλεός του, προσεύχονται καὶ ἐλπίζουν. Γιατὶ φοβᾶστε, λοιπόν, σεβασμιώτατε; Ἐξάλλου στὴ ζωή σας ἀντιμετωπίσατε δυσκολότερες καταστάσεις καὶ βγήκατε νικητής. Τὸ ἴδιο θὰ γίνει καὶ τώρα, σὲ λίγες μέρες θὰ εἶστε κοντά μας...* Ὁ Γερβάσιος δὲ μίλησε, ὁ Πέτρος τὸν εἶχε ἀφοπλίσει, χωρὶς ὅμως νὰ διώξει καὶ τὴν ἀνησυχία ποὺ τὸν κατεῖχε. *—Ἂς τ' ἀφήσουμε αὐτὰ ἀπάντησε, πές μου τώρα γιατὶ ἦρθες; Σίγουρα κάτι ἔχεις νὰ μοῦ πεῖς. —Ἦρθα νὰ σᾶς εὐχηθῶ περαστικά*, εἶπε ὁ Πέτρος, *ἀλλὰ καὶ νὰ σᾶς ζητήσω μιὰ χάρη. Ὁ θεοφιλέστατος τιμώρησε μὲ ἀόριστη ἀργία τοὺς παπάδες τῆς ἐκκλησίας μου, οἱ ἐνορίτες γογγύζουν, βαρειὰ ἡ ποινή, πολλὲς γιορτὲς ἔχει ὁ μήνας καὶ τὸ Ἀρχιμανδρειὸ θὰ μείνει κλειστό, δὲν εἶναι συνετὴ ἀπόφαση. Ἂς τοὺς τιμωροῦσε μὲ πρόστιμο, ὄχι μὲ ἀργία. Ἦρθα νὰ ζητήσω τὴν παρέμβασή σας. Δὲν εἶναι ἐποχὴ νὰ δίνουμε ἀφορμὴ γιὰ ἀναστατώσεις, δέσποτα... —Τὸ ἤξερα πὼς θ' ἀντιδροῦσες*, ἀποκρίθηκε ὁ Γερβάσιος, *ἔπρεπε ὅμως νὰ τιμωρηθοῦν γιὰ τὴν ἀπείθειά τους, ξεκινοῦσε ἀπὸ εὐτελῆ ἐλατήρια. Παράδες ἤθελαν νὰ μαζέψουν, οἱ εὐλογημένοι, μὲ τοὺς ἁγιασμούς, βρῆκαν τὴν κακοκαιρία ἀφορμή, ἁμάρτησαν. Πιστεύω νὰ τοὺς ἔγινε μάθημα. Θὰ πῶ στὸν Πανάρετο νὰ τοὺς μετριάσει τὴν ποινή, δὲν θὰ κλείσει ἡ ἐκκλησία σας.* Ὁ Πέτρος τὸν εὐχαρίστησε κι ἦταν ἕτοιμος νὰ φύγει, ἀλλὰ ὁ Γερβάσιος τὸν κράτησε. *—Πές μου*, τὸν παρακάλεσε, *τὶ μαθαίνεις γιὰ τὰ κοινοτικά μας; τὶ διαβάζεις γιὰ τὸν πόλεμο, ποιὰ εἶναι ἡ γνώμη σου, θὰ μποῦμε κι ἐμεῖς σ' αὐτὸν τὸν Ἀρμαγεδώνα; Ἔχω μέρες κλεισμένος ἐδῶ, δὲν ἐπικοινωνῶ, ἔχω χάσει τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα...* Ὁ Πέτρος σκέφτηκε πρὶν ἀπαντήσει. Ἤθελε νὰ τοῦ πεῖ γιὰ τὴ δυσαρέσκεια τοῦ ἀγωνιστικοῦ κόσμου, ποὺ τὸν κακομεταχειρίζονταν οἱ ἀντίπαλοί του, οἱ περισσότεροι ἦταν φίλοι τοῦ Γερβάσιου. Στὸ τέλος τὸ ἀποφάσισε. *—Δεσπότη μου, ἀνησυχῶ γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε στὴν πόλη μας. Κάθε τόσο βρίσκουν ἀφορμὲς οἱ ἀντίπαλοι τῶν ἀγωνιστῶν νὰ δημοσιεύουν ὑβριστικὰ κείμενα ἐναντίον τους. Ἡ διάβρωση προχώρησε βαθειά, παρασύρθηκαν κι ἀγωνιστὲς σ' αὐτὴ τὴ βρώμικη ὑπόθεση κι αὐτοδιασύρονται. Κάποιοι κινοῦν τὰ νήματα τοῦ διχασμοῦ, δὲ θὰ βγοῦν σὲ καλὸ αὐτά...* Ὁ Γερβάσιος κατάλαβε τὸν ἔμμεσο ὑπαινιγμό. *—Θέλω νὰ ξέρεις*, ἀπάντησε, *πὼς ἡ Μητρόπολη βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ*

τέτοιες διενέξεις. Στὸ λέει ὁ δεσπότης καὶ πρέπει νὰ τὸ πιστέψεις. Νὰ τὸ μηνύσεις καὶ στὸ Χατζῆ, νὰ μὴν εἶναι δύσπιστος. Ἡ Μητρόπολη κάθε μέρα καταβάλλει προσπάθειες ν' ἀπεμπλακεῖ ἀπὸ τὸ παρελθόν. —Χαίρομαι ποὺ τ' ἀκούω, σεβασμιώτατε, ὅλοι θὰ τὸ ἐκτιμήσουν, νὰ εἶστε βέβαιος. Τώρα γιὰ τὸν πόλεμο τί νὰ σᾶς πῶ, ὁ Βενιζέλος ἐπιμένει νὰ μποῦμε στὸ παιγνίδι τοῦ θανάτου, δὲ θὰ βροῦμε καλλίτερη εὐκαιρία, λέει, ὁ Κωνσταντῖνος ἀρνεῖται, ποῦ θὰ φθάσουν τὰ πράγματα κανένας δὲν ξέρει· ἕνα εἶναι βέβαιο, πὼς οἱ σχέσεις τους ἔχουν ὁδηγηθεῖ σὲ κρίσιμο σημεῖο, ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του... —Καὶ νὰ φυλάει τὴν Ἑλλάδα, πρόσθεσε ὁ Γερβάσιος, *πήγαινε τώρα στὸ καλό, σ' εὐχαριστῶ ποὺ ἦρθες μοῦ ἄλλαξες τὴ διάθεση...*

Ἡ συζήτηση εἶχε κρατήσει πολύ, δὲν ὑπῆρχαν χρονικὰ περιθώρια νὰ ἐπισκεφτεῖ ὁ Πέτρος καὶ τὸν Χατζῆ, θὰ τὸν ἔβλεπε τὴν ἄλλη μέρα. Τὸ πρωὶ διαβάζοντας τὴν *Ἤπειρο* εἶδε πὼς στὸ ἄρθρο του ὁ Χατζῆς ἀσχολοῦνταν μὲ τὶς βουλευτικὲς ἐκλογές. Πολλὲς φορὲς εἶχε εἰπωθεῖ πὼς θὰ γίνουν, ἀλλὰ δὲν γίνονταν. Οὔτε καὶ τὸ 1915 ἔβλεπε ἡ *Ἤπειρος* ἐκλογὲς καὶ παρέθετε πολλούς, σοβαροὺς λόγους, ἀποτρεπτικοὺς τῆς διεξαγωγῆς τους. Οἱ προβλέψεις της διαψεύστηκαν. Ἡ κατάσταση ἐξελισσόταν ραγδαῖα, ἡ ρήξη μεταξὺ Κωνσταντίνου - Βενιζέλου συνεχιζόταν, κι αὐτὸ ὁδηγοῦσε σὲ ἐκλογές.

Τὸ κυνήγι τῆς εἴδησης, γιὰ δημιουργία ἐντυπώσεων, ἦταν καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, πρῶτος στόχος τῶν δημοσιογράφων, ἀδιάφορο ἂν ὅλα ὅσα γράφονταν ἀποδεικνύονταν στὸ τέλος φανταστικά. Ἡ *Σημαία* π.χ. κατηγοροῦσε τὸν Τοῦρκο δήμαρχο Γιαγιά μπεη ὡς ...κατάσκοπο, ἐπισκεπτόταν, ἔλεγε, νύχτα τὸ τουρκικὸ προξενεῖο. Ναί, ἀλλὰ προπορευόταν τοῦ δημάρχου ὁ ὑπηρέτης του, κρατώντας φανάρι. *Κατάσκοπος μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων γίνεται;* παρατηροῦσαν οἱ ἄλλοι. Στὴν ἴδια ἐφημερίδα δημοσιεύτηκε ἡ εἴδηση πὼς κάποιοι Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ ποὺ ἔμειναν στὰ Γιάννινα ἔκαναν κατάχρηση τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀνοχῆς, καὶ *διέπρατταν ἀτοπήματα.* Ὅλοι οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ μ' ἐπιστολή τους ζητοῦσαν νὰ μάθουν ποιὰ ἀτοπήματα εἶχαν διαπράξει καὶ παραπονοῦνταν γιὰ τὸ δημοσίευμα. Οἱ κατηγορίες ἐναντίον τοῦ τούρκικου στοιχείου τῆς πόλης δημιούργησαν ἐντάσεις μ' εὐρύτερο ἀντίκτυπο. Οἱ Νεότουρκοι ἀφορμὲς ζητοῦσαν, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὶς διώξεις τους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρασίας, στοὺς ὁποίους εὔκολα μποροῦσαν, περίοδος πολέμου ἦταν, νὰ φορτώσουν ὅσες κατηγορίες ἤθελαν.

Τὰ δυστυχήματα ἀπὸ καλπάζοντα στοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων ἄλογα συνεχίζονταν. Ἔξω ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς *Ἠπείρου,* πάλι, *ἱππεὺς ἐλαύνων τὸν ἵππον του ἀπὸ ῥυτῆρος* καταπάτησε μιὰ Ζαγορίσια γυναίκα, τὴ μετέφεραν στὸ νοσοκομεῖο σὲ κακὴ κατάσταση. Τὸ ἄλογο ρίχνοντάς την κάτω τὴν χτύπησε μὲ τὴν ὁπλή του στὸ πρόσωπο. Νέες συστάσεις ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα νὰ σταματήσει τὸ κακό, ἄγνωστο ἂν ἔγινε εἰσακουστὴ ἀπὸ τοὺς ἀποδέκτες.- Στὴν ὁδὸ Διακοβίτσας οἱ κάτοικοι ἀντίκρυζαν κάθε μέρα σπαραξικάρδιο θέαμα. Μιὰ νεαρὴ κοπέλα ποὺ τὴν εἶχε ἐγκαταλείψει ὁ ἀρραβωνιαστικός της γιὰ νὰ παντρευτεῖ ἄλλη, τρελλάθηκε ἀπὸ τὸν πόνο της, ἔβγαινε στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ της, ἀπειλοῦσε, φώναζε, κι ὕστερα ἄρχιζε τὸ τραγούδι γιὰ τὸ χαμένο της ἔρωτα, ἀραδιάζοντας στὰ πεζούλια τοῦ σπιτιοῦ τὰ προικιά της..., ἦταν γιὰ τὰ «ψιλὰ» τῆς ἐφημερίδας, ἕνα τέτοιο γεγονός. Κι ὅμως ἔκρυβε ὁλόκληρη τραγωδία μέσα του, ἄλλη ἀντιμετώπιση χρειαζόταν.

Ἡ ἀντιπαράθεση ἀνάμεσα στοὺς ὑποστηρικτὲς τῶν πεπραγμένων τῆς ἑλληνικῆς Πολιτείας, μέσω τῶν θεσμῶν ποὺ εἶχαν εἰσαχθεῖ στὴν ἀπελευθερωμένη Ἤπειρο, καὶ τῶν ἀρνητῶν ὅλων τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Γενικῆς Διοίκησης δὲν ἔλεγε νὰ σταματήσει. Οἱ πρῶτοι εἶχαν ὄργανό τους τὴν *Ἤπειρο*, οἱ δεύτεροι τὴ *Σημαία*, βασικὸς ἀρθρογράφος της παρέμεινε ὁ Κ. Καζαντζῆς. Ὁ Χατζῆς δὲν ἄντεχε τὴν κριτικὴ θέση τοῦ ἀντιπάλου του, τίποτε δὲν ἔβρισκε σωστό, ὁ χριστιανός, ἀπ' ὅλα ὅσα εἶχαν γίνει τὴν τελευταία διετία. *Ζητοῦμε τὴν κριτική*, ἔγραφε ὁ Χατζῆς, *ἀλλὰ ὄχι μὲ τὸν τρόπο ποὺ γίνεται. Ἄλλο χασάπης, ἄλλο χειροῦργος*, τιτλοφοροῦσε ἕνα σχόλιό του καὶ σημείωνε: *Χασαπαριὸ διὰ τὸ γόητρον τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας τῆς μόλις χθὲς ἀπελευθερωθείσης χώρας καὶ διὰ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν - χασαπαριὸ εἶναι ἀπὸ μεμονωμένα γεγονότα νὰ ὑψώνῃ ἕνας κίτρινος, ἀλλοιώτικος, χαμηλὸς καὶ εἰς ἔκφρασιν καὶ διανόησιν τύπος κάτι φωνές, ποὺ ἐνθυμίζουν περισσότερον ἀντίληψιν καὶ ἔκφρασιν ταβέρνας, παρὰ ἀντίληψιν καὶ ἔκφρασιν λεπτῆς πέννας.*

Ἡ ἀρνητικὴ στάση τοῦ Κ. Καζαντζῆ ἀπέναντι σὲ κάθε κατασκευὴ στὴν πόλη, προκάλεσε καὶ τὴν ἀντίδραση τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου. Ἐπιτροπὴ *κτιστῶν καὶ ἐργατῶν* πῆγε στὰ γραφεῖα τῆς *Ἠπείρου* καὶ διαμαρτυρήθηκε γιὰ τὴν κριτικὴ ποὺ τοὺς ζημίωνε. Στὴν ἐπιστολὴ ποὺ δημοσίευσαν ἐξυμνοῦσαν τὸ ἔργο τοῦ Ἀ. Φορέστη, ὑπογράμμιζαν τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἐργατικῶν αἰτημάτων καὶ κάκιζαν τὴ στάση τοῦ Κ. Καζαντζῆ, ποὺ ζητώντας ν' ἀνασταλεῖ ἡ κατασκευὴ δρόμων στὴν πόλη, μὲ τὸ αἰτιολογικὸ πὼς ἡ διάνοιξη δρόμων θὰ συνέβαλε στὴν αὔξηση τῶν τιμῶν τῶν σπιτιῶν καὶ οἰκοπέδων, καταδίκαζε τοὺς ἐργάτες σὲ ἀνεργία.

Ἀπὸ τὴν ἀντιδικία Χατζῆ καὶ Καζαντζῆ, κερδισμένος ἔπρεπε νὰ ἦταν ὁ πρῶτος. Ὑπεράσπιζε τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Γενικῆς Διοίκησης, στὴν πραγματικότητα τὸ ἔργο τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου. Συνέβη τὸ ἀντίθετο. Ἡ θέση τοῦ Καζαντζῆ, ἀρνητὴ τῶν πάντων, γιατὶ γενίκευε ὁρισμένα περιστατικὰ ποὺ εἶχαν δυσμενὴ ἀντίκτυπο στὸν κόσμο, ἔβρισκε ἀπήχηση σὲ πολλοὺς Γιαννιῶτες καὶ Ἠπειρῶτες γενικότερα, ἀναγνῶστες τῆς *Σημαίας* καὶ ἀκροατὲς στὶς συγκεντρώσεις ποὺ ἔκαμε, κυνηγώντας τὴ θέση τοῦ δημάρχου ἢ ἕδρα στὴ βουλή. Ἡ ἀπαράδεκτη συμπεριφορὰ π.χ. κάποιων στρατιωτικῶν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα (ἔχουν ἀναφερθεῖ στὸν α΄ τόμο αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἀρκετὰ ἐπεισόδια) ποὺ πίστευαν πὼς εἶχαν δικαιώματα πάνω στοὺς Γιαννιῶτες, γιατὶ τοὺς ἀπελευθέρωσαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, δημιουργοῦσε καθολικὴ ἀντίδραση τοῦ κόσμου μ' ἐπιπτώσεις στὴ στάση του ἀπέναντι στὰ διοικητικὰ ὄργανα. Τὶς ἐνέργειες καταδίκαζε πάντα ὁ Χατζῆς, ὁ ἀντίπαλός του ὅμως γινόταν περισσότερο πιστευτὸς ἀπ' αὐτόν, γιατὶ ταυτιζόταν μὲ τὸ συναίσθημα τοῦ λαοῦ ποὺ ἀγανακτοῦσε μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῶν «ἀπελευθερωτῶν», παρόλο ποὺ πολὺ λίγοι δημιουργοῦσαν τὰ ἐπεισόδια. Ὅπως ὁ Κ. Καζαντζῆς, ἀπὸ «τὸ μέρος» ἔβγαζε ἀρνητικὰ συμπεράσματα γιὰ τὸ «ὅλον», κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο σκέφτονταν

καὶ πολλοὶ Ἠπειρῶτες. Δὲν ἐξηγεῖται ἀλλοιῶς πὼς σὲ λίγους μῆνες κατόρθωσε ὁ Κ. Καζαντζῆς νὰ ἐκλεγεῖ βουλευτὴς καὶ μάλιστα ἀνεξάρτητος. Βέβαια, ἡ ἀντιπαράθεσή του πρὸς τὸ κυβερνητικὸ ἔργο στὶς ἐκλογὲς αὐτές, δὲν ἐμπόδισε τὸν βενιζελικὸ συνδυασμὸ νὰ κερδίσει περιφανὴ νίκη, ἐνῶ ἡ παράταξη ποὺ στήριξε ὁ Χατζῆς, ἀπολογητὴς στὴν οὐσία τοῦ κυβερνητικοῦ ἔργου, καταποντίστηκε.

Οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὰ ἡγετικὰ στελέχη τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας, εἶχαν τὶς ἐπιπτώσεις τους σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις. Ἦταν φανερὸ πιὰ πὼς ὅλα γίνονταν, ὄχι ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς ἢ τῆς προάσπισης τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ γιατὶ τὸ ἀπαιτοῦσαν οἱ κομματικὲς συσπειρώσεις ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ πραγματοποιοῦνται μὲ τὴν προοπτικὴ τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν. Κάτω ἀπὸ φυσιολογικὲς συνθῆκες τέτοιες διαφοροποιήσεις ἔπρεπε νὰ θεωροῦνται ὡς ὑγιεῖς ἀντιδράσεις τοῦ λαοῦ, γιὰ πρώτη φορὰ θὰ ἐξασκοῦσε ἐλεύθερα τὸ ἐκλογικό του δικαίωμα, γιὰ νὰ στείλει τοὺς ἐκπροσώπους του στὴ βουλή. Στὴν περίπτωση τῆς Ἠπείρου, ὅμως, ἡ ὀργάνωση τῶν κομμάτων ἔγινε σὲ βάρος τῆς ἀγωνιστικῆς παράδοσης τοῦ τόπου, γιὰ τὴν ἀμαύρωση τῆς ὁποίας, μὲ πρόθεση τὴν ἀποκόμιση κομματικῶν ὠφελημάτων, καταβλήθηκαν ἔντονες προσπάθειες ἀπὸ πολλούς. Τὸ κόμμα τοῦ Βενιζέλου, τὸ Φιλελεύθερο, εἶχε ἀποκτήσει ἰσχυρὰ ἐρείσματα στὴν Ἤπειρο, γιὰ πολλοὺς λόγους. Οἱ περισσότεροι Ἠπειρῶτες, θαύμαζαν τὸ κριτήριο καὶ τὴν πολιτικὴ εὐστροφία τοῦ Βενιζέλου καὶ πίστευαν πὼς, χωρὶς τὶς διπλωματικές του ἱκανότητες, ἡ Ἑλλάδα πιθανὸν νὰ ἔμενε ἔξω ἀπὸ τὴ συμμαχία τῶν βαλκανικῶν κρατῶν καὶ νὰ ἔχανε τὴν εὐκαιρία τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Νέων Χωρῶν. Δὲν παραγνώριζαν τὴ συμβολὴ τοῦ Κωνσταντίνου στὴν αἴσια ἔκβαση τῶν μαχῶν ποὺ ἔγιναν, προπαντὸς γιὰ τὴν ἅλωση τοῦ Μπιζανιοῦ, ποτὲ δὲν θὰ τὸ ξεχνοῦσαν αὐτὸ οἱ Γιαννιῶτες, ὅμως πάνω ἀπὸ τὸ στρατηγικὸ μυαλὸ καὶ τὴ λεβεντιά του, ἔβαζαν τὸ πολιτικὸ δαιμόνιο τοῦ Βενιζέλου, χωρὶς αὐτὸν ὁ διάδοχος, καὶ κατόπι βασιλιάς, δὲν εἶχε περιθώρια ν' ἀναπτύξει τὶς στρατιωτικές του ἱκανότητες, νὰ δράσει. Ἐπικεφαλῆς, ὕστερα, τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος ὑπῆρχαν στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ποὺ τοὺς ἐμπιστεύονταν οἱ Ἠπειρῶτες. Ὁ Παν. Δαγκλῆς π.χ. ἀντιστράτηγος, ἀπὸ τοὺς ὑπασπιστὲς τοῦ βασιλιᾶ, πῆγε μὲ τὸ μέρος τοῦ Βενιζέλου, ὅπως κι ἄλλοι κι αὐτὸ αὔξησε τὴν ἐπιρροὴ τοῦ κόμματός του. Ἡ διαφαινόμενη, τέλος, ἐπικράτηση τῶν βενιζελικῶν, δημιούργησε *ἀποστασίες* στὸ ἀντίθετο στρατόπεδο καὶ μείωσε τὴν ἐπιρροή του.

Ποιό, ὅμως, ἦταν τὸ ἀντίθετο στρατόπεδο; Κατὰ βάση ὁ ἀγωνιστικὸς κόσμος τῆς προαπελευθερωτικῆς περιόδου. Χωρὶς νὰ παραγνωρίζει τὴ συμβολὴ τοῦ Βενιζέλου, ἔδινε τὸ προβάδισμα στὸν Κωνσταντῖνο, στὸ πρόσωπό του ἔβλεπε τὸν ἐνσαρκωτὴ τῆς Μεγάλης Ἰδέας, καμάρωνε τὸ παράστημά του, θαύμαζε τὴν παλληκαριά του καὶ εἶχε ἐμπιστοσύνη στὴ στρα-

τιωτική του κατάρτιση. Ἀπόδειξη γιαυτοὺς πὼς σ' ἕνα μήνα, μετὰ τὴν ἄφιξή του στὴν Ἤπειρο, τὰ Γιάννινα ἐλευθερώθηκαν. Ὁ ἀγωνιστικὸς κόσμος, ἔπειτα, εἶχε συνδεθεῖ στενὰ μὲ τὸν ἀγώνα τῆς Βορείου Ἠπείρου, μετεῖχε στὴν ἀνακήρυξη τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, στὴν ὀργάνωση καὶ στελέχωση τοῦ στρατοῦ της, τὸ σύνθημα *Ἕνωσις ἢ Θάνατος* τῶν Βορειοηπειρωτῶν ἦταν καὶ δικό του σύνθημα, ὁ Βενιζέλος τὸ πολεμοῦσε, ὑπάκουε στὶς θελήσεις τῶν Μεγάλων, πὼς νὰ σταθοῦν στὸ πλευρό του, ἔνοιωθαν πὼς τοὺς πρόδινε. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος γέμιζε ἡ ψυχὴ τῶν ἀγωνιστῶν πικρία κι ἀπογοήτευση, καθὼς ἔβλεπαν τοὺς ὡς χθὲς συνεργάτες τῶν Τούρκων ἢ τοὺς ἀρνητὲς τοῦ προαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα νὰ στελεχώνουν τὶς κομματικὲς ὀργανώσεις τοῦ Βενιζέλου, νὰ συνεχίζουν ἀπ' ἐκεῖ τὴν προσπάθεια διάβρωσης τῶν ἐθνικῶν τους ὁραματισμῶν καὶ ν' ἀμφισβητοῦν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς δράσης τους ἐπὶ τουρκοκρατίας. Αὐτοί, οἱ ἴδιοι ἀντίπαλοι, δὲ δίστασαν νὰ κατασυκοφαντήσουν καὶ τὸ ἀνορθωτικὸ ἔργο ποὺ εἶχε συντελεστεῖ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἔργο ποὺ ὑπερασπιζόταν μὲ σθένος ὁ ἀγωνιστικὸς κόσμος, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ δημοσιογραφικό του ὄργανο, τὴν *Ἤπειρο*, παρόλο ποὺ ἦταν ἐπίτευγμα τῆς κυβέρνησης τοῦ Βενιζέλου, τὸν ὁποῖο τώρα ἀκολουθοῦσαν οἱ ἐπικριτὲς τῆς πολιτείας του.

Μέσα σὲ τέτοια ἀτμόσφαιρα πῆγε ὁ Πέτρος νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸν Γ. Χατζῆ στὰ γραφεῖα τῆς ἐφημερίδας του, τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ νεομάρτυρα. Τὸν βρῆκε ἀπογοητευμένο, ἐκνευρισμένο, ἀνήσυχο. Οἱ συνεχεῖς ἐπιθέσεις ἐναντίον του, ποὺ ἀπέβλεπαν στὴ μείωση τοῦ κύρους καὶ τὴν ἀξιοπιστία του -ὁ χαρακτηρισμὸς ὅτι ἡ ἐφημερίδα του ἦταν *πουλημένο ὄργανο*, θὰ τάκουγε καὶ στὸ μέλλον πολλὲς φορές, τὸν εἶχε πληγώσει βαθειά-, ἡ ἀποδιοργάνωση τοῦ ἀγωνιστικοῦ κόσμου, ἐξαιτίας τῶν ἐπικείμενων ἐκλογῶν, τὸ θράσος ὅσων ἔσκυβαν τὸ κεφάλι στοὺς Τούρκους νὰ θέλουν να γίνουν τιμητὲς τῶν πράξεων ἄλλων, ποὺ εἶχαν προσφέρει πολλὰ γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἡ Ἤπειρος, ἡ στάση τῶν *Μητροπολιτικῶν* ποὺ πίστευαν πὼς ἦρθε ἡ ὥρα νὰ ἐπιβάλλουν τὶς θελήσεις τους, ὅλα αὐτὰ ἐπιδροῦσαν στὸν ψυχισμὸ τοῦ Χατζῆ, ἦταν ἀδύνατο νὰ προσαρμοστεῖ στὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, τὴν ἔνοιωθε νὰ τοὺ πλακώνει τὸ στῆθος, πνιγόταν. —*Ἔλα*, φώναξε στὸν Πέτρο, μ' ἀνοιχτὰ χέρια, ὅταν τὸν ἀντίκρυσε νὰ μπαίνει στὸ τυπογραφεῖο, *σὲ χρειάζομαι, ἔχω ἀπελπιστεῖ.* —*Ἐσὺ κὺρ Γιώργη τὸ λὲς αὐτό; Ἐμεῖς τί πρέπει νὰ κάνουμε; Νὰ καθήσουμε μὲ σταυρωμένα χέρια νὰ κλαῖμε τὴ μοῖρα μας; Ἀπὸ ποῦ θ' ἀντλήσουμε κουράγιο, ὅταν βλέπουμε ἐσένα νὰ λυγίζεις; Δὲν μᾶς ὁδηγεῖς σὲ σωστὸ δρόμο κὺρ Γιώργη...* Ὁ Χατζῆς ἀγρίεψε. Πετάχτηκε ὀρθός, τέντωσε τοὺς ἀρμούς του, σὰν τὸ ἄρρωστο λιοντάρι ποὺ σηκωνόταν ἀπὸ τὴν κοίτη του, ἐνοχλημένο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κατάντια του, *καφέδες*, φώναξε στὸ παιδὶ τοῦ μαγαζιοῦ, ἄναψε τσιγάρο, ἦταν ἕτοιμος νὰ οὐρλιάξει, ὅμως ἡ φωνή του λύγισε, ἔκρυβε μέσα της ἀπορία καὶ παρά-

πονο, *πῶς νὰ σηκώσω κεφάλι Πέτρο,* ἀπάντησε, *δὲ βλέπεις ποὺ μᾶς χτυπᾶνε ἀπ' ὅλες τὶς μεριές; Καλὰ οἱ ἐχθροί, ἀλλὰ καὶ οἱ φίλοι ποὺ ἔσμιξαν μαζί τους; Δὲν βλέπεις τὸ Νέστορα Γεωργίτση, τὸν «Κάδμο», στὸ ἴδιο τμῆμα εἴσαστε κι οἱ δυό σας, ψυχωμένο στέλεχος, καμάρι μας, τί νὰ στὰ λέω, ἐσὺ τὸν ξέρεις καλλίτερα, ἔρχεται τώρα καὶ μᾶς χτυπάει πισώπλατα, κάναμε λάθη, λέει, δὲν ἐνημερώσαμε τοὺς ξένους γιὰ τὸ δίκιο μας, ποιοί; Ἐμεῖς ποὺ κάθε μέρα μὲ τὴν «Ἤπειρο» ἀγώνα δίναμε γιαυτὸ τὸ δίκιο, ἀγώνα μὲ τὴν πέννα, ἀγώνα μὲ τὰ ὅπλα, σκοτώθηκαν ἀδέρφια μας, πῶς τὰ ξεχνάει ὁ Νέστορας αὐτά;* Κουράστηκε. Κάθησε στὴν καρέκλα, τὸ τσιγάρο εἶχε κάψει τὰ δάχτυλά του, ἄναψε ἄλλο ἀπὸ τὴν κάφτρα του, εἶχε δίκιο. Τώρα, ὕστερα ἀπὸ δεκάδες χρόνια, ποὺ ἄνοιξαν τ' ἀρχεῖα τῶν ὑπουργείων τῶν ἐξωτερικῶν τῶν Μεγάλων τῆς Εὐρώπης καὶ μελετήθηκαν οἱ ἐκθέσεις τῶν προξένων τους στὰ Γιάννινα, πολὺς λόγος γίνονταν σ' αὐτὲς γιὰ τοὺς ἀγῶνες τῆς Ἠπείρου, ὁ Bilinsky τῆς Αὐστροουγγαρίας μετέφραζε ὁλόκληρα ἄρθρα τοῦ Χατζῆ καὶ τάστελνε στὴ Βιέννη, στὸ ὑπουργεῖο του, πῶς δὲν ἦταν ἐνημερωμένοι οἱ Μεγάλοι γιὰ τὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις τῶν Ἠπειρωτῶν; Ὅλα τὰ ἤξεραν μὲ κάθε λεπτομέρεια, τίποτα δὲν ἄφηναν οἱ πρόξενοι νὰ μὴν ἀναφέρουν, διαστρέβλωναν πολλὲς φορὲς τὰ πραγματικὰ γεγονότα, ὅμως ὁ πυρήνας τῆς ἀλήθειας ἔμεινε, ἂν ἤθελαν νὰ τὴν ἀναζητήσουν οἱ Μεγάλοι μποροῦσαν νὰ τὴ βροῦν. Ἀλλὰ δὲν ἤθελαν.

Οἱ δυὸ ἄντρες δὲ μίλησαν ἄλλο. Τὰ λίγα ποὺ εἶπαν, σήμαιναν πολλά. Ὁριοθετοῦσαν μιὰ πραγματικότητα, τὴ διαμόρφωση τῆς ὁποίας ποτὲ δὲν εἶχαν φανταστεῖ. Ποιὸς νὰ τόλεγε πὼς δυὸ χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, θὰ βρίσκονταν οἱ ἀγωνιστὲς σὲ θέση ἄμυνας, ἀπέναντι ἐκείνων ποὺ ἔσκυβαν τὸ κεφάλι στὸ δυνάστη, ἂν δὲν συνεργάζονταν μαζί του, γιὰ ν' ἀποκομίσουν ὠφέλη, ποιὸς πίστευε πὼς θὰ τοὺς κάθιζαν στὸ ἑδώλιο τοῦ κατηγορούμενου, νὰ δώσουν λόγο γιατὶ ἔχυσαν τὸ αἷμα τους, γιατὶ σάπισαν στὶς φυλακές, γιατὶ ὑπέφεραν ἐξευτελισμοὺς καὶ ταπεινώσεις, εἶχαν λογικὴ ὅλα αὐτά; Πῶς νὰ μὴ γίνονται συντρίμμια οἱ καρδιές, νὰ μὴ θολώνει ὁ νοῦς, νὰ μὴν στερεύει ἡ φαντασία, νὰ μὴ γεμίζει τὶς ψυχὲς ἡ ἀπελπισία. *—Πέτρο,* μίλησε ὁ Χατζῆς καὶ σηκώθηκε πάλι ὀρθός, *ἔχεις δίκιο, ἂν συνεχίσουμε ν' ἀντιμετωπίζουμε τὴν κατάσταση μὲ τὴ σημερινὴ ψυχικὴ διάθεση, θὰ παίξουμε τὸ παιγνίδι τῶν ἀντιπάλων μας. Θὰ σηκώσουμε τὸ κεφάλι ψηλὰ καὶ θὰ προχωρήσουμε. Θὰ παλαίψουμε Πέτρο, ὁ ἀγώνας ἔχει ζυμωθεῖ μὲ τὴ ζωή μας, εἶναι τὸ ὀξυγόνο ποὺ μᾶς συντηρεῖ, δὲ θὰ πεθάνουμε ἀπὸ ἀσφυξία, ὅπως θέλουν αὐτοί, ἀπὸ αὔριο θὰ νοιώσουν τὴν πυγμή μας. Σ' εὐχαριστῶ, μοῦ ἔκανε καλὸ ἡ ἐπίσκεψή σου...*

Ρίχτηκε στὸ γράψιμο καὶ τὴν ἄλλη μέρα, στὶς 16 Γενάρη, ἄρχισε τὴν ἀντεπίθεση μὲ τὸ ἄρθρο: *Ἐν μοίρᾳ καρός,* ξεσκεπάζοντας τὰ ἐλατήρια ὅσων θορυβοῦσαν, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ δημιουργήσουν ἐντυπώσεις γύρω ἀπὸ τὸ ἄτομό τους, γιαυτὸ κατέκριναν τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἔργα τῆς

Γενικῆς Διοίκησης, τὴν κατάργηση τῆς ὁποίας ζητοῦσαν. *Τόσο κοντόφθαλμοι εἶστε,* τοὺς ἔλεγε, *ποὺ δὲν βλέπετε τί σχεδιάζεται στὸ ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν μὲ τὴ νέα διοικητικὴ διαίρεση ποὺ θὰ ἐφαρμοστεῖ στὴν Ἤπειρο; Τὰ μέτρα αὐτὰ θὰ θέσωσιν «ἐν μοίρᾳ καρὸς»* —σὲ ἔσχατη δηλαδὴ ἐξουθένωση— *τὸν τόπο μας, θὰ καταργήσουν τὴ Γενικὴ Διοίκηση, μὲ τὶς τόσες ἀποκεντρωμένες ἁρμοδιότητες, καὶ θὰ τὴν ἀντικαταστήσουν μὲ Νομαρχία, θὰ σᾶς κάνουν τὸ χατήρι ν' ἀποσύρουν ὅλους τοὺς ἀπεσπασμένους ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα ὑπαλλήλους, θ' ἀπογυμνώσουν δηλαδὴ τὸν τόπο ἀπὸ ἔμπειρο ὑπαλληλικὸ προσωπικό, ἀπὸ τοὺς Ἠπειρῶτες θὰ κρατήσουν μόνον ὅσους ἔχουν ἐξάμηνη ὑπηρεσία, ἀφοῦ πρῶτα δώσουν ἐξετάσεις σ' ἐπιτροπὲς τοῦ ὑπουργείου, στὴν τσέπη τους αὐτοὶ ποὺ θὰ συγκροτήσουν τὶς ἐπιτροπὲς ἔχουν κι ὅλας τοὺς διορισμοὺς τῶν ἀντικαταστατῶν τους, «ἐν μοίρᾳ καρός»... θὰ καταντήσει ἡ Ἤπειρός μας...*

Τὴν ἄλλη μέρα ἡ πόλη γιόρταζε τὴ μνήμη τοῦ πολιούχου ἁγίου της, τοῦ ἁη Γιώργη τοῦ νεομάρτυρα. Εἶχε ἀνακοινωθεῖ ἤδη ἀπὸ τὴ Μητρόπολη τὸ πρόγραμμα, πάνδημος ἑσπερινός, ἀγρυπνία καὶ μετὰ τὴ θεία λειτουργία ἀρχιερατικὸς ἁγιασμὸς καὶ δεξίωση τοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ νεομάρτυρα. Ζοῦσαν ἀκόμα οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἁγίου κι ἦταν ἀγαπητοὶ ἀπ' ὅλους τοὺς Γιαννιῶτες. Θέλοντας νὰ ὑπογραμμίσει τὴ σπουδαιότητα τῆς θυσίας του γιὰ τὴ Χριστιανοσύνη καὶ τὸ Ἔθνος, ὁ Χατζῆς δημοσίευσε κύριο ἄρθρο, στὸ ὁποῖο τόνιζε ὅτι *ἡ ἑορτὴ τοῦ Νεομάρτυρα Γεωργίου καὶ ἡ ἄλλη τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ πρέπει νὰ λάβουν πλέον ἕναν πανηπειρωτικὸν χαρακτῆρα καὶ μίαν αἴγλην ὡς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ἡ Κερκυραϊκὴ εὐσέβεια εἰς τὸν σεπτὸν πολιοῦχον της ἅγιον Σπυρίδωνα...* Οἱ προβλέψεις του ἐπαληθεύτηκαν. Ὁ νεομάρτυρας Γεώργιος γιορτάζεται παντοῦ ἀπ' ὅλους τοὺς Ἠπειρωτες, ὅπου κι ἂν βρίσκονται, στὴν Ἑλλάδα ἢ τὸ ἐξωτερικό, οἱ περισσότεροι Ἠπειρωτικοὶ σύλλογοι, πρὶν τὴ συρρίκνωση τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἔφεραν τὸ ὄνομά του· ἡ σημασία τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ ἄρχισε κι αὐτὴ νὰ συνειδητοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Πανηπειρῶτες, ἡ ἀνέγερση τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ του στὴν Κόνιτσα, ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Σεβαστιανό, συνέβαλε ἀποφασιστικὰ γιαυτό, πρέπει νὰ τιμοῦνται, ὅπως τοὺς ἀξίζει, ὁ Γεώργιος κι ὁ Κοσμᾶς, ἀπόχτησαν μὲ τὸ μαρτύριό τους τὴν Ἠπειρωτικὴ ἰθαγένεια, κι ἂς ἦταν ξένοι κι οἱ δυό τους.

Τὴν Κυριακή, στὶς 20 τοῦ Γενάρη, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Πέτρου, ἔγιναν στὸ Ἀρχιμανδρειὸ τὰ βαφτίσια τοῦ ἐγγονοῦ του. Εἶχε ἀπὸ καιρὸ ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμία νὰ τελέσει τὸ μυστήριο ὁ Γερβάσιος, ἡ ἀρρώστεια δὲν τοῦ τὸ ἐπέτρεψε, ἔστειλε στὴ θέση του τὸν Πανάρετο. Κουμπάρος ἦταν ὁ γυιὸς τοῦ Μιχαὴλ Γεωργίου ποὺ τὸν εἶχε στεφανώσει, εἶχε ζητήσει νὰ βαφτίσει τὸ παιδί· ἡ Μαρία, ἡ χήρα τοῦ Ἄγγελου Φορέστη, πρὶν σκοτωθεῖ, δὲν ἦταν σὲ θέση νάρθει στὰ Γιάννινα, πενθοῦσε ἀκόμα τὸ θάνατο τοῦ ἄντρα της, ἔδωσε τὴν ἄδεια. *Καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ;* ρώτησε ὁ Πανάρετος

τὸν ἀνάδοχο, *Πέτρος*, φώναξε αὐτός, ἀντήχησε ἡ μεγάλη ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη τοῦ ὀνόματος, ὅλοι ὅσοι εἶχαν συγκεντρωθεῖ, προσκαλεσμένοι τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Δημήτρη, γεμάτη ἡ ἐκκλησία, μόνο ὁ κὺρ Γιώργης ὁ Χατζῆς ἔλειπε, ἔστειλε ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα τὶς εὐχές του, *δὲν θέλω νὰ κουβεντιάσω μὲ τὸν Πανάρετο*, τοῦ μήνυσε, *ἂν ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Γερβάσιος θὰ ἐρχόμουν, δὲ μπορῶ νὰ πῶ ἐκεῖνα ποὺ θέλω, μέσω ἐκπροσώπου, νάναι τυχερὸς ὁ ἔγγονος*, ὅλοι, λοιπόν, ἤξεραν τὸ ὄνομα ποὺ θὰ χάριζε ὁ κουμπάρος στὸ παιδί, κι ὅμως ἔκαναν πὼς τὸ ἄκουαν γιὰ πρώτη φορά· *νὰ ζήσει, νὰ ζήσει*, ὑψώθηκαν φωνὲς ἀπὸ παντοῦ, ὁ Πέτρος καμάρωνε δίπλα στὸ γυιό του, ὁ μικρὸς Πετράκης ἀναδευόταν στὰ σεντόνια ποὺ ἦταν τυλιγμένος, ὁ Δημήτρης καὶ ἡ Κατερίνα δὲν ἔβρισκαν τρόπους νὰ ἐκφράσουν τὴ χαρά τους, σεμνή, συγκρατημένη, δίπλα στὸν ἄντρα της ἡ Λευκή, βίωνε τὸ εὐτυχὲς γεγονός, μὲ τὸ δικό της τρόπο, ἦταν Ζαγορίσια ἀρχόντισσα, τόδειχνε σὲ κάθε της ἐκδήλωση.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ μυστηρίου ὁ Πανάρετος, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ στενοὶ φίλοι πῆγαν στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου, εἶχε στηθεῖ ἐκεῖ μεγάλο τραπέζι, ὅλα τὰ δωμάτια τοῦ πρώτου ὀρόφου ἑνοποιήθηκαν. Εὐχὲς *νὰ ζήσει ὁ νεοφώτιστος, νὰ τιμήσει τὸ ὄνομα τοῦ παππού του* ἀκούονταν ἀπ' ὅλα τὰ δωμάτια, ὁ Πανάρετος ἔπλεξε στὶς εὐχές του ἕνα μικρὸ λογίδριο, στηριγμένο στὰ ἐκκλησιαστικὰ κείμενα, συχνὰ ὁ Πέτρος πίεζε τὸν ἑαυτό του νὰ μὴν ἐξωτερικεύει τὴ συγκίνηση ποὺ ἔνοιωθε, τὰ δάκρυα μόλις συγκρατοῦνταν στὴν ἄκρη τῶν βλεφάρων του, ἦταν εὐτυχισμένος. Ὅταν ἔφυγαν ὅλοι, ἀγκάλιασε σφιχτὰ καὶ φίλησε τὸ Δημήτρη καὶ τὴν Κατερίνα, *σᾶς εὐχαριστῶ παιδιά μου*, εἶπε, φίλησε καὶ τ' ἄλλα παιδιά, *θέλω νὰ ξεκουραστῶ Λευκή*, εἶπε στὴ γυναίκα του, αὐτὴ ἀνησύχησε, ἤξερε πὼς οἱ μεγάλες χαρές, ὅπως καὶ οἱ μεγάλες λύπες σκοτώνουν, *εἶσαι καλὰ Πέτρο;* ρώτησε ἀνήσυχη, *νὰ πῶ στὸ Δημήτρη νὰ σὲ δεῖ;* —*Ὄχι Λευκή, δὲν χρειάζομαι γιατρὸ αὐτὴ τὴ στιγμή, ἐσένα θέλω μόνο, νὰ μοιραστοῦμε τὴ μεγάλη εὐτυχία ποὺ μᾶς χάρισε ὁ Θεός. Ἡ καρδιά μου ξεχειλίζει, κάπου θέλω νὰ κενώσω τὸ περίσσευμά της, ἀρχίζω νὰ φοβᾶμαι, τὶ νὰ κλώθει γιὰ μᾶς τάχα ἡ κακιὰ μοίρα*, ἀναρωτήθηκε ὁ Πέτρος ὕστερα ἀπὸ σιωπή. —*Τίποτα ἄντρα μου, ξάπλωσε νὰ ἠρεμήσεις, ἡ κακιὰ μοίρα δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει κακό, μᾶς φυλάει ἀπὸ σήμερα ὁ καλὸς ἄγγελος, ὁ Πετράκης, ὁ ἐγγονός σου, μὴ βλασφημᾶς γιὰ τὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ, τὸ ἔλεός Του θὰ μᾶς σώζει ἀπὸ κάθε κακό.* Τὰ μάτια τοῦ Πέτρου ἔκλεισαν, ἦταν καὶ δεύτερος καλὸς ἄγγελος ποὺ τοῦ παραστεκόταν, ἡ Λευκή...

Στὰ Γιάννινα πάντοτε βρέχει πολύ, τὸ πρῶτο ὅμως εἰκοσαήμερο τοῦ Γενάρη εἶχαν ἀνοίξει τὰ οὐράνια καὶ δὲν ἔλεγαν νὰ κλείσουν. Κατακλυσμός. Τὰ νερὰ εἶχαν μετατρέψει σὲ ἀπέραντες λίμνες ὅλες τὶς πεδιάδες τῆς Ἠπείρου, *ἀπὸ τὴν Κορυτσὰν ὡς τὴν Πρέβεζαν καὶ ἀπὸ τὴν Ἄρταν ὡς τὸ Τεπελένι*, οἱ κυριότερες ὁδικὲς ἀρτηρίες ἔγιναν ἀδιάβατες, τὰ νερὰ εἶχαν διαβρώσει τὸ κατάστρωμά τους, ἐνῶ οἱ ὄγκοι χωμάτων ποὺ εἶχαν κατρακυλήσει ἀπὸ τὶς πλαγιὲς δημιούργησαν πρόσθετα προβλήματα. Οἱ συγκοινωνίες διακόπηκαν. Πέρα ἀπὸ τὴ Φιλιππιάδα, ὅλη ἡ πεδιάδα εἶχε μετατραπεῖ

σὲ λιμνοθάλασσα, ποὺ ἀπέκλεισε τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν, κινδύνευαν νὰ πεινάσουν. Μέσα στὴν πόλη τῶν Γιαννίνων τὰ παλιὰ σπίτια καὶ οἱ ἑτοιμόρροποι τοῖχοι κατέρρευσαν, γέμισε ἡ πόλη ἐρείπια. Ὑπῆρχε νόμος *περὶ ἑτοιμορρόπων* κι ὁ τύπος ζητοῦσε τὴν ἐφαρμογή του. Γιὰ τὸν κατακλυσμό, ποὺ δημιούργησε τρομερὲς καταστροφὲς σ' ὅλο τὸ χῶρο τῆς ἐνιαίας Ἠπείρου, τὸ Βεράτι, *ὁ παράδεισος τῆς Βορείου Ἠπείρου*, εἶχε γίνει κόλαση, οἱ ὁμογενεῖς ἔκαναν ἀπεγνωσμένες ἐκκλήσεις γιὰ βοήθεια, γιὰ τὸν κατακλυσμό, λοιπόν, ἡ λαϊκὴ θυμοσοφία βρῆκε τὴν ἐξήγηση. Ὁ παρακάτω διάλογος, ὅπως παρατίθεται σὲ χρονογράφημα τῆς *Ἠπείρου* εἶναι χαρακτηριστικός: *—Τί λὲς καὶ σύ, μωρὲ Νικόλα, τ' εἶναι τοῦτο τὸ νερὸ ἐφέτος; —Ξέρω κι ἐγώ;* εἶπε. *Θεϊκὸ σημάδι! Κανένας δὲν θυμᾶται τοῦτο τὸ κακό. —Τί, δηλαδή, εἶναι; —Ἀπὸ τὸν πόλεμο κὺρ Γεωργάκη... Ἡ γῆς εἶναι ὅλο αἵματα τώρα ποὺ πολεμᾶν καὶ πέφτει νερὸ νὰ ξεπλύνει τὰ αἵματα... —Λές; —Δίχως ἄλλο. Ὁ οὐρανὸς δὲν μπορεῖ νὰ βλέπει αἵματα...* Μὲ τὶς βροχὲς οἱ ὀμπρελάδες ἔγιναν περιζήτητοι, δὲν ἦταν δὰ καὶ πολλοί. Τὸ κακὸ μ' αὐτοὺς ἦταν πὼς συμπεριφέρονταν ἄσχημα στοὺς πελάτες τους, ποὺ ὑποχρεώνονταν νὰ τοὺς ἀνέχονται. Γιὰ νὰ πάρεις πίσω τὴν ὀμπρέλα ποὺ ἔδωκες γιὰ ἐπιδιόρθωση, ἔπρεπε νάχεις μέσο. Τὸ μαρτυροῦσε ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης, ποὺ ἀναζητοῦσε κάποιον νὰ μεσολαβήσει γιὰ νὰ τοῦ ἐπιστραφεῖ ἐπιδιορθωμένη ἡ ὀμπρέλα του. Πολλοὶ στρατεύσιμοι τῶν κλάσεων 1888 καὶ 1889, ποὺ εἶχαν κληθεῖ πρὸς κατάταξη, ζητοῦσαν παράταση προθεσμίας ποὺ ἔληξε στὶς 15 τοῦ μῆνα. Εἶχαν ἀποκλειστεῖ στὰ χωριά τους καὶ δὲ μποροῦσαν νὰ παρουσιαστοῦν. Γενικὰ οἱ καταστροφὲς ἀπὸ τὶς βροχὲς ἦταν τόσο μεγάλες ποὺ ἀποδιοργάνωσαν ἐντελῶς τὴ ζωὴ τῆς Ἠπείρου. Πέρασαν πολλὲς μέρες ὣς ὅτου ἀποκατασταθοῦν οἱ συγκοινωνίες καὶ ξαναβρεῖ ἡ ζωὴ τὸ ρυθμό της.

Τὶς ἴδιες μέρες τοῦ Γενάρη κάποιοι γονεῖς, στηριζόμενοι στὰ ὅσα ἐπὶ τουρκοκρατίας ἴσχυαν γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ζήτησαν νὰ παρακολουθήσουν τὴ διδασκαλία ὁρισμένων καθηγητῶν τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*, ὅπου φοιτοῦσαν τὰ παιδιά τους, γιὰ νὰ διαπιστώσουν τὴν καλὴ ἢ κακὴ διδασκαλία τῶν καθηγητῶν καὶ τὴν πρόοδο τῶν παιδιῶν τους. *Ἀναχρονιστικὴ συνήθεια*, σημείωνε ὀργισμένος ὁ Χατζῆς. Μόνο στὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα γίνεται αὐτὸ σήμερα, οἱ ἰδιοκτῆτες τους φοβοῦνται μήπως πάρουν οἱ γονεῖς τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ ὑποχωροῦν. Αὐτὴ ἡ συνήθεια, γιὰ τὰ δημόσια σχολεῖα ἔπρεπε νὰ κοπεῖ. *Τὰ σχολεῖα αὐτὰ σήμερον ἔχουν ἕνα γόητρον, τὸ ὁποῖον τηροῦν ὑψηλὰ οἱ διευθυνταὶ καὶ δὲν πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ ἐπιτρέψουν τὴν παρακολούθησιν τῶν μαθημάτων.*

Στὴν κατεχόμενη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ Βόρειο Ἤπειρο ἀποφασίστηκε ἡ στρατολόγηση 4 κλάσεων (περιφέρειες Χιμάρας, Ἁγίων Σαράντα, Ἀργυροκάστρου, Λεσκοβικίου, Τεπελενίου, Κορυτσᾶς καὶ Μοσχοπόλεως), καλοσήμαδη ἐνέργεια γιὰ τὴν τύχη τῆς περιοχῆς, εἶπαν πολλοί. Ὅμως οἱ κατάλογοι τῶν στρατευσίμων, ὄχι μόνο στὴ Βόρειο, ἀλλὰ καὶ σ' ὁλόκληρη τὴν Ἤπειρο, εἶχαν συνταχτεῖ κατὰ τρόπο πολὺ πρόχειρο (δὲς τὸν α΄ τόμο τοῦ ἔργου). Νέοι 36 χρονῶν γράφτηκαν στὰ μητρῶα γιὰ 26, ἄλλοι 30 χρονῶν γράφτηκαν γιὰ 21. Δημιουργήθηκε μεγάλη ἀναστάτωση καὶ οἱ αἰτήσεις γιὰ διόρθωση ἡλικίας ἦταν πολλές. Τέτοια λάθη εἶχαν κάμει οἱ γραφιάδες, ποὺ ἕνα γέροντα 85 χρονῶν τὸν πέρασαν γιὰ 25 κι ἔτρεχε ὁ δυστυχὴς μὲ ἀναφορὲς νὰ διορθώσει τὴν ἡλικία του.

Γιὰ τὸν ἀπολογισμὸ τοῦ ἔργου τοῦ δημοτικοῦ νοσοκομείου, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸν τύπο, ἀκούστηκαν καλὰ λόγια ἀπὸ τοὺς Γιαννιῶτες. Μὲ τὴ συμπλήρωση τῶν ἐλλείψεων ποὺ ὑπῆρχαν οἱ προοπτικὲς γιὰ περισσότερο ἀποδοτικὴ λειτουργία του, κρίνονταν εὐνοϊκές. Σύμφωνα μὲ τὴν *ἔκθεση πεπραγμένων*, στὰ λίγα κρεβάτια ποὺ διέθετε τὸ νοσοκομεῖο νοσηλεύτηκαν τὸ 1914, συνολικά, 343 ἀσθενεῖς, μὲ τὴν ἐξῆς

κατανομή: στὸ χειρουργικὸ 160, στὸ γυναικολογικὸ 83, στὸ παθολογικὸ 100. Πέθαναν 8 στὸ χειρουργικὸ καὶ 7 στὸ παθολογικό· *πάντες οἱ λοιποὶ ἐξῆλθον ἰαθέντες.* Στὸ γυναικολογικὸ τμῆμα νοσηλεύονταν γυναῖκες ποὺ ἔπασχαν μόνον ἀπὸ ἀφροδίσια νοσήματα· ἀπὸ τὶς 83 γυναῖκες ποὺ εἶχαν εἰσαχθεῖ 63 ἦταν ἄρρωστες ἀπὸ βλενόρροια καὶ 20 ἀπὸ σύφιλη, μεγάλος σχετικὰ ἀριθμὸς γιὰ τὰ μικρὰ Γιάννινα. Τὸ νοσοκομεῖο εἶχε δώσει βοήθεια χειρουργικὴ καὶ ἰατρικὴ καὶ σὲ πολλοὺς ἐξωτερικοὺς ἄρρωστους, προπαντὸς σὲ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Β. Ἤπειρο.

Ἡ ἵδρυση στὴν πόλη ἑνὸς Πνευματικοῦ Κέντρου, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, ἦταν τὸ μεγάλο μεράκι τοῦ Χατζῆ. Λογοτέχνης αὐτός, προπαντὸς ποιητής, μὲ τὴν εὐαισθησία ποὺ διαπότιζε τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά του, κι ἂς ἔγραφε πύρινα ἄρθρα ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς χώρας καὶ τῶν ἀντιπάλων του, ἐκείνους ποὺ σιχαινόταν περισσότερο κι ἦταν ἀμείλικτος στὴν κριτική του, ἦταν οἱ ἀρνητὲς τοῦ ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ τῶν συνεργατῶν τους, ὁ Χατζῆς λοιπόν, ἔγραφε καὶ ξανάγραφε γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἵδρυσης ἑνὸς φιλολογικοῦ σωματείου καὶ τῆς ἀπόκτησης μιᾶς πνευματικῆς στέγης, ποὺ πολλὰ θὰ πρόσφερε στὴν πόλη. Στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Γενάρη ἔθιξε πάλι τὸ θέμα σ' ἕνα ἐκτενὲς σχόλιό του: *Εἴχαμε γράψει καὶ ἄλλοτε... ὅτι ἡ πόλις μας, ἡ ἄλλοτε δράσασα εἰς τὰ γράμματα, ἔπρεπε σήμερον, ἀφοῦ εἶναι καὶ ἐλευθέρα πλέον, νὰ δημιουργήσῃ κάτι ὑπὲρ τῆς καλλιεργείας αὐτῶν. Ἓν ἐκ τῶν κυριωτέρων μέσων πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ δημιουργία ἑνὸς φιλολογικοῦ σωματείου μετὰ βιβλιοθήκης, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ συναθροίζεται ὅ,τι καλὸν ἔχομεν νὰ ἐπιδείξωμεν καὶ εἰς γράμματα καὶ εἰς τέχνην. Πλησίον τοῦ καλοῦ αὐτοῦ θὰ συσπειρωθῇ βαθμηδὸν κατόπιν ἡ νεολαία, ἡ ὁποία θὰ ἀντλήσῃ τὴν μόρφωσίν της καὶ ἐκ ταύτης θὰ ἐξέλθουν οἱ νεώτεροι λόγιοί μας. Ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ νὰ κατορθώσῃ ἕνα τοιοῦτον σωματεῖον. Περὶ τὸ σωματεῖον αὐτὸ θὰ συναχθοῦν καὶ ὅσοι ἔχουν τάλαντον μουσικὸν καὶ ζωγραφικόν. Καὶ οὕτω εἰς τὰς δύο αὐτὰς τέχνας σφικτοδεμένεας οὔσας μετὰ τῆς φιλολογίας, θὰ ἀποκτήσῃ ἡ πόλις μας ἀντιπροσώπους... εἰς τὴν πανελλήνιον τέχνην καὶ ἀκόμη εἰς τὴν παγκόσμιον, προϊόντος τοῦ χρόνου. Τὸ κατόρθωμα εἶναι δύσκολον, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχῃ θέλησις.* Ὁ ποιητὴς ὁραματιζόταν καὶ προέκτεινε τὴ σκέψη του στὸ μέλλον. Βέβαια πέρασαν δεκάδες χρόνια γιὰ ν' ἀποκτήσουν τὰ Γιάννινα πνευματικὰ κέντρα, ἀκόμα καὶ Πανεπιστήμιο. Ὅμως ἡ κτιριακὴ ὑποδομή, ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴ δημιουργία τῆς κατάλληλης ἀτμόσφαιρας καὶ τῆς παροχῆς τῶν μέσων γιὰ πνευματικὴ καλλιέργεια, φοβοῦμαι πὼς δὲν ἔχει ἀνάλογη ἀνταπόκριση στὸν κόσμο τῆς νεολαίας κυρίως, σ' αὐτὸ τὸ φυτώριο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἤλπιζε ὁ Χατζῆς νὰ ξεπηδήσουν, ν' ἀνθίσουν καὶ νὰ καρπίσουν τὰ νέα βλαστάρια τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, γιὰ νὰ συνεχίσουν καὶ νὰ πλουτίσουν τὴ λόγια παράδοση τοῦ τόπου μας. Ἡ ἐπισήμανση τῶν αἰτίων ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἄλλης μελέτης.

Ἡ κατάργηση τῶν Γενικῶν Διοικήσεων στὴν Ἤπειρο καὶ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου εἶχε ἀποφασιστεῖ ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριο, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀπόφασης θάρχιζε ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο. Οἱ ὑποστηρικτὲς τοῦ θεσμοῦ, ποὺ τοὺς ἐξέφραζε ἡ *Ἤπειρος*, ἀντιδροῦσαν ἔντονα, πίστευαν -κι εἶχαν δίκιο- πὼς ἡ ἀντικατάσταση τῆς Γενικῆς Διοίκησης μὲ Νομαρχία θ' ἀποτελοῦσε πλῆγμα γιὰ τὴν περιοχή. *Ἡ ἀτυχὴς Ἤπειρος*, ἦταν ὁ τίτλος σχετικοῦ ἄρθρου τοῦ Χατζῆ τὶς ἑπόμενες μέρες. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχή, σημείωνε, ἡ Ἤπειρος ἦταν ἡ *ἀτυχέστερη χώρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.* Τεκμηρίωνε τὴν ἄποψή του μ' ἐκτενὴ ἀναδρομὴ στὴν ἱστορία γιὰ νὰ ἐπισημάνει πὼς καὶ

μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἡ κακὴ μοίρα τὴν καταδίωκε. Παράδειγμα ἡ κατάργηση τῆς Γ. Διοίκησης, θεσμοῦ εὐεργετικότατου γιὰ τὶς Νέες χῶρες, τοῦ ὁποίου ἡ ἀπομονωμένη Ἤπειρος εἶχε μεγάλη ἀνάγκη, γιατὶ ἡ ἀνώτατη ἀρχή, ὅπως ἦταν ὁ γενικὸς διοικητής, μποροῦσε νὰ μελετήσει ἀπὸ κοντὰ τὰ προβλήματα τῆς Ἠπείρου καὶ νὰ δώσει λύσεις. Στὸ παρελθὸν *μωροί τινες* εἶχαν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τοῦ θεσμοῦ, γιατὶ δὲ μποροῦσαν νὰ ἔχουν τὸ γενικὸ διοικητὴ (ὑπονοεῖ τὸν Ἄγγελο Φορέστη) ὄργανό τους, ἡ κυβέρνηση ὅμως δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀκούσει καὶ νὰ καταργήσει ἕνα τόσο χρήσιμο θεσμό, ἀπόδειξη πὼς τὸν διατηροῦσε στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Κρήτη. Καταργήθηκε προσωρινὰ ὁ θεσμός, κατανοήθηκε ὅμως τὸ λάθος κι ἀργότερα ἐπαναλειτούργησε γιὰ πολλὰ χρόνια, ἀκόμα καὶ μετὰ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Ὁ Γερβάσιος βρισκόταν στὴν ἀνάρρωση καὶ —παράδοξο— μὲ θερμὰ λόγια δημοσίευε τὴν εἴδηση ἡ Ἤπειρος. *Εὐχαρίστως πληροφορούμεθα ὅτι ἀπό τινων ἡμερῶν ἤρξατο βελτιουμένη ἡ ὑγεία τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου μας (18-1-1915).* —*Ξέφυγε κι αὐτὴ τὴ φορὰ τὸν κίνδυνο,* μουρμούρισε ὁ Πέτρος, ὅταν διάβασε τὴν εἴδηση. *Ὡς πότε ὅμως; Θὰ πάω νὰ τὸν δῶ πρὶν ἀπὸ τὴ γιορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἂς σταθεῖ πρῶτα καλὰ στὰ πόδια του,* εἶπε στὴ Λευκή. Θὰ τὸν ἔβλεπε, ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τὶς εὐχὲς γιὰ *περαστικὰ* τί θὰ συζητοῦσαν; Δυὸ ἦταν τὰ μεγάλα προβλήματα τῶν ἡμερῶν: ἡ ἀναταραχὴ τοῦ ἀγωνιστικοῦ κόσμου ἀπὸ τὴ συνεχιζόμενη ἐναντίον του πολεμικὴ καὶ οἱ βουλευτικὲς ἐκλογές: πολλὲς φορὲς εἶχαν ἀναγγελθεῖ, χωρὶς νὰ πραγματοποιοῦνται, τὸ Γενάρη ὅμως εἶχε δημιουργηθεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι δὲ θ' ἀργοῦσαν.

Ὁ Γερβάσιος εἶχε σηκωθεῖ ἀπὸ τὸ κρεβάτι, δύσκολα ὅμως κατέβαινε ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ περπατήσει. Ἦταν χλωμός, βαθειὲς χαρακιὲς αὐλάκωναν τὸ πρόσωπό του, ξεχώριζαν ἔντονες στὴ χαλαρὴ σάρκα, ἡ καταβολὴ δυνάμεων δὲν προερχόταν μόνο ἀπὸ τὴ βαρειὰ γρίππη ποὺ εἶχε περάσει, τὴ μεγαλύτερη εὐθύνη εἶχε ἡ ἀρρώστεια τοῦ σηκωτιοῦ, θὰ τὸν τυραννοῦσε γιὰ πολὺ ἀκόμα, δὲν καταβαλλόταν εὔκολα ἕνας δυνατὸς ὀργανισμός, ὅπως τοῦ Γερβάσιου, πρὶν ἀρρωστήσει ἦταν εὔσωμος, δυνατός, τὸ ἔδειχνε ἡ ὅλη του ἐμφάνιση. Ὁ Πέτρος τοῦ φίλησε τὸ χέρι, ὁ Γερβάσιος τὸν ἀγκάλιασε, *γιατὶ δὲν ἤρθες νωρίτερα;* παραπονέθηκε, *ἤθελα κάποιον νὰ κουβεντιάσω καὶ δὲν ἔβρισκα.* Ὁ Πέτρος κολακεύτηκε, ἀλλὰ κι ἀπόρεσε. Τόσοι ἄνθρωποι ἀποτελοῦσαν τὴν *αὐλὴ* τοῦ Γερβασίου, δὲν ὑπῆρχε κανένας γιὰ ν' ἀνοίξει τὴν καρδιά του, νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη του, ἔπρεπε νὰ πάει αὐτὸς γιὰ νὰ πεῖ ὁ Γερβάσιος ἐλεύθερα τὴ γνώμη του; —*Καταλαβαίνω τὶ σκέφτεσαι,* τὸν διέκοψε ὁ δεσπότης, *μὴν ἀπορεῖς, σπανίζουν σήμερα οἱ ἄνθρωποι ποὺ μπορεῖς νὰ στηριχτεῖς, χωρὶς τὸ κίνδυνο νὰ σ' ἀφήσουν ἀπροειδοποίητα καὶ νὰ πέσεις. Κάθησε τώρα νὰ μοῦ πεῖς τὰ δικά σου κι ὕστερα θὰ σοῦ κάνω κι ἐγὼ τὴν ἐξομολόγησή μου.* Σώπασαν. Ἕνας κλητήρας μπῆκε στὸ δωμάτιο νὰ τοὺς ρωτήσει ἂν ἤθελαν τίποτε.

—Γλυκὸ καὶ καφὲ στὸν Πέτρο, γιὰ μένα ἕνα ζεστό, εἶπε ὁ Γερβάσιος, καὶ νὰ μὴ μᾶς διακόψει κανείς, πρόσθεσε. —Ἄκου, δεσπότη μου, εἶδα τὸν Χατζῆ πρὶν ἀπὸ μέρες, εἶναι ἀγαναχτισμένος, μὲ τὸ δίκιο του, ἄρχισε ὁ Πέτρος. Ὅσοι πολεμοῦν τοὺς ἀγωνιστές, δὲν ἔχουν ἱερὸ καὶ ὅσιο. Πολλὰ γράφονται στὶς ἐφημερίδες, εἶναι περισσότερα ὅμως ὅσα κυκλοφοροῦν στὰ καφενεῖα, τοὺς δρόμους, σ' ὅλα τὰ Γιάννινα. Πρέπει νὰ σταματήσει αὐτὸς ὁ διασυρμός, θὰ βρυκολακιάσουν οἱ νεκροί, θὰ κατεβοῦν ἀπ' τὶς ἀγχόνες τους οἱ κρεμασμένοι νὰ μᾶς πνίξουν, δὲν πάει ἄλλο, πρέπει ν' ἀκουστεῖ ὁ λόγος σας... —Νὰ μιλήσω ἐγώ, πῶς; τὸν διέκοψε ὁ Γερβάσιος, εἶναι ὅλα συκοφαντίες, τὸ ξέρω, νὰ βγῶ στὸ δεσποτικὸ καὶ νὰ τὶς καταδικάσω; Θὰ μὲ κατηγορήσουν πὼς ἐμπλέκομαι στὶς πολιτικὲς διαμάχες, δυστυχῶς ὅλα αὐτὰ ἔγιναν συνθήματα κομματικῶν διενέξεων, θὰ γίνουν χειρότερα τὰ πράγματα, ἔτσι πιστεύω... —Ὄχι ἔτσι, δέσποτα, οὔτε καὶ μεῖς θέλουμε ἔτσι, ἀλλὰ νά, μπορεῖς νὰ συμμαζέψεις πολλὰ στόματα δικῶν σου, νὰ μετρᾶνε τὰ λόγια τους, νὰ χαμηλώσουν τοὺς τόνους, νὰ μὴν μπερδεύουν τοὺς ἀγῶνες μὲ τὶς κομματικές τους ἐπιδιώξεις, στὸ κάτω-κάτω ἀπὸ ποῦ ἀντλοῦν αὐτὸ τὸ δικαίωμα, ἀπὸ τοὺς τεμενάδες ποὺ ἔκαναν στοὺς ἀγάδες, τὸ θράσος τους ἔχει ξεπεράσει τὰ ὅρια, ἂν τοὺς μιλήσεις θὰ σ' ἀκούσουν, ἐξάλλου ἔχουν λερωμένη τὴ φωλιά τους... Ἔπεσε πάλι σιωπή. Ὁ Γερβάσιος ἔδειχνε κουρασμένος, θέλησε νὰ ξαπλώσει στὸ κρεβάτι. —Σὲ σύγχυσα, εἶπε ὁ Πέτρος, ἔδειχνε μετανοιωμένος γιὰ ὅσα εἶπε. —Ὄχι, ἀπάντησε ὁ Γερβάσιος, ἔκανες καλὰ ποὺ μίλησες, μὴ φεύγεις, θέλω νὰ συνεχίσουμε τὴν κουβέντα. —Νὰ φύγω, ξανάπε ὁ Πέτρος, πρέπει νὰ ξεκουραστεῖς. Ὁ Γερβάσιος τὸν κοίταζε χωρὶς νὰ μιλάει, θὰ τοὺς τὰ πῶ, εἶπε κάποια στιγμὴ καὶ μὲ σκληρὴ γλώσσα μάλιστα, ἀσεβοῦν ἀπέναντι στὴν ἱστορία, δὲν τιμοῦν ἔτσι ὅσους ἀγωνίστηκαν κι ἔδωσαν τὴ ζωή τους γιαυτούς, πιστεύω νὰ μ' ἀκούσουν... καὶ νὰ σωπάσουν... —Μακάρι νὰ τὸ κάνουν, θάναι καλὸ γιὰ ὅλους... δὲν τὸ πιστεύω ὅμως, μουρμούρισε ὁ Πέτρος γιὰ νὰ μὴν τὸν ἀκούσει ὁ Γερβάσιος. —Τὶ λένε γιὰ τὶς ἐκλογές; τὸν ρώτησε αὐτός, ἀλλάζοντας κουβέντα. —Ὅλοι ἔχουν τὴ γνώμη πὼς θὰ γίνουν, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, εἶναι οἱ πρῶτες ἐλεύθερες ἐκλογὲς στὴν Ἤπειρο καὶ μακάρι νὰ ὁδηγήσουν σὲ ἑνότητα καὶ ὄχι σὲ διαίρεση... —Δὲν τὸ πολυπιστεύω, ἦταν ἡ ἄποψη τοῦ Γερβάσιου, ὅλα θὰ ἐξαρτηθοῦν ἀπὸ τὶς κορυφές, τὸν Βενιζέλο καὶ τὸν Κωνσταντῖνο, καὶ οἱ δυὸ τραβᾶνε τὸ σχοινί, φοβᾶμαι πὼς θὰ σπάσει, θάταν καταστροφὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα αὐτό. —Καὶ γιὰ τὴν Ἤπειρο..., πρόσθεσε ὁ Πέτρος, ἀκόμα ἡ τύχη της κρέμεται ἀπὸ μιὰ κλωστή. Θὰ μείνουν ἐκεῖ οἱ δικοί μας, θὰ φύγουν, μ' αὐτὴ τὴν ἀνησυχία κοιμοῦνται καὶ ξυπνᾶνε τ' ἀδέρφια μας στὰ σύνορα, φοβᾶμαι πὼς τὴ διένεξη βασιλιᾶ καὶ Βενιζέλου θὰ τὴν πληρώσουν πάλι οἱ Βορειοηπειρῶτες, οἱ Ἰταλοὶ ἀπὸ τὴν Αὐλώνα ἕτοιμοι εἶναι νὰ μᾶς καταπιοῦν, ἂν μάλιστα συμμαχήσουν μὲ τὴν Entente, ὅπως διαδίδεται, ὁ κίνδυνος εἶναι ἄμεσος... —Ὁ Χατζῆς ποιοὺς θὰ ὑποστηρίξει στὶς ἐκλογές;

ρώτησε ὁ Γερβάσιος. —*Δὲν κουβέντιασα μαζί του, πιστεύω ὅμως πὼς οὔτε κι ὁ ἴδιος ξέρει ἀκόμα. Οἱ Φιλελεύθεροι ἔχουν ρεῦμα, ὑποψήφιοι προβάλλονται πολλοί, ποιοὶ θὰ μποῦν στὸ συνδυασμὸ τοῦ Βενιζέλου, ποιοὶ σὲ ἄλλους, δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένο... —Καλὲς εἶναι οἱ ἐκλογές,* παρατήρησε ὁ Γερβάσιος, *θὰ βαθύνουν ὅμως τὸ χάσμα στὴν κοινωνία μας. Ἂς εἶναι, θὰ δοῦμε καὶ θὰ πράξουμε, μπορεῖς νὰ φύγεις τώρα Πέτρο, ἔκλεισαν τὰ μάτια μου, θέλω νὰ κοιμηθῶ. —Περαστικὰ καὶ πάλι,* εἶπε ὁ Πέτρος, *νὰ σὲ δοῦμε γρήγορα στὸ δεσποτικὸ στὴ Μητρόπολη,* τοῦ φίλησε τὸ χέρι, ἔκλεισε ἐλαφρὰ τὴν πόρτα καὶ βγῆκε στὸ δρόμο.

Ἄποψη τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὴν ἱστορούμενη ἐποχή.

Ἡ ἀκρίβεια φούντωνε, μαζὶ μ' αὐτὴν οἱ ἐξαφανίσεις εἰδῶν καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια. Πετρέλαιο δὲν ὑπῆρχε πιὰ στὴν ἀγορά, τόσο ἀναγκαῖο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ οἱ καρβουνιάρηδες γιὰ ν' αὐξήσουν τὸ βάρος τοῦ ἐμπορεύματος, ἔριχναν στὰ κάρβουνα ἄφθονο νερό, ἔτσι ἡ μιὰ ὀκὰ γινόταν μιάμιση. Τὸ κυνήγι τῆς εἴδησης, ἀνάμεσα στὶς δυὸ συναγωνιζόμενες ἐφημερίδες, τὴν *Ἤπειρο* καὶ τὴ *Σημαία* ὁδηγοῦσε σὲ ἐντυπωσιακὰ ρεπορτάζ. Στὴ *Σημαία* δημοσιεύτηκε πὼς μεταξὺ τοῦ γραμματέα τῆς νομαρχίας Θεοδώρου Θεοδωρίδη, δικηγόρου, ὑπηρέτησε καὶ διοικητικὸς ἐπίτροπος στὴν Παραμυθιά, ἕνας καλότατος ἄνθρωπος —εἴχαμε γίνει στενοὶ φίλοι, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶχε ἐκλεγεῖ δήμαρχος στὰ Γιάννινα—, στὸ γραφεῖο του, λοιπόν, ἔγινε σοβαρὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸ δικηγόρο Ἀναγνωστόπουλο, μὲ ὑπαιτιότητα τοῦ Θεοδωρίδη. Γέλασε ὁ Θεοδωρίδης, ὅταν τὸ διάβασε, καὶ χωρὶς καμιὰ πικρία μήνυσε στοὺς συντάκτες: «ὄχι βρὲ παιδιά, τίποτα δὲν ἔγινε, ἦρθε στὸ γραφεῖο μου, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὡραρίου, ὁ φίλος καὶ συμμαθητής μου δικηγόρος, εἶχε κάποιο ζήτημα, τὸ κουβεντιάσαμε, αὐτὸ ἦταν, τίποτε περισσότερο».- Στὴν *Ἤπειρο*, ἕνας αὐτόπτης μάρτυρας περιέγραφε τὴν κατάληψη τῆς Αὐλώνας ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς, ἦταν μιὰ ἐπιχείρηση προετοιμασμένη ἀπὸ καιρό. Στὴν Κόνιτσα πλήθαιναν οἱ ἐφημερίδες, κοντὰ στὸν *Ἀῶο* καὶ τὴν *Κόνιτσα* ἐκδόθηκε κι ὁ *Κατής*, σατιρικὴ ἐφημερίδα.- Τὸ χιόνι ποὺ εἶχε σκεπάσει τὸ Γενάρη τὰ γύρω βουνὰ καὶ τὸ Μιτσικέλι, στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου δεκαήμερου ἔκανε τὴν ἐπίσκεψή του καὶ στὰ Γιάννινα. Τὸ κρύο ἦταν δυνατὸ καὶ σὲ λίγες μέρες πάγωσε καὶ ἡ λίμνη, ὄχι ὁλόκληρη, μόνο τὰ νερὰ ποὺ ἄγγιζαν τὴν παραλία, πενήντα μέτρα πρὸς τὸ κέντρο. Σὲ χρονογράφημά του μὲ τίτλο *τὰ Νέα δαιμόνια* ὁ Χατζῆς, νοσταλγὸς κι ὁ ἴδιος, σὲ πολλά, τοῦ παρελθόντος, πρότρεπε τοὺς Γιαννιῶτες νὰ στρέψουν τὴν προσοχή τους στὸ ξάφνιασμα ποὺ δείχνουν τὰ παλιὰ πράγματα ἀπέναντι στὰ νέα ποὺ εἰσβάλλουν ἀπὸ παντοῦ. *Κάποια πορτοπούλα μικρὴ* —σημείωνε— *ἔχει μείνει κάποτε κατὰ λάθος ἀνοιχτὴ κι ἕνα βράδι τρύπωσαν στὴν πόλη ἕνα πλῆθος πράγματα ποὺ ὁ παλιὸς ἀέρας δὲν τὰ χωνεύει, δὲν μπορεῖ νὰ τὰ κρατήσει, στενοχωριέται μ' αὐτά. Ὁ γάϊδαρος τοῦ μποσταντζῆ ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσει μπρὸς στὸ ἀλλόφρον, «τὸ δαιμονιῶδες, τὸ φρυά-*

ζον» αὐτοκίνητο κι ὁ ἴδιος ὁ μποσταντζὴς τὰ ἔχει χαμένα, ὅταν ἀκούει τὸ ρολόγι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης νὰ χτυπάει δώδεκα μέρα μεσημέρι. «Βράδι εἶναι;» (ἐπὶ τουρκοκρατίας ὅταν ἡ ὥρα χτυποῦσε 12 ἦταν βράδυ), *ρώτησε ἕνα διαβάτη. «Ὄχι, μεσημέρι», τοῦ ἀπάντησε ὁ ἄλλος. —«Ἀλλὰ τότε πῶς γίνεται καὶ τὸ ρολόγι βαρεῖ δώδεκα;» ἀπόρεσε πάλι ὁ μποσταντζής. —«Εἶναι ἀλὰ φράγκα», τοῦ ἐξήγησε ὁ ἄλλος. Ὁ περιβολάρης ἔξυσε τὸ κεφάλι του, ἔκαμε ἕνα μορφασμὸ καὶ μουρμούρισε συνεχίζοντας τὸ δρόμο του. —«Διαβόλοι ντὲ κι αὐτὸ τὸ ἀλὰ φράγκα. Ἐγὼ εἶπα πὼς νύχτωσε...».*

Τὸ σχέδιο πόλης τῶν Γιαννίνων εἶχε ἐγκριθεῖ καὶ θ' ἄρχιζε ἡ ἐφαρμογή του. Γιὰ νὰ δοῦμε μιὰ πόλη ἀληθινὴ πρέπει τὸ σχέδιο νὰ ἐφαρμοστεῖ μὲ αὐστηρότητα, ἔγραφαν οἱ δημοσιογράφοι. Δὲν ἔγινε. Πολλὰ σχέδια ἀντικατέστησαν τὸ πρῶτο καὶ πολλὰ ἄλλα πῆραν τὴ θέση τῶν σημερινῶν. Βασικὴ αἰτία εἶναι ἡ συνεχὴς ἐπέκταση τῆς πόλης.

Η κατάσταση στὰ Βαλκάνια ἦταν θολή. Ἡ Ρουμανία ἑτοιμαζόταν νὰ μπεῖ στὸν πόλεμο, στὸ πλευρὸ τῆς Entente, τὴν τελευταία στιγμὴ δίσταζε κι ἀποτραβιόταν. Ἡ Βουλγαρία ἔδειχνε πολὺ ὕποπτες προθέσεις. Ἀφοῦ πῆρε δάνειο ἀπὸ τὸ Βερολίνο, ἐρωτοτροποῦσε καὶ μὲ τὴν Entente, ἀπὸ τὴν ὁποία ζητοῦσε νὰ τῆς δώσουν ὁλόκληρη τὴ Μακεδονία, ἀλλοιῶς θὰ τὴ διεκδικοῦσε μὲ τὰ ὅπλα, 400.000 στρατὸ εἶχε ἕτοιμο. Ἐπίθεση ὅμως τῆς Βουλγαρίας ἐναντίον τῆς Σερβίας, σήμαινε καὶ ἐμπλοκὴ τῆς Ἑλλάδας, ἐξαιτίας τῆς ἑλληνοσερβικῆς συνθήκης ποὺ ὑποχρέωνε τὴ χώρα μας νὰ βοηθήσει τὴ Σερβία, ἂν δεχόταν ἐπίθεση ἀπὸ κράτος βαλκανικό. Κι ἐνῶ οἱ κίνδυνοι ἀπειλοῦσαν τὴ χώρα ἀπὸ παντοῦ -ἡ Τουρκία ἦταν ἤδη ἐμπόλεμη καὶ οἱ Ἰταλοί, ἀκόμα καὶ οἱ Σέρβοι, ἀπειλοῦσαν νὰ καταλάβουν τὸ Βεράτι- στὴν Ἀθήνα, κατὰ τὰ τέλη τοῦ μῆνα, ξέσπασε πολιτικὴ κρίση, ἐξαιτίας μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ ἐπιτελάρχη Β. Δούσμανη, ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα, ἐπικριτικὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς κυβέρνησης γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ. Ὁ Βενιζέλος ἀπειλοῦσε μὲ παραίτηση, ἂν δὲν ἀπομακρυνόταν ὁ Δούσμανης ἀπὸ τὸ Ἐπιτελεῖο, στὰ Γιάννινα μὲ συνεχῆ παραρτήματα ὁ κόσμος ἐνημερωνόταν γιὰ τὴν κρίση, σὲ κάποιο ἀπ' αὐτὰ γινόταν λόγος γιὰ ἀντικατάσταση τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὸν Δ. Γούναρη ἢ τὸ διοικητὴ τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας Ι. Εὐταξία, τελικὰ ὁ Δούσμανης παύτηκε προσωρινὰ καὶ στὴ θέση του τοποθετήθηκε ὁ ἀντισυνταγματάρχης Ι. Μεταξᾶς. Ἡ κρίση πέρασε, ἀλλὰ δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ ξεσπάσει, τὴ μέρα μάλιστα ποὺ τὰ Γιάννινα γιόρταζαν τὴ δεύτερη ἐπέτειο τῆς ἀπελευθέρωσής τους· ἡ *Ἤπειρος* συνιστοῦσε ν' ἀρχίσουν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου οἱ προετοιμασίες γιὰ τὸν ἑορτασμό, ἔπρεπε νὰ ξεπεράσει κάθε προηγούμενο.

Ἡ συγκοινωνία ἀποκαταστάθηκε, ἀλλὰ οἱ καταστροφὲς ἀπὸ τὶς θεομηνίες ἦταν μεγάλες. Γιὰ νὰ ἐπισκευαστοῦν οἱ δρόμοι καὶ νὰ προεκταθοῦν διατέθηκαν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση 500.000 δρχ. γιὰ τὸ 1915. Νέο θέμα συζήτησης γιὰ τοὺς Γιαννιῶτες, πέρασε καὶ στὶς ἐφημερίδες, ἦταν οἱ δημοτικοὶ φόροι, οἱ ὁποῖοι ἔβγαιναν σὲ πλειστηριασμό. Ὁρισμένοι ὑποστήριζαν πὼς θὰ εἰσέπραττε πολλὰ ὁ Δῆμος, ἂν ἀναλάβαινε ὁ ἴδιος τὶς εἰσπράξεις, ἄλλοι αὐτὸ τόβρισκαν ἀσύμφορο. Ὅλοι ὅμως συμφωνοῦσαν πὼς

ἔπρεπε νὰ καταβληθεῖ προσπάθεια νὰ εἰσπράξει περισσότερα ὁ Δῆμος ἀπὸ κείνους ποὺ νοίκιαζαν τοὺς φόρους.

Ἐπακόλουθο, ἴσως, τῶν θεομηνιῶν ἦταν καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ χωριοῦ Ζελίστα Κουρέντων. Τὸ ἔδαφος ἔπαθε καθίζηση καὶ τὸ χωριὸ βούλιαξε, εὐτυχῶς ὁ κόσμος γλύτωσε, γιατὶ ἡ βοὴ ποὺ προηγήθηκε κι ἄλλα ἀνησυχαστικὰ σημάδια τοὺς προειδοποίησαν γιὰ τὴν ἐπερχόμενη καταστροφή, ἐγκατέλειψαν τὸ χωριὸ κι ἔφυγαν, βρίσκονταν ὅμως στοὺς πέντε δρόμους καὶ ζητοῦσαν προστασία. Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης πῆγε στὰ Κούρεντα καὶ περιέγραψε λεπτομερειακὰ καὶ μὲ *γλῶσσαν γλαφυρὰν* τὴν καταστροφή, σὲ συνέχειες στὴν *Ἤπειρο*.

Οἱ ἐπιτροπὲς ἐγγραφῆς τῶν Ἠπειρωτῶν στὰ μητρῶα ἀρρένων εἶχαν κάνει πολλὰ λάθη, μέρα μὲ τὴ μέρα ἀποκαλύπτονταν. Οἱ στρατεύσιμοι ἔκαναν ἀναφορὲς καὶ ζητοῦσαν τὴ διόρθωση τῶν ἡλικιῶν τους. Τόσα χοντρὰ ἦταν κάποτε τὰ λάθη ποὺ προκαλοῦσαν γέλια σ' ὅλους, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερόμενους, ποὺ ἔτρεχαν ἀπὸ γραφεῖο σὲ γραφεῖο γιὰ νὰ πετύχουν τὶς διορθώσεις. Ἕνα γέροντα, 85 χρονῶν, ὅπως ἀναφέρθηκε, τὸν ἔγραψαν 25, κι ἑνὸς ἄλλου, τοῦ Ν. Κολέτα, ἀπὸ τὴ Λαψίστα 67 χρονῶν, μὲ παιδὶ 36 χρονῶν καὶ ἐγγόνι 15, ἀρνοῦνταν νὰ τοῦ διορθώσουν τὶς ἡλικίες τῶν παιδιῶν του· τὸν ὑποχρέωσαν νὰ στείλει τηλεγράφημα στὸ ὑπουργεῖο στρατιωτικῶν γιὰ νὰ διατάξει τὰ δέοντα. Οἱ ἡλικίες ποὺ εἶχαν γράψει στὰ μητρῶα ἦταν: πατέρας (67 χρονῶν), γεννημένος τὸ ...1887 (στὴν πραγματικότητα τὸ 1848), γυιός, γεννημένος τὸ 1889 κι ὁ ἐγγονὸς γεννημένος τὸ 1899. Δηλαδὴ σὲ δώδεκα χρόνια ἡλικίας ὁ γέρος εἶχε ἀποκτήσει καὶ παιδὶ καὶ ἐγγόνι...

Στὶς 30 Ἰανουαρίου ὁ ἐκπαιδευτικὸς κόσμος, ὅπως πάντα, γιόρτασε τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες στὸ Ἀρχιμανδρειό. Χοροστάτησε ὁ Πανάρετος, ὁ Γερβάσιος δὲν εἶχε σηκωθεῖ ἀκόμα. *Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας οἱ μαθηταί* (τῆς Ζωσιμαίας) *συντεταγμένοι κατὰ δημοιρίας, μὲ στρατιωτικὸν βηματισμὸν καὶ ἀρρενωπὸν παράστημα —τὸ ὁποῖον ὅμως ἠδίκει κάπως τὸ ἀνομοιόμορφον τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῶν πηλικίων ἡ ποικιλία*— (ἐκεῖ ὁ Χατζῆς: νὰ ἐπιμένει, ὅπως καὶ παλιότερα, στὸ *ὁμοιόμορφον*), *ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ζωσιμαίαν. Παρετάχθησαν ἐκεῖ κατὰ τάξεις εἰς τὴν αἴθουσαν Τελετῶν*, γιὰ ν' ἀκούσουν τὴν ὁμιλία τοῦ καθηγητῆ τῶν θρησκευτικῶν Αἰμιλιανοῦ Γεωργούλη, ἀργότερα χειροτονήθηκε ἀρχιμανδρίτης. Μὲ τὴν εὐκαιρία ὁ Χατζῆς ἐπανῆλθε στὸ αἴτημα νὰ εἰσαχθεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας στὴ Ζωσιμαία σχολή.

Οἱ γιορτὲς τῆς Ἀποκριᾶς ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς Γιαννιῶτες νὰ ξεφαντώσουν, παρὰ τὴν οἰκονομικὴ κρίση ποὺ τοὺς μάστιζε καὶ τὴν ἔλλειψη βασικῶν ἀγαθῶν. Τὸ κρασὶ πάντως καὶ τὸ ρακί, καθὼς καὶ οἱ μεζέδες ἦταν ἄφθονοι, αὐτὰ τοὺς ἔφταναν. Τὰ παλιὰ ἔθιμα ἄρχιζαν νὰ ξεθωριάζουν, μόνο ἕνας Γιαννιώτης, ὁ Τέλης Οἰκονόμος, ἀναβίωσε στὸ μαγαζί του τὴν *Τσικνοπέμπτη* κι ἔκαμε τὸν κόσμο νὰ εὐχαριστηθεῖ, γλεντώντας ὡς τὸ πρωί. Οἱ ἀποκριὲς γιορτάστηκαν ἀπὸ τὴν ἀνώτερη κοινωνικὴ τάξη μὲ χοροεσπερίδες στὰ σπίτια. Πολὺ συζητήθηκε ἡ χοροεσπερίδα τῆς κυρίας Ἑλένης Μελᾶ, ὅπου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, παραβρέθηκε *τὸ ὡραῖον φύλλον μὲ τὰς ὡραιοτέρας κατατομάς*. Χοροὶ δόθηκαν καὶ γιὰ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς, ὅπως τοῦ Οἰκονομικοῦ Συσσιτίου, στὴν αἴθουσα τοῦ στρατηγείου —στὴν ὁποία ἔγινε αἰσθητὴ ἡ παρουσία τοῦ δημάρχου Γιαγιά μπεη— τοῦ Ὀρφανοτροφείου κ.ἄ.- Τὴ χρονιὰ αὐτὴ ἡ λίμνη χάρισε στοὺς Γιαννιῶτες ἕναν ἀπὸ τοὺς πολύτιμους θησαυρούς της: ἄφθονα, παχιὰ χέλια, περιζήτητο φαγητὸ καὶ μεζές. Σήμερα ἔχουν ἐξαφανιστεῖ, οἱ ἀποξηράνσεις καὶ οἱ ἄλλες ἐπεμβάσεις στὴ λίμνη κάνουν ἀδύνατη τὴν ἀναπαραγωγή τους.

Ἡ αἰσχροκέρδεια ὀργίαζε, ἡ νοθεία, ὅμως, φαίνεται πὼς εἶχε ἐξαφανιστεῖ, ὕστερα ἀπὸ τοὺς συνεχεῖς ἐλέγχους τῆς ἀστυϊατρικῆς ὑπηρεσίας. Τὸ γάλα, σ' ὅλα τὰ γαλα-

κτοπωλεῖα, βρέθηκε τελείως ἀνόθευτο. *Μπράβο στοὺς γαλακτοπῶλες!* ἔγραφε ὁ τύπος. Στὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου νέος κίνδυνος παρουσιάστηκε στὰ Γιάννινα, ὁ τύφος! Τὰ νερὰ τῶν πηγαδιῶν ἦταν ἡ κυριότερη αἰτία. Τὰ κρούσματα ἦταν πολλά, γιαυτὸ καὶ οἱ συστάσεις στὸν κόσμο αὐστηρές: νὰ βράζουν τὸ νερό, ὄχι μόνο ἐκεῖνο ποὺ ἔπιναν, ἀλλὰ κι αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ πλένονται.

Ὁ πόλεμος συνεχιζόταν μ' ὅλους τοὺς κινδύνους, ἄμεσους καὶ ἔμμεσους, γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἤπειρο, ὁρισμένα ἀγαθὰ εἶχαν ἐξαφανιστεῖ, ἄλλα σπάνιζαν, ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ἦταν νὰ μείνει ὁ τόπος χωρὶς ψωμί. *Πῶς θ' ἀμυνθῶμεν κατὰ τῆς σιτοδείας*, τιτλοφοροῦσε ἕνα ἄρθρο του ὁ Χατζῆς. Πρότρεπε τοὺς ἰδιοκτῆτες τσιφλικιῶν νὰ ἐπιδείξουν μεγαλύτερο ζῆλο γιὰ τελειότερη ἐκμετάλλευση τῶν κτημάτων τους καὶ νὰ δώσουν στοὺς *κολλήγους* ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ καλλιεργήσουν μεγαλύτερες ἐκτάσεις. Ἕνα καλὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν τους θὰ ἔσωζε τὸν κόσμο ἀπὸ τὴν πεῖνα. Πιὸ ψηλότερα, τὸ κατεστραμμένο ἀπὸ τὶς θεομηνίες Βεράτι ἔστελνε σήματα κινδύνου, ἀγωνιώντας γιὰ τὴν τύχη του. Οἱ Ἰταλοὶ ἦταν ἕτοιμοι νὰ τὸ καταλάβουν, οἱ Σέρβοι ἐπίσης, ἡ Ἑλλάδα γιατὶ ἀδρανοῦσε; ρωτοῦσε ἡ *Ἤπειρος*. Ζοῦσαν στὴν πόλη καὶ τὴν περιοχὴ πολλὲς χιλιάδες Ἑλλήνων, ἦταν σίγουροι πὼς μιὰ ξένη κατάληψη, θὰ τοὺς ἐξόντωνε, ἡ Ἑλλάδα ἔπρεπε νὰ προλάβει, νὰ προελάσει πρὸς τὸ Βεράτι. Ἦταν δυνατὸν ὅμως ν' ἀφήσουν οἱ Ἰταλοὶ τέτοιες πρωτοβουλίες στὴν Ἑλλάδα; αὐτὸ δὲν ἤθελε νὰ τὸ συζητήσει ὁ Χατζῆς. Τὸ περίεργο εἶναι πὼς ἀκόμα καὶ οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἐλμπασάν, ὑποφέροντας τὰ πάνδεινα ἀπὸ τοὺς ληστὲς καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς ἐπαναστάτες, ἀπευθύνθηκαν στοὺς στρατιωτικοὺς ἡγήτορες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς περιοχῆς, παρακαλώντας τους νὰ καταλάβουν τὸ Ἐλμπασὰν καὶ τὴν περιοχή του.

Παρὰ τὸ κρύο ποὺ ἐπικρατοῦσε, στὶς ἀρχὲς τοῦ Φεβρουαρίου οἱ ἀνυπόμονες ἀμυγδαλιὲς πέταξαν δειλὰ τὰ πρῶτα ἄνθη τους, μιά νότα αἰσιοδοξίας μέσα στὴν κατάθλιψη τῶν καιρῶν, ἡ ἄνοιξη δὲ θ' ἀργοῦσε νάρθει, ἔτσι ἔλεγαν τὰ μηνύματα τῆς φύσης, ὅμως οἱ καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων ἔμεναν κλειστές. Τὶς μέρες αὐτὲς τὰ Γιάννινα ἀναστατώθηκαν καὶ πάλι ἀπὸ ἀσυνήθιστο, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, γεγονός: ἕνας δεκανέας πεζικοῦ, γιὸς Γιαννιώτη ἐμπόρου ἀπὸ τὸ Συρράκο, εἴκοσι δυὸ χρονῶν παλληκάρι, αὐτοκτόνησε στὸ σπίτι του. Οἱ λόγοι δὲν ἐξακριβώθηκαν. Εἰπώθηκαν πολλά, ἡ ἐπικρατέστερη ἄποψη ἦταν πὼς ἡ ἐρωτικὴ ἀπογοήτευση τὸν ὁδήγησε στὸ μοιραῖο διάβημα. Ὄντας φοιτητὴς στὴν Ἐμπορικὴ σχολὴ Σάμου, εἶχε ἐρωτευτεῖ μιὰ ὄμορφη κοπέλα τοῦ νησιοῦ, ἡ ἐπιστροφή του στὴν Ἤπειρο τὸν γέμισε μελαγχολία, δὲν ἄντεξε στὸ χωρισμό, κι ἀποφάσισε νὰ φύγει... Τέτοιες αὐτοκτονίες σήμερα, μπορεῖ νὰ γίνονταν τετράστηλα ἐφημερίδων, σβήνουν ὅμως γρήγορα, γιατὶ ἄλλες τὶς διαδέχονται. Στὰ Γιάννινα τοῦ 1915 ἦταν τὸ κύριο γεγονὸς γιὰ πολλὲς μέρες, ἑβδομάδες ὁλόκληρες, δὲν ξεχνιόταν εὔκολα ἕνας τέτοιος θάνατος.

Εἶχαν περάσει δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση κι ἀκόμα πολὺς κόσμος μπερδεύονταν μὲ τὰ ἀργυρὰ νομίσματα, τούρκικα κι ἄλλων κρατῶν, ποὺ εἶχε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας καὶ συναλλασσόταν μ' αὐτά. Πολλοὶ μαγαζάτορες καὶ ἔμποροι δὲν τὰ δέχονταν, ἦταν δικαιολογημένο, λοιπόν, τὸ αἴτημα ποὺ ἀπευθυνόταν στὶς ἀρχές: περνοῦν ἢ δὲν περνοῦν αὐτὰ τὰ νομίσματα; κι ἂν ναί, ποιὰ ἦταν ἡ πραγματικὴ ἀξία τους;

Ἡ θρησκευτικὴ ἀδελφότητα *Θεοτόκος* περνοῦσε κρίσιμες στιγμές. Ἱδρυτής της ἦταν ὁ γιατρὸς Στέφανος Σαλαμάγκας, πατέρας τοῦ Δημήτρη, στὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας εἶχε προσφέρει ἀρκετὰ στὰ Γιάννινα, στὸν ἠθικοθρησκευτικὸ καὶ πνευματικὸ τομέα. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση δημιουργήθηκαν πολλὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα, ποὺ τὴν ὁδηγοῦσαν στὴ διάλυση. *Δὲν πρέπει νὰ κλείσει*, τόνιζε ἡ *Ἤπειρος*, ποὺ πολλὲς φορὲς τὴν εἶχε κατακρίνει *γιὰ παρεκτροπές, νὰ φροντίσουν ὅλοι ν' ἀναδιοργανωθεῖ καὶ ν' ἀποτελέσει ἕνα ἠθικοθρησκευτικό, ἀλλὰ καὶ φιλολογικὸ σωματεῖο, ἐξάλλου ἀρκετὲς διαλέξεις εἶχαν δοθεῖ στὶς αἴθουσες της*. Ἡ ἀνάγκη τῆς ὕπαρξης ἑνὸς τέτοιου σωματείου κρινόταν ἀναγκαία κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἄγνωστο γιὰ ποιοὺς λόγους -ἴσως ὁ πόλεμος, ἡ φτώχεια, ἡ ἔλλειψη τροφίμων, ἡ αἰσχροκέρδεια, ὁ μαυραγοριτισμὸς- εἶχε ἐπεκταθεῖ ἐπικίνδυνα ἡ τάση τῆς ἐξύβρισης τῶν θείων, φαίνεται πὼς ἡ ὀργὴ τοῦ κόσμου γιὰ ὅσα συνέβαιναν ξεσποῦσε σὲ ὕβρεις καὶ βλασφημίες. Ἡ ἀστυνομία νόμισε πὼς βρῆκε τρόπο νὰ περιορίσει τὸ *κακὸ* καὶ νὰ τὸ ἐξαφανίσει. Τοιχοκόλλησε σ' ὅλους τοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων διαταγή, μὲ τὴν ὁποία ἀπαγορευόταν αὐστηρὰ νὰ ὑβρίζονται τὰ θεῖα καὶ τὰ πρόσωπα. Ἡ ἀπαγόρευση ἐξύβρισης προσώπων ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς οἱ Γιαννιῶτες δὲν ἐκτονώνονταν μὲ τὸ νὰ βλασφημοῦν μόνο τὰ θεῖα, ἤθελαν νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀγανάκτησή τους καὶ γιὰ τὰ πρόσωπα, τοὺς ταγοὺς τῆς κοινότητας καὶ τῆς Πολιτείας. Τοὺς περνοῦσαν λοιπὸν *γενεὲς δεκατέσσερες* καὶ ξεθύμαιναν.

Ἡ ἐπαρχία Φιλιατῶν ποὺ εἶχε προσαρτηθεῖ στὸ νομὸ Πρέβεζας, μὲ κυβερνητικὴ ἀπόφαση ξαναγύρισε στὸ νομὸ Ἰωαννίνων (ὁ νομὸς περιλάμβανε τότε κι ὁλόκληρο τὸ σημερινὸ νομὸ Θεσπρωτίας), πολιτικὰ καὶ δικαστικά, πρὸς μεγίστη ἱκανοποίηση τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη, ποὺ εἶχε ἐνεργήσει γιαυτό. Οἱ ἐκλογὲς πλησίαζαν κι ὁ Χρηστοβασίλης, πολιτευτὴς πιά, εἶχε πολλοὺς φίλους στοὺς Φιλιάτες. Πάντως τὴν ὑπαγωγή τους στὰ Γιάννινα ζητοῦσαν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς.

κτοπωλεῖα, βρέθηκε τελείως ἀνόθευτο. *Μπράβο στοὺς γαλακτοπῶλες!* ἔγραφε ὁ τύπος. Στὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου νέος κίνδυνος παρουσιάστηκε στὰ Γιάννινα, ὁ τύφος! Τὰ νερὰ τῶν πηγαδιῶν ἦταν ἡ κυριότερη αἰτία. Τὰ κρούσματα ἦταν πολλά, γιαυτὸ καὶ οἱ συστάσεις στὸν κόσμο αὐστηρές: νὰ βράζουν τὸ νερό, ὄχι μόνο ἐκεῖνο ποὺ ἔπιναν, ἀλλὰ κι αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ πλένονται.

Ὁ πόλεμος συνεχιζόταν μ' ὅλους τοὺς κινδύνους, ἄμεσους καὶ ἔμμεσους, γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἤπειρο, ὁρισμένα ἀγαθὰ εἶχαν ἐξαφανιστεῖ, ἄλλα σπάνιζαν, ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ἦταν νὰ μείνει ὁ τόπος χωρὶς ψωμί. *Πῶς θ' ἀμυνθῶμεν κατὰ τῆς σιτοδείας*, τιτλοφοροῦσε ἕνα ἄρθρο του ὁ Χατζῆς. Πρότρεπε τοὺς ἰδιοκτῆτες τσιφλικιῶν νὰ ἐπιδείξουν μεγαλύτερο ζῆλο γιὰ τελειότερη ἐκμετάλλευση τῶν κτημάτων τους καὶ νὰ δώσουν στοὺς *κολλήγους* ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ καλλιεργήσουν μεγαλύτερες ἐκτάσεις. Ἕνα καλὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν τους θὰ ἔσωζε τὸν κόσμο ἀπὸ τὴν πεῖνα. Πιὸ ψηλότερα, τὸ κατεστραμμένο ἀπὸ τὶς θεομηνίες Βεράτι ἔστελνε σήματα κινδύνου, ἀγωνιώντας γιὰ τὴν τύχη του. Οἱ Ἰταλοὶ ἦταν ἕτοιμοι νὰ τὸ καταλάβουν, οἱ Σέρβοι ἐπίσης, ἡ Ἑλλάδα γιατὶ ἀδρανοῦσε; ρωτοῦσε ἡ *Ἤπειρος*. Ζοῦσαν στὴν πόλη καὶ τὴν περιοχὴ πολλὲς χιλιάδες Ἑλλήνων, ἦταν σίγουροι πὼς μιὰ ξένη κατάληψη, θὰ τοὺς ἐξόντωνε, ἡ Ἑλλάδα ἔπρεπε νὰ προλάβει, νὰ προελάσει πρὸς τὸ Βεράτι. Ἦταν δυνατὸν ὅμως ν' ἀφήσουν οἱ Ἰταλοὶ τέτοιες πρωτοβουλίες στὴν Ἑλλάδα; αὐτὸ δὲν ἤθελε νὰ τὸ συζητήσει ὁ Χατζῆς. Τὸ περίεργο εἶναι πὼς ἀκόμα καὶ οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἐλμπασάν, ὑποφέροντας τὰ πάνδεινα ἀπὸ τοὺς ληστὲς καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς ἐπαναστάτες, ἀπευθύνθηκαν στοὺς στρατιωτικοὺς ἡγήτορες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς περιοχῆς, παρακαλώντας τους νὰ καταλάβουν τὸ Ἐλμπασὰν καὶ τὴν περιοχή του.

Παρὰ τὸ κρύο ποὺ ἐπικρατοῦσε, στὶς ἀρχὲς τοῦ Φεβρουαρίου οἱ ἀνυπόμονες ἀμυγδαλιὲς πέταξαν δειλὰ τὰ πρῶτα ἄνθη τους, μιά νότα αἰσιοδοξίας μέσα στὴν κατάθλιψη τῶν καιρῶν, ἡ ἄνοιξη δὲ θ' ἀργοῦσε νάρθει, ἔτσι ἔλεγαν τὰ μηνύματα τῆς φύσης, ὅμως οἱ καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων ἔμεναν κλειστές. Τὶς μέρες αὐτὲς τὰ Γιάννινα ἀναστατώθηκαν καὶ πάλι ἀπὸ ἀσυνήθιστο, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, γεγονός: ἕνας δεκανέας πεζικοῦ, γιὸς Γιαννιώτη ἐμπόρου ἀπὸ τὸ Συράκο, εἴκοσι δυὸ χρονῶν παλληκάρι, αὐτοκτόνησε στὸ σπίτι του. Οἱ λόγοι δὲν ἐξακριβώθηκαν. Εἰπώθηκαν πολλά, ἡ ἐπικρατέστερη ἄποψη ἦταν πὼς ἡ ἐρωτικὴ ἀπογοήτευση τὸν ὁδήγησε στὸ μοιραῖο διάβημα. Ὄντας φοιτητὴς στὴν Ἐμπορικὴ σχολὴ Σάμου, εἶχε ἐρωτευτεῖ μιὰ ὄμορφη κοπέλα τοῦ νησιοῦ, ἡ ἐπιστροφή του στὴν Ἤπειρο τὸν γέμισε μελαγχολία, δὲν ἄντεξε στὸ χωρισμό, κι ἀποφάσισε νὰ φύγει... Τέτοιες αὐτοκτονίες σήμερα, μπορεῖ νὰ γίνονταν τετράστηλα ἐφημερίδων, σβήνουν ὅμως γρήγορα, γιατὶ ἄλλες τὶς διαδέχονται. Στὰ Γιάννινα τοῦ 1915 ἦταν τὸ κύριο γεγονὸς γιὰ πολλὲς μέρες, ἑβδομάδες ὁλόκληρες, δὲν ξεχνιόταν εὔκολα ἕνας τέτοιος θάνατος.

Εἶχαν περάσει δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση κι ἀκόμα πολὺς κόσμος μπερδεύονταν μὲ τὰ ἀργυρὰ νομίσματα, τούρκικα κι ἄλλων κρατῶν, ποὺ εἶχε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας καὶ συναλλασσόταν μ' αὐτά. Πολλοὶ μαγαζάτορες καὶ ἔμποροι δὲν τὰ δέχονταν, ἦταν δικαιολογημένο, λοιπόν, τὸ αἴτημα ποὺ ἀπευθυνόταν στὶς ἀρχές: περνοῦν ἢ δὲν περνοῦν αὐτὰ τὰ νομίσματα; κι ἂν ναί, ποιὰ ἦταν ἡ πραγματικὴ ἀξία τους;

Ἡ θρησκευτικὴ ἀδελφότητα *Θεοτόκος* περνοῦσε κρίσιμες στιγμές. Ἱδρυτής της ἦταν ὁ γιατρὸς Στέφανος Σαλαμάγκας, πατέρας τοῦ Δημήτρη, στὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας εἶχε προσφέρει ἀρκετὰ στὰ Γιάννινα, στὸν ἠθικοθρησκευτικὸ καὶ πνευματικὸ τομέα. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση δημιουργήθηκαν πολλὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα, ποὺ τὴν ὁδηγοῦσαν στὴ διάλυση. *Δὲν πρέπει νὰ κλείσει*, τόνιζε ἡ *Ἤπειρος*, ποὺ πολλὲς φορὲς τὴν εἶχε κατακρίνει *γιὰ παρεκτροπές, νὰ φροντίσουν ὅλοι ν' ἀναδιοργανωθεῖ καὶ ν' ἀποτελέσει ἕνα ἠθικοθρησκευτικό, ἀλλὰ καὶ φιλολογικὸ σωματεῖο, ἐξάλλου ἀρκετὲς διαλέξεις εἶχαν δοθεῖ στὶς αἴθουσες της*. Ἡ ἀνάγκη τῆς ὕπαρξης ἑνὸς τέτοιου σωματείου κρινόταν ἀναγκαία κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἄγνωστο γιὰ ποιοὺς λόγους -ἴσως ὁ πόλεμος, ἡ φτώχεια, ἡ ἔλλειψη τροφίμων, ἡ αἰσχροκέρδεια, ὁ μαυραγοριτισμὸς- εἶχε ἐπεκταθεῖ ἐπικίνδυνα ἡ τάση τῆς ἐξύβρισης τῶν θείων, φαίνεται πὼς ἡ ὀργὴ τοῦ κόσμου γιὰ ὅσα συνέβαιναν ξεσποῦσε σὲ ὕβρεις καὶ βλασφημίες. Ἡ ἀστυνομία νόμισε πὼς βρῆκε τρόπο νὰ περιορίσει τὸ *κακὸ* καὶ νὰ τὸ ἐξαφανίσει. Τοιχοκόλλησε σ' ὅλους τοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων διαταγή, μὲ τὴν ὁποία ἀπαγορευόταν αὐστηρὰ νὰ ὑβρίζονται τὰ θεῖα καὶ τὰ πρόσωπα. Ἡ ἀπαγόρευση ἐξύβρισης προσώπων ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς οἱ Γιαννιῶτες δὲν ἐκτονώνονταν μὲ τὸ νὰ βλασφημοῦν μόνο τὰ θεῖα, ἤθελαν νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀγανάκτησή τους καὶ γιὰ τὰ πρόσωπα, τοὺς ταγοὺς τῆς κοινότητας καὶ τῆς Πολιτείας. Τοὺς περνοῦσαν λοιπὸν *γενεὲς δεκατέσσερες* καὶ ξεθύμαιναν.

Ἡ ἐπαρχία Φιλιατῶν ποὺ εἶχε προσαρτηθεῖ στὸ νομὸ Πρέβεζας, μὲ κυβερνητικὴ ἀπόφαση ξαναγύρισε στὸ νομὸ Ἰωαννίνων (ὁ νομὸς περιλάμβανε τότε κι ὁλόκληρο τὸ σημερινὸ νομὸ Θεσπρωτίας), πολιτικὰ καὶ δικαστικά, πρὸς μεγίστη ἱκανοποίηση τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη, ποὺ εἶχε ἐνεργήσει γιαυτό. Οἱ ἐκλογὲς πλησίαζαν κι ὁ Χρηστοβασίλης, πολιτευτὴς πιά, εἶχε πολλοὺς φίλους στοὺς Φιλιάτες. Πάντως τὴν ὑπαγωγή τους στὰ Γιάννινα ζητοῦσαν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1915

Οἱ ἐκλογὲς εἶχαν μπεῖ πιὰ γιὰ καλὰ στὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τῆς πόλης. Συζητήσεις γίνονταν στὰ σπίτια καὶ στὰ καφενεῖα γιὰ τοὺς συνδυασμοὺς ποὺ θὰ καταρτίζονταν καὶ τὴ συμμετοχὴ ὑποψηφίων σ' αὐτούς. Γιὰ τὴν Ἤπειρο ἦταν οἱ πρῶτες ἐλεύθερες ἐκλογὲς κι ἦταν φυσικὸ νὰ συγκεντρώνουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τὰ σχόλιά του. Οἱ ὑποψήφιοι ἦταν πολλοί, γνωστοὶ οἱ περισσότεροι σ' ὅλους, ἄγνωστος ἦταν ὁ ἀριθμὸς τῶν συνδυασμῶν. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἔρχονταν μηνύματα πὼς στὰ Γιάννινα θὰ καταρτίζονταν δυὸ ἀντίπαλοι συνδυασμοί, ἕνας βενιζελικὸς καὶ δεύτερος ἀντιβενιζελικός, τίποτα ὅμως δὲν ἦταν ἀκόμα βέβαιο. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς οἱ συνδυασμοὶ ὀνομάζονταν ἤδη ἀπὸ τὴ στάση τῶν ὑποψήφιων καὶ τοῦ κόσμου ἀπέναντι στὸ Βενιζέλο. Αὐτὸς ἔδινε τὸ ὄνομά του καὶ στοὺς δυὸ μὲ θέση ἢ κατάφαση. Στὰ ψηφοδέλτια, πάντως, ἦταν σίγουρο πὼς θὰ μετεῖχαν ὑποψήφιοι ἀπὸ τὴν πόλη καὶ τὴν ὕπαιθρο. Ὅσοι πίστευαν πὼς θὰ πάρουν τὸ χρίσμα τοῦ ὑποψήφιου εἶχαν ἀρχίσει κι ὅλας νὰ ὀργώνουν τὴν ὕπαιθρο, νὰ βγάζουν λόγους καὶ νὰ ὑπόσχονται πολλά, χωρὶς κανένα πρόγραμμα. Ἦταν φυσικὸ νὰ μὴν ὑπάρχουν προγράμματα, γιατὶ οὔτε οἱ ἐκλογὲς εἶχαν προκηρυχτεῖ, οὔτε συνδυασμοὶ εἶχαν καταρτιστεῖ. Σωστὴ ἦταν ἡ παρατήρηση τοῦ Γ. Χατζῆ πὼς οἱ ὑποψήφιοι τῆς Ἠπείρου ἔπρεπε νὰ ξέρουν καλὰ τὰ προβλήματα τοῦ τόπου καὶ μὲ βάση αὐτὰ νὰ δίνουν ὑποσχέσεις στὸν κόσμο. Οἱ Νέες Χῶρες ἀντιμετώπιζαν μεγάλες δυσχέρειες, πολὺ διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδας, αὐτὲς ἔπρεπε νὰ συμπεριλάβουν οἱ ὑποψήφιοι στὰ προγράμματά τους, μαζὶ μὲ τὴν ὑπόδειξη τῶν τρόπων ἐπίλυσής τους. Ἔπρεπε ἀκόμα νὰ συνειδητοποιήσουν οἱ ἀρχὲς καὶ οἱ ὑποψήφιοι, ὅτι χρειαζόταν μεγάλος ἀγώνας γιὰ νὰ μὴν παραμεριστεῖ ἡ Ἤπειρος καὶ βρεθεῖ στὸ περιθώριο τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Πολιτείας, τὰ πρῶτα δείγματα ἦταν κι ὅλας φανερά. Στὰ νησιὰ μὲ τὸ περιορισμένο ὁδικὸ δίκτυο, εἶχαν δοθεῖ 1.000.000 δρχ. γιὰ τὸ 1915, γιὰ ἐπισκευὴ καὶ ἐπέκταση τῶν δρόμων, στὴν Ἤπειρο, μὲ τὶς τεράστιες ἀνάγκες της, ποὺ γίνονταν μεγαλύτερες ἐξαιτίας τοῦ ἀνοιχτοῦ θέματος τῆς Β. Ἠπείρου, δόθηκαν μόνο 500.000. Ἡ διάκριση ἦταν ἐμφανής, ξεκίνησε ἀπὸ τότε καὶ συνεχίζεται ὡς τὶς μέρες μας.

Ἡ ἀσφάλεια στὴν ὕπαιθρο στὶς ἀρχὲς τοῦ Φεβρουαρίου ἄρχισε νὰ διασαλεύεται. Ὁ λήσταρχος Μέμος, μ' ἕνα σύντροφό του, δραπέτευσαν ἀπὸ τὶς φυλακὲς Φιλιατῶν, κι ἔστησαν λημέρι στὴν περιοχὴ τῶν χωριῶν Πογδόριανης, Γκρίμπιανης, Κουκλιῶν καὶ Μόσιουρης, καταδυναστεύοντας τοὺς κατοίκους. Ἡ μικρὴ συμμορία ἀποτέλεσε τὴ μαγιὰ τῆς ληστοκρατείας στὴν Ἤπειρο ποὺ ἔφθασε στὸ ἀποκορύφωμά της τὴ δεύτερη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰ.

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, καὶ καθὼς οἱ ληστές ἔμειναν γιὰ μῆνες ἀκαταδίωκτοι, ἔγιναν ἐπικίνδυνοι γιὰ τοὺς κατοίκους εὐρύτερων περιοχῶν, μαζὶ καὶ κακὸ παράδειγμα γιὰ ἄλλους. Ὁ Μέμος ἦταν ὁ πρῶτος κι ὁ μόνος ληστὴς ποὺ εἶχε ἐμφανιστεῖ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἔπρεπε, λοιπόν, νὰ ἐξοντωθεῖ τὸ ταχύτερο. Τὸ κράτος ἐπικήρυξε αὐτὸν καὶ τὸν συντροφό του μὲ 3.000 δρχ. τὸν καθένα, καὶ ἡ ἀστυνομία, συνεπικουρούμενη κι ἀπὸ τὸν τύπο, συνιστοῦσε στοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου νὰ καταγγέλουν τὴν ἐμφάνιση τῶν ληστῶν καὶ νὰ συνεργάζονται μὲ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἄρχισαν νὰ τοὺς καταδιώκουν. Ὁ τύπος, ὅμως, μὲ συνεχὴ ἀρθρογραφία καὶ σχόλια, ἐπέσυρε τὴν προσοχὴ τῶν ἀρχῶν καὶ στὸν τρόπο μεταχείρισης τῶν ἀγροτῶν, στὴν προσπάθειά τους ν' ἀνακαλύψουν τὰ κρησφύγετα τῶν ληστῶν. Ἄρχισαν νὰ σημειώνονται ὑπερβολὲς ἀπὸ τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα, σὲ βάρος ἀθώων ἀνθρώπων κι αὐτὸ δημιουργοῦσε δυσφορία καὶ παράπονα. Ἡ κατάσταση θὰ συνεχιζόταν ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου (1928-1932), ὅταν ἐξοντώθηκε ἡ ληστεία, μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες πληγὲς τῆς Ἠπείρου.

Ἡ *Ζωσιμαία σχολή*, παρὰ τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ κληροδοτήματα καὶ εἰσφορές, ἀντιμετώπιζε οἰκονομικὲς δυσχέρειες, ἦταν ἀκόμα ὑποχρεωμένη νὰ πληρώνει τὸ διδακτικὸ προσωπικό της· γιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ, λοιπόν, στὶς ἀνάγκες της ἀποφάσισε τὴν ἐπιβολὴ φόρου-διδάκτρων στοὺς μαθητές, ἡ ἀντίδραση ὅμως ποὺ συνάντησε ἀπὸ τὴ γιαννιώτικη κοινωνία ἦταν μεγάλη. Ἐκφραστὴς αὐτῆς τῆς ἀντίδρασης ὁ τύπος συνιστοῦσε στὸ γυμνασιάρχη νὰ μὴν προχωρήσει στὴν ἐφαρμογὴ τῆς τυχὸν ἀπόφασής του, θ' ἀποτελοῦσε πρόκληση γιὰ τὸ λαὸ τῆς πόλης.- Ἐξαιτίας τῆς συνεχιζόμενης ἐπιδημίας τύφου, ἄρχισαν πάλι ἐντατικοὶ ἔλεγχοι γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἡ καταλληλότητα τῶν πόσιμων νερῶν. Σχολαστικοὶ ἦταν οἱ ἔλεγχοι στὰ καφενεῖα, ξενοδοχεῖα, ἐστιατόρια κι ἄλλα κέντρα, γιὰ διασφάλιση τῆς ὑγείας τῶν πελατῶν.- Οἱ δημοτικοὶ φόροι, γιὰ τοὺς ὁποίους πολλὰ ἄρθρα καὶ σχόλια εἶχαν γραφεῖ, κατακυρώθηκαν στὸν τελευταῖο πλειοδότη ἀντὶ 190.000 δρχ., ποσὸ ἀρκετὰ σημαντικὸ γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστοῦν πολλὲς ἀνάγκες τῆς πόλης.- Τα κωμικοτραγικὰ λάθη ποὺ εἶχαν γίνει κατὰ τὴν κατάρτιση τῶν μητρώων ἀρρένων ὑποχρέωσαν τὴν Πολιτεία νὰ συγκροτήσει ἐπιτροπὲς γιὰ τὴ σύνταξη νέων.

Οἱ πληροφορίες γιὰ ἐκλογές, πρὶν ἀκόμα προκηρυχτοῦν ἐπίσημα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δραστηριοποίηση τῶν ἐνδιαφερόμενων ὑποψηφίων -μερικοὶ προετοιμάζονταν χωρὶς νὰ ἔχουν ἀποφασίσει ἀκόμα σὲ ποιὸ συνδυασμὸ θὰ συμμετεῖχαν- ἄλλαξαν τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ ὡς τότε ἐπικρατοῦσε καὶ συνέβαλαν στὴ διαφοροποίηση τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν κατοίκων, ἀνάλογα μὲ τὶς κομματικές τους τοποθετήσεις. Στὰ Γιάννινα, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴν

Ἤπειρο, ὁ Βενιζέλος, παρὰ τὴν τόσο δυσμενὴ γιὰ τὴν τύχη τῆς Βορείου Ἠπείρου ἀπόφαση τῆς κυβέρνησής του, ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει τὴν προτίμηση τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος. Ἀπόρροια αὐτῆς τῆς κατάστασης ἦταν ἡ ὑποκίνηση τῶν φιλοδοξιῶν πολλῶν ἀπὸ τὴ βενιζελικὴ παράταξη νὰ συμπεριληφτοῦν στὸ ψηφοδέλτιο τοῦ συνδυασμοῦ γιὰ νὰ ἐκλεγοῦν βουλευτές. Ἔτσι παρουσιάστηκε τὸ φαινόμενο οἱ ἔριδες νὰ εἶναι περισσότερο ἔντονες ἀνάμεσα στοὺς ὑποψήφιους τῆς ἴδιας παράταξης, παρὰ μὲ τοὺς πολιτικὰ ἀντίπαλους.

Στὸν ἐκνευρισμὸ καὶ τὴ φανατικὴ ἀντιπαράθεση, ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμα ἐκδηλωθεῖ, ἐμφάνιζε ὅμως τὴν τάση νὰ ὁδηγηθεῖ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ἦρθε μιὰ πληροφορία νὰ πυροδοτήσει ἐντάσεις καὶ πάθη, ποὺ πιθανὸν νὰ ὁδηγοῦσαν σὲ ἀνεξέλεγκτες καταστάσεις, ἂν τὰ πράγματα ἐξελίσσονταν διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι ἔγιναν. Ἔλεγαν πὼς εἶχε γίνει ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ βασιλιᾶ, ποὺ ἐξουδετερώθηκε. Τελικὰ τὸ θέμα συζητιόταν γιὰ τὸ κωμικὸ στοιχεῖο του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ εἶχε γιὰ τὴν Ἤπειρο, ἀφοῦ ὅλα ξεκίνησαν ἀπὸ τὰ Γιάννινα κι ὁ φερόμενος ὡς δράστης ἦταν Ἠπειρώτης. Τί εἶχε συμβεῖ λοιπόν; Κάποιος ὁπλαρχηγὸς Κουτσός, ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, εἶχε χάσει τὰ λογικά του, ἴσως ἐξαιτίας τῶν δοκιμασιῶν ποὺ εἶχε ὑποφέρει πολεμώντας μὲ τὶς ἀλβανικὲς συμμορίες, κι ὅταν κάποτε κατέβηκε στὰ Γιάννινα καὶ κοιμήθηκε στὸ ξενοδοχεῖο *Ἑρμῆς*, στὸ ταραγμένο μυαλό του δημιουργήθηκε ἡ πεποίθηση πὼς τὸ ξενοδοχεῖο αὐτό, μαζὶ μὲ ἄλλα κτήματα, ἦταν ἰδιοκτησία του. Δὲν ἤθελε, λοιπόν, νὰ τὸ ἐγκαταλείψει, ἀπαιτώντας νὰ τοῦ παραδοθεῖ ἡ περιουσία ποὺ τοῦ ἀνῆκε. Διαπιστώθηκε, ὕστερα ἀπὸ ἐξετάσεις γιατρῶν, ὅτι ἦταν ἀνισόρροπος καὶ παραδόθηκε στὴν ἀστυνομία γιὰ νὰ σταλεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ ἐγκλειστεῖ στὸ Δρομοκαΐτειο. Οἱ συνοδοὶ ἀστυνομικοί, ὅταν ἔφτασαν στὴν Ἀθήνα, θεώρησαν καλὸ νὰ τὸν ἀφήσουν ἐλεύθερο. Αὐτὸς ἐπειδὴ σχημάτισε τὴ γνώμη πὼς ὁ βασιλιάς, τοῦ ὁποίου ὑπήκοοι ἦταν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, εὐθυνόταν γιὰ τὴν κατακράτηση τῶν κτημάτων του, στήθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ παλάτι ἔνοπλος, γιὰ νὰ χτυπήσει τὸ βασιλιὰ σὲ κάποια ἔξοδό του. Ἡ ἀσφάλεια τὸν ἀνακάλυψε καὶ τὸν συνέλαβε, ὅσο νὰ διαπιστωθεῖ ὅμως ὅτι ἦταν ἀνισόρροπος, φῆμες κυκλοφόρησαν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, γιὰ συνωμοσία ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ. Ἡ ἀναστάτωση τοῦ κόσμου ἦταν μεγάλη, ἰδιαίτερα στὴν Ἤπειρο. Ὁ Γ. Χατζῆς σχολίασε τὸ γεγονὸς μὲ τὸ δικό του ἀμίμητο τρόπο: *Ἡ φήμη* —ἔγραφε— *δὲν μπορεῖ νὰ γίνει πιστευτή. Ἠπειρώτης ἀνισόρροπος μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, ἀλλ' Ἠπειρώτης, ἔστω καὶ παράφρων, νὰ ἐπιβουλεύεται τὸ βασιλιά του καὶ μάλιστα ἕναν τέτοιο βασιλιά, εἶναι «τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον».*

Ἡ εὔθυμη νότα τῆς ὑπόθεσης, ἀποτυπωμένη στὴν εἰδικὴ στήλη τῆς ἐφημερίδας, ἔδινε τὶς δικές της διαστάσεις. Ὁ *παράφρων* Κουτσός, ὅπως ὁ γνωστὸς ἀρχαῖος ποὺ καθόταν στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ κι ὅσα πλοῖα ἔμπαιναν στὸ λιμάνι τὰ θεωροῦσε δικά του, ἔτσι νόμισε πὼς ὅλα τὰ σπίτια

τῶν Γιαννίνων ἦταν περιουσία του. Ὅταν εἶδε νὰ διαψεύδονται οἱ ἐλπίδες του νὰ τὰ πάρει, σκέφτηκε νὰ χρησιμοποιήσει ἄλλα μέσα στὴν Ἀθήνα ποὺ βρέθηκε ἐλεύθερος. Ἀποφάσισε νὰ πάει στὸ παλάτι, ὄχι γιὰ νὰ δολοφονήσει τὸ βασιλιά, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν παρακαλέσει νὰ δώσει διαταγὲς γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν σπιτιῶν του. Τόσο θαμπώθηκε, ὅμως, ὅταν ἀντίκρυσε τὸ ἀνάκτορο τῆς ὁδοῦ *Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ*, ποὺ πίστεψε πὼς κι αὐτὸ ἦταν μέρος τῆς κτηματικῆς περιουσίας του. Παραφύλαγε, λοιπόν, γιὰ νὰ πεῖ στὸ βασιλιά, κατὰ τὴν ἔξοδό του, νὰ τοῦ ἀδειάσει τὸ σπίτι. Δυστυχῶς, ἀντὶ γιὰ τὸ βασιλιά, συνάντησε τὸ μυστικὸ ἀστυνομικὸ ποὺ τὸν ὁδήγησε στὸ τμῆμα καὶ τελικὰ στὸ Δρομοκαΐτειο.

Ἔγινε αναφορὰ σὲ ὑποψήφιους βουλευτὲς ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ δραστηριοποιοῦνται, χωρὶς πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ ἔχουν καταλήξει μὲ ποιὰ παράταξη θὰ πολιτεύονταν. Δὲν εἶναι ὑπερβολή. Ἡ εὐθυμογραφικὴ στήλη τῆς *Ἠπείρου* τὸ ἀποτύπωσε. *—Λοιπόν, θὰ πολιτευθεῖς ὡς ἀντιβενιζελικός;* ρώτησε κάποιος γνωστό του ὑποψήφιο. *—Βέβαια* —ἀπάντησε αὐτὸς— *καὶ νὰ μὲ χρυσώσει ἀκόμα ὁ Βενιζέλος, δὲν γίνομαι ὀπαδός του. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου μέχρι τώρα ἦταν ἐλεεινή, καταστρεπτική, ἐθνοκτόνος, βλαπτικὴ γιὰ τὸν τόπο.* Ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες ξανασυναντήθηκαν οἱ δύο φίλοι. *—Τί βλέπω* —λέει ὁ πρῶτος— *ἄλλαξες φρονήματα; Τί εἶναι αὐτὰ ποὺ διαβάζω ἢ μὲ γελοῦν τὰ μάτια μου; Εἶπες ὅσα σέρνει ἡ σκούπα ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου καὶ τώρα δέθηκες πίσω ἀπὸ τὸ ἅρμα του, σὰν πειθήνιο σκυλάκι; —Μὰ ἐγὼ δὲν εἶπα* -ψέλλισε ὁ ἄλλος- *ξέρεις τόφερε ἡ περίσταση... θέλω δηλαδὴ νὰ σοῦ πῶ πὼς ὁ Βενιζέλος ἄλλαξε πολιτική... κατάλαβες;.. —Κατάλαβα* -πῆρε τὴν ἀπάντηση- *δηλαδὴ ὁ Βενιζέλος δέθηκε στὸ δικό σου ἅρμα, σὰν πειθήνιο σκυλάκι... Μπράβο...*

Τέτοιες ἀνακολουθίες ἦταν συχνὲς στὸ χῶρο τῶν ὑποψήφιων τῆς βενιζελικῆς παράταξης, ὅπου παρατηροῦνταν μεγάλος συνωστισμὸς καὶ οἱ ὑποψήφιοι κατέφευγαν σὲ μικροεκβιασμούς, ὅτι δῆθεν φεύγουν ἀπὸ τὴν παράταξη καὶ προσχωροῦν στὴν ἀντιβενιζελική, μὲ τὴν προσδοκία πὼς οἱ ὁμοϊδεάτες τους θὰ τοὺς παρακαλοῦσαν νὰ μὴν ἀποσκιρτήσουν. Τελικά, ὅπως στὴ συνέχεια θὰ ἐκτεθεῖ, οἱ βενιζελικοὶ ὑποψήφιοι ἦταν τόσοι πολλοί, καὶ οἱ φιλοδοξίες τόσο μεγάλες, ποὺ ὁδήγησαν στὴν κατάρτιση δυὸ βενιζελικῶν συνδυασμῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸν ἕνα —τί παράδοξα ἐμφανίζουν οἱ πολιτικὲς συγκυρίες!— ὑποστήριξαν οἱ ἀντιβενιζελικοί!

Μὲ τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὶς ἀκήρυχτες ἐκλογές, ὁ Πέτρος ἐπηρεάστηκε πολύ. Θεωροῦσε τώρα σίγουρη τὴν ἐκλογικὴ ἀναμέτρηση, τὸ δίλημμα ποὺ τὸν βασάνιζε ἦταν μὲ ποιὰ παράταξη θὰ πήγαινε. Τὸν Βενιζέλο τὸν ἐκτιμοῦσε ὡς πολιτικὸ καὶ διπλωμάτη, χωρὶς τὴν ὀξυδέρκειά του, ἴσως νὰ μὴ μεγάλωνε ἡ Ἑλλάδα, τὸν εἶχε λυπήσει ὅμως πολὺ ἡ θέση του ἀπέναντι στὴ Β. Ἤπειρο, δὲν τοῦ συγχωροῦσε πὼς ἂν ὡς διπλωμάτης εἶχε δίκιο, ὡς ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ κρατήσει ἄλλη στάση,

τουλάχιστο κάποια ἀνοχή, χύθηκε ἀδελφικὸ αἷμα ἐξαιτίας τῆς ἄκαμπτης πολιτικῆς του, μποροῦσε νὰ μείνει οὐδέτερος, ὄχι νὰ ἐκδηλωθεῖ φανερὰ ἐχθρὸς τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, στερώντας την ἀπὸ ἐφόδια ποὺ τὰ εἶχε ἀνάγκη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸν τρόμαζε ὁ ἐγωϊσμὸς τοῦ βασιλιᾶ, θεωροῦσε τὸ στρατὸ κτήμα, ἰδιοκτησία του, πιστεύοντας πὼς μπορεῖ νὰ τὸν κάνει ὅ,τι θέλει, νὰ τὸν ὁδηγήσει ἐκεῖ ποὺ ὁ ἴδιος πίστευε ὅτι ἔπρεπε νὰ πάει, ἦταν καὶ γαμπρὸς τοῦ Κάιζερ, ἡ βασίλισσα Σοφία τὸν ἐπηρέαζε. Ὁ Βενιζέλος ἐπέμενε γιὰ ἔξοδο στὸν πόλεμο, στὸ πλευρὸ τῆς Entente, ὁ Κωνσταντῖνος δίσταζε, ὡς ἕνα βαθμὸ εἶχε δίκιο, δὲν ἦταν ἕτοιμη ἡ Ἑλλάδα γιὰ νέες περιπέτειες, δὲ μποροῦσε ὅμως νὰ παραμένει καὶ συνεχῶς οὐδέτερη, οἱ Τοῦρκοι πολεμοῦσαν ἤδη καὶ ἐξόντωναν τοὺς ὁμογενεῖς στὴ Μ. Ἀσία, οἱ Βούλγαροι ἑτοιμάζονταν νὰ μποῦν στὸν πόλεμο, γιὰ νὰ πάρουν πίσω τὴ Μακεδονία, πῶς μποροῦσαν νὰ μένουν οὐδέτεροι οἱ Ἕλληνες; Οἱ ἐφημερίδες ἔγραφαν γιὰ τὶς μεγάλες μάχες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόβαση τῶν Συμμάχων στὰ Δαρδανέλια, ἔπεφταν, ἔλεγαν, μαζί τους σύντομα καὶ ἡ Κωνσταντινούπολη, *μήπως χάσαμε τὴν εὐκαιρία*, συλλογιζόταν ὁ Πέτρος· ἀνάμικτα συναισθήματα ἀντιπάλευαν μέσα του, ποιὸς εἶχε δίκιο, μὲ ποιὸν ἔπρεπε νὰ πάει, δὲ μποροῦσε νὰ βρεῖ ἀπάντηση. *Θὰ πάω στὸν κυρ Γιώργη αὔριο, κάτι θὰ ξέρει αὐτός, εἶναι ἀφοσιωμένος στὸ βασιλιά, αὐτὸ εἶναι σίγουρο, κάποιο δρόμο ὅμως μπορεῖ νὰ μοῦ ἀνοίξει.*

Βρῆκε τὸν Χατζῆ, τὴν ἄλλη μέρα, σκυμμένο στὰ χαρτιά του. Τὸν χαιρέτησε, αὐτὸς ἀπορροφημένος ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ ἔγραφε, μόλις αἰσθάνθηκε τὴν παρουσία του, *κάθησε*, τοῦ εἶπε μόνο, *δὲν ἀργῶ*. Τέλειωνε τὸ ἄρθρο, δὲν τοῦ ἄρεσε φαίνεται τὸ τελευταῖο μέρος, τὸ ἔσκισε καὶ τὸ ξανάγραψε, ἔβαλε τὴν ὑπογραφή του, *τώρα εἶμαι στὴ διάθεσή σου*, εἶπε στὸν Πέτρο. Ἄναψε τσιγάρο, ἀπὸ τὴν κάφτρα ἐκείνου ποὺ κάπνιζε, ξαπλώθηκε ἄνετα στὴν πολυθρόνα καὶ περίμενε. Ὁ Πέτρος κατάλαβε πὼς δὲν ἦταν στὰ κέφια του, ἀλλοιῶς δὲ θὰ σιωποῦσε. Ἦταν πάντα πληθωρικὸς στὶς ἐκδηλώσεις του, αὐτὸς πάντοτε ἄρχιζε τὴν κουβέντα, δὲν ἄφηνε τὸν ἄλλο νὰ μιλήσει. *—Κὺρ Γιώργη, σκεπτικὸ σὲ βλέπω*, ἄρχισε ὁ Πέτρος. *—Εἶμαι*, ἀπάντησε ὁ Χατζῆς, μονολεκτικὰ χωρὶς ἔξαρση τῆς φωνῆς, ὁ τόνος της ἔδειχνε πεσμένο ἠθικὸ κι ἀνησυχία. Ἡ κουβέντα δὲ μποροῦσε νὰ συνεχιστεῖ ἔτσι. *—Μήπως πρέπει νὰ φύγω*, εἶπε σὲ κάποια στιγμὴ ὁ Πέτρος, *ἔχεις δουλειὲς τώρα, ἔρχομαι ἄλλη φορά*. Εἶχε σηκωθεῖ σχεδὸν ὄρθιος, ὁ Χατζῆς τὸν κράτησε ἀπὸ τὸ σακκάκι, *κάθησε*, εἶπε τώρα σὲ τόνο ἐπιτακτικό, *σ' ἔχω ἀνάγκη περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἐσὺ ἐμένα, ἂν δὲν κουβεντιάσω θὰ σκάσω. —Τόσο εἶναι σοβαρὰ τὰ πράγματα κὺρ Γιώργη;* ρώτησε ὁ Πέτρος. *—Χειρότερα ἀπ' ὅ,τι φαντάζεσαι*, πῆρε τὴν ἀπάντηση, *στὴν καταστροφὴ βαδίζουμε. —Τὶ θὰ πεῖ αὐτό;* ρώτησε ἀνήσυχος τώρα κι ὁ Πέτρος, *τὶ κακὸ ξέρεις καὶ δὲν τὸ γράφεις στὴν ἐφημερίδα σου; —Δὲ μπορεῖ νὰ γραφεῖ ἀκόμα, ἀλλὰ ὅπου νάναι θὰ μαθευτεῖ. Ὁ βασιλιὰς κι ὁ Βενιζέλος δὲ μπόρεσαν νὰ συμφωνήσουν, κι ὅταν ὑπάρχει*

διένεξη Στέμματος καὶ Κυβέρνησης, ἐκείνη ποὺ παραιτεῖται εἶναι ἡ Κυβέρνηση, ὄχι ὁ βασιλιάς. —Τὶ τοὺς ἔκανε νὰ φτάσουν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο; ἀπόρεσε ὁ Πέτρος. —Τὸ θέμα τῆς ἐξόδου στὸν πόλεμο, ὁ Βενιζέλος ἰσχυρίζεται πὼς εἶναι εὐκαιρία νὰ συμπαραταχθοῦμε μὲ τὴν Entente, πιστεύει πὼς τὰ Δαρδανέλια θὰ πέσουν, ἡ Κωνσταντινούπολη θὰ ἐλευθερωθεῖ, εἶναι δυνατὸ νὰ μείνουμε ἐμεῖς ἔξω ἀπὸ τὴ θριαμβευτικὴ παρέλαση ποὺ θὰ γίνει ἐκεῖ, νὰ μὴν ὑψώσουμε τὴ σημαία μας στοὺς τρούλλους τῆς Ἁγιὰ Σοφιᾶς; —Καὶ δὲν τὸ θέλει αὐτὸ ὁ βασιλιάς; —Τὸ θέλει, ἀλλὰ δὲν εἶναι σίγουρος ἂν θὰ πέσουν τὰ Δαρδανέλια. Ὁ γυναικάδερφός του ὁ Κάιζερ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τοῦ μηνάει νὰ μὴν παρασύρεται ἀπὸ ἐνθουσιασμούς, χωρὶς ἀντίκρυσμα. Ἔχω μιὰ προαίσθηση πὼς τὰ Δαρδανέλια δὲ θὰ πέσουν, πέρασαν τόσες μέρες πολύνεκρων μαχῶν, χωρὶς θετικὰ ἀποτελέσματα, ὁ Βενιζέλος θὰ διαψευστεῖ. —Ἔχεις πληροφορίες ποιὸς θὰ τὸν διαδεχτεῖ, ἂν παραιτηθεῖ, ρώτησε ὁ Πέτρος. —Λένε γιὰ τὸν Γούναρη, τὸν Εὐταξία, ἄλλους, οὔτε ἐγὼ ξέρω ποιὸς εἶναι ὁ καλλίτερος, καὶ τὶ πολιτικὴ θὰ ἐφαρμόσει. Τὸν Βενιζέλο, ἐξομολογοῦμαι, δὲν τὸν συγχωρῶ, θυσίασε τὴ Β. Ἤπειρο, ἴσως νὰ εἶχε δίκιο, ὅμως τὸ δίκιο τόχασε μὲ τὸν ἀπάνθρωπο τρόπο ποὺ χειρίστηκε τὸ ζήτημα. Θυσιάζω τὸν Ἕλληνα τῆς Β. Ἠπείρου, γιὰ νὰ σώσω τὸν Ἕλληνα τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, δὲ μπορῶ νὰ καταλάβω αὐτὴ τὴ λογική. Παρόλα αὐτὰ ἦταν ἕνα κεφάλαιο αὐτὸς ὁ Κρητίκαρος, μποροῦσες νὰ στηριχτεῖς στὴν πολιτική του ὀσφρηση, πάντοτε μὲ ἄπιο τρόπο τὸν ἀντιμετώπιζα, μόνο τὴ στάση του στὸ Βορειοηπειρωτικὸ κατέκρινα. Τὶ θὰ κάνουν οἱ ἄλλοι ποὺ θάρθουν, ἂν τελικὰ ἔρθουν, δὲν ξέρω. Σώπασαν, ἀρκετὴ ὥρα, συλλογίζονταν. —Καὶ οἱ ἐκλογές; ρώτησε σιγὰ ὁ Πέτρος. —Οἱ ἐκλογές, οἱ ἐκλογές... μουρμούρισε ὁ Χατζῆς, τὶ περιμένεις ἀπὸ τὶς ἐκλογές; ὕψωσε τὴ φωνή του. Θὰ γίνουν, πρόσθεσε, καὶ θὰ τὶς κερδίσει ὁ Βενιζέλος, στὴν Ἤπειρο τουλάχιστο. —Ἐσὺ τὸ λὲς αὐτό; ἀπόρεσε ὁ Πέτρος. —Ναί, γιατὶ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Δὲν βλέπεις τὴ βενιζελικὴ πλημμύρα ποὺ κατέκλυσε τὴν Ἤπειρο; Ξέχασαν ποιὸς τοὺς ἔδωσε τὴν ἐλευθερία, ξέχασαν τὸν Κωνσταντῖνο ποὺ πρὶν δυὸ χρόνια τὸν λάτρευαν, τοὺς συνεπῆρε ὁ Βενιζέλος μὲ τὴ «Μεγάλη Ἰδέα» του, οὔτε κι αὐτὸς ξέρει ὡς ποῦ θέλει νὰ φτάσει τὴν Ἑλλάδα, ὅλα καλὰ καὶ ἅγια, ποιὸς Ἕλληνας δὲν τὸ θέλει, μόνο ποὺ ξεχνάει τοὺς Μεγάλους, μᾶς τάζουν τώρα πολλά, θὰ μᾶς γελάσουν, δὲν βλέπεις τὶ μᾶς ἔκαναν μὲ τὴ Βόρειο Ἤπειρο; Πῶς ν' ἀντιπαλαίψεις ὅμως μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ τοῦ λαοῦ, πῶς νὰ συντρίψεις τὸ ὅραμα τῆς «Μεγάλης Ἑλλάδας», ὁ ἄλλος, ὁ βασιλιάς, δὲ θέλει νὰ πᾶμε μὲ τὴν Entente, αὐτοὶ μποροῦν νὰ μᾶς βοηθήσουν, ὅσο τοὺς συμφέρει δηλαδή, ἡ Γερμανία μόνο τὴ Β. Ἤπειρο ὑπόσχεται, αὐτὴ ὅμως μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ τὴν καταλάβουμε οἱ ἄλλοι, ποιός, ἀντίθετος μὲ τὸ Βενιζέλο, συνδυασμός, μπορεῖ ἔτσι νὰ κερδίσει τὶς ἐκλογές; —Καὶ σὺ τὶ θὰ κάνεις κὺρ Γιώργη; —Θὰ ἀγωνιστῶ, γιὰ νὰ ἐνισχύσω τὸν ἀγώνα τῶν ἀντιπάλων τοῦ Βενιζέλου, μήπως ἐκλεγεῖ καὶ κάποιος

μὲ ὑπεύθυνη φωνή, ἀπὸ τὴν ἀντίθετη παράταξη, τὰ συμφέροντα τῆς Ἠπείρου ἡ πολυφωνία μπορεῖ νὰ τὰ ἐξυπηρετήσει, δὲν ξέρω ἀκόμα πῶς θὰ καταρτιστοῦν οἱ συνδυασμοί, μαθαίνω μόνο πὼς ὁ «φίλος» μου ὁ Κωστάκης ὁ Καζαντζῆς, θὰ κατεβεῖ στὶς ἐκλογὲς ὡς «ἀνεξάρτητος». Μὰ ποῦ στηρίζεται αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, στὴν ἀρθρογραφία τῆς «Σημαίας»; Θὰ σοῦ ἐξομολογηθῶ κάτι: εἶναι γερὸ μυαλό, μόνο ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ περισσότερο ἀρνητικά, παρὰ θετικά, ἡδονίζεται νὰ ἀνακατεύει τὶς βρωμιὲς μὲ τὰ λαγαρὰ νερά, ὁ ἀγώνας του ἐναντίον τῆς «Ἠπείρου» καὶ τῶν ἀγωνιστῶν ἦταν ἄδικος, σιχαμερός. Ἂν δὲν κρατοῦσε αὐτὴ τὴ στάση θὰ τὸν ὑποστήριζα μ' ὅλη μου τὴν καρδιά. Τώρα ἔχει φίλους τοὺς «Μητροπολιτικούς», δὲν εἶναι λίγοι, μπορεῖ καὶ νὰ τὸν βγάλουν βουλευτή, μὲ τοὺς Ρωμιοὺς ὅλα γίνονται. —Σὲ κούρασα κὺρ Γιώργη, εἶπε ὁ Πέτρος καὶ σηκώθηκε νὰ φύγει. *Τί νὰ πῶ,* πρόσθεσε, *ἂς σκεφτοῦν τὸ καλὸ τῆς Ἑλλάδας κι ὁ βασιλιὰς κι ὁ Βενιζέλος κι ἂς ἀποφασίσουν.* Ὁ Χατζῆς τὸν χαιρέτησε, ὕστερα ἔσκυψε πάλι στὰ χαρτιά του, *συγκρούονται δυὸ μεγάλοι ἐγωϊσμοί* μουρμούρισε, *μακάρι νὰ ἦταν μεγάλο καὶ τὸ καλὸ τῆς Ἑλλάδας ποὺ θὰ ἔβγαινε ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύγκρουση. Πῶς νὰ τὸ ἐλπίζω; Πότε ὁ διχασμὸς γέννησε τὸ καλό;..*

Ὁ καϋμὸς τοῦ Χατζῆ ἦταν ἡ Β. Ἤπειρος. Γιαυτὴν ἔγραφε ἄρθρο, ὅταν τὸν ἐπισκέφτηκε ὁ Πέτρος. Τὸν γέμιζε ἐλπίδες ἡ ὑποβολὴ στὴ βουλὴ νομοσχεδίου γιὰ τὴ σύσταση ἀστικῶν καὶ ποινικῶν δικαστηρίων ἐκεῖ, ἔβγαζε τὸ συμπέρασμα πὼς αὐτὸ ὁδηγοῦσε στὴ βαθμιαία ἐνσωμάτωση τῆς περιοχῆς στὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀπογοητευόταν, βλέποντας πὼς στοὺς ἐκλογικοὺς καταλόγους δὲν περιλαμβάνονταν τὰ τμήματα τῆς Β. Ἠπείρου. *Ἐκλογὲς γιὰ τὴν Ἤπειρο* —ἔγραφε— *εἶναι κάτι τὸ «ἀσυνάρτητον», χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τῆς Β. Ἠπείρου σ' αὐτές. Κι ἂν ἡ κυβέρνηση δὲ δώσει διαταγὲς γιὰ τὴ διεξαγωγή τους, οἱ Βορειοηπειρῶτες πρέπει νὰ σκεφθοῦν πῶς θὰ γίνουν. Καὶ οἱ βουλευτὲς τῆς ἄλλης Ἠπείρου, ὁποιοι κι ἂν ἐκλεγοῦν, πρέπει νὰ θέσουν ὡς βασικὴ προϋπόθεση τοῦ αὐριανοῦ ρόλου τους ὅτι θὰ μποῦν στὴ Βουλὴ ὅλοι μαζί. Γιὰ κανένα λόγο* —κατέληγε— *δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀφήσουμε τὴν Β. Ἤπειρο σὲ ἐκκρεμότητα καὶ σὲ ἐπικίνδυνη θέση, μὲ μονομερεῖς ἐκλογές.*

Στὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Φεβρουαρίου δημοσιεύτηκε στὶς ἐφημερίδες ὁ δημοτικὸς προϋπολογισμὸς τοῦ 1915. Τὰ ἔσοδα (ἀπὸ προσόδους τῶν δημοτικῶν κτημάτων δρχ. 20.380, ἀπὸ τέλη καὶ δικαιώματα δρχ. 2.973, ἀπὸ ἄμεσους φόρους δρχ. 19.805, ἀπὸ ἔμμεσους δρχ. 200.000, ἀπὸ καθυστερούμενες στὸ δῆμο ὀφειλὲς δρχ. 4.000) ἀνέρχονταν σὲ 247.000 δρχ. καὶ τὰ ἔξοδα κατανέμονταν γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τοῦ δήμου, ὡς ἑξῆς: μισθοδοσία προσωπικοῦ δρχ. 11.980, ἔξοδα καὶ διάφορες δαπάνες δρχ. 13.365, 25, βεβαιώσεις καὶ εἰσπράξεις δρχ. 5.870, καθαριότητα καὶ καλλωπισμὸς δρχ. 26.982, φωτισμὸς δρχ. 30.995, ὑγεία δρχ. 1.320, ἀγαθοεργίες δρχ. 11.450, δημόσια ἔργα δρχ. 77.900, κατάβρεγμα δρόμων δρχ. 4.600, ἔκτακτες δαπάνες δρχ. 1.500, χρέη τοῦ δήμου δρχ. 17.745. Ἔμειναν καὶ 43.450,75 δρχ. γιὰ ἀποθεματικὸ κεφάλαιο πρὸς ἐκτέλεση ἔργων μὲ μειοδοτικὸ διαγωνισμό, μὲ βάση σχε-

διαγράμματα καὶ μελέτες. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐσόδων προέρχονταν ἀπὸ τοὺς ἔμμεσους φόρους, τοὺς δημοτικούς, ποὺ τοὺς ἔβγαζαν στὴ δημοπρασία. Κάθε εἶδος ποὺ ἔμπαινε στὴν πόλη ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο φορολογοῦνταν. Ἀργότερα ἀνέλαβε ὁ ἴδιος ὁ δῆμος τὴν εἴσπραξη τῶν φόρων αὐτῶν μὲ ὑπαλλήλους ποὺ προσλάμβανε. Τὸ σύστημα διατηρήθηκε γιὰ δεκάδες χρόνια, ὡς τὴ μεταπολεμικὴ περίοδο.-- Ἀπὸ τὰ βασικὰ προβλήματα ἦταν κι ὁ φωτισμὸς τῆς πόλης. Σύμφωνα μὲ τὴ σύμβαση, ποὺ εἶχε ὑπογραφεῖ μὲ τὸν ἀνάδοχο Χρ. Ζαβιτσιάνο, τὰ Γιάννινα θὰ ἠλεκτροφωτίζονταν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1916, ὡς τότε ἔπρεπε νὰ βρεθεῖ κάποια λύση βελτίωσης τοῦ φωτισμοῦ, ἡ κατάσταση ἦταν ἀπαράδεκτη. Μὲ μιὰ προκήρυξη, λοιπόν, τοῦ δημάρχου Γιαγιάμπεη, προσκαλοῦνταν ὅσοι ἤθελαν ν' ἀναλάβουν τὸ φωτισμὸ τῆς πόλης, ὡς τὴν ἔναρξη τῆς λειτουργίας τοῦ ἠλεκτρικοῦ ἐργοστασίου, νὰ ὑποβάλουν τὶς προτάσεις τους μέχρι τὰ τέλη Μαρτίου 1915. Ὁ δῆμος ζητοῦσε, ἀπὸ ὅσους θ' ἀναλάβαιναν τὴν ἐπιχείρηση, τὴν τοποθέτηση 450 φαναριῶν (32 κηρίων τὸ καθένα) οἰνοπνεύματος ἢ ἀσετυλίνης ἢ ἄλλου κατάλληλου μέσου.-- Στὶς 11 Φεβρουαρίου ἔγινε στὰ Γιάννινα καὶ μιὰ μονομαχία, μεταξὺ δυὸ ἀνθυπιλάρχων, μ' ὅλους τοὺς κανόνες τῆς παλιᾶς ἐποχῆς, μάρτυρες κλπ., στὰ *Ἑβραϊκὰ μνήματα*, μὲ πιστόλια. Ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς μονομάχους ἔρριξε ἀπὸ ἀπόσταση 30 βημάτων δυὸ βολές, *ἀνεπιτυχῶς*. Στὸ τέλος, μὲ τὴ μεσολάβηση τῶν μαρτύρων, οἱ μονομάχοι συμφιλιώθηκαν.

Η 21η Φεβρουαρίου πλησίαζε. Ἔφεση τοῦ κόσμου, ἐκφραζόμενη ἐπὶ μέρες κι ἀπὸ τὸν τύπο, ἦταν νὰ γιορταστεῖ ἡ δεύτερη ἐπέτειος τῆς μεγάλης μέρας, μὲ περισσὴ λαμπρότητα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ συγκροτήθηκε κεντρικὴ ἐπιτροπή, ἀπὸ κυρίες καὶ δεσποινίδες, ποὺ θὰ συγκέντρωναν χρήματα ἀπὸ ἐράνους γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ ἑορτασμοῦ καὶ γιὰ τὶς χῆρες καὶ τὰ ὀρφανὰ τῶν πολέμων. Ἡ πόλη χωρίστηκε σὲ τμήματα, καὶ σχηματίστηκαν ὁμιλοι. Ὁ δήμαρχος Γιαγιὰ μπεης θάκανε κι αὐτὸς ἐράνους μὲ δικές του ἐπιτροπές. Ὅλα βάδιζαν κανονικά, οἱ προβλέψεις γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἦταν καλές, ὅμως ὁ Χατζῆς, γκρινιάρης ὅπως πάντα, δὲν ἦταν εὐχαριστημένος. *Μᾶς ἔπιασε*, ἔγραφε, *μιὰ παράδοξη ἀδράνεια καὶ μιὰ νέκρωση. Δὲν βλέπετε τί γίνεται στὴν Καβάλλα, ποὺ ἀπὸ τώρα προετοιμάζονται γιὰ νὰ γιορτάσουν τὸν Ἰούνιο, τὴν ἐπέτειο τῆς ἀπελευθέρωσής τους ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους;*

Ἔτσι σχεδίαζαν νὰ γιορτάσουν τὴν 21η Φεβρουαρίου οἱ Γιαννιῶτες, ἡ μοίρα, ὅμως, ἄλλα σχεδίαζε γιὰ τὴν τύχη τῆς Ἑλλάδας. Ἡ μέρα αὐτή, στάθηκε ἀφετηρία μεγάλων δεινῶν γιὰ πολλὰ χρόνια, ὡς τὴν ἐποχή μας φτάνει ὁ ἀπόηχός τους. Ἡ *Ἤπειρος* κυκλοφόρησε πανηγυρική, λαμπροστολισμένη, λεβέντικη, ποιὸς νὰ ὑποψιαζόταν πὼς τὴν ἴδια μέρα ὁ Βενιζέλος θ' ἄφηνε τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας, εἴχαμε χάσει χρόνο, ἔλεγε, ἔπρεπε νὰ πᾶμε μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους νὰ πολεμήσουμε στὰ Δαρδανέλια, μὲ ποιὸ δικαίωμα θὰ ζητούσαμε νὰ μποῦμε στὴν Κωνσταντινούπολη; Στὴν πρωτεύουσα πολλοὶ ἔκλαιγαν κι ἄλλοι πανηγύριζαν. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀντίθεση τῶν συναισθημάτων γιὰ τὴν κυβερνητικὴ μεταβολή, γέννησε τὴ μεγάλη κατάρα τῆς Ἑλλάδας: τὸ Διχασμό.

Ἱστορικὴ ἡμέρα, τιτλοφοροῦσε τὸ ἄρθρο του ὁ Χατζῆς, γιὰ τὴν 21η

Φεβρουαρίου καὶ συνέχιζε μ' ἐκείνη τὴ γλυκύτατη γλώσσα, μὲ τὸ γεμάτο λυρισμὸ καὶ συναίσθημα λόγο του. *Μέσα εἰς τὸν ἀλησμόνητον, τὸν γλυκὸν καὶ πασχαλινὸν ἀέρα τῆς ἡμέρας ἐκείνης πρὸ δύο ἐτῶν,* —ἔγραφε— *θαῦμα καὶ χάρμα ἱλαρὸν καὶ εὐφρόσυνον, αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐκολποῦτο εἰς μεγάλας, εὐρείας καὶ ὑπερηφάνους πτυχὰς ὑπὲρ τὰ Ἰωάννινα ἡ Γαλανόλευκος. Κρῖνα εἶχον ἀνθίσει πρόωρα καὶ ἡ ἄνοιξις, πρώϊμος ἐκείνην τὴν χρονιάν, ὡς δι' ὑποδοχὴν τῶν δοξασμένων νικητῶν εἶχε στολίσει μὲ λουλούδινον στρωσίδι τοὺς τόπους, ποὺ λαχταριστὰ τοὺς ἐκαρτεροῦσαν πέντε αἰῶνες!.. Ὢ! πόσον δάκρυ ἀγαλλιάσεως εὐφροσύνου αὐτὴν τὴν στιγμὴν πρὸ δύο ἐτῶν, μίαν ἡμέραν ὅπως αὐτή, ἡ ὡραία σημερινή! Ὁ ἀέρας εἶχεν ἐξαγνισθεῖ ἀπὸ τὴν παμφάγον φωτιὰν τοῦ κανονιοῦ, ἡ πνοὴ τῆς τυραννίας εἶχε χαθεῖ πλέον μέσα εἰς τὸ καθαρτήριον πῦρ τῆς πυρίτιδος καὶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἡ ἄνεσις τῶν λυομένων σιδηροδέτων χεριῶν μας καὶ τῶν θραυομένων κλοιῶν μᾶς εἶχε τρελλοὺς ἀπὸ τὴν ἔκστασιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν! Πόση δόξα καὶ πόση ἀλησμόνητος χαρὰ καὶ ὑπερηφάνεια αὐτὴν τὴν ἡμέραν, πρὸ δύο ἐτῶν, αὐτὴν τὴν στιγμήν, ὅπου τὸ Μπιζάνι ἦτο πλέον ἕνας νωδὸς λέων, τοῦ ὁποίου τὰς σιαγόνας εἶχε καταθραύσῃ γενναία πυγμὴ καὶ τὰ πέριξ τρομερὰ πυροβολεῖα εἶχον σιγήσῃ ἀφοπλισμένα καὶ ξαρμάτωτα, ὅπως οἱ σκλάβοι τοῦ πολέμου! Ὅλα ἐγελοῦσαν τριγύρω ἀπὸ τὰ Γιάννινα τὸ μέγα χαμόγελον τῆς Εὐτυχίας καὶ τῆς Δόξης!.. Σήμερον, ὅπου μὲ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἡμέρας λάλος ἡ Ἐθνικὴ χαρὰ μᾶς ὑπερηφανεύει τὴν ψυχήν, σήμερον ἡ ὑπερηφάνεια αὐτὴ διὰ τὴν ἐθνικὴν συναίσθησιν μᾶς εἶναι ὑπέρ ποτε πολύτιμος καὶ τιμαλφής!*

Πρὸ δύο ἐτῶν! Ὅλο ἐκεῖνο τὸ ἀπόθεμα τῶν συναισθηματικῶν δονήσεων ποὺ εἶχε κάνει τὶς καρδιὲς τῶν Γιαννιωτῶν νὰ σκιρτοῦν ἀπὸ ἄφατη χαρὰ κι ἀγαλλίαση, ξαναβγῆκε πάλι μὲ τὴν πέννα τοῦ Χατζῆ στὴν ἐπιφάνεια, πλημμύρισε τὴν πόλη, οἱ συγκλονιστικὲς ἀναμνήσεις ξανάζησαν, ἀλλὰ ἡ διδαχὴ ἀπὸ τὴ μεγάλη νίκη, ποὺ ἔφερε τὴ λευτεριὰ στὴν πόλη, διδαχὴ ἄμεσης συνάρτησης μὲ τὴν ἑνότητα τῶν Ἑλλήνων, δύναμη θαυματουργὸ ποὺ κατανικοῦσε ὅλα τὰ ἐμπόδια, δὲ μπόρεσε νὰ φτάσει στὰ παλάτια καὶ τοὺς κυβερνητικοὺς προθαλάμους γιὰ νὰ φρονηματίσει ὅσους κρατοῦσαν τὴν τύχη τῆς Ἑλλάδας στὰ χέρια τους. Ἐκεῖ ὁ κυβερνήτης βιαζόταν νὰ σπρώξει τὴ χώρα στὸν πόλεμο, ὄντας βέβαιος πὼς θὰ κέρδιζε μεγάλο κομμάτι στὴ μοιρασιά, ὅπου νάταν τὰ Δαρδανέλια θάπεφταν, ὁ βασιλιὰς τραβοῦσε τὰ χαλινάρια νὰ συγκρατήσει τὸ ἄτι, ὄχι, ἔλεγε δὲ μᾶς συμφέρει ν' ἀνοίξουμε τὰ χαρτιά μας, εἶναι γρήγορα ἀκόμα, ὁ Κάιζερ τοῦ ἔταζε τὰ δικά του, ἡ Β. Ἤπειρος θὰ ἑνωθεῖ μὲ τὴν Ἑλλάδα τούλεγε, συγκρατήσου, ἔτσι ἔφτασαν στὴ διαφωνία, στὴν ἀρχὴ τοῦ Διχασμοῦ, ὁ Βενιζέλος ἔφυγε, ἀφοῦ δὲ μποροῦσε νὰ φύγει ὁ βασιλιάς...

Στὴν *Ἤπειρο* τῆς 21ης Φεβρουαρίου, ὅλες οἱ στῆλες πανηγύριζαν. Ποίημα τοῦ Γ. Πελλερὲν *21η Φεβρουαρίου 1913*, ποίημα τοῦ Στέφανου Δάφνη *Στὰ Γιάννινα*, σελίδες ἀπὸ τὸ *Ἡμερολόγιο* τοῦ Κ. Δ. Μέρτζιου μὲ τίτλο

Ἀγωνιώδεις ἡμέραι κι ἄλλα πολλά. Κοντὰ σ' αὐτὰ καὶ μιὰ ἐκτενέστατη ἔκθεση ἐντυπώσεων —δημοσιεύτηκε σὲ συνέχειες— ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη δημοσιογράφου στὴ χειρουργικὴ καὶ παθολογικὴ κλινική, Ὁ *Εὐαγγελισμός*, τῶν Δημ. Δάνου καὶ Α. Τσατσάνη, εἶχε ἐγκατασταθεῖ σὲ μεγάλο σπίτι (πρώην Κολοβοῦ) στὴν ὁδὸ Ἀνεξαρτησίας (Ἀγορά). *Τιμάει τὰ Γιάννινα ἡ κλινικὴ αὐτή*, σημείωνε ὁ συντάκτης, *ὁ ἐπισκέπτης μένει κατάπληκτος.*

Ἡ παραίτηση τοῦ Βενιζέλου συγκλόνισε τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἤπειρο ὁ ἀντίκτυπος ἦταν μεγαλύτερος, ἡ περιοχὴ ἦταν ἀπὸ τὶς πιὸ ἀφοσιωμένες στὸν Κρητικὸ πολιτικό. Τὰ Γιάννινα ἀναστατώθηκαν. *Πολλοί* —ἔγραφε ὁ σημειωματογράφος— *τὴ βραδιὰ τῆς παραίτησης τοῦ Βενιζέλου δὲ μπόρεσαν νὰ φᾶνε, ἄλλοι μελαγχόλησαν καὶ ψιθύριζαν, ὅπου κι ἂν βρίσκονταν, μὲ σκυμένο τὸ κεφάλι, πὼς μαζὶ μὲ τὸ Βενιζέλο θάπεφτε καὶ ἡ Ἑλλάδα. Κάποιοι ἔκλαψαν καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀκούστηκαν κι ἀπ' αὐτοὺς ἀκόμα πού, γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο, «ἐμυκτήριζαν» τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου, λόγια θλίψης κι ἀπόγνωσης. Ὁ πολὺς κόσμος ἦταν βέβαιος πὼς δὲν παραιτήθηκε, αὐτὸ ποὺ ἔκανε ἦταν «κόλπο» γιὰ τὰ μάτια τῆς Εὐρώπης.* Ὁ κόσμος εἶχε ταυτίσει τὴν ἔνδοξη ἀπελευθερωτικὴ καὶ μεταπελευθερωτικὴ περίοδο μὲ τὸ Βενιζέλο, πίστευε βαθειὰ πὼς Βενιζέλος θὰ πεῖ Ἑλλάδα καὶ Ἑλλάδα Βενιζέλος.

Αὐτὰ ἔγραφε ὁ σημειωματογράφος τῆς στήλης. Ἡ ἐπίσημη θέση τῆς *Ἠπείρου* ποιὰ ἦταν; Τὶ ἔλεγε ὁ Χατζῆς;

Ἔχω σημειώσει πὼς ὁ Χατζῆς δὲν ἦταν ἀρνητὴς τοῦ Βενιζέλου. Θαύμαζε τὸ πολιτικό του κριτήριο, τὶς διπλωματικές του ἱκανότητες, τὸ θάρρος του, θαύμαζε πάνω ἀπ' ὅλα τὸν ἀγωνιστὴ τοῦ Θερίσσου, ἀπὸ τὸ ἴδιο φύραμα εἶχαν ζυμωθεῖ κι οἱ δυό τους. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν τοῦ συγχωροῦσε ἦταν τὸ ὅτι θυσίασε τὴ Β. Ἤπειρο, ὑπακούοντας στὶς ἐντολὲς τῶν Μεγάλων. Αὐτὴ ἦταν ἡ βασική του ἀντίθεση. Μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων θὰ προστεθοῦν κι ἄλλες αἰτίες ποὺ μεγάλωσαν τὸ χάσμα καὶ τὸ ἔκαναν ἀγεφύρωτο. Πάντως λίγες μέρες μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Βενιζέλου ἀφιέρωσε ἕνα μεγάλο ὑμνητικὸ σχόλιο γιὰ τὸν πολιτικὸ καὶ τὸ ἔργο του.

Τὴν πολιτικὴ μεταβολή, ποὺ κατέληξε στὸ σχηματισμὸ ὑπουργείου ἀπὸ τὸ διαπρεπὴ πολιτικὸ τῆς Πάτρας τὸν Δ. Γούναρη, μὲ τὸ ἄδοξο τέλος, ὁ Χατζῆς τὴν εἶδε ὡς ἀναγκαία λύση, στὸ ἀδιέξοδο ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ. *Πρὸς καλλιτέραν τακτοποίησιν* τιτλοφοροῦσε τὸ ἄρθρο του. Ἔγραφε, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα: *Οὐδεὶς ὑπάρχει καθ' ὅλον τὸ Ἑλληνικόν, ἀπὸ τοῦ Ἀνωτάτου πολίτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, ὁ ὁποῖος νὰ ἔχῃ εἴτε διαφορετικὸν αἴσθημα, εἴτε διαφορετικὴν ἀντίληψιν καὶ ἄλλην ἐκείνης, ἡ ὁποία θέτει ὄχι μόνον τὰ συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ἀκόμη τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ πλευρὸν τῆς Τριπλῆς* (Entente). *Καὶ ὁ Βενιζέλος καὶ ὁ Βασιλεὺς καὶ ὅλος ὁ κόσμος τὸ θέλουν. Ὑπάρχουν ὅμως πράγματα ποὺ δὲν τὰ γνωρίζομεν... Καὶ διὰ νὰ ἐξελιχθοῦν τὰ πράγματα οὕτως, ὥστε ἀνὴρ πανσθενὴς καὶ ὑπερόχου ἀξίας ὡς ὁ κ. Βενιζέλος νὰ παραιτηθῇ,*

ἴσως δὲν εἶναι ἀφορμὴ πρὸς ἀπελπισίαν, οἵαν ἠσθάνθησαν πολλοὶ εἰς τὴν πρώτην ἐντύπωσιν, ἀλλὰ τουναντίον δρόμος τακτοποιήσεως καλλιτέρας μιᾶς ὑποθέσεως, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ κρίνῃ διὰ τὴν τύχην ἔθνους ὁλοκλήρου. Ἀντίθετοι πολιτικαὶ δὲν ὑπάρχουν, οὔτε ἀντίθετα αἰσθήματα, οὔτε ἀντίθεται γνῶμαι. Ἡ νέα κυβέρνησις ἔρχεται ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ μὲ τὴν πολιτικὴν οὐδετερότητος φιλικῆς πρὸς τὴν Ἀντάντ. Καὶ πιθανὸν νὰ εἶναι εὐνοϊκὴ ἡ δοθεῖσα λύσις... Αὐτὸ φρονοῦμεν καὶ ἐλπίζομεν.

Οὐδετερότητα φιλικὴ πρὸς τὴν Entente. Αὐτὸ ἦταν τὸ σύνθημα τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς νέας κυβέρνησης, δὲν ἀπέδιδε ὅμως τὶς ἀληθινὲς προθέσεις της· ἡ πάροδος τοῦ χρόνου καὶ ἡ ἐπέλευση ραγδαίων γεγονότων θ' ἀποκάλυπτε τὸ πραγματικό του νόημα. Ἡ *Ἤπειρος*, πάντως, ὡς τότε κρατοῦσε μᾶλλον φιλοαντατικὴ στάση, στὸ ἄρθρο τοῦ Χατζῆ στὶς 15 Φεβρουαρίου μὲ τίτλο: *Τὰ Στενά, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Ἑλλάς*, φανέρωνε ἀκόμα μιὰ φορὰ τὶς προθέσεις του. Ἔτσι ἡ ὑποστήριξη τοῦ προγράμματος τῆς νέας κυβέρνησης ἀποτελοῦσε στροφὴ γιὰ τοὺς πολιτικοὺς προσανατολισμούς του.

Ἐξαιτίας τῆς κρίσης, τὸ θέμα τῆς κατάργησης τῶν Γενικῶν Διοικήσεων ἔμεινε ἐκκρεμές. Σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου οἱ Γ. Διοικητὲς ἔπρεπε ν' ἀποχωρήσουν. Δὲν ἔγινε. Ἡ θέση τῆς κυβέρνησης παρέμεινε ἀκαθόριστη, σχολίαζε ὁ τύπος, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκδήλωση τῆς κρίσης. Λειτουργοῦσαν ἢ δὲ λειτουργοῦσαν; ἀναρωτιόταν. Ἦταν καὶ οἱ ὑπάλληλοι τῆς Γ. Διοίκησης ποὺ ἀγωνιοῦσαν. Ποιὰ θὰ ἦταν ἡ τύχη τους; Οὔτε γι' αὐτοὺς εἶχε ἀποφασίσει ἡ κυβέρνηση.

Ἄγριος καυγὰς ξέσπασε τὶς μέρες τῆς πολιτικῆς κρίσης ἀνάμεσα στὴ *Σημαία* καὶ στὴν *Ἤπειρο*. Οἱ δυὸ ἐφημερίδες ἀνταγωνίζονταν σκληρὰ γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, ποὺ δὲν ἦταν καὶ πολυπληθές. Αἰτία τὴ φορὰ αὐτὴ στάθηκε ἡ κυκλοφορία παραρτημάτων κι ἀπὸ τὶς δυὸ μὲ μιὰ κοινὴ εἴδηση: τὴ βουλγαρικὴ κινητοποίηση. Ἂς σημειωθεῖ, ὅτι ἐπειδὴ τὰ τακτικὰ φύλλα τῶν ἐφημερίδων κυκλοφοροῦσαν 3-4 φορὲς τὴν ἑβδομάδα, τὰ κενὰ συμπληρώνονταν μὲ τὴν ἔκδοση παραρτημάτων, πολλῶν τὶς μέρες μὲ σημαντικὲς ἐξελίξεις στὰ μέτωπα τοῦ πολέμου. Τὰ παραρτήματα ἀποτελοῦσαν σημαντικὴ πηγὴ ἐσόδων γιὰ τὶς ἐφημερίδες, ἀγοράζονταν ἀπὸ τὸν κόσμο ποὺ διψοῦσε γιὰ εἰδήσεις, κι ἀπαιτοῦσαν ἐλάχιστα ἔξοδα γιὰ τὴν ἔκδοσή τους. Ἡ ἐπιτυχία ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὸ χρόνο κυκλοφορίας. Ὅποια ἐφημερίδα ἔβγαζε πρώτη παράρτημα, ἐκείνη κέρδιζε. Στὶς 19 Φεβρουαρίου, λοιπόν, ἡ *Ἤπειρος* κυκλοφόρησε πρώτη παράρτημα μὲ τὴν εἴδηση τῆς κινητοποίησης τῆς Βουλγαρίας, τῆς προετοιμασίας της δηλαδὴ γιὰ ἔξοδο στὸν πόλεμο, καὶ φυσικὰ ἔγινε ἀνάρπαστο. Ἡ Βουλγαρία, ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδας, δημιουργοῦσε προβλήματα μὲ τὴ στάση της, ποὺ μοιραῖα εἶχαν τὸν ἀντίκτυπό τους καὶ στὴ χώρα μας. Σὲ μιὰ-δυὸ ὧρες, κυκλοφόρησε καὶ τὸ παράρτημα τῆς *Σημαίας*, μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο. Ἡ τελευταία ὑποψιάστηκε ὅτι ἡ *Ἤπειρος* εἶχε ὑποκλέψει τὸ τηλεγράφημα τοῦ ἀνταποκριτῆ της καὶ διατύπωσε βαριὲς κατηγορίες ἐναντίον της. Ὁ Χατζῆς ἀντέδρασε ἔντονα. Ζήτησε βεβαίωση ἐνυπόγραφη ἀπὸ τὸ διευθυντὴ τοῦ τηλεγραφείου γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ δικοῦ του τηλεγραφήματος, πράγμα ποὺ αὐτὸς ἐπιβεβαίωσε, προσθέτοντας ὅτι παρόμοιο τηλεγράφημα ἦρθε ὕστερα ἀπὸ μιὰ ὥρα καὶ γιὰ τὴ *Σημαία*.

Στὴν κυβέρνηση Γούναρη, παρὰ τὴν ἀρχική του ἄρνηση, μετεῖχε κι ὁ Γ. Ζωγράφος, ὁ πρόεδρος τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, συνδιοικητὴς τότε τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ὡς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν. Σὲ δηλώσεις του ὑποσχόταν ὅτι θ' ἀκολουθοῦσε τὴν πολιτικὴ τῆς προκάτοχης κυβέρνησης. Ἡ συμμετοχή του στὸ ὑπουργεῖο Γούναρη ἦταν λιγόμηνη, ὕστερα ἀπὸ 5 περίπου μῆνες παραιτήθηκε καὶ ξαναγύρισε στὴν Τράπεζα. Μιὰ εἴδηση ποὺ κυκλοφόρησε στὰ τέλη Φεβρουαρίου, γιὰ ἀναστολὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν στὰ Δαρδανέλια, ἐπειδὴ οἱ σύμμαχοι ἀντιμετώπιζαν δυσχέρειες, ἔκανε πολὺ σκεπτικοὺς ὅσους ὑποστήριζαν, ὅπως ὁ Βενιζέλος, πὼς ἔπρεπε νὰ πολεμήσει καὶ ἡ Ἑλλάδα στὰ Δαρδανέλια γιὰ νὰ παρελάσει στὴν Κωνσταντινούπολη...

Γ. Ζωγράφος, ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν στὴν κυβέρνηση Δ. Γούναρη.

Ἡ *Ἤπειρος*, τὶς ἑπόμενες μέρες ὡς τὶς ἐκλογές, ἀγωνιζόταν, μὲ καθημερινὰ ἄρθρα, ποὺ εἶχαν τὴ δική τους λογική, νὰ πείσει τὴ μεγάλη βενιζελικὴ πλειοψηφία, ν' ἀλλάξει γνώμη ὡς πρὸς τὸ ἂν ἦταν σωστὴ ἡ ἐνέργεια τοῦ βασιλιᾶ νὰ διώξει τὸ Βενιζέλο ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Ὑποστήριζε πὼς ἡ ἐπέμβαση τοῦ βασιλιᾶ, τοῦ ἥρωα δυὸ πολέμων, τοῦ Στρατηλάτη, τοῦ Ἐλευθερωτῆ, ἦταν ἔκφραση θείας βούλησης ποὺ ἐκδηλώθηκε γιὰ νὰ σώσει γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὸ ἄρθρο τῆς 1ης Μαρτίου, μὲ τίτλο: *Τὸ μεγαλεῖον μιᾶς πολιτικῆς*, ἔγραφε ὁ Χατζῆς, πιστεύοντας στὴ λογικὴ τῶν σκέψεών του, πὼς ὁ θεὸς τῆς Ἑλλάδας βοήθησε ὥστε ἡ ἔνδοξη μέρα τῆς 21ης Φεβρουαρίου *νὰ μὴν εἶναι ἡμέρα συμφορῶν ἢ ἀνυπολογίστων ἀτυχιῶν -καὶ ἐξευτελισμῶν ἴσως- διὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος*. Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1915, πρόσθετε, μὲ τὴ βοήθεια αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔκανε, ὅπως οἱ χαρτοπαῖκτες, τὸ salto mortale, ποὺ θὰ τὴν ὁδηγοῦσε στὴν καταστροφὴ καὶ κατέληγε: *Τῶν θείων ὅμως βουλήσεων διερμηνεῖς καὶ ὄργανα εἰς τὰς ἐκφάνσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς γίνονται οὐχὶ ἀόρατοι δυνάμεις, ἀλλὰ ἄνθρωποι πάντοτε. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ εὔνους καὶ σοφὴ αὐτὴ θεία Δύναμις εὗρε τὸ ἰσχυρὸν καὶ πολύτιμον ὄργανόν της μέσα εἰς τὰς χέρια Ἐκεῖνα, τὰ τεταγμένα νὰ εἶναι τὰ ἐκλεκτότερα καὶ τὰ πρῶτα τοῦ Ἔθνους. Τὰ χέρια τοῦ Βασιλέως*, ποὺ διαισθανόταν πὼς ἂν ἡ Ἑλλάδα ἔμπαινε στὸν πόλεμο αὐτὴ τὴ στιγμὴ θὰ ἐρχόταν ἡ συμφορὰ καὶ παρότι ὡς συνταγματικὸς ἄρχων ἦταν ἀνεύθυνος, ἀνέλαβε τὶς εὐθύνες. Ἡ πρωτοβουλία του ἀποτελοῦσε μιὰ *ΜΕΓΑΛΗ* πολιτική, στηριζόμενη στὴν *ΗΘΙΚΗ* καὶ τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο, ἔτσι θὰ τὴν ἔκρινε ὁ ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος.

Σὲ λίγες μέρες, ὁλοσέλιδο, σχεδόν, κύριο ἄρθρο, γραμμένο ἀπὸ *ἐπίλεκτη προσωπικότητα*, ἀπὸ Ἠπειρώτη, ἐγκαταστημένο στὴν Ἀθήνα, ποὺ

ἤθελε νὰ διατηρήσει τὴν ἀνωνυμία του, ὁριοθετοῦσε καὶ ἰδεολογικὰ τὴν πολιτικὴ τῶν ἀντιβενιζελικῶν. Τίτλος τοῦ ἄρθρου: *Ὁ Ἀντιβενιζελισμὸς ὡς ἐθνικὴ ἰδέα.* Αὐτὸ τὰ ἔλεγε ὅλα. Ἦταν εὐτύχημα, ὑποστήριζε, ποὺ ἔφυγε ὁ Βενιζέλος καὶ θὰ εἶναι εὐτύχημα νὰ μὴ ξαναγυρίσει, γιατὶ θὰ ἔσυρε τὴν Ἑλλάδα στὸν πόλεμο... Ἀπασχολημένος συνεχῶς μὲ τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα, εἶχε ἀφήσει τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας σὲ χέρια συνεργατῶν ἀνίκανων ἢ διεφθαρμένων, ποὺ τὴν ὁδήγησαν σὲ ἀποσύνθεση. Ἀκολουθοῦσαν κι ἄλλα ἐπιχειρήματα, μὲ στόχο νὰ τεκμηριωθεῖ ἡ ἰδεολογία τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ, ὡς ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ σώσει τὸν τόπο. Ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς κύκλους τῶν Γιαννίνων, ποὺ ἐνοχλήθηκαν ἀπὸ τὸ ἀνώνυμο ἄρθρο καὶ τὸ κατέκριναν μὲ σφοδρότητα, διατυπώθηκε ἡ ἄποψη ὅτι ὁ ἀρθρογράφος, ποὺ κρυβόταν κάτω ἀπὸ ψευδώνυμο, ἦταν ἀνύπαρκτος. Ὁ Χατζῆς ἀπαντοῦσε ὅτι τὸ ἄρθρο εἶχε γραφεῖ στὴν Ἀθήνα ἀπὸ βενιζελικὸ μάλιστα στέλεχος. *Ὁ γράψας τὸ ἄρθρον* -σημείωνε- *εἶναι ἀνὴρ Βενιζελικός, Βενιζελικότερος τοῦ Βενιζέλου, μέχρις ὀστῶν καὶ μυελοῦ ὀστέων Βενιζελικός.*

Στὸ μεταξὺ ὁ Βενιζέλος στὴν Ἀθήνα δήλωνε συνεχῶς ὅτι δὲ θὰ ὑποστήριζε καμιὰ κυβέρνηση ποὺ θὰ ἐφάρμοζε πολιτικὴ ἀντίθετη ἀπὸ τὴ δική του, δηλαδὴ ἄμεση ἔξοδο τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο. Τέτοιες δηλώσεις, παρατηροῦσε ἡ *Ἤπειρος*, ἦταν ἀσυνήθιστες γιὰ τὴν κοινοβουλευτικὴ παράδοση τῆς Ἑλλάδας. Παρόλα αὐτά, οἱ τίτλοι τῶν εἰδήσεων ποὺ ἔβαζε ὁ Χατζῆς στὴν ἐφημερίδα του, σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐπιχείρησης ἐναντίον τῶν Δαρδανελίων, ἔρχονταν νὰ δικαιολογήσουν τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Βενιζέλου γιὰ ἄμεση ἔξοδο τῆς Ἑλλάδας: *Ἡ πτῶσις τῆς πόλεως τῶν Δαρδανελίων ἐπίκειται -80.000 Γάλλοι εἰς τὴν Καλλίπολιν- Τὰ Στενὰ θὰ πέσουν ὁριστικῶς*, δημιουργοῦσαν τὴν ψευδαίσθηση τῆς μεγάλης συμμαχικῆς νίκης ποὺ τελικὰ κατέληξε στὴν καταστροφή. Ὁ Βενιζέλος ἦταν βέβαιος γιὰ τὴ νίκη καὶ τὴν εὐκαιρία, οἱ ἀντίπαλοί του στηρίζονταν σ' ἄλλους ὑπολογισμούς, μόνον ἡ λογικὴ τῶν κοινῶν ἀνθρώπων στάθμιζε τὰ πράγματα ψύχραιμα καὶ δίσταζε ν' ἀποφανθεῖ. *Τὰ Δαρδανέλια θὰ πέσουν ἢ δὲν θὰ πέσουν;* ἦταν τὰ καθημερινὰ ἐρωτηματικὰ τῶν θαμώνων τοῦ *Ἀβέρωφ* καὶ τῶν ἄλλων γιαννιώτικων κέντρων. Ἀπάντηση δὲν ἔδινε κανένας...

> Ἡ πτώση τοῦ Βενιζέλου καὶ οἱ ἐκλογές, ποὺ σύμφωνα μὲ τὶς ἐξαγγελίες τῆς νέας κυβέρνησης θὰ γίνονταν τὸ Μάιο, ἦταν τὰ κύρια θέματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὸν τύπο καὶ τὶς συγκεντρώσεις στὰ σπίτια, στὰ κέντρα, παντοῦ. Τὰ ἄλλα θέματα, δημοτικά, διοικητικὰ κ.ἄ., μπῆκαν σὲ δεύτερη μοίρα ἢ λησμονήθηκαν. Ἡ ἀρθρογραφία, οἱ ἐπιστολὲς καὶ οἱ ἀντιδικίες μεταξὺ ἐκείνων ποὺ προαλείφονταν γιὰ ὑποψήφιοι, βρίσκονταν στὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἀκόμα καὶ ἡ λογοτεχνία καὶ τὰ γράμματα ὑποτιμήθηκαν, σὲ σημεῖο ποὺ ν' ἀρνηθεῖ ὁ γυμνασιάρχης τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς* νὰ παραχωρήσει τὴν αἴθουσα τελετῶν στὸν Χρ. Χρηστοβασίλη, ποὺ ξεκινοῦσε μιὰ προσπάθεια γιὰ τὴν ἵδρυση λογοτεχνικοῦ σωματείου στὰ Γιάννινα. Ὁ γυμνασιάρχης κατακρινόταν γιαυτὴ τὴν ἀπόφαση, *ἀποδιώκει τὸ φῶς*, τόνιζε ἡ *Ἤπειρος*. Φαίνεται

πὼς ὁ γυμνασιάρχης φοβήθηκε νὰ παραχωρήσει τὴν αἴθουσα, γιὰ νὰ μὴν παρεξηγηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀντίπαλους, ὁ Χρηστοβασίλης, ἔλεγαν, θὰ λάβαινε μέρος στὶς ἐκλογές. Τελικὰ ἡ συγκέντρωση τῶν λογοτεχνῶν (τῶν λογίων καὶ φίλων τῶν γραμμάτων) ἔγινε στὸ σπίτι τοῦ Χρηστοβασίλη, στὶς 8 Μαρτίου, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἐκεῖ συγκεντρώθηκαν 14 λογοτέχνες καὶ λόγιοι. Ὕστερα ἀπὸ εἰσήγηση τοῦ Χρηστοβασίλη καὶ διεξοδικὴ συζήτηση, ἀποφασίστηκε ἡ ἵδρυση *Φιλολογικοῦ συλλόγου*, ποὺ θὰ γινόταν τὸ Πνευματικὸ Κέντρο τῆς Ἠπείρου, *ἐνισχύον καὶ διαδίδον τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ τὴν καθόλου φιλολογίαν καὶ ἐπιστήμην*. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ καταστατικοῦ ἐκλέχτηκε τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἀπὸ τούς: Χρ. Χρηστοβασίλη, Γεώργιο Βλαχλείδη καὶ Ἀχ. Γεωργιάδη. *Ἐδικαιώθησαν οἱ ἀγῶνες μας*, ἔγραφε περήφανα ὁ Χατζῆς. Οἱ ἀντίπαλοι ὅμως τοῦ Χρηστοβασίλη δὲν τὸν ἄφηναν ἥσυχο. Τὸν κατέκριναν γιὰ τὴν πολιτεία του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν στὴν *Αὐτόνομη Πολιτεία*. Ἔτσι τὸν ὑποχρέωσαν νὰ δημοσιεύσει στὴν *Ἤπειρο* ἐπιστολὴ - βεβαίωση (29-7-1914) τοῦ προέδρου τῆς *Αὐτονόμου* Γ. Ζωγράφου στὴν ὁποία ἀναγραφόταν ὅτι: *...ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης ἐπὶ πέντε καὶ πλέον μῆνας ὑπηρέτησεν ἀμισθὶ ὡς ἀστυνόμος Ἀργυροκάστρου, ἐπιτυχῶς, χωρὶς νὰ ἀκούσω παράπονόν τι καθ' ὑμῶν. Οἱ ὀθωμανοὶ μάλιστα μοῦ ὑπέβαλον τὴν παράκλησιν νὰ μὴν ἀπομακρυνθῆτε ἐκεῖθεν. Δὲν δύναμαι νὰ λησμονήσω ὅτι κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς τοῦ ἀγῶνος συνετελέσατε διὰ τῆς καρτερίας σας εἰς τὴν τάξιν τῆς πόλεως καὶ τὴν μὴ ἐξέγερσιν τῶν μουσουλμάνων. Ἀναγκάζομαι νὰ δημοσιεύσω τὴν ἐπιστολήν* -πρόσθετε ὁ Χρηστοβασίλης- *πρὸς ἀποστόμωσιν μερικῶν πολιτικίσκων, οἵτινες φλυαροῦσιν ἐναντίον μου περὶ τῆς ἐν τῇ «Αὐτονόμῳ» δράσεώς μου. Χωρὶς τὴν ἐκεῖ δική μου παρουσία καὶ δράση* , κατέληγε, *οἱ μουσουλμάνοι θὰ εἶχαν ἐπαναστήσει.*

Οἱ διαξιφισμοὶ μεταξὺ *Ἠπείρου* καὶ *Σημαίας* συνεχίζονταν ἀμείωτοι, περισσότερο ἔντονοι τώρα, ἐξαιτίας τῆς διαφορετικῆς πολιτικῆς τοποθέτησης. Χρησιμοποιοῦνταν κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς βαρειὲς ἐκφράσεις, κάτι ποὺ ὑποβίβαζε τὴν ποιότητα τοῦ λόγου καὶ διηύρυνε τὸ χάσμα ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀξιόλογους ἀνθρώπους. Ὁ Χατζῆς δὲ μποροῦσε νὰ συγχωρήσει στὸν παλιὸ συντάκτη του, τὸν Ν. Λάππα, ποὺ τὸν ἐγκατέλειψε γιὰ νὰ προσχωρήσει στοὺς ἀντιπάλους καὶ δημοσίευσε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ γράμμα ποὺ τοῦ ἔστειλε, φεύγοντας ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο*. *...αἰσθάνομαι συνειδησιακὴ τρικυμία* —ἔγραφε ὁ Λάππας— *ἀναπολῶν ἕνα ὁλόκληρον παρελθὸν ὡραίων δεσμῶν πρὸς τὴν ἐφημερίδα καὶ τὸν διευθυντήν της... Εἰξεύρω ὅτι ἔχω παρεξηγηθῆ ὡς συχνάζων μετὰ τῶν ἀντιθέτων... Ἀλλὰ βεβαιωθῆτε ὅτι δὲν θὰ παύσω ποτὲ νὰ τρέφω ἐκτίμησιν ἀπεριόριστον πρὸς τὸ ἄτομόν σας... Σᾶς ἐκτιμῶ καὶ σᾶς ἀγαπῶ πάντοτε ἀπεριορίστως. «Πῶς τώρα χρησιμοποιεῖ τέτοιες φράσεις ἐναντίον μου»*, ἀναρωτιόταν ὁ Χατζῆς. Ξεχνοῦσε πὼς οἱ κομματικοὶ ἀγῶνες ὁδηγοῦν σὲ τέτοιες καταστάσεις. Οὔτε ὁ ἴδιος θὰ ξέφευγε ἀπὸ τὸν κανόνα αὐτό...

Τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Φεβρουαρίου ἱδρύθηκε στὰ Γιάννινα Παράρτημα τοῦ *Πατριωτικοῦ Συνδέσμου Ἑλληνίδων Κυριῶν*. Ἦταν μιὰ κίνηση ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ μὲ πρωτοβουλία τῆς βασίλισσας Σοφίας. Τὸ προεδρεῖο, ποὺ ὑποδείχτηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀποτελέστηκε ἀπὸ τὴν Ἰουλία Ἀράπη (πρόεδρο), τὴν Ἐλευθερία Γκάνιου (ἀντιπρόεδρο), τὴν Ἑλένη Μέκιου (ταμία) καὶ τὴ δεσποινίδα Φιόρα Μίσιου (γραμματέα). Σ' αὐτὸ δόθηκε ἐντολὴ ἐγγραφῆς μελῶν. Ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους σκοποὺς τοῦ σωματείου ἦταν καὶ ἵδρυση Παραρτήματος τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.- Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τύφου, νέα ἐπιδημία ἦρθε νὰ πλήξει τὰ Γιάννινα, ἡ διφθερίτιδα, εἶχε ἐξαπλωθεῖ στὴν πόλη *εἰς ἐπίφοβον βαθμόν*. Γίνονταν συστάσεις στοὺς ἁρμοδίους νὰ κινηθοῦν δραστήρια, γιατὶ τὰ μέτρα ποὺ ὡς τότε εἶχαν παρθεῖ ἦταν ἀνεπαρκῆ.

Γιὰ μεγάλο διάστημα ἡ Ἤπειρος δημοσίευε μακροσκελῆ ἄρθρα, ποὺ δὲν ἔφεραν τὴν ὑπογραφὴ τοῦ Χατζῆ. Ὅλα ἀποσκοποῦσαν νὰ πείσουν τὸν κόσμο ὅτι ἡ ἐπέμβαση τοῦ βασιλιᾶ καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς κυβέρνησης ἦταν σωτήρια γιὰ τὴν πατρίδα, περισσότερο ἀκόμα γιὰ τὴν Ἤπειρο. Ἕνα ἀπ' αὐτὰ κατέληγε: *...ἂν εἶναι μία ἐκ τῶν Νέων ἐπαρχιῶν ποὺ ἠδικήθη ἀγρίως ἀπὸ τὸν Βενιζελισμὸν αὐτὴ εἶναι ἡ Ἤπειρος... Ἐρωτήσατε τοὺς ἀγρότας. Ἐρωτήσατε τοὺς φορολογουμένους. Ἐρωτήσατε τὰ χωριά, τὰ χωρὶς δρόμον καὶ συγκοινωνίαν. Ἐρωτήσατε τὸν πληθυσμὸν νὰ σᾶς εἴπῃ τὴν γνώμην του, ἡ ὁποία εἶναι μία: —Δυὸ χρόνια ὁ Βενιζέλος μᾶς ἄφησε στὸ βρόντο! Κι ἂν ἐρωτήσετε καὶ ὀλίγον παραπάνω εἰς τὴν «Αὐτόνομον» ὅλην, ἐκεῖ θ' ἀκούσητε κοχλάζουσαν ὀργήν, νωπὴν εἰσέτι: —Μᾶς πέταξε σὰν τὰ σκυλιὰ στοὺς Ἀρβανίτες! Ὁ Θεὸς μᾶς ἐγλύτωσε! Ἀπὸ μερικοὺς μόνον τῶν Ἰωαννίνων ποὺ βιάζονται νὰ πάρουν πιστοποιητικὸν Βενιζελισμοῦ, θ' ἀκοῦτε ἀντιθέτως: —Ὁ Βενιζέλος ἔσωσε τὴν Ἤπειρον! —Ἄϊστε στὸ καλό—βρὲ ἀδερφέ!*

Ὁ συγγραφέας τοῦ ἄρθρου βρισκόταν μακρυὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Στὴ Β. Ἤπειρο, σίγουρα, πίστευαν πὼς ὁ Βενιζέλος τοὺς εἶχε προδώσει, στὰ Γιάννινα, ὅμως, καὶ στὶς ἐπαρχίες, πίστη τῆς μεγάλης πλειοψηφίας ἦταν πὼς ὁ Βενιζέλος ἔσωσε τὴν Ἤπειρο κι ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Σὲ ἄλλο ἄρθρο ὁ ἀνώνυμος συντάκτης ἐπέμενε στὴν ἄποψη ὅτι ὁ Βενιζέλος ἔπρεπε νὰ πέσει, γιατὶ εἶχε γίνει... κίνδυνος γιὰ τὸ Ἔθνος. Βασικό του ἐπιχείρημα: *Θὰ ἦτο ἀνάξιον νὰ ζῇ πλέον αὐτοτελῶς ἕνα ἔθνος, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία θὰ ἐγίνετο ἕνας ἄνθρωπος. Διότι ἐμεσολάβησαν ἐπὶ Βενιζέλου κλέη καὶ γεγονότα ἐθνικά, πολλαχοῦ ἔχοντα τὴν ἀρχήν των καὶ εἰς μυρίας ὀφειλόμενα δυνάμεις καὶ αἰτίας καὶ συμπτώσεις, τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις ἡ κοινὴ συνείδησις συνύφανεν εἰς μυθικὸν θρύλον, καὶ μὲ τὴν γνώριμον εἰς τὴν ψυχολογίαν τῶν λαῶν τάσιν πρὸς δημιουργίαν γιγάντων, τὰ ἀπέδωκεν ὅλα εἰς τὸν Βενιζέλον. Ἐδημιουργήθη οὕτως ὁ ὕπνος ἐκεῖνος τῆς Ἐθνικῆς συνειδήσεως, ὁ ἐπικίνδυνος δι' ἓν Ἔθνος. Ἡ μονοκρατορία, τὸ ἀπόλυτον veto ἐν τῇ διαρρυθμίσει ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων τῆς χώρας. Καὶ ὁ κ. Βενιζέλος ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως ἐδημιούργει πολιτικὸν κίνδυνον. Αὐτοῦ εἶναι τὸ ζήτημα καὶ ὄχι εἰς τὸ ἂν ἦτο μέγας ἢ μικρός. Ἔπρεπε νὰ πέσει.*

Τὰ ἐπιχειρήματα -κι ἀναφέρονταν πολλὰ- εἶχαν τὴ λογική τους. Μόνο πού, ὅταν μιὰ πολιτικὴ φυσιογνωμία, ὅπως ὁ Βενιζέλος, ἀναχθεῖ σὲ θρύλο, κι αὐτὸ εἶχε γίνει στὴν Ἤπειρο, πολὺ δύσκολο ἀκόμα καὶ μὲ τὰ λογικότερα τῶν ἐπιχειρημάτων, νὰ γκρεμιστεῖ ἀπὸ τὸ βάθρο του καὶ ν' ἀγνοηθεῖ ἀπὸ τὸ λαό...

Στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου οἱ γνῶμες ἦταν διχασμένες. Ὁ Δημήτρης δὲν ἔκρυβε τὴ χαρά του γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Ἦταν περήφανος γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο, τὸ βασιλιά του, ὅπως

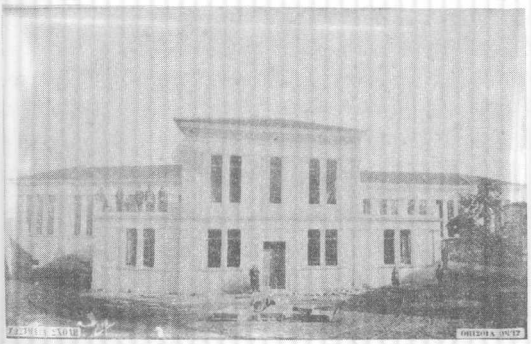
ἔλεγε, τὴν τελευταία στιγμὴ κράτησε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ γκρεμό, ὅπου τὴν ἔσερνε ὁ Βενιζέλος, γκρεμὸς ἦταν ἡ ἔξοδος στὸν πόλεμο, σίγουρη ἡ καταστροφή. —*Δὲν βλέπετε τί γίνεται στὰ Δαρδανέλια;* ρωτοῦσε. *Τρία θωρηκτὰ τῶν συμμάχων βούλιαξαν στὰ Στενά, δὲν ἀκοῦτε τοὺς πανηγυρισμοὺς τῶν Τούρκων; Σ' αὐτὸ τὸ χαλασμὸ ἤθελε νὰ μᾶς ὁδηγήσει ὁ Βενιζέλος, γιὰ νὰ μὴν χάσουμε τὴν εὐκαιρία. Ποιὰ εὐκαιρία; Νὰ καταστραφοῦμε μιὰ ὥρα νωρίτερα;* Ἀψὺς κι ὁ Βασίλης, ὅπως κι ὁ ἀδερφός του, ὅταν βρισκόταν σπίτι, μὲ κάποιες ἄδειες ποὺ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ στρατό, ριχνόταν ἄγρια στὸ Δημήτρη: —*Τὴν καταστροφὴ δὲν θὰ τὴν φέρει ὁ Βενιζέλος, ἀλλὰ ὁ βασιλιάς,* τοῦ φώναζε. *Εἶναι δυνατὸν ποτὲ νὰ νικηθεῖ ἡ Ἀγγλία ἡ θαλασσοκράτειρα; Βάζεις μὲ τὸ νοῦ σου τὶ θὰ πάθαινε ἡ Ἑλλάδα, νησιωτικὴ χώρα, καθὼς εἶναι, ἂν πολεμοῦσε ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας; Θὰ πεθαίναμε σὰν τὰ ποντίκια ἀπὸ τὴν πείνα, ἀποκλεισμὸ θὰ μᾶς ἔκαναν. Μὲ τοὺς Γερμανοὺς καμιὰ ἐλπίδα δὲν ὑπάρχει νὰ ἀπελευθερώσουμε τὰ σκλαβωμένα ἀδέρφια μας, στὴ Θράκη, τὴ Σμύρνη, τὴν Κωνσταντινούπολη! Τὸ φαντάζεσαι αὐτὸ Δημήτρη; —Τὴν Κωνσταντινούπολη εἶναι γραμμένο ὁ Κωνσταντῖνος νὰ τὴν ἐλευθερώσει, τὶ τὸν ἀνακατεύεις τὸν Βενιζέλο; Πῶς καὶ πότε θὰ τὴν πάρει, ἡ θεία πρόνοια θὰ φροντίσει. —Ἂν δὲν κινηθοῦν οἱ ἄνθρωποι, τίποτα δὲν κάνει ἡ θεία πρόνοια. Καὶ μεῖς μένοντας ἔτσι, ἀδρανεῖς, «οὐδέτεροι», ὅπως λέει ἡ κυβέρνηση, καμιὰ ἐλπίδα δὲν ἔχουμε νὰ μᾶς ὑπολογίσουν, τὴν ὥρα τῆς νίκης. Νάσαι σίγουρος Δημήτρη, οἱ Ἀγγλογάλλοι θὰ νικήσουν, ἀκόμα κι ἂν δὲν πέσουν τὰ Στενά...* Ὁ Δημήτρης δὲν ἀπάντησε, γύρισε πρὸς τὸ μέρος τοῦ πατέρα, ποὺ καθόταν στὴν ἄκρη τοῦ σαλονιοῦ, τοὺς παρακολουθοῦσε χωρὶς νὰ μιλάει. —*Ἐσὺ πατέρα τὶ γνώμη ἔχεις γιὰ τὴν κατάσταση; Συναναστρέφεσαι πολὺ κόσμο, ἀκοῦς, μαθαίνεις, τὶ λένε στὴν ἀγορά; Εἶδες τὸν Χατζῆ; Αὐτὸς ξέρει περισσότερα.* —*Δὲν εἶδα ἀκόμα τὸν Χατζῆ, τὸν διαβάζω μόνο, ὑποστηρίζει τὴν ἐπέμβαση τοῦ βασιλιᾶ, θὰ τὸν ἀνταμώσω ὅμως νὰ τὰ ποῦμε καλύτερα. Στὴν ἀγορὰ ὁ κόσμος εἶναι μουδιασμένος. Δὲν εἶδε μὲ καλὸ μάτι τὸ διώξιμο τοῦ Βενιζέλου, τὸν ἀγαπάει αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο, ὁ ἁπλὸς κόσμος τὸν λατρεύει. Δὲν ξεχνάει τὸν Κωνσταντῖνο, ἐλευθέρωσε τὴν πόλη μας, ἔχει πιστέψει ὅμως πὼς χωρὶς τὸ Βενιζέλο, δὲ θὰ νικούσαμε στοὺς δυὸ πολέμους. Ὁ κόσμος, ὅπως καταλαβαίνω, δὲ θέλει νέο πόλεμο, κι ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ Βενιζέλου νὰ μποῦμε ἀμέσως στὴ μάχη, στέλλοντας μάλιστα στρατὸ στὰ Δαρδανέλια, δὲν τοῦ πολυαρέσει, γιαυτὸ εἶπα πὼς εἶναι μουδιασμένος. Παρόλα αὐτὰ τὸ Βενιζέλο, δὲν τὸν βγάζει ἀπὸ τὴν καρδιά του.* Ὁ Δημήτρης δυσφόρησε. —*Πατέρα, κι ἄλλη φορὰ στὸ εἶπα, παίρνεις τὸ μέρος τοῦ Βενιζέλου, θὰ καταστρέψει τὴν Ἑλλάδα, νὰ τὸ θυμηθεῖς.* —*Δὲν παίρνω τὸ μέρος κανενός,* ἀπάντησε ὁ Πέτρος, *τὴν Ἑλλάδα μόνο σκέφτομαι, καὶ τὴν Ἤπειρο, ὅλη τὴν Ἤπειρο, τίποτ' ἄλλο. Ἂς ἀφήσουμε τώρα τὴ συζήτηση, θὰ δῶ καὶ τὸν Χατζῆ, θὰ δῶ κι ἄλλους, θὰ πάω καὶ στὸ μητροπολίτη, τὰ ξαναλέμε.* Ὁ Πέτρος ἔφυγε, ἦταν ὥρα νὰ πάει στὸ

μαγαζί, τὰ δυὸ ἀδέρφια συνέχιζαν νὰ συζητοῦν, ἄλλοτε ἤρεμα, ἄλλοτε σ' ἔντονο ὕφος, καθένα ὑποστήριζε τὶς ἀπόψεις του· τὰ ἴδια συνέβαιναν καὶ σ' ἄλλες οἰκογένειες, ὁ Διχασμὸς γινόταν συστατικὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων, μπῆκε ὁρμητικὰ στὰ σπίτια, στὰ καφενεῖα, στὶς συγκεντρώσεις, ἀκόμα καὶ στὰ σχολεῖα ἔκανε ἔμμεσα τὴν ἐμφάνισή του. —*Δὲ μποροῦμε νὰ πιστέψουμε αὐτὸ ποὺ πληροφορηθήκαμε κι εὐχόμαστε νὰ μὴν εἶναι σωστό*, ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου. *Κάποιος δάσκαλος ἢ καθηγητὴς* —συνέχιζε— *ἄρχισε νὰ παραδίδει μαθήματα, ποὺ δὲν περιλαμβάνονταν στὸ πρόγραμμα, οὔτε στὰ βιβλία. Στὶς παραδόσεις του μιλάει πολλὲς φορὲς στοὺς μαθητές του γιὰ Νεοελλαδίτες καὶ Παλαιοελλαδίτες, ὑβρίζοντας τοὺς τελευταίους, σὰν νὰ ἦταν οἱ ἀσπονδότεροι ἐχθροί μας. Σκοπὸς τέτοιων «παραδόσεων» εἶναι νὰ σπείρει ζιζάνια, νὰ φυτέψει στὶς τρυφερὲς ψυχὲς τῶν μαθητῶν τὸ μῖσος, ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἔχυσαν τὸ αἷμα τους γιὰ νὰ μᾶς ἀπελευθερώσουν.*

Σωστὴ ἦταν ἡ κριτική. Πολιτικὴ ἀντιπαράθεση, μέσω τῶν μικρῶν μαθητῶν, ἦταν ἀπαράδεκτη. Βέβαια, κάποιοι ἀπὸ τοὺς Παλαιοελλαδίτες συμπεριφέρθηκαν ἄσχημα σὲ Γιαννιῶτες κι αὐτὸ εἶχε ἐλεγχθεῖ στὸ παρελθόν. Ἡ τάση, ὅμως, ὁρισμένων, τὰ λίγα περιστατικὰ νὰ τὰ ἀνάγουν σὲ γενικοὺς ἀφορισμούς, ὅπως ἐπανειλημμένα ἔκανε ὁ Κ. Καζαντζῆς, ἔπρεπε νὰ σταματήσει. Τελικὰ ὅλα γίνονταν ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ κι ἄλλες προπαγάνδες, ποὺ διέδιδαν καὶ δημοσίευαν πὼς οἱ ἀπελευθερωτὲς Ἕλληνες συμπεριφέρονταν στοὺς Ἠπειρῶτες χειρότερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους! (Βλ. α΄ τόμο τοῦ ἔργου).

Ἡ προεκλογικὴ κίνηση στὰ Γιάννινα ζωήρεψε αἰσθητά, μὲ τὴν ἄφιξη στὴν πόλη τοῦ πρώην ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου Κων. Ρακτιβάν. Ἐρχόταν γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἤπειρο κι ὅπως μαθεύτηκε ἡ ἐπίσκεψή του δὲν εἶχε προεκλογικὸ χαρακτήρα. Ὅταν, ὅμως, ἔγινε γνωστὸ πὼς ὁ Ρακτιβὰν ἦρθε ὡς ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τοῦ κόμματος, τῶν Φιλελευθέρων, ἄρχισε ἡ δημοσίευση ἔντονων ἐπικρίσεων ἐναντίον του ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν κυβερνητικῶν. Ἄρθρα καὶ σχόλια ἀφιερώθηκαν γιὰ νὰ πείσουν τὸν κόσμο πὼς ὁ Ρακτιβὰν κι ἄλλα ἐπίλεκτα μέλη τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου, ποὺ ποτὲ δὲν εἶχαν ἐπισκεφτεῖ τὴν Ἤπειρο, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν πανίσχυροι ὑπουργοί, ἔρχονταν τώρα γιὰ νὰ μοιράσουν ὑποσχέσεις καὶ ν' ἀγρεύσουν ψήφους: ...*ἐπὶ δύο ἔτη* —κατέληγε κύριο ἄρθρο τῆς *Ἠπείρου*— *οὔτε ἕνας πανίσχυρος τῆς πανισχύρου κυβερνήσεως Βενιζέλου δὲν κατεδέχθη νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν χώραν* (τὴν Ἤπειρον), *τὴν ὁποίαν βεβαίως θὰ ἐνόμιζεν ἀποικίαν φελλάχων, διὰ νὰ μὴν τὴν ἀξιώσῃ κανεὶς ἐπίσημος μιᾶς ἐπισκέψεως διὰ νὰ ἰατρεύσῃ καὶ τὰς ἀνάγκας της.* Ὁ προεκλογικὸς ἀγώνας ἔμπαινε σὲ ὀξύτατη φάση, πρὶν ἀκόμα καταρτιστοῦν οἱ συνδυασμοί, μὲ τὴν ἀρθρογραφία τῶν ἐφημερίδων καὶ τὶς κάθε εἴδους συγκεντρώσεις. Στὴν πλατεία τοῦ *Ἀβέρωφ* βενιζελικοὶ κι ἀντιβενιζελικοὶ σχημάτιζαν κύκλους, κατέβαιναν καὶ στὴ μεγάλη πλατεία, ἀκόμα

καὶ στὰ πεζοδρόμια καὶ ἐκτόξευαν οἱ πρῶτοι *λογομύδρους* ἐναντίον τῶν ἀντιβενιζελικῶν καὶ οἱ δεύτεροι *λογοβόμβας* ἐναντίον τῶν ἄλλων. Ἡ λογομαχία διαρκοῦσε ὡς τὶς νυχτερινὲς ὧρες καὶ μόνον ὅταν ἄρχισε νὰ διαμαρτύρεται τὸ στομάχι τους διαλύονταν. Κι ὁ συντάκτης τῶν *στιγμιότυπων* σημείωνε: *Ἀλλὰ ἡ ἡσυχία δὲν διαδέχεται τὴν λογομαχίαν. Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀκούεται εἰς προχωρημένην ὥραν τῆς νυκτὸς πέραν, κάτω εἰς τὴν λίμνην; Εἶναι μυριάδες μυριάδων βάτραχοι, οἱ ὁποῖοι κοακίζουν ἢ εἶναι ἡ ἠχὼ ἐπαναλαμβάνουσα τὴν λογοτιτανομαχίαν τῶν κοιμωμένων ἤδη πολιτικῶν μας ἀνδρῶν;* Οἱ μεταφορικὲς εἰκόνες τοῦ συντάκτη μᾶς βεβαιώνουν πὼς τόση ἦταν ἡ ἡσυχία τὶς νυκτερινὲς ὧρες στὰ Γιάννινα καὶ τόσοι πολλοὶ οἱ βάτραχοι τῆς λίμνης, ποὺ οἱ κοασμοί τους ἔφταναν καθαρὰ ὡς τὴν κεντρικὴ πλατεία. Τώρα δὲν ἔμεινε κανένας βάτραχος. Ἄλλου εἴδους κοασμοὶ ἀκούονται...

Ζωσιμαία Σχολὴ (τὸ πίσω μέρος)
τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν ἀνέγερσή της

Στὴ σχολὴ -μᾶλλον στὴ *Ζωσιμαία*- ποὺ γίνονταν οἱ παραδόσεις περὶ Νεοελλαδιτῶν καὶ Παλαιοελλαδιτῶν, εἶχε εἰσαχθεῖ ὡς μάθημα καὶ ἡ νεώτερη φιλολογία. Φαίνεται ὅμως πὼς ὁ καθηγητὴς ποὺ ἀνέλαβε νὰ τὴ διδάξει δὲν ἦταν τὸ κατάλληλο πρόσωπο. Δίδασκε π.χ. ποίηση τοῦ Βαλαωρίτη, γραμμένη στὴ δημοτικὴ καὶ μὲ λεξιλόγιο πλούσιο ἀπὸ Ἠπειρωτικὲς λέξεις. Ὅταν οἱ μαθητὲς ρωτοῦσαν γιὰ τὴν ἔννοια κάποιων λέξεων ὁ καθηγητὴς ἀπαντοῦσε πὼς δὲ γνώριζε τὴ σημασία τους. *Δὲν γνωρίζει τὴν γλῶσσαν τοῦ Βηλαρᾶ, τοῦ πατρός του καὶ τῆς μητρός του;* ἀποροῦσε ὁ Χατζῆς.- Ἡ συγκοινωνία μὲ τὸ Ἀργυρόκαστρο εἶχε σταματήσει, τὰ αὐτοκίνητα τῆς Γενικῆς Διοίκησης δὲν εἶχαν λάστιχα. Ὕστερα ἀπὸ πολλὲς ἐνέργειες, ἔφτασαν στὸ τέλος τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Μαρτίου καὶ οἱ δρόμοι γιὰ τοὺς Ἁγίους Σαράντα καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρο ἄνοιξαν πάλι.- Στὶς 6 Μαρτίου ἔφτασε στὰ Γιάννινα ὁ πρῶτος λέλεκας, ἡ ἄνοιξη πλησίαζε. (Στὶς μέρες μας τὰ λελέκια ἐξαφανίστηκαν, λίγα μόνο ἔρχονται, θύματα κι αὐτὰ τῶν περιβαλλοντολογικῶν συνθηκῶν ποὺ τόσο ἄλλαξαν. Μετὰ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ὁ δικηγόρος Β. Γιαννάκος παρακολουθοῦσε γιὰ πολλὰ χρόνια καὶ κατέγραφε τὸν ἐρχομό τους, κάθε φορὰ ὁ ἀριθμός τους γινόταν μικρότερος).- Στὸ σπίτι τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη ἔγινε στὶς 15 Μαρτίου νέα συνάντηση τῶν μελῶν τοῦ *Φιλολογικοῦ συλλόγου*, στὴν ὁποία διαβάστηκε καὶ συζητήθηκε ὁ κανονισμὸς (τὸ καταστατικό).- Τὶς μέρες ἐκεῖνες τὰ Γιάννινα ἀποχαιρέτησαν ἕνα ἐπίλεκτο μέλος τοῦ δικαστικοῦ κλάδου, τὸν εἰσαγγελέα Πρωτοδικῶν Α. Ρωμανό. Ἔφυγε γιατὶ εἶχε προαχθεῖ σὲ ἀντιεισαγγελέα ἐφετῶν, ἄφησε ἀγαθὴ μνήμη. *Ἦταν ἄριστα κατηρτισμένος ἐπιστήμων καὶ γενναιόκριτος καὶ εὐθὺς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ψυχὴν δικαστής.*- Ὁ πόλεμος στὰ Δαρδανέλια βρισκόταν σὲ κρίσιμη φάση, παρόλα αὐτὰ ἡ κυβερνητικὴ *Ἤπειρος* προφήτευε ὅτι *τὰ στενὰ θὰ πέσουν ὁριστικῶς*.- Κάποιος

ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο ἔδωσε στὸ παντοπωλεῖο του τὸ ὄνομα: *Τὸ τέλος τῆς σελήνης*. Τί νὰ σήμαινε ὁ παράξενος αὐτὸς τίτλος; Μήπως τὸ τέλος τῆς ἡμισελήνου; Τὸ ἴδιο ξένιζαν καὶ μερικοὶ τίτλοι ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ δημοσιογράφοι στὰ κοινωνικά: *Εὐοίωνοι ἀρραβῶνες*, διάβαζαν οἱ σύγχρονοι. Σὲ τί ἀπέβλεπε τὸ ἐπίθετο; Ὑπῆρχαν καὶ *δυσοίωνοι* ἀρραβῶνες;

Ἡ Γ. Διοίκηση καταργήθηκε μὲ νόμο, ἐξακολουθοῦσε ὅμως νὰ λειτουργεῖ καὶ ἀγωνιζόταν ν' ἀντιμετωπίσει τὰ γενικότερα προβλήματα τῆς Ἠπείρου. Ὁ θεσμὸς ἦταν ἀναγκαῖος γιὰ τὶς Νέες χῶρες, προπαντὸς γιὰ τὴν ἀκριτικὴ κι ἀπομονωμένη Ἤπειρο, μὲ τὰ πολλὰ προβλήματα καὶ μὲ ἀνοιχτὸ ἀκόμα τὸ Βορειοηπειρωτικό.- Οἱ γενικὲς ἐπισκοπήσεις τῆς κατάστασης, μὲ ἄρθρα δημοσιογράφων ἢ πολιτικῶν παραγόντων τῶν Ἀθηνῶν, γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς μεταπολίτευσης, συνεχίζονταν στὴν *Ἤπειρο* καὶ τὴ *Σημαία*, ποὺ ὑποστήριζε ἀκόμα τὴ βενιζελικὴ παράταξη· ἐκεῖ δημοσίευε ἄρθρα, μὲ ἐπίτιτλο *Γράμματα ἐξ Ἀθηνῶν* κάποιος μὲ τὸ ψευδώνυμο *Ἀττικός*.

Ἡ ἐφορεία τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς πῆρε τὴν ἀπόφαση κατεδάφισης οἰκίσκου τοῦ περιβόλου της, γιὰ ν' ἀνεγερθεῖ στὴ θέση του *εὐπρεπὲς Ἐφορεῖον*, καὶ βιβλιοθήκη, στὴν ὁποία θὰ τοποθετοῦνταν οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὶς τρεῖς χιλιάδες τόμους τῆς σχολῆς καὶ θὰ δημιουργοῦνταν προϋποθέσεις ἀναγνωστηρίου. Ἡ ἀπόφαση χαιρετίστηκε ἀπὸ τὸν τύπο, δὲν πραγματοποιήθηκε ὅμως. Ἡ ἐφορεία ἐγκαταστάθηκε στὰ ὑπόγεια τῆς Μητρόπολης, μᾶλλον ἐκεῖ θὰ μετέφεραν καὶ τὴ βιβλιοθήκη. *Αὐτὴ εἶναι ἡ κατάντια κάθε καλῆς ἰδέας* —σημείωνε ἡ *Ἤπειρος*—, *ὅταν δὲν ὑπάρχουν ἄνθρωποι σοβαροὶ νὰ στηρίξουν μιὰν τοιαύτην ἰδέαν*. Στὸ τέλος τοῦ σχολίου ὁ συντάκτης ἔρριχνε τὸ βέλος του: *Ποιὸς τὸ ἔκανε;* ἀναρωτιόταν. *Μήπως ἡ σκιὰ κάποιου ράσου εἶναι ἡ ρίψασα εἰς τὸ σκότος τὴν φωτεινὴν αὐτὴν ἰδέαν;* Ἦταν φανερὸ ποιὸν ὑπονοοῦσε: τὸ μητροπολίτη Γερβάσιο.

Μὲ τὴ συνεχὴ πολιτικολογία, ὅπως σημειώθηκε, γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς μεταπολίτευσης, ὅλα τὰ ἄλλα θέματα εἶχαν παραμεριστεῖ, ἀκόμα καὶ οἱ φρικαλεότητες τοῦ μεγάλου πολέμου. Πέρασε σχεδὸν ἕνας μήνας, ἀφότου ὁ Βενιζέλος ἔπαψε νὰ κυβερνάει, κι ἦρθε ἡ Μεγάλη Ἑβδομάδα. Οἱ ἐκκλησίες, ὅπως πάντα, ἀσφυκτικὰ γεμάτες, ὁ κόσμος καὶ πάλι ἀνήσυχος, μόνο τὸ πρῶτο Πάσχα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση γιόρτασε χωρὶς φόβο στὴν καρδιά· τὸν δεύτερο χρόνο ἦταν τὸ Βορειοηπειρωτικὸ ποὺ τὸν ἀπασχολοῦσε, τὸν τρίτο, τὸ Πάσχα τοῦ 1915 (22 Μαρτίου), οἱ Ἕλληνες εἶχαν χωριστεῖ σὲ βενιζελικοὺς κι ἀντιβενιζελικούς, τίποτ' ἄλλο δὲ χωροῦσε ἀνάμεσά τους, ἀκόμα καὶ οἱ ἅγιες μέρες, τὰ Πάθη καὶ ἡ Ἀνάσταση. Ἡ οἰκονομικὴ κρίση ἦταν ἐπίσης ἕνας παράγοντας ποὺ μείωνε τὴν αἰσιοδοξία τοῦ κόσμου. *Παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν* ὅμως ἡ κίνηση στὴν ἀγορὰ κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν Παθῶν ἦταν μεγάλη. Τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα ἀφθονοῦσαν ἀκόμα στὴν Ἤπειρο κι αὐτὰ ἔδωσαν τὸν παλμὸ στὴν κίνηση τῆς ἀγορᾶς. Ἡ περιφορὰ τῶν Ἐπιταφίων τὸ βράδυ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἐμφάνισε ἕνα ἀσυνήθιστο θέαμα. Στὶς δύσκολες στιγμὲς ποὺ περνοῦσε ὁ κόσμος στρεφόταν στὴν Ἐκκλησία, γιὰ ν' ἀντλήσει κουράγιο καὶ ἐλπίδα· στὴ συνάντηση τῶν Ἐπιταφίων στὴν κεντρικὴ πλατεία, ποτὲ δὲν εἶχαν συγκεντρωθεῖ περισσότεροι πιστοί, ὅλα τὰ Γιάννινα ἦταν ἐκεῖ, μόνον ὁ μητροπολίτης Γερβάσιος ἔλειπε, ἀκόμα οἰκουροῦσε, χοροστάτησε ὁ Πανάρετος.

Τὴ μέρα τοῦ Πάσχα ἡ πανηγυρικὴ *Ἤπειρος* ἦταν φτωχή. Ἕνα ἀρθρίδιο μόνο τοῦ θεολόγου Αἰμιλιανοῦ Π. Γεωργούλη, μὲ τίτλο *Χριστὸς ἀνέστη*, τὸ ποίημα τοῦ Δ. Σολωμοῦ *Ἡ ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς* καὶ τὸ διήγημα τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη *Ἡρώων Πάσχα*, ἀφιερωμένο στὸ μητροπολίτη Βελλᾶς Σπυρίδωνα, τίποτ' ἄλλο. Οἱ ὑπόλοιπες στῆλες γεμᾶτες ἀπὸ ἄρθρα καὶ σχόλια γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση, τὸ σαράκι ἄρχισε νὰ ροκανίζει τὶς καρδιὲς τῶν Ἑλλήνων. Στὸ μεταξύ, ἡ ἀδράνεια τῶν ἀρχῶν, ἐξαιτίας

τῶν ἐπιπτώσεων τοῦ πολέμου καὶ κυριότερα τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς στὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας, δημιούργησαν στὴν ἀγορὰ κατάσταση ἐπικίνδυνη. Ἀπὸ τὶς ἐπιθεωρήσεις τῆς ἀστυϊατρικῆς ὑπηρεσίας σὲ ζαχαροπλαστεῖα, παντοπωλεῖα, καφενεῖα, γαλακτοπωλεῖα κι ἄλλα καταστήματα, διαπιστωνόταν ἡ ὕπαρξη *φρικτῆς ρυπαρότητος*, ποὺ ἐγκυμονοῦσε κινδύνους γιὰ τοὺς κατοίκους. *Δολοφόνοι τῆς ἀγορᾶς* ἦταν ὁ τίτλος σχολίου, ποὺ ζητοῦσε, δικαιολογημένα, νὰ ἐπιβληθοῦν αὐστηρὲς καὶ παραδειγματικὲς κυρώσεις στοὺς παραβάτες.

Μὲ τὴν ἔλευση τοῦ Κ. Ρακτιβὰν στὰ Γιάννινα καὶ τὶς ἐπαφὲς ποὺ εἶχε μὲ πολιτικοὺς παράγοντες κι ὀργανωμένες ὁμάδες, ἄρχισαν οἱ διαβουλεύσεις γιὰ τὸν καταρτισμὸ τοῦ ψηφοδελτίου τῶν βενιζελικῶν. Ἀνάλογες ζυμώσεις γίνονταν καὶ στὸν ἀντιβενιζελικὸ χῶρο, ὕστερα ἀπὸ τὴ γνωστοποίηση τῆς ὑποψηφιότητας τοῦ συνταγματάρχη τοῦ πυροβολικοῦ Ἀθανασίου Δ. Μ. Μπότσαρη, ἐγγονοῦ τοῦ Σουλιώτη ἥρωα Μάρκου Μπότσαρη. Μιὰ εἴδηση ποὺ δημοσιεύτηκε, σχετικὴ μὲ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Σουλιώτη, ἐπίσης, ἀντιστρατήγου Π. Δαγκλῆ, ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ, ἔδωσε λαβὴ σὲ πολλὰ σχόλια γιὰ ἀνάμιξή του στὴν πολιτική. Πραγματικὰ ὁ Δαγκλῆς, χωρὶς νὰ πάψει νὰ εἶναι ἀφοσιωμένος στὸ βασιλιὰ -ἦταν καὶ ὑπασπιστής του-, σύμφωνα μὲ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ *Ἀρχείου* του, εἶχε ἀποφασίσει νὰ πολιτευθεῖ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1914 μὲ τὸ κόμμα τοῦ Βενιζέλου, τοῦ ὁποίου τὸ πολιτικὸ δαιμόνιο θαύμαζε. Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1914 ἀνακοίνωσε στὸ Βενιζέλο ὅτι θὰ ἔπαιρνε μέρος στὶς ἑπόμενες ἐκλογές, ἀναλαμβάνοντας τὴν εὐθύνη τῆς κατάρτισης τοῦ ψηφοδελτίου τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων (Βενιζελικοῦ) στὸ νομὸ Ἰωαννίνων, τότε περιλάμβανε καὶ τὸ σημερινὸ νομὸ Θεσπρωτίας. Ὁ Βενιζέλος μ᾽ εὐχαρίστηση ἄκουσε τὴν ἀπόφασή του καὶ γιὰ τὴν κατάρτιση τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ ἄφησε *πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐνεργείας*. Ὁ Δαγκλῆς συμφωνοῦσε μὲ τὴν πρόταση τοῦ Βενιζέλου γιὰ ἔξοδο τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο, μὲ συμμετοχή της στὴν ἐκστρατεία τῶν Συμμάχων ἐναντίον τῶν Δαρδανελίων. Τὸ Φεβρουάριο, σὲ γράμμα του ἀπὸ τὰ Γιάννινα, πρὸς τὸν Βενιζέλο, ἐξέφραζε τὴ βεβαιότητα ὅτι ἡ ἐκλογικὴ ἐπιτυχία τῶν Φιλελευθέρων στὸ νομὸ Ἰωαννίνων ἦταν ἐξασφαλισμένη. Ἡ κατάρτιση ἀντίθετου συνδυασμοῦ, θ᾽ ἀποτελοῦνταν κατὰ βάση ἀπὸ δυσαρεστημένους βενιζελικοὺς ποὺ δὲ θὰ εἶχαν συμπεριληφθεῖ στὸ δικό του ψηφοδέλτιο. Μόνο ἂν κατέβαινε στὶς ἐκλογὲς ὁ πρόεδρος τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας* τῆς Β. Ἠπείρου Γ. Ζωγράφος, τότε ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, ὁ ἀγώνας θὰ γινόταν δυσκολότερος, ἀλλὰ καὶ πάλι οἱ βενιζελικοὶ θὰ νικοῦσαν.

Ὁ Π. Δαγκλῆς, ὡς διοικητὴς τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ, δὲν ἔκρυβε καθόλου τὶς προθέσεις του γιὰ κάθοδό του στὶς ἐκλογές, κι αὐτὸ ἐνθουσίαζε τοὺς Γιαννιῶτες ποὺ στὴ μεγάλη πλειοψηφία τους ἀκολουθοῦσαν τὸ Βενιζέλο. Οἱ κυβερνητικοὶ καταλάβαιναν πὼς ἡ παραμονὴ τοῦ στρατηγοῦ στὰ Γιάννινα προκαλοῦσε ζημιὰ στὴν παράταξή τους. Μὲ τὸ φίλο του Π. Πρωτοπαπαδάκη τοῦ διαμήνυσαν -μὲ ἀπώτερο στόχο τὸν προσεταιρι-

σμό του- ἀφοῦ εἶχε γίνει γνωστὸ πιὰ σ' ὅλους ὅτι θὰ ἀναμιγνυόταν στὴν πολιτική, πὼς ἔπρεπε ν' ἀπομακρυνθεῖ προσωρινὰ ἀπὸ τὴν Ἤπειρο. Ὁ Δαγκλῆς ἀπάντησε ὅτι θὰ ὑπέβαλε παραίτηση, ἔτσι δὲν ἦταν ἀνάγκη ν' ἀπομακρυνθεῖ μὲ εὔσχημο τρόπο ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἂν οἱ ἐκλογὲς γίνονταν σύντομα καὶ διαλυόταν ἡ βουλή. Τὴν εἴδηση γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του εἶχε ἤδη δημοσιεύσει ἡ *Ἤπειρος* καὶ πρέπει νὰ ἦταν σωστή. Ἂν, λοιπόν, δὲ διαλυόταν ἡ βουλὴ στὰ τέλη Μαρτίου κι ἀργοῦσαν οἱ ἐκλογές, θὰ τὸν διευκόλυναν —ἀπαντοῦσε στὸ φίλο του— τοποθετώντας τον γιὰ ὑπηρεσιακοὺς λόγους στὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν. Καὶ μετὰ τὶς ἐκλογὲς τῆς 31ης Μαΐου προσπάθησαν οἱ ἀντιβενιζελικοὶ νὰ τὸν προσεταιριστοῦν, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία.

Ἕνα γράμμα τοῦ πολιτευτῆ Κ. Καζαντζῆ, ἀπευθυνόμενο πρὸς τὸ στρατηγὸ πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς (14-4-15) ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι καταβαλλόταν προσπάθεια ἐκ μέρους τοῦ πρώτου νὰ προσεγγίσει τοὺς Φιλελεύθερους. Τὸ περιεχόμενό του, πάντως, ἔστω κι ἀποσπασματικὰ δημοσιευόμενο στὸ *Ἀρχεῖο* τοῦ στρατηγοῦ ἀποκαλύπτει, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, τὴν ἀπέχθεια τοῦ Κ. Καζαντζῆ πρὸς ὅλους τοὺς προϊσταμένους καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τοὺς προερχόμενους ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα. Ἔγραφε στὸ Δαγκλῆ: *...Οἱ Ἠπειρῶται εἶναι φειδωλοὶ καὶ ἐπιθυμοῦν διοίκησιν νοικοκυρίσιαν. Ἡ σπατάλη τοῦ δημοσίου πλούτου τοὺς ἔχει ἀηδιάσει ἐντελῶς (...). Ἀποροῦν: τί ἔκαμαν καὶ πῶς ἐζοῦσαν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὥστε ἄφησαν τὰς ἐργασίας των καὶ ἀνέλαβαν δημοσίας ὑπηρεσίας; (...) Ὡς ἐκ περισσοῦ ἔχουν καὶ μόρφωσιν εὐρυτέραν ἀπὸ ἐκείνους ὅπου τοὺς ἔστειλαν νὰ τὸν διοικήσουν; (...). Προπαντὸς ἐνεργήσατε νὰ παυθοῦν ὅλοι, σχεδόν, οἱ διευθυνταὶ ὑπηρεσιῶν. Εἶναι νὰ ἐρυθριᾷ κανεὶς διὰ τὴν ἑλληνικὴν διοίκησιν. Κακοήθεις, σιμωνιακοί, ἀστοιχείωτοι καὶ ἀπεχθεῖς εἰς τοὺς administrès* (τοὺς διοικούμενους). Στὸ τέλος ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ Γ. Ζωγράφου καὶ εἰρωνεύεται, κατὰ βάθος, τὸ ἔργο τῆς *Προσωρινῆς κυβέρνησης* τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*.

Μηδενιστική, στὴν οὐσία της, ἦταν ἡ φιλοσοφία τοῦ Κ. Καζαντζῆ. Τὸ νὰ πιστεύει ὅτι ὅλοι ὅσοι στελέχωσαν τὴ διοικητικὴ μηχανὴ στὴν ἀπελευθερωμένη Ἤπειρο, δὲν εἶχαν καμιὰ δουλειὰ στὴν πατρίδα τους κι ἦρθαν γιὰ νὰ *φᾶνε*, νὰ δωροδοκηθοῦν καὶ ν' ἀδικήσουν, ἀποτελεῖ ἐσφαλμένη ἐκτίμηση, στὴν ὁποία, μόνο γιὰ καθαρὰ ἀντιπολιτευτικοὺς καὶ δημαγωγικοὺς λόγους εἶχε καταλήξει. Κι ὅμως τὴ Γενικὴ Διοίκηση τῆς Ἠπείρου εἶχαν στελεχώσει ἀξιολογώτατοι ὑπάλληλοι ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα, ἀνάμεσά τους καὶ ἐξέχοντες Ἠπειρῶτες, ποὺ πρόσφεραν σημαντικὲς ὑπηρεσίες στὴν ἀνόρθωση τῆς Ἠπείρου. Ὁ Κ. Καζαντζῆς στάθηκε ἄδικος ἀπέναντί τους. Τὸ ἴδιο ἄδικος στάθηκε κι ἀπέναντι στὸν ἀγώνα τῆς Βορείου Ἠπείρου γιὰ τὴν *Αὐτονομία* της. Ἴσως αὐτὴ ἡ, κατὰ κάποιο τρόπο, *ρατσιστικὴ* πολιτικὴ ποὺ ἀκολούθησε ἐναντίον τῶν Παλαιοελλαδιτῶν νὰ τοῦ ἐξασφάλισε καὶ τὴν ἐκλογή του ὡς ἀνεξάρτητου.

Ποιὲς σχέσεις εἶχε ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου Κωστίδη μὲ τὸν Π. Δαγκλῆ; Ὁ στρατηγὸς ἦταν ἀπὸ τοὺς ἱδρυτὲς καὶ ἐπικεφαλῆς τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, αὐτὸ ὁ Πέτρος δὲν τὸ ξεχνοῦσε. Τὸν ἴδιο σεβασμὸ ἔδειχναν ἀπέναντι στὸ στρατηγὸ κι οἱ ἄλλοι *Ἑταῖροι* ἀγωνιστές, παρόλο ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἡ πολιτική τους διαφοροποίηση, καὶ δὲν ἀντίκρυζαν μὲ τὸ ἴδιο πρίσμα πρόσωπα καὶ καταστάσεις. Ὅλοι τους, περισσότερο ἀπ' ὅλους ὁ Γ. Χατζῆς, ἤθελαν τὴν ἑνότητα τοῦ ἀγωνιστικοῦ κόσμου, θὰ ἐξασφαλιζόταν πάνω στὴ βάση τῆς κοινῆς ἀγάπης γιὰ τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὸ καλὸ ὅλης τῆς Ἠπείρου, τῆς ἑνιαίας καὶ ἀδιαίρετης Ἠπείρου. Τὰ κόμματα διέσπασαν τὴν ἑνότητα τοῦ ἀγωνιστικοῦ κόσμου, ἔφεραν διχόνοια ἀνάμεσα στοὺς *Ἑταίρους* καὶ τὰ μέλη. Προπαντὸς ἀποδυνάμωσαν τὴν ἀκτινοβολία τους. Δὲν ἦταν, γιαυτό, παράξενο ὅσα ἀκούστηκαν σὲ δικαστήρια σὲ βάρος τῆς δράσης τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, τὴν ὁποία, συνήγοροι κατηγορουμένων δὲ δίστασαν νὰ τὴν ἐξομοιώσουν μὲ τὸ κοινὸ ἔγκλημα, πρὸς μέγιστη ἀγαλλίαση ὅσων ἀπέφευγαν νὰ συνεργαστοῦν μὲ τὶς πατριωτικὲς ὀργανώσεις, κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας ἢ ἔμειναν συνειδητὰ στὸ περιθώριο γιὰ νὰ μὴν ἐπισύρουν τὴ μήνη τῶν ἀρχῶν, συχνὰ συνεργάζονταν μαζί τους καὶ κάποτε πρόδιναν. Μιὰ μερίδα τους εἶχε προσκολληθεῖ, γιὰ κάλυψη, στὴ Μητρόπολη, ἦταν οἱ λεγόμενοι *Μητροπολιτικοί*· αὐτοὶ τοὺς ἀγωνιστὲς τοὺς ἀποκαλοῦσαν *Προξενικούς*, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κυρίως ποὺ Γενικὸς πρόξενος στὰ Γιάννινα ἦταν ὁ Ἄγγελος Φορέστης, καθοδηγητὴς τοῦ ἀγῶνα καὶ ἐκτελεστὴς τῶν ἐντολῶν τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης. Ποιᾶς κυβέρνησης; Τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, γιαυτὸ κι ὁ Γ. Χατζῆς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, πέραν τῆς λατρείας ποὺ ἔτρεφε γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο, μὲ σθένος ὑποστήριζε καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου κι ὅλα τὰ ὄργανα τῆς Γενικῆς Διοίκησης, τὰ διορισμένα ἀπ' αὐτή· μόνον ὅταν δημιουργήθηκε τὸ Βορειοηπειρωτικὸ Ζήτημα στράφηκε ἐναντίον του, χωρὶς νὰ κόψει καὶ πάλι ἐντελῶς τὶς γέφυρες. Πίστευε πὼς ὁ Βενιζέλος δὲν εἶχε προδώσει, εἶχε θυσιάσει ὅμως τοὺς Βορειοηπειρωτικοὺς πληθυσμούς, στὸ ὄνομα μιᾶς πολιτικῆς ποὺ τὴ θεωροῦσε συμφέρουσα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γ. Χατζῆς μὲ τὴν *Ἤπειρο* ἐπηρέαζε μεγάλο κομμάτι τοῦ κόσμου τῶν ἀγωνιστῶν κι ἦταν φυσικό, ὅταν διέρρευσε ἡ πληροφορία πὼς ὁ Δαγκλῆς θὰ πήγαινε μὲ τὸ μέρος τοῦ Βενιζέλου στὶς ἐκλογές, ἡ διάσπαση μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν νὰ ἔπαιρνε εὐρύτερες διαστάσεις. Ὁ Πέτρος ἔμεινε ἔξω ἀπ' αὐτὲς τὶς διαιρέσεις, μόνο ζημιὰ προξενοῦσαν στὴν Ἤπειρο. Ἐξακολουθοῦσε νὰ σέβεται τὸ στρατηγό, ὁ πολιτικὸς προσανατολισμός του, δὲν τοῦ προξενοῦσε δυσαρέσκεια, θαύμαζε κι ὁ ἴδιος τὸ Βενιζέλο, ἐπικροτοῦσε τὴν πολιτική του, μόνο γιὰ τὴ θέση του στὸ Βορειοηπειρωτικὸ διαφωνοῦσε, δὲν τὸν χώριζε λοιπὸν τίποτα ἀπ' αὐτόν. Τὰ ἴδια αἰσθήματα ἔτρεφε καὶ ἡ οἰκογένειά του, ἐξὸν ἀπὸ τὸν πρῶτο γιό του, τὸ Δημήτρη, αὐτὸς δὲν ἤθελε ν' ἀκούσει γιὰ Βενιζέλο καὶ Δαγκλῆ, γιὰ κανένα ποὺ πίστευε πὼς εἶχε βλάψει τὴ Β. Ἤπειρο.

Μὲ τὸν Δαγκλῆ ὁ Πέτρος εἶχε συναντηθεῖ ἀρκετὲς φορές, ποτὲ ὁ στρατηγὸς δὲν τοῦ εἶχε κάνει λόγο γιὰ τὶς πολιτικές του θέσεις, ἐξάλλου δὲν εἶχε πάρει ἀκόμα τὶς ὁριστικὲς ἀποφάσεις του. Μόνο κατὰ τὴν τελευταία ἐπαφὴ ποὺ εἶχε μαζί του, τὸ βράδυ τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου, στὸ σπίτι τῆς σεβαστῆς δέσποινας Ἑλένης Μελᾶ, στὴ μεγάλη χοροεσπερίδα ποὺ ἔδωσε, κλείνοντας τὸν ἑορταστικὸ κύκλο τοῦ Τριωδίου, ὁ Δαγκλῆς ἔκανε ἀνοιχτὰ λόγο γιὰ κάθοδό του στὴν πολιτική. Ἡ χοροεσπερίδα ἦταν ἀπὸ τὶς λαμπρότερες ποὺ ὀργανώθηκαν στὰ μικρὰ Γιάννινα. *Ἐξαιρετικόν, ἄξιον σημειώσεως* -ἔγραφε ὁ συντάκτης τῆς *Ἠπείρου- ἦτο ἡ κυριαρχία τοῦ χρυσοῦ γαλονιοῦ.* Πλῆθος ἀπὸ ἀνώτερους ἀξιωματικούς, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ στρατηγὸ Δαγκλῆ, κατέκλυζε τὶς αἴθουσες, ὁ δικαστικὸς κόσμος, οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς Γενικῆς Διοίκησης καὶ *πλεῖστα ἐκλεκτὰ μέλη τῆς κοινωνίας.* Ἀνάμεσά τους κι ὁ Πέτρος Κωστίδης, μὲ τὴ γυναίκα του, οἱ ἄλλοι πῆγαν στὶς δικές τους συγκεντρώσεις, δὲν ἤθελαν ἐπισημότητες. Ἡ χοροεσπερίδα κράτησε ὧρες, πολλοὶ ξημέρωσαν, ὁ Πέτρος λίγο μετὰ τὰ μεσάνυχτα ἔφυγε. Κάποια στιγμή, ποὺ ὁ στρατηγὸς δὲν χόρευε, συναντήθηκε μὲ τὸν Πέτρο, σὲ μιὰν ἄκρη ἀπὸ τὶς μεγάλες σάλες τοῦ ἀρχοντικοῦ, ὅταν τὸ σκεπτόταν ἀργότερα ἔβρισκε πὼς ὁ στρατηγὸς πῆρε τὴν πρωτοβουλία. Ὁ Δαγκλῆς τὸν ρώτησε γιὰ τὴν οἰκογένεια καὶ τὶς δουλειές του, ἀλλὰ ἡ συζήτηση μεταφέρθηκε γρήγορα στὰ φλέγοντα ζητήματα, στὸν πόλεμο καὶ τὸ Βορειοηπειρωτικό. Ὁ Πέτρος τοῦ ἐξομολογήθηκε τὶς ἀνησυχίες γιὰ τὴν ἔνταση τῶν σχέσεων Κωνσταντίνου καὶ Βενιζέλου, *τίποτα καλὸ γιὰ τὸν τόπο δὲν μπορεῖ νὰ προκύψει ἀπ' αὐτὴ τὴ διένεξη, στρατηγέ μου,* πρόσθεσε, *ἐσεῖς ποὺ γνωρίζετε καλὰ καὶ τοὺς δυό, ἂν προσπαθήσετε, μαζὶ μ' ἄλλους, θὰ τοὺς κάνετε νὰ μονιάσουν. —Ἀπὸ τὴν πλευρά μου, αὐτὸ γίνεται ἤδη κ. Κωστίδη,* ἀπάντησε ὁ Δαγκλῆς. *Πρέπει νὰ ξέρεις πὼς γιὰ τὸ βασιλιὰ τρέφω ἀπεριόριστο σεβασμό, δὲν μπορῶ ν' ἀρνηθῶ πὼς μὲ τὴ φωτισμένη ἡγεσία του ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς νίκησε στοὺς δυὸ πολέμους, δίκαια τοῦ ἀπονεμήθηκε ὁ τίτλος τοῦ Ἐλευθερωτοῦ, γι' αὐτὸ λατρεύεται καὶ δοξά-*

Ὁ ἀντιστράτηγος Π. Δαγκλῆς

ζεται ἀπὸ τὸ λαό. Δὲν ξεχνῶ ὅμως πὼς χωρὶς τὴν πολιτικὴ διορατικότητα τοῦ Βενιζέλου, τὶς ἔξοχες διπλωματικές του ἱκανότητες δὲν θὰ εἴχαμε φτάσει στὸ ποθητὸ ἀποτέλεσμα. Πρέπει οἱ δυὸ ἄνδρες νὰ βροῦν τρόπο νὰ συνεννοηθοῦν, μόνον ἔτσι θὰ σωθεῖ ἡ Ἑλλάδα. Ἐγὼ θὰ κάνω ὅ,τι μπορῶ κ. Κωστίδη, κι ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὸ λόγο θὰ κατεβῶ ὡς ὑποψήφιος στὶς ἐκλογὲς στὸ νομό μας, μὲ τὸ κόμμα τοῦ κ. Βενιζέλου, πιστεύω πὼς θὰ βρῶ τρόπο νὰ τὸν ἐπηρεάσω ὄντας στὸ πλευρό του, γιὰ νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸ βασιλιά, ἑνωμένοι μεγαλούργησαν, τὸ ἴδιο θὰ γίνει καὶ στὸ μέλλον, ἂν συνεργαστοῦν. Γι αὐτὸ σᾶς ζητῶ κ. Κωστίδη νὰ ὑποστηρίξετε τὴν προσπάθειά μου, νὰ εἶστε βέβαιος πὼς εἶναι γιὰ τὸ καλὸ τῆς Ἠπείρου, ὅλης τῆς Ἠπείρου, πρόσθεσε μὲ ἔμφαση. Ὁ Πέτρος ἔνοιωθε πὼς ἄνοιγε ἡ καρδιά του, γιὰ νὰ δεχτεῖ μεγάλα μηνύματα, καθὼς ἄκουε τὰ λόγια τοῦ στρατηγοῦ. Ἡ ὑπόσχεσή του, πὼς θὰ ἐργαζόταν γιὰ νὰ κλείσει τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸ βασιλιὰ καὶ τὸ Βενιζέλο, τὸν γέμισε ἐνθουσιασμό. *—Εἶμαι στὸ πλευρό σας, στρατηγέ,* ἀπάντησε αὐθόρμητα, *κι ἐγὼ κι ὅλη μου ἡ οἰκογένεια. —Τὸ ἤξερα,* ἀπάντησε χαμογελώντας ὁ Δαγκλῆς, *ἔχω μάθει γιὰ τὴν ἐντιμότητά σας, μετράει στὶς δύσκολες μέρες ποὺ περνᾶμε...* Μ' αὐτὴ τὴν ἀμοιβαία ἀλληλοεκτίμηση χώρισαν. Σὲ λίγο ὁ Πέτρος πῆρε τὴ γυναίκα του, εὐχαρίστησε τὴν εὐγενικὴ δέσποινα Ἑλένη Μελᾶ γιὰ τὴν πρόσκλησή της, περπάτησε λίγο, βρῆκαν ἕνα ἀμάξι καὶ τράβηξαν γιὰ τὸ σπίτι τους, στὴν Καραβατιά.

Στὸ δρόμο ἡ Λευκὴ δὲν κρατήθηκε, τὸν ρώτησε: *—Τί σοῦ ἔλεγε ὁ στρατηγὸς Πέτρο;* Αὐτὸς καθὼς ἀνάπλαθε τὴ συζήτηση μὲ τὸν Δαγκλῆ, δὲν ἄκουσε τὴν ἐρώτηση τῆς γυναίκας του, δὲν ἀπάντησε. *—Δὲν ἀπαντᾶς; κάτι σὲ ρώτησα,* ἐπανέλαβε ἡ γυναίκα. Ὁ Πέτρος συνῆλθε, ζήτησε ἀπὸ τὴ Λευκὴ νὰ ξαναπεῖ τί ἤθελε, *γιὰ τὸν πόλεμο συζητούσαμε, γυναίκα, καὶ γιὰ τὴ στάση ποὺ πρέπει νὰ κρατήσει ἡ Ἑλλάδα.* Ἡ Λευκὴ δὲν ἱκανοποιήθηκε, κάτι εἶχε πάρει τ' αὐτί της ἀπὸ τὴ συζήτηση τῶν δυὸ ἀνδρῶν, δὲ θέλησε ὅμως νὰ δώσει συνέχεια. Ἀπὸ τὴν πλευρά του ὁ Πέτρος ἀναλογιζόταν πῶς θὰ δικαιολογοῦσε στὸ Δημήτρη τὴν ὑπόσχεση ποὺ ἔδωσε στὸν Δαγκλῆ νὰ τὸν ὑποστηρίξει στὶς ἐκλογές. Πολὺ φοβόταν ὅτι δὲν θὰ τὸν ἔπειθε.

Φτωχότερο κι ἀπὸ τὸ πασχαλινὸ ἦταν τὸ φύλλο τῆς *Ἠπείρου*, τὸ ἀφιερωμένο στὴν 25η Μαρτίου· ἕνα ἀρθράκι μόνο γιὰ τὴ γιορτὴ κι αὐτὸ ὄχι τοῦ Χατζῆ, ἔλειπε στὴν Ἀθήνα, εἶχε πάει γιὰ νὰ κατατοπιστεῖ καλλίτερα γύρω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ κατάσταση καὶ νὰ ἀγοράσει νέα ὑλικὰ γιὰ τὸ τυπογραφεῖο. Πολλοὶ διέδιδαν ὅτι πῆγε γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει ὑποστήριξη ὑποψηφιότητάς του ὡς βουλευτῆ, ὅλα τὰ διέψευσε κατηγορηματικὰ ὅταν γύρισε. Κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Ἀθήνα ὁ Βλάσης Γαβριηλίδης τῆς *Ἀκροπόλεως* ἔγραψε κολακευτικὰ σχόλια γιαυτὸν καὶ τὴν ἐφημερίδα του. Στὴ δοξολογία τῆς 25ης Μαρτίου χοροστάτησε πάλι ὁ Πανάρετος, ὁ Γερβάσιος ἐξακολουθοῦσε νὰ οἰκουρεῖ. *Τὸ πέρας τῆς δοξολογίας* —σημείωνε ὁ χρονικογράφος— *ἐκάλυψαν ζωηραὶ ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως, τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Στρατοῦ, δόντος τὸ σύνθημα τοῦ λαοφιλοῦς δημάρχου μας Γιαγιὰ βέη.* Πῶς ἄλλαξαν οἱ καιροί!

Ὁ τοῦρκος δήμαρχος νὰ ζητωκραυγάζει γιὰ τὸν ἕλληνα βασιλιά, καὶ νὰ εἶναι λαοφιλής, εἶχε ἀποκτήσει λαϊκὸ ἔρεισμα...

Ἡ κυβέρνηση Γούναρη, σ' ἀντίθεση μ' ἐκείνη τοῦ Βενιζέλου, ἀποφάσισε τὴν ἀντικατάσταση τῶν στρατοδικείων στὴ Β. Ἤπειρο, μὲ πολιτικὰ δικαστήρια. Ἡ ἀπόφαση χαρακτηριζόταν ὡς ἕνα ἀκόμα βῆμα γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς περιοχῆς στὴν Ἑλλάδα. Προτεινόταν στὴν κυβέρνηση νὰ προχωρήσει καὶ πιὸ πέρα: νὰ δημοσιεύσει διάταγμα γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς Β. Ἠπείρου στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ ἐγγονὸς τοῦ Μάρκου, ἀξιωματικὸς Ἀθανάσιος Μπότσαρης, δημοσίευσε στὴν *Ἤπειρο* δήλωση καθόδου στὶς ἐκλογὲς μὲ τὸ κυβερνητικὸ ψηφοδέλτιο. Ὑποσχόταν πὼς θὰ κατάρτιζε συνδυασμὸ καθαρὰ Ἠπειρωτικό, ἀπὸ πρόσωπα ποὺ γνώριζαν τὶς ἀνάγκες της. Στὸν ἴδιο συνδυασμὸ θὰ ἔπαιρνε μέρος κι ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης· στὰ τέλη Μαρτίου συγκέντρωσε καὶ πάλι τὰ μέλη τοῦ *Φιλολογικοῦ συλλόγου* γιὰ συζήτηση στὸ σπίτι του. Καθὼς αὐτὰ γίνονταν σὲ προεκλογικὴ περίοδο ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἀνεπίσημα, δὲν εὐνοοῦσαν τὴν αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς τοῦ συλλόγου καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν του. Στὶς ἐφημερίδες δημοσιεύονταν καὶ οἱ πρῶτες πληροφορίες γιὰ τὴν κατάρτιση τοῦ βενιζελικοῦ συνδυασμοῦ ὑπὸ τὸν Δαγκλῆ. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ συνέχισαν νὰ ζητοῦν τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ στρατηγοῦ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ μὴν ἐπηρεάζει τοὺς ψηφοφόρους. Κυκλοφοροῦσε ἡ εἴδηση πὼς θὰ τὸν ἀντικαθιστοῦσε στὴ διοίκηση τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ ὁ ὑποστράτηγος Α. Παπούλας.

Τὴ νύχτα τῆς 28ης Μαρτίου ἄγριο ἔγκλημα ἔγινε κοντὰ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁη-Γιάννη καὶ *κατετάραξε τὴν κοινωνίαν τῶν Ἰωαννίνων*. Ἕνας γέροντας, καλλιεργητὴς μποστανιοῦ στὴν περιοχή, κακοποιήθηκε ἀπὸ ἐγκληματίες ποὺ τὸν λήστεψαν, τὸν ἔδεσαν καὶ τὸν ἔκαψαν ζωντανὸ μέσα στὸ καλύβι του. Ὁ νέος ὑπηρέτης του, ποὺ ἔτρεξε νὰ τὸν βοηθήσει, σκοτώθηκε κι αὐτὸς μὲ 14 μαχαιριές. Ἡ ἀστυνομία δὲν ἄργησε νὰ διαλευκάνει τὸ ἔγκλημα. Ἦταν τρεῖς βοσκοὶ ἀπὸ τὴν περιοχή, ποὺ ὁμολόγησαν τὴν ἐνοχή τους. Ἡ ἐγκληματικὴ ἐνέργεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναταραχή, δημιούργησε κι ἀνησυχία στὴν πόλη. Μετὰ τὴ συμμορία τοῦ Μέμου, κι ἄλλα κακοποιὰ στοιχεῖα ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους.

Στὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου, οἱ εἰδήσεις γιὰ διενέργεια ἐκλογῶν, ἐπιβεβαιώθηκαν. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τηλεγραφοῦσαν πὼς ἡ βουλὴ διαλυόταν καὶ οἱ ἐκλογὲς θὰ γίνονταν στὶς 24 Μαΐου, τελικὰ διενεργήθηκαν στὶς 31 τοῦ μῆνα. Ἡ *Ἤπειρος*, ποὺ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μεταπελευθερωτικῆς διετίας, τὶς περισσότερες φορές, στάθηκε στὸ πλευρὸ τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου, μετὰ τὴ διαφωνία του μὲ τὸ βασιλιά, ἀναθεώρησε τὴ στάση της, σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν ἤθελε νὰ συγκρουστεῖ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο. Μὲ τὴν ἀρθρογραφία, ἀπὸ τὴν ἐπόμενη τῆς μεταπολίτευσης, ἀγωνιζόταν νὰ πείσει τὸν Ἠπειρωτικὸ λαὸ πὼς ἡ κυβερνητικὴ μεταβολὴ ἦταν σωτήρια γιὰ τὸν τόπο, θὰ καταστρεφόταν ἡ Ἑλλάδα, ἂν ἀκολουθοῦσε τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου. Καθὼς πλησίαζαν οἱ ἐκλογές, ὁ Χατζῆς ἔβλεπε πὼς ὁ κόσμος,

παρὰ τὰ ἐπιχειρήματα τῆς κυβέρνησης Γούναρη καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν της, ἀκολουθοῦσε τὸ Βενιζέλο, ἦταν ἀδύνατο νὰ μεταπειστεῖ. Στὴν κρίσιμη αὐτὴ περίοδο, γιὰ νὰ διατηρήσει τὴν ἀξιοπιστία τῆς ἐφημερίδας καὶ ν' ἀντιπαρατεθεῖ στὶς καθημερινὲς βολὲς τῶν ἀντιπάλων του, ποὺ ἐκφράζονταν κυρίως μέσω τῆς *Σημαίας*, προσπάθησε νὰ χαράξει νέα γραμμή, κύριο στοιχεῖο τῆς ὁποίας ἦταν ὁ *Ἠπειρωτισμός*. *Οἱ Νέες χῶρες* —τόνιζε σὲ ἄρθρο τῆς 1ης Ἀπριλίου μὲ τίτλο: *Πρὸ τῶν καλπῶν* —τὰ Νησιά, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἤπειρος, στὴν πρόκληση τῶν ἐκλογῶν *αἰσθάνονται τρικυμιώδη ρίγη χαρᾶς καὶ ἐγείρουν ὑψηλὰ τὸ μέτωπον ἀπὸ ὑπερηφάνειαν.* Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ οἱ Ἕλληνες τῶν περιοχῶν αὐτῶν θὰ ψήφιζαν ὡς ἐλεύθεροι ἄνθρωποι. Τὶ θὰ ψήφιζαν ὅμως; Πληροφορίες ἀπὸ τὴ Μακεδονία ἔλεγαν πὼς ἡ περιοχὴ θὰ ἔστελνε στὸ κοινοβούλιο ἀνθρώπους ἀξίας, ποὺ γνώριζαν καλὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ τόπου. Ἦταν μιὰ ὀρθὴ ἀπόφαση ποὺ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσουν καὶ οἱ Ἠπειρῶτες. *Δὲν πρέπει νὰ ζαλισθοῦν* —τόνιζε τὸ ἄρθρο, ὑπονοώντας τὸν Δαγκλῆ— *ἀπὸ ἐπιρροὰς ὀνομάτων, ἔστω καὶ ἂν τὰ ὀνόματα αὐτὰ σύρουν ὄπισθέν των μεγάλην καὶ ἐθνικὴν ἐργασίαν, ὅταν ταῦτα θελήσουν νὰ ἐπιβάλουν εἰς αὐτούς* (τοὺς Ἠπειρώτας) *ὡς πρώτους ἀντιπροσώπους διὰ τὸ ἑλληνικὸν κοινοβούλιον πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἡ συνείδησίς των δὲν κρίνει ἱκανὰ διὰ τὸ ἀξίωμα.* Τὸ ἄρθρο πρότεινε νὰ πρωτοτυπήσει ἡ Ἤπειρος στὶς ἐκλογές: νὰ διαιρεθεῖ σὲ τμήματα, κάθε τμῆμα νὰ διορίσει τοὺς ἀντιπροσώπους του, οἱ ὁποῖοι, ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ συμπολιτεύσεις κι ἀντιπολιτεύσεις, θὰ ἐπέλεγαν ἐκείνους ποὺ ἀργότερα θὰ ψήφιζε ὁ λαός.

Δυὸ μέρες ἀργότερα ὁ Χατζῆς ἀποσαφήνιζε στὴν *Ἤπειρο* τὴ θέση του, ἀπαντώντας καὶ στοὺς *καλοθελητάς*, ποὺ εἶχαν δώσει διάφορους χαρακτηρισμούς. *Ἡ «Ἤπειρος»* —ἔγραφε— *πράγματι ἔχει ἕνα χρωματισμόν. Ὁ χρωματισμὸς ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι νέος. Τοιοῦτος ἦτο ἐπὶ τουρκοκρατίας, τοιοῦτος ἦτο καὶ κατὰ τὸν Βορειοηπειρωτικὸν ἀγῶνα, τοιοῦτος εἶναι καὶ τώρα καὶ τοιοῦτος θὰ εἶναι πάντοτε. Ὁ χρωματισμὸς αὐτὸς εἶναι καθαρῶς Ἠπειρωτικὸς χρωματισμός. Καὶ ἐπαναλέγομεν εἰς αὐτούς. Θὰ ἐπαινῶμεν τὰς πράξεις τῆς κυβερνήσεως καὶ θὰ τὰς ἐξαίρωμεν, ὅταν αὗται εἶναι ἄξιαι ἐπαίνων καὶ ἐξάρσεως. Θὰ τὰς μεμφώμεθα δέ, ὅταν αὗται εἶναι ἄξιαι μομφῆς καὶ κατακρίσεως. Ἐπίσης θὰ ἐπαινῶμεν καὶ θὰ ἐξαίρωμεν τὰς καλὰς πράξεις ὁποιασδήποτε ἀντιπολιτεύσεως καὶ θὰ κατακρίνωμεν τὰς κακὰς καὶ ἀντιπατριωτικὰς αὐτῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ καθῆκον μας.*

Τέτοιες προθέσεις ἀποτελοῦν τὴν οὐσιαστικὴ ἀποστολὴ ἑνὸς ἐλεύθερου κι ἀνεξάρτητου τύπου. Ὅλες οἱ ἑλληνικὲς ἐφημερίδες, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἵδρυσης τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, μὲ τέτοιες προθέσεις ξεκίνησαν. Στὴν πορεία τους λοξοδρόμησαν. Οἱ αἰτίες ἦταν πολλές, προπαντὸς ὅμως οἱ οἰκονομικὲς ἀνάγκες τῶν ἐντύπων, ποὺ ἂν δὲν ὑποστήριζαν, θυσιάζοντας τὴν ἀνεξαρτησία τους, κάποια πολιτικὴ παράταξη, καταδικάζονταν σὲ μαρασμὸ καὶ ἔκλειναν. Ἡ *Ἤπειρος* τοῦ Χατζῆ, κατὰ τὰ χρόνια τῆς τουρ-

κοκρατίας, ἐκπροσωποῦσε ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις κι ὁμάδες, καθὼς καὶ τὰ πολιτικὰ ρεύματα ποὺ τότε ὑπῆρχαν —μόνο μὲ τὸ μητροπολίτη Γερβάσιο καὶ τὴν *αὐλή* του δὲν τὰ πήγαινε καλά—, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ὅμως, καὶ κυρίως μετὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς κυβέρνησης Δ. Γούναρη, διολίσθησε, στὴν ἀρχὴ συγκρατημένα καὶ στὴ συνέχεια μὲ γοργοὺς ρυθμούς, στὴν ὑποστήριξη τῆς κυβερνητικῆς παράταξης, γιαυτὸ καὶ συγκέντρωσε τὰ πυρὰ καὶ τὴ μήνη ὅλων τῶν ἀντιπολιτευόμενων, ἀκόμα καὶ τοῦ ἀνεξάρτητου Κ. Καζαντζῆ. Πάντως τρία πράγματα δὲ μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ κανεὶς στὸν Χατζῆ. Τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν ἀγωνιστικὸ κόσμο, τὶς θυσίες του γιὰ τὴ διεξαγωγὴ καὶ εὐόδωση τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνα καὶ τὸν Ἠπειρωτισμό του. Δὲν εἶναι μόνο αὐτά, πρόσφερε καὶ πολλὰ ἄλλα ὁ Χατζῆς στὸν τόπο του. Θὰ μνημονευθοῦν, ὅταν κλείσει ὁ κύκλος τῆς ζωῆς τῆς ἐφημερίδας του.

Τὴν πρώτη Ἀπριλίου δημοσιεύτηκε —ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ— πρωταπριλιάτικο ψέμα σὲ γιαννιώτικη ἐφημερίδα. Φοβερὸ ψάρι, ἔπιασαν οἱ ψαράδες στὴ λίμνη μας χθές, ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*. Ὅσο νὰ τὸ τραβήξουν στὴ Σκάλα καὶ νὰ τὸ ἀποθέσουν στὴ στεριά, εἶδαν κι ἔπαθαν, κόντεψαν νὰ καταστραφοῦν τὰ δίχτυα τους. Τὸ ψάρι ἔμοιαζε μὲ καρχαρία, εἶχε τρία μέτρα μάκρος καὶ ζύγιζε 327 καὶ μισὴ ὀκάδες! Θὰ τὸ κρατοῦσαν ἐκεῖ ὅλη μέρα καὶ ὕστερα θὰ τὸ ἔδιναν γιὰ ταρίχευση. Παρόλο ποὺ τὸ ψέμα φώναζε ἀπὸ μακρυά, τὰ μισὰ Γιάννινα κατέβηκαν στὴ λίμνη γιὰ νὰ δοῦν τὸ λιμνίσιο κῆτος. Ὅσοι πήγαιναν, φυσικὰ τὴν πάθαιναν. Δὲν ἤθελαν ὅμως νὰ ὁμολογήσουν τὸ πάθημά τους, δὲν τοὺς ἄφηνε ὁ ἐγωϊσμὸς νὰ παραδεχτοῦν πὼς, ἐξυπνοι αὐτοί, ξεγελάστηκαν, γιαυτὸ γυρνώντας στὴν πόλη, ἔλεγαν σ' ὅσους τοὺς συναντοῦσαν, ὅτι εἶδαν τὸ φοβερὸ ψάρι, καθένας μάλιστα πρόσθετε στὴν περιγραφὴ καὶ δικές του λεπτομέρειες. Ἔτσι ἡ παραλία τῆς λίμνης κατακλύστηκε ἀπὸ χιλιάδες περίεργους, μερικοὶ τῶν ἀνώτερων κοινωνικῶν τάξεων, ὅταν καταλάβαιναν τὸ πάθημά τους, κάποιοι ἦταν καὶ ὑποψήφιοι βουλευτές, προσπαθοῦσαν νὰ κρυφτοῦν, νὰ μὴν τοὺς πάρουν εἴδηση οἱ ἄλλοι, προπαντὸς οἱ ψηφοφόροι τους. Τὸ ψέμα γιὰ τὸ ψάρι κράτησε ζωντανὲς τὶς συζητήσεις γιὰ πολλὲς μέρες στὰ Γιάννινα. Ἡ *Ἤπειρος*, πάντως, ὑποσχόταν, γιὰ νὰ τὴ συγχωρήσουν ὅσοι ξεγελάστηκαν, πὼς ὅλο τὸν ἄλλο χρόνο θὰ ἔγραφε μόνο ἀλήθειες καὶ κανένα ψέμα.

Ἡ ἀντίπαλη τῆς *Ἠπείρου* ἐφημερίδα, ἡ *Σημαία*, ποὺ εἶχε κλείσει γιὰ μιὰ ἑβδομάδα, ἐπανεκδόθηκε στὰ τέλη Μαρτίου, περισσότερο μαχητική. Οἱ ἐπιθέσεις της ἐναντίον τῆς *Ἠπείρου* ἦταν βίαιες, ἔτσι προκαλοῦσαν τὴν ἔντονη ἀντίδραση τῆς ἄλλης πλευρᾶς. *Τιτλοφορεῖται δι' ὀνόματος προσβάλλοντος τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἠπειρωτῶν ὄνομα,* ἔγραφε ἡ *Σημαία* γιὰ τὴν *Ἤπειρο*. Ἦταν βαρὺς ὁ χαρακτηρισμός, καὶ δὲν ἔμεινε ἀναπάντητος· —*Τραγέλαφος* πρέπει νάναι τὸ πραγματικό της ὄνομα, σημείωνε ἐξοργισμένος ὁ Χατζῆς. Ὅταν ἐκδόθηκε, συνέχιζε, ἔβριζε τὸ Βενιζέλο καὶ τὴ διοίκησή του, τώρα παίρνει πίσω ὅλες τὶς βρισιὲς κι ἀρνεῖται ὅτι κατέκρινε τὴ διοίκηση τοῦ πρώην πρωθυπουργοῦ. Τὸ κάνει αὐτὸ γιατὶ πῆγε μὲ τὸ μέρος τῶν βενιζελικῶν, τῶν ὁποίων τὴν πολιτικὴ ἀκολουθεῖ, ἀφοῦ ἀποχώρησε ἀπὸ τὴ σύνταξή της ὁ τέως προστάτης της, ἐννοώντας τὸν Κ. Καζαντζῆ. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ δυὸ δημοσιογραφικὰ ὄργανα δὲ θὰ κρατήσει πολύ, τὸν ἑπόμενο χρόνο συμφιλιώθηκαν καὶ ἡ γραμμὴ ποὺ ἀκολουθοῦσαν σὲ πολλὰ σημεῖα ἦταν κοινή. Τελικὰ καὶ οἱ δυὸ ἐφημερίδες συναντήθηκαν στὸν ἀντιβενιζελικὸ χῶρο.

Μιὰ εἴδηση ποὺ δημοσιεύτηκε στὸν τύπο, προκάλεσε ἔκπληξη στὸν Ἠπειρωτικὸ

κόσμο κι ἔγινε ἀφορμὴ πολλῶν συζητήσεων. Ἑλβετικὴ ἑταιρεία πρότεινε στὴν κυβέρνηση νὰ ἠλεκτροφωτίσει τὶς κυριότερες πόλεις τῆς Ἠπείρου, χρησιμοποιώντας τὰ νερὰ τοῦ Ἀράχθου, τοῦ Λούρου καὶ τοῦ Καλαμᾶ, θὰ κατασκεύαζε ἀκόμα καὶ ἠλεκτροκίνητο σιδηρόδρομο ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὡς τὴν Πρέβεζα. Πρόκειται γιὰ ὄνειρο, ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες, δὲ μποροῦμε νὰ τὸ φαντασθοῦμε! Πέρασαν περισσότερα ἀπὸ σαράντα χρόνια γιὰ νὰ γίνει τὸ ὄνειρο πραγματικότητα. Ὁ Λοῦρος φώτισε ὅλη τὴν Ἤπειρο, ὁ Ἄραχθος ἔδωσε τὴ δική του ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια, ὁ Καλαμὰς δὲν χρησιμοποιήθηκε ἀκόμα, τὸν προορίζουν νὰ δεχτεῖ τὰ λύματα τῆς πόλης τῶν Γιαννίνων, ὁ ἠλεκτρικὸς σιδηρόδρομος παραμένει ἀκόμα ὄνειρο!

Ἑβραϊκὸς γάμος στὰ Γιάννινα

Στὰ Τρίκαλα πέθανε ὁ γιαννιώτικης καταγωγῆς ἑβραῖος ἔμπορος Μεγὴρ Σολομών, ἀφήνοντας μὲ διαθήκη του 20.000 δρχ. γιὰ ἀνέγερση ἑβραϊκοῦ νοσοκομείου στὰ Γιάννινα. Οἱ Γιαννιῶτες ἑβραῖοι θεώρησαν χρέος τους νὰ τελέσουν, στὶς 6 Ἀπριλίου, τὸ μνημόσυνό του στὴ *Συναγωγή*, σ' αὐτὸ παρέστησαν κι ἀρκετοὶ *ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων* τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας. Τὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο, βασισμένο στὸ 41ο ψαλμὸ τοῦ Δαυΐδ, ἐκφώνησε *ὁ ἔγκριτος Ἰσραηλίτης κ. Σαμπεθάης Καμπιλής*, ὁ ἥρωας τοῦ ὁμώνυμου διηγήματος τοῦ Δημήτρη Χατζῆ, γιοῦ τοῦ Γ. Χατζῆ, ὁ μοιραῖος προεστὼς τῆς ἑβραϊκῆς κοινότητας τῶν Γιαννίνων, ποὺ ὁδήγησε ἄθελά του τοὺς ὁμοφύλους του στὸν ἀφανισμό, στὰ κρεματόρια τοῦ Χίτλερ.

Τὰ τουρκικὰ νομίσματα, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ κυκλοφοροῦν, δημιουργοῦσαν προβλήματα στὴν ἀγορά. Ἡ ἄρνηση τῶν καταστημάτων νὰ τὰ δεχτοῦν ὑποχρέωσε τὶς ἀρχὲς νὰ κάνουν γνωστὸ πὼς τὰ τουρκικὰ μετζίτια καὶ τὰ τέταρτα τοῦ μετζιτιέ, ὅταν δὲν ἦταν πολὺ φθαρμένα, ἔπρεπε νὰ γίνονται δεκτὰ στὶς συναλλαγές, ὅπως καὶ τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα, σ' ὅσους δὲν τὸ δέχονταν ἐπιβάλλονταν πρόστιμο.

Μὲ κυβερνητικὴ ἀπόφαση ἀντικαταστάθηκε ὁ ἀναπληρωτὴς Γ. Διοικητὴς Γ. Ἀγγελόπουλος. Οἱ ἐλπίδες ποὺ εἶχε στηρίξει ὁ Χατζῆς σ' αὐτόν, ὅταν ἔφτασε στὰ Γιάννινα, διαψεύστηκαν. Κανένας Ἠπειρώτης δὲν κατάλαβε τὴν παρουσία του στὴν Ἤπειρο, οὔτε τὴ δράση του γιὰ τὴν ἀνόρθωσή της, σημείωνε μὲ λύπη.

Μὲ νεότερη ἀπόφαση τῆς κυβέρνησης Δ. Γούναρη, οἱ ἐκλογὲς ὁρίστηκαν γιὰ τὶς 31 Μαΐου. Κάθε παράταξη σχολίασε τὴν ἀναβολὴ τῆς μιᾶς ἑβδομάδας ἀπὸ τὴ δική της σκοπιά, τελικὰ θεωρήθηκε εὐπρόσδεκτη ἀπ' ὅλους. Τὸ κακὸ ἦταν πὼς ἡ παράταση τοῦ ἐκλογικοῦ ἀγῶνα ὁδηγοῦσε σὲ μεγαλύτερες ὀξύνσεις, ἀνάμεσα στοὺς ὀπαδοὺς τῶν δυὸ μεγάλων παρατάξεων, ἄνοιγε διάπλατα τὸ δρόμο γιὰ τὸ Διχασμό. Οἱ βενιζελικοὶ κατέβαιναν στὶς ἐκλογές, μὲ τὸν Βενιζέλο ἀποφασισμένο νὰ ὁδηγήσει τὴ χώρα

στὸν πόλεμο, στὸ πλευρὸ τῆς Entente, οἱ ἀντιβενιζελικοί, συνασπισμὸς πολιτικῶν ἀρχηγῶν, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὴν πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου, προσπαθοῦσαν νὰ κρατήσουν τὴν Ἑλλάδα οὐδέτερη· ἀνάμεσα στὶς δυὸ αὐτὲς τάσεις συνθλίβονταν ἡ ἀτομικὴ βούληση καὶ ἡ κρίση τῶν πολιτῶν, δὲν εἶχαν δική τους γνώμη, ὅ,τι ἔλεγαν οἱ ἀρχηγοὶ ἦταν θέσφατο· περισσότερο παθιασμένοι ἦταν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βενιζέλου, ἦταν ἀδύνατο νὰ φανταστοῦν πὼς μποροῦσε νὰ προκύψει, ἔστω καὶ τὸ ἐλάχιστο καλὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τοὺς ἀντίπαλους τοῦ *Μπάμπα*, ἔτσι ἀποκαλοῦσαν τὸ Βενιζέλο οἱ Γιαννιῶτες. Ἕνας διάλογος, ἀκόμα κι ἂν εἶναι φανταστικός, δημοσιευμένος στὰ *στιγμιότυπα* τῆς *Ἠπείρου*, ἀπεικονίζει αὐτὴ τὴν κατάσταση. Ὁ συντάκτης σημείωνε πὼς ἄκουσε στὴν πλατεία τῶν Γιαννίνων νὰ συνομιλοῦν δυὸ πολιτικὰ ἀντίπαλοι, τὸ λόγο εἶχε ὁ Γουναρικός: *Σοῦ λέω πὼς ἂν βγοῦμε ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα καὶ κηρύξουμε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ὄχι μόνο θὰ νικήσουμε, ἀλλὰ θὰ πάρουμε καὶ τὴν Πόλη...* Κι ἀπαντοῦσε ὁ βενιζελικός: *Ὤχ, βρὲ ἀδερφέ, κουταμάρες λές. Καὶ τί ὀφελεῖ νὰ ἀπελευθερώσουμε τὴν Πόλη, ἂν δὲν τὴν πάρει ὁ Βενιζέλος;* Τέτοια ἦταν ἡ νοοτροπία τῶν ὀπαδῶν τοῦ Βενιζέλου. Ὅλα ἔπρεπε νὰ τὰ κερδίσει ὁ Βενιζέλος, ἂν τὸ πετύχαιναν οἱ ἄλλοι, θάταν κακὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ πάλι, ἐπαναλάβαιναν, ὡς θέσφατα, χωρὶς καμιὰ κριτικὴ ἐπεξεργασία, ὅ,τι ἐκπορευόταν ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα, τὰ λόγια τοῦ βασιλιᾶ ἦταν τὸ εὐαγγέλιό τους. Τὸ μεγαλύτερο κακὸ ποὺ προξένησε ὁ Διχασμὸς στὸν τόπο μας ἦταν ἡ ἀχρήστευση τῆς σκέψης τῶν πολιτῶν καὶ ἡ ἄκριτη παραδοχὴ ὅσων ἐκπορεύονταν ἀπὸ τοὺς ἡγέτες. Τὸν Βενιζέλο καὶ τὸν Κωνσταντῖνο ἴσως νὰ μὴν τοὺς χώριζε τόσο μίσος, ὅσο τοὺς ὀπαδούς τους στὴ βάση. Πέρασε μισὸς περίπου αἰώνας καὶ οἱ ἐπιζῶντες ἐκείνων τῶν ἡμερῶν, δὲ μποροῦσαν ἀκόμα νὰ ξεχάσουν τὶς πολιτικὲς διαφορὲς ποὺ τοὺς χώριζαν. (Θυμᾶμαι, τώρα, ἕνα διάλογο στὰ γραφεῖα τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας*, δίπλα ἀπὸ τὸ *Παλλάδιο* ἦταν τὰ γραφεῖα, γύρω στὸ 1965. Ἦταν συγκεντρωμένα ἐκεῖ τὰ μέλη τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ, ὅλοι μακαρίτηδες τώρα, ὁ Δ. Σαλαμάγκας, ὁ Γ. Παπαγεωργίου, ὁ Δ. Σιωμόπουλος, ὁ Π. Φάντης, ὁ Μ. Μάνος, ὁ ἐκδότης, κι ἐγώ. Παρεπιδημοῦσε τότε στὰ Γιάννινα κι ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, ἐγκατεστημένος στὴ Βενετία, ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς ὁποίας ἄντλησε πολύτιμους θησαυροὺς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἠπείρου. Σεβάσμιος πρεσβύτης, ἀναγνωρισμένος ἱστοριοδίφης, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μὲ γενικὴ ἀναγνώριση καὶ ἐκτίμηση, ἐρχόταν τακτικὰ στὰ γραφεῖα τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας* καὶ κουβεντιάζαμε γιὰ πνευματικὰ καὶ ἱστορικὰ θέματα. Σὲ μιὰ τέτοια συζήτηση κάποιος μίλησε γιὰ τὸ Βενιζέλο καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ἐκλογὲς τοῦ 1915. Ὁ Κ. Μέρτζιος, μόλις ἄκουσε τὸ ὄνομά του, πετάχτηκε ἀπὸ τὴν καρέκλα, τὸ πρόσωπό του ἄλλαξε ὄψη, ἔδειχνε ἔξαλλος, *μὴν ἀναφέρετε αὐτὸ τὸ δαίμονα*, φώναζε, *κατέστρεψε τὴν Ἤπειρο*. Καταβάλλαμε προσπάθεια νὰ τὸν καθησυχάσουμε καὶ φυσικὰ ἡ συζήτηση γύρω

ἀπὸ τὸ Βενιζέλο σταμάτησε. Ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος ἕνα χρόνο ἀργότερα, τὸ 1916, θ' ἀναλάβαινε τὴν ἀρχηγία τῶν *Ἐπιστράτων* στὴν Ἤπειρο - οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ Βενιζέλου δὲν ἄντεχε ν' ἀκούσει. Ὁ δαίμονας!... Ἡ ἴδια σκηνή, ὅπως πληροφορήθηκα, ἐπαναλήφθηκε καὶ σὲ γεῦμα Ν. Τωμαδάκη, Κ. Μέρτζιου καὶ Λ. Βρανούση. Μόνο ποὺ ἐκεῖ τὸ Βενιζέλο ὁ Κ. Μέρτζιος τὸν ἀποκάλεσε σατανά!...).

Οἱ ἐκλογὲς ἀπασχολοῦσαν ζωηρὰ ὅλους τοὺς Γιαννιῶτες, ἡ οἰκονομικὴ κρίση ὅμως ποὺ γινόταν ἄμεσα αἰσθητή, ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης βασικῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς ἀκρίβειας σ' ὅλα τὰ τρόφιμα, τοὺς προσγείωνε στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἀπειλὴ τοῦ πολέμου πλανιόταν παντοῦ κι ἔκανε ἀκόμα καὶ τοὺς ἐνθουσιώδεις ὑποστηρικτὲς τοῦ Βενιζέλου σκεπτικούς· ἕνας πόλεμος μὲ ἀντίπαλες αὐτοκρατορίες καὶ οἰκονομικοὺς κολοσσούς, δὲν ἦταν ἀστεία ὑπόθεση, ἡ μικρὴ Ἑλλάδα πῶς θὰ τάβγαζε πέρα; Μὲ τὰ *ζήτω* δὲν κερδίζονται τέτοιοι πόλεμοι, ὅλοι τὸ ἴδιο σκέπτονταν, βενιζελικοὶ κι ἀντιβενιζελικοί, κι ἂς μὴ τόλεγαν οἱ πρῶτοι φανερά. Ἡ *οὐδετερότητα* τῶν ἀντιβενιζελικῶν, πάλι, ξεκινοῦσε *ἐκ τοῦ πονηροῦ*, δὲν ἦταν πολιτικὴ αὐτόνομη κι ἀνεπηρέαστη, ὥστε νὰ εἶναι πειστικὴ καὶ νὰ βρίσκει ἀνταπόκριση στὸ λαό, ὅλοι διαισθανόταν ὅτι πίσω ἀπ' αὐτὴ βρισκόταν ἡ Γερμανία καὶ τὰ συμφέροντά της. Οἱ πιὸ φωτισμένοι ἀπὸ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς ἔβλεπαν ποῦ ὁδηγοῦσαν μοιραῖα τὰ πράγματα καὶ δὲ δίσταζαν νὰ τὸ διακηρύσσουν. Ἡ Entente κυριαρχοῦσε στὶς θάλασσες, ἡ Ἑλλάδα ἦταν θαλασσινὸ κράτος, μοιραῖα ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴ βούληση τῶν κρατῶν ποὺ τὴ συγκροτοῦσαν, μὲ τὴ θέλησή της ἢ ὄχι ἡ Ἑλλάδα μὲ τὴν Entente θὰ πήγαινε. *Ἡ κατάσταση εἶναι κρίσιμη*, διαπίστωνε ἡ Ἤπειρος. *Ἡ Entente θὰ μᾶς ὑποχρεώσει νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα, ἔχει κάνει ἤδη τὸ πρῶτο βῆμα μὲ τὴν κατάληψη τῆς Λήμνου, θὰ βοηθήσει τὴ Σερβία περνώντας ἀπὸ τὰ ἐδάφη μας, θέλει ν' ἀνοίξει δεύτερο μέτωπο ἐναντίον τῶν Κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν, θὰ χτυπήσει τοὺς Αὐστριακούς. Ἔτσι θ' ἀναγκαστοῦμε νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα, χωρὶς ἀνταλλάγματα καὶ ἐγγυήσεις. Ἂν τὸ τέλος τοῦ πολέμου μᾶς βρεῖ στὸ πλευρὸ τῶν νικητῶν, θὰ μᾶς δώσουν κι ἐμᾶς ἕνα κομμάτι γιὰ τοὺς κόπους μας. Ἐὰν ὅμως τὸ τέλος εἶναι καθ' ἡμῶν; Τότε; Ἀνοίγεται πρὸ ἡμῶν ἕνα ἄγνωστον.* Εἶναι ἡ ἀμφιβολία ποὺ πρόβαλλαν οἱ ἀντιβενιζελικοί. Νὰ πᾶμε μὲ τὴν Entente, ἔλεγαν, ἀφοῦ πολλοὶ πιστεύουν πὼς ἐκεῖ εἶναι τὸ συμφέρον μας. Ἂν ὅμως νικήσουν οἱ ἄλλοι; Αὐτὸ τὸ ἂν ἦταν ποὺ χώριζε τὶς δυὸ παρατάξεις. Ὁ Βενιζέλος πίστευε ἀπόλυτα στὴ νίκη τῆς Entente, ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ἰσχὺ τῆς Γερμανίας κι ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Κάιζερ, δὲν ἀπέκλειε γερμανικὴ νίκη. Ἡ *οὐδετερότητα* ἦταν τὸ πρόσχημα γιὰ νὰ δικαιολογεῖται τὸ *ἄν*...

Ἦταν φανερὴ πιὰ ἡ πλειοψηφία τῶν βενιζελικῶν στὰ Γιάννινα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἤπειρο. Τὸ πρόβλημα ποὺ ἀπασχολοῦσε τὰ στελέχη τους δὲν ἦταν ὁ κίνδυνος νὰ χάσουν τὶς ἐκλογές, ἤξεραν καλὰ πὼς τὶς εἶχαν κι

δλας κερδίσει, ἀλλὰ ποιὸς θὰ κατόρθωνε νὰ πάρει θέση στὸ ψηφοδέλτιο τοῦ βενιζελικοῦ συνδυασμοῦ, γιὰ νὰ ἐκλεγεῖ σίγουρα βουλευτής, μιὰ καὶ τὸ ἐκλογικὸ σύστημα ἦταν τὸ πλειοψηφικὸ μὲ σφαιρίδιο. Αὐτὸς ὁ συνωστισμὸς τῶν βενιζελικῶν ὑποψηφίων κι ὁ ἀποκλεισμὸς πολλῶν, ἀφοῦ δὲ χωροῦσαν ὅλοι, ἦταν ποὺ διαμόρφωσε τὴν πολιτικὴ κατάσταση στὸ νομὸ Ἰωαννίνων ὑποχρεώνοντας ὅλους νὰ προσαρμοστοῦν μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἡ *Ἤπειρος* ἐπανέλαβε τὶς προτάσεις ποὺ εἶχε ἤδη ἐκθέσει, συμβουλεύοντας τὸν Ἠπειρωτικὸ λαὸ νὰ μὴ δεθεῖ στὸ ἅρμα τῶν βουλευτῶν, ἀλλὰ νὰ δέσει τοὺς βουλευτὲς στὸ δικό του ἅρμα. Κάτι τέτοιο μποροῦσε νὰ γίνει, ἂν οἱ Ἠπειρῶτες βουλευτὲς δὲν ἐπιβάλλονταν *ἄνωθεν*, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ βάση. *Ὁ ἄνωθεν ἐπιβαλλόμενος δὲν εἶναι ὁ ἐκλεκτός, ὁ κριθείς, ὁ ἐκτιμηθείς. Τοιοῦτος εἶναι ὁ κάτωθεν ὑποδεικνυόμενος, ὁ ὁποῖος ὡς μόνον προσὸν τῆς ἐκλογῆς του, οὐδὲν ἄλλο ἀπὸ τὴν ἱκανότητά του ἔχει.* Ἦταν ὁ ἰδεώδης τρόπος ἐκλογῆς βουλευτῶν αὐτὸς ποὺ πρότεινε ἡ *Ἤπειρος*, προσπαθώντας νὰ ἐξασφαλίσει τὴν εἴσοδο στὴ βουλὴ καὶ βουλευτῶν ἱκανῶν, ποὺ δὲν ἀκολουθοῦσαν τὸ Βενιζέλο. Στὴν ἀτμόσφαιρα ὅμως ποὺ διεξάγονταν οἱ πρῶτες ἐλεύθερες ἐκλογές, ἦταν κάτι ἀνέφικτο καὶ βέβαια ἑρμηνεύθηκε ὡς κομματικὸς ἐλιγμός.

Στὸ μεταξὺ τὰ Δαρδανέλια, παρὰ τὶς προσδοκίες τῶν βενιζελικῶν, δὲν ἔλεγαν νὰ πέσουν· οἱ Τοῦρκοι, μὲ τὴ συνεπικουρία τῶν Γερμανῶν, ἀποδεικνύονταν περισσότερο ἀνθεκτικοὶ ἀπ' ὅ,τι περίμεναν οἱ Σύμμαχοι, τίποτα δὲν προοιώνιζε ὅτι τὸ τέλος ἦταν κοντὰ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπὲρ τῆς Entente.

Τὰ Γιάννινα ἐπεκτείνονταν οἰκοδομικὰ κι αὔξαιναν ἀριθμητικά, στοιχεῖα ποὺ ὁδηγοῦσαν σὲ πολλαπλασιασμὸ τῶν ἀναγκῶν. Ἕνα περίπτερο, τὸ πρῶτο, ποὺ στήθηκε στὴν πλατεία γιὰ νὰ πουλάει τσιγάρα, δοσμένο σὲ ἀνάπτηρο τοῦ Μπιζανιοῦ, θεωρήθηκε ὡς μεγάλο ἀπόκτημα: *Μιὰ καλὴ πράξη*, τὸ χαρακτήρισε ὁ τύπος.- Ἀπὸ τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου ἄρχισε, καὶ γιὰ τὸ κοινό, ἡ τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία Ἰωαννίνων - Πρέβεζας, καλύφθηκε ἔτσι ἕνα κενὸ ποὺ ὑπῆρχε. *Νὰ μὴ μείνει ὡς ἐκεῖ, νὰ φτάσει ὡς τὴν Ἀθήνα*, συνιστοῦσε ὁ τύπος, *ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἀναπτύσσεται, ὀγκοῦται, ἀνέρχεται.* Καλὸ θὰ ἦταν, πρότειναν μερικοί, τὸ Ταχυδρομεῖο νὰ ἱδρύσει στὴν ἀγορὰ ἕνα παράρτημα γιὰ νὰ πουλάει γραμματόσημα καὶ νὰ δέχεται συστημένες ἐπιστολές. Τὸ ταχυδρομικὸ μέγαρο, ἔλεγαν, βρισκόταν μακρυὰ ἀπὸ τὴν ἀγορὰ (στὴν κεντρικὴ πλατεία ἦταν, κατὰ τὴ γνώμη τους, ὅμως, ἦταν μακρυά...).- Ὁ δήμαχος Γιαγιά μπεης, δὲ περνοῦσε μέρα ποὺ νὰ μὴν ἀκούει παράπονα ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές. Εἶχε φτιάσει οὐρητήρια σὲ διάφορα σημεῖα τῆς πόλης, δὲ φρόντιζε ὅμως γιὰ τὴν καθαριότητά τους. *Δυσοσμία!* ἔγραφαν, δὲ μπορεῖ νὰ περάσει κανεὶς ἀπὸ τὰ σημεῖα ποὺ βρίσκονται. Τὶς ἑπόμενες μέρες ἡ Δημαρχία ἔρριχνε συνεχῶς ἄφθονο ἀσβέστη στὰ οὐρητήρια.- Ἄλλο πρόβλημα ποὺ ἀπασχολοῦσε —καὶ πάλι— τὴν πόλη ἦταν οἱ *κοινὲς γυναῖκες. Πληροφορούμεθα* —ἔλεγε ἡ εἴδηση— *ὅτι εἰς διαφόρους συνοικίας τῆς πόλεώς μας ἔστησαν τὰς φωλεάς των αἱ ἐλευθερίων ἠθῶν γυναῖκες, μεταξὺ τῶν τιμίων σπιτιῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἀντιτίθεται εἰς τὴν ἠθικήν μας καὶ πολλάκις γίνεται ἀφορμὴ σκανδάλων.* Ἔπρεπε, λοιπόν, κατὰ τὴν κρίση τῶν συντακτῶν, νὰ φροντίσει ἡ ἀστυνομία νὰ μαζευτοῦν ὅλες σ' ἕνα μέρος ἢ, τουλάχιστον, νὰ ὑποχρεωθοῦν, ὅπως γινόταν καὶ στὴν Ἀθήνα, νὰ τοποθετοῦν ἕνα *διακριτικὸ* κόκκινο

φανάρι, ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους. Οἱ συστάσεις δὲ θ' ἀργοῦσαν νὰ πάρουν τὴ μορφὴ ἀστυνομικῶν διατάξεων.- Ἡ ἑβραϊκὴ κοινότητα εἶχε ζητήσει —καὶ πράγμα παράξενο, συμφώνησε καὶ ἡ *Ἤπειρος*— νὰ γκρεμιστεῖ τὸ τεῖχος τοῦ Κάστρου, ποὺ ὀρθωνόταν κατὰ μῆκος τῆς *Συναγωγῆς*, μὲ τὴν αἰτιολογία - πρόσχημα πὼς εἶχε ἐρειπωθεῖ, κινδύνευε ὁ κόσμος ποὺ περνοῦσε ἀπὸ κεῖ ἀπὸ τὶς πέτρες ποὺ ἔπεφταν, ὁ στόχος ἦταν ν' ἀναπνεύσει ἡ *Συναγωγή*· θὰ εἶχε κι ὁ Δῆμος ὠφέλεια, γιατὶ στὸ οἰκόπεδο ποὺ θὰ ἐμφανιζόταν μετὰ τὸ γκρέμισμα τοῦ τείχους, μποροῦσαν ν' ἀνεγερθοῦν καταστήματα καὶ πρατήρια, θὰ εἶχε ἔσοδα ὁ Δῆμος...

Σ τὶς 10 Ἀπριλίου πέθανε *πλήρης ἡμερῶν* ἡ Ἑλένη Λ. Μελᾶ, δὲν εἶχε περάσει πολὺς καιρὸς ἀπὸ τότε ποὺ εἶχε διοργανώσει τὴ μεγάλη χοροεσπερίδα στὸ σπίτι της. Τὴν ἐκφορά της παρακολούθησε ὅλη ἡ ἐκλεκτὴ κοινωνία τῶν Γιαννίνων καὶ οἱ στρατιωτικὲς καὶ πολιτικὲς ἀρχές. Ὁ Πέτρος, ποὺ συνδεόταν μὲ τὴν οἰκογένεια Μελᾶ, πῆγε μὲ τὴ γυναίκα του, ὑπολόγιζε νὰ συναντήσει ἐκεῖ καὶ τὸν Γ. Χατζῆ, ποὺ ἐκτιμοῦσε πολὺ τὴ νεκρή, ἤθελε νὰ κουβεντιάσει μαζί του, ἔδωσε τὸ λόγο του στὸν Δαγκλῆ νὰ τὸν ὑποστηρίζει καὶ ἤθελε τὴν κρίση του γιὰ τὴν ἀπόφαση. Ὁ κὺρ Γιώργης ὅμως ἔλειπε στὴν Ἀθήνα, ἐδῶ κι ἕνα μήνα τώρα, τοῦ εἶπαν πὼς δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ γυρίσει. Σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας του τὸν ἀναπλήρωνε ὁ ἀρχισυντάκτης, στὴν ἀρθρογραφία καὶ στὰ σχόλια δὲν ξέφευγε ἀπὸ τὴ γραμμὴ ποὺ εἶχε χαράξει ὁ διευθυντής του. Ὅταν γύρισε, στὰ μέσα τοῦ Ἀπρίλη, ξανάρχισε τὴν ἀρθρογραφία καὶ τὸ χρονογράφημα, ποὺ εἶχε λείψει ἀπὸ τὶς στῆλες τῆς ἐφημερίδας. Τὸ πρῶτο ἄρθρο εἶχε τὸν τίτλο: *Καινούργια μάτια διὰ καινούργια πράγματα*· ὑποστήριζε τὴ γνωστὴ θέση, ἀντικρύζοντας, ὅπως ἔλεγε τὴν κατάσταση ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ Ἠπειρωτισμοῦ. *Πρέπει νὰ κατανοηθεῖ*, ὑπογράμμιζε, *πὼς ἡ θέση τῆς Ἠπείρου κατὰ τὶς ἐκλογὲς εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ θέση κάθε ἄλλης ἑλληνικῆς ἐπαρχίας. Ἡ Ἤπειρος εἶχε ἐκκρεμὲς καὶ ἀτακτοποίητο τὸ ἐθνικὸ Ζήτημα τῆς Β. Ἠπείρου, εἶχε νὰ πραγματοποιήσει ἕνα μεγάλο καὶ ἱερὸ πρόγραμμα -ἡ Μουζακιὰ καὶ τὸ πολύκλαυστο Βεράτι, σ' αὐτὴν πρόσβλεπαν- τὰ παιδιά της εἶχαν γαλουχηθεῖ μὲ τὴν πίστη μιᾶς ἀλληλεγγύης Ἠπειρωτικῆς, ἀπὸ τὸ Γενοῦσο ὡς τὴν Ἄρτα καὶ τὴν Ἀμβρακία, ἡ Ἤπειρος μὲ τὶς μεγάλες ἀνάγκες στὴ διοίκηση καὶ τοὺς ἄλλους τομεῖς, ἡ Ἤπειρος αὐτή, ἀνεξάρτητα ἂν θεωρεῖ τὸ Βενιζέλο ἢ τὸ Γούναρη Μεγάλους, δὲν πολιτεύεται σήμερον, δὲν ἔχει τάκτ πολιτικόν, δὲν ἔχει ὄσφρησιν κἂν πολιτικῆς, ἂν ἔτσι τυφλά, ἔτσι ἀνερμάτιστος θὰ ἠννόει νὰ πολιτευθῇ, ἀλαλάζουσα, ὡς ἐστερημένη διανοίας, εἴτε ὑπὲρ τῆς μιᾶς, εἴτε ὑπὲρ τῆς ἄλλης πολιτικῆς μερίδος. Ὁ Ἠπειρωτικὸς λαός*, κατέληγε, *πρέπει νὰ ἀφυπνισθεῖ, νὰ ἐπιβάλλει νέες ἀντιλήψεις, νέους δρόμους «πολιτεύεσθαι». Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ φρονήματα ποὺ ἔχει ὁ καθένας, ἀποτελοῦσε ἔλλειψη πολιτικῆς εὐφυΐας νὰ μὴ κανονίσει μιὰ γιὰ πάντα ἡ Ἤπειρος τὸ πολιτικό της πρόγραμμα μέσα σὲ ἕνα Ἠπειρωτικὸ συνδυασμό.* Ἦταν εἰλικρινεῖς στὶς προθέσεις του ὁ Χατζῆς; Πολὺ πιθανό. Μέσα ὅμως στὴν

πόλωση ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ καὶ στὸ φανατισμὸ ποὺ ἐπικρατοῦσε, τέτοιες ἀπόψεις ἦταν ἀδύνατο νὰ βροῦν ἀνταπόκριση.

Στὰ Γιάννινα ἄρχισαν νὰ ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Σμύρνη πολλοὶ Τοῦρκοι ποὺ εἶχαν φύγει μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό. Ἡ ζωὴ στὴν Τουρκία, μετὰ τὴν εἴσοδό της μάλιστα στὸ πόλεμο, ἦταν δύσκολη, νοστάλγησαν τὴ γὴ ποὺ γεννήθηκαν, τοὺς ὁμοφύλους τους, ἤθελαν νὰ φροντίσουν καὶ τὶς περιουσίες τους, κι ἦταν σημαντικές. Οἱ Γιαννιῶτες τοὺς καλωσόριζαν ὁ τύπος ὅμως ζητοῦσε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ μὴν ἐπιτρέψει τὴν πώληση τουρκικῶν κτημάτων, μέχρις ὅτου καθαρίσει ὁ πολιτικὸς ὁρίζοντας κι ὁριστικοποιηθοῦν οἱ σχέσεις Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας.- Τὸ καφενεῖο τῆς κεντρικῆς πλατείας, *ὁ Ἀβέρωφ*, ἔκλεισε γιὰ ν' ἀνακαινιστεῖ, ἄγνωστο πότε θάνοιγε πάλι. Γιὰ τοὺς πολιτευόμενους, ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς βενιζελικούς, ἀπετέλεσε πλῆγμα, ἦταν τὸ κυριότερο ἐντευκτήριό τους.- Οἱ νυχτερινὲς κλοπὲς στοὺς ἀπόκεντρους δρόμους πολλαπλασιάζονταν, στὴ συνοικία *Ἀηδόνι* ἀκόμα καὶ τὰ δημοτικὰ φανάρια εἶχαν κλέψει, δὲν ἄφησαν οὔτε ἕνα, ἔπρεπε ἡ ἀστυνομία νὰ λάβει μέτρα, νὰ στείλει περιπολίες καὶ στὶς συνοικίες.

Ὁ προεκλογικὸς ἀγώνας ἔφερε στὸ προσκήνιο μνῆμες παλιὲς καὶ πρόσφατες καὶ μοιραῖα ἐνέπλεξε στὴν πολιτικὴ διαμάχη καὶ πρόσωπα τοῦ προαπελευθερωτικοῦ καὶ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνα, γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθοῦν κομματικὲς σκοπιμότητες. Ὁ Γ. Ζωγράφος π.χ., ποὺ ἦταν ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς κυβέρνησης Γούναρη, ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴ δεχτεῖ τὰ πυρὰ τῆς βενιζελικῆς παράταξης. Ὡς ἕνα σημεῖο αὐτὸ ἦταν θεμιτό. Ὅταν ὅμως ἀγωνίζεται κανένας γιὰ ὑψηλὰ ἰδανικὰ καὶ προκινδυνεύει, δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὸ ἡ πρόθεση καὶ ἡ ἀπόφαση θυσίας νὰ εὐτελίζονται καθημερινά, γιὰ νὰ κερδηθεῖ ἕνας πόντος στὸ κομματικὸ παιγνίδι. Ὁ Γ. Ζωγράφος εἶχε εὐάλωτα σημεῖα στὴν πολιτική του, ὁ Βορειοηπειρωτικὸς ἀγώνας ὅμως ἦταν ἄλλη, μεγάλη, ἐθνικὴ ὑπόθεση, κι ὅσο κι ἂν ἤθελαν οἱ ἀντίπαλοί του, παρὰ τὰ λάθη ποὺ διέπραξε, στὸν χῶρο αὐτὸ ἦταν ἄτρωτος. Παρόμοιες ἐπιθέσεις δέχονταν οἱ ἡγέτες τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴ διάρκειά του, ἀπὸ τὴν πλευρὰ ἐκείνων ποὺ δὲν τὸν ἤθελαν καὶ τὸν καταπολεμοῦσαν μὲ κάθε μέσο. Ὁ ἐκλογικὸς πυρετὸς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς καραδοκοῦντες ν' ἀνακαλύψουν τὰ ἀδύνατα σημεῖα γιὰ νὰ κερδοσκοπήσουν ψηφοθηρικά. Κι ἐνῶ ἀγνοοῦσαν τὰ πραγματικὰ περιστατικὰ καὶ τῶν δυὸ ἀγώνων, δημοσίευαν πράγματα ποὺ ἐλάχιστη σχέση εἶχαν μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ τοὺς ἡγέτες τῶν ἀγώνων. Κυρίως καταφέρονταν ἐναντίον τοῦ Γ. Ζωγράφου καὶ τοῦ Ἄγγελου Φορέστη, ἂς ἦταν νεκρὸς καὶ δὲ μποροῦσε ν' ἀπαντήσει, καὶ τὶς *διατριβές* τους δημοσίευαν στὴ *Σημαία*. Γιὰ τὸ Ζωγράφο ἔγραφαν ὅτι εὔσχημα ἐγκατέλειψε τὴ θέση του ὡς Γ. Διοικητῆ καὶ γιὰ τὸ Φορέστη ὅτι πέντε φορὲς τὸν εἶχε παύσει ὁ Βενιζέλος, γιὰ τὴ διοικητική του ἀνεπάρκεια...

Ὁ Γ. Χατζῆς θιγόταν ἄμεσα ἀπὸ τὴν ἐπίθεση, ὁ ἴδιος εἶχε πρωταγωνιστήσει στοὺς δυὸ ἀγῶνες· ἀγανακτισμένος γιὰ τὴν κακοποίηση τῆς ἱστορίας, ἀντεπιτέθηκε μὲ ὀξύτητα, πρῶτα μὲ εἰρωνία καὶ ὕστερα μὲ τὴ δημοσίευση ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς, ποὺ δὲν ἄφηναν ἀμφιβολίες μὲ τὸ περιεχόμενό τους. *Κάποιοι* -ἔγραφε- *ἔμαθαν τὴν ἱστορία τοῦ τόπου μὲ τὸν*

τρόπο ποὺ οἱ καμαριέρες μισομαθαίνουν μερικὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ, πότε τεντώνοντας τ' αὐτί τους κοντὰ σὲ καμιὰ κλειδαριὰ καὶ πότε ἐξηγώντας ἢ ἑρμηνεύοντας μόνες τους κάποιο λόγο ποὺ ἄκουσαν ἢ κάτι ποὺ δὲν κατάλαβαν καλά, ἔτσι δὲν πρέπει νὰ ἔχουμε ἀπαιτήσεις νὰ ξέρουν περισσότερα. Ὅταν ὅμως αὐτὰ τὰ πράγματα λέγονται καὶ γράφονται δημόσια καὶ μὲ τὸ στόμφο, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Τζανέτος -τῆς ἐπιθεώρησης «Παναθήναια»- *διηγόταν στὴ Τζανέτα τὶς μάχες τῆς Τζουμαγιᾶς καὶ τοῦ Κιλκίς, ὅπως αὐτὸς τὶς φαντάστηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τότε ἡ ὑπόθεση καταντάει γελοία καὶ ἀσεβὴς πρὸς τὴν ἀλήθεια.* Στὸ ἑπόμενο φύλλο της ἡ *Ἤπειρος* δημοσίευε ἔγγραφα τοῦ Α. Φορέστη πρὸς τὸ Βενιζέλο καὶ τηλεγραφήματα τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν πρῶτο, μὲ τὰ ὁποῖα ἀποδεικνυόταν πόσο ἐργάστηκε ὁ Φορέστης γιὰ τὸ καλὸ τῆς Ἠπείρου καὶ πόσο ἀντίθετος ἦταν ὁ Βενιζέλος πρὸς τὸν Βορειοηπειρωτικὸ ἀγώνα. Γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὸν ἀρχηγό τους οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βενιζέλου στὰ Γιάννινα -τόνιζε ὁ Χατζῆς- μετέτρεπαν τὴν τότε ἀρνητικὴ θέση του σὲ θετική, ὑποστηρίζοντας ὅτι αὐτὸς ὀργάνωσε τὸν Βορειοηπειρωτικὸ ἀγώνα, ὅτι ἀγωνιζόταν γιὰ τὸ καλὸ τῆς Ἠπείρου, οἱ δυὸ Γενικοὶ Διοικητές της ὅμως, ὁ Ζωγράφος κι ὁ Φορέστης, δὲν ἀνταποκρίθηκαν στὶς προσδοκίες του. *Μὰ καλά,* ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς, *ἐσεῖς δὲν εἴσαστε ἐκεῖνοι ποὺ μᾶς εἴχατε ξεθεώσει μὲ τὶς διαμαρτυρίες σας ἐναντίον τῆς βενιζελικῆς διοίκησης στὴν Ἤπειρο καὶ μὲ τὰ ὑπομνήματα καὶ τὶς ἀνοιχτὲς ἐπιστολές σας πρὸς τὸ βασιλιά, στὶς ὁποῖες καταγγέλατε τὴν κακοδιοίκηση τῶν βενιζελικῶν, τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἄλλαξε τὴ γνώμη σας; Ἡμεῖς τότε ἀντικρούσαμε τὶς ἐπιθέσεις καὶ τὶς ὑπερβολές σας καὶ ὑποστηρίξαμε τὴν κυβέρνηση Βενιζέλου καὶ τὴ διοίκησή της, ποὺ ἔκανε ὅτι μποροῦσε γιὰ ν' ἀνορθώσει τὴν Ἤπειρο, στὴν οὐσία δηλαδὴ εἴμαστε φιλοβενιζελικότεροι ἀπὸ σᾶς ποὺ ἀλαλάζετε σήμερα ὑπὲρ τοῦ Βενιζέλου.* Λογικὰ ἦταν τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Χατζῆ, σὲ προεκλογικὲς ὅμως περιόδους τίποτε δὲν πείθει ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴ λογική, ἀντίθετα διαμορφώνουν κοινὴ γνώμη τὰ φανταστικὰ καὶ τὰ ἀσύστατα καὶ προπαντὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο δημοσιεύονται.

Στὰ μέσα Ἀπριλίου ἀναχώρησαν γιὰ τὴν Ἀθήνα ὁ μητροπολίτης Γερβάσιος, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Δωδώνης Πανάρετο. Σίγουρα τὸ ταξίδι αὐτὸ δὲν εἶχε καμιὰ σχέση μὲ τὴν πολιτική, μᾶλλον ἔγινε γιὰ νὰ ἐξεταστεῖ ἀπὸ γιατροὺς ὁ μητροπολίτης.

Ὡς σημαντικὸ γεγονὸς χαρακτήρισε ἡ *Ἤπειρος* τὴν ἵδρυση τοῦ πρώτου σωματείου ἐργατῶν στὰ Γιάννινα. *Καὶ εἰς τὴν πόλιν μας* —τόνιζε— *ἄρχισε νὰ ἐξυπνᾶ ἡ ἐργατιά, νὰ ἐννοῇ τὸν ἑαυτόν της καὶ τὴν δύναμίν της.* Τὴν πρωτοβουλία τῆς ἵδρυσης σωματείου τὴν εἶχαν ἀναλάβει 400 καπνεργάτες, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὶς 17 Ἀπριλίου στὸ καφενεῖο ὁ *Βενιζέλος*, στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ Ἀβέρωφ, σωζόταν ὡς τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, ἔκαμαν ἐκλογὴ προσωρινῆς διοίκησης ἡ ὁποία ἀνέλαβε τὴ σύνταξη τοῦ καταστατικοῦ. *Λαμπρὰ καὶ ἔξοχος ἰδέα* —συνέχιζε ἡ ἐφημερίδα— *ἀξία νὰ ἐπικροτηθῇ. Πρέπει νὰ τοὺς μιμηθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι ἐργάτες καὶ νὰ ὀργανωθοῦν εἰς σωματεῖα. Ἡ θέλησίς των τότε θὰ βαρύνῃ περισσότερον καὶ αὐτοὶ θὰ γίνουν σεβαστότεροι, θὰ παύσουν νὰ εἶναι σκλάβοι καὶ δοῦλοι*

τοῦ πρώτου ἐκμεταλλευτοῦ. Δὲν ἀκοῦς τέτοια λόγια ἀπὸ ἕναν ἀντιδραστικὸ δημοσιογράφο, ὅπως ἤθελαν νὰ παρουσιάζουν τὸν Χατζῆ οἱ ἀντίπαλοί του...

Πρόβλημα εἶχε δημιουργηθεῖ μὲ τὸ θέμα τῶν ἐκλογῶν στὴ Β. Ἤπειρο. Ἐξακολουθοῦσε νὰ θεωρεῖται, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶχε ὑποσχεθεῖ στοὺς Συμμάχους ἡ κυβέρνηση Βενιζέλου, ὡς κατεχόμενη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ περιοχή, ἀλλὰ ἡ Entente, ὕστερα ἀπὸ ἀπαίτηση τῶν Ἰταλῶν, δὲν ἤθελε νὰ γίνουν ἐκλογές. Βρέθηκε, ὡστόσο, τρόπος, ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ συνεδρίου ποὺ συνῆλθε στὴν Πρεμετή, στὶς 17 Ἀπριλίου, νὰ ἐκπροσωπηθεῖ καὶ ἡ Β. Ἤπειρος στὴν ἑλληνικὴ βουλή. Στὸ συνέδριο ἀποφασίστηκε: τὴν προηγούμενη Κυριακὴ πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές, θὰ γινόταν ἐκλογὴ ἀντιπροσώπων, βάσει κανονισμοῦ συμμετοχῆς· κάθε 100 οἰκογένειες θὰ ἐξέλεγαν ἕναν ἀντιπρόσωπο, αὐτοὶ θὰ συνέρχονταν τὴν Κυριακὴ τῶν ἐκλογῶν (31 Μαΐου) καὶ θὰ ἐξέλεγαν τοὺς βουλευτὲς τῆς Β. Ἠπείρου μὲ ἀναλογία: Κορυτσὰ 5, Κολώνια 1, Λεσκοβίκι 1, Πρεμετὴ 2, Ἀργυρόκαστρο 3, Ρίζα Ζαγορὰ καὶ δυτικὸ Πωγώνι 1, Δέλβινο 2, Χιμάρα 1, σύνολο 15.

Λίγες μέρες μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Γ. Χατζῆ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ Πέτρος πῆγε νὰ τὸν δεῖ. Ἤθελε νὰ πληροφορηθεῖ ἔγκυρα γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση τῆς χώρας, τὶς προθέσεις τοῦ βασιλιὰ καὶ τῆς νέας του κυβέρνησης, γιὰ τυχὸν ἔξοδο τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα, γιὰ ὅλα. Ἤξερε πὼς τὸ κύρος τοῦ Χατζῆ ἦταν ὑψηλό, τὰ γραφεῖα τῶν ὑπουργῶν ἦταν ἀνοιχτὰ γιαυτόν, ἔπειτα ὁ Γ. Ζωγράφος, ὁ στενὸς φίλος καὶ συναγωνιστής, ἦταν ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅ,τι θὰ κουβέντιαζε μαζί του δὲ θὰ ἦταν λόγια τῶν δρόμων, ἀλλὰ ὑπεύθυνη ἐνημέρωση, ἀκόμα καὶ στὸ Παλάτι μποροῦσε νὰ πάει ὁ Χατζῆς, παντοῦ ἦταν εὐπρόσδεκτος. Ἔπειτα ἤθελε νὰ κουβεντιάσει μαζί του τὸ θέμα τῆς ὑπόσχεσης ποὺ εἶχε δώσει στὸν Δαγκλῆ νὰ τὸν ὑποστηρίξει, μὲ τὸ Δημήτρη δὲν εἶχαν μιλήσει ἀκόμα, φοβόταν τὴν ἔκρηξή του. Βρῆκε τὸ Χατζῆ ζωσμένο τὴν ποδιὰ νὰ ἀνοίγει, μαζὶ μὲ τοὺς τυπογράφους κασόνια, γεμάτα ἀπὸ καινούργια τυπογραφικὰ στοιχεῖα, γραμμὲς κι ἄλλα χρειαζούμενα γιὰ τὴ δουλειά, τὰ εἶχε προμηθευτεῖ στὴν Ἀθήνα, κατὰ τὴν ἐκεῖ παραμονή του, ἤθελε ν' ἀνανεώσει τὸ τυπογραφεῖο, καθὼς οἱ ἐκλογὲς πλησίαζαν. Χαιρετήθηκαν μὲ θέρμη, ὅπως πάντοτε, *καταλαβαίνεις τώρα γιατὶ πῆγα στὴν Ἀθήνα,* εἶπε ὁ Χατζῆς, *οἱ φίλοι μου ἔπλεξαν ἕνα σωρὸ παραμύθια γύρω ἀπὸ τὸ ταξίδι, τὶ δὲν ἔγραψαν, πῆγα, λένε, νὰ ἐξασφαλίσω συμμετοχὴ καὶ ν' ἀναλάβω μάλιστα τὴν ἀρχηγία τοῦ κυβερνητικοῦ συνδυασμοῦ, ἄλλοι μίλησαν γιὰ πολιτικὲς συναλλαγὲς παρασκηνίου, ὁ καθένας ὅπως τὸν βόλευε, ὅπως διάβασες, τὰ διέψευσα ὅλα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κι ὅταν γύρισα, γιὰ νὰ τοὺς ὑποχρεώσω νὰ ψάχνουν ἀκόμα δικαιολόγησα τὴν παραμονή μου ἐκεῖ ὡς ταξίδι ἀναψυχῆς. Εἶμαι σίγουρος πὼς κάποια φανταστικὴ ἐξήγηση θὰ δώσουν πάλι. Πᾶμε στὸ τραπέζι νὰ πάρουμε καφὲ καὶ νὰ τὰ ποῦμε καλύτερα.*

—Κι ἔχουμε πολλὰ νὰ ποῦμε κὺρ Γιώργη, συμπλήρωσε ὁ Πέτρος. Κάθησαν. Ὁ Χατζῆς παράγγειλε τοὺς καφέδες, ἄναψε τσιγάρο, κοίταξε γιὰ λίγο σιωπηλὸς τὸν Πέτρο, ἐκεῖνος κατέβασε τὰ μάτια, ἔνοιωθε κάποια ἐνοχὴ γιὰ τὴν ὑπόσχεση ποὺ εἶχε δώσει στὸν Δαγκλῆ, νόμιζε πὼς ὁ ἄλλος διάβαζε τὴν καρδιά του. —Ἄκου, Πέτρο, μίλησε ἤρεμα ὁ Χατζῆς, τὰ πράγματα γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἤπειρο εἶναι δύσκολα. Ἔμαθα κι ἄκουσα πολλά, σοῦ κάνω ἐξομολόγηση σὰν φίλος, ἡ πολιτικὴ κατάσταση φαίνεται ἤρεμη, τὸ καζάνι ὅμως βράζει. Βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ δυσχερεῖς ἐπιλογές, ἡ κυβέρνηση χτυπιέται ἀπὸ παντοῦ, δὲν ξέρει τί νὰ κάνει. —Μὰ δὲν ἔχουμε οὐδετερότητα, δὲν εἶναι ἀποφασισμένη ἡ κυβέρνηση νὰ τὴν κρατήσει; ρώτησε ὁ Πέτρος. —Ἀποφασισμένη μπορεῖ νὰ εἶναι, γιατὶ αὐτὸ θέλει κι ὁ βασιλιάς, ἐγὼ τὸν λατρεύω, δὲν ξέρω ὅμως ἂν ἡ κρίση του εἶναι ἀνεπηρέαστη καὶ δὲν κρύβεται πίσω του ἐκεῖνος ὁ ἀλαζόνας κουνιάδος του, ὁ Κάιζερ, ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως τῆς κυβερνητικῆς ἀπόφασης ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἕνα σωρὸ παράγοντες, προπαντὸς ἀπὸ τὴ θέληση τῆς Entente, χρησιμοποίησαν κι ὅλας τὴ Λῆμνο ὡς βάση χωρὶς νὰ μᾶς ρωτήσουν· ἐξαρτᾶται κι ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς Βουλγαρίας, ἂν βγεῖ στὸ πλευρὸ τῶν Γερμανῶν, ὅπως ἔκανε ἡ Τουρκία, τί οὐδετερότητα μπορεῖ νὰ κρατήσουμε μεῖς; Ἔπειτα εἶναι κι ὁ Βενιζέλος ποὺ ἐπιδεινώνει τὴν κατάσταση. Τώρα ποὺ δὲν ἔχει κυβερνητικὲς εὐθύνες, δὲν ἀφήνει ἔντυπο τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ποὺ νὰ μὴ δώσει συνέντευξη, ἐπαναλαμβάνοντας στερεότυπα τὰ ἴδια: ἄμεση ἔξοδος τῆς Ἑλλάδας στὸ πλευρὸ τῶν Συμμάχων. Ἀλλ' ἂν γινόταν αὐτό, ὅπως ζητοῦσε ὁ Βενιζέλος, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ οἱ Σύμμαχοι ἄρχισαν τὴν ἐπιχείρηση στὰ Δαρδανέλια, θὰ θρηνούσαμε σήμερα πολλοὺς νεκρούς. Τὰ Δαρδανέλια δὲν πᾶνε καλά, θὰ ἐξοντωθοῦν ἐκεῖ ἐπίλεκτες μονάδες μας, ἂν τυχὸν λάβουμε μέρος, ἔλα ὕστερα νὰ κρατήσεις τοὺς Βουλγάρους, ἂν μποῦν στὸν πόλεμο. —Εἴμαστε καλλίτερα μὲ τὴ θέση ποὺ κρατᾶμε σήμερα; ρώτησε ὁ Πέτρος. —Ὄχι δὲν εἴμαστε, πρῶτα γιατὶ δὲν ὑπάρχει ἀπόφαση πῶς θ' ἀντιδράσουμε, σὲ περίπτωση πίεσης τῆς Entente ἢ πίεσης τῶν Γερμανῶν καὶ Βουλγάρων. Οὐδετερότητα δὲ σημαίνει τίποτα, ἂν δὲν ἔχεις ἕνα σχέδιο ἐπόμενης δράσης. Κι αὐτό, κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν ὑπάρχει. Ἐγὼ θαυμάζω τὸ πολιτικὸ κριτήριο τοῦ Βενιζέλου, μπορεῖ νὰ βιάστηκε μὲ τὰ Δαρδανέλια, ἔχει ὅμως δίκιο στὸ ὅτι ἡ θέση μας εἶναι στὸ πλευρὸ τῶν Συμμάχων. Ὅμως ὁ βασιλιὰς διαφωνεῖ, κι αὐτὸν πῶς νὰ τὸν ἀγνοήσω Πέτρο; Ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ τὸν ἀντίκρυσα νὰ κατηφορίζει στητός, καβάλα στὸ περήφανο ἄτι του, στὴν πλατεία ποὺ φέρει τ' ὄνομά του, μὲ τὸ βλέμμα νὰ πλανιέται πέρα στὸν ὁρίζοντα, πρὸς τὰ βουνὰ τῆς Β. Ἠπείρου, λὲς κι ἔστελνε μυστικὰ μηνύματα στὸ στρατὸ νὰ προχωρήσει γρήγορα ὡς ἐκεῖ ποὺ εἶχαν βάλει τὰ σύνορα οἱ ἐθνικοί μας δραματισμοί, ἀπὸ τὴ μέρα ἐκείνη ποὺ ἔβλεπα μπροστά μου τὸ στρατηλάτη διάδοχο, τὸ νικητὴ τοῦ Μπιζανιοῦ, ἔσκυψε μπροστά του τὸ κεφάλι ὁ Ἐσσάτ, τὸν ἐλευθερωτή μας Πέτρο, πῶς νὰ τὸν λησμονήσω, ἀκόμα καὶ

νὰ τὸν μισήσω; Τὸ κάνουν πολλοὶ σήμερα, τότε ἔψαλλαν τὸ «ὡσαννὰ» καὶ ὑμνοῦσαν τὴ μεγαλοσύνη του! Δὲν μπορῶ νὰ τὸν βγάλω ἀπὸ τὴν καρδιά μου, θὰ τὸν ἀκολουθήσω, ἴσως καὶ νὰ πληρώσω μεγάλο τίμημα γιὰ τὴ στάση μου. Τὸ ἰδεῶδες θάταν νὰ μόνιαζαν ὁ βασιλιὰς κι ὁ Βενιζέλος καὶ νὰ σχηματιζόταν μιὰ κυβέρνηση ἀποφασισμένη νὰ ὁδηγήσει τὴν Ἑλλάδα ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὸ συμφέρον της. Δυστυχῶς δὲ βλέπω νὰ ὑπάρχει τέτοια προοπτική, ὁ κόσμος ὁδηγεῖται σὲ διχασμό, τὸ διαισθάνομαι ἀπὸ τὴν ἐξαλλοσύνη τῶν κομματικῶν ἐντύπων, τὸ παράδειγμα τὸ δίνει ἡ Ἀθήνα, τὴν ἀκολουθοῦν καὶ οἱ ἐπαρχίες, δὲν ὁδηγοῦν σὲ ὁμαλὲς καταστάσεις αὐτά. —Δὲν θάταν καλύτερο, κύρ Γιώργη, νὰ ψηφίσει σ' αὐτὲς τὶς ἐκλογὲς ὁ κόσμος τὸ Βενιζέλο, γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο; Ὅταν σχηματίσει κυβέρνηση θὰ δεῖ ἀπὸ μέσα τὰ πράγματα καὶ πιστεύω πὼς θ' ἀποφασίσει τὸ καλύτερο. Τὰ Δαρδανέλια πρέπει νὰ τὸν ἔκαναν προσεκτικότερο. Σοῦ ἐξομολογοῦμαι πὼς κάπως ἔτσι σκέφτηκα κι ἔδωκα ὑπόσχεση στὸν Δαγκλῆ νὰ τὸν ὑποστηρίξω..., εἶπε μὲ κάποιο τόνο συστολῆς ὁ Πέτρος, ἔνοιωθε πὼς ὁ Χατζῆς θὰ τὸν ἔκρινε αὐστηρά. Ὁ ἄλλος χαμογέλασε, στὴν ἄκρη τῶν χειλιῶν του ὅμως εἶχε ζωγραφιστεῖ ἕνας πικρὸς σπασμός. *—Δὲ θὰ ἐλέγξω τὴν ἀπόφασή σου*, ἀπάντησε ὁ Χατζῆς, *εἶσαι ὥριμος, ὑπεύθυνος ἄντρας καὶ δὲν χρειάζεσαι κανενὸς τὶς συμβουλές. Ἔπειτα μὲ τὴ δική σου ἢ ὄχι ψῆφο, ὁ Βενιζέλος, ἐδῶ στὰ Γιάννινα θὰ βγεῖ, ὅ,τι κι ἂν γίνει. Οἱ κυβερνητικοὶ δὲν ἔχουν ἐλπίδες ἐπιτυχίας. Ὁ συνδυασμὸς τοῦ Δαγκλῆ δὲν θάχει νὰ παλέψει τόσο μὲ τοὺς κυβερνητικούς, ὅσο μὲ τοὺς βενιζελικοὺς ποὺ δὲ θὰ βάλει στὸ ψηφοδέλτιό του. Νάσαι σίγουρος ὅτι θὰ φτιάσουν δεύτερο συνδυασμό, ὁ Δούμας μοῦ τηλεγράφησε κιόλας ἀπὸ τὸν Ἀθήνα, θὰ μπεῖ ἐπικεφαλῆς τοῦ δεύτερου βενιζελικοῦ ψηφοδελτίου, σ' αὐτὸν θὰ προσκολληθοῦν κι ὁρισμένοι κυβερνητικοί, δὲ βλέπω νάχουν ἐλπίδες ἐπιτυχίας. Θὰ στὸ πῶ, ξεκάθαρα Πέτρο, ὅλα αὐτὰ μὲ ἀηδιάζουν. Δὲν εἶμαι πλασμένος γιὰ τέτοιους ἀγῶνες. Ἄλλοι, ποὺ ὡς τὰ χθὲς ἔβριζαν τὸ Βενιζέλο, τώρα τὸν κολακεύουν γιὰ νὰ πάρουν τὸ χρῖσμα. Φωνάζουν, ὑβρίζουν, προκαλοῦν. Θέλουν νὰ μὲ ὁδηγήσουν ἐκεῖ ποὺ ποτὲ δὲν ἦταν ἡ θέση μου. Ἐγώ, ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ ἀποφάσισα νὰ ἀναλάβω τὴν ἔκδοση τῆς «Ἠπείρου», τὸ 1909, ἦταν ἡ Τουρκιὰ ἀκόμα ἐδῶ μὲ τὴν πιὸ χειρότερη ὄψη της, τὸ θηρίο στοὺς ὕστατους σπασμούς του χτυποῦσε ἀλύπητα, θὰ τὰ γράψω σ' ἕνα ἄρθρο μιὰ ἀπὸ τὶς ἑπόμενες μέρες, θέλω νὰ δώσω ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση σὲ κάποια «κύμβαλα ἀλαλάζοντα» σήμερα, τὸ 1909 λοιπόν, ὅταν ἐκδόσαμε τὴν ἐφημερίδα, μόνη μας σκέψη ἦταν ἡ Ἤπειρος, ἐλέγχαμε σκληρὰ τὸ δυνάστη καὶ γιὰ τὶς θηριωδίες ποὺ διέπρατταν τὰ ὄργανά του, ἀπὸ τὸ Γενοῦσο ὡς τὴν Ἀμβρακία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τουρκαλβανίτικη πονηριά του, προσπαθοῦσε νὰ κόψει τὴν Ἤπειρο στὰ δυό, ἐλέγχαμε ἀκόμα καὶ τοὺς δικούς μας, τοὺς Γιαννιῶτες, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι προσκολλημμένοι στὸ δόγμα τοῦ «γεννήματος καὶ θρέμματος», δὲν ἤθελαν νὰ μετέχουν οἱ ἐπαρχίες στὴ διοίκηση τῶν κοινῶν*

καὶ διασποῦσαν ἔτσι τὸν ἀγώνα, ἐλέγχαμε τὰ «Ἐλέη», κάθε τι ποὺ ἔβλαπτε τὴν κοινότητά μας. Οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἀντιμετώπισαν μὲ διωγμούς, μᾶς ἔστελναν στὰ δικαστήρια, στὸ τέλος καὶ στὴ φυλακή. Ἀλλὰ κι ἀπὸ τοὺς δικούς μας, πολλοί, ὅσοι κυρίως εἶχαν κάνει περιουσίες ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἔγιναν ἀμείλικτοι ἐχθροί μας, τὰ ξέρεις καλύτερα ἀπὸ μένα, βλέπεις τὶς διαθέσεις τους στὰ συμβούλια τῶν «Ἐλεῶν» καὶ στὶς συνεδριάσεις τῶν συντεχνιῶν, πέρυσι ἤθελαν νὰ μὲ κάψουν... Τὴν Ἤπειρο, λοιπόν, σκεφτόμαστε τότε, τίποτ' ἄλλο. Μὲ τὰ ἴδια αἰσθήματα ἀγωνίστηκα κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση καθὼς καὶ στὸ Βορειοηπειρωτικὸ ἀγώνα, τὸν ὑπηρέτησα μ' ὅλες μου τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ πετύχει. Τὴν Ἤπειρο ὑπηρετῶ καὶ σήμερα, ὅταν ὑποστηρίζω πὼς πρέπει νὰ σχηματιστεῖ μόνο ἕνα ψηφοδέλτιο, Ἠπειρωτικό, ἀπὸ τοὺς καλλίτερους πολιτευτές μας, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ξέρουν τὰ προβλήματα καὶ ἔχουν ὄρεξη νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴν ἐπίλυσή τους, δὲν μὲ ἐνδιαφέρει ὁ Βενιζέλος ἢ ὁ Γούναρης, αὐτὸς ὁ τόπος μ' ἐνδιαφέρει νὰ πάει μπροστά, ἑνιαῖος καὶ ἀδιαίρετος... Σταμάτησε, εἶχε κουραστεῖ, μιλοῦσε σὲ χαμηλὸ τόνο, συχνὰ λαχάνιαζε, τὰ λόγια ἔβγαιναν σὰ χείμαρρος ἀπὸ τὰ χείλη του. *—Ὅσο γιὰ τὸ Δαγκλῆ,* συνέχισε κάποια στιγμή, *δὲν ἔκανες καὶ κανένα ἔγκλημα, ἔτσι κι ἀλλοιῶς, σοῦ τὸ εἶπα, τὸ ψηφοδέλτιό του θὰ κερδίσει. Ἐγὼ θὰ ἀρθρογραφῶ καθημερινὰ γιὰ ἕνα ψηφοδέλτιο τῶν «ἀρίστων», δὲν ἔχω ὅμως ψευδαισθήσεις, δὲ θὰ μ' ἀκούσουν. Ὁ φανατισμὸς ἔχει σκοτίσει τὸ λογικό, μὲ σπρώχνουν σὲ μιὰ θέση ἄχαρη, νὰ πολεμῶ τὸν Δαγκλῆ, χωρὶς νὰ τὸ θέλω, καὶ νὰ ὑποστηρίζω ἄλλους ποὺ ποτὲ δὲ φανταζόμουν πὼς θὰ τὸ ἔκανα. Ἂν μείνω μετέωρος, θὰ χρεωκοπήσω, εἶναι ἀδύνατο νὰ κρατηθεῖ ἐφημερίδα σήμερα ἔξω ἀπὸ τὰ κόμματα, ἐλπίζω νάρθουν καλλίτερες μέρες, νὰ λείψει ἡ διαίρεση, πολὺ φοβᾶμαι πὼς ποτὲ δὲν θὰ τὶς δοῦμε...* Ὁ Πέτρος σηκώθηκε, ὁ Χατζῆς εἶχε κουραστεῖ πολὺ δὲ μποροῦσε νὰ συνεχίσει. *—Δὲν ξέρω πῶς νὰ μιλήσω στὸ Δημήτρη γιὰ τὸν Δαγκλῆ,* τοῦ εἶπε φεύγοντας· *στεῖλτον σὲ μένα* ἀπάντησε ὁ Χατζῆς, *θὰ τὸν κουβεντιάσω καὶ θὰ καταλάβει.*

Ὅλα, ὅσα εἶπε ὁ Χατζῆς στὸν Πέτρο, τὰ ἀνέπτυξε στὴν ἀρθρογραφία του τῶν ἑπόμενων ἡμερῶν. Πρόσθεσε κι ἄλλα, στὸ πνεῦμα πάντα τῆς γραμμῆς ποὺ εἶχε χαράξει, νὰ ὑποστηρίζει ἐκείνους ποὺ μεριμνοῦσαν γιὰ τὸ καλὸ τῆς Ἠπείρου, χτυπώντας ταυτόχρονα προσπάθειες ποὺ ἀπέβλεπαν στὸ νὰ σπιλωθοῦν πρόσωπα ἀγωνιστῶν καὶ νὰ μειωθεῖ τὸ κύρος τῆς ἐφημερίδας του. Ἀγωνιζόταν νὰ φανεῖ ἀνεξάρτητος, οἱ ἀντίπαλοί του ὅμως τοῦ τὸ ἀμφισβητοῦσαν μὲ κάθε τρόπο. Ἔγραφε πὼς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς εἶχαν ξεκόψει ἀπὸ τὴ λογική, μὲ τὸ νὰ ὑποστηρίζουν ἀπόψεις ποὺ ὁ κοινὸς νοῦς ἀπέρριπτε. *Βρίσκονται σὲ κατάσταση παραίσθησης,* τόνιζε, *ὅταν πιστεύουν πὼς ἡ Κωνσταντινούπολη θὰ γινόταν ἑλληνική, ἂν δὲν ἔφευγε ὁ Βενιζέλος. Δὲν μᾶς λέτε,* τοὺς ρωτοῦσε, *πῶς θὰ παίρνατε αὐτὴ τὴν Πόλη -γλυκύ, γλυκύτατον τὸ ὄνειρον...- ΣΗΜΕΡΑ; Δὲν διαβάζετε ἱστορία; Τὴν Ἤπειρο ποὺ μᾶς τὴν ἔδωσαν μὲ Πανευρω-*

παϊκὴ Συνθήκη (τοῦ Βερολίνου) *τὸ 1878, χρειάστηκε νὰ περάσουν τόσα χρόνια γιὰ νὰ τὴν πάρουμε; Γιατὶ θὰ μᾶς ἔδιναν τὴν Κωνσταντινούπολη μόλις βγαίναμε στὸν πόλεμο;*

Ὅλα αὐτά, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, στήριζαν τὴν πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης Γούναρη, γιαυτὸ καὶ οἱ ἀντίπαλοι, μ' ἐπικεφαλῆς τὴ *Σημαία*, ὄργανο τῶν βενιζελικῶν καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Δαγκλῆ, δὲν τὸν ἄφηναν σὲ χλωρὸ κλαδί. Αὐτὸς ἀγωνιζόταν μὲ πεῖσμα ἂν καὶ γνώριζε πὼς ὑποστήριζε μιὰν ἀπόφαση χαμένη γιὰ τὴν κυβερνητικὴ παράταξη, θλιβόταν ὅμως πολὺ ὅταν ἡ πολιτικὴ ἀντιπαράθεση κατέβαινε χαμηλὰ κι ἔφτανε στὸ προσωπικὸ ἐπίπεδο τῶν ὕβρεων. *Δὲν κρίνονται πλέον αἱ ἰδέαι, οὔτε συζητοῦνται αἱ ἀντιλήψεις*, σχολίαζε. *Ποδοκυλοῦνται ὑπολήψεις, προπηλακίζονται ἄτομα, συκοφαντοῦνται ἀξιοσέβαστα κοινωνικὰ μέλη καὶ παράγοντες. Πιστεύεις εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Βενιζελισμοῦ; Τελείωσε. Εἶσαι θωρακισμένος ἀπὸ πᾶσαν ὕβριν, προπηλακισμόν, συκοφαντίαν. Δὲν πιστεύεις; Πρέπει νὰ θωρακισθῇς μὲ ἰώβειον ὑπομονήν, διὰ νὰ ἀντέχῃς εἰς παντοειδεῖς, ἔξω παντὸς ὁρίου κοινωνικῆς εὐπρεπείας καὶ κοινωνικῆς τιμῆς, ἐπιθέσεις.*

Μ' ἐκλογὲς ποὺ ἔγιναν στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς* συμπληρώθηκε τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τοῦ Παραρτήματος τῆς *Ἑνώσεως Ἑλληνίδων Κυριῶν* Ἰωαννίνων. Στὰ 4 διορισμένα μέλη (πρόεδρος πάντα ἡ Ἰουλία Ἀράπη), προστέθηκαν μὲ τὶς ἀρχαιρεσίες ἄλλα πέντε: Ἀγλαΐα Παπούλα, Αἰκατερίνη Ε. Χατζῆ, Γεώργιος Διαλυνᾶς, Βασίλειος Μιχαηλίδης καὶ Δημοσθένης Δάνος. Τὸ περίεργο ἦταν πῶς συμβιβαζόταν ἡ παρουσία ἀντρῶν σ' ἕνα γυναικεῖο σωματεῖο...- Ὁ πρώην Γ. Διοικητὴς Γ. Ἀγγελόπουλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία ποὺ ἔδειξε γιὰ τὰ προβλήματα τῆς Ἠπείρου, φεύγοντας εἰσηγήθηκε τὴ μονιμοποίηση, ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Γ. Διοίκησης ποὺ καταργήθηκε, μόνο 3 Ἠπειρωτῶν, ἐνῶ στὴ Μακεδονία εἶχαν μονιμοποιηθεῖ 85, στὴν Κρήτη 57, καὶ στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου 36. Οἱ βενιζελικοί, πάντως, μέσω τῆς *Σημαίας* χτυποῦσαν πολιτικὰ τὸν Γ. Ἀγγελόπουλο καὶ τοὺς ἄλλους διοικητικοὺς ὑπαλλήλους, ὅλους διορισμένους ἀπὸ τὸ Βενιζέλο. Ἡ κυβέρνηση τοῦ Γούναρη εἶχε ἀντικαταστήσει τὸν Ἀγγελόπουλο μὲ τὸν ἱκανὸ καὶ ἀγαπητὸ σ' ὅλους νομάρχη Κονδάκη ποὺ ἡ *Σημαία* τοῦ ἔπλεκε τὸ ἐγκώμιο. *Τί συμβαίνει λοιπόν;* ἀναρωτιόταν ἡ *Ἤπειρος. Γιατὶ κατηγοροῦν τὸ ὑπουργεῖο Γούναρη ποὺ διορίζει καλοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἐπαινοῦν τὸ ὑπουργεῖο Βενιζέλου ποὺ διόριζε κακούς;* Ἄκρη δὲν ἔβρισκες μὲ τὰ πολιτικὰ ἐπιχειρήματα τῶν μονομάχων.- Στὴν Ἀλβανία ἡ κατάσταση ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι χαώδης. Ὁ *ἀπαίσιος* μουφτὴς τῶν Τιράνων Μουσὰ Κιαζίμ, *ἕνα ἀνθρωπόμορφο τέρας*, ἐπικεφαλῆς 1500 Γκέγκηδων εἰσέβαλε στὸ χριστιανικὸ χωριὸ Φιέρι, γιὰ νὰ κάψει σπίτια καὶ καταστήματα τῶν χριστιανῶν. Τὸ χωριὸ σώθηκε μὲ τὴν προσφορὰ 200 χρυσῶν εἰκοσόφραγκων στὸν εἰσβολέα.- Τὰ τσιφλίκια ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν καὶ οἱ Ἠπειρῶτες ποὺ ζοῦσαν σ' αὐτά, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Χρηστοβασίλη, ἀγωνίζονταν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ γίνουν τὰ χωριά τους ἐλεύθερα. Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐπιτροπῆς ποὺ στάλθηκε στὸν πρώην πρωθυπουργὸ Ἐλ. Βενιζέλο, μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἰμπλιακοποίησης τῶν χωριῶν αὐτῶν, δημοσιεύτηκε σὲ τομίδιο μὲ τίτλο: *Ἡ ἰμπλιακοποίησις τῶν 79 κεφαλοχωρίων τῆς Ἠπείρου καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν κατοίκων των πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας.*

Τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου ὁ καιρὸς εἶχε ζεστάνει, ἡ ἄνοιξη βρισκόταν στὶς πιὸ καλὲς στιγμές της, τὸ πράσινο ὀργίαζε παντοῦ. Τὶς Κυριακὲς ὁ κόσμος ἄρχισε νὰ ξεχύνεται στὶς ἐξοχές, ὁ *Κουραμπάς*, ὅπου τὸ πρωῒ ἔπαιζε καὶ μουσική,

ἦταν γεμάτος, οἱ *Ἀμπελόκηποι δέχονταν τὸν περισσότερο κόσμο, ἡ περιοχὴ κατάφυτος παρουσίαζεν ὄψιν παραδείσου*, σημείωνε ὁ χρονικογράφος. Πολλοὶ κατέβαιναν καὶ στὴ λίμνη. Ἀλλὰ τὸ μέρος ἀπ' ὅπου θὰ μποροῦσε νὰ δεῖ κανεὶς τὴν *ἀπέραντον καὶ ὀργιάζουσαν φύσιν ἦτο ὁ ἄνωθεν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ νεκροταφείου λοφίσκος* (ὅπου εἶναι χτισμένο σήμερα τὸ περίπτερο τῆς *Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν*). *Ἀπὸ ἐκεῖ ἡ κίνησις τοῦ κόσμου ἐφαίνετο μὲ ὅλας τὰς διευθύνσεις της. Τὰ σπίτια ἦταν χωμένα μέσα στὴν πρασινάδα, ἐκαλύπτοντο ὑπ' αὐτῆς, ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι θὰ ἐπνίγοντο εἰς αὐτήν. Καὶ ἕνα ἐλαφρὸ ἀγεράκι ἔφερεν ἐκεῖ εἰς τὴν κορυφὴν ἕνα λεπτὸν ἄρωμα λουλουδιῶν*. Εὐτυχισμένες στιγμὲς γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ τοὺς κατοίκους τους! Ὅλη ἐκείνη ἡ ὀμορφιὰ τοῦ πράσινου σκεπάστηκε βάρβαρα ἀπὸ τοὺς ὄγκους τῶν τσιμέντων, ἡ ὡραία κηπούπολη μεταμορφώθηκε σὲ τσιμεντούπολη, λίγες ἐστίες πράσινου ἔμειναν γιὰ νὰ θυμίζουν τὴν καλὴ ἐποχή, τότε ποὺ καὶ ἡ λίμνη ἦταν καθαρὴ καὶ διάφανη, ἀντικαθρέφτιζε τὸ γαλανὸ οὐρανό, ἔτσι ἦταν καὶ τὰ νερά της, ἀτόφιος γαλάζιος οὐρανός, τώρα τὰ σπλάχνα της ἔχουν γεμίσει ἀπὸ τὰ λύματα τῆς πόλης, κι ὅταν φυσάει δυνατὸς βοριὰς καὶ τὰ νερὰ ἀναταράζονται, ἡ λίμνη φέρνει στὴν ἐπιφάνεια, ξερνάει πές, ὅλη τὴ βρωμιὰ ποὺ κατακάθισε καὶ πάει νὰ τὴ νεκρώσει, ἔχει ζωὴ μέσα της, παλεύει ν' ἀποβάλει τὰ ξένα στοιχεῖα ποὺ δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὴν ὀργανική της ὑπόσταση...

Νὰ καὶ μιὰ *καινοτόμος ἔκπληξις* γιὰ τὴν πόλη τῶν Γιαννίνων. Ὁ ἐπιχειρηματίας Βασ. Χολέβας *ἐπλήρωσε μίαν σπουδαιοτάτην ἔλλειψιν διὰ τὴν πόλιν*. Ἔφερε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πολυτελέστατη νεκροφόρα, ὁμοια μὲ τὶς καλλίτερες τῆς πρωτεύουσας, τώρα μποροῦσαν οἱ νεκροὶ νὰ κηδευτοῦν, ἀνάλογα μὲ τὸ πορτοφόλι τους. Ὁ ἐπιχειρηματίας ὅρισε τιμὲς γιὰ τρεῖς κατηγορίες κηδειῶν. Κηδεία α΄ τάξης: 15 δρχ., β΄ τάξης: 10 δρχ. καὶ γ΄ 5 δρχ. Μὲ τὴν κηδεία α΄ τάξης οἱ νεκροὶ θὰ εἶχαν στὴ διάθεσή τους *μίαν νεκροφόρον πολυτελεστάτην συρομένην ἀπὸ δύο ἄλογα μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐστολισμένην μὲ ἀγγέλους καὶ ἅμαξαν μὲ ἵππους πένθιμα περιβεβλημένους καὶ αὐτοὺς καὶ τὸν ἁμαξᾶν*. Στὴ δεύτερη κατηγορία θὰ ὑπῆρχε ἡ νεκροφόρα καὶ ἡ ἅμαξα, χωρὶς ὅμως ἀγγέλους καὶ πένθος. Στὴν τρίτη κατηγορία ἔφτανε μόνο ἡ νεκροφόρα. Ὅλα αὐτὰ γίνονταν γιατὶ ὁ δῆμος, ὄντας ἀπὸ τότε φτωχός, δὲν εἶχε φροντίσει γιὰ τὴν κάλυψη τῆς ἀνάγκης.

Ἀπὸ τὰ τέλη Ἀπριλίου, ἡ φορτισμένη ἀπὸ καιρὸ προεκλογικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐπιβαρύνθηκε μὲ τὴν ἀπροσδόκητη ἀρρώστεια τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ ἐπιπτώσεις της ἔγιναν αἰσθητὲς πρῶτα στὴ ζωὴ τῆς πρωτεύουσας, δὲν ἄργησαν ὅμως νὰ φανοῦν καὶ στὴν ἐπαρχία καὶ νὰ ἐπιδράσουν στὴ συμπεριφορὰ τῶν κατοίκων της. Ἡ ἀσθένεια μπλέχτηκε ἀμέσως στὶς κομματικὲς διαμάχες, τὴν ἐκμεταλλεύθηκαν ἄγρια οἱ κυβερνητικοί, κατηγοροῦσαν τοὺς βενιζελικοὺς πὼς αὐτοὶ μὲ τὴν πολιτική τους εἶχαν γίνει αἰτία ν' ἀρρωστήσει ὁ βασιλιάς, ἀστεῖα ἐπιχειρήματα, κι ὅμως ἔβρισκαν τότε ὑποστηρικτές, ἐξαιτίας τοῦ φανατισμοῦ ποὺ ἐπικρατοῦσε. Ἡ ἀρρώστεια θεωρήθηκε στὴν ἀρχὴ ὡς κοινὴ γρίππη, ἀλλὰ προερχόταν ἀπὸ βαρύτερα αἴτια. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε κρυολογήσει σὲ δεξίωση καὶ προσβλήθηκε ἀπὸ ὑγρὴ πλευρίτιδα, μὲ δυνατοὺς πόνους. Ἡ κατάσταση κρίθηκε σοβαρή, ἔφεραν ξένους γιατροὺς νὰ τὸν δοῦν, ἡ πλευρίτιδα κράτησε μῆνες, ὅπως καὶ ἡ θεραπεία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κλονιστεῖ σοβαρὰ ἡ ὑγεία του κι αὐτὸ ἐπηρέασε ἄμεσα τὴν πορεία τῶν ἐθνικῶν θεμάτων. Παρόλα ὅσα

ἔχουν γραφεῖ γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ κι ὅσα ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ μὲ τὴ δημοσιοποίηση τῶν ἀρχείων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, μένουν ἀκόμα πλευρὲς σκιερές, ποὺ πιθανὸν νὰ μὴν φωτιστοῦν ποτέ. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἀμφισβητεῖται εἶναι πὼς οἱ πρῶτοι μῆνες τοῦ 1915 θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἔφευγε ὁ Βενιζέλος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κι ἂν ἡ ἀρρώστεια τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἐξασθένιζε τὴ θέλησή του, σὲ σημεῖο ποὺ νὰ μὴν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐκτιμάει ὀρθὰ τὴν κατάσταση καὶ νὰ παίρνει τὶς συμφέρουσες γιὰ τὸ ἔθνος ἀποφάσεις. *Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1915,* σημειώνει ὁ ἱστορικὸς Π. Ἐνεπεκίδης -αὐτὸς ἔφερε σὲ φῶς τὰ *Μυστικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης* τῆς περιόδου ἐκείνης- *ἡ μοίρα χτύπησε τὴν πόρτα τῆς χώρας μας, μὲ τὴν προσφορὰ ἀπὸ τὴν Entente τῆς Ἑλλάδος τῶν δυὸ Ἠπείρων,* προσφορὰ ποὺ δὲν τὴν ἀποδέχτηκε ἡ κυβέρνηση Γούναρη, ὁ βασιλιὰς δηλαδή, προτίμησε τὴν οὐδετερότητα ποὺ τοῦ συνιστοῦσαν οἱ Γερμανοί, τοῦ ἔδιναν ὁρισμένες ἐγγυήσεις, ἀόριστες σὲ πολλὰ σημεῖα, μόνο ἡ ἐπέκτασή μας στὴν Ἀλβανία ἐπιτρεπόταν καὶ φυσικὰ ἡ ἐνσωμάτωση τῆς Β. Ἠπείρου. Θ' ἀναρωτηθεῖ κανείς: θὰ κρατοῦσε ἡ Entente τὴν ὑπόσχεσή της, ἂν ἡ Ἑλλάδα ἔπαιρνε μέρος στὴν ἐπιχείρηση τῶν Δαρδανελίων, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Βενιζέλος; Καὶ θὰ μᾶς ἔδινε ὅσα πήραμε ἀργότερα μὲ τὴ Συνθήκη τῶν Σεβρῶν, γιὰ νὰ μᾶς ἀφήσει στὸ τέλος στὸ ἔλεος καὶ τὴ θηριωδία τῶν Τούρκων, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή; Πολὺ ἀμφίβολο. Οἱ Μεγάλοι, ὅταν ἔχουν ἀνάγκη δίνουν ὑποσχέσεις, σπάνια ὅμως τὶς τηροῦν. Πικρὴ πεῖρα ἔχουμε κι ἀπὸ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Γίναμε ὁλοκαύτωμα καὶ μὲ χίλια ἐμπόδια πήραμε τὰ Δωδεκάνησα -γιὰ νάρχονται σήμερα οἱ Τοῦρκοι νὰ τὰ ἀμφισβητοῦν- καὶ χάσαμε τὴ μισὴ Κύπρο. Ὅσο γιὰ τὴ Β. Ἤπειρο ποὺ γιὰ τρίτη φορὰ τὴν ἀπελευθερώσαμε, ἂς μὴ γίνεται λόγος. Ἐκκρεμεῖ, λέει, ἡ ὑπόθεση στὸ συμβούλιο τῶν ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Μεγάλων, ἐδῶ καὶ μισὸ αἰώνα... Ἂς εἶναι...

Ἡ ἀρρώστεια τοῦ βασιλιᾶ ἔγινε προεκλογικὸ σύνθημα γιὰ τοὺς ἀντιβενιζελικούς. Ὁ Βενιζέλος ἔφταιγε, *ὁ δαίμονας,* τὸ σύνθημα πέρασε στὶς μάζες κι ὁ φανατισμὸς ἔφτασε σὲ ὅρια ἐπικίνδυνα. Χιλιάδες ἄνθρωποι ξημεροβραδιάζονταν ἔξω ἀπὸ τὸ παλάτι, προσευχὲς καὶ δεήσεις ἀναπέμπονταν καθημερινὰ στὶς πόλεις καὶ σ' ὅλα τὰ χωριὰ τῆς Ἑλλάδας, νὰ ξορκιστεῖ τὸ κακό. Κι ὅσο ἡ κατάσταση τῆς ὑγείας του χειροτέρευε, τόσο μεγάλωνε ἡ συναισθηματικὴ φόρτιση καὶ ἡ ἀγανάκτηση ἐναντίον τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Μετέφεραν μὲ πομπὴ καὶ τὴ θαυματουργὸ εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Τήνου στ' ἀνάκτορα, ἀμέτρητες χιλιάδες κόσμου παρακολούθησαν τὶς δεήσεις, ὁ ἀφοσιωμένος στὸ βασιλιὰ λαὸς κρατοῦσε τὴν ἀνάσα του ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ ὕψωνε τὰ μάτια του στὸν οὐρανὸ ζητώντας βοήθεια.

Τὰ Γιάννινα καὶ ἡ Ἤπειρος δὲν ὑστέρησαν σ' ἐκδηλώσεις συμπάθειας. Μὲ πρωτοβουλία τῆς Μητρόπολης Ἰωαννίνων στὶς 3 Μαΐου, ἔγινε σ' ὅλες

τὶς ἐκκλησίες δέηση γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὑγείας του. Ὁ Γ. Χατζῆς ἄνοιξε τὴν καρδιά του διάπλατα γιὰ νὰ ἐκφράσει μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς γραφίδας του τὰ συναισθήματα ποὺ τὸν κατεῖχαν καὶ νὰ πλέξει τὸν ὕμνο τοῦ Κωνσταντίνου: *Εἶναι ὁ Ἕνας καὶ Μοναδικὸς* -ὑπογράμμιζε σὲ κύριο ἄρθρο μὲ τίτλο: *Ὑπὲρ τῆς ὑγείας τοῦ λατρευτοῦ Βασιλέως μας- ποὺ κανεὶς δὲν δύναται εἰς τὴν πανελλήνιον συνείδησιν νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ. Μαζὶ μὲ τὸ Πανελλήνιον ποὺ λαχταρίζει δεόμενον ὑπὲρ τῆς ὑγείας του, δέεται καὶ γεμάτη λαχτάραν θερμοπαρακαλεῖ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ Ἤπειρος ὅλη. Ἡ Ἤπειρος ποὺ τὴν ἐλευθέρωσε μὲ τὸ σπαθί του καὶ ἡ πόλις αὐτὴ ποὺ τὸν εἶδε μυθικόν, γλυκὺν ἄγγελον ἐλευθερωτήν, ὅπως οἱ ἅγιοι τῶν βυζαντινῶν τέμπλων ἀγγελικοὶ καβαλλάρηδες, οἱ κρατοῦντες ρομφαίαν φλογερὰν καὶ λύοντες δεσμὰ καὶ βάσανα τῶν ἀνθρώπων...* (Σήμερον) *θὰ ἀναπεμφθῇ πάνδημος ὡς παλμός, ὡς εὐχή, ὡς ὕμνος καὶ δέησις μαζὶ ἡ παράκλησις τῆς Ἠπείρου ὅλης ὁμοψύχου: Ἰάτρευσε γρήγορα, Ὕψιστε, τὸν πολύτιμον Βασιλέα μας Κωνσταντῖνον!* Δέηση ἀναπέμφθηκε καὶ στὴν ἑβραϊκὴ *Συναγωγή*, καὶ κάθε μέρα γίνονταν δεήσεις σ' ἐκκλησίες, σὲ ἱδρύματα, σὲ συλλόγους, στοὺς στρατῶνες, παντοῦ. Οἱ βενιζελικοὶ κρατοῦσαν ἀποστάσεις ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐκδηλώσεις, ἀφοῦ εἶχε συνδεθεῖ ἡ ἀσθένεια μὲ τὸν προεκλογικὸ ἀγώνα.

Κωνσταντῖνος Σούρλας, δικηγόρος, βουλευτὴς Ἰωαννίνων ἐπὶ τουρκοκρατίας

Στὸ μεταξὺ οἱ μέρες τῶν ἐκλογῶν πλησίαζαν καὶ τὰ κόμματα ἔπρεπε νὰ καταρτίσουν τοὺς συνδυασμούς τους. Ὁ διοικητὴς τοῦ Ε΄ Σώματος στρατοῦ Π. Δαγκλῆς, ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία ἀρκετῶν ἡμερῶν στὴν Ἀθήνα, ἀρχὲς Μαίου γύρισε στὰ Γιάννινα, ἐξουσιοδοτημένος ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων νὰ καταρτίσει τὸ συνδυασμὸ στὸ νομὸ Ἰωαννίνων. Ὁ Βενιζέλος, εἶχε, ἐπιφανειακά, ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν πολιτική, βρισκόταν ὅμως πίσω ἀπ' ὅλες τὶς κινήσεις κι ἀποφάσεις τοῦ κόμματος. Στὸ τέλος τῆς πρώτης ἑβδομάδας τοῦ Μαΐου ὁ Δαγκλῆς ἀνακοίνωσε τὸ συνδυασμό του. Σ' αὐτὸν συμμετεῖχαν οἱ: Π. Δαγκλῆς, ἀντιστράτηγος, Νικ. Βλαχλείδης, δικηγόρος, ἀδελφὸς τοῦ κατοπινοῦ δημάρχου τῶν Γιαννίνων Δ. Βλαχλείδη, Σταῦρος Γερομίχας, δικηγόρος, Γεώργιος Γκάλγκος, ἀπὸ τὴ Ζίτσα, δικηγόρος, δικαστικός, διοικητικὸς

ἐπίτροπος στὸ Λεσκοβίκι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, Δημήτριος Κίγκος, ἕνας ἀπὸ τοὺς βουλευτὲς τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων στὴν τουρκικὴ βουλή, κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, ὁ δεύτερος ἦταν ὁ Κ. Σούρλας. (Οἱ ἀντίπαλοι τοὺς κατηγοροῦσαν ὅτι ἡ παρουσία τους ἦταν τυπικὴ στὶς συζητήσεις τῆς τουρκικῆς βουλῆς, ἁπλῶς τὶς παρακολουθοῦσαν χωρὶς νὰ συμμετέχουν. Εἶχε μάλιστα κυκλοφορήσει στὰ Γιάννινα τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτο: σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς συνεδριάσεις τῆς τουρκικῆς βουλῆς ὁ γραμματέας διάβαζε τὸν κατάλογο τῶν βουλευτῶν καὶ *χαριεντιζόμενος*, ὅταν ἔφτασε στὴν ἐκφώνηση τῶν ὀνομάτων τῶν δυὸ βουλευτῶν Ἰωαννίνων, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν εἶχαν λάβει τὸ λόγο, εἶπε: *Γιαναντὰν ἰκὶ μπαλοὺκ* (ἀπὸ τὰ Γιάννινα δυὸ ψάρια!). Πάντως ὁ Κίγκος διέθετε πολιτικὴ ἐπιρροή, γιατὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος τῆς *Βλιόρας)*, Σπυρίδων Μέκιος, ἀπὸ τὸ Συρράκο, δικηγόρος, κτηματίας (τὸ Μέκειο Οἰκοτροφεῖο, ποὺ διατηρεῖται ὡς τὰ σήμερα, ἦταν τὸ ἀρχοντικό του), Ἰωάννης Λ. Μελᾶς, ἀντικαταστάθηκε ἀργότερα, παραχώρησε μᾶλλον τὴ θέση του στὸν ἐξάδελφό του Κωνσταντῖνο Μ. Μελᾶ, ἀδελφὸ τοῦ Παύλου Μελᾶ (ἐπὶ τουρκοκρατίας ὁ Ἰ. Μελᾶς ἦταν ἐπικεφαλῆς τοῦ ἄλλου κόμματος τῆς *Κόσσας* καὶ διέθετε, ὅπως κι ὁ Κίγκος, μεγάλη πολιτικὴ ἐπιρροή, γιαυτὸ κι ὁ Κ. Μελᾶς ἦρθε δεύτερος στὴ σειρὰ ἐπιτυχίας στὶς ἐκλογές, μετὰ τὸν Π. Δαγκλῆ), Τιμολέων Νότη Μπότσαρης, ἀπόστρατος ἀξιωματικός, ἀπὸ τὴ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Μποτσαραίων, Ἰωάννης Πισπιρῆς, γιατρός, ἀπὸ τὰ Κατσανοχώρια, ἀπὸ τὰ στελέχη τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, μὲ τὸ ψευδώνυμο *Ἀλεξάνωφ*, καὶ τῆς δημογεροντίας Ἰωαννίνων, Γρηγόριος Τσόγκας, δικηγόρος, Παναγιώτης Φλῶρος, δικηγόρος ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, ἐκδότης τῆς ὁμώνυμης ἐφημερίδας, Εὐάγγελος Χατζῆς, δικηγόρος.

Ἡ σύνθεση τοῦ ψηφοδελτίου ἔδωσε ἀφορμὴ στοὺς ἀντίπαλους τοῦ συνδυασμοῦ Δαγκλῆ νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν ὑποψηφίων καὶ τῆς νοοτροπίας ποὺ ἐξέφραζαν, μὲ ἀρθρογραφία στὴν *Ἤπειρο*. Ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ τοῦ Δαγκλῆ, ἔγραφαν, ἔξη εἶναι Γιαννιῶτες, ἄλλοι τόσοι τσιφλικοῦχοι, ἀξιέπαινοι γιὰ τὰ πλούσια ἰδιόκτητα τσιφλίκια τους, καθόλου ὅμως ἀξιέπαινοι γιὰ ἀγαθὲς προθέσεις πρὸς τοὺς *δυστυχεῖς ἀγρότας*. Κατ' αὐτοὺς ἡ ἐπαρχία δὲν ἀντιπροσωπευόταν: *Ἰδοὺ τὸ κατασκεύασμα* -κατέληγαν- *εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνακαλύπτει κανεὶς μετὰ φρίκης ὁλόκληρον τὴν κορμοστασιὰν τοῦ παλαιοῦ βρυκόλακος «τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος», οὗτινος ἡ ἔννοια ἀναζεῖ πάλιν εἰς ἕνα ψηφοδέλτιον διὰ βουλευτικὰς ἐκλογάς...* Βέβαια δὲν ἦταν ἔτσι τὰ πράγματα, ἀφοῦ στὸ συνδυασμὸ τοῦ Δαγκλῆ ἀντιπροσωπεύονταν ὅλες οἱ πολιτικὲς τάσεις τοῦ παρελθόντος (μαζὶ ἡ *Κόσσα* καὶ ἡ *Βλιόρα*, καθὼς καὶ οἱ νέες πολιτικὲς δυνάμεις ποὺ εἶχαν προσανατολιστεῖ πρὸς τὴν φιλελεύθερη παράταξη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἐκπροσωποῦσαν συνειδητὰ καὶ τὴ φιλελεύθερη ἰδεολογία: μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐγκατέλειψαν στὶς ἑπόμενες ἐκλογὲς τὸ Βενιζέλο καὶ πῆγαν μὲ τοὺς ἀντιπάλους του.

Στὶς 7 Μαΐου ἔφτασε στὰ Γιάννινα κι ὁ Γεώργιος Δούμας, βενιζελικός, *μένεα πνέων* ἐναντίον τοῦ Π. Δαγκλῆ, γιατὶ δὲν τὸν περιέλαβε στὸ συνδυασμό του. Τοῦ ἔγινε καλὴ ὑποδοχὴ στὴν κεντρικὴ πλατεία, μίλησε πρὸς τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος ἀπὸ τὸν ἐξώστη τοῦ *Ἀβέρωφ* καὶ ζητωκραύγασε στὸ τέλος γιὰ τοὺς ἐλευθερωτὲς τῆς Ἠπείρου, τὸ Βενιζέλο καὶ τὸν Κωνσταντῖνο, τοὺς χρειαζόταν καὶ τοὺς δυὸ γιὰ νὰ καταρτίσει τὸ ψηφοδέλτιό του.

Στὴν ὑποδοχὴ τοῦ Δούμα πῆγε κι ὁ Δημήτρης. Τὸ βράδι γύρισε ἐνθουσιασμένος στὸ σπίτι. Ὁ Πέτρος κατάλαβε τὴν αἰτία, ἄφησε ὅμως τὸ γυιό του νὰ μιλήσει. *—Πατέρα, οἱ περισσότεροι Γιαννιῶτες ἦταν στὴ συγκέντρωση τοῦ Δούμα, καὶ τὶ ἐκδηλώσεις, τὶ ἐνθουσιασμός, θὰ τὸν νικήσει τὸν Δαγκλῆ, εἶμαι βέβαιος. Θὰ πάρουν ἕνα καλὸ μάθημα οἱ βενιζελικοί. Τοῦτοι εἶναι πατριῶτες, ἐκεῖνοι κρέμονται ἀπὸ τὰ χείλη τοῦ Βενιζέλου, τὸν ἀκοῦν καὶ πέφτουν στὴ φωτιά, χωρὶς νὰ σκέφτονται. Ἔχει δίκιο ὁ βασιλιάς... —Κάνεις λάθος Δημήτρη. Κι ὁ Δούμας καὶ οἱ ὑποψήφιοι τοῦ συνδυασμοῦ του κι αὐτοὶ βενιζελικοὶ εἶναι. Ἄνθρωποι τῆς ἴδιας ἰδεολογίας παλεύουν ἀναμεταξύ τους. Κανένας ἐκπρόσωπος τοῦ κυβερνητικοῦ κόμματος δὲν βρίσκεται στὸ ψηφοδέλτιο, ἔχουν ἀποφασίσει νὰ κατεβοῦν ἀνεξάρτητοι, ἔτσι ἔμαθα ἀπὸ τοὺς φίλους τοῦ Χρηστοβασίλη. Μὴν ἐνθουσιάζεσαι λοιπόν, εἴτε ὁ Δαγκλῆς βγεῖ, εἴτε ὁ Δούμας, μὲ τὸ Βενιζέλο θὰ πᾶνε ὅλοι τους... —Μὰ δὲ διαβάζεις τὶ γράφει ὁ Χατζῆς; Μὲ τὸ Δαγκλῆ εἶναι οἱ τσιφλικάδες καὶ τὰ παλιὰ τζάκια τῶν Γιαννίνων, ὁ Δούμας ἔχει πολλοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἐπαρχία, ξέρουν τὰ ζητήματα τῶν χωριῶν, θὰ βοηθήσουν... —Ὁ Χατζῆς καλὰ τὰ κρίνει, γράφει ὅμως καὶ ὑπερβολές. Καὶ οἱ δυὸ συνδυασμοὶ εἶναι βενιζελικοί, τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου θὰ ὑπηρετήσουν. Ἐκτιμῶ τὸν Δούμα, εἶναι πατριώτης, ἀγωνιστής, ἔντιμος, ἀνθρωπιστής, δὲν ἄφησε κανέναν Ἠπειρώτη ἀβοήθητο, ὅταν τοῦ ζητήθηκε, ἔχει οἰκογενειακὴ παράδοση, ὁ πατέρας του ἦταν ἀπὸ τοὺς μεγάλους εὐεργέτες μας, τὴν ἴδια διάθεση ἔχει κι αὐτός, ἐγὼ ὅμως θὰ ψηφίσω τὸν Δαγκλῆ... —Τὸν Δαγκλῆ;* πετάχτηκε ὀρθὸς ὁ Δημήτρης, *γιατὶ τὸν Δαγκλῆ πατέρα; —Γιὰ πολλοὺς λόγους. Πρῶτα γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ αὐθεντικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ Βενιζέλου, ὁ ἀντίπαλος συνδυασμὸς εἶναι ἀποτέλεσμα πεισμάτων καὶ ἐγωϊσμῶν, ἔπειτα ὁ Δαγκλῆς εἶναι μιὰ στρατιωτικὴ φυσιογνωμία διεθνῶς ἀναγνωρισμένη, γιατὶ νὰ μὴν τὰ καταφέρει καὶ στὴν πολιτικὴ μὲ τὶς ἱκανότητες ποὺ ἔχει; Ἡ «Ἤπειρος» γράφει πολλὰ ἐναντίον του, δὲν τὰ πιστεύω, εἶναι κουβέντες προεκλογικές, δὲν κλονίζουν τὸ κύρος του, ἔπειτα τοῦ ἔδωκα λόγο νὰ τὸν ὑποστηρίξω, δὲ μπορῶ νὰ τὸν γελάσω... —Τοῦ ἔδωσες λόγο;* ἀντέτεινε ὀργισμένος πάλι ὁ Δημήτρης, *γιατὶ θέλεις νὰ ὑποστηρίξεις τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου; Ἀπὸ πότε παρασύρθηκες καὶ σύ, πατέρα; —Δὲν εἶμαι μικρὸ παιδὶ γιὰ νὰ παρασυρθῶ, δὲν ἐγκρίνω ὅλα τὰ σημεῖα τῆς πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου, τὴν ἀπόφασή του γιὰ τὴ θυσία τῆς Β. Ἠπείρου δὲν τὴν ἀποδέχομαι, δὲ μπορῶ*

δμως ν' ἀρνηθῶ καὶ τὴν πολιτικὴ διορατικότητα, τὴ διπλωματικὴ εὐστροφία, τὶς ἱκανότητές του, τέλος πάντων. Ὅλοι αὐτοί, ξένοι καὶ ντόπιοι, ποὺ τὸν θεωροῦν μεγάλο πολιτικό, λὲς νὰ κάνουν λάθος; Στὶς κρίσιμες στιγμὲς ποὺ περνάει ἡ πατρίδα μας ὁ Βενιζέλος εἶναι χρήσιμος, οἱ θέσεις του εἶναι τολμηρές, ἔχει μεγάλα ὁράματα, νὰ ὅμως ποὺ μὲ τέτοια ὁράματα διπλασίασε τὴν Ἑλλάδα. Τώρα, μὲ τὴν ἀρρώστεια τοῦ βασιλιᾶ, ἡ Ἑλλάδα τὸν χρειάζεται περισσότερο... Ὁ Δημήτρης ἔδειχνε ὅτι εἶχε πέσει ἀπὸ τὰ σύννεφα. Ποτὲ δὲν φανταζόταν πὼς ὁ πατέρας του θὰ ὑποστήριζε ἀνοικτὰ τὸ Βενιζέλο, ἀποδοκιμάζοντας ἔμμεσα τὴν πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου, τὶς ἰδέες τὶς δικές του, δηλαδή. Τὰ φτερά του εἶχαν κοπεῖ, γέμισε ἀπογοήτευση, μιὰ πίκρα κατακάθισε στὴν καρδιά του, ἡ ἴδια ἡ οἰκογένειά του ἦταν διχασμένη. Ὁ πατέρας κι ὁ ἀδερφός του μὲ τὸ Βενιζέλο, αὐτὸς μὲ τὸ βασιλιά, γιὰ τὶς γυναῖκες δὲν ἤξερε τὶ σκέφτονταν, μὲ τὴν Κατερίνα ποτὲ δὲ συζητοῦσε πολιτικά, οὔτε μὲ τὴ μητέρα του, πῶς θὰ τὰ ἔβγαζε πέρα μιὰ διχασμένη οἰκογένεια; Ἔπειτα ἔνοιωθε καὶ σὰν προδομένος ἀπὸ τοὺς δικούς του. Ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν *Αὐτόνομη Πολιτεία* τῆς Β. Ἠπείρου, πίστευε πὼς μόνο ὁ Κωνσταντῖνος στήριζε τὸν ἀγώνα, τώρα ἐρχόταν ὁ ἴδιος ὁ πατέρας καὶ τοῦ δημιουργοῦσε ἀμφιβολίες, κλόνιζε τὴν πίστη του, μὲ ποιοῦ τὸ μέρος βρισκόταν ἡ ἀλήθεια; Δὲ θέλησε νὰ συνεχίσει τὴ συζήτηση, τὴ θεωροῦσε ἄσκοπη, *καλὰ πατέρα,* εἶπε μόνο καὶ σηκώθηκε, *ὁ χρόνος θὰ δείξει ποιὸς ἔχει δίκιο. Ὡς τότε ἂς σταματήσουμε τὶς φιλονικίες, κακὸ θὰ κάνουν στὴν οἰκογένεια...* Ὁ πατέρας σηκώθηκε καὶ τὸν ἀγκάλιασε, *εἶσαι μιὰ εὐαίσθητη καρδιὰ Δημήτρη, ποτὲ δὲ θὰ σὲ πληγώσω, μὴν τὸ ξεχνᾶς, τώρα πήγαινε στὴ δουλειά σου, ὅ,τι εἴπαμε θὰ μείνουν μεταξύ μας...*

Σίγουρα ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου Κωστίδη δὲν ἦταν ἡ μόνη ποὺ περνοῦσε τέτοιους κλυδωνισμούς, καὶ σ' ἄλλα γιαννιώτικα σπίτια παρατηροῦνταν ἀνάλογα φαινόμενα. Πολλοὶ νέοι διαφοροποιοῦνταν ἀπὸ τοὺς γονεῖς, οἱ περισσότεροι πήγαιναν μὲ τὸ μέρος τοῦ Βενιζέλου, πίστευαν πὼς οἱ ἰδέες του ἦταν προοδευτικές.

Οἱ ἐκλογὲς κάλυπταν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς καθημερινότητας, ὑπῆρχαν ὅμως κι ἄλλα ζητήματα ποὺ ἔδιναν τὴν δική τους ἀπόχρωση στὴ ζωὴ τῆς πόλης. Στὶς ἀρχὲς Μαΐου ἱδρύθηκε καὶ στὰ Γιάννινα *Ταχυδρομικὸ ταμιευτήριο* καὶ ἔγιναν τὰ ἐγκαίνιά του. Οἱ παντοπῶλες τῆς πόλης συγκρότησαν τὴ συντεχνία τους, *ὡραῖον παράδειγμα καὶ δι' ἄλλας ἐπαγγελματικὰς τάξεις,* ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες.- Ὁ Κώστας Καζαντζῆς, ἀπὸ τοὺς πρώτους ὑποστηρικτὲς κι ἀρθρογράφους τῆς *Σημαίας,* δεχόταν τώρα τὰ πυρά της, γιατὶ εἶχε ἀποφασίσει νὰ κατεβεῖ στὶς ἐκλογὲς ὡς ἀνεξάρτητος.- Στὴ Λάιστα τοῦ Ζαγοριοῦ πέθανε ἡ Κατίνω Ἀντωνίτση, 126 χρονῶν. Εἶχε γνωρίσει τὸν Ἀλὴ πασά, ὅταν πέρασε ἀπὸ τὸ Ζαγόρι, θυμόταν καὶ τὸν Ἅγιο Κοσμά.- Εἰδήσεις ἀπὸ τὴν ἐπαρχία μιλοῦσαν γιὰ ἔλλειψη ψωμιοῦ, τὰ πράγματα θὰ δυσκόλευαν περισσότερο στὸ μέλλον.- Ἕνας συντάκτης τῆς *Ἠπείρου* ζητοῦσε ἀπὸ τὸ δῆμο Ἰωαννιτῶν νὰ ψηφίσει ἐπιχορήγηση γιὰ νὰ ἔρθει στὰ Γιάννινα γιὰ παραστάσεις ἕνας καλὸς θίασος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα. Τὸ θέατρο, ἔλεγε, δὲν εἶναι μόνο μέσο ψυχαγωγίας, ἀλλὰ καὶ μόρφωσης.

Ἀπὸ τὴ νομαρχία ὁρίστηκαν τὰ ἐκλογικὰ τμήματα σ' ὅλο τὸ νομό. Δὲν ἦταν

πολλὰ καὶ οἱ κάτοικοι πολλῶν χωριῶν ὑποχρεώνονταν νὰ πεζοποροῦν ὧρες γιὰ νὰ ψηφίσουν. Στὴν πόλη τῶν Γιαννίνων ὁρίστηκαν δυὸ τμήματα, ἦταν λίγος ἀκόμα ὁ πληθυσμὸς καὶ ψήφιζαν μόνον οἱ ἄντρες. Τὰ τμήματα ἦταν: ἡ Ζωσιμαία σχολὴ καὶ τὸ Α΄ Ἐλισσαβέτειο σχολεῖο. Κατὰ ὑποδιοικήσεις τὰ τμήματα ὁρίστηκαν: Ἰωαννίνων 23, Μετσόβου 2, Κονίτσης 6, Πωγωνίου 9 (περιλαμβανόταν στὴν ὑποδιοίκηση καὶ χωριὰ τῆς Β. Ἠπείρου), Παραμυθιᾶς 5, Φιλιατῶν 14, Πρεβέζης 12.

Στὶς 13 Μαΐου ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐκλογικοῦ κέντρου τοῦ Γ. Δούμα στὸ ξενοδοχεῖο *Βασιλικὸν* στὴν κεντρικὴ πλατεία. Ὁ συνδυασμός του ἔφερε τὸν τίτλο: *Βενιζελικὸς συνδυασμὸς Γ. Ι. Δούμα.* Πρῶτο στὸ ψηφοδέλτιο ἀναγραφόταν τὸ ὄνομα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, γιὰ λόγους ἐντυπώσεων. Ἀκολουθοῦσαν οἱ: Γεώργιος Δούμας, ἀπὸ τὸ Ζαγόρι, γυιὸς τοῦ εὐεργέτη Ι. Δούμα (ἦταν μηχανικός, βιομήχανος, διευθυντὴς τῶν ΣΠΑΠ (σιδηροδρόμων τοῦ κράτους), ἀπὸ τὰ κορυφαῖα στελέχη τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, προσωπικὸς φίλος τοῦ Ε. Βενιζέλου μὲ πανηπειρωτικὴ ἀκτινοβολία, τὴν εἴσοδό του στὴ βουλὴ τὴν ἤθελε κι ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος, ὅπως σὲ συνέντευξη τὸ εἶχε δηλώσει), Γεώργιος Γάγαρης, ἀπὸ τὸ Γεροπλάτανο, λόγιος καὶ δημοσιογράφος, ἐκδότης τῆς *Φωνῆς τῆς Ἠπείρου*, πολλὰ πρόσφερε στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἠπείρου, ὁ ἴδιος ἐξέδιδε καὶ τὸ Ἡμερολόγιο *Δωδώνη*, Ἐμμανουὴλ Ζαλοκώστας, γιατρὸς ἀπὸ τὸ Συρράκο, ἀντικατέστησε τὸ Σπ. Γκάνιο ποὺ παραιτήθηκε, Κωνσταντῖνος Ζαούσης, ἀπὸ τὸ Μέτσοβο, μὲ γράμμα του ὁ Βενιζέλος συνέστησε στὸν Δαγκλῆ νὰ τὸν περιλάβει στὸ συνδυασμό του, χωρὶς ἀποτέλεσμα, Βασίλειος Κούρεντας, γιατρός, Στέφανος Ρίγγας, Κωνσταντῖνος Ρώιμπας, δικηγόρος, Σπυρίδων Σπυρομήλιος, ἀξιωματικὸς χωροφυλακῆς, ἀρχηγὸς τῆς Χιμάρας, τὸ κυριότερο στέλεχος τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, ὡς πρὸς τὴν ὀργάνωση καὶ δράση της, Γεώργιος Τζέτζος, δικηγόρος, διοικητικὸς ἐπίτροπος Ἀργυροκάστρου, Ἀλκιβιάδης Τσακμάκης, δικηγόρος, Χρῆστος Τζίλλας.

Στὶς 17 Μαΐου ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐκλογικοῦ κέντρου τοῦ Δαγκλῆ, εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὸ ξενοδοχεῖο *Ἑρμῆς*, στὴ διασταύρωση τῶν ὁδῶν Β. Ὄλγας καὶ Σουλίου (σημερινὴ 28ης Ὀκτωβρίου), μὲ μεγάλη συγκέντρωση. Λίγες μέρες πρίν, στὶς 13, εἶχε κυκλοφορήσει τὸ πρόγραμμα τοῦ συνδυασμοῦ του ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο *Συνδυασμὸς Φιλελευθέρων τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων* καὶ σῆμα τὴν ἄγκυρα. Ὁ βενιζελικὸς συνδυασμὸς τοῦ Δούμα, ποὺ κοντὰ στὴν ἄγκυρα πρόσθεσε καὶ τὸ ἀλέτρι, κυκλοφόρησε τὸ δικό του πρόγραμμα στὶς 17. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν παρέλειψαν οἱ ἐπικεφαλῆς καὶ τῶν δυὸ συνδυασμῶν νὰ μνημονεύσουν ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ καὶ τὴ συμβολή του στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἠπείρου. Ἔγραφε ὁ Δαγκλῆς στὸν πρόλογο τοῦ προγράμματός του: *Συμπατριῶται! Μετ' ὀλίγον καλεῖσθε ὅπως προσέλθητε εἰς τὰς κάλπας καὶ ἐκλέξητε τοὺς ἀντιπροσώπους σας ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ, δι' ὧν ἡ Ἤπειρος θέλει συμμεθέξει ἀμέσως εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῶν πραγμάτων τῆς μεγαλυνθείσης Ἑλλάδος. Τί-*

θεται, οὕτω τὸ ἐπιστέγασμα τῆς Ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ὁ Μέγας Ἡμῶν Βασιλεὺς καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Τιμίου αἵματος αὐτοῦ μᾶς ἀπέδωκαν. Καὶ ὁ Δούμας: *Συμπατριῶται! Ἡ 31 Μαΐου εἶναι ἡ μεγάλη ἡμέρα διὰ τὴν Ἤπειρον κατὰ τὴν ὁποίαν καλεῖσθε νὰ προσέλθητε εἰς τὰς κάλπας καὶ ἐνασκήσητε τὸ τιμιώτατον καὶ ἱερώτατον τῶν δικαιωμάτων σας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὡραίαν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν μᾶς ἐδώρησεν ἡ ἔνδοξος σπάθη τοῦ μεγάλου Στρατηλάτου-Βασιλέως καὶ ἡ μεγαλειώδης διάνοια τοῦ ὑπερόχου ἀρχηγοῦ ἡμῶν καὶ τοῦ ἡμετέρου συνδυασμοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.* Στὸ πρόγραμμα τοῦ Π. Δαγκλῆ ὑπογραμμίζονταν οἱ ἔξοχες ἱκανότητες τοῦ Ἐ. Βενιζέλου, τοῦ μόνου *κατὰ τὰς κρισίμους ταύτας περιστάσεις οἰακοστρόφου* καὶ τοῦ μόνου *δεδοκιμασμένης ἱκανότητος καὶ πολυτίμου συμβούλου τῆς Α. Μεγαλειότητος, τοῦ ἐνδόξου καὶ λατρευτοῦ Ἡμῶν Βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ, ὅστις διὰ τῆς νικηφόρου σπάθης Του ἐκλέϊσε καὶ ἐλάμπρυνε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ ὡδήγησε νικηφόρον καὶ δαφνοστεφῆ τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν εἰς ἀλλεπαλλήλους νίκας καὶ ἐχάρισε τὴν Ἐλευθερίαν εἰς ἑκατομμύρια τέως ὑποδούλων ἀδελφῶν.* Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ προγράμματος ἀναφερόταν στὰ ἐθνικὰ θέματα, ποὺ μόνο μὲ τὴ συνεργασία Βενιζέλου-Κωνσταντίνου μποροῦσαν νὰ λυθοῦν καὶ λίγες γραμμὲς ἀφιερώνονταν στὰ τοπικὰ θέματα καὶ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Ἀντίθετα, στὸ πρόγραμμα τοῦ Γ. Δούμα δινόταν ἔμφαση στὶς ἀνάγκες τῶν ἀγροτῶν καθὼς καὶ στὴ σύνθεση τοῦ συνδυασμοῦ του, στὸν ὁποῖο μετεῖχαν *γνήσιοι Ἠπειρῶται, γεννηθέντες ἐν Ἠπείρῳ καὶ ὄχι ξένοι καὶ ἐκ παραδόσεως μόνον Ἠπειρῶται καὶ κανένας τσιφλικοῦχος, ἀφέντης, ἢ ἄεργος ἐπιστήμονας.* Οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοὶ στρέφονταν ἐναντίον τοῦ Δαγκλῆ καὶ τῶν συνυποψηφίων του κι ἀποτέλεσαν τὸ κύριο ἔρεισμα τῆς προεκλογικῆς ἐκστρατείας, μέσω τῆς *Ἠπείρου.* Ἀπὸ τὴν ἐπόμενη τῆς ἔκδοσης τῆς προκήρυξης τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Δούμα, ὡς τὴν ἡμέρα τῶν ἐκλογῶν, δημοσιευόταν στὴν *Ἤπειρο* ὁλοσέλιδος ἐπίτιτλος μὲ μεγάλα κεφαλαῖα γράμματα: *ΔΙΑΤΙ Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΑΤΑΜΑΥΡΙΣΕΙ ΤΟΝ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΝ ΤΟΥ ΔΑΓΚΛΗ* κι ἄρθρο μὲ τὸ ὁποῖο ἐξηγοῦνταν οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς προτροπῆς. Δυὸ κυρίως λόγοι ἐπαναλαμβάνονταν στερεότυπα: α) Ὁ συνδυασμὸς Δαγκλῆ ἔκρυβε *δολοφονικὸν κίνδυνον* γιὰ τὸν ἀγροτικὸ πληθυσμὸ τῆς Ἠπείρου. Μισὴ ντουζίνα ὑποψηφίων ἦταν τσιφλικοῦχοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑπέφερε ὁ κόσμος ἐπὶ τουρκοκρατίας. β) Θ' ἀποτελοῦσε ὕβρη γιὰ ὅλη τὴν ἐπαρχία ἡ παρουσία τῶν ὑποψηφίων τοῦ Δαγκλῆ στὴ βουλή, ἀφοῦ ὡς χτὲς θεωροῦσαν τὴν ἐπαρχία ὡς βάρβαρη χώρα. Συμφορὰ θὰ ἦταν γιὰ τοὺς χωρικοὺς ἂν ἐπικρατοῦσε τὸ ψηφοδέλτιό του, οἱ τσιφλικοῦχοι θὰ τοὺς *τσιγάριζαν.* Μὴν ἀκοῦτε, κατέληγε τὸ ἄρθρο, τί λένε στὰ προγράμματά τους, εἶναι ψέμματα, τὸ καλλίτερο πρόγραμμα στὸν ἄνθρωπο εἶναι οἱ πράξεις του. Καὶ οἱ πράξεις ἐκείνων ποὺ μετέχουν στὸ ψηφοδέλτιο Δαγκλῆ εἶναι ἐναντίον τῶν χωρικῶν.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Δαγκλῆ δὲ χαρίζονταν οὔτε στὸν ἴδιο. Ἀμφισβητοῦσαν πρῶτα τὴν καταγωγή του καί, ἐπειδὴ εἶχε γεννηθεῖ στὴν Ἀταλάντη καὶ μεγάλωσε στὸ Ἀγρίνιο, ὑποστήριζαν πὼς δὲν ἦταν Ἠπειρώτης. Στὴν Ἀθήνα ζώντας -ἔλεγαν- ποτὲ δὲν ἐνδιαφέρθηκε γιὰ κανέναν Ἠπειρώτη, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ Δούμα ποὺ βοηθοῦσε ὅλους, ὅσοι πρόστρεχαν σ' αὐτόν. Περιφρονοῦσε τοὺς Ἠπειρῶτες, ὅπως ἀποδεικνυόταν μ' ἐκεῖνα ποὺ διαμήνυσε στὸ Βενιζέλο, ἔτσι ἰσχυρίζονταν οἱ ἐπικριτές του: *Κούτσουρα θὰ βάλω στὸ ψηφοδέλτιο, βουλευτὲς θὰ βγάλω.* Ὅταν ἦταν στὰ Γιάννινα, συνέχιζαν, ὡς διοικητὴς τοῦ στρατοῦ, ἦταν ἀπρόσιτος γιὰ τοὺς Ἠπειρῶτες, μόνο γιὰ τὶς κοσμικὲς συναναστροφὲς ἐνδιαφερόταν. Τέλος, τοῦ καταλόγιζαν ἀδιαφορία γιὰ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ Ζήτημα. Βέβαια, γιὰ τὴν *Ἤπειρο* καὶ τοὺς ἀρθρογραφοῦντες σ' αὐτή, ὅλα τὰ *ἐλαττώματα* τοῦ Δαγκλῆ ἦταν προτερήματα τοῦ Δούμα. Ὁπωσδήποτε οἱ ἐπικριτικοὶ χαρακτηρισμοὶ ἐναντίον τοῦ Δαγκλῆ καὶ οἱ ἔπαινοι γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Δούμα περιεῖχαν ὁρισμένα στοιχεῖα ποὺ δύσκολα ἀμφισβητοῦνταν, ἡ συνολικὴ εἰκόνα ὅμως ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ὁ Δαγκλῆς π.χ. πράγματι δὲν ἦταν εὔκολα προσιτός, ἀντίθετα μὲ τὸ Δούμα. *Ψυχρότατος τὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ἐκ φύσεως ἀγαθὸς καὶ μειλίχιος τοὺς τρόπους,* σημειώνεται σὲ νεκρολογία τοῦ Δαγκλῆ, στὴν *Ἑστία* Ἀθηνῶν (11-3-1924), ὅταν πέθανε. Ἴσως αὐτὸ ἑρμηνεύει τὴ φαινομενικὰ ἀδιάφορη στάση του ἀπέναντι στὰ προβλήματα τοῦ Ἠπειρωτικοῦ κόσμου, γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ ὁποίου πολὺ ἐνδιαφέρθηκε, παρὰ τὰ λεγόμενα τῶν ἐπικριτῶν του. Ὁ Βενιζέλος, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἐπιθυμοῦσε τὴ συμμετοχὴ τοῦ Δούμα στὸ συνδυασμὸ τῶν Φιλελευθέρων Ἰωαννίνων, οἱ προσωπικὲς ὅμως ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἄντρες κατέληξαν στὸν ἀποκλεισμό του, ποὺ ὁδήγησε στὴν κατάρτιση τοῦ δικοῦ του συνδυασμοῦ. Παρὰ τὶς προσπάθειες ποὺ κατέβαλε ὁ Δούμας γιὰ ν' ἀναγνωριστεῖ καὶ ὁ συνδυασμός του ὡς βενιζελικός, δὲν τὸ κατόρθωσε, τὸ χρίσμα πῆρε μόνον ὁ συνδυασμὸς τοῦ Δαγκλῆ. Ἂς σημειωθεῖ πὼς ὁ στρατηγός, σ' ἀντίθεση μὲ ἄλλα στελέχη τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, παρέμεινε πιστὸς στὸν Κωνσταντῖνο, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὴν ἐξουσία, ἐνημέρωνε μάλιστα τὸ βασιλιά, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρρώστειας του, γιὰ τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς χώρας, ἐκθέτοντάς του, κυρίως, τὶς ἀπόψεις τοῦ ἀρχηγοῦ του γύρω ἀπ' αὐτά.

Ἡ βαρειὰ ἀρρώστεια τοῦ βασιλιᾶ δημιουργοῦσε δύσκολες καταστάσεις γιὰ τὴν πορεία τῆς χώρας. Οἱ ἀντιβενιζελικοί, ὅπως τονίστηκε, τὴν ἀρρώστεια τὴν ἔκαναν προεκλογικὸ σύνθημα καὶ χρησιμοποίησαν κάθε μέσο γιὰ νὰ ὑποδηλώσουν ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἀρρώστειας ἦταν ὁ Βενιζέλος. Οἱ δεήσεις στὶς ἐκκλησίες συνεχίζονταν καὶ τὰ ὑμνολογικὰ ἄρθρα διαδέχονταν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ὀνομαστικῆς γιορτῆς τοῦ Κωνσταντίνου (21 Μαΐου) ὁ Χατζῆς ἔγραψε πάλι ἕνα φλογερὸ ἄρθρο γιὰ νὰ τὸν ἐξυμνήσει, ὁ Δημήτρης, ὁ γυιὸς τοῦ Πέτρου, τὸ ἔκοψε καὶ τὸ φύλαγε

ὡς ἐγκόλπιο. Τὸ ἄρθρο τοῦ Χατζῆ κατέληγε. *Σὺ Μοναδικέ, ποὺ κρατεῖς στὴν ρομφαία Σου τὴν Ἑλλάδα τὴν μεγαλυνθεῖσαν. Σὺ ἀνεκτίμητε καὶ Ἀναντικατάστατε, ὁ ὁποῖος κρατεῖς στὴν σπάθην Σου τὸ ὄνειρον, τὸν ἵμερον τὸν πόθον, τὸ μέλλον τὸ Ἐθνικόν, ποὺ μὲ τὰ μάτια στραμμένα πρὸς τὴν Αὐγὴν τῆς Ἕω Σὲ κυττάει, Σὲ καμαρώνει, Σὲ χαίρεται καὶ παρακαλάει γιατὶ εἶσαι ὁ ΕΝΑΣ καὶ ΜΟΝΟΣ καὶ ὁ ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ καὶ ὁ ΑΝΕΚΤΙΜΗΤΟΣ διὰ νὰ τὸ φέρῃς αὐτὸ τὸ ὄνειρον ἕως ἐκεῖ. ΖΗΘΙ ΒΑΣΙΛΕΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΕ!* Μέσα σ' αὐτὸ τὸ λατρευτικὸ παραλήρημα, ποῦ νὰ χωρέσουν ὁ Βενιζέλος κι ὁ Δαγκλῆς;

Στὴ βενιζελικὴ πλημμύρα ποὺ κατέκλυζε τὴν Ἤπειρο, ὁ κυβερνητικὸς συνδυασμός, τὴ συγκρότηση τοῦ ὁποίου εἶχε ἀναλάβει ὁ ἐγγονὸς τοῦ Μάρκου, Ἀθανάσιος Μπότσαρης, δὲν εἶχε ἐλπίδες ἐπικράτησης, γιαυτὸ καὶ διαλύθηκε. Ὁ Α. Μπότσαρης κι ὁ συνταγματάρχης Δ. Δούλης, ἀπὸ τὰ στελέχη του, δήλωσαν ὅτι θὰ κατέβαιναν ὡς ἀνεξάρτητοι. Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ὑποψηφιότητά του, γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τοὺς δυὸ πρώην συνοψηφίους του, τὸ ἴδιο θὰ ἔκαμαν καὶ οἱ ἄλλοι ὑποψήφιοι Γουναρικοί.

Στὴν ἀρχὴ τῆς προεκλογικῆς περιόδου, ὁ Δημήτρης, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἀρθρογραφία τοῦ Χατζῆ, πίστεψε πὼς ὁ συνδυασμὸς τοῦ Δούμα, ἀντιπροσώπευε τὴν πολιτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσε ὁ βασιλιὰς καὶ ἡ νέα κυβέρνηση. Πῆγε μάλιστα καὶ στὴν πρώτη προεκλογικὴ συγκέντρωση καὶ γύρισε ἐνθουσιασμένος. Μέρα μὲ τὴ μέρα ὅμως διαπίστωνε πὼς καὶ οἱ δυὸ συνδυασμοὶ ἦταν βενιζελικοί, τὴν ἴδια πολιτικὴ ὑπηρετοῦσαν, μόνον οἱ ἐγωισμοὶ τῶν ἐπικεφαλῆς τῶν συνδυασμῶν λειτουργοῦσαν διασπαστικά. Βέβαια καὶ οἱ δυό τους, περισσότερο ὁ συνδυασμὸς τοῦ Δούμα, ἀναφέρονταν μὲ κολακευτικὰ λόγια γιὰ τὸ βασιλιά, ὁ Δημήτρης ὅμως διαισθανόταν, ὅτι αὐτὸ γινόταν γιὰ νὰ καλυφθοῦν τυπικοὶ λόγοι καὶ νὰ ἱκανοποιηθοῦν συναισθηματικά, ὅσοι εἶχαν ἀναστατωθεῖ μὲ τὴν ἀρρώστεια του. Μόνο τὰ ἄρθρα τοῦ Χατζῆ ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν καρδιά του, γιαυτὸ ὁ Δημήτρης ἀπορροῦσε γιὰ τὴ στάση καὶ τὴν ἀπόφασή του νὰ στηρίξει τὸ συνδυασμὸ τοῦ Δούμα, ποὺ ὁρκιζόταν καθημερινὰ πίστη στὸ Βενιζέλο, ποτὲ δὲν ἀμφισβήτησε ὅτι ἦταν φίλος του, ἔστω κι ἂν ἡ διοικούσα ἐπιτροπὴ τῶν Φιλελευθέρων, μόνο τὸ συνδυασμὸ τοῦ Δαγκλῆ ἀναγνώριζε ὡς καθαρόαιμο βενιζελικό. Ἡ δυσφορία ποὺ ἔνοιωθε γινόταν μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τοῦ πατέρα νὰ ψηφίσει τὸν Δαγκλῆ, δὲν τὸ ἔδειχνε ὅμως στὶς οἰκογενειακὲς συγκεντρώσεις, δὲν ἤθελε νὰ τὸν δυσαρεστήσει. Ἦταν καὶ κάτι ἄλλο ποὺ τὸν συγκρατοῦσε. Σὲ μιὰ τελευταία ἀδιαθεσία τοῦ Πέτρου, ὅταν τὸν ἐξέτασε, διαπίστωσε αὔξηση τῆς πίεσής του, δὲν ἦταν ἀνησυχητικὴ πρὸς τὸ παρόν, μποροῦσε ὅμως νὰ γίνει κάτω ἀπὸ δυσμενεῖς συνθῆκες.

Τὴν ἐπόμενη τῆς ὀνομαστικῆς γιορτῆς τοῦ βασιλιᾶ, ἐπηρεασμένος ἀπὸ

τὸν ὕμνο τοῦ Χατζῆ, πῆγε νὰ τὸν δεῖ στὸ γραφεῖο του. Τοὺς βρῆκε ὅλους ἀναστατωμένους, προετοιμάζονταν νὰ μεταφερθοῦν, γραφεῖο καὶ τυπογραφεῖα, σὲ ἄλλο οἴκημα. Ὁ Χατζῆς τὸν δέχτηκε μὲ χαρά, τὸ πρόσωπό του ὅμως δὲν ἔδειχνε τὸν ἐνθουσιασμὸ καὶ τὴν αἰσιοδοξία ποὺ ἔβλεπε ἄλλες φορές. —*Κὺρ Γιώργη* -προσφωνοῦσε τὸν Χατζῆ, ὅπως κι ὁ πατέρας του- *σᾶς βρίσκω σὲ ἀκατάλληλη στιγμή, ἔχετε μετακόμιση, ἔρχομαι ἄλλη φορά.* —*Ὄχι* ἀπάντησε ὁ Χατζῆς καὶ τὸν κράτησε ἀπὸ τὸ χέρι, *ἡ μετακόμιση θ' ἀργήσει ἀκόμα, προετοιμασίες κάνουμε, κάθησε, ἔχω πολὺ καιρὸ νὰ σὲ δῶ.* Στὸ γραφεῖο ποὺ ἀποτραβήχτηκαν γιὰ λίγη ὥρα δὲ μιλοῦσαν. Κοίταζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, λὲς κι ἤθελαν νὰ βυθομετρήσουν τὶς προθέσεις τους, ν' ἀποκρυπτογραφήσουν τὰ μυστικά τους. Πρῶτος μίλησε ὁ Χατζῆς: —*Δὲ σὲ βλέπω εὐχαριστημένο, Δημήτρη, κάτι σὲ βασανίζει, εἶναι ἡ ἀρρώστεια τοῦ βασιλιᾶ ἢ οἱ ἐκλογές;* —*Καὶ τὰ δυό,* πῆρε τὴν κουβέντα του ὁ γιατρός, *εὐτυχῶς ἡ ὑγεία τοῦ βασιλιᾶ πηγαίνει πρὸς τὸ καλλίτερο, ἂν καὶ προαισθάνομαι πὼς θὰ χειροτερεύσει μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν. Θὰ τὶς χάσει ἡ κυβέρνηση, δὲ βλέπεις τί γίνεται ἐδῶ στὴν Ἤπειρο, ὁ βενιζελισμὸς κυριαρχεῖ παντοῦ κι ἀπορῶ πὼς ἐσὺ ποὺ βρίσκεσαι πάντα στὸ πλευρὸ τοῦ βασιλιᾶ, ὑποστηρίζεις ἕνα συνδυασμὸ ποὺ ἂν κερδίσει, τοῦ Βενιζέλου τὴν πολιτικὴ θὰ στηρίξει. Εἶχες ἐνθουσιαστεῖ μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ἀθ. Μπότσαρη, θὰ ἦταν ἐπικεφαλῆς τοῦ κυβερνητικοῦ συνδυασμοῦ, κοντά του βρέθηκαν ὁ Δούλης, ὁ Χρηστοβασίλης κι ἄλλοι ἀγωνιστές, τοὺς ἐγκατέλειψες προτείνοντας στοὺς ψηφοφόρους μιὰ λευκὴ τιμητικὴ ψῆφο γιαυτούς, κι ἔρριξες ὅλο τὸ βάρος τοῦ ἀγῶνα στὴν ὑποστήριξη τοῦ Δούμα, τὸν προορίζεις μάλιστα γιὰ ὑπουργὸ συγκοινωνιῶν στὴν μελλοντικὴ κυβέρνηση Βενιζέλου· τὸ ἄκουσα νὰ τὸ λένε, δὲν τὸ εἶδα ἀκόμα γραμμένο, ἔτσι, κὺρ Γιώργη, προεξοφλεῖς τὸν θρίαμβο τοῦ Βενιζέλου σὲ πανελλήνια κλίμακα.* Ὁ Χατζῆς ἄκουγε τὸ γιατρὸ προσεχτικά, οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιδράσεις του ἦταν ἔντονες, φαίνονταν ἀπὸ τοὺς μορφασμοὺς τοῦ προσώπου καὶ τὴ νευρικότητα τῶν κινήσεών του, ἕνα τσιγάρο ἔσβηνε, ἄλλο ἄναβε, *δίκιο ἔχεις,* ἀπάντησε, *οἱ συλλογισμοί σου εἶναι σωστοί, θὰ χάσουμε, καὶ στὴν Ἤπειρο καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἕλληνες στὶς ἐκλογὲς αὐτὲς ἔχουν ξεχάσει τὴ λογική, δροῦν μόνο συναισθηματικά, προσβλήθηκαν μὲ τὴν ἀποπομπὴ τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, θέλουν νὰ τὸν ἐπαναφέρουν θριαμβευτή, δὲν λογαριάζουν τὶς συνέπειες. Θάταν μάταιη προσπάθεια νὰ ὑποστηρίξω τοὺς κυβερνητικούς, δὲν ὑπῆρχε ἐλπίδα ἐπιτυχίας τους· ρίχνοντας τὸ βάρος στὸ συνδυασμὸ τοῦ Δούμα, ἐλπίζω νὰ πετύχω τὴ διαφοροποίηση μερικῶν ἀπὸ τοὺς ὑποψηφίους του, ν' ἀποκοποῦν ἀπὸ τὸ Βενιζέλο, τέτοιες ἐλπίδες, μικρότερες, διατηρῶ καὶ γιὰ μερικοὺς τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Δαγκλῆ. Αὐτὸ ἴσως νάναι τὸ κέρδος μας ἀπὸ τὶς ἐκλογές. Μικρό, ποὺ δὲν ἀντισταθμίζει τὶς ζημιὲς ποὺ πάθαμε μὲ τὸ διχασμὸ τοῦ λαοῦ, φανατίστηκε ἄλογα, γιὰ μένα μεγάλη ἀπογοήτευση στάθηκε καὶ ἡ διαίρεση τοῦ ἀγωνιστικοῦ κόσμου σὲ δυὸ παρατάξεις, ἡ μιὰ νὰ βρίζει τὴν*

ἄλλη, ν' ἀμφισβητεῖ, νὰ συκοφαντεῖ, τέτοιο κατάντημα δὲν τὸ περίμενα. Ἔχω καὶ γὼ εὐθύνη, δὲ συγκρατῶ πολλὲς φορὲς τὴν πέννα μου, πίστεψέ με ὅμως ὅτι ἀναγκάζομαι, μὲ προκαλοῦν, ἀμφισβητοῦν τὶς προθέσεις μου ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἐκδόθηκε ἡ «Ἤπειρος»· θυσίασα τὰ πάντα στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν πατρίδα καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, κι αὐτοὶ μὲ κατηγοροῦν πὼς ἔπαιρνα χρήματα ἀπὸ τὸ Γενικὸ προξενεῖο τῆς Ἑλλάδας στὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὸν κουμπάρο σου, τὸ μακαρίτη Φορέστη, γιὰ νὰ ἐκδίδω τὴν ἐφημερίδα. Ἔδωσε κάποιες ἐνισχύσεις τὸ προξενεῖο, σταγόνα στὸν ὠκεανὸ τῶν δαπανῶν, αὐτὸ ἦταν τὸ μεμπτὸ ἢ ὁ ραγιαδισμὸς τῶν ἐπικριτῶν μου, συνεργάζονταν στενὰ μὲ τοὺς Τούρκους, καλοπερνοῦσαν κι ἔκαναν περιουσίες. Ἄρχισαν καὶ τελευταῖα ἀνάλογους ψιθύρους, λένε πὼς εἶμαι ἕτοιμος νὰ ἐξαγοραστῶ ἀπὸ ὑποψήφιους τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Δαγκλῆ, ντροπή τους, νομίζουν ὅτι μὲ χρήματα μποροῦν νὰ ἐξαγοράσουν τοὺς δημοσιογράφους, ὅπως τοὺς ἀφελεῖς ψηφοφόρους, θὰ τοὺς τὰ γράψω. Ἡ «Ἤπειρος» ἀκολουθεῖ τὴ δική της πολιτική, ποτὲ δὲν γίνεται ὄργανο κανενός, κι ἂν σήμερα ὑποστηρίζει τὸ συνδυασμὸ τοῦ Δούμα, σοῦ ἐξήγησα τοὺς λόγους· εἰλικρινὰ πιστεύω ἀκόμα, πὼς στὸ συνδυασμὸ τοῦ Δαγκλῆ οἱ μισοὶ εἶναι τσιφλικάδες καὶ φανατικοὶ ὑποστηρικτὲς τοῦ δόγματος «γέννημα καὶ θρέμμα», ἀγωνιστήκαμε ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπ' αὐτοὺς καὶ τώρα ἔρχονται νὰ καθήσουν πάλι στὸ σβέρκο μας. Δὲν τοὺς ἀνέχομαι, θὰ τοὺς πολεμήσω ὅσο μπορῶ... Σταμάτησε. Ὁ Δημήτρης εἶχε ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ συνομιλητῆ του κι ἀπὸ τὸ πάθος του. Τὶ ν' ἀντιτείνει στὴ λογικὴ τοῦ Χατζῆ καὶ στὰ ἐπιχειρήματά του; Σηκώθηκε, τοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι, *νὰ μὲ λογαριάζεις πάντα στὸ πλευρό σου κὺρ Γιώργη,* εἶπε κι ἔφυγε. *Σ' εὐχαριστῶ παιδί μου,* ψιθύρισε ὁ Χατζῆς, σφουγγίζοντας τὸν ἱδρώτα ποὺ πλημμύριζε τὸ πρόσωπό του. Εἶχαν ἀρχίσει οἱ καλοκαιρινὲς ζέστες, ἦταν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀναστάτωση ἀπὸ τὴν κουβέντα, ποὺ δημιουργοῦσε τέτοιες ἀντιδράσεις...

Ἕνα δεκαήμερο ἀπέμεινε ὡς τὴν ἡμέρα τῶν ἐκλογῶν· ὁ προεκλογικὸς πυρετὸς καθημερινὰ ἀνέβαινε, μ' ἔντονες ἐκδηλώσεις φανατισμοῦ κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές, κάποτε ἔφταναν στὰ ὅρια τοῦ παραλογισμοῦ. Στὴν προεκλογικὴ διαμάχη μπῆκαν κι ἄνθρωποι, ἐπιστήμονες κυρίως, ποὺ δὲν εἶχαν σκοπὸ ν' ἀναμιχθοῦν στὴν πολιτική, ἡ δίνη ὅμως τῶν γεγονότων τοὺς ὁδήγησε σὲ χώρους ὅπου ποτὲ δὲν εἶχαν προσβάσεις. Πολλοὶ ἔγιναν κι ἀρθρογράφοι τῶν δυὸ ἐφημερίδων, τῆς *Ἠπείρου* καὶ τῆς *Σημαίας,* γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν ἀπ' ἐκεῖ τὴν ὑποψηφιότητα τῶν φίλων τους, ἢ νὰ ἀπαντήσουν σὲ ἐπικρίσεις τῶν ἀντιπάλων. Ὁ γιατρὸς Σταυρίδης, π.χ., ἄφησε τὰ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα του γιὰ νὰ πιάσει τὴν πέννα, ἦταν φίλος τοῦ Δαγκλῆ καὶ δὲν ἐπέτρεπε τὸ παραμικρὸ σχόλιο ἐναντίον τῆς προσωπικότητάς του. *Οἱ τολμῶντες* -ἔγραφε στὴ *Σημαία*- *ν' ἀναφέρωσιν ἀνευλαβῶς τὸ ὄνομα τοῦ πεφιλημένου τέκνου τῆς Ἠπείρου, τοῦ εὐκλεοῦς στρα-*

τηγοῦ τῆς μεγαλυνθείσης Ἑλλάδος κ. Δαγκλῆ, δέον νὰ τερματίσωσι τὰς ἀτόπους αὐτῶν ὕβρεις. Κρεῖττον σιωπᾶν ἢ λαλεῖν ἃ μὴ πρέπει... Οἱ ἄλλοι, οἱ ἀντίπαλοι, ἀπαντοῦσαν: *Κανένας δὲν μίλησε γιὰ τὸ στρατηγὸ Δαγκλῆ, ἐκεῖνον ποὺ κατακρίνουμε εἶναι ὁ πολιτικὸς Δαγκλῆς.* Γενικὰ διαπιστώνεται ὅτι καὶ οἱ δυὸ παρατάξεις μεγαλύτερη προσοχὴ ἔδιναν στὴν ὑποδαύλιση τοῦ φανατισμοῦ καὶ στὶς προσωπικὲς ὑβριστικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων, παρὰ στὴν παράθεση ἐπιχειρημάτων καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῶν προγραμμάτων τους. Ἡ παλαιοκομματικὴ νοοτροπία τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδας, ὡς πρὸς τὸν τρόπο διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν, μεταφέρθηκε ἀτόφια στὴν Ἤπειρο γιὰ νὰ βελτιωθεῖ... πρὸς τὸ χειρότερο.

Δημ. Κίγκος, ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος της *Βλιόρας* καὶ βουλευτὴς Ἰωαννίνων ἐπὶ τουρκοκρατίας

Τὸ κύριο σύνθημα τῶν ὑποψηφίων τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Δούμα καὶ τῶν δημοσιογραφικῶν ὀργάνων του ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι τὸ: *μαῦρο στὸ γέννημα καὶ θρέμμα, μαῦρο καὶ στοὺς τσιφλικούχους ποὺ ἀποτελοῦν τὴ σπονδυλικὴ στήλη τοῦ συνδυασμοῦ Δαγκλῆ.* Οἱ ὑποψήφιοι καὶ ὑποστηρικτὲς τοῦ Δαγκλῆ κατηγοροῦσαν τοὺς ἀντιπάλους τους γιὰ πλαστογράφους τῆς ἰδεολογίας τοῦ βενιζελισμοῦ καὶ γιὰ ν' ἀντικρούσουν τὶς αἰτιάσεις τους περὶ τσιφλικούχων κ.λ.π. πρόβαλαν τὸ ἀστήρικτο ἐπιχείρημα ὅτι *οἱ ἐννέα τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Δούμα* -κατὰ τὴ *Σημαία*- *κατάγονται μὲν ἐξ Ἠπείρου, εἶναι ὅμως Παλαιοελλαδῖται, καὶ ὡς Παλαιοελλαδῖται γνωρίζουν πολλὰ πολιτικὰ κόλπα καὶ πολιτικὰ τερτίπια, πολιτεύονται μὲ τὸ ψεῦδος, τὴν ἀπάτην, μὲ τὴν κακοήθειαν, μὲ τὰς ὕβρεις, μὲ τὰς συκοφαντίας...* Καὶ συνέχιζε ἡ *Σημαία*: *Δύνανται ν' ἀγοράσουν ΑΣΕΛΛΓΟΠΩΓΩΝΑΣ Γαγάρηδες ζῶντας ἄνευ ἐπαγγέλματος καὶ μὲ τὰ δεκάρικα τῶν μὲν ἢ τῶν δέ...* Ἦταν πολὺ βαρεῖς οἱ χαρακτηρισμοὶ γιὰ τὸ Γ. Γάγαρη, ὑποψήφιο τοῦ συνδυασμοῦ Δούμα. Ὁ δυστυχής, ἀγωνιζόταν δεκαετίες ὁλόκληρες, μὲ τὴ *Φωνὴ τῆς Ἠπείρου*, γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς Ἠπειρῶτες στὴν ἀποτίναξη τῆς τυρανίας, πρόσφερε τὶς ὑπηρεσίες στὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση κι ἀντιμετωπιζόταν, στὰ γηρατειά του, κατὰ τρόπο ἀπα-

ράδεκτο. —*Μὰ καλὰ τὸ Γάγαρη βρῆκαν νὰ ὑβρίσουν γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸ Δούμα;* ἔλεγε στὶς συγκεντρώσεις ὁμοϊδεατῶν του ὁ Χατζῆς. *Ἔχει ἀνάγκη ὁ Γάγαρης ἀπὸ τὰ δεκάρικα τῆς ἐπαιτείας; Κοτζὰμ διευθυντὴς τῆς μεγάλης ἀσφαλιστικῆς ἑταιρείας «τῆς Ἀδριατικῆς» εἶναι, παίρνει τὸ μήνα μισθὸ περισσότερο ἀπ' ὅσο διέθεσε ὁ Δαγκλῆς ἐφάπαξ γιὰ νὰ ἀγοράσει «τὸ δημοσιογραφικὸν κάρρο του», ὁ Γάγαρης νὰ ἐπαιτεῖ;*

Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἔκρηξης τοῦ φανατισμοῦ κάποια ἄλλα γεγονότα, ποὺ εἶχαν ζωτικὴ σημασία γιὰ τὴν τύχη τῆς Ἑλλάδας, περνοῦσαν στὶς ἐφημερίδες μὲ λίγες γραμμὲς μόνο. Ἡ Ἀλβανία π.χ. μὲ τὶς ἐπιχειρήσεις τῶν Σέρβων διαμελιζόταν, κίνδυνοι δημιουργούνταν πάλι γιὰ τὴ Β. Ἤπειρο. Ἄλλα γεγονότα, κληρονομημένα ἀπὸ τὸ 1914, ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν πόλη, δὲν προξενοῦσαν πιὰ ἐνδιαφέρον, αὐτὸ εἶχε ἐξαντληθεῖ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τὴ διαφοροποίηση τῶν προσώπων λόγω τῆς κομματικῆς ἐμπλοκῆς.- Ἡ Μητρόπολη, ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες, ἔκανε δημοπρασία στὶς 17 Μαΐου, γιὰ πολλοστὴ φορά, μὲ σκοπὸ τὴν ἐκποίηση τῶν ἐπίπλων τοῦ *Πολιτικοῦ Συλλόγου*, τὰ ὁποῖα εἶχαν περισυλλεγεῖ στὸ Ὀρφανοτροφεῖο *Γεωργίου Σταύρου*. Ἡ *Ἤπειρος*, πιστεύοντας πὼς ὁμιλεῖ ἐξ ὀνόματος τῶν ἀγωνιστῶν, κατάγγειλε τὴ δημοπρασία, ὄχι γιατὶ δὲν εἶχε δικαίωμα ἡ Μητρόπολη νὰ τὴν κάνει, ὅπως ὑποστήριζε πρὶν ἕνα χρόνο, ἀλλὰ γιατὶ δὲν ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους περὶ δημοπρασιῶν. Πράγματι ἡ δημοπρασία ἀκυρώθηκε καὶ προκηρύχτηκε ἄλλη, τὰ σχόλια ὅμως τοῦ Χατζῆ δὲν εἶχαν ἀπήχηση σ' ὅλο τὸν ἀγωνιστικὸ κόσμο, ὁ καθένας τώρα ἔβλεπε τὰ γεγονότα, ἀκόμα καὶ τὸ ἀγωνιστικὸ παρελθόν, μὲ τὸ πρίσμα τοῦ κομματικοῦ συμφέροντος...

Εἶχε φτάσει καὶ στὰ Γιάννινα, καὶ διαφημιζόταν στὶς ἐφημερίδες, τὸ νέο φάρμακο κατὰ τῆς ἑλονοσίας, ἡ ἀντιπλασμωδίνη. Οἱ διαφημιστὲς ὑποστήριζαν πὼς θεράπευε γρήγορα καὶ σίγουρα τὴν ἀρρώστεια, χωρὶς ὑποτροπές, πὼς ἦταν ἀνώτερη ἀπὸ τὸ κινίνο ποὺ εἶχε παρενέργειες. Ὡστόσο τὸ κινίνο ἀπέμεινε τὸ κυριότερο φάρμακο καταπολέμησης τῆς ἑλονοσίας γιὰ πολλὲς δεκαετίες.

Τὸν ἔπαινο τοῦ κοινοῦ εἶχε ἀποσπάσει τὸ *κασέρι Τσουρίδου*, ποὺ κατασκευαζόταν στὴν Κατσικὰ *ἐκ τοῦ πεφημισμένου γάλακτος* τῆς περιοχῆς, ἀπὸ εἰδικοὺς τυροκόμους, φερμένους ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη.

Παρὰ τὶς ἀπεγνωσμένες προσπάθειες τῶν ὑποψήφιων τοῦ Δούμα νὰ δημιουργήσουν τὴν ἐντύπωση, μὲ δηλώσεις καὶ τηλεγραφήματα τοῦ Βενιζέλου -οἱ ἀντίπαλοι τὰ χαρακτήρισαν πλαστὰ- ὅτι αὐτοὶ ἐκπροσωποῦν τὸν βενιζελισμὸ στὰ Γιάννινα, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν Φιλελευθέρων δὲν πείστηκε καὶ ὑπερψήφισε τὸ συνδυασμὸ τοῦ Δαγκλῆ. Μάταια τὰ Ἠπειρωτικὰ σωματεῖα Ἀθηνῶν-Πειραιῶς δημοσίευσαν ἔκκληση, τὴ μέρα τῶν ἐκλογῶν, νὰ ψηφιστεῖ ὁ συνδυασμὸς τοῦ Δούμα καὶ νὰ δοθοῦν, χάριν τιμῆς, λευκὲς ψῆφοι στοὺς Δ. Δούλη καὶ Ἀθ. Μπότσαρη, ἦταν ἀργά, τὸ ρεῦμα ἦταν ἀδύνατο ν' ἀντιστραφεῖ. Ὁ συνδυασμὸς τοῦ Δαγκλῆ κέρδισε τὶς ἐκλογὲς καὶ λόγω τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος, πλειοψηφικὸ μὲ κάλπη καὶ σφαιρίδιο, ἐξέλεξε 11 ἀπὸ τοὺς 12 βουλευτὲς τοῦ νομοῦ. Μιὰ μόνο ἕδρα ἔχασε, τὴν κέρδισε ὁ ἀνεξάρτητος Κ. Καζαντζῆς, «ἄσπονδος» φίλος τοῦ Γ. Χατζῆ, στενότατος φίλος του ἀργότερα. Σύμφωνα μὲ τὰ ἐπίσημα ἀποτελέσματα τοῦ Πρωτοδικείου Ἰωαννίνων, ἡ σειρὰ ἐπιτυχίας τῶν ἐκλεγμένων βουλευτῶν ἦταν ἡ ἑξῆς: Π. Δαγκλῆς, ψῆφοι 22.225 (22.087 κατὰ

ἔντυπο τοῦ Πρωτοδικείου Ἰωαννίνων, σωζόμενο στὸ Ἀρχεῖο Δαγκλῆ), Κ. Μελᾶς 21.405, Π. Φλῶρος 19.762, Γ. Γκάλκος 18.871, Εὐγ. Χατζῆς 18.814, Στ. Γερομίχας 18.534, Τ. Μπότσαρης 18.525, Γρ. Τσόγκας 17.798, Κ. Καζαντζῆς (ἀνεξάρτητος) 17.755, Ν. Βλαχλείδης 17.440, Ι. Πισπιρῆς 17.398, Δ. Κίγκος 16.719. Πρῶτος ἐπιλαχὼν ἦρθε ὁ Σπ. Μέκιος, τοῦ συνδυασμοῦ Δαγκλῆ καὶ δεύτερος ὁ Γ. Δούμας, τοῦ ἀντίπαλου συνδυασμοῦ, μὲ 1.080 ψήφους λιγότερους ἀπὸ τὸν προηγούμενο. Μερικὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴ σειρὰ ἐπιτυχίας: α) Ὁ Κ. Μελᾶς, λόγω τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς ποὺ διέθετε ἡ οἰκογένειά του, ἦρθε δεύτερος. β) Ὁ ἀρχηγὸς τῆς *Βλιόρας* Δ. Κίγκος ἦρθε τελευταῖος, ἀπόδειξη πὼς τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ παλιὰ κόμματα τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας εἶχε χάσει τὴ δύναμή του. γ) Ὁ Κ. Καζαντζῆς, παρὰ τὴν ἐχθρικὴ στάση ποὺ τήρησε ἀπέναντί του ἡ *Ἤπειρος* κι ὁ ἀγωνιστικὸς κόσμος, ἐκλέχτηκε, σὲ καλὴ θέση μάλιστα, κι αὐτὸ ἀποδεικνύει πὼς συσπείρωσε γύρω του μεγάλη μερίδα *Μητροπολιτικῶν*, καθὼς κι ὅσους, κατὰ τὸν ἕνα ἢ ἄλλο τρόπο, εἶχαν συνεργαστεῖ μὲ τὴν τουρκικὴ διοίκηση.

Κωνσταντῖνος (Κοκὸς) Μ. Μελᾶς βουλευτὴς Ἰωαννίνων

Ἦταν φυσικό, τὴν ἑπόμενη τῶν ἐκλογῶν ἡ *Σημαία* νὰ πανηγυρίζει γιὰ τὴ νίκη τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Δαγκλῆ καὶ ἡ *Ἤπειρος* νὰ προσπαθεῖ νὰ ἑρμηνεύσει τὰ αἴτια τῆς ἀποτυχίας τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Δούμα. Τὴν τελευταία ἀπέδιδε σὲ ἐκλογικὰ ὄργια, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἐπισημοποιηθοῦν μὲ σαφεῖς καταγγελίες, σὲ βοήθεια τῶν τούρκων ψηφοφόρων πρὸς τοὺς τσιφλικούχους ὑποψηφίους τοῦ συνδυασμοῦ Δαγκλῆ, ὑποστήριζαν ἔτσι καὶ τὰ δικά τους συμφέροντα ὡς τσιφλικοῦχοι, οἱ Φιλελεύθεροι, ἔλεγαν, εἶχαν ὑποσχεθεῖ νὰ βοηθήσουν καὶ τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ τούρκου γιαννιώτη Μουζεβὶρ Πατσαντᾶ, γιοῦ τοῦ Χαϊρῆ, τὸ ἀρχοντικό του σωζόταν ὡς τὶς μέρες μας, λίγο παρακάτω ἀπὸ τὸ *Παλλάδιο*, στὴν ἀπέναντι πλευρά. Κατὰ τὴν *Ἤπειρο*, πάντα, καὶ οἱ μουφτῆδες σὲ πολλὰ τζαμιὰ ἔπλεξαν τὸν πανηγυρικὸ ὑποψηφίων τοῦ Δαγκλῆ, ἀκόμα καὶ μερικοὶ μητροπολίτες εἶχαν μεταβληθεῖ σὲ κομματαρχίσκους κι ὄργανά του. Σ' αὐτοὺς δὲν πρέπει νὰ περιλαμβανόταν ὁ μητροπολίτης Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδων, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ μ' ἐπιστολή του εἶχε ἐκδηλώσει ἔμμεσα τὴ συμπαράστασή του στὸν Δαγκλῆ, κατὰ τὴν κρίση τοῦ ἴδιου τοῦ στρατηγοῦ, πολέμησε ὄχι μόνο τὸ συνδυασμό του, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο.

Στὴ Β. Ἤπειρο, μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀναφέρθηκε, ἐκλέχτηκαν ὡς βουλευτὲς οἱ ἑξῆς: α) περιφέρεια Ἀργυροκάστρου: Γ. Ζωγράφος, Δ. Δούλης,

Κ. Κυρίτζης, β) Ρίζης - Ζαγορᾶς - Πωγωνίου: Π. Ζάππας, γ) Δελβίνου: Μουζίνας καὶ Λέζος, δ) Πρεμετῆς: Ἀδαμίδης καὶ Σωτηριάδης, ε) Χιμάρας: Ι. Σπυρομήλιος, στ) Κορυτσᾶς: Κούτης, Σκενδέρης, Χαρισιάδης, Δάρδας καὶ Εὐφραὶμ Γκίνης, δάσκαλος, ἀπὸ τὰ πιὸ δραστήρια στελέχη τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν περιοχή.

Ἡ ἀνάλυση τῶν ἀποτελεσμάτων συνεχίστηκε γιὰ πολλὲς μέρες. Ὁ Γ. Χατζῆς, καὶ ὡς Πελλερὲν ἀκόμα στὸ χρονογράφημα διατύπωνε ἑρμηνεῖες ἢ ἐπισήμαινε καταστάσεις ποὺ τοῦ φαίνονταν παράξενες. Τοῦ προξένησε π.χ. μεγάλη ἐντύπωση πώς, ἐνῶ ὅλοι περίμεναν νὰ γίνει *χαλασμὸς Κυρίου* τὴν ἑπόμενη τῶν ἐκλογῶν ἀπὸ τοὺς νικητές, δὲ σημειώθηκε καμιὰ ἐκδήλωση. Αὐτὸ τὸν ὁδηγοῦσε στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ φανατισμὸς τῆς προεκλογικῆς περιόδου ἦταν τεχνητός, δὲ στηριζόταν σὲ συνειδητὴ πίστη. Ἄλλη διαπίστωσή του ἦταν πὼς μὲ τὴ μέθοδο τοῦ χρίσματος, ὁ λαὸς ὑποχρεώθηκε νὰ ψηφίσει τοὺς *κεχρισμένους* κι ὄχι ἐκείνους ποὺ ὁ ἴδιος ἤθελε. Ἔκρινε πὼς τὸ Ζαγόρι φάνηκεν ἀγνῶμον πρὸς τὸν Ζαγορίσιο Γ. Δούμα, θερμὸ συμπαραστάτη τῆς ἐπαρχίας, ὑπερψήφισε ἄσχετους κι ἀγνόησε αὐτόν. Κάκιζε τοὺς Ἠπειρῶτες ποὺ καταψήφισαν ἕναν ἐθνικὸ ἥρωα, ὅπως τὸν Σπ. Σπυρομήλιο, κατηγοροῦσε τὸν πρόεδρο τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Φιλελευθέρων καὶ βουλευτὴ Κερκύρας Κ. Ζαβιτσάνο, γιατὶ ὑπερηφανευόταν προεκλογικά, πὼς μὲ τὶς δικές του ἐνέργειες ματαιώθηκε ἡ ἵδρυση ἐφετείου στὰ Γιάννινα καὶ μεταφέρθηκε ἐκεῖ ἡ ἕδρα τῆς VIIIης μεραρχίας, ἀκόμα καὶ τὸ Ε΄ Σῶμα στρατοῦ, ἔλεγε, πὼς θὰ μετακινοῦσε στὸ νησί. Οἱ Ἠπειρῶτες -τόνιζε- λησμόνησαν τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὸ ἐφετεῖο καὶ ψήφισαν τὸ κόμμα ποὺ ματαίωσε τὴν ἵδρυσή του.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κυβερνητικοὺς ὑποψήφιους Δ. Δούλη καὶ Ἀθ. Μπότσαρη, ποὺ κατέβηκαν ὡς ἀνεξάρτητοι καὶ πῆραν ἕνα τιμητικὸ ποσοστὸ ψήφων, μὲ ἀνεξάρτητη κάλπη μετεῖχαν στὶς ἐκλογὲς καὶ οἱ: Ἐλ. Ἀθανασιάδης, Ὀρέστης Βάλλας, Βασ. Μέντζιος, Γεώργ. Μπάρδας, Νικ. Ρούσης, Ἀθ. Λιούμας, Ἀχμὲτ Ντῖνος, Μουζαβὶρ Χ. Πατσαντᾶς.

Ὁ ἀπόηχος τῆς ἐκλογικῆς ἀναμέτρησης ἔσβηνε μέρα μὲ τὴ μέρα, ὅταν δημοσιεύματα ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων ἔδωσαν τὸ ἔναυσμα γιὰ νέα ἀντιπαράθεση μεταξὺ τῶν κομμάτων, μὲ σοβαρὸ ἀντίκτυπο στὴν κοινὴ γνώμη. Ἦταν οἱ κατηγορίες γιὰ χρηματισμὸ κυβερνητικῶν ἐφημερίδων ἐκ μέρους τῆς γερμανικῆς πρεσβείας —τῆς ὁποίας τὸ ἁρμόδιο τμῆμα διηύθυνε ὁ διαβόητος βαρῶνος Σὲγκ— γιὰ ν' ἀρθρογραφοῦν ὑπὲρ τῆς γερμανικῆς πολιτικῆς, ποὺ ὑποστήριζε τὴν οὐδετερότητα. Τὸ ζήτημα πῆρε μεγαλύτερες διαστάσεις κατὰ τὶς δεύτερες ἐκλογὲς τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1915, ὅταν τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων κήρυξε ἀποχή, εἶχε δημιουργηθεῖ ὅμως καὶ κατὰ τὶς ἐκλογὲς τῆς 31ης Μαΐου. Λίγες μέρες πρὶν ἀπ' αὐτές, ὁ Γ. Χατζῆς ἔγραφε πὼς *μὲ χρήματα ὁρισμένοι μποροῦν ν' ἀγοράσουν ψήφους, ἐφημερίδες ὅμως μὲ χρήματα οὔτε ἀγοράζονται οὔτε πωλοῦνται.* Ὅμως τὰ δη-

μοσιεύματα σὲ βενιζελικὲς ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν γιὰ χρηματισμὸ συνεχίζονταν κι αὐτὸ ὑποχρέωσε τὸν Χατζῆ νὰ τὰ χαρακτηρίσει ὡς συκοφαντικὰ κι ἀνυπόστατα. Ἔκανε μάλιστα ὑπαινιγμοὺς πὼς ἂν ἀλήθευαν οἱ κατηγορίες γιὰ χρηματισμὸ ἐφημερίδων ἀπὸ τὸ βαρῶνο Σέγκ, τὸ ἴδιο θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ καὶ γιὰ χρηματισμὸ ἀντιπολιτευόμενων ἐφημερίδων ἀπὸ τὶς πρεσβεῖες τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας: *Πρέπει τάχιστα -τόνιζε- καὶ ὁ βαρῶνος Σὲγκ καὶ ἡ Ἀγγλικὴ πρεσβεία καὶ ἡ Γαλλικὴ τοιαύτη καὶ ὁ ξένος κόσμος νὰ πεισθοῦν ὅτι τὴν Ἑλλάδα κατοικοῦν ἴσως ὀξύθυμοι ἄνθρωποι, ἰσχυρογνώμονες εἰς τὰ πολιτικά των πάθη, ἀλλὰ ἔντιμοι πολῖται, τοὺς ὁποίους κανεὶς δὲν δύναται νὰ ἀγοράσῃ. Τοῦτο μόνον ὁ Τύπος δύναται νὰ τὸ πράξῃ - ἀντὶ νὰ υἱοθετῇ τοιαύτας ἀτιμίας.* Κατὰ τέλη Ἰουνίου, ἡ *Ἤπειρος* δημοσίευσε μιὰ εἴδηση ποὺ ὁπωσδήποτε πέρασε *ἐκ παραδρομῆς τῆς συντάξεως*, ἀλλοιῶς θὰ ἦταν καθαρὴ ὁμολογία χρηματισμοῦ ἑλληνικῶν ἐφημερίδων ἐκ μέρους τῆς γερμανικῆς πρεσβείας· σύμφωνα μὲ τὴν εἴδηση, ὁ γιατρὸς τοῦ βασιλιᾶ Κράους (κατὰ πληροφορίες τῆς *Ἐφημερίδος τῆς Λωζάνης)* δήλωσε, γυρίζοντας στὴ Γερμανία, ὅτι ἡ πολιτικὴ τοποθέτηση τῶν Ἑλλήνων ἦταν *ἁπλῶς ζήτημα χρημάτων* κι ὅτι ὁ βαρῶνος Σὲγκ στὴν Ἀθήνα κι ὁ ἕλληνας πρεσβευτὴς Στρέιτ στὴν Κωνσταντινούπολη ἔκαναν καλὰ τὴ δουλειά τους γιὰ νὰ γίνει ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη ἡ πολιτικὴ τῆς Γερμανίας. Κατὰ τὶς ἴδιες δηλώσεις, γιὰ τὶς ἐκλογὲς τῆς 31 Μαΐου εἶχαν διατεθεῖ σ' ἕνα νομὸ μόνο 600.000 μάρκα. Βέβαια, στὸ ἑπόμενο φύλλο της (1.7.1915) ἡ *Ἤπειρος* χαρακτήρισε τὴν εἴδηση -ποὺ εἶχε δημοσιευτεῖ *ἐν ἀγνοίᾳ* τῆς διεύθυνσης- ὡς *βλακώδη καὶ χαλκευμένη* καὶ ἔκανε σφοδρότατη ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Ἑλβετῶν κι Ἀθηναίων δημοσιογράφων ποὺ κατασκεύαζαν τέτοιες εἰδήσεις προσβλητικὲς γιὰ τὴν τιμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Σίγουρα ἡ ὀργὴ τοῦ Χατζῆ γιὰ τὸ τηλεγράφημα δὲν ἦταν ἐπίπλαστη ἢ προσπάθεια κάλυψης ἔνοχης συνείδησης, τὸ θέμα ὅμως τοῦ χρηματισμοῦ τῶν ἐφημερίδων δημιουργοῦσε προβληματισμοὺς στὴν κοινὴ γνώμη. Τί ἦταν ἀλήθεια ἀπ' ὅλα αὐτὰ καὶ τί εἶχε σχέση μὲ τὶς ἐφημερίδες τῶν Γιαννίνων;

Στὶς 21 Σεπτεμβρίου τοῦ 1915, μιὰ μέρα πρὶν ὁ Βενιζέλος παραιτηθεῖ γιὰ δεύτερη φορὰ ἀπὸ κυβερνήτης, κατάγγειλε στὴ βουλὴ ὅτι τὴν ἐπιστράτευση ποὺ εἶχε ἀποφασίσει ἡ κυβέρνησή του τὴν ἀντιστρατεύονταν μόνον οἱ *ἀργυρώνητες* ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν. *Οἱ ἐφημερίδες αὐτές*, συνέχισε, *ἐπώλησαν τὸν καλαμόν των εἰς ξενικὴν προπαγάνδαν*, ὑπονοώντας τὴ γερμανική, καὶ *μὲ τὸν ἐξωνημένον κάλαμόν των*, προσπαθοῦσαν νὰ ἐνσπείρουν ἀμφιβολίες στὴν ἐθνικὴ ψυχή, ἂν οἱ θυσίες ἦταν ἀναγκαῖες ἢ περιττές. Ὁ Βενιζέλος ὑπονοοῦσε τὶς ἐφημερίδες *Νέα Ἡμέρα* καὶ *Ἐμπρός*, κάτι ποὺ ἐπιβεβαιώθηκε ἀπὸ τὰ δημοσιευθέντα *Μυστικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης*. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τηλεγραφικές του ἐκθέσεις ὁ πρεσβευτὴς Σίλασσου σημείωνε ὅτι: *Εἰς τὰ Ἰωάννινα, μίαν ἀκρόπολιν τοῦ Βενιζελισμοῦ, προέβη ἤδη τὸ προξενικόν μας γραφεῖον εἰς σχετικὴν συμφωνίαν μὲ δύο ἀπὸ τὰς*

πλέον διαδεδομένας ἐφημερίδας. Διὰ τὴν πραγματοποίησίν της ἀπαιτοῦνται 5.000 φράγκα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἥμισυ θὰ κατεβάλλομεν ἡμεῖς καὶ τὸ ἄλλο ἥμισυ οἱ Γερμανοί. Παρακαλῶ ἔγκρισίν σας. Ὁ καθηγητὴς Π. Ἐνεπεκίδης δὲν ἔχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἔγκριση δόθηκε, δὲν παρουσιάζει ὅμως ἀποδείξεις, ὅπως ἐκεῖνες ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἀθηναϊκὸ *Ἐμπρός*. Ἡ ἀναφερόμενη ἐξαγορὰ τῶν γιαννιώτικων ἐφημερίδων τοποθετεῖται, σύμφωνα μὲ τὸ τηλεγράφημα τοῦ Σίλασσυ, κάπου δέκα μέρες νωρίτερα ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς τὶς 6/19 Δεκεμβρίου 1915. Μιὰ προεκλογικὴ ὅμως ἐκστρατεία, ἀπὸ ἐξαγορασμένες ἐφημερίδες, γιὰ ν' ἀποδώσει δὲ φτάνει ἕνα δεκαήμερο, χρειάζεται πολὺς χρόνος. Ὁ Σίλασσυ μιλάει γιὰ ἐξαγορὰ δυὸ ἐφημερίδων ποὺ εἶχαν τὴ μεγαλύτερη κυκλοφορία *(τὶς πλέον διαδεδομένες)*. Τέτοια κυκλοφορία τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν ἡ *Ἤπειρος* τοῦ Γ. Χατζῆ καὶ ἡ *Σημαία* τοῦ Ν. Λάππα. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1915 ἐκδόθηκε κι ὁ *Ταχυδρόμος* τοῦ Ἀχ. Γεωργιάδη, βενιζελικῆς ἀπόκλισης, κυκλοφοροῦσε ἀκόμη κι ὁ *Ἀγρότης* τῶν Ζυγούρη - Ζαλοκώστα (Νοέμβριος 1915), ἀλλὰ δὲν ἦταν πολιτικὴ ἐφημερίδα. Ἂν, λοιπόν, δόθηκαν χρήματα στὴν *Ἤπειρο* τοῦ Χατζῆ, -οἱ φῆμες καὶ στὰ κατοπινὰ χρόνια, αὐτὸν ἔφεραν πὼς χρηματίστηκε ἀπὸ τὸ βαρῶνο Σέγκ, οἱ βενιζελικοὶ φρόντιζαν νὰ τὶς συντηροῦν- ἡ ἄλλη εὐρείας κυκλοφορίας γιαννιώτικη ἐφημερίδα ἦταν ἡ *Σημαία*, ποὺ εἶχε προσχωρήσει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ ἀντιβενιζελικὸ στρατόπεδο.

Παρὰ τὶς ἀποκαλύψεις τῶν *Μυστικῶν Ἀρχείων τῆς Βιέννης*, μένουν ἀκόμα ἀναπάντητα πολλὰ ἐρωτηματικά, σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τουλάχιστο τὸν χρηματισμὸ γιαννιώτικων ἐφημερίδων ἀπὸ τοὺς Γερμανούς.

Ἕνα σοβαρὸ ἀτύχημα στὸ Βασίλη, κατὰ τὴ διάρκεια στρατιωτικῆς ἄσκησης, δημιούργησε ἀναστάτωση στὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας τοῦ Πέτρου Κωστίδη. Ὁ Βασίλης κινδύνεψε νὰ χάσει τὸ δεξὶ πόδι του, καθὼς σιδερένιο δοκάρι ὑπόστεγου, ποὺ στηνόταν κοντὰ στοὺς στρατῶνες, ἔπεσε πάνω του. Τὸ κόκαλο τοῦ δεξιοῦ μηροῦ δὲν ἄντεξε, ἔσπασε στὰ δυό, τὰ ἄλλα τραύματα ἦταν ἐλαφρότερα. Ὁ τραυματίας μεταφέρθηκε στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο μὲ φριχτοὺς πόνους, μόνο μ' ἐνέσεις μορφίνης ἠρεμοῦσε, τοῦ ἔβαλαν γύψο, τὸν καθήλωσαν στὸ κρεβάτι καὶ μαζὶ μ' αὐτὸν καθηλώθηκε κι ὅλη ἡ οἰκογένεια γύρω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι του. Ὁ Πέτρος ἦταν ἀνήσυχος, τὸ ἴδιο κι ὁ Δημήτρης, ὅλοι τους· θὰ μποροῦσε νὰ περπατήσει ὁ Βασίλης ὅπως πρῶτα; φοβοῦνταν μὴν τοῦ ἔμεινε ἐλάττωμα. Ὁ Δημήτρης, μετὰ τὴν ὑπηρεσία στὸ νοσοκομεῖο του, ἔτρεχε κοντὰ στὸν ἀδελφό του, τὰ πολιτικὰ τὰ εἶχαν ἀφήσει κατὰ μέρος, δὲν τὰ συζητοῦσαν πιά, οἱ κουβέντες τους στρέφονταν σὲ ἀναπολήσεις ἀπὸ τὰ παιδικὰ καὶ ἐφηβικά τους χρόνια, στὰ ὄνειρα γιὰ τὸ μέλλον, ὅταν τερματιζόταν αὐτὴ ἡ ἀνελέητη ἀνθρωποσφαγή, ποὺ ὅλο καὶ ἐπεκτεινόταν· ἀπὸ τὸν Ἀπρίλη εἶχε μπεῖ καὶ ἡ Ἰταλία στὸν πόλεμο, προδίδοντας τὶς συμμαχίες της, πῆγε

μὲ τὸ μέρος τῆς Entente, γιὰ νὰ καρπωθεῖ ὀφέλη, ἐκεῖ ἔβλεπε τὴ νίκη, μεγάλο τίμημα γιαυτὸ πλήρωσε δυστυχῶς καὶ ἡ Ἑλλάδα. Μιλοῦσαν γιὰ τὰ πολεμικὰ γεγονότα τὰ δυὸ ἀδέρφια, ἄφηναν ὅμως ἔξω τὶς κομματικὲς διαμάχες, ὁ πόλεμος ἦταν μιὰ καυτὴ πραγματικότητα, δὲ μποροῦσαν νὰ τὴν ἀγνοήσουν, αὐτὸς θὰ καθόριζε καὶ τὸ μέλλον τους, πῶς ν' ἀποσιωπήσουν τὸν κίνδυνο ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Βουλγαρίας, παζάρευε καὶ μὲ τὶς δυὸ πλευρές, μ' ὅποιον κι ἂν πήγαινε, ἡ Ἑλλάδα θὰ πλήρωνε τὴν ἔξοδό της. Μὲ τὴ μητέρα του ὁ Βασίλης δὲν εἶχε πολλὲς κουβέντες. Τὶς περισσότερες φορὲς ἔχωνε τὸ κεφάλι του στὸν κόρφο της καὶ δὲ μιλοῦσε. Ἄφηνε νὰ τὸν μεθάει ἐκείνη ἡ ἀνέκφραστη θέρμη τῆς μητρικῆς ἀγκαλιᾶς, ποτὲ δὲ μποροῦσε νὰ περιγράψει τὶ ἀκριβῶς ἦταν καὶ ποιὰ ἐπίδραση ἀσκοῦσε πάνω του. Ἔνοιωθε τοὺς πόνους νὰ λιγοστεύουν, τὸ πόδι του νὰ γίνεται ἐλαφρύ, ἦταν ὅλα ὅπως πρῶτα, πίστευε πὼς θὰ μποροῦσε νὰ ξανακάνει ἐκεῖνα τὰ τεράστια ἅλματα, στὸ γυμνάσιο ὅλοι τὸν θαύμαζαν, δὲν πηδοῦσε, ἔλεγες πὼς εἶχε φτερὰ καὶ πετοῦσε. Μὲ τὴ Χριστίνα καὶ τὸ Νίκο δίπλα του ἡ ἀτμόσφαιρα ἄλλαζε, γινόταν κι αὐτὸς παιδὶ καὶ ἔφηβος, δὲ χόρταινε ν' ἀκούει τὰ μικρά του ἀδέρφια νὰ μιλοῦν, γιὰ τὶς ἀταξίες του ὁ Νίκος, στὴ *Ζωσιμαία*, γιὰ τὰ κουτσομπολιὰ τῆς γειτονιᾶς ἡ Χριστίνα, ἡ Καραβατιὰ ξυπνοῦσε μέσα του μ' ὅλες τὶς γλυκὲς ἢ πικρὲς ἀναμνήσεις...

Ἔξω ἡ ζωή, παρὰ τὸν πόλεμο καὶ τὶς οἰκονομικὲς δυσκολίες, συνεχιζόταν, μὲ τοὺς δικούς της νόμους. Τὸ καλοκαίρι προχωροῦσε, ἡ ζέστη γινόταν ἔντονα αἰσθητή, τὰ ἐξοχικὰ κέντρα τὰ βράδια γέμιζαν, ὁ κόσμος ἀναζητοῦσε δροσιὰ καὶ ξεκούραση. Βέβαια ἡ *Κεντρικὴ πλατεία* ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ὁ μεγαλύτερος χῶρος συγκέντρωσης καὶ περίπατου τοῦ «καλοῦ κόσμου», μὲ τοὺς ἐξωραϊσμοὺς ποὺ εἶχαν γίνει καὶ τὰ νέα κέντρα ποὺ ἄνοιξαν. Ἀπέναντι ἀπὸ τὸν *Ἀβέρωφ* ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ ἕνα μεγάλο καφενεῖο, δίπλα στὸ σπίτι τοῦ δήμαρχου Γιαγιά μπεη, στὸ *Κιόσκι* τοῦ Στυλιανοῦ, στὸν κῆπο του, ἔπαιζε ὁ κινηματογράφος *Ἔδισσων*, παγκάκια εἶχαν τοποθετηθεῖ ἀπὸ τὸ δημαρχεῖο γιὰ νὰ ξεκουράζεται ὁ κόσμος, καλὸ θὰ ἦταν νὰ στήνονταν μερικὰ καὶ στοὺς δρόμους Δωδώνης κι Ἀμπελοκήπων, εἶχαν μεγάλο μῆκος, κάπου ἔπρεπε νὰ ξεκουράζεται ὁ κόσμος. Ὡραία, λοιπόν, ἡ ὄψη τῆς πλατείας, τὴν εἰκόνα ὅμως χαλοῦσαν πολλὲς φορὲς τὰ κάρα καὶ τὰ ζῶα ποὺ περνοῦσαν, προσδίδοντας σ' αὐτὴν ὄψη ἐπαρχιακοῦ παζαριοῦ. Οἰκτρὴ ἐντύπωση προξενοῦσε τὸ πέρασμα τοῦ φορτηγοῦ αὐτοκινήτου ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, ποὺ μετέφερε ἐπιβάτες καὶ ἐμπορεύματα, *κατασκονισμένου, ἐλεεινοῦ, ἐξηρθρωμένου, μὲ τοὺς ἐπιβάτας ἀλλαξομισιδιασμένους ἀπὸ τοῦ ἐπ' αὐτῶν ἐπικαθημένου παχυλοῦ στρώματος κονιορτοῦ καὶ τῆς φοβερᾶς ταλαιπωρίας*. Κάποιος ποὺ εἶδε αὐτὸ τὸ αὐτοκίνητο, *τὸ βρωμερὸν κινούμενον*, νὰ περνάει ἀπὸ τὴ μέση τῆς πλατείας φώναξε: *Περνάει ὁ καρνάβαλος!* Ἡ σκόνη ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι τὸ μεγάλο πρόβλημα γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς πόλης, ἰδιαίτερα τῶν κεντρικῶν δρόμων. Ὁ τύπος καταφερόταν κατὰ τοῦ δημάρχου, γιατὶ δὲν κατάβρεχε τοὺς δρόμους κι ἔτσι *ὁ κονιορτὸς πυκνός, συννεφώδης, ἐξακολουθεῖ εἰς τὸ παραμικρὸν φύσημα τοῦ ἀνέμου νὰ εἶναι κύριος τῆς πόλεως, νὰ ὀργιάζῃ, νὰ ρυπαίνῃ νὰ ἀποτυφλώνῃ*...

Ὁ *Πατριωτικὸς Σύνδεσμος Ἑλληνίδων Κυριῶν* ἵδρυσε τμῆμα βρεφοκομείου, τὴ διεύθυνση τοῦ ὁποίου ἀνέθεσε στὴν κ. Ἀγλαΐα Παπούλα, σύζυγο τοῦ στρατηγοῦ, ζα-

γορίσιας καταγωγῆς. Κύριος σκοπὸς τοῦ βρεφοκομείου ἦταν ἡ φροντίδα γιὰ τὰ νόθα, τὰ ὁποῖα πλεόναζαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Μὲ μικρὸ ἐπίδομα τῆς Μητρόπολης δίνονταν σὲ σπίτια, τὰ ὁποῖα ἐλάχιστα φρόντιζαν γιὰ τὴν καλὴ διατροφή τους, γιαυτὸ καὶ ἡ θνησιμότητα ἦταν τρομακτική, ἔφτανε κάποτε καὶ στὸ 100%.

Στὶς 14 Ἰουνίου τὰ Γιάννινα ἀναστατώθηκαν ἀπὸ τὴ ληστεία καὶ τὸ φόνο ποὺ εἶχε γίνει τὴν προηγούμενη νύχτα στὰ *Μεσογέφυρα*, στὴ θέση *Δέμα*· τετραμελὴς συμμορία ληστῶν σταμάτησε ταξιδιωτικὸ ἁμάξι, ποὺ κατευθυνόταν στὸ Λεσκοβίκι, σκότωσε ἕνα μωαμεθανὸ προύχοντα καὶ τσιφλικοῦχο τοῦ Λεσκοβικιοῦ, τὸ Νταμὰν βέη, ἀφοῦ πρῶτα τὸν λήστεψε, ἀπήγαγε δυὸ ἄλλους μουσουλμάνους κι ἄφησε ἐλεύθερους ἄλλους δυό, ἕναν ὀθωμανὸ κι ἕναν ἕλληνα, στοὺς ὁποίους ἀνέθεσε τὴ συγκέντρωση 1000 εἰκοσόφραγκων γιὰ ν' ἀφεθοῦν ἐλεύθεροι οἱ δυὸ αἰχμάλωτοι. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης καὶ τῆς ἐπαρχίας ἀνησύχησαν, μὲ τὴ ληστεία καὶ τὸ ἄγριο ἔγκλημα, ἀποδεικνυόταν πὼς οἱ δρόμοι δὲν ἦταν πιὰ ἀσφαλεῖς, τὰ ταξίδια γίνονταν ἐπικίνδυνα, ἦταν τὰ νέα κρούσματα τῆς *ληστοκρατείας* ποὺ ταλαιπώρησε ἐπικίνδυνα τοὺς κατοίκους τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς Ἠπείρου γιὰ δυὸ δεκαετίες περίπου. Οἱ ἀστυνομικὲς ἀρχές, ὅταν πληροφορήθηκαν τὸ γεγονός, κινητοποιήθηκαν, εἰδικὸ ἀπόσπασμα σχηματίστηκε καὶ ἔφυγε γιὰ τὸν τόπο τοῦ ἐγκλήματος, ἀνακάλυψε τὸ πτῶμα κι ἄρχισε τὴν καταδίωξη τῶν ληστῶν, οἱ ὁποῖοι, νομίζοντας πὼς εἶχαν ἀνακαλυφτεῖ, ἄφησαν ἐλεύθερους τοὺς δυὸ αἰχμαλώτους. Ἀπὸ τὶς καταθέσεις τους διαπιστώθηκε ὅτι φονιὰς τοῦ Νταμὰν βέη ἦταν ὁ Νίκος Σουλιώτης, ἀντάρτης κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴ περίοδο καὶ πολεμιστής, στὴ μάχη τῆς Πρεμετῆς κατὰ τὴν περίοδο τοῦ *Αὐτονομιακοῦ ἀγῶνα*. Κατὰ τὶς ἐφημερίδες, ἦταν γνωστὸς τύπος τῆς πλατείας, ὅπου περιφερόταν, φορώντας ἀντάρτικο μανδύα *καὶ φιλαρέσκως κομψευόμενος*. Ἀπὸ πολλοὺς ζητοῦσε νὰ τὸν προσλάβουν στὴ δουλειά τους καὶ σ' ἄλλους ἔστελνε μηνύματα ὅτι θάκανε τρομερὰ πράγματα γιατὶ ὅλοι τὸν εἶχαν ξεχάσει. Ἀκόμα καὶ τοῦρκος καὶ βούλγαρος ἀπειλοῦσε πὼς θὰ γινόταν. Κατὰ βάθος, στὴν περίπτωση τοῦ Σουλιώτη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι, ἀπ' ὅσα ἔλεγε, ἔβγαινε τὸ συμπέρασμα πὼς κάτι δὲν πήγαινε καλὰ μὲ τὸ μυαλό του, ἐπαναλαμβανόταν ὅ,τι σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις εἶχε γίνει στὸ παρελθόν, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης ἀκόμα. Ὅτι δηλαδή, μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀγώνων, οἱ ἀγωνιστὲς ἐγκαταλείπονταν στὴν τύχη τους καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτούς, ἐθισμένοι καὶ στὴν ἀντάρτικη ζωή, γίνονταν κλέφτες γιὰ νὰ ζήσουν ἀπὸ τὴ ληστεία, ἔφταναν συχνὰ καὶ στὸ ἔγκλημα. Ἄλλη παράμετρος, συνυφασμένη μὲ τὴν περίοδο τῶν ἀντάρτικων, ἦταν καὶ τούτη: ὅπως οἱ Παλαιοελλαδίτες στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοὶ εἶχαν τὴν οἴηση πὼς μόνον αὐτοὶ ἦταν οἱ πρωταγωνιστὲς τῶν γεγονότων κι ἀπελευθερωτὲς τῶν ὑπόδουλων, γιαυτὸ καὶ ἡ συμπεριφορὰ πολλῶν ἀπέναντι στοὺς Ἠπειρῶτες ἦταν ἀπαράδεκτη, ἡ ἴδια οἴηση χαρακτήριζε πολλοὺς ποὺ εἶχαν πάρει μέρος στὰ ἀντάρτικα. Πίστευαν, δηλαδή, κι αὐτοί, πὼς ὅλοι οἱ ἄλλοι τοὺς χρωστοῦσαν τὴν ἐλευθερία τους, ἔπρεπε λοιπὸν νὰ φροντίζουν γιὰ τὴ διαβίωσή τους. Ἀπαίτηση φροντίδας γιὰ τὴν τύχη τους ἦταν θεμιτή, χωρὶς νὰ φτάνει ὅμως στὰ ὅρια τοῦ ἐξαναγκασμοῦ καὶ τῶν ἐκβιασμῶν. Ἐνδιαφέρον γιαυτοὺς ἔπρεπε νὰ ἐκδηλώσει ἡ Πολιτεία, τὸ ἔκανε γιὰ τοὺς ἀνάπηρους τῶν πολέμων, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ τοὺς ἁπλοὺς ἀντάρτες ἐθελοντές. Στὰ στελέχη τους, πάντως, δόθηκαν θέσεις στὸν κρατικὸ ὀργανισμὸ καὶ στὶς τράπεζες. Γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὸ ἔγκλημα, οἱ αἰχμάλωτοι ἀποκάλυψαν πὼς ὁ Νταμὰν βέης, πρὶν σκοτωθεῖ, εἶπε στὸν ἐκτελεστή του πὼς ὁ Γκανὴ βέης, συμπολίτης του, τὸν ἔβαλε νὰ τὸν σκοτώσει, γιατὶ εἶχαν διαφορές. Οἱ ἀρχές, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἀποκαλύψεις αὐτές, συνέλαβαν τὸν Γκανὴ βέη καὶ σχημάτισαν τὴ γνώμη ὅτι ἡ ληστεία κι ὁ φόνος συνδέονταν μὲ προσωπικὲς ἐκδικήσεις.

Στὰ τέλη Ἰουνίου ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ περιπτέρου ποὺ εἶχε χτιστεῖ στὴν

κεντρικὴ πλατεία, κοντὰ στὸ ρολόγι. Ἡ ἄδεια εἶχε δοθεῖ στὸν ἀνάπηρο πολέμου Μουστάκα, ὀνόμασε τὸ περίπτερό του *Κουμπάρος*, πολὺ προσφιλὲς ἐπίθετο στοὺς στρατιῶτες κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου, ἔτσι ἀποκαλοῦσαν τὸν Κωνσταντῖνο.

Ἡ τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Πρέβεζα, γιὰ τὴν ὁποία πολὺ εἶχαν χαρεῖ οἱ Γιαννιῶτες, εἶχε σχεδὸν διακοπεῖ, τὰ τηλέφωνα δὲ λειτουργοῦσαν. Οἱ Γιαννιῶτες πήγαιναν στοὺς θαλάμους γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν μ' ὅσους τοὺς καλοῦσαν ἢ τὸ ἀντίθετο, χωρὶς νὰ τὸ καταφέρνουν. Τὰ παράπονά τους ἦταν εὔλογα κι ὁ τύπος δικαιολογημένα διαμαρτυρόταν πρὸς τὴ διεύθυνση τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἤπειρο, ὁ μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως Βασίλειος ἔστελνε συγχαρητήρια στὸν Π. Δαγκλῆ καὶ στοὺς ἄλλους ἐκλεγέντες βουλευτὲς τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων καὶ τοὺς παρακαλοῦσε νὰ μποῦν μαζὶ μὲ τοὺς βουλευτὲς τῆς Β. Ἠπείρου στὴν ἑλληνικὴ βουλὴ *ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς μιᾶς καὶ ἑνιαίας καὶ ἀδιαιρέτου Ἠπείρου*. Δυστυχῶς, ὅπως εἶχε γίνει καὶ μὲ τοὺς Κρῆτες βουλευτές, πρὶν λίγα χρόνια, οἱ Βορειοηπειρῶτες ἀντιπρόσωποι δὲν ἔγιναν δεκτοὶ στὴ βουλή. Πρὶν ἕνα μήνα, ἡ Αὐστροουγγαρία ποὺ εἶχε δημιουργήσει μαζὶ μὲ τὴν Ἰταλία τὸ ἀλβανικὸ κράτος -μαζὶ καὶ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ Ζήτημα- γιὰ νὰ πάρουν τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸ μέρος τους, ἔστω καὶ μὲ τὴ μορφὴ τῆς *εὐμενοῦς οὐδερότητος*, τῆς πρόσφερε, μέσω τῆς Γερμανίας τὴ μισὴ Ἀλβανία ὡς τὸ Δυρράχιο!

Δυσφορία προξένησε στοὺς Γιαννιῶτες, ἀκόμα καὶ στοὺς κύκλους τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, ἡ ἀπαίτηση τῆς διοικούσας ἐπιτροπῆς τοῦ κόμματος νὰ ζητήσει ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς βουλευτές, ἀπὸ τὸν καθένα χωριστά, νὰ γράψει *ἐπὶ συστάσει* γράμμα στὸν Ε. Βενιζέλο, δηλώνοντάς του τὴν πολιτικὴ φιλία του. Ἡ ἀπαίτηση κρινόταν ὡς ὑποτιμητικὴ γιὰ τοὺς βουλευτές, ἀφοῦ τὴν ἑπόμενη τῶν ἐκλογῶν ὁ Π. Δαγκλῆς, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους βουλευτές, εἶχαν συγχαρεῖ τὸ Βενιζέλο γιὰ τὴ νίκη τοῦ κόμματος, πιστοποιώντας ἔτσι καὶ τὴν πολιτική τους πρόσδεση σ' αὐτόν. Οἱ κυβερνητικοὶ παράγοντες, μέσω τῆς *Ἠπείρου*, βρῆκαν τὴν εὐκαιρία γιὰ ἔντονη κριτική, χαρακτηρίζοντας τὴν ἀπαίτηση τῆς ἐπιτροπῆς ἀπαράδεκτη. *Ὑβρίζει* —ἔγραφε— *καὶ τὴν καλὴν πίστιν τῶν βουλευτῶν Ἰωαννίνων καὶ τὴν ἰδίαν των πλέον ἀνδρικὴν ἀξιοπρέπειαν*. Ἀλλὰ κάποιο δίκιο εἶχε καὶ ἡ ἐπιτροπὴ νὰ ζητάει τέτοιες διαβεβαιώσεις. Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1915, μὲ τὶς νέες ἐκλογές, ὁ Γρ. Τσόγκας, βενιζελικὸς βουλευτής, μεταπήδησε στὸ συνδυασμὸ τῶν ἀντιβενιζελικῶν καὶ τὸ 1916, ἄλλος βουλευτής, ὁ Στ. Γερομίχας, ἀποκήρυξε τὸ Βενιζέλο. Τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ ὁ Ι. Μελᾶς, ποὺ μετεῖχε ἀρχικὰ στὸ συνδυασμὸ τοῦ Δαγκλῆ στὶς ἐκλογὲς τοῦ Μαΐου καὶ εἶχε παραχωρήσει τὴ θέση του στὸν ἐξάδελφό του Κ. Μελᾶ. Μετὰ τὰ «Νοεμβριανὰ» μὲ *δηλώσεις μετανοίας* ἀποκήρυξαν τὸ Βενιζέλο πολλὰ ἀπὸ τὰ στελέχη του στὴν Ἤπειρο...

Ἡ ἀποπομπὴ τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου στὶς 21 Φεβρουαρίου μὲ συνέπεια τὴν ἀλλαγὴ πολιτικῆς, προσανατολισμένης πρὸς τὶς ἐπιθυμίες τῶν Κεντρικῶν δυνάμεων, καὶ τὰ συνεχιζόμενα δημοσιεύματα, μὲ τὶς διά-

φορες παραλλαγές τους, γιὰ χρηματισμὸ ἐφημερίδων, τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς ἐπαρχίας, ἀπὸ τὴ γερμανικὴ πρεσβεία, ὅλα αὐτά, μαζὶ μὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν, εὐνοϊκὸ γιὰ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, ποὺ δὲν εἶχε ἀναλάβει ἀκόμα τὴν ἐξουσία, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς συνεχιζόμενης ἀρρώστειας τοῦ Κωνσταντίνου, διηύρυναν τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν δυὸ παρατάξεων. Ὁ Διχασμὸς βάδιζε πιὰ στὴν ἀποκορύφωσή του, μ' ὅλες τὶς τραγικὲς συνέπειες γιὰ τὸ ἔθνος. Ὁ τύπος, ἔκφραση -καὶ κάποτε παραποίηση- τῶν συναισθημάτων τοῦ λαοῦ, ἦταν γεμάτος μὲ δημοσιεύματα ποὺ ἐπέτειναν τὸ Διχασμό, ἀντὶ νὰ τὸν ἀπαμβλύνουν, ὅλος σχεδὸν ὁ τύπος εἶχε μεταβληθεῖ σὲ *κίτρινο*, μὲ τὴν ἔννοια πὼς γιγάντωνε τὰ πάθη, ἀναμοχλεύοντάς τα, μὲ ὑστερικὲς κραυγές, ἀπειλές, συκοφαντίες, ὕβρεις, ποὺ δὲν ἐπέτρεπαν στὸν ἀναγνώστη ν' ἀνιχνεύσει τὸν πυρήνα τῆς ἀλήθειας τῆς κάθε εἴδησης, κυριαρχοῦσε τὸ συναίσθημα, σπάνια ἡ λογική. Ὅ,τι γινόταν μὲ τὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, ἐπαναλαμβανόταν καὶ στὴν ἐπαρχία. Στὰ Γιάννινα ἡ *Ἤπειρος*, ἀκολουθώντας τὴν ἀντιβενιζελικὴ πολιτική, μὲ τὴ δική της ἰδιομορφία καὶ ἡ βενιζελικὴ *Σημαία*, συναγωνίζονταν στὴν ὑποστήριξη τῆς παράταξής του, μὲ ὀξύτατους τόνους. Δυστυχῶς δὲ σώζεται τὸ ἀρχεῖο τῆς *Σημαίας* -ἐλάχιστα φύλλα μόνο- κι ὅ,τι εἰκάζεται γιὰ τὰ κείμενά της, βγαίνει ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις τῆς *Ἠπείρου*, κάποτε ἀναδημοσίευε αὐτούσια κομμάτια τῆς *Σημαίας*, γιὰ νὰ κατανοήσει ὁ ἀναγνώστης τὴν ἀπάντηση. Ἡ *Ἤπειρος*, πικραμένη κι ἀπὸ τὴν ἧττα τῶν ἐκλογῶν τῆς 31ης Μαΐου, ἐμφανιζόταν ὡς ἐπιτιθέμενη, στὴν οὐσία ὅμως ἀμυνόταν γιὰ ν' ἀντικρούσει κατηγορίες καὶ φημολογίες. Σ' ἕνα ἄρθρο του, στὶς 20 Ἰουνίου, μὲ τίτλο: *Ἀπὸ ἐγκλήματος εἰς ἔγκλημα*, ὁ Γ. Χατζῆς ἐκδήλωνε τὴν ἀγανάκτηση, μαζὶ καὶ τὸ παράπονο τοῦ κόσμου ποὺ ἐκπροσωποῦσε, γιὰ τὴν τακτικὴ τῶν ἀντιπάλων του νὰ ταυτίζουν τὴν πολιτική, τὴν ἐμπνεόμενη ἀπὸ τὸ βασιλιά, μὲ τὰ γερμανικὰ σχέδια. *Εἶναι ἔγκλημα* -ἔγραφε- *τὸ ὅτι ἀπὸ τὶς 21 Φεβρουαρίου, ἔσπειραν ἁπλόχερα τὴν ἄτιμη καὶ ἐλεεινὴ φημολογία, ὅτι ὁ βασιλιὰς Κωνσταντῖνος εἶναι γερμανόφιλος, ὅπως καὶ τὸ ἐπιτελεῖο του καὶ ὅτι ἡ κυβέρνηση Γούναρη εἶναι «θεραπαινὶς» αὐτῆς τῆς πολιτικῆς.* Γιὰ τὶς διαδόσεις θεωροῦνταν ὑπεύθυνος ὁ βενιζελικὸς τύπος. *Μίαν ἀγρίαν πρωΐαν* —κατέληγε— *νὰ εἶσθε βέβαιοι* —*ὅτι αἱ φιλελεύθεραι ἐφημερίδες, ἂν ὑποτεθῇ δι' ἕνα οἱονδήποτε λόγον ὅτι εἴτε δὲν ἔρχεται, εἴτε δὲν δύναται νὰ ἔλθῃ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων εἰς τὴν ἀρχὴν θὰ γράψουν: «—Ἡ ὁ Πειραιεὺς ἀποκλείεται ἢ ὑμεῖς, Βασιλεῦ, μᾶς φέρετε εἰς τὴν ἐξουσίαν». Τὴν ἐπαύριον νὰ εἶσθε βέβαιοι ὅτι Ἀγγλικὰ θωρηκτὰ θὰ πλεύσουν εἰς Πειραιᾶ, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ὅμως θὰ στηθῇ καὶ μία ἀγχόνη. Διότι πρὶν ἐξευτελισθῇ ἡ Ἑλλὰς ὡς Κράτος, θὰ δεήσῃ νὰ κρεμασθοῦν ἀφεύκτως καὶ μερικοὶ ἀπὸ τὴν λαϊκὴν θύελλαν...* Προφητικὲς οἱ προβλέψεις του. Ἡ Ἑλλάδα *ἐξευτελίστηκε* ὡς κράτος κι ἀπὸ τὶς δυὸ παρατάξεις μὲ τὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ Πειραιᾶ, τὴν πείνα, μὲ τὴν παράδοση τοῦ Ροῦπελ καὶ μεγάλων μονάδων στρατοῦ στοὺς Βουλγάρους καὶ μὲ τὶς ἀγχόνες ποὺ στήθηκαν κι ἀπὸ τὶς δυὸ παρατάξεις.

Τὸ ἄλλο θέμα, ὁ χρηματισμὸς τῶν ἐφημερίδων μὲ τὰ μάρκα τοῦ βαρώνου Σέγκ, ἔπαιρνε μεγαλύτερες διαστάσεις. Ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις τῆς *Ἠπείρου* συμπεραίνεται πὼς ἡ *Σημαία*, αὐτὴ τὴν ἐποχή, διατύπωνε καθημερινὰ κατηγορίες ἐναντίον της κι αὐτὸ ἔθιγε καίρια τὸν Χατζῆ ποὺ ἀμυνόταν μὲ ὅλους τοὺς τρόπους. Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα μιᾶς ἄλλης ἐπαρχιακῆς ἐφημερίδας, τῆς *Λέσβου*, σχετικὰ μὲ τὴν ψῆφο τῶν τούρκων καὶ ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης, σημείωνε: *Ὁ βαρῶνος Σέγκ δὲν ἐταξείδευσεν ἀκόμη ἕως τὴν Μυτιλήνην, ὅπου ἐκδίδεται ἡ ἔγκριτος συνάδελφος «Λέσβος», διὰ νὰ τὴν δελεάσῃ μὲ τὰ μάρκα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἔχουν τρομερὰν ἀπέχθειαν, φαίνεται, μερικαὶ βενιζελικαὶ ἐφημερίδες, προτιμῶσαι τὴν πενταπλασίαν τιμὴν τοῦ καβαλλάρη Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἀγγλικῶν χρυσῶν λιρῶν τοῦ εὐγενεστάτου κυρίου Ἔλλιοτ* (πρεσβευτῆ τῆς Ἀγγλίας). Ἐκεῖνο ποὺ δὲν συγχωροῦσε στὴ *Σημαία* ὁ Χατζῆς ἦταν τὸ ὅτι τὸν ἔθιξε σὲ κάτι ἱερὸ γιαυτόν: γιὰ τὴ φιλία του μὲ τὸ Γάλλο πρόξενο, τὸν Ντυσσάπ, εἶχε καταβάλει μεγάλες προσπάθειες κατὰ τὴ διάρκεια τῆς φυλάκισής του ἀπὸ τοὺς Τούρκους νὰ τὸν γλυτώσει ἀπὸ τὴν ἀγχόνη. *Δὲν εἶναι δυνατόν*, διαμαρτυρόταν, *ἐπειδὴ ἡ «Ἤπειρος» ἔγραψε ἄρθρο ἐναντίον τῆς Entente, γιὰ παρεμπόδιση τῆς ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, αὐτὸ νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ φίλου Ντυσσάπ. Ὅσο γιὰ τὰ μάρκα τοῦ βαρώνου Σέγκ, ἂν θὰ ταξίδευαν στὰ Γιάννινα δὲν θὰ πήγαιναν στὰ γραφεῖα κάποιου ποὺ κινδύνεψε νὰ κρεμασθεῖ, ὑπερασπίζοντας τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα, ἀλλὰ σὲ ἄλλα «ἐνδιαιτήματα», ὅπου γνωρίζουν καὶ αὐτὰ* (τὰ μάρκα) *βεβαίως, ὅπως ὅλοι, ὅτι ὅλα ἀγοράζονται καὶ ὅλα πωλοῦνται.*

Ἡ ἄμυνα, κι ἀντεπίθεση ταυτόχρονα, ἐναντίον τῶν ἐκτοξευόμενων κατηγοριῶν συνεχιζόταν, μὲ ἀρθρογραφία καὶ σχολιασμούς, χωρὶς προοπτικὴ τέλους. *Ἐπιδημία*, χαρακτήριζε, σ' ἄλλο φύλλο της ἡ *Ἤπειρος* τὴ συνεχὴ ἀναφορὰ στὰ μάρκα τοῦ βαρώνου Σέγκ καὶ ἔγραφε, ἀπευθυνόμενη στοὺς διαδοσίες βενιζελικούς: *Ἀλλὰ πανοῦργοι καὶ ἀσεβεῖς ἀλώπεκες, ἐνδεδυμέναι τὴν λεοντῆν τοῦ πόθου δῆθεν τοῦ διπλασιασμοῦ τῆς Ἑλλάδος μὲ μίαν μεραρχίαν εἰς τὴν Καλλίπολιν —ὡς ἂν αὐτὸ μόνον σεῖς νὰ τὸ θέλητε καὶ ὄχι ὅλοι οἱ Ἕλληνες, τί χρειάζονται τὰ μάρκα τοῦ βαρώνου Σέγκ, πανοῦργοι ἀλώπεκες, εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἐξεγερθῇ καταγανακτισμένος ὁ Ἐθνικὸς Τύπος, ὅταν Θρόνος, ὡς ὁ Ἑλληνικὸς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Ξῖφος δαφνοστεφὲς ὡς τὸ ἰδικόν Του, μὲ ψυχὴν καὶ νεῦρα Ἑλληνικά, συκοφαντεῖται ἀπὸ σᾶς ὡς μὴ τοιοῦτον;... Σᾶς ἐπλήρωσεν ἴσως ξένη δύναμις, διὰ νὰ προπαγανδίζετε πρὸς ὄφελός της, ὑβρίζοντες τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα, διὰ νὰ σπρώξητε μίαν ὥραν ἀρχήτερα τὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖ ὅπου ἐνδιαφέρονται οἱ πάτρωνες τοῦ πάτρωνός σας νὰ τὴν σύρουν;..*

Οἱ διαμαρτυρίες τοῦ Χατζῆ καὶ ἡ ἀντιστροφὴ τῶν φημολογιῶν σὲ βάρος ἐκείνων ποὺ τὶς διέδιδαν, φανερώνει τὸ ἄγχος ποὺ τὸν κατεῖχε γιὰ τὶς συνεχιζόμενες κατηγορίες. Δυστυχῶς, παρὰ τὸ ὅτι ἀγωνίστηκε λυσσα-

λέα τὰ ἑπόμενα χρόνια γιὰ νὰ τὶς ἀποτινάξει, τὸν συνόδευσαν σ' ὅλη του τὴ ζωή, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν οὐσιαστικὲς ἀποδείξεις γιὰ τὸ χρηματισμό του.

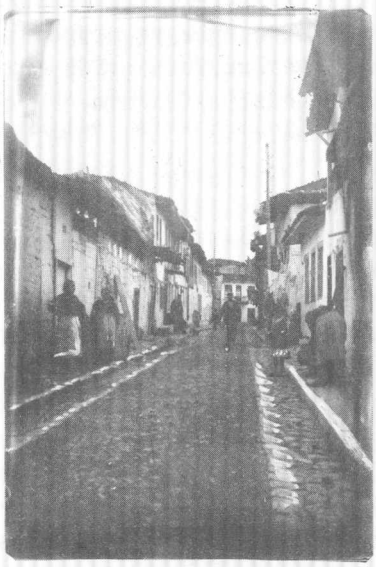
Ὁ θόρυβος ἀπὸ τὴ ληστεία στὰ *Μεσογέφυρα* δὲν εἶχε ἀκόμα κοπάσει. Νεότερες πληροφορίες ἔλεγαν πὼς δυὸ ἀπὸ τοὺς συνεργοὺς τοῦ ἐγκλήματος κατέβηκαν στὰ Γιάννινα, ντύθηκαν καὶ περιφέρονταν στὴν πλατεία *ὡς καλοὶ νοικοκυραῖοι*.- Εἶχε βγεῖ στὴ δημοπρασία ἡ ἐξυπηρέτηση τῆς συγκοινωνίας ὅλης τῆς Ἠπείρου. *Νὰ μιὰ καλὴ εὐκαιρία*, ἔγραφε ὁ τύπος, *νὰ σχηματιστεῖ μιὰ ἑταιρεία ἀπὸ Ἠπειρῶτες καὶ νὰ τὴν ἀναλάβει*.- Τὸ ἀρχοντικὸ τῆς Λεϊλὰ χανούμ, στὴν ὁδὸ Τζαβέλλα, ἐνοικιαζόταν. Εἶχε 9 δωμάτια, διέθετε ὅλα τὰ ἀναγκαῖα γιὰ μιὰ μεγάλη κατοικία, καθὼς καὶ κῆπο ἀπὸ 8 περίπου στρέμματα!- Ὁ μουφτὴς τῶν Γιαννίνων Φουὰτ Μουσταφά, ἔθεσε ὑπὸ ἀπαγόρευση, ὕστερα ἀπὸ δικαστικὴ ἀπόφαση, τὸν Μερσὶν Χαϊρουλὰχ Ἐλμὰζ Ντούλα, ἐγγονὸ τοῦ Σουλεϊμὰν ἀγά, ὡς ἄσωτο! Ἔπρεπε τὸ κοινὸ νὰ γνωρίζει πὼς κάθε ὁμολογία καὶ ὑπογραφὴ τοῦ *ρηθέντος ἀσώτου* ἦταν ἄκυρη.- Ἀπὸ τὸ Μάιο ἄρχισε ἡ λειτουργία στὸ νομὸ Ἰωαννίνων τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἀγροτικῶν διανομέων, μὲ ἐκτέλεση δρομολογίων δυὸ φορὲς τὴν ἑβδομάδα.- Ἄρχισαν οἱ ἐργασίες γιὰ κατεδάφιση μέρους τοῦ Κάστρου, κοντὰ στὴν ἑβραϊκὴ *Συναγωγή*. Κατὰ μῆκος τοῦ τείχους ἀνοίχτηκαν πλατειὲς πύλες, γιὰ διευκόλυνση τῆς συγκοινωνίας, σώζονται ὡς τὶς μέρες μας.- Στὸ καφενεῖο *Στάδιον* τοῦ Κουραμπᾶ, ἀπὸ τὶς 6-9 τὸ βράδυ ἔπαιζε μουσικὴ μὲ ἐκτελεστὲς *πρώτης γραμμῆς*.- Κάποιος μετέδωσε ἀπὸ τὴ Σαντοβίτσα (Μάρμαρα) πὼς ἡ λειτουργία τῆς Κυριακῆς γινόταν στὸ ὕπαιθρο, γιατὶ ἡ ἐκκλησία ἦταν γεμάτη ψύλλους! Οἱ κάτοικοι ἀγανακτισμένοι διέψευσαν τὴν εἴδηση, παρότι αὐτὴ εἶχε μεταδοθεῖ ἀπὸ ἐπώνυμο.- Ἡ παρέα τῶν σκακιστῶν, ποὺ πρῶτα συγκεντρωνόταν στὸν *Ἀβέρωφ, ἔστησε λημέρι* στὸ ἀπέναντι καφενεῖο τὸ *Πανελλήνιον*. (Ἐκεῖ συχνάζαμε ὡς ἔφηβοι καὶ παίρναμε τὰ πρῶτα μαθήματα πρέφας. Κατεδαφίστηκε γιὰ νὰ ἱδρυθεῖ τὸ καφενεῖο ὁ *Παρθενών*, ποὺ κι αὐτὸ γκρεμίστηκε ἀργότερα γιὰ νὰ ὑψωθεῖ ἕνα μεγάλο κτίριο μὲ πολλὰ καταστήματα καὶ τὸν κινηματογράφο *Τιτάν*). Τὸν Ἰούνιο ἔγιναν στὰ σχολεῖα οἱ καθιερωμένες γιορτὲς μὲ πλούσια προγράμματα: ἀπαγγελίες ποιημάτων, μονόλογοι, διάλογοι, τραγούδια καὶ χοροί. Τὴν ἀρχὴ ἔκανε τὸ Διδασκαλεῖο θηλέων, στὴν ὁδὸ Ἀγγέλου Φορέστη, μὲ διευθύντρια τὴν κυρία Ἀρ. Ζαλούχου. Ὁ συντάκτης τῆς *Ἠπείρου* σημείωνε πὼς τὰ ποιηματάκια ποὺ ἀποδόθησαν ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ τῶν δημοτικῶν σχολείων δὲν ἦταν *περιωπῆς*, ἔπρεπε νὰ διαλέξουν οἱ δάσκαλοι ἀπὸ *Ἀνθολογίες* καλλίτερα ποιήματα κι ὄχι ὅλα πατριωτικά.- Ὁ γιατρὸς Παῦλος Πουτέτσης, ἀρραβωνιάστηκε μὲ τὴ Νίκη Δόνου, κόρη τοῦ μεγαλοτραπεζίτη Πρέβεζας Ἀριστείδη Δόνου καὶ τὸ γεγονὸς θεωρήθηκε ὡς σημαντικὴ εἴδηση.- Ἕνας γάμος στὴν Ἀττάλεια τῆς Μ. Ἀσίας τῆς Ἀνδρονίκης, κόρης τοῦ Ν. Χαντέλη, ὑπηρετοῦσε ἐκεῖ ὡς ὑποπρόξενος, ποὺ ἔγινε στὶς 28 Μαρτίου, μαθεύτηκε στὰ Γιάννινα στὶς 13 Ἰουνίου, γιατὶ τότε ἔφτασε τὸ ἀγγελτήριο!- Ὁ καιρὸς τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰουνίου, *ἄστατος ὡς γυνή*, δὲν εὐνοοῦσε τὴ λειτουργία τῶν ἐξοχικῶν κέντρων.

Ὁ Πέτρος, ἀπὸ τὶς ἀλληλοεκτοξευόμενες καθημερινὰ καταγγελίες, ἀπειλὲς καὶ ὕβρεις ἀνάμεσα στὶς δυὸ παρατάξεις, ἄρχισε νὰ αἰσθάνεται ἄσχημα. Τὸν πίεζαν οἱ ἔγνοιες καὶ οἱ φόβοι γιὰ τὸ ἀτύχημα τοῦ Βασίλη, καὶ στὴν ἀγορὰ τὰ πράγματα ἄρχισαν νὰ στενεύουν, δὲν εἶχε τὴν ἄνεση τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ μαγαζιοῦ, ὅπως αὐτὸς ἤθελε, ὁρισμένα τρόφιμα σπάνιζαν, ἄλλα ἐξαφανίζονταν, τὰ ράφια ἄδειαζαν καὶ δὲ μποροῦσε νὰ τὰ γεμίσει, ἦρθαν καὶ οἱ ἐκλογὲς γιὰ νὰ σωρεύσουν ἄγχος· ἀλλοιῶς τὶς

φανταζόταν τὶς πρῶτες ἐλεύθερες ἐκλογὲς κι ἀλλοιῶς ἔγιναν, ἡ σκληρὴ πραγματικότητα τὸν γέμισε στυφὴ πίκρα, ὁ ἐνθουσιασμὸς του ἄρχισε νὰ κλονίζεται· ἦρθαν καὶ οἱ φῆμες γιὰ τὸ χρηματισμὸ τῶν ἐφημερίδων μὲ γερμανικὰ μάρκα, ἐλάχιστα περιθώρια αἰσιοδοξίας τοῦ ἔμειναν. Θὰ πήγαινε νὰ δεῖ τὸν Γερβάσιο, νὰ τὰ κουβεντιάσει, τὸ φίλο του τὸν Ἀβραάμ, ποὺ πάντα ξάνοιγε δρόμους μέσα ἀπὸ τὰ ἀδιέξοδα, θὰ πήγαινε στὸν ἴδιο τὸν Χατζῆ, νὰ τὸν κοιτάξει στὰ μάτια, θὰ καταλάβαινε. Ἄφησε, ἕνα πρωϊνό, τὸ μαγαζί, τράβηξε πρῶτα γιὰ τὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο, ἤθελε νὰ δεῖ τὸ Βασίλη, εἶχε περάσει μιὰ νύχτα ἀνήσυχη, τὸ παιδὶ πονοῦσε ἀκόμα, ἡ ἐξέλιξη τοῦ τραύματός του ὅμως ἦταν ὁμαλή, ρώτησε τὸ γιατρὸ στὸ γραφεῖο του ἂν θὰ μποροῦσε νὰ περπατήσει ὁ Βασίλης, ὅταν τοῦ ἔβγαζαν τὸ γύψο, αὐτὴ ἦταν ἡ μεγάλη ἀνησυχία του: —*Ἐλπίζω*, ἀπάντησε ὁ γιατρός, *δὲν μπορῶ νὰ τὸ βεβαιώσω μὲ ἀπόλυτη σιγουριά. Ὁ Δημήτρης δὲν σᾶς ἔχει κατατοπίσει;* Ὁ Δημήτρης, στὸ ἴδιο νοσοκομεῖο ὑπηρετοῦσε, ἔβλεπε κάθε μέρα τὸν ἀδερφό του, συζητοῦσε καὶ μὲ τοὺς συναδέλφους του τὴν κατάσταση, εἶχε τὶς ἀμφιβολίες του, ποτὲ ὅμως δὲν ἔκανε λόγο γιαυτὲς στὸν πατέρα του. Μιὰ δική του κουβέντα θὰ βάραινε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τῶν ἄλλων γιατρῶν.

Ἔφυγε, γεμάτος ἀνησυχία, ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο ὁ Πέτρος καὶ πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὴ Μητρόπολη. Ὁ Γερβάσιος δὲν ἔλεγε ἀκόμα νὰ συνέλθει ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες τοῦ χειμῶνα, ἦταν ἡ χρόνια πάθηση τοῦ σηκωτιοῦ, ποὺ ἐξασθένιζε τὶς ἀμυντικὲς δυνάμεις τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ περιόριζε τὰ περιθώρια ἀντίδρασης. Τὸν βρῆκε στὴν πολυθρόνα, μὲ μιὰ κουβέρτα στὰ πόδια, κι ἂς ἔσκαγε ἔξω ὁ τζίτζικας ἀπὸ τὴ ζέστη. —*Ἔλα*, εἶπε στὸν Πέτρο, *καιρὸ ἔχω νὰ σὲ δῶ, μ' ἔχετε ἐγκαταλείψει ὅλοι σας.* —*Ὄχι, δεσπότη μου*, διαμαρτυρήθηκε ὁ Πέτρος, *πάντα σὲ σκέπτομαι, ἀλλὰ νά, μᾶς μπέρδεψαν οἱ ἐκλογές, οἱ δυσκολίες, τὰ ἀτυχήματα...* —*Ἔπαθε κανένας τίποτα;* τὸν διέκοψε ὁ Γερβάσιος. —*Ὁ Βασίλης, χτύπησε στὸ πόδι, τὸν ἔχουμε στὸ νοσοκομεῖο μὲ γύψο, δὲν ξέρουμε τί θ' ἀπογίνει... —Μὰ γιατὶ δὲν μοῦ τὸ εἴπατε;..* διαμαρτυρήθηκε ὁ Γερβάσιος. —*Ἔχεις τὶς δικές σου ἔγνοιες, δέσποτα, φρόντισε τὴν ὑγεία σου, σὲ χρειάζεται ὁ τόπος... —Δὲν τὸ πιστεύω, μᾶλλον μὲ βαρέθηκαν μὲ τὶς ἀρρώστειες καὶ τὶς παραξενιές μου... —Ὄχι, ὄχι..*, ἀντέτεινε ὁ Πέτρος, *κανένας δὲν θέλει τὸ κακό σου, ὅλοι εὔχονται νὰ γίνεις γρήγορα καλά... —Ἀκόμα κι ὁ Χατζῆς;* ρώτησε σιγὰ ὁ Γερβάσιος, δίνοντας τὴν αἴσθηση πὼς δὲν περίμενε ἀπάντηση. —*Ἴσως αὐτὸς περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους*, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, ὕστερα ἀπὸ μικρὴ σιωπή, *περνάει πολὺ δύσκολες στιγμές*, συνέχισε, *αὐτὲς οἱ καθημερινὲς κατηγορίες γιὰ μάρκα καὶ χρηματισμούς, τὸν κλόνισαν συναισθηματικά. Ἔχω καιρὸ νὰ τὸν δῶ, τὸν καταλαβαίνω ὅμως ἀπὸ αὐτὰ ποὺ γράφει. Εἶναι πλημμυρισμένα ἀπὸ ὀργή, ἀγανάκτηση, προπαντὸς ἀηδία, τί γνώμη ἔχεις γι' αὐτὰ δεσπότη μου;* Ὁ Γερβάσιος ἄργησε νὰ μιλήσει. Σήκωσε ψηλότερα τὴν κουβέρτα ποὺ τοῦ σκέπαζε τὰ πόδια, λὲς

καὶ τὸν εἶχε χτυπήσει ξαφνικὰ κρύο ρεῦμα, χάιδεψε τὰ γένια του, ἔσιαξε τὸν καλογερικὸ σκοῦφο στὸ κεφάλι, ἔδειχνε πὼς ἤθελε νὰ κερδίσει χρόνο πρὶν δώσει ἀπάντηση, *αὐτὰ ποὺ λὲν γιὰ τὸν Χατζῆ ἐγὼ δὲν τὰ πιστεύω*, εἶπε τέλος. Ὁ Πέτρος ἔνοιωσε τὴν καρδιά του νὰ ξαλαφρώνει, ἡ κρίση τοῦ Γερβάσιου γιὰ κάποιον ποὺ τὸν πολεμοῦσε χρόνια, ἀποχτοῦσε ἰδιαίτερη βαρύτητα, κάποια στιγμὴ τοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ ἡ σκέψη πὼς ἐπίτηδες ἀθώωνε τὸν Χατζῆ ὁ Γερβάσιος, γιὰ νὰ τὸ μεταφέρει στὸν ἴδιο, ἤξερε τὴ φιλία ποὺ τοὺς ἔνωνε, γρήγορα ὅμως ἔδιωξε τὴν ἀμφιβολία, τέτοιους πονηροὺς ἐλιγμοὺς δὲν ἔκανε ὁ Γερβάσιος, ἀκούμπησε μὲ σταθερότητα στὴν κρίση του. *—Χαίρομαι, σεβασμιώτατε, ποὺ τ' ἀκούω ἀπὸ σᾶς, ἔχω μπερδευτεῖ τόσο, ποὺ δὲν ξέρω πιὰ τὶ νὰ πιστεύω, ὅλα εἶναι θολά, ἀδιευκρίνιστα, ὁ καθένας λέει τὰ δικά του, ὑποστηρίζει μὲ πάθος τὶς ἀπόψεις του, ἀπὸ τὴ μιὰ ὁ βασιλιάς, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Βενιζέλος, καὶ τοὺς δυὸ τοὺς ἔχω στὴν καρδιά μου, ποιὸν ν' ἀκολουθήσω, σὰν τὴ μικρὴ βάρκα παλεύω σὲ τρικυμισμένη θάλασσα, βοήθησέ με ν' ἀκολουθήσω τὸ σωστὸ δρόμο...* Ἔπεσε πάλι σιωπή, κράτησε πολύ, κανένας δὲν ἤθελε ν' ἀρχίσει τὴν κουβέντα, προπαντὸς ὁ Γερβάσιος, τὶ νὰ πεῖ σ' ἕναν ἄνθρωπο ποὺ στὴν πραγματικότητα ἔκανε ἐξομολόγηση καὶ ζητοῦσε βοήθεια, πῶς νὰ τὴν δώσει, ἀφοῦ κι ὁ ἴδιος δὲν ἤξερε καλὰ μὲ ποιὰ πλευρὰ βρισκόταν τὸ δίκιο, γιὰ νὰ εἶναι ἀποφασιστικὸς στὴν κρίση του; Μὴ παίρνοντας ἀπάντηση ὁ Πέτρος σηκώθηκε νὰ φύγει. Ἔσκυψε νὰ φιλήσει τὸ χέρι τοῦ Γερβάσιου, αὐτὸς τὸ τράβηξε, *μὴ φεύγεις ἀκόμα*, εἶπε, *σοῦ χρωστῶ μιὰν ἀπάντηση. Μὲ ρώτησες ποιὸ δρόμο ν' ἀκολουθήσεις, μὴν παραξενευτεῖς ἂν σοῦ πῶ πὼς τὸ ἴδιο δίλημμα ἀντιμετωπίζω κι ἐγώ. Ἔχουν μπερδευτεῖ τόσο τὰ πράγματα μὲ τὶς φωνὲς καὶ τὰ συνθήματα, ἄκρη δὲ βρίσκει κανείς. Ὁ Βενιζέλος, εἶναι σίγουρο, θέλει νὰ βγάλει τώρα τὴν Ἑλλάδα στὸν πόλεμο. Ὑποστηρίζει πὼς χάσαμε κι ὅλας τὴν εὐκαιρία μὲ τὰ Δαρδανέλια, μόνο μὲ τὴν Entente, λέει, θὰ δώσουμε σάρκα καὶ ὀστὰ στὴ Μεγάλη Ἰδέα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπιμένει στὴν οὐδετερότητα· στηρίζεται κι αὐτὸς σὲ ὑποσχέσεις τῶν Γερμανῶν, κανένας δὲν ξέρει ποιές, γιὰ μεγέθυνση τῆς Ἑλλάδας, κι οἱ δυό τους εἶναι σίγουροι πὼς τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδας ταυτίζεται μὲ τὴ δική τους θέση, ποιὸς μπορεῖ νὰ προβλέψει τὸ νικητὴ αὐτοῦ τοῦ φριχτοῦ πολέμου, ἂν τὸ ξέραμε*

Παλιὰ συνοικία τῶν Γιαννίνων

ἡ ἐπιλογὴ θάταν εὔκολη. Ὁ Βενιζέλος εἶναι ἀπόλυτα σίγουρος γιὰ τὴ νίκη τῆς Entente, τὸ ἴδιο ὅμως πιστεύει κι ὁ Κωνσταντῖνος γιὰ τὴ Γερμανία, ἡ πλάστιγγα φαίνεται πὼς κλίνει μὲ τὸ μέρος τῶν φίλων τοῦ Βενιζέλου, ἀποκλείεις ὅμως τὶς ἐκπλήξεις; Ἔπειτα κι αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι, οἱ Ἀγγλογάλλοι, μιὰ ζητοῦν ἀπὸ μᾶς νὰ τοὺς ἀκολουθήσουμε, δίνοντάς μας ὑποσχέσεις, τὴν ἄλλη ἐρωτοτροποῦν μὲ τὴν Βουλγαρία γιὰ νὰ τὴν πάρουν μὲ τὸ μέρος τους, μὲ τί παραχωρήσεις θὰ τὴν ἱκανοποιήσουν ἂν τοὺς ἀκολουθήσει; Φοβᾶμαι πὼς ἀπὸ μᾶς θ' ἁρπάξουν ἐδάφη γιὰ νὰ τῆς δώσουν. Ἡ στάση τους τὸν τελευταῖο καιρὸ ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα εἶναι προκλητική, γιὰ τοὺς Ἀγγλογάλλους πάντα μιλῶ. Ἐμποδίζουν τὰ καράβια μας στὰ ταξίδια τους, κάνουν ἀποβάσεις στὰ νησιά μας, χωρὶς νὰ ζητοῦν ἄδεια, τώρα ἀποβιβάζονται καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, θὰ μείνουν ἀδρανεῖς οἱ ἄλλοι ὅταν βλέπουν ν' ἀπειλοῦνται μὲ τὸ ἄνοιγμα νέου μετώπου; Γιὰ νὰ ἐξομολογηθῶ κι ἐγὼ Πέτρο, σὲ κανένα τους δὲν ἔχω ἐμπιστοσύνη, οἱ ὑποσχέσεις ποὺ δίνουν μόνο τὰ δικά τους συμφέροντα ἐξυπηρετοῦν, δὲν εἶδες τὴ στάση τους ἀπέναντι στὴ Β. Ἤπειρο; Ἂς μὴν ξεχνᾶμε καὶ τὴν Ἰταλία, μπῆκε στὸν πόλεμο γιὰ νὰ καρπωθεῖ ὀφέλη κι αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ πολιτικῆς φοβᾶμαι πὼς πάλι ἡ Ἑλλάδα θὰ τὴν πληρώσει... Ὁ Γερβάσιος, σταμάτησε, κουράστηκε νὰ μιλάει, εἶχε ἐξαντλήσει τὰ ὅρια τῆς ἀντοχῆς του. Ὁ Πέτρος δὲν ἀπάντησε, σεβάστηκε τὴν κατάστασή του, φίλησε τὸ χέρι του, *σ' εὐχαριστῶ δέσποτα,* εἶπε μόνο, *ἄνοιξες πολλὰ παράθυρα στὸ νοῦ μου, μὲ βοήθησες...* Ἔκλεισε σιγὰ τὴν πόρτα, ὁ Γερβάσιος εἶχε ἀκουμπήσει τὸ κεφάλι του στὴν πολυθρόνα μὲ τὰ μάτια κλειστά, βγῆκε στὸ δρόμο, πῆρε μιὰ βαθειὰ ἀνάσα, ἀπὸ τὴ λίμνη ποὺ ἦταν κοντὰ φυσοῦσε δροσερὸ ἀεράκι, ὁ Πέτρος τὸ ἔνοιωσε σὰν εὐλογία Θεοῦ, κάποια σειρὰ ἄρχισε νὰ μπαίνει στοὺς συλλογισμούς του, εἶχε σκοπὸ τὴν ἴδια μέρα νὰ ἐπισκεφτεῖ καὶ τὸν Χατζῆ, σκέφτηκε πὼς μὲ τὴν ἀναστάτωση ποὺ ἔνοιωθε δὲ θὰ μποροῦσε νὰ κάνει ἤρεμη συζήτηση· ὁ Χατζῆς ἦταν ἐξαγριωμένος, ἔπρεπε νὰ βρεθεῖ ἀπέναντί του χωρὶς ἐσωτερικὲς διαταραχές, τὸ ἀνέβαλε γιὰ λίγες μέρες. Ἀνεβαίνοντας πρὸς τὸ μαγαζί, ἄκουσε τοὺς ἐφημεριδοπῶλες νὰ διαλαλοῦν τὰ *παραρτήματα,* τῆς *Ἠπείρου* καὶ τῆς *Σημαίας,* ἀγόρασε καὶ τὶς δυό, μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἀναβολὴ τῆς σύγκλησης τῆς βουλῆς, οἱ κυβερνητικοὶ θεωροῦσαν τὴν ἀπόφαση τοῦ βασιλιᾶ συνταγματική, συνεχιζόταν ἡ ἀνάρρωσή του, δὲν ἔπρεπε νὰ διακοπεῖ μὲ τὴν παρουσία του στὴ βουλὴ γιὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ λόγου τοῦ θρόνου, οἱ βενιζελικοὶ μιλοῦσαν γιὰ πραξικόπημα, δυστυχισμένη χώρα ψιθύρισε ὁ Πέτρος, ὅταν διάβασε καὶ τὰ δυὸ *παραρτήματα, κινδυνεύεις περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, παρὰ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς σου...*

Ὁ Ἰούλιος εἶναι ἡ καρδιὰ τοῦ καλοκαιριοῦ, δικαιολογημένα διαμαρτύρονταν οἱ Γιαννιῶτες γιὰ τὴν ἀφόρητη ζέστη. Τὸ ἀπομεσήμερο ἡ πόλη γινόταν σωστὸ καμίνι, τὸ βράδυ ἡ ἀτμόσφαιρα δρόσιζε, ἡ πόλη ἄδειαζε, τὰ ἐξοχικὰ κέντρα πλημμύριζαν, ἰδίως οἱ *Ἀμπελόκηποι,* ὁ *Βελισσάριος* καὶ οἱ παραλίμνιες περιοχές. Πολλοὶ ἔμπαιναν

στὶς βάρκες καὶ τραβοῦσαν γιὰ τὸ *Νησί* καὶ τὸ *Κρυονέρι*, κυρίως τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτές. Ἔστρωναν τραπέζια κάτω ἀπὸ τὰ λίγα δέντρα, ἄλλοι ἔτρωγαν μέσα στὶς βάρκες, μερικοὶ τρύπωναν στοὺς καλαμιῶνες γιὰ περισσότερη δροσιά, κι ὅταν ὁ ἥλιος βασίλευε ὅλος ἐκεῖνος ὁ ὡραῖος χῶρος μὲ τοὺς διασκεδάζοντες Γιαννιῶτες, παρουσίαζε μιὰ ὄψη μαγευτική, ἕνα κομμάτι τοποθεσίας τῶν *Γλυκέων Ὑδάτων* τῆς Κωνσταντινούπολης, αὐτὰ ἔγραφε ὁ συντάκτης τῆς *Ἠπείρου* Ἀχ. Γεωργιάδης, ποὺ εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ νοσταλγοῦσε τὴ ζωή της. Στὸ *Μῶλο* τραβοῦσαν τὸν κόσμο οἱ παραστάσεις *βαριετέ*, ποὺ εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου. Οἱ θεατὲς ἐνθουσιάζονταν ὄχι ἀπὸ τὶς δυὸ ρωμιὲς τραγουδίστριες, ὅσο ἀπὸ μιὰ τουρκάλα χορεύτρια, ἕνα *οὐρί*, ξεκομμένο ἀπὸ τοὺς τουρκικοὺς *παραδείσους*, ἦταν πανέμορφη κι ὁ ἐξωτικὸς χορός της ξετρέλλαινε ὅλους.

Ἡ πηγὴ τοῦ Κρυονερίου
(Ντραμπάτοβας)

Τὰ κρούσματα φόνων καὶ ληστειῶν εἶχαν δημιουργήσει ἔντονες ἀνησυχίες στὸ γιαννιώτικο κοινό, καθὼς καὶ στὴν ὕπαιθρο, γιὰ τὴν καθησύχαση τῶν πολιτῶν οἱ δικαστικὲς ἀρχὲς ἀνακοίνωναν στοιχεῖα, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἐγκληματικότητα, ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση κι ὕστερα, εἶχε ὑποχωρήσει ὅσο ποτὲ ἄλλοτε.- Στὶς ἀρχὲς τοῦ μήνα πάντως, ἕνα τραγικὸ γεγονὸς ἀναστάτωσε τὴν κοινωνία τῶν Γιαννίνων. Στὸ στρατώνα τοῦ δεύτερου λόγου τοῦ Μηχανικοῦ, στὴν ὁδὸ Σουλίου, αὐτοκτόνησε ἕνας φαντάρος, ὁ Λεων. Μεταξούλης, ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανία· ὑπῆρχαν ὑπόνοιες ὅτι εἶχε κλέψει μιὰ κουραμάνα ἀπὸ τὸ σακί. Τὸ παιδὶ ἦταν φιλότιμο, μὲ μεγάλη εὐαισθησία, δὲν ἀνεχόταν τὶς ὑπόνοιες, ἔγραψε ἕνα γράμμα στοὺς γονεῖς του καὶ τίναξε τὰ μυαλά του στὸν ἀέρα.- Ἡ ΙΧη μεραρχία, ποὺ ἕδρα της εἶχε τότε τὰ Γιάννινα -τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς VIIIης μεραρχίας, ποὺ συνδέθηκε μὲ τὴν ἱστορία τῆς πόλης καὶ τῆς Ἠπείρου, βρισκόταν στὴν Κορυτσὰ- ἄρχισε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Ἰουλίου, καὶ λίγο πρὶν τὴν ἐκτέλεση μεγάλων γυμνασίων *ψευδομαχῶν*, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, μὲ μεγάλη ἐπιτυχία. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν ἐνθουσιασμένοι γιὰ τὸ ποιὸν τῶν στρατιωτῶν τους, τὴν ἀντοχὴ καὶ τὴν ἀπόδοσή τους. Διαδόθηκε ὁτι, μετὰ τὸ τέλος τῶν γυμνασίων, ἐξαιτίας τῆς κόπωσης καὶ τῆς μεγάλης ζέστας, 2 στρατιῶτες πέθαναν καὶ 25 ἔπαθαν ἡλίαση, 4 νοσηλεύονταν στὸ νοσοκομεῖο. Ἡ εἴδηση γιὰ νεκροὺς ἦταν ψεύτικη, ἀλλὰ καὶ τὰ κρούσματα ἡλίασης ἦταν ἐλάχιστα.- Στὸ *Ἀρσάκειο* διακρίθηκαν δυὸ Γιαννιωτοπούλες ποὺ φοιτοῦσαν ἐκεῖ. Ἡ Κατίνα Καλλιδοπούλου βραβεύτηκε μὲ 500 δρχ. ἀπὸ τὸ *Ράλλειο* βραβεῖο καὶ ἡ Βαρβάρα Χρυσοχόου, μὲ ἔπαινο καὶ δάφνινο κλάδο. Τίμησαν τὸ ὄνομα τῶν Γιαννίνων, ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες. Αὐτὴ ἡ διάκριση καὶ ἡ δημοσίευσή της στὸν τύπο ἔγιναν αἰτία δημιουργίας μικρῆς σκηνῆς στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου, μὲ ἥρωα τὴ Χριστίνα αὐτὴ τὴ φορά. Τὸ κορίτσι ποὺ εἶχε μεστώσει πιά, εἶχε γίνει μιὰ ἐλκυστικὴ νεαρὴ κυρία, ποτὲ δὲν ξεχνοῦσε πώς, ἐνῶ εἶχε ἔφεση γιὰ ἀνώτερες σπουδές, ἡ παράδοση ποὺ ἐπιβίωνε στὰ γιαννιώτικα σπίτια -οἱ γονεῖς της δὲν ἤθελαν νὰ ξεκοποῦν ἀπ' αὐτὴν- τῆς ψαλίδισε τὰ φτερά, τὸ ὄνειρο νὰ γίνει ἐπιστήμονας, ἡ ἀνάμνηση τὴ γέμιζε πίκρα. Κι ἄλλη φορά, τὸν περασμένο χρόνο, εἶχε ἐκφράσει τὸ παράπονο στὸν πατέρα της, πίστευε πὼς αὐτὸς κυρίως τὴν ἀδίκησε, ἂν δὲν ἐπέμενε θὰ εἶχε προχωρήσει, τοῦ

τὸ θύμισε πάλι τὸ μεσημέρι, ὅταν γύρισε ἀπὸ τὸ μαγαζί, ἦταν σίγουρη πὼς εἶχε διαβάσει τὴν εἴδηση. Στὸ τραπέζι, αὐτὴ ποὺ ἦταν τόσο ὁμιλητική, ἔμεινε βουβή, εἶχε σκύψει στὸ πιάτο της, δὲν ἤθελε ν' ἀντικρύσει τὸ βλέμμα κανενός, προπαντὸς τοῦ πατέρα της. —*Τί ἔχεις Χριστίνα;* τὴ ρώτησε ὁ Πέτρος ὅταν ἔγινε αἰσθητὴ ἡ σιωπή της. —*Τίποτα,* ἀπάντησε μονολεκτικά, ὁ πατέρας ὅμως ἐπέμεινε καὶ τότε ἦρθε τὸ μεγάλο ξέσπασμα. —*Γιατὶ μὲ βάζεις σὲ δοκιμασία πατέρα;* μίλησε σιγὰ στὴν ἀρχή, ὅμως τὸ παράπονο ἔτρεμε στὰ χείλη της. —*Τί εἴδους δοκιμασία παιδί μου;* ἀπόρησε τάχα ὁ Πέτρος, εἶχε καταλάβει καλὰ τί ἤθελε νὰ πεῖ ἡ κόρη του· τὰ μάτια τῆς τελευταίας τώρα ἀγρίεψαν, ἀπάντησε σκληρά: —*Ὅλοι σας φταῖτε, καὶ προπαντὸς ἐσὺ πατέρα, εἶχα πλέξει ἕνα ὄνειρο, νὰ πάω στὸ Πανεπιστήμιο, μοῦ τὸ κάνατε συντρίμια μὲ τὴν ἄρνησή σας, τί νὰ τὰ λέω πάλι, ζηλεύω τὰ κορίτσια ποὺ ἀνεβαίνουν, κι ἐγὼ κάθομαι στὸ σπίτι, ὥσπου νὰ βρεθεῖ ὁ καλὸς γαμπρός, περαστικὴ εἶμαι ἀπὸ δῶ, δὲν μ' ἀφήσατε νὰ ρίξω ρίζες, ἂν εἶχα ἕνα χαρτὶ στὰ χέρια, θὰ κανόνιζα ἡ ἴδια τὴ ζωή μου κι ὄχι ἡ μοίρα καὶ οἱ προξενήτρες...* Δὲν περίμενε ἀπάντηση, σηκώθηκε ἀπὸ τὸ τραπέζι κι ἔτρεξε στὸ δωμάτιό της, ἔπεσε στὸ κρεβάτι μπρούμυτα κι ἄφησε τὸ παράπονό της νὰ ξεσπάσει σ' ἕνα ἀσταμάτητο κλάμα. Οἱ ἄλλοι δὲν ἔκαναν καμιὰ παρατήρηση, τί νὰ ποῦν ἄλλωστε; Κατὰ βάθος δικαιολογοῦσαν τὶς ἐκρήξεις της κατὰ καιρούς, εἶχε δίκιο. Ἡ προσκόλληση στὴν παράδοση δὲ δημιουργοῦσε προσβάσεις στὶς νέες μορφὲς ζωῆς ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση.

Οἱ ἐμποροϋπάλληλοι τῆς πόλης συνειδητοποίησαν τὴν ἀνάγκη νὰ ὀργανωθοῦν σὲ σωματεῖο γιὰ τὴν προάσπιση τῶν συμφερόντων τους.- Στὶς 6 Ἰουλίου ἔγινε ἡ σχολικὴ γιορτὴ ἀπονομῆς βραβείων στὴν ἑβραϊκὴ σχολὴ *Ἀλλιάνς,* ἑτοίμαζε γαλλομαθεῖς, λειτουργοῦσε ὡς τὸν πόλεμο τοῦ '40, ἦταν ἄριστο σχολεῖο ἐκμάθησης τῆς γαλλικῆς. Τίμησαν τὴ γιορτὴ πολλοὶ ἐπίσημοι, ἀνάμεσά τους οἱ πρόξενοι Γαλλίας καὶ Τουρκίας. Ἀπὸ τὶς μαθήτριες τὸ πρῶτο βραβεῖο πῆραν οἱ δεσποινίδες Ἄννα Λεβῆ καὶ Ἀγγελικὴ Σακελλαρίδου. Οἱ βραβευθέντες ἀπὸ τοὺς μαθητὲς ἦταν καὶ οἱ δυὸ ἑβραῖοι: οἱ Χαΐμ Λεβῆ καὶ Ραφαὴλ Μάτσας.- Οἱ κάτοικοι τοῦ Κάστρου εὐχαρίστησαν τὶς ἀρχὲς γιὰ τὰ ἀνοίγματα ποὺ ἔκαναν στὸ τεῖχος μὲ κατεδαφίσεις, οἱ πυλῶνες ποὺ ἄνοιξαν ἐξυπηρετοῦσαν τὴν συγκοινωνία, τοὺς ἔβγαζαν ἀπὸ τὴν ἀπομόνωση.- Ὁ ἐμπορικὸς κόσμος, μέσω τοῦ συλλόγου του, ἐξέφρασε τὶς ἀνησυχίες του πρὸς τὴν κυβέρνηση γιὰ τὰ διαδιδόμενα ὅτι τὸ Ε΄ Σῶμα στρατοῦ θὰ μεταφερόταν στὴν Κέρκυρα, ἡ πόλη θὰ νέκρωνε.- Στὶς 9 Ἰουλίου ἔγινε καὶ ἡ *ἐνιαύσιος* τελετὴ γιὰ τὴ λήξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους στὴ Ζωσιμαία σχολή. Ὁ λόγος τοῦ Γ. Καλούδη, ὅπως πάντα, *ἀριστοτεχνικός.* Ἀνέλυσε *τὰ πεπραγμένα* τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ σπουδαιότερη πτυχή τους ἦταν ἡ προσπάθεια ποὺ καταβλήθηκε γιὰ ἐναρμονισμὸ τοῦ προγράμματος τῆς σχολῆς μὲ ἐκεῖνα τῶν ἄλλων σχολείων τοῦ κράτους.- Κυκλοφόρησε τὸ νέο φύλλο τῆς σατιρικῆς ἐφημερίδας *Κατῆς,* μὲ ὄχι καλῆς ποιότητας σάτιρα (ὁ Χρ. Σούλης τοποθετεῖ, ἐσφαλμένα, τὴν ἔκδοσή της στὸ 1916). Ἀντίθετα, τὸ πρῶτο φύλλο τῆς νέας σατιρικῆς ἐφημερίδας —κυκλοφόρησε στὶς 17 Ἰουλίου— τῆς *Καραβίδας* (ἐκδότης ὁ Α. Παπαδόπουλος) εἶχε καλὴ ὑποδοχὴ καὶ ἔγινε ἀνάρπαστο.- Στὴν ὁδὸ Παμβώτιδος στήθηκε νέο, κομψὸ καπνοπωλεῖο, μὲ τὸ ὄνομα *Κυρὰ Βασιλική,* κι αὐτὸ θεωρήθηκε ὡς γεγονὸς ἄξιο ἀναφορᾶς.- Στὸν κινηματογράφο *Ἔδισσων* παιζόταν *Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.* Τὸ ἔργο ξυπνοῦσε ἐθνικὲς μνῆμες, κέντριζε ἐλπίδες πὼς ἡ Μεγάλη Ἰδέα δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ γίνει πραγματικότητα. Ὅταν ἐμφανιζόταν στὴν ὀθόνη ὁ τελευταῖος αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, *ὡραῖος, μεγαλοπρεπής, θεϊκὸς* νὰ περιφέρεται στὶς θρυλικὲς ἐπάλξεις τῶν τειχῶν τῆς Πόλης, οἱ θεατὲς χειροκροτοῦσαν ἀσταμάτητα. Ἀντίθετα ἡ ἐμφάνιση τοῦ πορθητῆ Μωάμεθ συνοδευόταν ἀπὸ σφυρίγματα καὶ συναισθήματα *βδελυγμίας, ἔχθρας, μίσους καὶ ἐκδίκησης.*- Στὴν *Ἤπειρο,*

ἀπὸ τὶς 15 Ἰουλίου, ἄρχισε ἡ δημοσίευση, σὲ συνέχειες, τῆς μελέτης τοῦ δικηγόρου Νέστορα Γεωργίτση: *Τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα.*- Σ' ἕνα ὡραῖο του χρονογράφημα μὲ τὸν τίτλο *Ὑπηρέτρια* (18-7-1915) ὁ Γ. Πελλερὲν περιέγραφε παραστατικὰ τὸν τρόπο τῆς μεταμόρφωσης τῆς παλιᾶς *δούλας —ταπεινόφρον πλασματάκι, ποὺ τὰ ἔκαμνεν ὅλα καὶ ἔτρωγε συχνὰ καὶ ξύλο ἀπὸ τὴν κυρὰν καὶ τὸν ἀφέντη της -σὲ ὑπηρέτρια- φιγουρινάκι μὲ ξέπλεκα μαλλιὰ ποὺ ἔχει ράπτριαν ἰδικήν του καὶ καμαρίνι μὲ τουαλέτταν ἰδιαιτέραν στὸ σπίτι σας* καί: *προσέξτε κυρία μου πῶς μοῦ μιλεῖτε, ἂν σᾶς ἀρέσῃ, εἰδεμὴ φεύγω·* μὲ νοσταλγία ἀναπολεῖ ὁ χρονογράφος τὶς παλιὲς μέρες, δὲν ἦταν προοδευτικὲς οἱ ἰδέες του στὸ θέμα αὐτό.- Τὰ μεταδοτικὰ νοσήματα -σύφιλη κλπ.- εἶχαν ἐξαπλωθεῖ ἐπικίνδυνα στὴν πόλη, τὰ κρούσματα πολλαπλασιάστηκαν, ἐξαιτίας τῶν *κρυφῶν σπιτιῶν* ποὺ πλήθαιναν, οἱ γιατροὶ ἔπρεπε νὰ πάρουν μέτρα, γιὰ νὰ περιορίσουν τὸν κίνδυνο τῆς ἐξάπλωσης.- Στὶς ἀρχαιρεσίες τοῦ τμήματος τοῦ *Ἐρυθροῦ Σταυροῦ* Ἰωαννίνων ἐκλέχτηκαν: Γ. Σταυρίδης, πρόεδρος, Β. Ρέκκας, ἀντιπρόεδρος, Περ. Γεωργίτσης, γραμματέας, Μ. Δ. Λεβῆ, ταμίας καὶ μέλη οἱ: Σπ. Μέκιος, Εὐάγ. Χατζῆς, Ἀλ. Νιτσίδης. Γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἔργου τοῦ Ε.Σ. ἐκλέχτηκε καὶ 9μελὴς ἐπιτροπὴ κυριῶν καὶ δεσποινίδων. *Κυρίες:* Ἐλπινίκη Λυμπεροπούλου, Ὀλυμπιὰς Μιχαηλίδου, Καλλιρρόη Ἀσπρογέρακα, Ἴδα Μποχωράκη Χανέν, Ἀνέττα Ἀβραὰμ Λεβῆ, Πηνελόπη Στούπη. *Δεσποινίδες:* Ἀμαλία Ξανθοπούλου, Βασιλικὴ Λ. Γεωργίτση, Ἀντιγόνη Γ. Τζαβέλλα.- Ἡ ζέστη ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἀφόρητη, δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ οἱ βροχὲς καὶ τὰ χαλάζια ποὺ κατέστρεψαν τ' ἀμπέλια.- Τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου οἱ γωνιὲς τῶν δρόμων εἶχαν γεμίσει μὲ *φουφούδες*, βγῆκαν *τ' ἀραποσίτια*, ἀγοράζονταν πολὺ ἀπὸ τὸν κόσμο.

Ἡ ἀναβολὴ τῆς σύγκλησης τῆς βουλῆς δημιούργησε ἀναταραχὴ καὶ παρενέργειες σὲ πολλὲς περιοχὲς τῆς χώρας. Στὴν ὕπαιθρο τῶν Γιαννίνων καὶ σὲ κοντινὰ πρὸς τὰ Γιάννινα χωριά, ἐμφανίστηκαν ἔνοπλοι, μιὰ ὁμάδα 8-15, ποὺ καλοῦσαν τὸν κόσμο νὰ μὴν πληρώνει φόρους. Στὸ Μπισδούνι ζήτησαν ἀπὸ τὸν ἐκμισθωτὴ τῶν φόρων νὰ φύγει κι ἂν ἡ ἰδιοκτήτρια τοῦ χωριοῦ, ἡ Πάσαινα, ἤθελε φόρους, ἂς ἐρχόταν ἡ ἴδια νὰ τοὺς συγκεντρώσει. Τὰ ἴδια εἶπαν καὶ στὴ Σαντοβίτσα, στὴ Βελτσίστα καὶ σ' ἄλλα χωριὰ ποὺ πῆγαν. Ἡ *Ἤπειρος* θεωροῦσε ὕποπτες τὶς κινήσεις τους, ἀποσκοποῦσαν, ἔλεγε, νὰ δημιουργήσουν εἰκόνα διάλυσης τοῦ κράτους καὶ νὰ ὑποβοηθήσουν πραξικοπήματα. Ζητοῦσε γιαυτὸ τὴν ἐπέμβαση τοῦ εἰσαγγελέα. Τὴν ἄποψη τῆς ἐφημερίδας ἦρθαν νὰ ἐνισχύσουν τὰ γράμματα ποὺ ἄφηνε ἡ ὁμάδα τῶν ἔνοπλων στὰ χωριά, καταφέρονταν ἐναντίον τῆς κυβέρνησης Γούναρη. *Εἶναι πολιτικὲς συμμορίες,* τόνιζε ἡ *Ἤπειρος,* ποὺ σκοπεύουν νὰ δημιουργήσουν τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ ἀρχὲς ἔχουν παραλύσει, ἐπειδὴ ἡ ἐξουσία δὲ βρίσκεται στὰ χέρια τῶν βενιζελικῶν. Οἱ πληροφορίες ἔφερναν ἐπικεφαλῆς τῶν ἐνόπλων τὸν πρώην ἀντάρτη Βάντζιο, σύλλογοι, ὅπως τὸ *Κοῦγκι,* ἄρχισαν νὰ διαμαρτύρονται γιὰ τὴν *περιφορὰν ἐνόπλων ἀτάκτων στιφῶν* στὰ χωριὰ καὶ ζητοῦσαν τὴ λήψη μέτρων, ἀνάλογες προτάσεις ἔκαναν καὶ οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες, ὑποκριτικὰ κατὰ τὴν *Ἤπειρο.*

Ἔξω ἀπὸ τὰ ἐδάφη ποὺ εἶχε καταλάβει ὁ στρατὸς στὴ Β. Ἤπειρο, οἱ Ἕλληνες καὶ τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο γενικότερα καταδιώκονταν ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ Ἐσσάτ. Μὲ ὑπόδειξη τῶν Ἰταλῶν, οἱ Ἀλβανοὶ διέταξαν τὴν

ἀπέλαση τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βερατιοῦ, ἐνῶ στὸ Φιέρι, χριστιανικὸ χωριό, οἱ ἐκεῖ βέηδες, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Καχραμὰν Βρυώνη, πίεζαν τοὺς χριστιανοὺς νὰ ὑπογράψουν αἴτηση γιὰ προέλαση τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ ὡς τὴν κωμόπολή τους. Οἱ κάτοικοι ἀρνήθηκαν νὰ ὑπακούσουν κι ἀπειλοῦνταν μὲ ἀντίποινα. Χρέος τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης ἦταν νὰ ἐπέμβει, σημείωνε ὁ ἐκεῖ ἀνταποκριτής.

Οἱ κινήσεις στὴν ὕπαιθρο, κατὰ τὴν *Ἤπειρο*, ἀποσκοποῦσαν στὴν ἀποσταθεροποίηση τοῦ κράτους, ἀποτελοῦσαν προέκταση μιᾶς κατάστασης ποὺ ἔτεινε νὰ δημιουργηθεῖ μετὰ τὶς ἐκλογὲς τῆς 31ης Μαΐου. Σὲ ἄρθρο της ἡ ἐφημερίδα, μὲ τίτλο: *Τρομοκρατημένη ἢ παράλυτος* ἔδινε χαρακτηριστικὲς ὄψεις τῆς δημόσιας διοίκησης ποὺ δικαιολογοῦσαν τὸν τίτλο: *Ποικίλαι, πολύτροποι, κακότροποι καὶ κακόβουλοι ἀσχημοσύναι*, ἐπισημαίνονταν, καθὼς καὶ *πολυειδεῖς πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀπρέπειαι, πολύπους καὶ πολύχειρ ἐριννὺς ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ συκοφαντία, τὸ κράτος ἐξευτελίζεται καὶ σύρεται ἐλεεινὸν καὶ δύσμοιρον, ὑπάρχει λοιπὸν κράτος τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου*, ἀναρωτιέται τελικά, *ἢ τρομοκρατημέναι καὶ ὑπερευαισθήτως δειλαὶ ἐξουσίαι;* Ὁ ἀρθρογράφος διαπίστωνε μιὰ κατάσταση, ἀλλὰ δὲν ἐρευνοῦσε τὰ αἴτια τῆς δημιουργίας της. Ἦταν φυσικό, μετὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν τῆς 31ης Μαΐου, οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες, ποὺ ἐπανδρώνονταν ἀπὸ κυβερνητικὰ στελέχη, ν' ἀδρανοῦν γιὰ νὰ μὴ δίνουν λαβὴ στοὺς νικητὲς τῶν ἐκλογῶν νὰ παρεξηγοῦν ἢ νὰ ἑρμηνεύουν τὶς ἀποφάσεις μὲ τὰ δικά τους κριτήρια. Δὲν ἦταν ὑπερβολὴ τὸ ὑποστηριζόμενο στὸ ἴδιο ἄρθρο ὅτι *ἡ θρασύτης ὑπερέβη πᾶν ὅριον*. Ἡ θρασύτης ὅμως τῶν νικητῶν εἶχε τὴ δικαιολογία της: νίκησαν καὶ δὲ μποροῦσαν νὰ κυβερνήσουν, μὲ διάφορα προσχήματα ἀναβαλλόταν ἡ σύγκληση τῆς βουλῆς.

Γ. Τζαβέλλας, δικηγόρος, ἀπὸ τὰ Δολιανά.

Κι ἐνῶ αὐτὴ ἡ χαλάρωση κι ἀδράνεια τῆς διοίκησης δημιουργοῦσε πολλὰ προβλήματα καὶ δικαιολογημένα παράπονα, ἔπεσε σὰν κεραυνὸς ἡ εἴδηση γιὰ διακοίνωση τῆς Entente πρὸς τὴ Βουλγαρία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία γίνονταν παραχωρήσεις σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Σερβίας, γιὰ ἔξοδό της στὸν πόλεμο στὸ πλευρὸ τῆς *Τριπλῆς Συνεννοήσης*. Συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα παραχωροῦνταν στὴ Βουλγαρία ἡ Καβάλα μὲ τὴν ἐνδοχώρα της, ἔναντι ἀνταλλαγμάτων ποὺ θὰ μᾶς ἔδιναν στὴ Μικρὰ Ἀσία. Οἱ παραχωρήσεις ξεσήκωσαν τὴν ὀργὴ καὶ τὴν ἀγανάκτηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, κυρίως τῶν ὀπαδῶν τῆς βασιλικῆς παράταξης καὶ παντοῦ ὀργανώθηκαν συλλαλητήρια διαμαρτυρίας. Στὰ Γιάννινα τὸ συλλαλητήριο

ἔγινε στὶς 27 Ἰουλίου καὶ σ' αὐτὸ μίλησε ὁ δικηγόρος Γ. Τζαβέλλας. Ἡ διαμαρτυρία τῶν Γιαννιωτῶν διατυπώθηκε καὶ ἐγγράφως μὲ τὸ ψήφισμα ποὺ ἐκδόθηκε.

Τὴν ἴδια ἐποχή, τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου, κοινωνικὸ σκάνδαλο ξέσπασε στὰ Γιάννινα. Πέτρα τοῦ σκανδάλου κάποια ὑπηρέτρια Ἑλενίτσα, γιὰ τὴν ἀποπλάνηση τῆς ὁποίας κατηγοροῦνταν πολλοὶ Γιαννιῶτες, εἶχε δουλέψει στὰ σπίτια τους. Κάποιος ἀπ' αὐτούς, οἰκογενειάρχης μάλιστα, εἶχε συλληφθεῖ καὶ οἱ ἐφημερίδες ἔβρισκαν τροφὴ γιὰ συγγραφὴ *μυθιστορημάτων*. Ἡ *Ἤπειρος* συνιστοῦσε προσοχὴ στὰ θέματα ἠθικῆς καὶ κοινωνικῶν σκανδάλων, στὰ ὁποῖα περιπλέκονταν ὑπολήψεις ἀτόμων, ποὺ μπορεῖ νὰ ἦταν ἀθῶα.- Τὸν Ἰούλιο ἡ *Ἤπειρος* ἐκδιδόταν δυὸ φορὲς τὴν ἑβδομάδα, γιὰ λόγους τεχνικούς, ὅπως σημείωνε. Στὴν πραγματικότητα μετακινοῦσε τὶς τυπογραφικές της ἐγκαταστάσεις σὲ ἄλλο οἴκημα, ἀφοῦ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ ποὺ στεγαζόταν ζήτησε τὴν ἀπελευθέρωσή του. Συμπλήρωνε ἕξη χρόνια ζωῆς κι ἀπὸ τὴν 1η Αὐγούστου ἔμπαινε στὸ 7ο ἔτος. Ὁ συντάκτης της Ἀχ. Γεωργιάδης ἀποχώρησε ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα, γιὰ νὰ ἐκδώσει, ὅπως εἶχε κάνει καὶ ὁ Ν. Λάππας, νέα ἐφημερίδα. Πράγματι, σὲ λίγο καιρό, ἔγινε διευθυντὴς στὴ νέα ἐφημερίδα *Ταχυδρόμος*, ποὺ ἔζησε δυὸ χρόνια (1915-1916). Ὁ Χατζῆς ἔγραφε γιαυτὴ τὴν ἀποχώρηση: *Ἡ «Ἤπειρος» καταντᾶ ἡ πολυγόνιμος Ἀστάρτη, ἡ τίκτουσα καθ' ἕκαστον ἐννεάμηνον καὶ μίαν ἐφημερίδα ἀπὸ τοὺς συντάκτας τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὰ γραφεῖα της.*

Ἡ ἐπισκευὴ τῆς ὁδοῦ Ζωσιμάδων ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ γραφοῦν σχόλια *γιὰ τὸ μανδρὶ ἐκεῖνο ποὺ ἦταν θαμμένες οἱ ἑφτὰ παρθένες* (Ἑφτάμπουλες), *τὸ ὁποῖον ἀσχημαίνει φοβερὰ καὶ τὸν δρόμον καὶ τὴν Ζωσιμαίαν σχολήν. Στίγμα* τοῦ 15ου αἰῶνα τὸ χαρακτήριζε ἡ ἐφημερίδα καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τὸ δῆμο τὴν ἐξάλειψή του. Ἀπὸ τὴ δημαρχία διέρρευσε ἡ πληροφορία ὅτι θὰ κατεδαφιζόταν.- Οἱ τιμὲς τῶν εἰδῶν στὴν ἀγορὰ εἶχαν ἀνεβεῖ σὲ ὑψηλὰ ἐπίπεδα. Ἕνα πορτοκάλι κόστιζε 40 λεπτὰ κι ἦταν δυσεύρετο. Ἀπὸ τὴν ἀγορὰ εἶχαν ἐπίσης ἐξαφανιστεῖ καὶ τὰ 5δραχμα, ἄγνωστο γιὰ ποιὸ λόγο.- Στὸ σπίτι μιᾶς μαμῆς, ὕστερα ἀπὸ καταγγελίες, βρέθηκε κρυμένη κάποια Βασιλικὴ ἀπὸ τὰ Λακκοχώρια, εἶχε πάει ἐκεῖ γιὰ νὰ κάνει ἔκτρωση. Ὁ ἀστυΐατρος Α. Χρηστίδης κι ὁ ἀνακριτικὸς ὑπάλληλος ποὺ τὸν συνόδευε κατάσχεσαν τὰ ἐργαλεῖα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ γινόταν ἡ ἔκτρωση.

Ὁ μητροπολίτης Γερβάσιος παραθέριζε στὴ Δουρούτη. Ἐκεῖ, ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρόνο σχεδόν, ἀρχὲς Ἰουνίου 1916, ἄφησε τὴν τελευταία του πνοή. Κατὰ διαστήματα καλοῦσε κοντά του, γιὰ *γεῦμα ἐργασίας*, ὅπως λέγεται σήμερα, τοὺς ἐφόρους τῶν *Ἐλεῶν* ἢ κι ἄλλους φίλους, γιὰ νὰ συζητήσουν τὰ προβλήματα τῆς Μητρόπολης κι ἄλλα γενικότερα θέματα. Στὶς ἀρχὲς Αὐγούστου, Κυριακὴ ἦταν, κάλεσε καὶ τὸν Πέτρο. Ἦταν σίγουρος πὼς ἤξερε πολλὰ γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση. Ὁ Γερβάσιος τὸν δέχτηκε, ὅπως πάντα, πατρικά, ζεστά, ὅμως ἡ θέρμη τῆς καρδιᾶς του ἦταν πιὸ ἀδύνατη αὐτὴ τὴ φορά, ἡ ἀρρώστεια τὸν εἶχε ἀδυνατίσει πολύ, ὁ σωματώδης καὶ εὐτραφὴς Γερβάσιος ἀνῆκε στὸ παρελθόν. Δὲν εἶχε καλέσει κανένα ἄλλον ἐκείνη τὴ μέρα, μόνο τὸν Πέτρο, ἤθελε ὅσα θὰ ἔλεγαν νὰ μείνουν ἀνάμεσά τους. Ἡ κουβέντα ἄρχισε μὲ τὴν κατάσταση τῆς ὑγείας τοῦ δεσπότη, ὁ Γερβάσιος ἦταν ἀπογοητευμένος, *δὲ βλέπω καλλιτέρευση Πέτρο, οἱ γιατροί μοῦ δίνουν ἐλπίδες, ψεύτικες ἐλπίδες, γιὰ τὸν ἑαυτό μου εἶμαι ὁ καλλίτερος γιατρός, νοιώθω πὼς κάθε μέρα χάνω δυνάμεις,*

καταρρέω, σύντομα θ' ἀπαλλαγεῖτε ἀπὸ μένα, μαθαίνω πὼς ὁ Σπυρίδων ἀπὸ τὴν Κόνιτσα ἑτοιμάζεται κι ὅλας, εἶναι περισσότερο αὐταρχικὸς καὶ πεισματάρης ἀπὸ μένα, ἴσως τότε μὲ νοσταλγήσετε... —Μὲ πίκρανες, δέσποτα, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, ὅπως ὅλους τοὺς φίλους καὶ τοὺς Γιαννῶτες πούναι στὸ πλευρό σου, κι εἶναι πολλοὶ ἂς μὴ τὸ δείχνουν. Ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ σένα; δὲν ἔπρεπε νὰ πεῖς αὐτὸ τὸ λόγο. Ἴσα-ἴσα, παρακαλοῦμε τὸ Θεὸ νὰ σὲ κάνει καλά, ν' ἀρχιερατεύεις στὰ Γιάννινα, γιὰ πολλὰ χρόνια. —Νάσαι καλά, παιδί μου, μὴν μετρᾶς ὅμως τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴ στάση τους ἀπέναντί μου μὲ τὰ δικά σου κριτήρια. Εἶναι πολλοὶ ποὺ εὔχονται νὰ τελειώσω μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, οἱ φίλοι τοῦ Σπυρίδωνα ἄρχισαν κι ὅλας νὰ προετοιμάζονται, εἶναι καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας ποὺ τοὺς βοηθοῦν, θέλουν νὰ ἐγγράψουν προσημειώσεις εὔνοιας γιὰ τὸ μέλλον. Ἂς τ' ἀφήσουμε ὅμως αὐτὰ στὴν κρίση τοῦ Θεοῦ. Πές μου, τώρα, τὶ μαθαίνεις γιὰ τὰ πολιτικά μας πράγματα, τὶ λέει ὁ Χατζῆς; —Εἶναι ἀκόμα πικραμένος ἀπὸ τὶς ἐκλογές, πίστευε πὼς τουλάχιστο ὁ Δούμας θὰ ἔβγαινε βουλευτής, εἶναι καλὸς πατριώτης, ἀγωνιστής, ἠθικός, τίμιος. Βγῆκε ὁ Καζαντζῆς ποὺ τόσο πολέμησε τὴν «Ἤπειρο», αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἐξηγήσει. Γιὰ τοὺς ἄλλους δὲν γινόταν λόγος, μέσα στὴ βενιζελικὴ πλημμύρα ὅλοι θὰ ἐπέπλεαν, πιστεύω ὅμως πὼς λίγοι θὰ τιμήσουν τὸ ἀξίωμά τους, ἂν προκάνουν... —Τὶ σημαίνει τὸ «ἂν προκάνουν» Πέτρο; Δὲ θὰ λειτουργήσει ἡ βουλή; Μαθαίνω πὼς αὐτὲς τὶς μέρες ἀνοίγει... —Σίγουρα θ' ἀνοίξει, τὸ πρόβλημα εἶναι ὡς πότε. Τὸν Χατζῆ τὸν εἶδα πρὶν λίγες μέρες, εἶναι φοβερὰ ἀπογοητευμένος γιὰ ὅλα. Πρῶτα μὲ τὴ στάση τῶν βενιζελικῶν, ποὺ θέλοντας νὰ ξαναπάρουν τὴν ἐξουσία ἀμέσως ἀγωνίζονται μὲ κάθε μέσο, ὡς κι «ἀντάρτες» ἔβγαλαν στὰ χωριά, διαλύουν τὸ κράτος· ἡ παράταξη ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ποὺ ὑποστηρίζει τὴ σημερινὴ κυβέρνηση, ἔχει μεγάλες ἀδυναμίες, δὲν ὑπάρχει ὁμοιογένεια, δὲ μποροῦν νὰ τὰ βγάλουν πέρα, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐκλογικὴ ἥττα τους, τὸ χειρότερο εἶναι πώς, στὶς κρίσιμες στιγμές, δὲν ἔχουν δική τους πολιτική, κάνουν ὅ,τι θέλει ὁ ἄρρωστος βασιλιάς, ἡ γνώμη του ἀλλάζει κάθε τόσο, κι ὅπως ἐμπιστευτικὰ μοῦ εἶπε ὁ Χατζῆς οἱ ἀποφάσεις του ὑπαγορεύονται ἀπὸ ξένα κέντρα, καταλαβαίνετε τὶ ἐννοῶ... —Τὸν κουνιάδο του, τὸν Κάιζερ, τώρα ἑρμηνεύω τὶς σκέψεις σου γιὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τῆς βουλῆς, ἔχεις δίκιο θὰ τὰ σπάσουν πάλι, μπορεῖ καὶ νὰ τὸν διώξει τὸ Βενιζέλο ὁ Κωνσταντῖνος γιὰ δεύτερη φορά, ὁ Θεὸς ἂς βάλει τὸ χέρι του... —Ἀλήθεια, μόνο ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ μᾶς σώσει, δεσπότη μου. Οἱ Βούλγαροι εἶναι ἕτοιμοι νὰ χτυπήσουν, κάποια ἀφορμὴ θὰ βροῦν, σίγουρα στὸ πλευρὸ τῶν Γερμανῶν, οἱ ἄλλοι προσπαθοῦν νὰ τοὺς δελεάσουν δίνοντας γιὰ ἀντάλλαγμα δικά μας ἐδάφη, αὐτοῦ καταντήσαμε νὰ παζαρεύονται κομμάτια τῆς Ἑλλάδας, σὰ νάναι ἄδεια ἀπὸ ἀνθρώπους· πέρυσι ἡ Β. Ἤπειρος, σήμερα ἡ Καβάλα, καὶ κανένας δὲν ξέρει ποῦ θὰ σταματήσουμε... Θὰ ξαναδῶ τὸν Χατζῆ αὐτὲς τὶς μέρες, τὰ γεγονότα δὲν

περιμένουν, θὰ σὲ ἐνημερώσω καὶ πάλι δέσποτα. —Ἔχε τὴν εὐλογία μου Πέτρο, εἶσαι ὁ μόνος ποὺ μπορῶ ν' ἀνοίγω τὴν καρδιά μου καὶ νὰ κουβεντιάζω μὲ ἄνεση. Νὰ ξανάρθεις... Μίλησαν γιὰ πολλὰ ἀκόμα, τῆς πόλης καὶ τῆς Μητρόπολης, ὅλα τὰ ἐπηρέαζε ἡ ἀστάθεια τῆς πολιτικῆς κατάστασης· ὁ Πέτρος ἔφυγε τὸ ἀπόγευμα ἀπὸ τὴ Δουρούτη, τὸ ἁμάξι τὸν περίμενε ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι, μ' αὐτὸ εἶχε ἔρθει καὶ τὸ πρωΐ.

Η ἀπόφαση ποὺ πῆρε ὁ Πέτρος, ὕστερα ἀπὸ τὴ συμβουλὴ τοῦ φίλου του Ἀβραάμ, νὰ ἐπεκτείνει δηλαδὴ τὶς ἐπιχειρήσεις του, ἀναβλήθηκε. Εἶχε βρεῖ στὴν Καλούτσιανη ἕνα κατάλληλο οἴκημα γιὰ μαγαζί, ἀλλὰ δὲν προχώρησε στὴν ἀγορά του, ἡ οἰκονομικὴ κρίση τὸν φόβιζε. *Ἂς τελειώσει ὁ πόλεμος,* συλλογίστηκε, *ὕστερα βλέπουμε, ἂς ξεκαθαρίσουν πρῶτα καὶ τὰ δικά μας πράγματα.* Τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἀντὶ νὰ ξεκαθαρίσουν, μπερδεύονταν κάθε μέρα καὶ περισσότερο. Ὁ βασιλιὰς πίστευε, σίγουρα, *ὡς ἐλέῳ Θεοῦ μονάρχης,* πὼς αὐτὸς ἔπρεπε ν' ἀσκεῖ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδας, τὴν ὁποία ὄφειλε ν' ἀκολουθεῖ ὁ Βενιζέλος. Ὁ τελευταῖος, σὲ καμιὰ περίπτωση δὲ δεχόταν φαλκίδευση τῶν δικαιωμάτων του ὡς πρωθυπουργοῦ. Ἔπειτα ἦταν καὶ ἡ ἀρρώστεια τοῦ Κωνσταντίνου ποὺ δυσχέραινε τὴν κατάσταση. Δὲν εἶχε ταλαιπωρήσει μόνο τὸ σῶμα του γιὰ μῆνες ὁλόκληρους -ἡ πληγὴ ἀπὸ τὴν ἐγχείρηση ποὺ ἔγινε γιὰ τὴν πλευρίτιδα δὲν ἔλεγε νὰ κλείσει- μείωσε σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ τὶς διανοητικές του ἱκανότητες, θόλωσε τὴν κρίση, λύγισε τὴ θέλησή του καὶ τὸν ὁδήγησε σὲ κατάσταση ποὺ τὸν ἐμπόδιζε νὰ παίρνει τὶς σωστὲς ἀποφάσεις σὲ κρίσιμες γιὰ τὸ ἔθνος στιγμές. Ἴσως, καὶ χωρὶς τὴν ἀρρώστεια, θὰ τοῦ ἦταν δύσκολο νὰ ἔρθει σὲ σύγκρουση μὲ τὸν Κάιζερ, ἦταν καὶ ἡ γυναίκα του ἡ Σοφία, ποὺ τὸν ἐπηρέαζε ἀποφασιστικὰ στὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς, ὁπωσδήποτε ὅμως ὁ Διχασμὸς δὲ θὰ εἶχε τὶς διαστάσεις ποὺ πῆρε, οὔτε ὁ ἐξευτελισμὸς τῆς Ἑλλάδας, γιὰ τὴν ἀνερμάτιστη πολιτική της, θὰ ἔφτανε στὸ σημεῖο ποὺ ξέρουμε.

Ὁ Αὔγουστος εἶχε μπεῖ, μὲ τὶς νηστεῖες τοῦ Δεκαπενθήμερου καὶ τὶς συνεχιζόμενες ζέστες· ὅσοι Γιαννιῶτες εἶχαν τὸν τρόπο, ἔφευγαν γιὰ τὶς ἐξοχές, περισσότερο γιὰ τὰ ὀρεινὰ χωριά τους, παρὰ γιὰ τὴ θάλασσα, ἐξάλλου ἡ Πρέβεζα, ἡ Πάργα καὶ οἱ παραλίες τῆς Θεσπρωτίας, ἦταν τότε πολὺ μακρυά· ὅσοι δὲ μποροῦσαν ν' ἀφήσουν τὶς δουλειές τους κατέφευγαν στὴ δροσιὰ τοῦ *Κουραμπᾶ,* τοῦ *Βελισσαρίου,* τοῦ *Μώλου,* τοῦ *Νησιοῦ,* τῶν *Ἀμπελοκήπων,* τῆς *Ντραμπάτοβας.* Χιλιάδες κόσμος κατέκλυζε τὰ βραδυνὰ τὶς ἐκκλησίες, γιὰ νὰ παρακολουθήσει τὰ γλυκύτατα τροπάρια τῶν ὕμνων πρὸς τὴν Παρθένο, *τὴν Ὑψηλοτέραν τῶν Οὐρανῶν,* οἱ πιστοὶ τὰ ἤξεραν ἀπ' ἔξω καὶ τὰ ἔψαλλαν ὁμαδικά· στὸ Ἀρχιμανδρειό, τὴν ἐκκλησία τοῦ Πέτρου, τὴν ἀφιερωμένη στὴν *Κοίμηση τῆς Θεοτόκου,* πήγαινε ὁ περισσότερος κόσμος. Ὁ Πέτρος ζοῦσε ἔντονα τὴ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν ἡμερῶν καὶ μαζὶ μὲ τοὺς ψαλμοὺς ἀνακατεύονταν καὶ οἱ εὐχές του νὰ προστατεύει ἡ Παναγία τὴν πολύπαθη πατρίδα, καλλίτερη *μεσίτρια* ἀπὸ τὴν *Ἀρχιμανδριώτισσα,* δὲ θάβρισκαν οἱ Γιαννιῶτες.

Τὴν παραμονὴ τῆς Μεταμόρφωσης ὁ Πέτρος ἀποφάσισε νὰ δεῖ τὸν Ἀβραάμ. Εἶχε πολὺ καιρὸ νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸν ἑβραῖο φίλο του, ἔνοιωθε ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη ν' ἀκούσει τὴν κρίση καὶ τὶς συμβουλές του, σπάνια λάθευε στὶς ἐκτιμήσεις του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τετράγωνη κρίση του, διέθετε καὶ τὴν πεῖρα τῶν ὁμοφύλων του, ποὺ ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν ἑβραϊκῶν κοινοτήτων τῆς Εὐρώπης, τρανταχτὰ ὀνόματα, μὲ ἀπεριόριστες οἰκονομικὲς δυνατότητες καὶ ὑψηλὲς διασυνδέσεις, τοὺς ἐπισκέπτονταν ὁ Ἀβραὰμ ὅταν ταξίδευε, ἀκόμα καὶ τώρα ποὺ ὑπῆρχαν δυσκολίες, ἐξαιτίας τοῦ πολέμου, ἔβρισκε τρόπους νὰ ἐνημερώνεται. Τὸν εἶχε εἰδοποιήσει ἀπὸ μέρες κι ὁ Ἀβραὰμ τοῦ μήνυσε πὼς θὰ τὸν δεχόταν σπίτι του στὶς 5 τοῦ μῆνα. Οἱ δυὸ φίλοι ἄνοιξαν τὴν καρδιά τους κι ἄφησαν μὲ πολλοὺς τρόπους νὰ ἐκδηλωθοῦν τὰ αἰσθήματά τους. Πῆραν γλυκὸ καὶ καφὲ ποὺ τὰ ἔφερε ἡ ὑπηρέτρια κι ἄρχισαν τὴν κουβέντα γιὰ τὰ θέματα ποὺ ἔκαιγαν ὅλο τὸν κόσμο. —*Ἀβραάμ*, ξεκίνησε ὁ Πέτρος *δὲ θ' ἀρχίσω μὲ κολακεῖες. Ξέρω τὶ κριτήριο διαθέτεις, τὸ παρελθὸν ἔδειξε τὴν ποιότητά του, ὅσα εἶπες ἐπαληθεύτηκαν, ἦρθα πάλι σὲ σένα νὰ φωτιστῶ, τάχω χαμένα, οἱ περισσότεροι τάχουν χαμένα, δὲ μιλῶ γιὰ τοὺς φανατικοὺς τῶν δυὸ παρατάξεων, αὐτοὶ λύνουν τὰ προβλήματα μὲ τὸ δικό τους, τὸν πάντοτε λαθεμένο τρόπο, μιλῶ γιὰ τοὺς σώφρονες Γιαννιῶτες, ποὺ τὰ γεγονότα ἔχουν θολώσει τὸ μυαλό τους καὶ δὲ ξέρουν τὶ τοὺς γίνεται· ὁ κόσμος ἔχει χωριστεῖ σὲ βενιζελικοὺς κι ἀντιβενιζελικούς, πέραν ἀπὸ τὶς γενικεύσεις, ποὺ φέρνουν τὴ διαίρεση, κανένας σχεδὸν δὲν ξέρει τὶ κρύβεται ἀπὸ πίσω, οἱ ἀντιθέσεις βέβαια εἶναι φανερές, ποιὲς ὅμως εἶναι οἱ πραγματικὲς διαστάσεις τους; Ἀβραάμ, κάτι περισσότερο ξέρεις ἀπ' ὅλους μας, θέλω νὰ μοῦ τὸ πεῖς...* Τὸ πρόσωπο τοῦ ἑβραίου ἔδειξε ἱκανοποίηση. Ἔρχονταν σ' αὐτὸν πολλοί, γιὰ νὰ πάρουν τὴ γνώμη του, δὲν ἦταν τυχαῖοι ὅσοι τὸν ἐπισκέπτονταν, γνωστὰ ὀνόματα τῆς διοίκησης καὶ τῆς κοινωνίας περνοῦσαν ἀπὸ τὸ σπίτι του, κατὰ βάθος ὁ Ἀβραάμ, ἂν καὶ εἶχε ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ κοινότητα, γιαυτὴ τὴν ἀνεξάρτητη στάση του, εἶχε πάψει νὰ κινεῖται στὰ στενὰ περιθώρια τῶν σκοπιμοτήτων τῶν ὁμοεθνῶν του, κατὰ βάθος, λοιπόν, ἔνοιωθε πὼς ἡ τιμὴ τῆς ἀναγνώρισης τῆς ὀρθῆς κρίσης ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀντανακλοῦσε στὴ φυλή του, ἦταν εὐχαριστημένος. Στὸ πρόσωπο τοῦ Πέτρου ἔβλεπε ὅλους τοὺς χριστιανοὺς Γιαννιῶτες, ποὺ μὲ τίμια μέσα διεκδικοῦσαν τὴ διάκριση στὸν ἀγώνα τῆς ζωῆς, σὲ τομεῖς δράσης κατ' ἐξοχὴν ἀγαπητοὺς στοὺς ὁμοφύλους του, γιαυτὸ καὶ τοῦ εἶχε ἰδιαίτερη ἐκτίμηση, πέραν ἀπὸ τὴ φιλία ποὺ τοὺς συνέδεε. —*Πέτρο*, ἀπάντησε, *θάμαι, ὅπως πάντα, εἰλικρινὴς μαζί σου. Βουλιάζουμε, ἡ Ἑλλάδα κατρακυλάει ἐξαιτίας τῶν λαθῶν ποὺ διαπράττουν οἱ πολιτικοί μας. Φταῖνε καὶ οἱ δύο, κι ὁ βασιλιὰς κι ὁ Βενιζέλος. Ὁ πρῶτος, γιατὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίφαση τῆς οὐδετερότητας παίζει τὸ γερμανικὸ παιγνίδι, πράξη καθαρὰ προδοτικὴ ἂν ἀναλογιστεῖς πὼς οἱ Γερμανοί, σύμμαχοι τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων, θὰ κομματιάσουν τὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ ἱκανο-*

ποιήσουν τοὺς φίλους τους. Τὸ μόνο ἐλαφρυντικὸ τοῦ βασιλιᾶ εἶναι τὸ ὅτι ἡ διανοητική του κατάσταση ἔχει ἐξασθενήσει σὲ μεγάλο βαθμό, γιαυτὸ καὶ οἱ ἀποφάσεις του δὲν ἔχουν σταθερὸ προσανατολισμό, τὴ μιὰ λέει αὐτά, τὴν ἄλλη ἄλλα, ἴσως μὲ τὴν ἀφέλεια τῶν συλλογισμῶν του νὰ πιστεύει πὼς ἀκολουθεῖ τὸ σωστὸ δρόμο, αὐτὸς εἶναι κι ὁ μεγάλος κίνδυνος. Ὁ Βενιζέλος, ξεκινώντας ἀπὸ ἄλλη ἀφετηρία, κάνει ἀδέξιους χειρισμοὺς καὶ σφάλματα. Θέλοντας σώνει καὶ καλὰ νὰ ὁδηγήσει τὴν Ἑλλάδα στὸ πλευρὸ τῆς Entente, δὲν ὑπολογίζει τίποτα. Εἶναι ἀπόλυτα σίγουρος πὼς οἱ φίλοι του θὰ νικήσουν κι αὐτὴ τὴ βεβαιότητα, ποὺ γιὰ τὸ Βενιζέλο, σημαίνει καὶ μεγέθυνση τῆς Ἑλλάδας, χωρὶς ὅμως στήριξη σὲ σαφεῖς προτάσεις, τὴ βάζει πάνω ἀπ' ὅλα, ἀδιαφορώντας γιὰ τοὺς ἐξευτελισμοὺς τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς φίλους του, τὴν κατοχὴ ἐδαφῶν, τὸν ἀποκλεισμὸ τῆς χώρας· φοβᾶμαι Πέτρο πὼς θὰ πεινάσει ὁ κόσμος, θὰ χαθοῦν πολλοί. Τὸ μεγάλο, ὅμως, ἐπιχείρημα τοῦ Βενιζέλου εἶναι ἡ πίστη του στὴ Μεγάλη Ἰδέα, ἡ μεγέθυνση τῆς Ἑλλάδας, στὴν ἐπέκτασή της σ' ἑστίες προγονικές, Κωνσταντινούπολη, Ἰωνία, πίσω ἀπ' αὐτὰ καλύπτει καὶ τὴ δίψα ἐξουσίας ποὺ τὸν τυραννάει, ἀπὸ τὴν Κρήτη ἀκόμα, ὅταν ἐπαναστατοῦσε. Τὸ χάος ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἡγέτες εἶναι τεράστιο, τοὺς χωρίζει ἄβυσσος. Κανένας δὲν καταβάλλει προσπάθεια νὰ τὴ γεφυρώσει· στὰ «φρύδια» τῶν δυὸ πλευρῶν εἶναι συγκεντρωμένοι οἱ ὀπαδοί τους καὶ πετοῦνε πέτρες ἡ μιὰ πλευρὰ στὴν ἄλλη ὑβρίζοντας. Βαδίζουμε πρὸς τὴν κορύφωση τοῦ Διχασμοῦ μὲ ρυθμοὺς νομοτελειακούς, τίποτε δὲ μπορεῖ ν' ἀναστρέψει τὴ ροὴ τῶν γεγονότων, ἡ κάθαρση θάρθει ἀργότερα, θάναι συμφορὰ γιὰ τὴν πατρίδα. Αὐτὲς εἶναι οἱ βασικὲς διαπιστώσεις, Πέτρο, τ' ἄλλα εἶναι λεπτομέρειες. Ἡ βουλὴ θ' ἀνοίξει αὔριο, θὰ σχηματίσει καὶ πάλι κυβέρνηση ὁ Βενιζέλος, πῶς ὅμως νὰ κυβερνήσει, ἀφοῦ ὁ Κωνσταντῖνος θὰ τοῦ ἀμφισβητεῖ κάθε μέρα τὴν ὀρθότητα τῆς πολιτικῆς του; Θὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ φύγει πάλι ἢ ἂν δὲν τὸ κάνει θὰ τὸν ἀναγκάσει ὁ βασιλιὰς νὰ παραιτηθεῖ. Αὐτοῦ ὁδηγοῦν τὰ πράγματα γιὰ ἕνα λογικὰ σκεπτόμενο ἄνθρωπο, μακριὰ ἀπὸ κομματικὲς δεσμεύσεις καὶ προκαταλήψεις. Δὲν χρειάζεται νὰ σοῦ πῶ ἄλλα, ἔξυπνος εἶσαι, καταλαβαίνεις... —Καὶ γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἤπειρο, ποιὸς εἶναι ὁ λόγος σου Ἀβραάμ; ρώτησε ὁ Πέτρος. —Καὶ δῶ συμφορὲς μᾶς περιμένουν. Λένε πὼς οἱ Γερμανοί, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ ὑποσχέθηκαν ὄχι μόνο τὴ Β. Ἤπειρο, ἀλλὰ καὶ μεγάλο μέρος τῆς Ἀλβανίας, χωρὶς βέβαια νὰ τοῦ ἀποκαλύψουν τὶ σκέπτονται γιὰ τὴ Μακεδονία, ποὺ τὴν τάζουν στοὺς Βουλγάρους. Ἂς ὑποθέσουμε, ὅμως, πὼς δὲν κινδυνεύει ἡ Μακεδονία, τὴ Β. Ἤπειρο καὶ τὰ δυὸ ἄλλα μᾶς δίνουν πῶς τὰ ἐξασφαλίζουν; Ἡ Ἰταλία ποὺ μᾶς ἐμπόδισε νὰ ἐνσωματώσουμε τὴ Β. Ἤπειρο, ὄντας στὸ πλευρὸ τῶν Κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν, θὰ μᾶς ἐμποδίσει τώρα περισσότερο μὲ τὴν ἀλλαγὴ στρατοπέδου, κατέλαβε κιόλας στρατηγικὰ σημεῖα τῆς Ἀλβανίας. Φοβᾶμαι πὼς ὄχι μόνο τὴ Β. Ἤπειρο θὰ πάρουν, ἀλλὰ θὰ

τοὺς δοῦμε μιὰ μέρα καὶ μέσα στὰ Γιάννινα. Οἱ πολιτικοὶ ποὺ κυβερνοῦν τὴν Ἰταλία εἶναι ἀδίστακτοι, λυποῦμαι ποὺ ἀνάμεσά τους εἶναι κι ἕνας ἑβραῖος, ὁ Σονίνο. Δὲ θὰ ξεμπλέξουμε εὔκολα μὲ τὴ χώρα αὐτή, ἡ ἀπληστία της δὲν ἔχει ὅρια... —Ἀβραάμ, ἔχω συγκλονιστεῖ μ' αὐτὰ ποὺ ἄκουσα, ποτὲ δὲν πίστευα πὼς ἡ κατάσταση εἶναι τόσο κρίσιμη. Γκρεμίστηκαν πεποιθήσεις ἑδραιωμένες ἀπὸ καιρὸ μέσα μου, καὶ τοῦ βασιλιᾶ καὶ τοῦ Βενιζέλου μίκραιναν τ' ἀναστήματα, γίγαντες ἦταν γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὅταν ἑνωμένοι πάλευαν γιὰ τὸ καλὸ τῆς Ἑλλάδας, τὶ νὰ ποῦμε τώρα ποὺ κορυφώνεται ὁ Διχασμός, ἄλλοι ἄνθρωποι γίναμε, ξεχάσαμε τὴν πατρίδα, μόνο πὼς θὰ ἱκανοποιήσουμε τὸ φανατισμό μας σκεφτόμαστε. Φταῖνε κι οἱ δυό, περισσότερο ὁ Κωνσταντῖνος, εἶναι βασιλιὰς δὲν εἶναι ἀρχηγὸς πολιτικοῦ κόμματος γιὰ νὰ συμπεριφέρεται ἔτσι στὸν πρωθυπουργό, ἔπρεπε νὰ τὸν ἀφήσει νὰ ἐφαρμόσει τὴν πολιτική του, ἔτσι γίνεται, ὅπως διαβάζω, στὴ Γαλλία, τὴν Ἀγγλία καὶ σ' ὅλα τὰ κράτη ποὺ διοικοῦνται μὲ βάση τὸ σύνταγμα, τὸ δικό μας σύνταγμα δὲ νομίζω πὼς ἐπιτρέπει τέτοιες πολιτικὲς παρεμβάσεις. Ποιοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἔκαναν τὸ βασιλιὰ νὰ πιστεύει πὼς εἶναι «ἐλέῳ Θεοῦ μονάρχης;». Δὲν καταλαβαίνει πὼς τέτοιες ἐποχὲς ἔχουν περάσει πιά;.. —Δὲν καταλαβαίνει, Πέτρο, γιατὶ τὸν ἐμποδίζει ἡ ἀρρώστειά του. Ἡ αὐλή, ποὺ ἔχει τὰ δικά της συμφέροντα, τὸν πείθει πὼς μόνο ἡ πολιτική του εἶναι ἡ σωστὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὅσο ἡ ὑγεία τοῦ βασιλιὰ εἶναι ἐπισφαλὴς μὴν περιμένεις ἀλλαγὴ νοοτροπίας. Θὰ πιστεύει πὼς ἡ Γερμανία θὰ βγεῖ νικήτρια καὶ θὰ μείνει προσδεμένος στὸ ἅρμα της... —Κι ὁ κυρ Γιώργης, ὁ δικός μας, ὁ Χατζῆς, δὲν τὰ βλέπει ὅλα αὐτά, κρίση δὲν τοῦ λείπει, γιατὶ ὑποστηρίζει τὶς βασιλικὲς πρωτοβουλίες;.. —Ὁ Χατζῆς, μουρμούρισε ὁ Ἀβραάμ, εἶναι καὶ δικός μου φίλος, λυποῦμαι ποὺ τὸν βλέπω νὰ στηρίζει μιὰ πολιτικὴ ποὺ δὲν τὴν πιστεύει. Ναί, ἔτσι εἶναι, μὴν ἀπορεῖς. Τὸν Βενιζέλο τὸν θαυμάζει, ἀναγνωρίζει τὶς ἱκανότητές του, δὲν τοῦ συγχωρεῖ ὅμως δυὸ πράγματα: τὸν βρώμικο ἀγώνα ποὺ κάνουν οἱ ἐφημερίδες του ἐναντίον ἑνὸς ἄρρωστου βασιλιᾶ, καὶ τὴ σιωπή του γιὰ τὸν ἐξευτελισμὸ τῆς Ἑλλάδας ἐκ μέρους τῆς Entente. Δὲ μπορεῖ νὰ λησμονήσει ἀκόμα τὴ λυσσαλέα ἐπίθεση τῶν βενιζελικῶν ἐντύπων ἐναντίον του, καὶ κυρίως τῶν ντόπιων, γιὰ χρηματισμό του ἀπὸ τὴ γερμανικὴ πρεσβεία. Ἐγὼ δὲν πιστεύω πὼς ὁ Χατζῆς πῆρε χρήματα ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς κι ἂς δέχεται τόσες ἐπιθέσεις καὶ μάλιστα ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ στὸ παρελθὸν ἦταν στενοὶ συνεργάτες του. Νὰ ξέρεις, Πέτρο, πὼς ὁ Χατζῆς πάνω ἀπὸ κόμματα καὶ ἰδεολογίες, τὸ μόνο ποὺ λογαριάζει κι εἶναι ἕτοιμος καὶ πάλι ν' ἀγωνιστεῖ καὶ νὰ πεθάνει, εἶναι ἡ Ἤπειρος, ἡ ἑνιαία καὶ μεγάλη Ἤπειρος, ἡ βόρεια καὶ ἡ νότια, μαζί, ἀξεχώριστες, ἔδωσε μεγάλους ἀγῶνες γιὰ τὴν Ἤπειρο μπορεῖ νὰ δώσει καὶ τὴ ζωή του. Στὸ μεταξὺ θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ λατρεύει τὸ βασιλιά, νὰ ὑποστηρίζει τὴν πολιτική του, νὰ μάχεται τὸ Βενιζέλο, προπαντὸς τὸ περιβάλλον του, ἔχει ἀμφιβολίες γιὰ τοὺς φίλους του, τοῦ εἶναι ὅμως δύ-

σκολο νὰ τοὺς ἐγκαταλείψει αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμή... Δὲν ἤθελε ν' ἀκούσει ἄλλα ὁ Πέτρος, εἶχε κατατοπιστεῖ σ' ὅλα, ἤξερε ποῦ βαδίζει ὁ τόπος, εἶχε ἐμπιστοσύνη στὴν κρίση τοῦ Ἀβραάμ, κι ἂς τοῦ εἶχε γκρεμίσει πολλὰ ποὺ ὡς τώρα πίστευε. Σηκώθηκε, τὸν χαιρέτησε, τὸν εὐχαρίστησε, *πάλι θὰ σὲ χρειαστῶ* τοῦ εἶπε φεύγοντας, *θὰ σὲ περιμένω Πέτρο,* ἀπάντησε ὁ Ἀβραάμ, *καὶ ἄκου, μὴν ἀνοίγεις τώρα τὸ μαγαζὶ στὴν Καλούτσιανη, δὲν εἶναι κατάλληλη ἐποχή, ὅταν θάρθει ἡ ὥρα θάχεις τὴ βοήθειά μου.* —*Καὶ γὼ τῆς ἴδιας γνώμης εἶμαι,* εἶπε ὁ Πέτρος, ἄνοιξε τὴν πόρτα καὶ κατέβηκε τὰ σκαλοπάτια τ' ἀρχοντικοῦ τοῦ Ἀβραάμ.

Η βουλὴ ἄρχισε τὶς ἐργασίες της στὶς 4 Αὐγούστου, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψει τὴν εἴσοδο τῶν Βορειοηπειρωτῶν ἐκπροσώπων. Πρόεδρός της ἐκλέχτηκε ὁ Κ. Ζαβιτσάνος, αὐτὸς ποὺ ἐμπόδιζε τὴν ἵδρυση τοῦ ἐφετείου στὰ Γιάννινα καὶ ὑποσχόταν στοὺς ψηφοφόρους του νὰ μετακινήσει τὴν ἕδρα τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ στὸ νησί. Στὶς 10/23 Αὐγούστου ὁρκίστηκε ἡ νέα κυβέρνηση Βενιζέλου, μὲ ὑπουργὸ στρατιωτικῶν τὸν Π. Δαγκλῆ. Ἡ ὀλιγόμηνη διάρκεια τῆς ζωῆς τῆς κυβέρνησης δὲν ἐπέτρεψε στὸ στρατηγὸ νὰ προχωρήσει σ' ἐπίλυση θεμάτων ὀργάνωσης καὶ διοίκησης τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχε ἐνημερωθεῖ ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες. Ἐξάλλου, ἡ ἐπίδραση ποὺ ἀσκοῦσε ὁ Κωνσταντῖνος στὸ στράτευμα, τοῦ ὁποίου ἦταν ἀρχηγός, δὲν τοῦ ἄφηνε μεγάλα περιθώρια ἐπεμβάσεων.

Στὰ Γιάννινα ἡ *Σημαία* ὑποστήριζε τὴ νέα κυβέρνηση, ἐνῶ ἡ *Ἤπειρος* τὴν ἀντιπολιτευόταν, χωρὶς μεγάλο φανατισμό. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἡ προσκόληση τοῦ Χατζῆ στὶς βασιλικὲς θέσεις γινόταν πιὸ στενή, ἂν καὶ τὰ γεγονότα ἔδειχναν πὼς ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἦταν λαθεμένη. Ἄλλος λόγος τῆς χωρὶς ὅρια ἀφοσίωσης τοῦ Χατζῆ στὸ θρόνο ἦταν τὸ γεγονὸς τῆς βάναυσης συμπεριφορᾶς τῶν Ἀγγλογάλλων ἀπέναντι στὸν ἑλληνικὸ λαό, ἔθιγε τὴν περηφάνεια του καὶ τὸν καταδίκαζε σὲ πείνα, ἐπειδὴ βρισκόταν στὸ πλευρὸ τοῦ ἄρρωστου βασιλιᾶ του.

Ἡ κυβέρνηση Βενιζέλου ἔμεινε στὴν ἐξουσία ὡς τὶς 22 Σεπτεμβρίου. Πρόκανε νὰ παραιτηθεῖ, πρὶν τὴν ἀποπέμψει ὁ Κωνσταντῖνος, φαίνεται πὼς τὸ εἶχε ὑποσχεθεῖ στοὺς Αὐστριακοὺς καὶ τοὺς Γερμανούς. Ἡ αἰτία ἦταν ἡ διάσταση γνωμῶν ὡς πρὸς τὴ βοήθεια ποὺ ἔπρεπε ἢ ὄχι νὰ δοθεῖ στὴ Σερβία. Ὁ Βενιζέλος ὑποστήριζε πώς, μὲ βάση τὴ συμμαχία ποὺ εἶχε ὑπογράψει ἡ Ἑλλάδα, ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ βοηθήσει τὴ γείτονα, ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τὴ γνώμη πὼς ἡ ἐμπλοκὴ τῆς Σερβίας σὲ πόλεμο μ' ἐξωβαλκανικὸ κράτος, τὴν Αὐστροουγγαρία, δὲν ὑποχρέωνε τὴν Ἑλλάδα νὰ τὴ συνδράμει. Λίγο πρὶν τὴν παραίτησή της ἡ κυβέρνηση εἶχε κηρύξει γενικὴ ἐπιστράτευση, μὲ σύμφωνη γνώμη τοῦ βασιλιᾶ, ἐξαιτίας τῆς ἐπιστράτευσης τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Κωνσταντῖνος ζήτησε ἀπὸ τὸ στρατηγὸ Δαγκλῆ νὰ μείνει στὴ νέα κυβέρνηση, ποὺ σχηματίστηκε (24 Σεπτεμβρίου), μὲ πρόεδρο τὸ Ἀλ. Ζαΐμη, δὲ δέχτηκε.

Τὰ πρῶτα ἀγγλογαλλικὰ στρατεύματα ἀποβιβάστηκαν στὴ Θεσσαλονίκη στὶς 18 Σεπτεμβρίου, ὑπὸ τὸ γάλλο στρατηγὸ Σαράιγ, ἕναν ἄξεστο στρατιωτικό, ποὺ ἐξέθετε τοὺς συμμάχους μὲ τὴ συμπεριφορά του. Ἡ ἀπόβαση ἔγινε λίγες μέρες πρὶν τὴν παραίτηση τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου κι εἶχε διαδοθεῖ εὐρύτατα ὅτι ὁ Βενιζέλος τοὺς εἶχε καλέσει. Αὐτὸ θεωρήθηκε προδοσία ἀπὸ τοὺς ἀντιβενιζελικούς, κι ἔδωσε τροφὴ στὶς ἐφημερίδες ποὺ ὑποστήριζαν τὴν πολιτικὴ τοῦ βασιλιᾶ, νὰ γράφουν καυστικότατα ἄρθρα καὶ σχόλια, καθὼς καὶ γιὰ τὰ *κατορθώματα* τοῦ Σαράιγ. Στὴν ἴδια γραμμὴ κινήθηκε καὶ ἡ *Ἤπειρος* κι εἶναι ν' ἀπορεῖ κανεὶς πὼς ὁ ἀγωνιστὴς Χατζῆς παρασύρθηκε τόσο πολὺ στὴ δίνη τοῦ κομματικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ποὺ δὲν ἔβλεπε τὴν πραγματικὴ προδοσία ποὺ συντελέστηκε σὲ λίγους μῆνες: τὴν παράδοση τοῦ Ροῦπελ κι ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας στοὺς Βουλγάρους, μὲ τὴν ἀνοχὴ καὶ τὴ συγκατάθεση τοῦ βασιλιᾶ καὶ τῆς κυβέρνησής του. Θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ πὼς τοὺς μῆνες ποὺ ἀκολούθησαν ἡ *Ἤπειρος* ποτὲ δὲν ἔπαυε νὰ ὑπογραμμίζει, ἀρθρογραφώντας συνεχῶς, τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχε ὅλη ἡ Ἤπειρος ἀπὸ τὴ βουλιμία τῶν Ἰταλῶν σωβινιστῶν.

Ἡ κυβέρνηση Ζαΐμη ἦταν βραχύβια, σ' ἕνα μήνα ἔπεσε, στεκόταν στὴν ἐξουσία γιατὶ τῆς εἶχε δώσει ψῆφο ἀνοχῆς ὁ Βενιζέλος. Αἰτία τῆς πτώσης της ἦταν ἡ ἄρνηση νὰ βοηθήσει τοὺς Σέρβους, ποὺ εἶχαν ἡττηθεῖ κατὰ τὴν κοινὴ ἐπίθεση Αὐστριακῶν, Γερμανῶν καὶ Βουλγάρων. Στὶς 25 Ὀκτωβρίου ὁρκίστηκε νέα κυβέρνηση ὑπὸ τὸν γέροντα τραπεζίτη Στέφανο Σκουλούδη, ὁ ὁποῖος διέλυσε τὴ βουλὴ καὶ προκήρυξε ἐκλογὲς γιὰ τὶς 6 Δεκεμβρίου. Ὁ Βενιζέλος δήλωσε πὼς δὲ θὰ ἔπαιρνε μέρος στὶς ἐκλογές, γιατὶ παραβιαζόταν ἡ θέληση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ εἶχε πρὶν λίγους μῆνες ἐκδηλωθεῖ.

Στὶς 4 Ὀκτωβρίου 1915 μιὰ νέα ἐφημερίδα ἐκδόθηκε, ποὺ ἔδωσε τὴ δική της ἀπόχρωση στὸν Ἠπειρωτικὸ τύπο. Ἦταν ὁ *Ταχυδρόμος τῶν Ἰωαννίνων, ἐφημερὶς πολιτική, φιλολογικὴ καὶ κοινωνική*, ὅπως ἔγραφε στὸν ὑπότιτλό της. Ἰδιοκτῆτες, ἐκδότες καὶ διαχειριστὲς οἱ: 1) Λεωνίδας Κ. Ἁλιεὺς καὶ Ἰωάννης Π. Στ. Ἰωαννίδης, γυιὸς τοῦ παπα Σταύρου, ἐφημέριου τοῦ Ἀρχιμανδρειοῦ, ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκδότες κάρτ-ποστὰλ τῶν Γιαννίνων, σύζυγος τῆς Φρόσως Ἰωαννίδου, τῆς «Μάννας τοῦ Ζαγοριοῦ». Τὰ γραφεῖα καὶ τυπογραφεῖα της ἦταν ἐγκατεστημένα στὴν ὁδὸ Σουλίου, ἐκεῖ κοντὰ ἦταν καὶ τὰ γραφεῖα τῆς *Ἠπείρου* καὶ τὸ καλλιτεχνικὸ τυπογραφεῖο *Δωδώνη*. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἐκδιδόταν σὲ μεγάλο σχῆμα, τετρασέλιδος, μὲ ποικιλία στοιχείων, σὲ καλό, σταθερῆς ποιότητας, χαρτί, μὲ ὡραία ἐμφάνιση καὶ φωτογραφίες, ἡ ὑπεροχή του ἦταν ἔκδηλη ἀπέναντι στὶς ἄλλες ἐφημερίδες. Διευθυντής, ἀρθρογράφος καὶ σχολιαστὴς ἀνέλαβε ὁ δημοσιογράφος Ἀλέξανδρος Γεωργιάδης, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, συντάκτης τῆς *Ἠπείρου*. Στὴν ἀρχὴ κυκλοφοροῦσε μιὰ φορὰ τὴν ἑβδομάδα,

κάθε Κυριακή, ἀργότερα δυό, τὴν Πέμπτη καὶ τὴν Κυριακὴ καὶ τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1916 τρεῖς φορές, Τετάρτη, Παρασκευὴ καὶ Κυριακή. Σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς ζωῆς του, ποὺ φαίνεται πὼς σταμάτησε μετὰ τὰ *Νοεμβριανά*, κυκλοφορούσε, καθημερινὰ σχεδὸν *παραρτήματα*, μὲ πλῆθος εἰδήσεων. Πολιτικοὺς ἀρθρογράφους ἐπώνυμους εἶχε τοὺς δικηγόρους Εὐάγγελο Χατζῆ, Γ. Βλαχλείδη, Ι. Κιαγιᾶ κ.ἄ., ἀπὸ τὰ πρῶτα στελέχη τοῦ Βενιζέλου στὰ Γιάννινα. Διέθετε καθημερινὲς στῆλες γιὰ χρονογράφημα, ὄχι πάντοτε γιαννιώτικο, συχνότερα ἔγραφε ὁ Γ. Ἀγαπημένος, μᾶλλον ψευδώνυμο θάταν, στήλη *Ἠπειρωτικῶν παραδόσεων*, τὴν κρατοῦσε ὁ δικηγόρος Νέστωρ Γεωργίτσης, ἔφερε σὲ φῶς πολλὰ στοιχεῖα τῆς Ἠπειρωτικῆς ἱστορίας, κυρίως ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ζαγοριοῦ, στήλη *Ἐφήμερων*, μὲ συντάκτη τὸν καθηγητὴ τῆς Ζωσιμαίας, θεολόγο, Αἰμιλιανὸ Γεωργούλη, στήλη *Ἀθηναϊκῆς ζωῆς*, καθημερινὴ σχεδόν, στὴν ὁποία ἦταν ἀποτυπωμένη ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς πρωτεύουσας καὶ τὰ παρασκήνιά της. Στὴ δεύτερη σελίδα κυριαρχοῦσε, ἀπὸ τὸ πρῶτο φύλλο, τὸ μυθιστόρημα τοῦ Στ. Ξένου: *Ἡ ἡρωΐς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως* καὶ κάποιος μὲ τὸ ψευδώνυμο *Ψαρὰς* κρατοῦσε τὴ μόνιμη στήλη *Φτερὰ στὸν ἄνεμο*. Στὴν τρίτη σελίδα δημοσιευόταν τὰ σχόλια, οἱ ἐσωτερικὲς εἰδήσεις ἀπ' ὅλη τὴν Ἤπειρο καὶ τὰ κοινωνικά. Ἡ τελευταία σελίδα ἦταν ἀφιερωμένη στὶς εἰδήσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ *Ταχυδρόμος* εἶχε ἀρκετὲς διαφημίσεις καὶ δημοσιεύματα ὑπηρεσιῶν ἐπὶ πληρωμῇ, κάτι ποὺ ἔλειπαν σχεδὸν ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο*, ἀκόμα καὶ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν κυβερνητικὸ ὄργανο. Αὐτὰ ἔδειχναν πὼς ἡ κυκλοφορία τοῦ *Ταχυδρόμου*, λόγω τῆς πολιτικῆς (βενιζελικῆς) του τοποθέτησης, ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνη τῆς *Ἠπείρου*, πολλὲς φορὲς ἀναφερόταν στὴν κυκλοφορία ὁ *Ταχυδρόμος*, θέλοντας νὰ ὑποβαθμίσει τὴν ἀνταπόκριση ποὺ εἶχε ἡ *Ἤπειρος* στὸ κοινό. Σὲ γενικότερη θεώρηση μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ πὼς

Ἰωάννης Στ. Ἰωαννίδης, ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τῆς ἐφημερίδας «Ταχυδρόμος τῆς Ἠπείρου» (Φωτογραφία τοῦ καλλιτεχνικοῦ φωτογραφείου Γ. Δημητριάδη, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση)

οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες τοῦ *Ταχυδρόμου* γίνονταν σὲ χαμηλοὺς τόνους, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς ἡ κριτική της γιὰ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς καὶ τὰ δημοσιογραφικά τους ὄργανα ἦταν *μαλθακή*, ἢ δὲν πετύχαινε τοὺς στόχους της. Φυσικά, ὅταν ἀρθρογραφοῦσε ὁ Γ. Βλαχλείδης, ἢ ὁ Γ. Κιαγιᾶς —ὁ Εὐάγγ. Χατζῆς ἦταν ἠπιότερος— οἱ τόνοι ἀνέβαιναν, τὰ ἐπίθετα καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ πολλαπλασιάζονταν, συχνὰ ἦταν καὶ ὑβριστικοί, τότε ἦταν ποὺ ὁ Γ. Χατζῆς χρησιμοποιοῦσε ὅλο του τὸ γλωσσικὸ ὁπλοστάσιο, κι ὅλες τὶς ἀποχρώσεις τῶν λέξεων, γιὰ ν' ἀμυνθεῖ ἢ νὰ ἐπιτεθεῖ.

Τὸ ἄρθρο τοῦ 1ου φύλλου τοῦ *Ταχυδρόμου*, μὲ τίτλο: *Τὸ πρόγραμμά μας*, δὲν ἔδειχνε καθαρὰ τὴν πολιτική του τοποθέτηση. Ὑποσχόταν πὼς ἡ ἔκδοση θὰ ὑπηρετοῦσε τὴ δημοσιογραφία, χωρὶς νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ ἄγρια πολιτικὰ πάθη καὶ μικροπείσματα, δὲ θ' ἀκολουθοῦσε τὸ παράδειγμα τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, ποὺ ὁδηγοῦσαν στὸ διχασμὸ τοῦ ἔθνους. *Ἕνα δημοσιογραφικὸν ὄργανον περιωπῆς* —σημείωνε— *δὲν κυλίεται εἰς τὴν λάσπην τῶν παθῶν καὶ τοῦ συμφέροντος, ἀνάγκη νὰ εἶναι εἰλικρινὲς πρὸς τὸν ἑαυτόν του καὶ δεύτερον εἰλικρινὲς καὶ πρὸς τὸ δημόσιον πρὸς τὸ ὁποῖον ἀποτείνεται. Πολιτική του εἶναι νὰ προσφέρῃ καλὸν εἰς τὸ Ἔθνος, στιγματίζον τὸ ἄρρωστον, τὸ καχεκτικόν, τὸ κακὸν καὶ ὑποστηρίζον [...] τὸ ὑγιές, τὸ προοδευτικόν, τὸ καλὸν καὶ τὸ ὠφέλιμον εἰς πάντα καὶ πάντοτε [...] Κανὲν κόμμα δὲν θὰ ταράξῃ τὴν πορείαν του. Θὰ εἶναι πάντοτε μὲ τὴν ὠφέλιμον ἰδέαν, ἀδιάφορον πόθεν πηγάζει ἡ ἰδέα [...] Ὅταν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν του τύχῃ καὶ ἀπηχήσει καὶ ἰδέας καὶ γνώμας τοῦ τάδε ἢ τάδε πολιτικοῦ ἀνδρός, τοῦτο δὲν θὰ σημαίνῃ ὅτι ἐτάχθη καὶ παράπλευρον τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐγένετο μάλιστα καὶ τυφλὸν αὐτοῦ ὄργανον.* Εἶναι φανερὸ πὼς αὐτὰ ἔδειχναν προθέσεις ἀνεξάρτητης γνώμης. Γιὰ λίγο διάστημα ἔτσι ἐμφανιζόταν. Δὲν ἄργησε, ὅμως, νὰ ἐκδηλώσει τὴ βενιζελικὴ ἰδεολογία του καὶ νὰ γίνει τὸ κύριο ὄργανό της. Ἐξακολουθοῦσε καὶ ἡ *Σημαία* νὰ εἶναι βενιζελική, μὲ γοργὸ ὅμως βηματισμὸ κατευθυνόταν πρὸς τὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο.

Κάθε ἐφημερίδα δημοσίευε τὶς εἰδήσεις της, ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ὕπαιθρο, ὄχι ὅμως ὅλες, εἴτε ἀπὸ σκοπιμότητα, εἴτε ἀπὸ ἔλλειψη ἀνταποκριτῶν. Ἡ *Ἤπειρος* π.χ. δὲν ἀνέφερε τίποτα γιὰ ἕνα γεγονὸς *πρωτάκουστον* ποὺ εἶχε προξενήσει καὶ *ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν* σ' ὅλα τὰ Γιάννινα, τὴν ἀπόπειρα δολοφονίας ποὺ εἶχε γίνει ἐναντίον τοῦ διευθυντῆ τῆς *Σημαίας* Ν. Λάππα, στὶς 30 Σεπτεμβρίου τὰ μεσάνυχτα, καθὼς ὁ δημοσιογράφος κατευθυνόταν ἀπὸ τὸ θέατρο πρὸς τὸ σπίτι του, στὴν πλατεία Πάργης. Δυὸ *κακοποιοὶ* ἀποπειράθηκαν νὰ τὸν πνίξουν μὲ βρόγχο. Πάλαιψε μαζί τους καὶ κατόρθωσε νὰ σωθεῖ, ὅταν ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ ἀπὸ ἕνα παράθυρο, κάποιου ποὺ εἶχε δεῖ τὴ σκηνή. Τὶς ἑπόμενες μέρες κρατήθηκαν δυὸ ἀστυνομικοί, ποὺ ἰσχυρίζονταν πὼς ἦταν ἀθῶοι.

Στὸ θέατρο *Ἔδισσων*, ὁ θίασος Ροζαλίας Νίκα καὶ Ἐδ. Φὺρστ ὁλοκλήρωνε τὶς παραστάσεις του, ἔφευγε γιὰ τὴν Πρέβεζα μὲ τὸ παράπονο πὼς οἱ Γιαννιῶτες

ἀδιαφόρησαν γιὰ τὸ καλὸ θέαμα ποὺ πρόσφερε. Ἀντίθετα ἡ ἐπιτυχία στὴν Πρέβεζα ἦταν μεγάλη.- Παντοῦ χτίζονταν σπίτια, διαπίστωνε ὁ συντάκτης τοῦ *Ταχυδρόμου, πολλά, πάρα πολλὰ μάλιστα διὰ μίαν μικρὰν πόλιν.* Στὴν *Καλούτιεσμε* (ἀναφερόταν καὶ ὡς *Καλούτσια, ὡς Καλούτσιανη*) εἶχαν χτιστεῖ καὶ πολλὰ καταστήματα ποὺ μετέβαλλαν τὴν ὄψη τῆς συνοικίας.- Ὑποδεικνυόταν ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπιστραφεῖ ἕνας ἀριθμὸς ἀπὸ τὰ ἐπιταχθέντα μεταγωγικὰ μέσα γιὰ τὴ μεταφορὰ ἀλεύρων καὶ πετρελαίου, κυρίως στὶς ὀρεινὲς περιοχές, τὸ Ζαγόρι ὑπέφερε περισσότερο ἀπ' ὅλες.- Γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση τῶν δρόμων πρὸς τὴν Πρέβεζα καὶ τὴ Β. Ἤπειρο, χρησιμοποιοῦνταν οἱ βοηθητικοὶ στρατιῶτες τοῦ Ε΄ Σ. Στρατοῦ, οἱ περισσότεροι ἦταν Κερκυραῖοι καὶ Κεφαλλωνίτες.- Σὲ χρονογράφημά του ὁ Φῶτος Γιοφύλλης -βρισκόταν τότε στὰ Γιάννινα- μὲ τίτλο: *Ὁ Γιαννιώτικος ρυθμός*, ἔγραφε: *Βρίσκω κάποιον ἰδιαίτερον ρυθμὸν* (στὴν πόλη), *κάποιο ξεχωριστὸ στύλ. Τὰ σπίτια καὶ οἱ δρόμοι, τὰ διάφορα μέρη της ἔχουν κάτι ξεχωριστὰ δικό τους. Ὅλα εἶναι ντυμένα μὲ κάποιες γραμμὲς καὶ μὲ κάποια ὁμοιόρρυθμον δική της ἐντύπωσιν. Τὰ σπίτια μὲ τὰς ἐξογκώσεις εἰς τὸ ἐπάνω μέρος, μὲ τὰ γυάλινα κασσόνια στὰ παράθυρα, μὲ τὰ πολλὰ κουφώματα, οἱ δρόμοι μὲ διπλὰ πεζοδρόμια -πλακόστρωτα ἐπάνω καὶ καλδεριμωτὰ κάτω- τὰ πλατάνια τὰ τεράστια, τὰ στενόχωρα μαγαζάκια, τὰ τζαμωτά, τὰ μεγάλα τὰ ἑρμητικῶς κλεισμένα παράξενα παράθυρα, κι ἕνα πλῆθος ἄλλα πράγματα δίνουν στὴν πόλιν αὐτὴν ἕνα ξεχωριστὸ δικό της χρῶμα... Ἴσως πολλὰ πράγματα στὸ σχηματισμὸ τοῦ ρυθμοῦ της ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων νὰ τὰ πῆρε ἀπὸ τὰ τουρκικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα. Μὰ ὅλα αὐτὰ ἐσυγχωνεύθησαν καὶ ἀφομοιώθησαν μέσα στὸ στὺλ ἑνὸς ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως καὶ τὰ σπέρματα τῶν ξένων φυλῶν ποὺ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἀφομοιώθησαν καὶ τελείως ἑλληνοποιήθησαν. Κι ἔτσι ἐγεννήθηκε ἕνας ξεχωριστὸς γιαννιώτικος ρυθμὸς μὲ χαρακτῆρα ὡρισμένον. Τέτοιος ὥστε νὰ μὴ μοιάζει μὲ τοὺς ρυθμοὺς καμμιᾶς ἄλλης ἑλληνικῆς ἢ τουρκικῆς ἢ ξένης πόλεως. Γι' αὐτὸ στὰ Γιάννινα βρίσκω κάτι τὸ ἐξαιρετικόν.* Τί ἔμεινε ἀπ' αὐτόν, τὸν ξεχωριστὸ ρυθμὸ τῆς πόλης μας; Τίποτα. Ὅλα τὰ κατάπιε τὸ τσιμέντο καὶ ἡ φιλοσοφία του...

Καὶ μετὰ τὸ τέταρτο φύλλο του ὁ *Ταχυδρόμος* ἀγωνιζόταν νὰ ἰσορροπήσει σὲ μιὰ θέση ἀνεξάρτητη ἀπὸ κόμματα, ἂν καὶ οἱ ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἔντονα φιλοβενιζελικές, ἄρχιζαν νὰ προσδιορίζουν τὸ χρῶμα του. Πάντως καταφερόταν κατὰ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν δυὸ παρατάξεων, δὲν ἀγωνιζόταν, ἔλεγε γιὰ τὸ ὀρθὸ καὶ τὸ δίκαιο, οὔτε γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας, ἀλλὰ γιὰ τὶς ὀρέξεις καὶ τὰ πείσματά τους. *Οἱ ἀγῶνες τους, καταλήγουν σὲ χυδαιότατες ὕβρεις, προσπαθοῦν νὰ μὴν ἀφήσουν τίποτα ὀρθόν, εἴτε αὐτὸ εἶναι ἱερόν, εἴτε ὅσιον.*

Ἡ ἀνεξάρτητη, ὡς τότε, στάση τῆς ἐφημερίδας, ἔφερε σ' αὐτὴ καὶ νέους συνεργάτες. Ὁ δημομηχανικὸς Π. Μελίρρυτος γράφει συχνὰ χρονογράφημα, ὁ Τάσος Βιδούρης ποιήματα κι ἄλλα κείμενα κι ὁ Χρῆστος Χρηστοβασίλης προσφέρει κάθε εἴδους συνεργασία. Στὸν τελευταῖο ἡ ἐφημερίδα ἐπιφυλάσσει καὶ τὴν εὔνοια τῆς δημοσίευσης τῆς φωτογραφίας του, ὡς ὑποψήφιου βουλευτῆ. Τὸ παράξενο εἶναι πὼς καὶ μετὰ τὴν ὁλοκληρωτικὴ προσχώρηση τοῦ *Ταχυδρόμου* στὴ βενιζελικὴ παράταξη καὶ γιὰ νὰ κυριολεκτοῦμε, μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἰδεολογικῆς του τοποθέτησης, γιατὶ ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἔκδοσής του πρὸς τὴν παράταξη αὐτὴ εἶχε προσανατολιστεῖ, ὁ Ν. Γεωργίτσης κι ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης, ἔμειναν συνεργάτες της, ἀκόμα καὶ σὲ στιγμὲς σκληρῆς πολιτικῆς ἀντιπαράθεσης.

Οἱ ἀνάγκες ἀρκετῶν μαθητῶν τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*, τοὺς ὁδηγοῦσαν τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες, ὕστερα ἀπὸ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων, στὰ τυπογραφεῖα τῶν ἐφημερίδων, ἔπαιρναν φύλλα, κυρίως *παραρτήματα*, κατέβαιναν στὴν ἀγορὰ καὶ τὰ πωλοῦσαν. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἦταν ἀντίθετος μ' αὐτὴ τὴν ἀπασχόληση, ἐκτιμοῦσε πὼς ἦταν σὲ βάρος τῆς μόρφωσης τῶν μαθητῶν, ἀφοῦ τοὺς ἀφαιροῦσε χρόνο ἀπὸ τὴ μελέτη, ἀκόμα κινδύνευε καὶ τὸ ἦθος τους, ἐξαιτίας τῶν αἰσχρῶν συναναστροφῶν τῆς ἀγορᾶς. Ἡ διεύθυνση τῆς *Ζωσιμαίας* ἔπρεπε νὰ πάρει μέτρα.

Ἡ ἐφημερίδα ἔκρινε ὅτι ὁ δήμαρχος Γιαγιά μπεης ἔπρεπε νὰ παραιτηθεῖ, δὲ μποροῦσε ν' ἀνταποκριθεῖ στὰ καθήκοντά του. Ἦταν ἀνάγκη ἡ πόλη νὰ διαμαρτυρηθεῖ καὶ ν' ἀπαιτήσει τὴ διενέργεια ἐκλογῶν γιὰ τὴν ἀνάδειξη νέων κοινοτικῶν ἀρχόντων. Ἡ εἴδηση ὅτι τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων δὲ θὰ ἔπαιρνε μέρος στὶς ἐκλογές, ἀποτέλεσε πλῆγμα γιὰ τοὺς ἐπώνυμους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνώνυμους βενιζελικούς. Πολλοί, κατηφεῖς, συγκεντρώνονταν στὸ καφενεῖο *Ἀβέρωφ*, καὶ σχολίαζαν σοβαρότατα τὴν πολιτικὴ κατάσταση. Σὲ ἀρκετοὺς ἡ ἀποχὴ δὲν ἄρεσε καὶ σκέπτονταν νὰ κηρύξουν τὴν ἀνεξαρτησία τους. Μερικοί, μάλιστα, προχωροῦσαν πιὸ πέρα, δήλωναν ὅτι θὰ κατεβοῦν στὸν ἀγώνα ὡς κυβερνητικοὶ ὑποψήφιοι.

Μὲ τὴν ἐπωνυμία *Σύνδεσμος φιλοξενίας* ἱδρύθηκε στὰ Γιάννινα, κατὰ τὰ μέσα Νοεμβρίου, ἑβραϊκὸ σωματεῖο, μὲ σκοπὸ νὰ φιλοξενεῖ κάθε ἄπορο ἑβραῖο ποὺ θὰ ἐρχόταν στὴν πόλη καὶ θὰ ζητοῦσε τὴν προστασία του.- Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης συνιστοῦσε στὴν ἐπιτροπὴ τοῦ δήμου, ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὸ ἔργο τῆς ὀνομασίας ἢ μετονομασίας τῶν δρόμων τῆς πόλης, ν' ἀνατρέξει στὴν Ἠπειρωτικὴ ἱστορία καὶ ν' ἀνασύρει ἀπὸ τὸ βάθος τῆς λησμοσύνης τιμημένα ὀνόματα, ὅπως τοῦ Παπαθύμιου Μπλαχάβα, τοῦ νεομάρτυρα Ἰωάννη, τοῦ Διονυσίου Σκυλοσόφου κ.ἄ.- Στὴ νομαρχία ἀνέλαβε καθήκοντα ὡς α΄ γραμματέας της, ὁ Ἐμ. Ποντικάκης, ἀπὸ τὴν Κρήτη· ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρόνο πρῶτος αὐτὸς θὰ δήλωνε ἐπίσημα πὼς προσχωρεῖ στὸ *κράτος* τοῦ Βενιζέλου καὶ θὰ δημιουργοῦσε προβλήματα στοὺς ἀντιβενιζελικούς.- Ἀπὸ τὶς 26 Νοεμβρίου ὁ *Ταχυδρόμος* ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται δυὸ φορὲς τὴν ἑβδομάδα: τὴν Πέμπτη καὶ τὴν Κυριακή.

Στὰ Γιάννινα οἱ βενιζελικοὶ διασπάστηκαν. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ τοῦ Γ. Δούμα, μετεῖχαν στὸ κυβερνητικὸ ψηφοδέλτιο, στὸ ὁποῖο πῆραν μέρος ὁ βουλευτὴς τοῦ ψηφοδελτίου τοῦ Π. Δαγκλῆ Γρηγόριος Τσόγκας κι ὁ ἀνεξάρτητος βουλευτὴς Κ. Καζαντζῆς. Ἡ τελικὴ σύνθεση τοῦ κυβερνητικοῦ συνδυασμοῦ στὸ νομὸ Ἰωαννίνων ἦταν ἡ ἑξῆς: Ἀθανάσιος Βότσαρης, Γεώργιος Γάγαρης, Γεώργιος Δούμας, Γεώργιος Δημάκης, Κωνσταντῖνος Ζαούσης, Κωνσταντῖνος Καζαντζῆς, Βασίλειος Κούρεντας, Ντῖνος Ἀχμὲτ (γιὰ νὰ πάρει τοὺς ψήφους τῶν μουσουλμάνων), Βασίλειος Πυρσινέλλας, ὁ κατοπινὸς δήμαρχος καὶ εὐεργέτης τῶν Γιαννίνων, Γεώργιος Τζέτζος, Γρηγόριος Τσόγκας καὶ Ἐμμανουὴλ Ὑψηλάντης.

Μὲ τὴ δημοσιοποίηση τοῦ κυβερνητικοῦ ψηφοδελτίου, ὁ *Ταχυδρόμος* τοποθετήθηκε, χωρὶς καμμιὰ ἐπιφύλαξη πιά, στὸ βενιζελικὸ στρατόπεδο. Σὲ ἄρθρο του μὲ τὸν τίτλο *Ὁ κυβερνητικὸς συνδυασμὸς* -καὶ ὑπογραφὴ *Φαίδων*- ἄσκησε σκληρὴ κριτικὴ γιὰ τὰ πρόσωπα ποὺ μετεῖχαν σ' αὐτὸν καὶ τοὺς σκοποὺς ποὺ ἐπιδίωκαν. Ἔγραφε: *Δὲν εἶναι πρόσωπα δυνατά,*

ἀρχῶν, εἰς οὐδὲν λογιζόμενα τὸ ἰδικόν των συμφέρον, ἐπιθυμοῦντα διακαῶς νὰ ἐργασθοῦν καὶ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τῆς Πατρίδος καὶ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς γενετείρας των. Οἱ ὑποψήφιοι παρομοιάζονται μὲ ὄρνεα, *τὰ ὁποῖα ἵπτανται ἄνωθεν τοῦ στρατοπέδου μετὰ μυριόνεκρον μάχην καὶ πειρῶνται νὰ σπαράξουν διὰ τῶν γαμψῶν αὐτῶν ὀνύχων τὰς σάρκας τῶν τῇδε κακεῖσε ἐξηπλωμένων πτωμάτων* (πτώματα ἦταν τὸ ἑλληνικὸ κράτος κι ὁ ἑλληνικὸς λαός)... *Τὰ πλεῖστα μέλη τοῦ κυβερνητικοῦ συνδυασμοῦ αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν δίδουν... Ἦλθαν ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, ἀποτυχόντες παντοῦ καὶ εἰς τὸ ἰδιωτικὸν καὶ εἰς τὸ δημόσιον ἔργον, ἄνευ ἀρχῶν, μὲ μόνον σκοπὸν νὰ ὑπεξαιρέσουν τὴν βουλευτικὴν ἕδραν, ἵνα διὰ ταύτης δημιουργήσουν οἱ μὲν κοινωνικὴν θέσιν, οἱ δὲ πόρον ζωῆς. Θὰ ἐπιτρέψῃ* —πρόσθετε— *ὁ Ἠπειρωτικὸς λαός, νὰ ἐκπροσωπηθῇ εἰς τὴν βουλὴν μὲ αὐτούς; Μὲ τὸν Ἀχμὲτ Ντῖνο, τοῦ ὁποίου ὁ ἀδελφὸς εἶναι συνεργάτης τοῦ Ἐσσὰτ ἐν Ἀλβανίᾳ, ἐπὶ τουρκοκρατίας δὲ φοβερὸς διώκτης τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ἠπειρωτῶν; Γιατὶ τὸν πῆραν στὸ συνδυασμό τους, ἀναρωτιόταν, ἀφοῦ οἱ βενιζελικοὶ δήλωσαν ἀποχὴ ἀπὸ τὶς ἐκλογές;* Κατηγοροῦσε, τέλος, τοὺς φανατικοὺς βενιζελικοὺς Δούμα, Τζέτζο καὶ Ζαούση, ποὺ μετὰ τὴν 21η Φεβρουαρίου 1915 φόρεσαν καινούργιο ἔνδυμα, δὲν εἶχαν συνεπῶς ἀρχὲς καὶ πεποιθήσεις. Ὁ σχολιασμὸς τῆς ἐφημερίδας, γεμάτος ἐπίθετα καὶ παραστατικοὺς τρόπους ἔκφρασης, δὲν ἦταν ἀντικειμενικός. Ἀπέβλεπε στὸ νὰ δημιουργήσει ἐντυπώσεις καὶ νὰ ὀξύνει τὸ φανατισμό, κάτι ποὺ ἡ ἴδια δὲ συνιστοῦσε στὰ ἀθηναϊκὰ φύλλα. Οὔτε ἄεργοι ἦταν οἱ ὑποψήφιοι τοῦ συνδυασμοῦ, οὔτε ἀποτυχόντες στὸ ἔργο τους. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς καταλογίσει κανεὶς ἦταν πὼς δὲν εἶχαν διαλέξει τὸ σωστὸ δρόμο γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους.

Πέραν τῶν ὑποψήφιων τοῦ ἐπίσημου κυβερνητικοῦ συνδυασμοῦ εἶχαν ἀνακηρυχτεῖ ἀπὸ τὸ Πρωτοδικεῖο πολλοὶ ὡς ἀνεξάρτητοι ὑποψήφιοι, ὅπως οἱ: Ἀλφρέδος Ἀθανασούλας, Ἰωάννης Βασιλάκης, Χρ. Βάσιος, Λ. Βετσόπουλος, Νέστωρ Γεωργίτσης, Θεόδ. Θεοδωρίδης, Ἀνδρ. Παρόλας, Μουζ. Χ. Πατσαντᾶς, Νικ. Ρούσης, Ἀθ. Σαλούκας, Παν. Φλῶρος καὶ Χρ. Χρηστοβασίλης. Στὴν ἀποχὴ δὲν πειθάρχησε κι ὁ βουλευτὴς τῶν Φιλελευθέρων τῆς 31ης Μαΐου Π. Φλῶρος, ποὺ ἐξέθεσε ὑποψηφιότητα.

Στοὺς ἀντίπαλους τοῦ Βενιζέλου προσχώρησε ἀπὸ τὰ τέλη Νοεμβρίου 1915 καὶ ἡ *Σημαία. Χθὲς ἀκόμα* -σημείωνε δηκτικὰ ὁ *Ταχυδρόμος*- *ξελαρυγγιζόταν γι' αὐτόν, ἐξακολουθεῖ βέβαια νὰ τὸν ὀνομάζει ἀκόμα μεγάλον, γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν χαρακτηρίσει ἀμέσως μικρόν.* Κάκιζε τὸ διευθυντή της, γιατί, ἐνῶ εἶχε ἀλλάξει στρατόπεδο, ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑποστηρίζει ὅτι δέχεται τὸ πρόγραμμα τοῦ Βενιζέλου, διαφωνοῦσε ὅμως σὲ κάποιες λεπτομέρειες.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Φιλελευθέρων ἀρθρογράφησαν στὸν *Ταχυδρόμο* ὑπὲρ τῆς ἀποχῆς οἱ δικηγόροι: Εὐάγγ. Χατζῆς: *Αἱ ἐκλογαὶ στεροῦνται σο-*

βαρότητος ὑποστήριζε, κι ὁ Γεώργιος Βλαχλείδης: *Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς* -τόνιζε- *πιστὸς κατὰ μεγάλην πλειονοψηφίαν εἰς τὸν ἀνορθωτὴν καὶ ἀναπλαστὴν τῆς Ἑλλάδος κ. Ἐλευθέριον Βενιζέλον θ' ἀπόσχῃ τῶν ἐκλογῶν καὶ ἡ βουλευτία των θὰ εἶναι θνησιγενής. Ἂς μὴν πλανῶνται πλέον.* Ἡ ἀποχή, γενικά, προβαλλόταν ἀπὸ τοὺς Φιλελευθέρους ὡς *πρᾶξις ὑψίστου πατριωτισμοῦ.*

Στὶς 3 Δεκεμβρίου οἱ Φιλελεύθεροι ὀργάνωσαν συγκέντρωση σὲ κινηματογράφο τῆς πλατείας, μίλησε ὁ Π. Δαγκλῆς κι ἀνέφερε ἐκτενῶς τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ κόμμα του θ' ἀπεῖχε ἀπὸ τὶς ἐκλογές· ἀνέλυσε ἐπίσης καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν Φιλελευθέρων, ἀναφέρθηκε καὶ στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς Ἠπείρου καὶ στὸν τρόπο ἐπίλυσής τους. Νωρίτερα, στὶς 27 Νοεμβρίου, ὁ Κ. Μελᾶς εἶχε ἀναλύσει σὲ διάλεξή του, τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπρεπε νὰ ψηφίσουν στὶς ἐκλογὲς τῆς 6ης Δεκεμβρίου. Ὁ εἰσαγγελέας πρωτοδικῶν, συνέστησε στὸν Κ. Μελᾶ, μέσω ἑνὸς μοίραρχου, νὰ μὴν καταφερθεῖ ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ, γιατὶ θὰ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ τὸν συλλάβει. Ὅλοι οἱ ὑποψήφιοι τοῦ κυβερνητικοῦ συνδυασμοῦ ἐκλέχτηκαν, ἡ πλειοψηφία ὅμως τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ ἀκολούθησε τὴν προτροπὴ τῶν Φιλελευθέρων γιὰ ἀποχή. Ἔτσι, ἐνῶ στὶς ἐκλογὲς τῆς 31ης Μαΐου ψήφισαν 29.121 ἐκλογεῖς, στὶς ἐκλογὲς τῆς 6ης Δεκεμβρίου ὁ ἀριθμός τους ἦταν 13.143, πολὺ κάτω ἀπὸ τοὺς μισούς. Χαρακτηριστικὰ ὑπογραμμιζόταν ὅτι ὁ Γ. Δούμας ποὺ συγκέντρωσε 9.660 ψήφους τὸ Δεκέμβριο, τὸ Μάιο εἶχε πάρει 15.448 ψήφους καὶ δὲν εἶχε ἐκλεγεῖ. Ἡ σειρὰ ἐκλογῆς τῶν ἄλλων ὑποψήφιων ἦταν ἡ ἑξῆς: Ἀθ. Βότσαρης 9.100 ψῆφοι, Κων. Καζαντζῆς 9.070, Ἐμ. Ὑψηλάντης 8.835, Γ. Γάγαρης 8.141, Γρ. Τσόγκας 7.849, Γ. Τζέτζος 7.854, Β. Κούρεντας 7.617, Γ. Δημάκης 7.321, Κ. Ζαούσης 7.317, Β. Πυρσινέλλας 7.000, Π. Φλῶρος 6.661 (ποὺ δὲν ἀνῆκε στὸν κυβερνητικὸ συνδυασμό). Πρῶτος ἐπιλαχὼν ὁ Ἀλκ. Τσακμάκης μὲ 6.228 ψήφους.

Ἡ *Ἤπειρος* ἐπιδοκίμαζε τὴν ἐκλογὴ τῶν ὑποψήφιων, ὄχι ὅμως μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ ποὺ θὰ δημιουργοῦσε τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς κανονικῆς ἐκλογικῆς ἀναμέτρησης.

Ζήτωσαν οἱ Ἠπειρῶται! τιτλοφοροῦσε τὸ πρῶτο ἄρθρο του, μετὰ τὶς ἐκλογές, ὁ *Ταχυδρόμος. Κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς* -ἔγραφε- *ὁ Ἠπειρωτικὸς λαός, εἰς ἄκρον φιλόπατρις καὶ προσηλωμένος εἰς ὑγιεῖς ἀρχάς, ἀπέδειξε διὰ τῆς ἀποχῆς του, ὅτι δὲν τοὺς ἀνέχεται* (τοὺς κυβερνῶντες παλαιοκομματικούς), *ἀναμένων τὴν περίστασιν εἰς εὐτυχεστέρας στιγμὰς νὰ τοὺς πατάξῃ ἀμειλίκτως. Τότε οἱ δώδεκα νόθοι ἐκλεγέντες τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων, θὰ ζητοῦν νὰ κρύψουν τὸ πρόσωπόν των ἀπὸ ἐντροπήν, διότι αὐτοί, μὲ ὀλιγίστους ὀπαδούς των, συμπραττόντων Τούρκων καὶ Ἰσραηλιτῶν, ἐτόλμησαν νὰ διαταράξουν τὴν ἐνιαίαν σκέψιν, τὸ ἑνιαῖον φρόνημα τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μέσα εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῆς θὰ σβύσῃ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὡς Ἠπειρωτῶν καὶ πατριωτῶν. Ἡ Σημαία* δὲν

ἀντέδρασε ἀρνητικὰ στὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν, εἶχε ἀλλάξει προσανατολισμό.

Ἡ διαπίστωση πὼς οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἑβραῖοι ψήφισαν τὸν κυβερνητικὸ συνδυασμὸ ἦταν ἀληθινὴ καὶ βέβαια ἡ στάση τους ἐπέσυρε τὰ ἐπικριτικὰ σχόλια τῶν Φιλελευθέρων. Αὐτὸ γινόταν σ' ὅλες τὶς ἐκλογές. Οἱ Τοῦρκοι καταψήφιζαν τὸ Βενιζέλο, γιατὶ τὸν θεωροῦσαν ὡς τὸ μεγαλύτερο ἐχθρὸ τῆς πατρίδας τους, οἱ Ἑβραῖοι ὅμως; Τὶ ἦταν ἐκεῖνο ποὺ τοὺς συσπείρωνε ἐναντίον του; Ὁ φόβος γιὰ τὸ μέλλον τους. Οἱ Ἑβραῖοι προτιμοῦσαν τὴν τουρκικὴ διοίκηση ἀπὸ τὴν ἑλληνική, πίστευαν πὼς μὲ τοὺς Τούρκους μποροῦσαν νὰ δουλεύουν μὲ ἄνεση κι ἀποδοτικότητα, παρὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἡ ἀντίθεση μεταξὺ Ἑβραίων καὶ ἑλληνικῆς διοίκησης ἔφτασε σὲ μεγάλη ὀξύτητα, κυρίως στὴ Θεσσαλονίκη. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἀποκαταστάθηκαν ὁμαλότερες σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς Φιλελεύθερους καὶ τὸ ἑβραϊκὸ στοιχεῖο.

Ἀπὸ τὶς μικρὲς λεπτομέρειες τῶν ἐκλογῶν, σύμφωνα μὲ τὸν *Ταχυδρόμο:* Τὴν Κυριακὴ τῶν ἐκλογῶν ὁ τοῦρκος πρόξενος περιφερόταν στὴν κεντρικὴ πλατεία καὶ πρότρεπε τοὺς ὁμοθρήσκους του νὰ ψηφίσουν τὸν κυβερνητικὸ συνδυασμό. Ὁ ὡρολογοποιὸς τῆς ὁδοῦ *Ἀβέρωφ* Σπ. Β. Γκουγιάννος μηνύθηκε, γιατὶ στὴν προθήκη τοῦ καταστήματός του εἶχε ἀναρτήσει εἰκόνα τοῦ Π. Δαγκλῆ καὶ κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή: *Ἀφοσιωμένοι πρὸς αὐτὸν θ' ἀπόσχωμεν τῶν ἐκλογῶν.* Ἕνας λοχαγὸς στὴν ὁδὸ Ἀνεξαρτησίας, κατάσχεσε τὰ φύλλα τῆς σατιρικῆς ἐφημερίδας *Κατῆς,* γιατὶ τὰ κείμενα ἦταν γραμμένα μὲ *βενιζελικὸν πνεῦμα.* Κάποιος πολιτευτής, *ἀνήκων στὸ κόμμα τῶν φαυλοκρατῶν,* παρακολουθοῦσε τοὺς ὑπαλλήλους κατὰ τὴν ἡμέρα τῶν ἐκλογῶν καὶ σημείωνε ὅσους δὲν ψήφιζαν, γιὰ νὰ τοὺς καταγγείλει στὴν κυβέρνηση. *Ἐνθυμίζει χαφιέδες Χαμὶτ καὶ Νεοτουρκικὸν κομιτάτον,* σχολίαζε ὁ *Ταχυδρόμος.* Μήνυση εἶχε ὑποβληθεῖ καὶ ἐναντίον τοῦ Τέλη Οἰκονόμου -τοῦ γνωστοῦ περιπτεριούχου τῆς πλατείας- γιατὶ τὴν παραμονὴ τῶν ἐκλογῶν εἶχε τοιχοκολλήσει τὴν προκήρυξη τῶν φιλελευθέρων γιὰ ἀποχή. Ἡ ἀρθρογραφία τοῦ *Ταχυδρόμου* θὰ συνεχιστεῖ στὶς ἑπόμενες ἐκδόσεις του, μ' ἐκτιμήσεις γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν καὶ προεκτάσεις γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου, μὲ ἀρθρογράφους τοὺς Εὐάγγ. Χατζῆ καὶ Γεώργ. Βλαχλείδη.

Στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου ἡ κατάσταση ἄρχισε νὰ γίνεται ἀνησυχαστική. Εὐτυχῶς ὁ Βασίλης ἔγινε καλά, τὸ σπασμένο πόδι δὲν τοῦ ἄφησε κανένα ἐλάττωμα, περπατοῦσε ὅπως πρὶν τὸ δυστύχημα, γύρισε γεμάτος χαρά, ἀλλὰ καὶ φανατισμὸ γιὰ τὸ Βενιζέλο. Ὁ Δημήτρης ὑποστήριζε τὴν πολιτικὴ τοῦ βασιλιᾶ, ὁ Πέτρος προσπαθοῦσε νὰ μετριάσει τὴν ὀξύτητα: *—Δὲ μπορεῖ νὰ σκέπτεται προδοτικὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ Βενιζέλος, Δημήτρη, μπορεῖ νὰ βιάζεται, μπορεῖ νὰ κάνει λάθη, ὅμως τὸ καλὸ τῆς πατρίδας θέλει, ὁ λαὸς ἔχει αἰσθητήριο, τὸν ἔδιωξε ὁ βασιλιὰς καὶ τὸν ξανάφεραν οἱ Ἕλληνες στὴν κυβέρνηση, δὲν ἔπρεπε νὰ ζητήσει τὴν παραίτησή του γιὰ δεύτερη φορὰ ὁ Κωνσταντῖνος, δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδας, ὁ πρωθυπουργὸς ἔχει τὸ λόγο γιὰ τὸ ποιὰ πολιτικὴ θ' ἀκολουθήσουμε.* Ὁ Δημήτρης γινόταν ἔξαλλος: *—Πατέρα, σ' ἔχουν ἐπηρεάσει οἱ*

συκοφαντίες τῶν βενιζελικῶν. Αὐτοὶ δὲ σεβάστηκαν τὴν ἀρρώστεια του, τὴν ἀλήθεια θὰ σεβαστοῦν; Δὲ βλέπεις πού προσπαθοῦν νὰ τὸν ἐξουδετερώσουν ἀπὸ παράγοντα τῆς πολιτικῆς ζωῆς, γιὰ νάχουν ἐλεύθερο τὸ πεδίο ν' ἀλωνίζουν; Πιστεύεις, στ' ἀλήθεια, πὼς ἕνας βασιλιάς, νικητὴς δυὸ πολέμων, δὲν πρέπει νάχει λόγο γιὰ τὴν τύχη τῆς χώρας; Στὸ τέλος γιατὶ ἀγωνίζεται; Νὰ κρατήσει τὴν Ἑλλάδα ἔξω ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ τὶς καταστροφές, ν' ἀφομοιωθοῦν οἱ νέες χῶρες, νὰ συνεχιστεῖ ἡ ἀνοικοδόμηση καὶ ἡ ἀνάπτυξη, δὲν παρατηρεῖς, πὼς καὶ μὲ τὴν οὐδετερότητα ὅλα ἔχουν νεκρωθεῖ, φαντάσου τὶ θὰ γινόταν, ἂν εἴχαμε μπεῖ στὸν πόλεμο... —Δημήτρη, βλέπεις μόνο τὴ μιὰ ὄψη τοῦ νομίσματος, δὲν τὸ γυρίζεις κι ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ δεῖς τὶ εἶναι ἐκεῖ ἀποτυπωμένο. Τὴ μορφὴ τοῦ Κάιζερ θὰ δεῖς, τὸν συμφέρει ἡ οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδας, γιαυτὸ καὶ τὴν ὑποστηρίζει. Ὁ κόσμος τὰ βλέπει ὅλα, τὰ παρακολουθεῖ, κρίνει καὶ συμπεραίνει. Μὴν ρίχνεις ἄδικο στὸν ἑλληνικὸ λαὸ γιατὶ ψήφισε τὸ Βενιζέλο, ἔχει ἐμπιστοσύνη στὴν πολιτική του κι ἀποστρέφεται τὴ συνεργασία μὲ Αὐστριακοὺς καὶ Γερμανούς. Θὰ μᾶς καταστρέψει ἡ πολιτικὴ τοῦ βασιλιᾶ, Δημήτρη, οἱ Ἀγγλογάλλοι ἐγκαταστάθηκαν ἤδη στὴ Θεσσαλονίκη, φέρνονται βάναυσα, κι αὐτὸ εἶναι σὲ βάρος τοῦ Βενιζέλου, τὸ παραδέχομαι, ὅπως ἔγκλημα θάναι ἂν συναινέσει στὸν ἀποκλεισμὸ τῆς Ἑλλάδας γιὰ νὰ ἐκβιάσει τὸ βασιλιά, στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶμαι μὲ τὸ μέρος σου... —Δὲ μπορῶ νὰ σὲ καταλάβω, πατέρα, μ' ὅσα λές, μιὰ ὑποστηρίζεις τὸ Βενιζέλο, τὴν ἄλλη τὸ βασιλιά, μὲ ποιοῦ τὸ μέρος εἶσαι τέλος πάντων; —Μὲ τὸ μέρος τῆς Ἑλλάδας, παιδί μου, αὐτὴ σκέπτομαι κι αὐτὴ μὲ καίει. Ἂν βρισκόταν τρόπος νὰ μονιάσουν οἱ δυό, νὰ συμφωνήσουν σ' ἐκεῖνα πού συμφέρουν τὴν Ἑλλάδα, θὰ σωζόταν ὁ τόπος. Ἀλλοιῶς μᾶς περιμένει ἡ καταστροφή. Ἀκόμα καὶ τὴν Ἤπειρο φοβᾶμαι, οἱ Ἰταλοὶ καραδοκοῦν... Ὁ Δημήτρης δὲ θέλησε νὰ συνεχίσει τὴ συζήτηση, γιὰ νὰ μὴ μεγεθύνει τὴ μεταξύ τους διάσταση. Ὅταν ὅμως ἄρχιζε νὰ κουβεντιάζει μὲ τὸν ἀδερφό του τὸ Βασίλη, ἡ ἀτμόσφαιρα ἄλλαζε. Οἱ θέσεις τους ἦταν ἀκραῖες, ἀπόλυτες, τὸ σπίτι ἀντηχοῦσε ἀπὸ τὶς φωνὲς καὶ τοὺς διαπληκτισμούς, μόνο στὰ χέρια δὲν ἔρχονταν· ὁ Πέτρος, τέτοιες ὧρες, ἀπουσίαζε στὸ μαγαζί, ἡ γυναίκα του, ἡ Λευκή, σήκωνε τὸ βάρος τῆς διαμάχης, ἔτρεμαν τὰ φυλλοκάρδια της μὴ γίνει κάποιο κακό, ἔρχονταν στιγμὲς πού ἀναθεμάτιζε βασιλιὰ καὶ Βενιζέλο, ἔφεραν τόση φαγωμάρα στὸν τόπο, *ποῦ ἀκούστηκε Θεέ μου, τ' ἀδέρφια νὰ σκοτώνονται μεταξύ τους γιὰ τὸ χατήρι τους, δὲν μόνιαζαν νὰ ἡσυχάσει ὁ τόπος, κάποιος μᾶς καταράστηκε, ὁ ἅγιος Γιώργης νὰ βάλει τὸ χέρι του.* Κι ὅταν τὰ δυὸ παιδιὰ σταματοῦσαν τὸν τσακωμὸ κι ἔφευγαν ἀπὸ τὸ σπίτι, ἡ Λευκὴ ἔτρεχε στὰ εἰκονίσματα ν' ἀνάψει τὸ καντήλι, ἦταν σίγουρη πὼς θὰ γινόταν μεγάλο κακό, ἂν δὲ βοηθοῦσε ὁ Θεὸς καὶ δὲν μεσίτευαν οἱ ἅγιοι.

Μετὰ τὶς ἐκλογές, ἐξ αἰτίας τῆς πολιτικῆς πού ἀκολουθοῦσε ἡ κυβέρνηση Σκουλούδη, ἐπιτάθηκε ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδας, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόρριψη τοῦ συλ-

λογικοῦ διαβήματος τῆς Entente (2/15-12-1915), ἔγινε ἐπίσημος, τὰ τρόφιμα ἐξαφανίζονταν, ἄρχιζε ἡ πείνα. Τὰ Χριστούγεννα πλησίαζαν, ἑτοιμάζονταν οἱ καθιερωμένες γιορτὲς σὲ σωματεῖα κι ὀργανώσεις, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀνεμελιὰ τῶν πρώτων χρόνων δὲν ὑπῆρχε πιά. Τὸ ψωμὶ στὰ Γιάννινα, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις ἄρχισε νὰ ἐξαφανίζεται, *ψωμὶ καὶ πετρέλαιο* ζητοῦσαν ὅλες οἱ ἐφημερίδες καθημερινά. Θλιβερὰ Χριστούγεννα καὶ Πρωτοχρονιὰ γιόρτασαν οἱ φτωχοὶ Γιαννιῶτες. Στολίστηκε καὶ πάλι τὸ χριστουγεννιάτικο δέντρο στὴ μεγάλη αἴθουσα τελετῶν τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*, αὐτὴ τὴ φορά, μὲ λαχειοφόρες ἀγορές, στὴ *Φιλόπτωχο ἀδελφότητα* δημιουργήθηκαν καὶ παρεξηγήσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, γιὰ ἕνα ποσὸ εἰσπράξεων ποὺ εἶχε χαθεῖ, ἴσως κάποιοι τὸ ἔκλεψαν. Ὅλα εἶχαν ντυθεῖ γκριζόμαυρα, ἔτσι ἦταν στὸ βάθος καὶ ἡ καρδιὰ τῶν ἀνθρώπων, κι ἂς μὴν ἤθελε κανένας νὰ τὸ παραδεχτεῖ.

Ὁ *Ταχυδρόμος* στὴν πρώτη του χριστουγεννιάτικη ἔκδοση κυκλοφόρησε πανηγυρικός, μὲ πλούσιο περιεχόμενο. Τὸ κύριο ἄρθρο, μὲ τίτλο: *Πρὸς τὸ Θεῖον Βρέφος*, ἦταν τοῦ ἐπισκόπου Δωδώνης Πανάρετου. Ἀκολουθοῦσαν οἱ *Ἠπειρωτικὲς παραδόσεις* τοῦ Ν. Γεωργίτση: *Μαχαίρι γιὰ μαχαίρι-παιδικὲς ἀναμνήσεις*, τὸ χρονογράφημα τοῦ Γ. Ἀγαπημένου: *Δύσκολες μέρες*, καὶ στὶς ἄλλες σελίδες, πέραν τῆς εἰδησεογραφίας, τὸ πολεμικὸ διήγημα τοῦ Ἄγγελου Τανάγρα *Ὁ Σωτήρ*, μὲ ὑπόθεση Ἠπειρωτική, κ.ἄ. Τὸ ἴδιο πανηγυρικὸς καὶ ἐξασέλιδος κυκλοφόρησε κι ὁ πρωτοχρονιάτικος *Ταχυδρόμος*, μὲ ἀνασκόπηση τῶν γεγονότων τοῦ 1915, σὲ θέση κύριου ἄρθρου, τὸ ἐπίκαιρο χρονογράφημα τοῦ Φώτου Γιοφύλλη: *Τὰ καλὰ καὶ ὄχι τὰ κακά*, μὲ τὶς *Ἠπειρωτικὲς παραδόσεις* τοῦ Ν. Γεωργίτση *(Τὸ νερὸ τῆς Πρωτοχρονιᾶς)*, μὲ τὶς ἀναμνήσεις τοῦ Αἰμιλιανοῦ Γεωργούλη ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς: *Πρωτοχρονιὰ δασκάλου*, μὲ ὁλοσέλιδο *Καζαμία* τοῦ 1916, μὲ τὸ διήγημα τοῦ Χαρ. Ἄννινου: *Ἡ βασιλόπητα τοῦ παραδαρμένου*, τὸ ποίημα τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη: *Γενάρης* (Ἀπὸ τὶς Ὧρες), κ.ἄ.

Ὁ Πέτρος γυρόφερνε στὸ μαγαζὶ συλλογισμένος, ἡ κίνηση εἶχε πέσει, τὸ χρῆμα λιγοστό, ὁ κόσμος κοίταζε νὰ ἐξοικονομήσει τὰ ἀπαραίτητα, στὴν πόλη ἡ κατάσταση ἦταν χειρότερη, τὰ σπίτια στὰ χωριὰ εἶχαν αὐγά, γάλα, λίγο ἀλεύρι, λάχανα ἄφθονα, τ' ἀνακάτευαν κι ἔτρωγαν, νὰ κρατηθοῦν στὴ ζωή, ἦταν καὶ χωριὰ ποὺ πέρασαν μαῦρες μέρες, τὶς ἔζησε κι ὁ Γιῶργος Κοτζιούλας στὸν τόπο του: *Τότε ἔγινε ὁ ἀποκλεισμός, παρακοντὰ ἦρθε κι ἡ γρίπη, ποὺ ἔστειλε πολλοὺς στὸν ἄλλο κόσμο. Ἡ πείνα ἔκοβε τὰ γόνατα πολλῶν, ὕστερα ἔρχονταν κι ὁ θάνατος νὰ τοὺς θερίσει... Οἱ μεγάλοι, ποὺ αὐτοὶ δούλευαν κι ὅλας, ἔτρωγαν ἀλεσμένες ἀγριάδες. Κάποτε ἔστελναν στὸ μύλο καὶ κότσαλα, γούτσια καλαμποκιοῦ, ποὺ τ' ἀνακάτευαν ἔπειτα μὲ λίγο ἀλεύρι νὰ ξεγελάσουν τὴν ἀναφαγιά τους. Μάζωναν ἄγρια χόρτα μὲ τὸ σουγιὰ καὶ τ' ἀλεύρωναν βρασμένα. Αὐτὰ μᾶς ἔσωσαν, καθὼς καὶ τὸ γάλα, ἀπ' τὴν ἄνοιξη καὶ πέρα, ποὺ τὸ πασπαλίζαμε μ' ἀλεύρι.* Ἂν αὐτὰ γίνονταν στὰ χωριά, στὰ Γιάννινα οἱ φτωχὲς οἰκογένειες στήριζαν τὶς ἐλπίδες τους στὸ Θεὸ καὶ στὴ βοήθεια τῶν συνανθρώπων τους. Πολλοὶ ἔδιναν, ἄλλοι μαζεύονταν στὸ καβούκι τους, ἔκλειναν τὰ μάτια καὶ δὲν ἤθελαν νὰ βλέπουν τὶ γίνεται στὸν ἔξω κόσμο: *Νὰ σωθοῦμε ἐμεῖς*, συλλογίζονταν, *τὶ νὰ δώσουμε ἀφοῦ κινδυνεύουμε οἱ ἴδιοι...* Πίστευαν πὼς ἔτσι ἦταν ἐντάξει μὲ τὴ συνείδησή τους, κι

ἂς βογγοῦσαν τὰ ὑπόγεια μὲ τρόφιμα κι ὅλα τὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ, εἶχαν κάνει ἐγκαίρως τὶς προμήθειές τους. Στὴν ἀγορά, κι ἔξω ἀπ' αὐτή, ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της καὶ τὸ βρωμερὸ συνάφι τῶν μαυραγοριτῶν, ξεγύμνωναν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ σπίτια τους γιὰ ἕνα σακὶ ἀλεύρι κι ἕνα τενεκὲ λάδι...

Ὁ Πέτρος εἶχε ἀνοίξει διάπλατα τὸ σπίτι του, *δῶστε*, ἔλεγε στοὺς δικούς του, *ὅσο ἔχουμε, δῶστε, νὰ σώσουμε κόσμο, νὰ περάσουμε ὅλοι τὶς κακὲς μέρες, νὰ μὴ μείνουμε μεσοστρατίς, ἔχει ὁ Θεός.* Ὁ Θεὸς εἶχε, μόνο ποὺ τὰ κελάρια τοῦ Πέτρου δὲν ἦταν ἀνεξάντλητα, ἔπειτα ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς μεγάλης πείνας, πόσους θὰ βοηθοῦσε κι ὡς πόσο θάντεχε κι ὁ ἴδιος; Στὴν πρωτεύουσα ὁ κόσμος ἄρχισε τὶς διαμαρτυρίες καὶ τὶς διαδηλώσεις, μὲ πρωτοπορεία τὶς γυναῖκες, ἔπαιρναν τοὺς δρόμους σβάρνα, *πεινᾶμε!* φώναζαν μὲ ἀπόγνωση κι αὐτὴ ἡ ἔκφραση ἀπελπισίας ἀπευθυνόταν πρὸς ὅλους, στοὺς συμμάχους ποὺ ἔκαναν τὸν ἀποκλεισμό, στοὺς Γερμανοαυστριακούς, ποὺ ἔδιναν τὶς ἀφορμές, στὸ βασιλιά, στὴν κυβέρνηση, στὸ Βενιζέλο, προπαντὸς σ' αὐτόν, γιατὶ ἡ προπαγάνδα διέδιδε πὼς ὁ Βενιζέλος εἶχε εἰσηγηθεῖ στοὺς Ἀγγλογάλλους τὸ μέτρο τοῦ ἀποκλεισμοῦ.

Γύρω ἀπὸ τοὺς φούρνους τῶν Γιαννίνων ἄρχισαν νὰ σχηματίζονται οὐρές, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση λίγου ψωμιοῦ, μὲ τὸν καιρὸ θὰ πλήθαιναν· ἡ πείνα θὰ σεργιανοῦσε φανερὰ στοὺς δρόμους τῆς πόλης, θὰ κούρνιαζε στὰ σπίτια τῶν φτωχῶν καὶ θὰ ἑτοίμαζε σάβανα γιὰ ὅλους, προπαντὸς γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ τοὺς γέροντες. Τέτοιες γιορτές, χριστούγεννα καὶ πρωτοχρονιά, δὲν εἶχαν ζήσει οἱ Γιαννιῶτες οὔτε κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας. Θάρχονταν δυστυχῶς καὶ χειρότερες...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Τὸ 1916 μπῆκε μὲ τοὺς χειρότερους οἰωνούς. Τὰ γεγονότα ἐξελίσσονταν ραγδαῖα. Στὶς ἀρχὲς τοῦ χρόνου οἱ Γάλλοι ἐνημέρωσαν τὴν κυβέρνηση Σκουλούδη ὅτι θὰ μετέφεραν στὴν Κέρκυρα τοὺς Σέρβους στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν σωθεῖ ἀπὸ τὴν καταδίωξη τῶν Γερμανοαυστριακῶν καὶ τῶν Βουλγάρων. Ἡ ἠθικὴ αὐτουργία γιὰ τὴν ἧττα τῆς Σερβίας ἀποδιδόταν στὸν ἴδιο τὸ βασιλιά, εἶχε διαβεβαιώσει τὶς Κεντρικὲς αὐτοκρατορίες ὅτι, ἂν ἡ Βουλγαρία χτυποῦσε τὴ Σερβία, ἡ Ἑλλάδα δὲ θ' ἀντιδροῦσε, θάμεινε οὐδέτερη. Ἀπὸ τότε οἱ Βούλγαροι, μὲ διάφορα προσχήματα, θρασύτατοι κι ἀπαιτητικοί, καταβρόχθιζαν, κομμάτι κομμάτι τὶς σάρκες τῆς Ἑλλάδας, μὲ τὴν ἀνοχὴ τῆς κυβέρνησης. Ὁ Σκουλούδης ἀρνήθηκε τὴ μεταφορὰ τῶν Σέρβων στὴν Κέρκυρα καὶ οἱ σχέσεις μὲ τοὺς Συμμάχους ὀξύνθηκαν περισσότερο. Στὸ μεταξὺ ὁ βασιλιὰς ἐξακολουθοῦσε νὰ κινεῖ τὰ νήματα τῶν πολιτικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὴν κατεύθυνση πάντοτε τῆς διατήρησης τῆς οὐδετερότητας καὶ σὲ συνεντεύξεις του, σὲ δημοσιογραφικὰ ὄργανα παγκόσμιας ἀπήχησης, κατέκρινε τοὺς Συμμάχους γιὰ τὰ καταπιεστικὰ μέτρα ποὺ εἶχαν πάρει σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας καὶ ἐξέφραζε τὴν πεποίθηση πὼς τελικὰ ἡ Γερμανία θὰ κέρδιζε τὸν πόλεμο. Ἡ Ἑλλάδα γιὰ ὅλους εἶχε γίνει ἀναξιόπιστη. Ἔδινε ὑποσχέσεις, ποὺ ποτὲ δὲν τὶς κρατοῦσε, πρόβαινε σ' ἐνέργειες προκλητικὲς γιὰ τὴν Entente, βρῆκε ἔτσι αὐτὴ ἀφορμὴ ν' ἁλωνίζει στὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη, σὰ νὰ ἦταν ἡ χώρα ξέφραγο ἀμπέλι, κι ἔμεινε ἀπαθὴς σ' ἐνέργειες τῶν πιὸ ἐχθρικῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα δυνάμεων, τῆς Τουρκίας καὶ προπαντὸς τῆς Βουλγαρίας, εἶχε γίνει πιὰ φανερὸ πὼς ἐπιδίωκε τὴν κατάληψη τῆς Μακεδονίας μαζὶ μὲ τὴ Θεσσαλονίκη, τὸ κατρακύλισμα ὁδηγοῦσε τὸν τόπο στὴν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ.

Στὰ τέλη Ἰανουαρίου τοῦ 1916, καταβλήθηκε μιὰ ἀκόμα προσπάθεια ἀπὸ τὸ στρατηγὸ Π. Δαγκλῆ, μὲ ὑποβολὴ ὑπομνήματος, γιὰ νὰ πειστεῖ ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πολιτικὴ τῆς οὐδετερότητας καὶ νὰ ὁδηγήσει τὴ χώρα στὸ πλευρὸ τῆς Entente, χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τέσσερες βασικοὺς λόγους ἐπικαλοῦνταν ὁ Δαγκλῆς στὸ ὑπόμνημά του: α) δὲν ἦταν ἐπιζήμιο γιὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ βοηθήσει τὴ Σερβία, ἀποτρέποντας ἔτσι τὴν καταστροφή της καὶ τὴ μεγέθυνση τῆς Βουλγαρίας, β) ἡ Γερμανία ποὺ

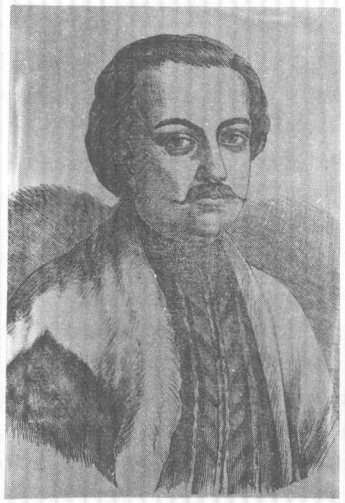
ἦταν σύμμαχος τῆς Αὐστρίας, τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας, *τῶν τριῶν ἀνέκαθεν ἐχθίστων πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν δυνάμεων*, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ προστατεύσει ταυτόχρονα καὶ τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα, τὰ τελείως ἀντίθετα μ' ἐκεῖνα τῶν τριῶν συμμάχων της, γ) ἡ Γερμανία, παρὰ τὴ θαυμάσια στρατιωτική της ὀργάνωση, ἦταν ἀδύνατο νὰ νικήσει τὴν Entente καὶ μάλιστα σὲ τέτοια ἔκταση ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβάλει τὴ θέλησή της σ' ὅλο τὸν κόσμο, δ) μὲ τὴν ἐπέκταση τοῦ πολέμου στὰ Βαλκάνια καὶ τη συμμετοχὴ σ' αὐτὸν τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, ἦταν ἀδύνατο πιὰ στὴν Ἑλλάδα νὰ μείνει οὐδέτερη, χωρὶς κίνδυνο νὰ ζημιωθεῖ ἠθικὰ καὶ ὑλικά. Ἔπρεπε νὰ ταχθεῖ μὲ τὸ μέρος ἐκείνων ποὺ θὰ προστάτευαν καλλίτερα τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα κι αὐτοὶ ἦταν οἱ μετέχοντες στὴν Entente. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Δαγκλῆ ἐξέφραζαν φυσικὰ τὶς θέσεις τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, ἦταν ὅμως τεκμηριωμένα καὶ πειστικά. Ὁ ἄρρωστος βασιλιάς δὲν τὸν ἄκουσε, ἴσως δὲν ἄφησε τὸ περιβάλλον του νὰ τὸν ἀκούσει, ὅπως ἔγινε καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους ποὺ τοῦ ἔκαμαν ἀνάλογες εἰσηγήσεις, ἀκόμα καὶ πρίγκιπες τῆς οἰκογένειάς του. Ἡ μοίρα εἶχε προδιαγράψει τὴν πορεία καὶ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἑλλάδας.

Ἂς ξαναγυρίσουμε στὰ Γιάννινα.Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1916 μεγάλος θόρυβος προκλήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη δικτύου κατασκοπείας πρακτόρων τῆς Entente, ποὺ ἔκλεβαν ἢ ἔπαιρναν ἀντίγραφα τῶν ἐπίσημων ἀπόρρητων κυβερνητικῶν τηλεγραφημάτων. Σκάνδαλο τὸ χαρακτήρισαν οἱ ἀντιβενιζελικὲς ἐφημερίδες καὶ ἡ *Ἤπειρος* ἀσχολήθηκε ἀρκετὲς μέρες, ἀξιώνοντας τὴν ἀποκάλυψη τῶν ἐνόχων, ποὺ πρέπει νὰ ἦταν Ἕλληνες. Τὸ Μάιο, μολονότι δὲν ποὺ εἶχαν περάσει τρεῖς μῆνες, ἀκόμα δὲν εἶχαν ἀνακαλυφθεῖ οἱ ἔνοχοι.

Ἡ ἀρθρογραφία τοῦ *Ταχυδρόμου* γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν δὲ σταμάτησε μὲ τὴν ἔλευση τοῦ νέου χρόνου. Ὁ Κ. Μελᾶς μὲ *ἀνοικτὴ ἐπιστολή* του, τὰ χαρακτήριζε *ἔξοχα* γιὰ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καὶ καταφερόταν ἐναντίον τῶν κυβερνητικῶν ὑποψηφίων, γιατὶ κατέφυγαν *εἰς τὸ ποταπὸν μέσον τῶν ἀτομικῶν ὑποσχέσεων.*

Στὴν πόλη ἔφτασαν λίγοι Σέρβοι στρατιῶτες *εἰς ἐλεεινὴν καὶ ἀξιοδάκρυτον κατάστασιν.* Ὁ *Ταχυδρόμος* τοὺς χαρακτήριζε ἥρωες, ἀλλὰ πρόσθετε: *ἀντὶ νὰ τοὺς ζηλεύομεν καὶ τοὺς φθονοῦμεν, τοὺς οἰκτείρομεν, συρόμεθα ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα.* Στὸν κινηματογράφο *Ἔδισσων* δόθηκε κινηματογραφικὴ παράσταση γιὰ τὴν ἐνίσχυσή τους, ἐνῶ παράλληλα ἄρχισε ἔρανος γιαυτοὺς ἀπὸ ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ τούς: Κ. Μ. Βλάχο, Ι. Καρακάση καὶ Σ. Μαρτίνη.- Ἡ καλοκαιρία, τὴ μέρα τῆς γιορτῆς τῶν Θεοφανείων, ἐπέτρεψε τὴ συγκέντρωση χιλιάδων κόσμου στὴ λίμνη. Τὸ σταυρὸ ἔρριξε στὰ νερὰ ὁ Πανάρετος, ὁ Γερβάσιος δὲ μποροῦσε πιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ στὰ ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα. Στὴν ἴδια ἐφημερίδα ἄρχισε ἡ δημοσίευση σειρᾶς ἀνταποκρίσεων ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Ἠπειρωτῶν στρατιωτῶν στὴ Μακεδονία, ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ τὸ Ε΄ Σ. Στρατοῦ, ἀπὸ τὸν Ἀλέκο Ἰωαννίδη, ἀπὸ τὸ Σοποτσέλι (Δίλοφο). Συνέχισε γιὰ πολλοὺς μῆνες τὴ συνεργασία του μὲ τὸν *Ταχυδρόμο*, εἴτε μὲ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματός του, εἴτε μὲ τὸ ψευδώνυμο *Ἀλ Μπάχρ.* Ἀργότερα συνεργάστηκε στενὰ μὲ τὴν *Ἤπειρο*, μὲ χρονογραφήματα καὶ φλογερὰ ἀντιβενιζελικὰ ἄρθρα.

Στὶς 2, τὸ πρωΐ, τῆς 7ης Ἰανουαρίου, ὁ Γ. Μελᾶς, τὴ στιγμὴ ποὺ περνοῦσε ἔξω ἀπὸ τὸ γαλλικὸ προξενεῖο, ἄκουσε βήματα πίσω του, ἀπόδειξη πὼς τὸν παρακολουθοῦσαν. Σταμάτησε καὶ εἶδε νὰ στέκεται δίπλα του ἕνας χωροφύλακας, γιὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσει ὅτι εἶχε διαταγὴ ἀπὸ τὸν ἀνακριτὴ νὰ τὸν παρακολουθεῖ. Ὁ Μελᾶς διαμαρτυρήθηκε τηλεγραφικὰ στὸν ὑπουργὸ δικαιοσύνης γιαυτό.- Ὁ Κ. Μελᾶς, στὴν Ἀθήνα, ποὺ ἐκλέχτηκε καὶ τὸ 1916, γιὰ τρίτη φορά, πρόεδρος τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, παρεξηγήθηκε μὲ τὸν Κ. Καζαντζῆ γιὰ ἕνα δημοσίευμα τοῦ τελευταίου στὴν *Ἀκρόπολη*, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι τὸν ἔβιγε, τὸν κάλεσε σὲ μονομαχία. Τελικὰ ὁ Καζαντζῆς ἔδωσε ἐξηγήσεις καὶ ἡ μονομαχία δὲν ἔγινε. Τὴν προηγούμενη μέρα ὅμως (11 Ἰανουαρίου) ὁ Μελᾶς μονομάχησε μὲ τὸν Κ. Κουρμούλη καὶ τὸν τραυμάτισε, μὲ σπαθί, στὸ μπράτσο.

Ἀναστάσιος Ζωσιμᾶς

Ἀπὸ ὁμάδα νέων ἀποφασίστηκε ἡ ἵδρυση *Ἐρασιτεχνικοῦ Ὁμίλου* μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάπτυξη μεταξὺ τῶν μελῶν *καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος*. Ὁ *Ὅμιλος* (πῆρε τὸ ὄνομα *Αἱ Μοῦσαι*) ἔδωσε στὶς 14 Ἰανουαρίου ἀπογευματινὴ παράσταση στὸν κινηματογράφο *Ἔδισσον* μὲ τὸ ἔργο του Ἀριστ. Βαλαωρίτη *Ἡ κυρὰ-Φροσύνη* καὶ τὴν κωμωδία *Οἱ καρβουνιάρηδες*.- Στὸ προαύλιο τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς* ὁλοκληρώθηκε ἡ τοποθέτηση σὲ βάθρο τῆς προτομῆς τοῦ Ἀναστασίου Ζωσιμᾶ (ἀρχὲς Ἰανουαρίου), *μετρίας τέχνης*, κατὰ τὴν κρίση δημοσιογράφου.- Ἡ ἀκρίβεια ἦταν καθημερινὸ θέμα τῶν ἐφημερίδων. Τὸ βάρος της τὸ αἰσθάνονταν ἰδιαίτερα ὅσοι ἔτρωγαν σ' ἐστιατόρια. Μιὰ μερίδα φαγητοῦ, δυὸ μπουκιὲς ὅλο κι ὅλο, κόστιζε 70 λεπτά, ἐνῶ μιὰ μερίδα ψωμιοῦ, μισὴ μπουκιά, 10 λ. Ὅσα καὶ νὰ πλήρωνε κανεὶς ἦταν ἀδύνατο νὰ σηκωθεῖ ἀπὸ τὸ τραπέζι χορτασμένος.- Τὰ Γιάννινα ὑπέφεραν, μὲ τάση χειροτέρευσης, ἀπὸ ἔλλειψη πετρελαίου, τροφίμων καὶ προπαντὸς ἀλεύρων. Πολὺ συχνὰ τὰ προοριζόμενα γιὰ τὰ Γιάννινα ἄλευρα κατάσχονταν στὴν Πρέβεζα καὶ στέλλονταν ἀλλοῦ. Ἔτσι, κατὰ τὸν *Ταχυδρόμο*, καταντοῦσαν κωμικὲς οἱ ἐνέργειες τῶν κυβερνητικῶν βουλευτῶν ποὺ τηλεγραφοῦσαν, ὅτι εἶχαν ἐξασφαλίσει σιτάρι γιὰ τὸ νομὸ Ἰωαννίνων, τοὺς διέψευδε ὅμως ἡ πραγματικότητα, σπάνια ἔφτανε στὴν πόλη. Οἱ Πρεβεζιάνοι μάλιστα, μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ νομαρχιακοῦ τους συμβουλίου, καταδίκασαν τὸ λαὸ τῶν Γιαννίνων σὲ βαρύτατη φορολογία, ἐπιβάλλοντας λιμενικὸ φόρο 10% στὰ εἰσαγόμενα προϊόντα -ἤθελαν νὰ ἐξασφαλίσουν πόρους γιὰ ἐπέκταση τῶν λιμενικῶν ἔργων καὶ ἐξωραϊσμὸ τῆς παραλίας- καὶ 1% γιὰ τὰ ἐξαγόμενα. Τὸ 10% γιὰ τὰ εἰσαγόμενα (ἄλευρα, τρόφιμα κλπ.), ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ τὸν καταβάλλει ἡ ἀγορὰ τῶν Γιαννίνων, γιαυτὸ καὶ ζητήθηκε ἡ τροποποίηση τῆς ἀπόφασης.- Ὁ πετροπόλεμος, παρὰ τὰ ἐπικριτικὰ σχόλια τῶν ἐφημερίδων, ἐξακολουθοῦσε ν' ἀποτελεῖ ἀγαπημένο παιγνίδι τῶν νέων, ἀκόμα καὶ τῶν μαθητῶν τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*. Σχημάτιζαν ὁμάδες, πήγαιναν κάτω ἀπὸ τὸ παλαιὸ δημαρχεῖο, στὸ *Ἄτ παζὰρ* κι ἔσπαγαν τὰ κεφάλια τους. Μιὰ πρόσκληση ἐργατικῆς ἐπιτροπῆς πρὸς τοὺς ἐργαζόμενους ὅλους τῶν συντεχνιῶν, γιὰ συγκρότηση *Συνδέσμου ἀλληλοβοηθείας*, δὲν εἶχε ἀποτέλεσμα. Πολλοὶ ἐργαζόμενοι συγκεντρώθηκαν στὴν αἴθουσα τῆς *Θεοτόκου*, στὶς 24 Ἰανουαρίου, ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως ποὺ ἔστειλε τὴν πρόσκληση δὲν ἐμφανίστηκε. Στὴ *Θεοτόκο* δίνονταν τακτικὰ διαλέξεις ἀπὸ ἐπι-

στήμονες τῆς πόλης, ἡ ἀνταπόκριση ὅμως τοῦ κοινοῦ ἦταν μικρή. Διαλέξεις ὀργανώνονταν καὶ στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*, μὲ ὁμιλητὲς ἐπιστήμονες καὶ θέματα κατὰ κύριο λόγο προληπτικῆς ἰατρικῆς.- Ἐξαιτίας τῆς ἀκρίβειας καὶ τῆς ἔλλειψης φαρμάκων, γινόταν σύσταση ἀπὸ τοὺς ἐπόπτες τοῦ φαρμακείου τῶν *Ἑλεῶν* (Σ. Μήτσου, Α. Β. Ξιούρα καὶ Ἀλ. Φουρτουνόπουλο) πρὸς τοὺς γιατροὺς τῆς πόλης, νὰ ἔχουν ὑπόψη τους τὴν ὑπερτίμηση τῶν φαρμάκων, νὰ μὴ γράφουν στὶς συνταγές τους πολυδάπανα φάρμακα καὶ νὰ περιορίζουν τὴ χρήση τους γιὰ λίγες μέρες (3 μέρες γιὰ τὴν πόλη καὶ 8 γιὰ τὴν ἐπαρχία), ἀλλοιῶς ἡ συνταγὴ θάμενε ἀνεκτέλεστη.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ ὁ *Ταχυδρόμος* σφυροκοποῦσε, μὲ τὴν ἀρθρογραφία του, τὴν πολιτικὴ τῶν κυβερνητικῶν, γιατὶ εἶχαν προσδεθεῖ στὸ ἅρμα τῆς γερμανικῆς προπαγάνδας. *Ποῦ βαίνομεν;* ἀναρωτιόταν ὁ Κ. Μελᾶς (31-1-1916), ἐρώτημα ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς πολιτικῆς κατάστασης. *Σφάλμα ἀσυγχώρητον* -κατέληγε- *ὑπῆρξεν ὅτι ἐπετράπη εἰς τὴν γερμανικὴν προπαγάνδαν νὰ ἐργασθῇ ἐλευθέρως ἐν Ἑλλάδι. Πόσα ψεύδη! Πόσαι ὑποσχέσεις ψευδεῖς! Πόσα ναρκωτικὰ ποτὰ δὲν ἐποτίσθημεν! Καὶ σήμερον, ἀφ' ἑνὸς βλέπομεν τὴν κυβέρνησιν ἀναβάλλουσαν νὰ προβῇ εἰς σαφεῖς δηλώσεις, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν γερμανικὴν προπαγάνδαν ὀργιάζουσαν διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ρ ῆ ξ ι ν ο ἱ α ν δ ή π ο τ ε μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους τοὺς ἐν Θεσσαλονίκῃ διὰ νὰ καταστήσῃ δύσκολον, ἂν ὄχι ἀδύνατον, τὴν μετ' αὐτῶν συνεργασίαν, ἥτις ταχεῖ τῷ βήματι ἔρχεται.* Σὲ δικό του ἄρθρο: *Αἱ δύο ἐποχαί* (4-2-1916), ὁ Περικλῆς Ι. Καραπάνος, ἀφοῦ σύγκρινε τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε τὴν ἐποχὴ τῆς διακυβέρνησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸ Βενιζέλο καὶ τὴν περίοδο μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του, συμπέρανε: *Σεῖς, ἀγαπητοὶ συμπατριῶται, οἱ δοκιμάσαντες τὰ ἀγαθὰ τῆς φαύλου πολιτικῆς τοῦ παρελθόντος, κρατήσατε ὑψηλὰ τὴν σημαίαν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν, περιστοιχίσατε τὸν Μέγαν ἡμῶν Ἀρχηγόν, καὶ ἴσως ὁ κατ' ἐξοχὴν Φιλέλλην Θεός, μᾶς λυπηθῇ καὶ δὲν ἴδωμεν πραγματοποιουμένους τοὺς πόθους τῶν νεκροθαπτῶν τῆς πατρίδος. Προδότες* ἀποκαλοῦσαν οἱ ἀντιβενιζελικοὶ τοὺς ἀντιπάλους τους, *νεκροθάφτες* τοὺς χαρακτήριζαν αὐτοί. Πῶς ἦταν δυνατόν, κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες, νὰ βρεθεῖ τρόπος συνεννόησης;

Ἡ ἀντιδικία ἀνάμεσα στὸν *Ταχυδρόμο* καὶ τὴν *Ἤπειρο* δὲν περιοριζόταν μόνο στὰ πολιτικὰ θέματα, ἀλλ' ἐπεκτεινόταν καὶ στὰ τοπικά. *Ἄσπρο* ἔλεγε ὁ ἕνας, *μαῦρο*, ἀπαντοῦσε ὁ ἄλλος, σπάνιες ἦταν οἱ περιπτώσεις ποὺ συμφωνοῦσαν... *Εὖγε στὸν κ. Καλούδη*, τὸ γυμνασιάρχη τῆς *Ζωσιμαίας*, ἀπένειμε ὁ συντάκτης τοῦ *Ταχυδρόμου*, ἐπειδὴ εἶχε *τὴν καλὴν σύλληψιν* νὰ διατάξει τοὺς μαθητὲς νὰ κόβουν κοντὰ τὰ μαλλιά τους. Ἦταν *ἀνδρικὸς* αὐτὸς ὁ τρόπος κουρέματος καὶ συντελοῦσε καὶ εἰς τὴν καθαριότητα.- Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης, φανατικὸς βασιλικός, ἐξακολουθοῦσε νὰ συνεργάζεται μὲ τὸν *Ταχυδρόμο*, μὲ κάθε εἴδους ἱστορικὰ καὶ λογοτεχνικὰ κείμενα. Στὶς 22 Ἰανουαρίου, δημοσίευσε, σὲ δυὸ συνέχειες, τὸ διήγημά του *Γιὰ πρώτη φορὰ στὸ σκολειό*, ἀφιερωμένο στὸν Γ. Καλούδη. Ἡ κόρη του, Δάφνη Χρηστοβασίλη, μαθήτρια τοῦ Διδασκαλείου θηλέων, ἀρίστευσε σὲ πανελλήνιο διαγωνισμὸ καὶ πῆρε τὸ εἰδικὸ βραβεῖο τοῦ ὑπουργείου Παιδείας. Τὸ τελευταῖο, δημιούργησε σοβαρὲς δυσχέρειες στὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῶν Ἰωαννίνων, μὲ τὴν ἐντολὴ ποὺ ἔδωσε στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα νὰ μὴν καταβάλλει *τοὺς δεδουλευμένους τόκους* καὶ τὰ τοκομερίδια τῶν μετοχῶν

της. Τὴν ἀπόφασή του στήριζε στὸ ὅτι τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τὰ πλήρωνε τώρα τὸ κράτος κι ὄχι ἡ κοινότητα. Λησμονοῦσε πὼς οἱ τόκοι πήγαιναν σ' ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ ἀγαθοεργῶν καταστημάτων (νοσοκομεῖο Χατζηκώστα, γεροντοκομεῖο, φτωχοκομεῖο, φαρμακεῖο τῶν φτωχῶν, προικοδοσίες, ἐπιδόματα σὲ φτωχούς, ἐκκλησίες καὶ κοινότητες τῆς Ἠπείρου κ.ἄ.) κι ὄχι μόνο στὴν ἐκπαίδευση. Ἔντονο, γιαυτό, ἦταν καὶ τὸ αἴτημα γιὰ ἀκύρωση τῆς ἀπόφασης.- Στὶς 15 Φεβρουαρίου ἔγινε προσπάθεια δεντροφύτευσης στὴν πόλη, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς *Πρασίνης ἑορτῆς* -ἔμπνευση τῆς βασίλισσας Σοφίας- τὰ ἀποτελέσματα ὅμως ἦταν πενιχρά. Διακόσια δέντρα φυτεύτηκαν ὅλα κι ὅλα, στὴν ὁδὸ *Δωδώνης* καὶ στὴν πλατεία, ἀπὸ μαθητὲς τῆς *Ζωσιμαίας*.- Συγκίνηση προκάλεσε στὰ Γιάννινα ἡ εἴδηση τοῦ θανάτου τοῦ γιατροῦ Ἀθανασίου Σαγιάννου, ποὺ εἶχε ἐπιστρατευτεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὡς Κωνσταντινοπολίτης. Πέθανε σὲ τουρκικὸ στρατόπεδο στὴ Σεβάστεια, ἀπὸ ἐξανθηματικὸ τύφο. Ἦταν γαμβρὸς τοῦ εὐεργέτη τοῦ Κουκουλιοῦ Ζαγορίου Εὐγενίου Πλακίδα καὶ γνωστὸς σ' ὅλη τὴν κοινωνία τῶν Γιαννίνων.- Καινούργιο ἰδιωτικὸ ἐπιβατικὸ αὐτοκίνητο, εὐρύχωρο κι ἀναπαυτικό, ἄρχισε νὰ ἐκτελεῖ δρομολόγια ἀπὸ τὰ Γιάννινα στὴν Πρέβεζα *ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ διπλωματούχου καὶ ἐμπείρου σωφὲρ Γουλιέλμου*, μᾶλλον Γερμανὸς θὰ ἦταν.- Μιὰ ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ στρατοπέδου ζήτησε τήν, *ἐξ ὀφφικίου*, ἀντικατάσταση τῶν μελῶν τῆς Ἐφοροεπιτροπῆς τῶν *Ἐλεῶν*. Ἀπὸ τὴ Μητρόπολη δόθηκε ἡ ἀπάντηση ὅτι, σύμφωνα μὲ τὶς διαθῆκες τῶν εὐεργετῶν, δὲ μποροῦσε νὰ γίνει κάτι τέτοιο. Ἡ ἀντικατάσταση θὰ γινόταν, ὕστερα ἀπὸ ἐκλογές, ἀφοῦ προηγουμένως θὰ εἶχε ὁλοκληρωθεῖ ἡ ἀφομοίωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος μ' ἐκεῖνο τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδας.- Χαρακτηριστικὴ εἶναι μιὰ εἴδηση ἀναφερόμενη στὴ θνησιμότητα τῆς πόλης κατὰ τὸ δεύτερο 15θήμερο τοῦ Ἰανουαρίου. Πέθαναν στὰ Γιάννινα 25 ἄτομα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 3 ἀπὸ φυματίωση, 9 ἀπὸ πνευμονικὲς ἀρρώστειες, 3 ἀπὸ καρδιακὰ νοσήματα καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἀπὸ διάφορες αἰτίες. Καὶ σ' ἑπόμενα δελτία θνησιμότητας, οἱ θάνατοι ἀπὸ φυματίωση ἦταν πολλοί. Θέριζε τότε ἡ φοβερὴ ἀρρώστεια, μάστιγα εἶχε καταντήσει, σήμερα στὴν πρώτη γραμμὴ βρίσκονται ὁ καρκίνος καὶ τὰ καρδιακὰ νοσήματα. Κάτι ἀκόμα ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ φυματίωση: *Εἰς Ἰωάννινα* -ἔγραφε συντάκτης τοῦ *Ταχυδρόμου*- *παρατηρεῖται ἡ κακὴ συνήθεια, μόλις ἀποθάνῃ τὶς ἐκ φθίσεως, εἴτε ἐξ ἄλλης μολυσματικῆς νόσου, οἱ συγγενεῖς των σπεύδων καὶ πωλοῦν τὰ ἐνδύματα τοῦ νεκροῦ εἰς μικροπωλητάς, αὐτοὶ τὰ μεταπωλοῦν καὶ συντελοῦν εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νόσου.* Ἔπρεπε νὰ εἰδοποιεῖται, σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ἡ ἀστυνομία, γιὰ νὰ καίει τὰ ἐνδύματα τῶν ἀσθενῶν.- Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Ἰωαννίνων γιὰ τοὺς ἐράνους ὑπὲρ τῶν ἄπορων οἰκογενειῶν τῶν ἐπιστράτων, (προήδρευε ὁ νομάρχης Ἀθαν. Σουλιώτης - Νικολαΐδης, τὸν ὁποῖο πολὺ ἐξυμνοῦσε ὁ βενιζελικὸς *Ταχυδρόμος*, τοὺς πρώτους μῆνες τῆς θητείας του), ἀποφάσισε ν' ἀντικαταστήσει τὴ μηνιαία, μὲ ἐφάπαξ συνεισφορά. Στὸν πρῶτο κατάλογο ἀναφέρονται οἱ προσφορές: Νομάρχης 50 δρχ., ἅγιος Περιστερᾶς Μελέτιος 200, ἅγιος Δωδώνης Πανάρετος 50, Κ. Βλάχος 75, Σιούλας Βενέτης 50, Δ. Δάνος 25, Κων. Κατσαδήμας 60, ἀδελφοὶ Κίγκου 100, Α. Μέξης 60, Β. Μιχαηλίδης 75, Γ. Σακκᾶς 25, Σπ. Σπέγγος 75, Θ. Τσονίδης 75.- Στὴ στήλη τῶν *Ἠπειρωτικῶν παραδόσεων* τοῦ *Ταχυδρόμου* ὁ Νέστωρ Γεωργίτσης ἐξακολουθοῦσε νὰ δημοσιεύει πολὺ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, ἀνέκδοτα, ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἠπείρου καὶ κυρίως τοῦ Ζαγοριοῦ.

Ἕνας πνευματικὸς ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Ἀντώνιος Γιαλλούρης, δικηγόρος, διορίστηκε γραμματέας στὴν ὑποδιοίκηση Κόνιτσας, δὲν ἀποδέχτηκε τὸ διορισμό του. Ἀργότερα τοποθετήθηκε εἰρηνοδίκης στὴ Β. Ἤπειρο.- Κρούσματα εὐλογιᾶς ἐμφανίστηκαν στὰ Γιάννινα, κατὰ τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Φεβρουαρίου. Ἡ *ἐπάρατος νόσος* εἶχε μεταδοθεῖ στὴν πόλη ἀπὸ τὸ Πωγώνι.

Τὴν τρίτη ἐπέτειο τῆς 21ης Φεβρουαρίου τὰ Γιάννινα γιόρτασαν μὲ βαρειὰ καρδιά. Οἱ βενιζελικοὶ τὴ θεωροῦσαν ἀποφράδα μέρα, γιατὶ ἕνα χρόνο πρίν, ὁ βασιλιὰς εἶχε διώξει τὸ Βενιζέλο ἀπὸ τὴν κυβέρνηση. Στὸν *Ταχυδρόμο* ὁ δικηγόρος Εὐάγγ. Χατζῆς τόνιζε: *Εὐτυχῶς ἡ ἐσχάτως παρατηρουμένη ῥαγδαία τροπὴ τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν θέλει συντελέσει εἰς τὸ νὰ καταρρίψῃ καὶ τοὺς τελευταίους ἐνδοιασμούς, οἵτινες κρατοῦσι εἰσέτι τὴν Ἑλλάδα μακρὰν τῆς ὁδοῦ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς καθήκοντος, ἀκάθεκτος δὲ τότε ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ δαφνοστεφοῦς αὐτοῦ Βασιλέως καὶ ἀγωνιζόμενος παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν φυσικῶν αὐτοῦ φίλων καὶ συμμάχων, θέλει ῥιφθεῖ πρὸς νέους θριάμβους, συντρίβων τοὺς προαιωνίους αὐτοῦ ἐχθροὺς καὶ ἐγκαθιδρύων τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, εἰς τὰς χώρας ἐκείνας, αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ φυσικὴ κοιτὶς τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ.* Μεγάλη ἡ αἰσιοδοξία τοῦ ἀρθρογράφου, τίποτε ἀπ' ὅσα ὁραματιζόταν δὲν πραγματοποιήθηκε.

21 Φεβρουαρίου 1916: ἔρανος ἀπὸ ὁμάδα κυριῶν. Διακρίνονται (ἀπὸ ἀριστερά): Μαρία Χρηστίδου, Λενούσιω Τσοπολάκου, Ἀγγέλικα Γ. Λάππα, Βασίλειος Λάππας, Ναταλία Καζαντζῆ.

Στὸ ἴδιο πανηγυρικὸ φύλλο ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης, δημοσίευσε τὸν *Ὕμνο στὴν Ἐλευθερία*, ἕνα ποίημα ποὺ ἀπαγγέλθηκε ἀπὸ τότε ἀμέτρητες φορὲς στὶς σχολικὲς γιορτές. Παραθέτω τὸ τελευταῖο πεντάστιχο:

Χτύπα Θεὰ ἑλληνική! Χτύπα τυράννους, χτύπα!
Νὰ λείψῃ κάθε τύραννος ἀπὸ τῆς γῆς τὴν ὄψη!
Καὶ τότε μόνο νὰ σταθῇς καὶ τότε νὰ ἡσυχάσῃς
Ὅταν Βασίλισσα γενῇς σ' ὅλη τὴν Οἰκουμένη
Ὦ Ἐλευθεριὰ πανένδοξη καὶ κοσμολατρεμένη!

Τὸ Διδασκαλεῖο νηπιαγωγῶν, μὲ διευθύντρια τὴν δεσποινίδα Ζηνοβία Ζαλούχου, *πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς ἐπετείου τῆς ἁλώσεως τῶν Ἰωαννίνων παρὰ τοῦ δαφνοστεφοῦς Βασιλέως καὶ τοῦ λεοντοκάρδου Ἑλληνικοῦ στρατοῦ*, ἔτσι ἔγραφε ἡ πρόσκληση, θὰ ἔδινε στὸν κινηματογράφο *Ἔδισσων* θεατρικὴ παράσταση μὲ τὴ *Μερόπη* τοῦ Βερναρδάκη. Τελικὰ παίχτηκε ἡ *Ἠλέκτρα* τοῦ Σοφοκλέους, μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, ἔδωσε ὅμως λαβὴ γιὰ τὴ δημιουργία σκανδάλου στὰ Γιάννινα, ποὺ κράτησε μῆνες. Ὅλες οἱ ἐφημερίδες ἔγραψαν ἐγκωμιαστικὰ σχόλια γιὰ τὴν παράσταση, ὁ Π. Μελίρρυτος ἀφιέρωσε κι ἕνα χρονογράφημα, κολακευτικὰ λόγια ἀκούστηκαν καὶ γιὰ τὴ μαθήτρια Παρασκευὴ Τσαφίλη, ποὺ ὑποδύθηκε τὸ ρόλο τῆς *Ἠλέκτρας ...ἀπέδειξεν ὅτι κρύπτει μέσα της τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς τέχνης.* Πα-

ραφωνία σημειώθηκε ἐξ αἰτίας τῆς ἐπέμβασης τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητῆ μέσης ἐκπαίδευσης Χρυσανθακοπούλου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπέτρεψε στὸν καθηγητὴ Κ. Λούτση νὰ συνοδεύσει τὸ ἄσμα τῶν μαθητριῶν τοῦ χοροῦ, μὲ τὸ βιολί του. Ἡ ἐπέμβαση προξένησε ἀγανάκτηση στὸ ἀκροατήριο, ποὺ ἀποδοκίμασε τὸν ἐπιθεωρητή, τὸν χαρακτήρισε ὡς *ὀπισθοδρομικόν*, ἀντίθετα ἡ διευθύντρια, ἡ *προοδευτικὴ παιδαγωγὸς* Ζαλούχου, δέχτηκε τὰ θερμὰ συγχαρητήρια ὅλων. Τὸ σκάνδαλο ἄρχισε νὰ παίρνει ὑπόσταση ὅταν ὁ ἐπιθεωρητής, μὲ πρόθεση νὰ δημιουργήσει προβλήματα στὴ διευθύντρια, καλοῦσε γιὰ ἐξέταση στὸ σπίτι του τὶς μαθήτριες τοῦ Διδασκαλείου καὶ *ὡς ἄλλος ἱεροξεταστής*, τὶς ὑπέβαλλε σὲ *σκανδαλώδεις ἀνακρίσεις*, γιὰ τὸ θέμα τῆς παράστασης. Ἀπὸ πληροφορίες ποὺ διέρρευσαν, στὶς ἀνακρίσεις αὐτὲς *ἐτέθη ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ ἠθικὴ ἀξιοτίμων κυρίων καὶ δεσποινίδων* τῆς πόλης. Οἱ ἀνακρίσεις κράτησαν μῆνες καὶ προκαλοῦσαν συχνὰ τὰ ἐπικριτικὰ σχόλια τῶν ἐφημερίδων ἐναντίον τοῦ ἐπιθεωρητῆ. Σ' ἕνα ἀπ' αὐτὰ ὁ *Ταχυδρόμος* ὑπογράμμιζε πὼς τὸ θέμα δὲν ἦταν πιὰ ἡ διαφορὰ ἀπόψεων ἑνὸς ἐπιθεωρητῆ μὲ τὴν ὑφιστάμενό του, ἀλλὰ εἶχε σοβαρότατες κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις, ἡ πόλη τῶν Γιαννίνων *συνταρράσσεται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον*, ὑπογράμμιζε. Ἔγινε, συνέχιζε, τὸ φλέγον ζήτημα τῆς ἡμέρας, οἱ συζητήσεις δὲν τελείωναν, προκαλοῦσε σκανδαλώδη ἐπεισόδια, χαλάρωνε τὴν λειτουργία τῆς ἐκπαίδευσης, κατέστρεφε τὴν πειθαρχία στὰ σχολεῖα, δημιουργοῦσε μίση κι ἄσπονδους ἐχθρούς, ἔπρεπε νὰ ἐπέμβει ὁ εἰσαγγελέας, τὰ παραπτώματα τοῦ ἐπιθεωρητῆ δικαιολογοῦσαν τέτοια ἐπέμβαση. Πρώτη ἄστοχη ἐνέργειά του χαρακτηριζόταν τὸ ὅτι καλοῦσε τὶς μαθήτριες στὸ δωμάτιό του γιὰ νὰ τὶς ἀνακρίνει, αὐτὸ ἔπρεπε νὰ γίνεται στὸ Διδασκαλεῖο. Ὁ τρόπος τῆς ἀνάκρισης ἀποτελοῦσε τὸ δεύτερο καὶ μεγαλύτερο παράπτωμα· ρωτοῦσε, μὲ πρόθεση νὰ στοιχειοθετήσει σκάνδαλο, γιὰ *ἔντιμα* πρόσωπα τῆς πόλης, γιὰ μάχιμους ἀξιωματικοὺς καὶ γιατρούς, τῶν ὁποίων ἐξεταζόταν ἡ ἠθικὴ καὶ τὸ παρελθόν. Στὴν κεντρικὴ πλατεία δημιουργήθηκε ἐπεισόδιο. Ἡ γιατρὸς Κωνσταντία Χατζηγιάννη χτύπησε μὲ τὴν ὀμπρέλα της τὸν ἐπιθεωρητή, ἐπειδὴ εἶχε πληροφορηθεῖ ὅτι τὴ δυσφημοῦσε, κι αὐτὸς ἀνταπέδωσε τὸ χτύπημα μὲ τὸ μπαστούνι του. Ὁ κόσμος ποὺ συγκεντρώθηκε ἐλεεινολογοῦσε τὴν κατάσταση κι ἔρριχνε τὴν εὐθύνη τῶν ἐπεισοδίων καὶ τῆς γενικότερης ἀναταραχῆς στὸν ἐπιθεωρητή. Ἀπὸ τὸν τύπο ἡ *Ἤπειρος* ὑποστήριζε τὸν ἐπιθεωρητή, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι τὸ θέμα εἶχε πολιτικὲς διαστάσεις καὶ εἶχε ἐξογκωθεῖ ἀπὸ τοὺς βενιζελικούς. Ἡ ὑπόθεση ἔφτασε στὸ ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο, ὕστερα ἀπὸ καταγγελία τοῦ Χρυσανθακοπούλου, μὲ κατηγορούμενους τὴ Ζαλούχου κι ἄλλους καθηγητές, ἀνάμεσά τους καὶ τὸ θεολόγο Αἰμιλιανὸ Γεωργούλη· τὸν κατηγοροῦσε ὅτι σύχναζε στὰ καφενεῖα καὶ τοὺς κινηματογράφους κι ὅτι μάθαινε τοὺς μαθητές του νὰ *ψιττακίζουν*· ὁ Γεωργούλης ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ χειροτονήθηκε ἀρχιμανδρίτης.

Τὰ ἐπεισόδια καὶ οἱ φῆμες ποὺ κυκλοφοροῦσαν, μὲ διάφορες ἐκδοχές,

προκάλεσαν τὴν ἐπέμβαση τῆς εἰσαγγελίας. Ὁ ἐπιθεωρητὴς ὑπέβαλε μήνυση κατὰ τῆς Κων. Χατζηγιάννη, ἐπειδὴ τὸν χτύπησε *ἐν μέσῃ πλατείᾳ* κι ὁ διευθυντὴς τοῦ σατιρικοῦ περιοδικοῦ *Καραβίδα* ἄλλη, ἐναντίον τῆς Ζαλούχου, *ἐπὶ ἐξυβρίσει*. Ἡ *Καραβίδα* καταφερόταν ἐναντίον τοῦ *Ταχυδρόμου* γιὰ τὰ σχόλιά του καὶ ὑποστήριζε τὸν ἐπιθεωρητή, δὲν ἦταν *ὀπισθοδρομικός*, ἔλεγε, ὅπως τὸν χαρακτήριζαν οἱ ἀντίπαλοί του, ἀφοῦ ἐπέτρεπε παραστάσεις στὰ σχολεῖα, ὄχι ὅμως καὶ στὰ θέατρα. Ἡ ἔνταση ἔφτασε σὲ σημεῖο ποὺ ὁδήγησε ἕναν ἔφεδρο γιατρὸ ἀξιωματικό, τὸν Μπαμίχα, νὰ στείλει τοὺς μάρτυρές του στὸν ἐπιθεωρητὴ γιὰ νὰ μονομαχήσουν. Εἶχε ἀναμιχθεῖ, ἔλεγε, ἀνεπίτρεπτα τὸ ὄνομά του στὶς ἀνακρίσεις. Φαίνεται πὼς οἱ ἐξηγήσεις ποὺ ἔδωσε ὁ ἐπιθεωρητὴς κρίθηκαν ἐπαρκεῖς κι ἀποφεύχθηκε ἡ μονομαχία. Στὸ μεταξὺ ὁ ἴδιος μήνυσε καὶ τὸ διευθυντὴ τῆς *Σημαίας* Ν. Λάππα, *ἐπὶ ἐξυβρίσει*.

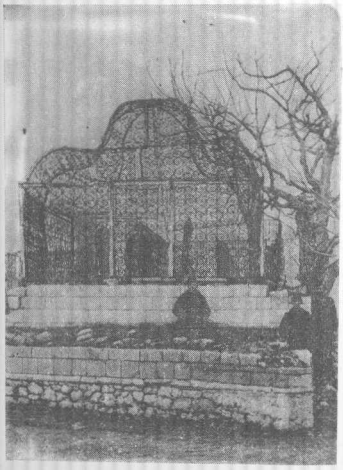
Εἶχαν περάσει περισσότερες ἀπὸ 35 μέρες, ἀφότου δημιουργήθηκε τὸ θέμα καὶ οἱ παρενέργειές του ἐξακολουθοῦσαν ν' ἀναστατώνουν τὴ γιαννιώτικη κοινωνία. Οἱ μαθητὲς τῆς τρίτης τάξης τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*, συγκεντρώθηκαν (30 Μαρτίου) στὴν αἴθουσα τελετῶν γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν στὸ ὑπουργεῖο Παιδείας ἐναντίον τοῦ ἐπιθεωρητῆ γιὰ τὶς κατηγορίες ἐναντίον τοῦ καθηγητῆ τους Αἰμ. Γεωργούλη. Χαρακτήριζαν ἀνακριβεῖς ὅλες τὶς καταγγελίες καὶ ἐξέφραζαν τὸ θαυμασμό τους πρὸς τὸν καθηγητὴ γιὰ τὸ ἦθος καὶ τὸν τρόπο διδασκαλίας του. Τὴ στιγμὴ ποὺ τέλειωναν τὸ τηλεγράφημα γιὰ τὸ ὑπουργεῖο, μπῆκε στὴν αἴθουσα ὁ καθηγητὴς Φιλ. Σαγκούνης, τὸ πῆρε καὶ τὸ πῆγε στὸ γυμνασιάρχη. Ὁ Γ. Καλούδης, προσπάθησε *μὲ ὅλην τὴν πραότητα* ν' ἀποτρέψει τοὺς μαθητὲς νὰ στείλουν τὸ τηλεγράφημα, προτείνοντας τὴ σύνταξη ἐγγράφου, στὸ ὁποῖο δὲ θὰ θιγόταν ὁ ἐπιθεωρητής, θὰ ἱκανοποιόταν ὅμως κι ὁ καθηγητής, ποὺ κατηγορήθηκε ἄδικα· οἱ μαθητὲς ἀρνήθηκαν καὶ ἔστειλαν τὸ τηλεγράφημα. Συγκλήθηκε ἀμέσως ὁ καθηγητικὸς σύλλογος, ποὺ χαρακτήρισε ὡς *στάση* τὴν ἐνέργεια τῶν μαθητῶν καὶ ἐπέβαλε αὐστηρότατες ποινές: Τέσσερες ἀποβλήθηκαν *διὰ παντὸς* ἀπὸ τὴ σχολὴ καὶ οἱ ὑπόλοιποι γιὰ μιὰ ἑβδομάδα. *Τὸ γεγονὸς ἀνησύχησε τὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία διχασθεῖσα εἰς δύο στρατόπεδα, ἐσχολίαζεν αὐτὸ ζωηρῶς*. Οἱ κατηγορίες στρέφονταν κυρίως κατὰ τοῦ καθηγητικοῦ συλλόγου γιὰ τὶς βιαστικὲς ἀποφάσεις του, μὲ τὶς ὁποῖες καταδικάζονταν 4 φτωχοὶ μαθητές, ποὺ ὑποστήριζαν τὴν ἀλήθεια, ὅπως αὐτοὶ τὴν καταλάβαιναν, στὴν *ἐσχάτην τῶν ποινῶν*, τὰ παιδιὰ ἔχαναν τὸ μέλλον τους. Τὰ ἐπικριτικὰ σχόλια ἐναντίον τῶν καθηγητῶν συνεχίστηκαν καὶ τὶς ἑπόμενες μέρες, ἤθελαν -τοὺς κατηγοροῦσαν- νὰ φανοῦν ἀρεστοὶ στὸν ἐπιθεωρητή τους, γιαυτὸ ἐπέβαλλαν τόσο αὐστηρὲς ποινές. Στὸ μεταξὺ ἄρχισε ἕνας βρώμικος πόλεμος ἐναντίον τῆς Ζαλούχου, μὲ τὴν ἀποστολὴ ἀνώνυμων ἐπιστολῶν στοὺς γονεῖς τῶν μαθητριῶν τοῦ διδασκαλείου, ἔπρεπε, ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες ν' ἀποκαλυφθοῦν οἱ ὑβριστὲς μιᾶς ἀνυπεράσπιστης γυναίκας καὶ νὰ τιμωρηθοῦν.

Στὸ διάστημα ποὺ συγκλόνιζε τὰ Γιάννινα τὸ *σκάνδαλο* τοῦ Διδασκαλείου νηπιαγωγῶν -τὴ δεκαετία τοῦ '20 ξέσπασαν μεγάλα σκάνδαλα μὲ πρωταγωνιστὲς καθηγητὲς καὶ ἐπιθεωρητές, καὶ σοβαρὲς ἐπιπτώσεις στὴ ζωὴ τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας- ἕνα πλῆθος ἄλλων θεμάτων, κάθε μορφῆς, ἀπασχόλησε τὴν πόλη καὶ τὴν ἐπαρχία, ζωτικῆς σημασίας γιὰ τοὺς κατοίκους. Ἡ ἔλλειψη τροφίμων, ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ πείνα ἦταν ζητήματα ποὺ εἶχαν κοινὴ προέλευση: τὴν πολιτικὴ κατάσταση τῆς χώρας καὶ τὸν ἀποκλεισμό.

Οἱ συνεχιζόμενες ἐπίσης πολιτικὲς ἀντιπαραθέσεις εἶχαν καὶ τὶς προεκτάσεις τους στὴν καθημερινὴ ζωή. Ὁ κοσμηματοπώλης Κ. Πετσαλίτης, στὴν ὁδὸ Ἀβέρωφ, ἀνάρτησε ἔξω ἀπὸ τὸ κατάστημά του τὶς εἰκόνες τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Βενιζέλου, τὴν ἑλληνικὴ σημαία, καὶ κόλλησε μιὰ ταινία ἀποκάτω μὲ ἐπιγραφή: *Οἱ δύο ἐθνικοὶ παράγοντες*. Τὸ βράδυ οἱ εἰκόνες καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ξεσκίστηκαν καὶ ἡ σημαία κουρελιάστηκε. Μὲ κανένα λόγο δὲν ἐπέτρεπαν οἱ ἀντιβενιζελικοὶ τὴ συνύπαρξη βασιλιᾶ καὶ Βενιζέλου...- Στὴν Κόνιτσα ἡ ἀστυνομία ἔπιασε τὸ Νικόλαο Σδράβο, κρεοπώλη, παρότρυνε τοὺς συναδέλφους του ν' ἀπεργήσουν, γιὰ νὰ πετύχουν μεγαλύτερες τιμὲς στὸ κρέας.- Στὸ Ἀργυρόκαστρο μαθητὲς καὶ μαθήτριες ἄρχισαν νὰ μιμοῦνται τοὺς συναδέλφους τους τῶν Γιαννίνων, συγκροτοῦσαν συλλόγους κι ἔδιναν παραστάσεις. Προχώρησαν μάλιστα περισσότερο: ἔδωκαν δικαίωμα ψήφου καὶ στὶς μαθήτριες, ποὺ ἀποτελοῦσαν μέλη τῶν συλλόγων. *Αὐτὸ ἐξήγειρεν τὴν μαύρην καὶ ἀνήθικον σεμνοτυφίαν ποὺ ἐσηκώθη ἀγρία διὰ νὰ πατάξῃ τὴν πρόοδον*.- Τὸ ρολόι τοῦ Φρουρίου, ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ μπῆκε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς στὰ Γιάννινα, ἔπαψε νὰ χτυπάει, σταμάτησε δείχνοντας τὴν ὥρα 5, ποιὰ ὅμως, τὴν πρωϊνὴ ἢ τὴ βραδυνή; Ἔπρεπε νὰ διορθωθεῖ, γιατὶ τὸ χρειαζόταν ἡ συνοικία. Σὲ λίγο ἀπὸ τὸ ρολόγι δὲ θάμενε τίποτα, ἔκλεψαν ὅλο τὸ μηχανισμὸ καὶ τὰ ἐξαρτήματά του.- Ἐνῶ, πρὶν ἀπὸ τὶς 10 Μαρτίου, τὰ λελέκια γέμιζαν τὶς πολλὲς φωλιὲς ποὺ ὑπῆρχαν ἀκόμα στὶς στέγες τῶν σπιτιῶν, πλῆθος ἀπὸ ἀδέσποτα σκυλιὰ μαζεύονταν κάθε βράδυ στὴν πλατεῖα καὶ οὔρλιαζαν, κρατώντας ἄγρυπνους τοὺς περίοικους. Γινόταν σύσταση στὴν ἀστυνομία νὰ τὰ διώξει, ὑπῆρχε κι ὁ κίνδυνος τῆς λύσας, στὸ Δελβινάκι εἶχαν ἤδη σημειωθεῖ κρούσματα. Πιὸ πάνω, στοὺς Ἁγίους Σαράντα εἶχαν ἐπισημανθεῖ δυὸ κρούσματα χολέρας, ὅλες οἱ πληγὲς τοῦ Φαραὼ εἶχαν ἐμφανιστεῖ στὴ βασανισμένη Ἤπειρο αὐτὴ τὴν ἐποχή.- Στὸν 9ο ἐκπαιδευτικὸ οὐλαμό, στὴν Τσερπίστα τῆς Μακεδονίας, στὴν περιοχὴ τῆς ὁποίας εἶχε ἀναπτυχθεῖ τὸ Ε΄ Σ. Στρατοῦ Ἠπείρου, φοιτοῦσαν ἀπὸ τὸ νομὸ Ἰωαννίνων οἱ ἑξῆς, ποὺ ὀνομάστηκαν ἐφεδροι ἀνθυπολοχαγοί: Ν. Παπαδημητρίου, Κ. Κούσης, ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, Χαρίλ. Μαστορίδης, Σωτ. Παπάζογλου, Ἀλ. Ἰωαννίδης (ἔστελνε ἀνταποκρίσεις στὸν *Ταχυδρόμο* καὶ τὴν *Ἤπειρο* μὲ τὸ ψευδώνυμο Ἀλ. Μπάχρ.) Ν. Χατζῆς, Κ. Γκράτζιος, Πάσχ. Πριμυκήρης, Σ. Κοντονάσιος, Κ. Καρπούζης, Χ. Ζωρίδης, ὅλοι ἀπὸ τὸ Ζαγόρι, Φ. Τζαβίδης, Ἀρ. Πατσέλης, ἀπὸ τὸ Πωγώνι, Δ. Γκουγιαννόπουλος, Φ. Τζιμογιάννης, Κων. Ἀποστολίδης, ἀπὸ τὰ Κούρεντα, Εὐαγ. Εὐαγγελίδης, ἀπὸ τὸ Μαλακάσι καὶ Εὐάγγ. Ζαγόρος, Σ. Δρούγκας, Β. Τσουκανέλης καὶ Κ. Σαράτσης, ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ἔχουν πεθάνει ὅλοι, τοὺς περισσότερους τοὺς εἶχα γνωρίσει.- Στὸν *Ταχυδρόμο* ὁ Ν. Γεωργίτσης, κάτω ἀπὸ τὸν ἐπίτιτλο *Ἥρῳον λησμονηθέντων Μεγάλων Ἠπειρωτῶν*, ἄρχισε μιὰ σειρὰ μονογραφιῶν μὲ πρῶτο τὸν Θωμᾶ Παϊσχίδη. Θ' ἀκολουθοῦσε ὁ Γεώργιος Κονεμένος, βέης κ.ἄ.- Ὁ *Κῆρυξ* τῶν Ἀθηνῶν, προσωπικὸ ὄργανο τοῦ Βενιζέλου, ὅπου κι ἀρθρογραφοῦσε, εἶχε τεράστια κυκλοφορία στὰ Γιάννινα. Τὸ πρῶτο φύλλο του ἐξαντλήθηκε σὲ λίγες ὧρες. *Ἔξοχον*, σχολίαζε ὁ *Ταχυδρόμος, τὰ ἄρθρα του σοβαρά, μελετημένα καὶ πειστικά*. Κάποιοι δάσκαλοι ἄρχισαν νὰ δημοσιογραφοῦν ἀνώνυμα σὲ σατιρικὴ ἐφημερίδα, μερικὰ ἀπὸ τὰ κείμενά τους ἔθιγαν τὸν *Ταχυδρόμο. Κατέχομεν τὰ ὀνόματα*, ἀπαντοῦσε *καὶ θὰ*

τὰ παραδώσωμεν εἰς τὰς ἀρχάς, ἂν δὲν σταματήσουν. Κι ἂς μὴν ξεχνοῦν ἕνα δημῶδες ρητόν: Ἡ ὄρνιθα σκαλίζοντας βγάζει τὰ μάτια της.

Ὁ δήμαρχος τῶν Γιαννίνων Γιαγιά μπεης, ὕστερα ἀπὸ τὶς πιέσεις ποὺ δεχόταν ἡ κυβέρνηση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν βενιζελικῶν, παύτηκε. Νέος δήμαρχος διορίστηκε ὁ μηχανικὸς Γεώργιος Ἰωαννίδης. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἐπικροτοῦσε τὴν ἀλλαγὴ καὶ πρότεινε τὴν ἀντικατάσταση κι ὅλου τοῦ δημοτικοῦ συμβούλιου. Ἡ *Σημαία*, σχολιάζοντας τὴν ἀντικατάσταση τοῦ δημάρχου, μιλοῦσε γιὰ παρασκηνιακὲς ἐνέργειες καὶ νέες πολιτικὲς ζυμώσεις. *Ἀποκυήματα φαντασίας*, ἀπαντοῦσε ὁ *Ταχυδρόμος*, ὁ διορισμὸς ἦταν ἔργο τοῦ *ρέκτου νομάρχη Σουλιώτη-Νικολαΐδου*. Ὁ νέος δήμαρχος (ὁρκίστηκε στὶς 21 Μαρτίου), τὸν πρῶτο καιρὸ πολιτεύτηκε ἀκομμάτιστα, τοὺς τελευταίους ὅμως μῆνες τοῦ 1916 προσχώρησε στοὺς Φιλελευθέρους καὶ γιαυτό, μετὰ τὰ *Νοεμβριανά*, ἀντικαταστάθηκε. *Ἡ Γαλλία θὰ νικήσῃ*, τόνιζε σὲ ἄρθρο του, δημοσιευμένο στὸν *Ταχυδρόμο*, ὁ εἰδικὸς ἀπεσταλμένος τῆς *Ἠχοῦς τῶν Παρισίων* στὴν Ἀνατολὴ Ἰούλιος Ρατὼ (ἡ μετάφραση ἔγινε ἀπὸ τὸν Περικλὴ Γεωργίτση).

Ὁ τάφος τοῦ Ἀλὴ πασᾶ, ὅπως ἦταν πρὶν τὸ 1940.

Στὸν τάφο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ -ὑπῆρχε τότε καὶ τὸ κιγκλίδωμα, τὸ ἔκλεψαν κατὰ τὴν κατοχὴ- ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ θὰ βρισκόταν τὸ κομμένο κεφάλι του, ἦταν μπηγμένο ἕνα κομμάτι ξύλο· τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Μαρτίου εἶχε ἐξαφανιστεῖ, πρέπει νὰ τὸ εἶχαν κλέψει. *Πολλοὶ θὰ σκεφτοῦν* -σημείωνε ἕνας δημοσιογράφος- *πὼς ἡ ὑπόθεση μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἀστεία, κι ὅμως δὲν ἦταν καθόλου τέτοια. Ὁ τύραννος τῶν Ἰωαννίνων* -συμπλήρωνε- *εἶναι πλέον θρυλλικὸ πρόσωπο γιὰ τοὺς Ἀλβανούς, στὸ θρύλλο του ἐμψυχωνόταν ἡ ἰδέα τῆς μεγάλης Ἀλβανίας. Σκεφθεῖτε, λοιπὸν* -κατέληγε- *τί σημασία ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἐκεῖνο τὸ παλιόξυλο γιὰ τὴν ἐμψύχωσιν τῆς Ἀλβανικῆς ἰδέας καὶ διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς προπαγάνδας. Τίποτε ὀλιγώτερον, τίποτε περισσότερον, οἱ Ἀλβανοὶ μποροῦν νὰ ἔχουν τὸ ξύλο ἐκεῖνο ὡς οἱ Χριστιανοὶ τὸ τίμιον τοῦ Παναγίου Τάφου. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει νὰ κινηθῇ πᾶς λίθος καὶ ν' ἀνακαλυφθῇ ὁ κλέπτης.*

Τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα ὁ πρόξενος τῆς Ἰταλίας στὰ Γιάννινα Ντομένικο Νουβολάρι, *παρέθεσε δεῖπνον* πρὸς τιμὴ τοῦ στρατηγοῦ Κ. Μηλιώτη-Κομνηνοῦ, στὸ ὁποῖο ἦταν καλεσμένοι καὶ οἱ πρόξενοι τῆς Γαλλίας Ντυσσάπ, τῆς Ρουμανίας Μίνου, τῆς Ἀγγλίας Χόλ, καὶ δυὸ Σέρβοι ἀξιωματικοί.

Στὶς 15 Ἀπριλίου, μὲ πρωτοβουλία τοῦ δημάρχου, ὀργανώθηκε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, κινηματογραφικὴ παράσταση γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀπόρων ἐπιστράτων. Στὸν *Ταχυδρόμο* δημοσιευόταν ἡ εἴδηση γιὰ κυκλοφορία, στὶς 14, ἑνὸς *δῆθεν, σατιρικοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ὑβρεολογικοῦ, ἀνοήτου, μωροῦ, κουτοῦ, σαχλοῦ περιοδικοῦ μὲ τὸν τίτλο «Ἀούα», οὔτινος ὁ δράστης τυγχάνει ἄγνωστος.* Τὸ *Ἀούα* ἦταν κάτι σὰν σύνθημα, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ νέοι, κυρίως, τῆς ἐποχῆς στὶς συζητήσεις τους, ἴσως εἶχε πρωτευουσιάνικη προέλευση.- Γιὰ τὴν ἄρση τῆς ποινῆς τῶν τριτοετῶν μαθητῶν τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς καταβάλλονταν πολλὲς ἐνέργειες, ἐκ μέρους παραγόντων τῆς πόλης, ἀκόμα καὶ οἱ βουλευτὲς ἀναμίχθηκαν, χωρὶς θετικὸ ἀποτέλεσμα.- Ἡ συγκοινωνία μὲ τὸ Ζαγόρι εἶχε τὰ κακά της χάλια. Ἡ μόνη φροντίδα τοῦ κράτους περιορίστηκε στὴν κατασκευὴ ἑνὸς καλοῦ δρόμου, ἀπὸ τὶς Καρυὲς ὡς τὸ Ροντοβάνι. Ὅπως γίνεται καὶ σήμερα, ὁ δρόμος δὲν εἶχε ὁλοκληρωθεῖ καὶ τὸ τμῆμα ποὺ κατασκευάστηκε ἄρχισε νὰ καταστρέφεται.- Δημοσιεύτηκε τὸ διάταγμα γιὰ τὴ διοικητικὴ διαίρεση τῆς Β. Ἠπείρου. Ἡ περιοχὴ χωριζόταν σὲ δυὸ νομούς: α) Ἀργυροκάστρου, μ' ἕδρα τὸ Ἀργυρόκαστρο· σ' αὐτὸν ὑπαγόταν κι ὁ τέως καζὰς Χιμάρας, καὶ β) Κορυτσᾶς, μ' ἕδρα τὴν Κορυτσά, στὸν ὁποῖο ὑπαγόταν οἱ ὑποδιοικήσεις Πρεμετῆς (τέως καζάδες Πρεμετῆς, Τεπελενίου καὶ Λεσκοβικίου), Δελβίνου καὶ Κολώνιας, μ' ἕδρα τὴν Ἐρσέκα.- Μεγάλη διένεξη, κομματικῆς ὑφῆς, εἶχε ἀρχίσει στὸ πλούσιο χωριὸ τῶν Νεγάδων, δημοσιοποιήθηκε μὲ τὰ ὅσα ἔγραψαν οἱ ἐφημερίδες *Ἤπειρος* καὶ *Σημαία.* Ὁ πολιτευτὴς καὶ παράγοντας τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς περιοχῆς Φίλιππος Παπαρούσης (στὰ κατοπινὰ χρόνια θὰ τὸν συναντήσουμε ὡς ἐνεργὸ πολιτικὸ στέλεχος, ἀποθανατίστηκε καὶ μὲ τὸ τραγούδι *...Παπαρούσης στὴ βουλή, φιλεῖ τὸ χέρι τοῦ Δαγκλῆ, / Παπαρούσης στὸ Ζαγόρι, ψήφους βγῆκε καὶ μαζώνει. / Πάει ρωτάει τὸν Κατσαδήμα, δὲν τὸν ἀφήνει οὔτε βῆμα* κ.λ.π., τὸ ἔπαιζαν οἱ ὀργανοπαῖχτες ὡς τὶς μέρες μας) εἶχε διορίσει ὡς γιατρὸ τῆς κοινότητας τὸν Εὔδοξο Ἀναστασιάδη, ἀπὸ τὸ Κουκούλι, διορισμὸ ποὺ ἡ ἀντίπαλη μερίδα ἀμφισβητοῦσε ἂν εἶχε γίνει νόμιμα.- Ἐνδιαφέρουσα καὶ μιὰ εἰδοποίηση τοῦ μηχανικοῦ γραφείου τοῦ δήμου: *Ρυθμισθείσης τῆς ὑπηρεσίας τοῦ φωτισμοῦ τῆς πόλεως καὶ ἀριθμηθέντων πάντων τῶν φανῶν αὐτῆς, παρακαλοῦνται οἱ κάτοικοι ὅπως καταγγέλουσιν εἰς τὸ γραφεῖον κλπ. πᾶσαν ἔλλειψιν, ἣν ἤθελον παρατηρήσει περὶ τὸν φωτισμόν, σημειοῦντες μόνον τὸν ἀριθμὸν τοῦ μὴ ἀναπτομένου ἢ ἐλλειπῶς λειτουργοῦντος φανοῦ.* Τὸ δωδεκαμελὲς δημοτικὸ συμβούλιο Ἰωαννίνων συμπληρώθηκε μὲ τὸ διορισμὸ πέντε νέων συμβούλων. Ἦταν οἱ: Ἰωάν. Τζαβέλλας, Ἀθ. Τσατσάνης, Γ. Γκάνιος, Π. Μηλιώτης, Ματθαῖος Λεβῆς (ἐπὶ δημαρχίας Γιαγιά μπεη τὸ συμβούλιο ἦταν ὀκταμελές). Ὁ δῆμος ἐκπονοῦσε νέο σχέδιο γιὰ τὴ ρυμοτομία τῆς πόλης. Ζήτησε ἀκόμα νὰ τοῦ παραχωρηθεῖ τὸ ἡμιτελὲς κτίριο τοῦ λόφου Βελισσαρίου -προοριζόταν γιὰ τουρκικὸ γυμνάσιο- γιὰ νὰ τὸ διαρρυθμίσει, μὲ δαπάνη 100.000 δρχ., σὲ μεγάλο νοσοκομεῖο, στὸ ὁποῖο θὰ συγχωνεύονταν τὰ δυὸ νοσοκομεῖα τοῦ Κουραμπᾶ (δημοτικὸ) καὶ τοῦ Χατζηκώστα. Τὸ πρῶτο θὰ μετατρεπόταν σὲ βρεφοκομεῖο καὶ τὸ δεύτερο, μὲ τὴν προσθήκη μιᾶς ἀκόμα πτέρυγας, σὲ γηροκομεῖο.

Ἡ κατάσταση κάθε μέρα χειροτέρευε. Ὁ Πέτρος ἐξακολουθοῦσε νὰ βασανίζεται ἀπὸ ἀμφιβολίες γύρω ἀπὸ τὴν ὀρθότητα τῆς πολιτικῆς τῶν δυὸ παρατάξεων, πληγωνόταν ἀπὸ τὸ φανατισμὸ ποὺ ἐπικρατοῦσε, ἀκόμα καὶ στὸ ἴδιο του τὸ σπίτι, ἔρχονταν στιγμὲς ποὺ δὲ μποροῦσε νὰ καταλάβει τοὺς φίλους καὶ τοὺς συμπολίτες του. Νὰ εἶχε σκοτιστεῖ τόσο ὁ Χατζῆς, ἀναρωτιόταν, καὶ δὲν ἤξερε τὶ ἔγραφε, τόσες σφοδρὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου, πήγαζαν ἀπὸ καθαρὸ μυαλό; Ἀλλὰ κι ὁ Βενιζέ-

λος; Ἀποτελοῦσε πραγματικὰ κίνδυνο γιὰ τὴ χώρα ὁ βασιλιὰς καὶ ἡ πολιτική του; Ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπιτρέψει ποτὲ ὁ βασιλιὰς νὰ μποῦν οἱ Βούλγαροι στὰ αἱματοβαμμένα ἐδάφη τῆς Μακεδονίας, γιατὶ ἔτσι τὸ ἤθελε ὁ Κάιζερ καὶ ἡ Γερμανία; Ποιὸς θὰ τοῦ ἔδινε μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση, ποιὰ κατάρα εἶχε πέσει στὸν τόπο καὶ ξερρίζωνε ἔννοιες πανάρχαιες, συνείδηση ἐθνότητας, ἀγῶνες καὶ θυσίες κοινές, φιλίες, αἰσθήματα, οἰκογένειες; Στὸν Χατζῆ, ἂν πήγαινε, δὲ θάπαιρνε τὴν ἀπάντηση ποὺ ἤθελε. Ὁ Γερβάσιος μποροῦσε νὰ τοῦ λύσει ἀπορίες, δὲν ἤξερε ὅμως ἂν ἦταν σὲ θέση νὰ κουβεντιάσει μαζί του, τὸ τέλος του πλησίαζε. Σκέφτηκε πάλι τὸν Ἀβραάμ, εἶχε κρίση σπάνια, στηριζόμενη σὲ γενικότερη ἐποπτεία τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν γεγονότων, τὸ ὅτι ἦταν ἑβραῖος ἦταν προτέρημα αὐτὴ τὴν ἐποχή, μποροῦσε ν' ἀξιολογεῖ τὰ πράγματα χωρὶς φανατισμοὺς καὶ προκαταλήψεις, ἡ φυλή του κρατιόταν σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἐξαλλοσύνη τῶν δυὸ παρατάξεων, στὸν Ἀβραὰμ θὰ πήγαινε, αὐτὸς θὰ τοῦ ἔλεγε τὴν ἀλήθεια, ἂν καὶ τοῦ τὴν εἶχε ἀποκαλύψει στὴν προηγούμενη ἐπίσκεψή του.

Τὸν βρῆκε σκυμένο στὰ χαρτιά, στὸ γραφεῖο τῆς μικρῆς του τράπεζας, σκεπτικὸ κι ἀνήσυχο, ἔτσι τοῦ φάνηκε. —*Καλημέρα Ἀβραάμ*, μίλησε σιγά, σὰ νὰ ἔνοιωθε ἐνοχὴ ποὺ τὸν διέκοπτε ἀπὸ τὶς ἐνασχολήσεις του. —*Πέτρο, χαίρομαι ποὺ ἦρθες*, ἀπάντησε ἐκεῖνος ὅταν τὸν εἶδε. Σηκώθηκε ἀπὸ τὴν καρέκλα καὶ τὸν χαιρέτησε θερμά. —*Καιρὸ ἔχουμε νὰ ἰδωθοῦμε*, συνέχισε ὁ Ἀβραάμ, *τί σὲ φέρνει σήμερα ἐδῶ, καλὸ ἢ κακό, ἔλα, κάθησε νὰ μοῦ πεῖς...* —*Ἦρθα νὰ δῶ ἕνα φίλο, δὲ θὰ τὸν φορτώσω μὲ τὶς οἰκογενειακές μου ἔγνοιες, νὰ κουβεντιάσουμε θέλω, ὡστόσο σωστὰ μάντεψες, δὲν εἶναι καλὰ τὰ νέα ποὺ μ' ἔφεραν ἐδῶ...* —*Κατάλαβα...* ἀπάντησε ὁ Ἀβραάμ, ὕστερα ἀπὸ σκέψη, *θὰ μιλᾶς γιὰ ὅσα γίνονται σήμερα στὴν Ἑλλάδα, δίκιο ἔχεις, δὲν εἶναι καθόλου εὐχάριστα...* —*Ἀβραάμ, σ' ἐξορκίζω στὴ φιλία μας, πές μου τὴν ἀλήθεια, εἶμαι σίγουρος πὼς τὴν ξέρεις, γιὰ ποῦ βαδίζει αὐτὸς ὁ τόπος; Τάχω χαμένα, δὲ μπορῶ νὰ ξεχωρίσω τὸ ἄσπρο ἀπὸ τὸ μαῦρο, δὲν ἔχω καμιὰ ἐμπιστοσύνη στὰ ἐπιχειρήματα καὶ τῶν δυὸ παρατάξεων, θέλουν νὰ πάρουν τὸν κόσμο μὲ τὸ μέρος τους καὶ παραποιοῦν τὰ γεγονότα, δίνουν τὶς ἐξηγήσεις ποὺ τοὺς συμφέρει. Ποιὸς προδίνει αὐτὴ τὴ στιγμὴ τὴν Ἑλλάδα Ἀβραάμ, ὁ βασιλιὰς ἢ Βενιζέλος;* Ἄργησε ν' ἀπαντήσει ὁ Ἀβραάμ. —*Ἡ λέξη «προδοσία», Πέτρο, εἶναι πολὺ βαρειά, ἂν στὴν πραγματικότητα ὑπάρχει θ' ἀποτυπωθεῖ ἀνεξίτηλα σ' ἐκεῖνον ποὺ τὴν κάνει, σημάδι ἀπὸ πυρωμένο σίδερο θὰ μείνει στὸ μέτωπό του. Συνειδητὴ προδοσία δὲν ὑπάρχει ἀπὸ καμιὰ πλευρά. Πολιτικὲς ὑπάρχουν, ὁρισμένες πτυχές τους ὁδηγοῦν σὲ ἀποφάσεις καὶ πράξεις ποὺ ἐγγίζουν τὰ ὅρια τῆς προδοσίας, δὲν ταυτίζονται ὅμως μ' αὐτή. Οἱ δικές μας οἱ κοινότητες, οἱ ἑβραϊκὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἶναι σίγουρες πὼς ἡ Γερμανία θὰ χάσει τὸν πόλεμο, καὶ μὲ βάση αὐτὴ τὴ βεβαιότητα ρυθμίζουν τὴ στάση τους. Ὁ Κωνσταντῖνος πιστεύει ἀκράδαντα τὸ ἀντίθετο, θὲς γιατὶ εἶναι*

κουνιάδος τοῦ Κάιζερ, θὲς γιατὶ γνώρισε ἀπὸ κοντὰ τὴ θαυμάσια ὀργάνωση τῆς γερμανικῆς πολεμικῆς μηχανῆς, μὴν ξεχνᾶς πὼς καὶ σπουδαῖοι ἐπιτελεῖς του, ὅπως ὁ Ι. Μεταξᾶς, σπούδασαν ἐκεῖ· ὁ Κωνσταντῖνος εἶναι σίγουρος πὼς στὸ τέλος θὰ νικήσουν οἱ Γερμανοί. Ἀπ' αὐτοῦ ξεκινώντας κάνει κάθε τι ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς ἐξυπηρετήσει, ἀδιαφορώντας ἂν μπλέκονται στὴν ὑπόθεση Βούλγαροι καὶ Τοῦρκοι. Τὸν Κωνσταντῖνο ἐνδιαφέρει τὸ ἀποτέλεσμα, ὄχι οἱ ἐνδιάμεσοι σταθμοί, δὲ θὰ τὸν ἀδικήσει ὁ Κάιζερ, λέει, τὴν ὥρα τῆς εἰρήνης, μὲ τὴ Γερμανία νικήτρια, οἱ Βούλγαροι θὰ πᾶνε πάλι στὰ σπίτια τους. Ἔπειτα μὴν ξεχνᾶς τὴν ἀρρώστεια του, εἶναι νὰ λυπᾶται κανεὶς τὸ κατάντημά του. Ὄχι δὲν εἶναι προδότης ὁ Κωνσταντῖνος, ἄρρωστος εἶναι καὶ βαρειὰ μάλιστα... —Κι ὁ Βενιζέλος; ρώτησε ὁ Πέτρος, ποὺ παρακολουθοῦσε μὲ κομμένη ἀνάσα τὰ λόγια τοῦ Ἀβραάμ. —Ὁ Βενιζέλος... ἐπανέλαβε ὁ Ἀβραάμ, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἑλλάδας δὲ φαίνονται νὰ τὸν ἐμπιστεύονται, ἀντίθετα μὲ τοὺς ὁμοφύλους μας τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐγὼ ἔχω ἀντίθετη γνώμη. Ὁ Βενιζέλος εἶναι πολιτικὸς μεγάλου ἀναστήματος, εὔψυχος, διορατικός, διπλωμάτης, εὔστροφος, γητευτὴς τῶν λαϊκῶν μαζῶν, σὲ τέτοιο σημεῖο ποὺ νὰ μοιάζει ὅτι μπορεῖ νὰ τὶς ὑπνωτίζει, μὲ ἱκανότητες σπάνιες, τὶς χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ πείθει προσωπικότητες ποὺ διαδραματίζουν σήμερα τὸν πρῶτο ρόλο στὶς τύχες τῆς Εὐρώπης, αὐτὲς ποὺ θὰ πρωταγωνιστήσουν κι αὔριο στὴν περίοδο τῆς εἰρήνης· ἡ Γερμανία θὰ λυγίσει, δὲν εἶναι μόνο ὁ Βενιζέλος ποὺ τὸ πιστεύει, αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ κατάλληλος γιὰ νὰ χαράξει τὴν πορεία τῆς Ἑλλάδας. Μόνο ποὺ τὸ προσωπικὸ πάθος του ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς αὐλῆς του, τὸν ὁδηγεῖ συχνὰ σ' ἐνέργειες ποὺ γιὰ πολὺ κόσμο ἀποτελοῦν κίνδυνο γιὰ τὴν πατρίδα μας. Εἶναι αὐτὸ ποὺ λένε οἱ ἀντιβενιζελικοὶ «προδοσία» τοῦ Βενιζέλου. Τὸν θεωροῦν ὑπεύθυνο -κι εἶναι ὡς ἕνα σημεῖο- γιὰ τὴν ἐγκατάσταση καὶ τὴ βάναυση συμπεριφορὰ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Γάλλων στὴ Θεσσαλονίκη, καθὼς καὶ γιὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τῆς Ἑλλάδας, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν πείνα καὶ τὴν ἐξαθλίωση. Ἀφοῦ οἱ Ἀγγλογάλλοι κάνουν τὸν ἀποκλεισμό, ἔλα νὰ πείσεις τώρα τὸ φτωχὸ ἄνθρωπο ὅτι δὲν εἶναι ὁ Βενιζέλος, ὁ φίλος τους, ποὺ τὸν προκάλεσε. Ἔπειτα εἶναι καὶ ἡ Β. Ἤπειρος. Στὸν πόλεμο μπλέχτηκαν καὶ οἱ Ἰταλοί, στὰ σύνορά μας βρίσκονται, μὲ τὸ πλευρὸ τῆς Entente τώρα, ὁ Βενιζέλος τοὺς ἔφερε, λένε, σίγουρα θὰ προσπαθήσουν νὰ τὴν καταλάβουν, τάχα γιὰ νὰ κρατήσουν στὴ ζωὴ τὴν Ἀλβανία ποὺ αὐτοὶ δημιούργησαν, φοβᾶμαι, ἔτσι ποὺ διαλύεται τὸ ἑλληνικὸ κράτος, μὲ τὸ Διχασμό, μὴν ροβολήσουν καὶ στὰ Γιάννινα, κι ἔλα ὕστερα νὰ τοὺς διώξεις... Σταμάτησε γιὰ λίγο ὁ Ἀβραάμ, γιὰ νὰ συμπληρώσει: *—Παρόλα αὐτὰ ὁ Βενιζέλος εἶναι ἡ μοναδικὴ διέξοδος γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ πολιτική του μπορεῖ νὰ τὴ σώσει, τὸ ζήτημα εἶναι πὼς θάρθει στὴν ἐξουσία, αὐτὸ εἶναι τὸ κρίσιμο σημεῖο, στιγμὴ ἐπικίνδυνη γιὰ τὸν τόπο, κανένας δὲν προδίδει, ἀλλὰ καὶ κανένας δὲν παραμερίζει γιὰ νὰ βρεθεῖ μιὰ σωστὴ λύση...*

Ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ὁ Πέτρος ἔνοιωθε περισσότερο συγχυ-

σμένος ἀπ' ὅ,τι ἦταν ὅταν ἦρθε. Τίποτα δὲν ἔμεινε ὄρθιο μέσα του. Βέβαια ὁ Ἀβραὰμ ξεκαθάρισε πὼς κανένας δὲν πρόδινε ἐνσυνείδητα τὴν Ἑλλάδα καὶ πὼς ὁ δρόμος ποὺ ὑποδείκνυε ὁ Βενιζέλος ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ὁδηγοῦσε στὴ σωτηρία. Πῶς νὰ πιστέψει ὅμως ὅλα αὐτὰ ποὺ ἄκουσε; Καλά, ὁ βασιλιὰς ἦταν ἄρρωστος, δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ πάρει τὴν ἀπόφαση ποὺ χρειαζόταν, καλά, οἱ σύμβουλοί του τὸν παραπλανοῦσαν, ὅμως τόσα ἑκατομμύρια Ἕλληνες, ποὺ δὲν εἶχαν σχέση μὲ τὴν αὐλή, ἀνάμεσά τους ἐπιστήμονες, ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, σοφὲς κεφαλές, δὲ μποροῦσαν νὰ ξεχωρίσουν τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακό; Γιατί στήριζαν μὲ τόσο φανατισμὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ βασιλιᾶ; Ὁ φίλος του ὁ Χατζῆς δὲν εἶχε τόσο δὰ μυαλὸ νὰ δεῖ ποῦ ἦταν ἡ ἀλήθεια, ἢ πραγματικὰ εἶχε χρηματιστεῖ μὲ τὰ μάρκα τοῦ βαρώνου Σέγκ, ὅπως τὸν κατηγοροῦσαν; Μὰ καὶ οἱ ἄλλοι δὲ χρηματίζονταν μὲ γαλλικὰ φράγκα κι ἀγγλικὲς λίρες; Ἡ *Ἤπειρος* τοὺς τόλεγε καθαρά, προχωροῦσε μάλιστα πιὸ παραπέρα: κατηγοροῦσε ὄχι μόνο τὶς γιαννιώτικες, ἀλλὰ ὅλες τὶς βενιζελικὲς ἐφημερίδες, πὼς συχνὰ δημοσίευαν ἄρθρα, τὰ ὁποῖα ἔγραφαν οἱ πρόξενοι τῶν Ἀγγλογάλλων καὶ τὰ μετέφραζαν οἱ διερμηνεῖς τους. Ἀλλὰ κι αὐτοὶ ποὺ ὑποστήριζαν τὸ Βενιζέλο, πὼς δὲν τοῦ ἔβρισκαν κανένα μεμπτό, ἦταν σωστὲς πάντα οἱ ἐκτιμήσεις του; Νὰ τὰ Δαρδανέλια, ἂν εἶχε στείλει τότε ἡ Ἑλλάδα μιὰ μεραρχία, ὅπως ζητοῦσε ἡ Entente καὶ πρότεινε ὁ Βενιζέλος, χιλιάδες ἑλληνικὰ σπίτια θὰ εἶχαν μαυροφορέσει, στὰ ἀφιλόξενα στενὰ θὰ ἄφηναν τὰ κόκκαλά τους τὰ Ἑλληνόπουλα, γιατὶ δὲν παραδεχόταν ὁ Βενιζέλος τὴν ἄποψη τῶν ἄλλων ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη δὲν εἶχε σχεδιαστεῖ σωστὰ καὶ θ' ἀποτύχαινε; Ἂν οἱ προβλέψεις του καὶ γιὰ τὰ ἄλλα ζητήματα ἔβγαιναν ἔτσι λαθεμένες, γιατὶ ἔπρεπε νὰ τὸν ἐμπιστεύεται ὁ κόσμος; Κι αὐτός, ὅπως κι ὁ Ἀβραάμ, στὸ Βενιζέλο πίστευε, ἀλλὰ κάτι πελώρια ἐρωτηματικὰ τὸν συγκλόνιζαν, δὲν ἤξερε τὶ ἐξήγηση νὰ δώσει. Ὁ Ἀβραὰμ πρότεινε λύσεις γιὰ πολλά, ὅμως ἔνοιωθε πὼς ὁ φίλος του λογάριαζε τὰ πράγματα μόνο μὲ τὴν ψυχρὴ λογική, τὸ συναίσθημα δὲν τὸν ἄγγιζε κι ὁ Πέτρος ἔνοιωθε πὼς πίσω ἀπὸ τὸν ἔξαλλο φανατισμὸ τῶν ὀπαδῶν τῶν δυὸ παρατάξεων κόχλαζε τὸ συναίσθημα, ποὺ ξεστράτιζε τὴ λογικὴ ἀπὸ τὸ δρόμο της. Θάθελε νὰ κουβεντιάσει καὶ μὲ τὸ Γερβάσιο τὶς ἀμφιβολίες ποὺ τὸν βασάνιζαν, ὁ δεσπότης, ὅμως, δύσκολα περνοῦσε τὸ χειμώνα, τὴν ἄνοιξη ἤλπιζαν οἱ γιατροὶ σὲ κάποια καλλιτέρευση, θὰ τὸν ἔστελναν καὶ πάλι στὴ Δουρούτη, μακρυὰ ἀπὸ τὴν

Μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς λιθογραφίες τοῦ Ἐλευθ. Βενιζέλου, ποὺ κυκλοφοροῦσαν τότε.

τύρβη τῆς πόλης καὶ τὶς εὐθύνες τῶν μητροπολιτικῶν καθηκόντων. Μόνον ὁ Χατζῆς τοῦ ἔμεινε, ὁ Πέτρος ἤξερε τὶ θὰ τούλεγε, ὡστόσο θὰ τὸν ἔβλεπε, ἕνας φίλος μπορεῖ ν' ἀποδεσμευτεῖ κάποιες φορὲς ἀπὸ τὸ φανατισμένο δημοσιογράφο καὶ νὰ πεῖ ἀλήθειες ποὺ δὲ θὰ τὶς ἔγραφε ποτέ.

Πέρασε ἡ μεγάλη Σαρακοστή, ἦρθε ἡ Μεγάλη Ἑβδομάδα, τὸ Πάσχα. Ὅλα γιορτάστηκαν μέσα σὲ μιὰ καταθλιπτικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐξαιτίας τῶν γεγονότων ποὺ συγκλόνιζαν τὴν Ἑλλάδα: τῆς πείνας καὶ τῆς ἀβεβαιότητας γιὰ τὴν τύχη τῶν στρατευμένων παιδιῶν· οἱ οἰκογένειές τους στεροῦνταν τὰ πάντα, κάποια βοήθεια ἔδινε τὸ κράτος, δὲν ἔφτανε γιὰ νὰ συντηρηθοῦν, πῶς νὰ γιορτάσει ὁ κόσμος τὸ Πάσχα; Μὲ νοσταλγία θυμοῦνταν τὸν πρῶτο χρόνο, τότε ὅλα γελοῦσαν, ἡ Ἑλλάδα ἑνωμένη βάδιζε μπροστά, οἱ μέρες ἦταν λαμπρές, πασίχαρες, τώρα ὅλα μουντά, ὁ Διχασμός! Ὁ πόλεμος πλησίαζε τὴν Ἤπειρο, στὰ σύνορα τῆς Β. Ἠπείρου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ Ἰταλοί, στὴν Αὐλώνα ἀποβίβαζαν συνεχῶς ἐνισχύσεις, πιὸ πάνω βρίσκονταν οἱ Αὐστριακοί, κυνηγώντας τοὺς Σέρβους, βρέθηκαν ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Ἰταλούς, εἶχαν ἀρχίσει κι ὅλας ἀψιμαχίες μεταξύ τους, στὰ Τίρανα εἶχε τὴν ἕδρα του ὁ αὐστριακὸς στρατηγός, στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Ἀλβανίας.

Τὸ Πάσχα, λοιπόν, τοῦ 1916 ἄγγιζε τὶς καρδιὲς τῶν Γιαννιωτῶν, κυρίως ὡς θρησκευτικὸ γεγονός, δὲν ὑπῆρχαν προϋποθέσεις νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὶς μεγάλες στιγμὲς τῆς Ἀνάστασης τοῦ Γένους. Ὁ κόσμος ἔβλεπε πὼς ὅλα γύρω του κατέρρεαν, εἶχε λείψει ἡ ἀγάπη, κυριαρχοῦσε ὁ φανατισμός, τὰ ἀποθέματα τῶν ἐλπίδων εἶχαν ἐξαντληθεῖ, ποῦ νὰ βρεῖ κουράγιο ὁ Γιαννιώτης νὰ γιορτάσει τὸ Πάσχα, ὅπως ἡ ἐλεύθερη ζωὴ καὶ ἡ παράδοση τὸ ἀπαιτοῦσε; Οἱ ἐκκλησιές, βέβαια, ἦταν ἀσφυκτικὰ γεμάτες, ὅλες τὶς μέρες τῆς Μεγάλης ἑβδομάδας, στὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ ἀναγνώριζαν οἱ χριστιανοὶ τὸν ἑαυτό τους, ἕνας ἀναστεναγμὸς ἔβγαινε βαθειὰ ἀπὸ τὰ στήθη τους, ὡς πότε θὰ ὑπέφερε αὐτὴ ἡ βασανισμένη χώρα, ὡς πότε τὰ πείσματα τῶν ἡγετῶν θὰ κρατοῦσαν τὸν κόσμο χωρισμένο σὲ δυὸ ἀλληλομισούμενα στρατόπεδα, σταυροκοπιοῦνταν οἱ γριὲς μπροστὰ στὸν Ἐσταυρωμένο, σταυροκοπιοῦνταν ὅλοι νὰ χαρίσει στὸν κόσμο τὴν ἀγάπη καὶ τὴν εἰρήνη, *προσκυνοῦμεν σου τὰ Πάθη Χριστέ*, ἔψελνε ἀργὰ καὶ ὑποβλητικὰ ὁ παπα Σταῦρος Ἰωαννίδης στὸ Ἀρχιμανδρειό, *δεῖξον ἡμῖν καὶ τὴν ἔνδοξόν σου Ἀνάστασιν*, συμπλήρωνε ὅλος ὁ κόσμος τὴν ἴδια εὐχὴ μουρμούριζε σιωπηλά, ν' ἀναστηθεῖ ὁ Κύριος καὶ ν' ἀναστήσει τὴν Ἑλλάδα...

Ὁ *Ταχυδρόμος*, παρὰ τὶς κρίσιμες ὧρες ποὺ περνοῦσε ὁ τόπος, κυκλοφόρησε πανηγυρικός· *Κύριε ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι*, τόνιζε σὲ ἄρθρο του ὁ Δωδώνης Πανάρετος, ἀναφερόμενος στὴν κόλαση τοῦ συνεχιζόμενου πολέμου, ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης, σὲ χρονογράφημά του, λογάριαζε *τὰ πασχαλινὰ ἔξοδα, Σταυρὸς καὶ Ἀνάσταση*, μ' ἐπίκαιρους παραλληλισμοὺς τιτλοφοροῦσε τὸ ἄρθρο της ἡ Νίνα Α. Βαμβακιᾶ, ἦταν κι ἄλλα κείμενα ποὺ ἀναφέρονταν στὴ μεγάλη γιορτή.

Ο Χατζῆς δὲν ἔπαυε ν' ἀνησυχεῖ γιὰ τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχε ἡ Ἤπειρος ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς κι αὐτή του τὴν ἀνησυχία τὴν ἐξέφραζε καθημερινὰ ἀπὸ τὶς στῆλες τῆς ἐφημερίδας του. Τὸ Μάιο τοῦ 1916 ἔγραψε ἄρθρα ποὺ θύμιζαν τὸν ἀγωνιστὴ τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς *Αὐτόνομης Β. Ἠπείρου*, γιὰ νὰ ξεσηκώσει ὁμοϊδεάτες κι ἀντίπαλους κατὰ τῶν Ἰταλῶν· δυστυχῶς, θυμόταν συχνὰ καὶ τὸν παθιασμένο ἀντιβενιζελικὸ καὶ ὑποστήριζε πὼς βενιζελικοὶ σ' ὁποιοδήποτε μέρος τῆς Ἑλλάδας μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν, *βενιζελικοὶ ὅμως εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον καὶ τὴν Β. Ἤπειρον, ἔστω καὶ δέκα ἂν ὑπάρχουν, εἶναι κάτι ὄχι μόνο ἀντίνομον, ἀλλὰ καὶ ὀξύμωρον.* Κι αὐτὸ γιατὶ ὁ Βενιζέλος ὑπάκουε τυφλὰ στὶς ἐντολὲς τῆς Entente κι ἀφοῦ ἡ Ἰταλία ἦταν μαζί της, ἂν ζητοῦσε τὴ Β. Ἤπειρο θὰ τὴν ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς συμμάχους, χωρὶς νὰ φέρει ἀντίρρηση ὁ Βενιζέλος. Γιὰ τὸν Χατζῆ, ἡ τύχη τῆς Β. Ἠπείρου ἦταν καθημερινὴ ἀγωνία, ποὺ ἐκφραζόταν μὲ ὁλοσέλιδα πύρινα ἄρθρα κατὰ τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν τους. Ἀπὸ τὰ ἄρθρα τοῦ Μαΐου μεγάλη ἀπήχηση εἶχε ἐκεῖνο τῆς 8ης τοῦ μήνα, μὲ τὸν τίτλο: *Πρὸ τοῦ ἐπὶ θύραις κινδύνου, ριγνύομεν πάλιν κραυγήν.* Ἀνέτρεχε στοὺς ἀγῶνες τῆς ἐφημερίδας του γιὰ τὴ Β. Ἤπειρο ἀπὸ τὸ 1909 ὡς τὸ 1914, τοὺς ὑπενθύμιζε γιὰ νὰ ἐπικαλεστεῖ τὴν ἀμέριστη προσοχὴ τῶν Ἠπειρωτῶν γιὰ τὸν κίνδυνο τῆς πατρίδας τους. *Οἱ Ἰταλοὶ* —ἔγραφε— *σὲ περίπτωση ἥττας τους ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι μόνον μίαν ὁδὸν πρὸς τὴν θάλασσαν δύνανται νὰ ἔχωσιν, εἰς τὴν Βόρειον καὶ τὴν ἄλλην Ἤπειρον ὁδὸς δὲν ὑπάρχει. Πρέπει νὰ φραχθῇ ἀπὸ τοὺς Ἠπειρώτας, ἂν ἡ Ἑλλὰς δὲν εἰμπορεῖ ἐπισήμως νὰ τὸ πράξῃ. Μὴν πλανηθῇ κανεὶς οὔτε μίαν στιγμήν. Ἀλλοίμονον εἰς τὴν Ἤπειρον ἂν καὶ μία ἐγκατάστασις* (Ἰταλῶν) *γίνῃ. Κρούομεν τὸ συναγερτήριον, ὅπως τὸ ἐκρούσαμεν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1913.* Τὴν ἴδια ἀπήχηση εἶχε καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Νέστορα Γεωργίτση (10-5-1916) μὲ τίτλο: *Πρὸ τοῦ ἐπὶ θύραις κινδύνου - Ἠπειρῶται γρηγορεῖτε!* Ἡ Ἰταλία -ὑποστήριζε- ἀνοιξε μέτωπο στὴν Ἀλβανία, γιατὶ εἶχε ἰδιοτελεῖς βλέψεις γιὰ τὴν Ἤπειρο, προόριζε γιαυτὴ τὴν τύχη τῆς Δωδεκανήσου. Τὰ ἄρθρα δημιούργησαν ἀνησυχία στοὺς Γιαννιῶτες, γιατὶ συνέπεσαν μὲ δημοσιευθεῖσα εἴδηση ὅτι ἀξιωματικοὶ Ἰταλοί, μεταμφιεσμένοι σὲ ὑπαλλήλους τοῦ ἰταλικοῦ προξενείου, κατέβηκαν στὰ Γιάννινα καὶ νοίκιαζαν σπίτια γιὰ ἐγκατάστασή τους. *Τί γυρεύουν οἱ Ἰταλοὶ στὰ Γιάννινα, δῆθεν ὡς γραμματεῖς, ὑπογραμματεῖς, ἐμπορικοὶ ἀκόλουθοι τοῦ Προξενείου;* ρωτοῦσε ὁ Χατζῆς. *Τέτοιο προσωπικὸ δὲν εἶχε τὸ Ἰταλικὸ προξενεῖο οὔτε πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο. Καὶ τώρα ποὺ δὲν ἔρχεται οὔτε ἕνα μακαρόνι ἀπὸ τὴν Ἰταλία* (ἐξαιτίας τοῦ ἀποκλεισμοῦ), *τί χρειάζονται ὅλοι αὐτοί; «Προσοχὴ εἰς τὴν Ἤπειρον»*, ἦταν τὸ νέο ἄρθρο τοῦ Χατζῆ, μὲ ἀφορμὴ αὐτὴ τὴν εἴδηση. *Ἠπειρωτικὴ ἀξίωσις* -τόνιζε- *καὶ ἀπόφασις μία καὶ ἐνιαία. Ἐπὶ οὐδεμιᾷ προφάσει καὶ αἰτίᾳ καὶ μὲ οὐδεμίαν ἀνακοίνωσιν οἱ Ἠπειρῶται δύνανται νὰ ἐπιτρέψουν καὶ νὰ ἀνεχθοῦν ἐγκατάστασιν Ἰταλῶν εἰς τὴν Ἤπειρον.*

Ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο οἱ ἀγρότες τηλεγραφοῦσαν πὼς θὰ εἶχαν τὴν κατάρα τῆς πατρίδας ὅσοι νοίκιαζαν σπίτια στοὺς Ἰταλοὺς ποὺ ἤρθαν στὰ Γιάννινα. Ὡστόσο οἴκημα βρέθηκε. Ὁ Ἰταλὸς ὑπενοικιαστὴς ἑνὸς γιαννιώτικου σπιτιοῦ, ὁ ἀμαξοποιὸς Ρωμύλο Λιβεράνι, τοὺς ἐγκατέστησε στὸ δικό του, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες τοῦ ἰδιοκτήτη ποὺ τὸν μήνυσε. Ὁπωσδήποτε ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἰταλῶν ἀξιωματικῶν στὰ Γιάννινα, μὲ τὴν ἰδιότητα τῶν ὑπαλλήλων τοῦ ἰταλικοῦ προξενείου, δημιούργησε ἔντονη ἀντίδραση στοὺς Γιαννιῶτες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων, ποὺ πιστοποιοῦσαν τὸ μέγεθός της, ἀποφασίστηκε καὶ ἡ διοργάνωση συλλαλητηρίου στὴν κεντρικὴ πλατεία ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν συντεχνιῶν κι ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὕστερα ἀπὸ σύσκεψη ποὺ πραγματοποιήθηκε στὰ γραφεῖα τῆς *Ἠπείρου*. Σ' αὐτὴ συμμετεῖχαν καὶ ἐκπρόσωποι τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Τούρκων τῆς πόλης. Στὸ συγκεντρωμένο πλῆθος -καὶ ἦταν μεγάλο παρὰ τὰ λάθη τῶν διοργανωτῶν- μίλησε ὁ Εὐάγγελος Παππᾶς καὶ στὸ τέλος ὁ γιατρὸς Ἀδαμ. Τσατσάνης, διάβασε ψήφισμα, ποὺ ἐγκρίθηκε *διὰ βοῆς*. Ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες κατηγόρησαν τοὺς διοργανωτές, ὅτι κινήθηκαν ἀπὸ κομματικὰ ἐλατήρια.

Οἱ διενέξεις τῶν γιαννιώτικων ἐφημερίδων γιὰ τοπικὰ θέματα συνεχίζονταν, πάντοτε σὲ κομματικὴ βάση. Ὁ *Ταχυδρόμος* κατηγοροῦσε τὸ βουλευτὴ Α. Βότσαρη, γιατὶ παρευρέθηκε στὴν πανσουλιώτικη γιορτὴ -πρώτη φορὰ γινόταν στὸ Σούλι- Σουλιώτης ὄντας, καὶ χρωμάτισε κομματικὰ τὴ γιορτή. *Ρυπαρὰ σκέψις* -σχολίαζε ὁ Χατζῆς- *ποὺ πρέπει νὰ βρῆκε καὶ ρυπαρὸν ἐγκέφαλον γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ νὰ ζήσει.*

Οἱ *στρατηγοὶ* τῶν καφενείων τῆς πλατείας ἦταν στὶς δόξες τους. Μελετοῦσαν καὶ σχεδίαζαν πάνω στὰ τραπέζια τὶς μεγάλες μάχες τοῦ Βερντὲν ποὺ εἶχαν ἀρχίσει στὸ δυτικὸ μέτωπο καὶ ἔβγαζαν τὰ δικά τους συμπεράσματα μὴ δίνοντας πίστη στὶς εἰδήσεις τῶν ἐφημερίδων. Ἡ *Ἤπειρος* δημοσίευε, καθημερινὰ σχεδόν, τὰ ἀνακοινωθέντα τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ποὺ βέβαια μόνο νίκες τῶν Γερμανοαυστριακῶν ἀνάγγειλαν. Εἰδήσεις ἀπὸ συμμαχικῆς πλευρᾶς δημοσίευε μόνο τοῦ ἀνταποκριτῆ της στὴν Ἀθήνα.- Στὴν κεντρικὴ πλατεία νέο μεγάλο καφενεῖο ἄνοιξε στὶς ἀρχὲς τοῦ Μάη. Ἦταν τὸ καφενεῖο τῆς *Μεγάλης Βρεττανίας*, κάτω ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ξενοδοχεῖο ποὺ ἄρχισε κι αὐτὸ νὰ λειτουργεῖ, σώζονται καὶ τὰ δυὸ ὡς τὰ σήμερα. Πάντως χρειαζόταν θάρρος στὸν ἰδιοκτήτη του Ἀναστάσιο Μοσχέττα, νὰ δώσει ἐκεῖνες τὶς πονηρὲς μέρες τέτοιο ὄνομα στὸ ξενοδοχεῖο καὶ καφενεῖο του. *Ξενομανία* τὸ σχολίασε ὁ Χατζῆς, χωρὶς ἄλλη προέκταση. Τὸ νέο καφενεῖο ἦταν πολυτελές, μ' ἔπιπλα καινούρια, διέθετε ἠλεκτροφωτισμό, ὅπως καὶ τὸ ξενοδοχεῖο, ὑπηρεσία προθυμότατη, ἐκλεκτὰ εἴδη καί, ὅπως διαφήμιζε, *ΝΕΡΟΝ καθαρὸν καὶ στομαχικότατον*. Τὸ νερὸ ἦταν ὁ μεγάλος καϋμὸς τῶν Γιαννίνων, τοὺς κατοίκους τῆς πόλης θέριζε ὁ τύφος ὅλων τῶν ἀποχρώσεων. Τὸ ξενοδοχεῖο πάλι -κατὰ τὴ διαφήμιση- *καὶ ὡς μέγαρον ἐξωραϊσμοῦ τῆς πόλεως καὶ ὡς ἐξυπηρετικὸν κοινωνικῆς ἀνάγκης προώρισται νὰ συγκεντρώσει ὅλην τὴν ἐκλεκτὴν κοινωνίαν τῶν ἐντεῦθεν διερχομένων καὶ παραμενόντων ξένων*. Ἡ κεντρικὴ πλατεία διέθετε τώρα τέσσερα μεγάλα καφενεῖα: τὸν *Ἀβέρωφ*, τὸ *Πανελλήνιον*, τὴ *Μεγάλη Βρεττανία* καὶ τὴν *Ὁμόνοια* στὸ κάτω μέρος τῆς πλατείας. Ἔτσι, ἔγραφε σὲ χρονογράφημά του ὁ Γ. Πελλερέν, *διὰ τὸν εἰσπλέοντα καὶ ἐκπλέοντα ἐκ τῆς πλατείας, τὸ χουζούρι τῆς καρέκλας τοῦ καφενείου,*

τὸ ραχάτι, τ' ἄπλωμα τῆς ἀρίδας, ὁ βαρὺ-γλυκός, τὸ Βερδέν, ἡ βενιζελικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ ἀντιβενιζελικὴ τοιαύτη, μαζὶ μὲ τὸ σκότωμα τῶν ὡρῶν καὶ τὴν δολοφονίαν τῆς ἐργασίας, ὑπάρχουν πολλαὶ σειρῆνες διὰ τὸν προσηλυτισμὸν τῶν διαβατῶν, καὶ πρόσθετε: *ἂν ὅλα αὐτὰ τὰ χρήματα δίνονταν γιὰ σχολεῖα...*- Ἡ *Φιλόπτωχος Ἀδελφότης* μπῆκε στὸ στόχαστρο τοῦ ἐλέγχου τοῦ Χατζῆ, γιατὶ τὸ διοικητικὸ συμβούλιο δὲν ἀνεχόταν τὴν ἀναγραφὴ στὰ πρακτικὰ γνωμῶν τῆς μειοψηφίας.- Ἡ πρωτομαγιὰ γιορτάστηκε, παρὰ τὸ ὅτι ὁ καιρὸς ἦταν βροχερός, μ' ἐξόδους τῶν Γιαννιωτῶν στὰ ἐξοχικὰ κέντρα.- Στὴν πλατεία τῶν στρατώνων ἡ φιλαρμονικὴ τῆς φρουρᾶς παιάνιζε τὶς Κυριακὲς καὶ συγκέντρωνε πολὺ κόσμο.- Ἄρχισαν οἱ ἐκδρομὲς τῶν σχολείων, οἱ ἐφημερίδες ὅμως διαμαρτύρονταν γιατὶ οἱ ἐκδρομὲς ἦταν μακρυνὲς γιὰ τὰ κορίτσια, κουράζονταν. Ρωτοῦσαν: *Ἦταν τάχα ἀπαραίτητο νὰ ἐπιστρέψουν τὸ βράδυ στὶς 8.30 καὶ νὰ σκορπισθοῦν τὰ κορίτσια μονάχα των, τέτοια ὥρα, στὶς διάφορες συνοικίες; Δὲν νομίζουν οἱ διοργανωταὶ ὅτι αὐτὸ εἶναι ἄτοπον;*- Μεγάλη συρροὴ κόσμου παρατηροῦνταν στὸν κινηματογράφο *Ἔδισσων*. Αὐτὸ ὀφειλόταν στὸ ὅτι, ἐκτὸς τοῦ ἔργου, παρουσίαζε στὰ ἐπίκαιρα τὴν ἀπόβαση τῶν Ἀγγλογάλλων στὴ Θεσσαλονίκη. Τὰ ἐμφανιζόμενα στὴν ὀθόνη προκαλοῦσαν ἀντιδράσεις στοὺς θεατές. Ἀποδοκιμασίες δέχτηκαν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν προξενείων τῆς Entente, ποὺ παρακολουθοῦσαν τὴν προβολὴ μαζὶ μὲ τοὺς διερμηνεῖς καὶ κάποιους βενιζελικούς... Ὁ κομματισμὸς εἶχε μπεῖ καὶ στὶς αἴθουσες τῶν κινηματογράφων καὶ θὰ ἔμεινε ἐκεῖ γιὰ καιρό.- Στὰ Γιάννινα ἱδρύθηκε μετεωρολογικὸς σταθμός, δημοσίευε καθημερινὰ ἀνακοινωθέντα, μὲ στοιχεῖα κυρίως γιὰ τὸ 24ωρο ποὺ πέρασε (βροχές, καταιγίδες, ἄνεμοι, βαρομετρικὴ πίεση, θερμοκρασίες, μέση σχετικὴ ὑγρασία 24ώρου, ὕψος βροχῆς κλπ.) καὶ μὲ κάποια πρόγνωση καιροῦ. Οἱ βροχὲς ἐξακολουθοῦσαν νὰ χαλοῦν τὴν ἀνοιξιάτικη ἀτμόσφαιρα, μέχρι σημείου ποὺ νὰ σημειώνει ἀγανακτισμένος ὁ συντάκτης: *Τὰ Γιάννινα ἔχουν μόνο δυὸ ἐποχές: χειμώνα καὶ καλοκαίρι. Ἄνοιξη καὶ φθινόπωρο εἶναι ἄγνωστα πράγματα.* Στὶς μέρες μας ἔχει βελτιωθεῖ ἡ κατάσταση. Γίνεται αἰσθητὴ ἡ διάκριση τῶν ἐποχῶν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κάθε μιᾶς.- Ὁ γιατρὸς Εὐάγγελος Παππᾶς, μὲ ἰδιότυπο χρονογράφημά του στὴν *Ἤπειρο*, ἐξέφραζε τὰ παράπονά του γιὰ κείνους ποὺ διέδιδαν ὅτι ἦταν συντάκτης τῆς *Καραβίδας* καὶ τὸν ἐνοχλοῦσαν μὲ πειράγματα. Κάτι ἀνάλογο εἶχε γίνει στὸ παρελθὸν μὲ τὸν Χατζῆ· ἔλεγαν ὅτι κι αὐτὸς ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς συντάκτες τοῦ σατιρικοῦ περιοδικοῦ. Στὰ Γιάννινα κυκλοφοροῦσαν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τρεῖς πολιτικὲς ἐφημερίδες (*Ἤπειρος, Σημαία* καὶ *Ταχυδρόμος*) τρεῖς ἢ δυὸ ἢ κάποτε καὶ μιὰ σατιρικὲς (*Καραβίδα, Κατῆς*), ἡ τρίτη πρέπει νὰ ἦταν τὸ *Τσεκούρι* τοῦ Ἀνδρ. Γεωργίου (ἐκδόθηκε τὸ 1916 καὶ σταμάτησε ἡ ἔκδοση), κι ὁ *Ἀγρότης*·

Ὁ ΑΓΡΟΤΗΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΠΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ

ΜΑΡΚΟΣ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ | ΝΙΚΟΛ. Π. ΖΥΓΟΥΡΗΣ

ΠΡΟΛΗΡΩΤΕΑ

ΠΟΙΟΣ Ο ΣΚΟΠΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ "ΑΓΡΟΤΟΥ„

Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 φύλλου τῆς ἐφημερίδας «Ὁ Ἀγρότης», τῶν Μ. Ζαλοκώστα καὶ Ν. Ζυγούρη.

ἕνα χρόνο νωρίτερα (1914) φέρεται πὼς κυκλοφόρησε ἡ *Ἀναγέννησις τῆς Ἠπείρου*, ἄγνωστη χρονικῆς διάρκειας καὶ ὄνομα ἐκδότη. Τὸ 1916, τέλος, κυκλοφόρησε καὶ ἡ ἐφημερίδα *Ἐλεύθερον Βῆμα* μὲ διευθυντὴ τὸ Ν. Ζωνίδη.

Παρὰ τὴν οἰκονομικὴ κρίση ἡ πόλη ἐξωραϊζόταν. Οἰκοδομικὸς ὀργασμὸς παρατηροῦνταν παντοῦ. Αὐτό, κατὰ τὶς ἐφημερίδες, πρόδιδε οἰκονομικὴ εὐμάρεια, ἄλλη ἐξήγηση δὲ μποροῦσε νὰ δοθεῖ, τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ οἰκοδομικὰ ὑλικὰ καὶ τὰ ἄλλα εἴδη ἦταν πανάκριβα.

Τρία θέματα, κυρίως, ἀπασχολοῦσαν τὸ γιαννιώτικο τύπο, ἀλλὰ καὶ τοὺς κατοίκους τῆς πόλης, τὸ Μάιο. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ *πείνα* ποὺ ἐξαπλωνόταν μὲ γοργοὺς ρυθμοὺς ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο πρὸς τὴν πόλη, καὶ δημιούργησε ἐπικίνδυνη κατάσταση ἀπὸ τὰ τέλη Μαΐου, ὅταν ἡ Entente κήρυξε καὶ ἐπίσημα τὸν ἀποκλεισμὸ τῆς Ἑλλάδας. Ὁ τύπος, καὶ προπαντὸς ἡ *Ἤπειρος*, ἀναφερόταν συχνὰ στὸ θέμα, τὴν ὑποχρέωνε ἐξάλλου ἡ ἴδια ἡ ζωὴ καὶ οἱ σκηνὲς ποὺ ἐκτυλίσσονταν καθημερινὰ μὲ τοὺς πεινασμένους ἔξω ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς νομαρχίας· ἴσως καὶ γιατὶ ἤθελε νὰ κάνει αἰσθητό, πὼς γιαυτὸ τὸ κατάντημα ὑπεύθυνος ἦταν ὁ Βενιζέλος, αὐτὸς συμβούλευε τοὺς Συμμάχους γιὰ τὰ μέτρα ποὺ ἔπαιρναν. Ἡ πείνα, ὅμως, δὲν ἐνδιαφερόταν γιὰ αἴτια κι ἀφορμές, χτυποῦσε ἀνελέητα, χωρὶς διάκριση πολιτικῶν τοποθετήσεων, τὶς φτωχὲς οἰκογένειες, ποὺ ζητοῦσαν ἀπεγνωσμένα λίγο ἀλεύρι, μιὰ κουραμάνα, ἕνα κομμάτι ψωμί, γιὰ νὰ βγάλουν τὴ μέρα, νὰ ζήσουν. Στὴν ἀγορά, ὅπου θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἐξοικονομήσει φτηνὰ τρόφιμα, μὲ τὴ διατίμηση, κανένας δὲν πρόσφερε τίποτε, οἱ φτωχοὶ χωριάτες ἔφερναν γύρα ὅλα τὰ μαγαζιὰ γιὰ ν' ἀνακαλύψουν μιὰ ὀκὰ ἀλεύρι ἢ καλαμπόκι, τίποτα δὲν τοὺς ἔδιναν, γύριζαν στὰ χωριά τους ἀπελπισμένοι. Ὅ,τι τρόφιμα ὑπῆρχαν εἶχαν περάσει στὴ μαύρη ἀγορὰ καὶ ἦταν προσιτὰ μόνο στοὺς λίγους. Οἱ γυναῖκες καὶ μητέρες τῶν ἐπιστράτων, ἔπαιρναν καθημερινὰ ψωμὶ ἀπὸ τὴν *Περίθαλψη*, κάποτε ὅμως δὲν εἶχαν νὰ τοὺς δώσουν, συγκεντρώνονταν τότε ἔξω ἀπὸ τὴ νομαρχία καὶ διαμαρτύρονταν. *Ἡ πεῖνα, ἡ ἀγρία πεῖνα* -σημείωνε ὁ συντάκτης- *μαστίζει τώρα τὰς ἐπαρχίας, ὅπως θὰ μαστίσῃ καὶ ἡμᾶς αὔριον, ἂν οἱ ἁρμόδιοι καὶ οἱ δυνάμενοι δὲν σπεύσουν νὰ ἐφοδιασθεῖ ἡ Ἤπειρος*. Πῶς ὅμως νὰ ἐφοδιάσουν τὴν Ἤπειρο οἱ ἁρμόδιοι -ἡ Βόρειος Ἤπειρος βρισκόταν σὲ χειρότερη κατάσταση- ἀφοῦ τὸ περισσότερο σιτάρι τὸ φέρνανε ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, ὅπως κι ἄλλα τρόφιμα; οἱ θάλασσες εἶχαν κλείσει, ἀπὸ ποῦ θὰ περνοῦσαν τὰ καράβια γιὰ νὰ τὰ φέρουν; Τέτοιο πεῖσμα εἶχαν οἱ Ἀγγλογάλλοι, ποὺ σύνταξαν -στὴν Ἀγγλία- ἐπίσημους καταλόγους ὀνομάτων Ἑλλήνων ἐμπόρων ἀντιβενιζελικῶν κι ἀπαγόρευσαν κάθε συναλλαγὴ τῶν Ἄγγλων συναδέλφων τους μ' αὐτούς. Ἡ πείνα ὑποχρέωνε πολλὲς οἰκογένειες νὰ ζητοῦν τὴ συμπαράσταση τῶν φιλανθρώπων, γινόταν ἔκκληση γιὰ εἰσφορὲς πρὸς ἐνίσχυση τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐπιστράτων, σὲ λίγο ὅλοι θ' ἀπολύονταν ἀπὸ τὸ στρατὸ καὶ μὲ τὶς ὀργανώσεις καὶ ἐνέργειές τους θὰ ἐπέτειναν τὸ Διχασμό, ἔγραψαν τὶς

δικές τους θλιβερὲς σελίδες σ' αὐτὴ τὴ μαρτυρικὴ διαδρομὴ τῆς νεότερης ἱστορίας μας. Ἡ συρροὴ κόσμου, κυρίως γυναικῶν, μπροστὰ ἀπὸ τὴ νομαρχία, γινόταν κάθε μέρα καὶ ὀγκωδέστερη. *Γυναῖκες γυμνυτεύουσαι, ἀπὸ ὅλα τὰ χωριὰ τῆς Ἠπείρου, συνωστίζονται ζητοῦσαι ψωμί, βοήθειαν, ψωμί! Δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον* —πρόσθετε ὁ συντάκτης— *νὰ θεώμεθα ἀπαθεῖς τὸ φάσμα τῆς πείνης ἐξαπλούμενον τόσον φρικωδῶς!* Ὀρθὲς οἱ διαπιστώσεις, ἀλλὰ μικρὸ τὸ ἀντίκρυσμα. Ἀρκετοὶ βοηθοῦσαν κρυφὰ καὶ φανερὰ τοὺς πεινασμένους (ἔτσι γίνεται πάντα σὲ δύσκολες στιγμὲς τῆς ζωῆς, ἔτσι ἔγινε καὶ μὲ τὴν πείνα τοῦ 1941-44), οἱ περισσότεροι ὅμως διπλοκλείδωναν τ' ἀμπάρια τους, ἀσφάλιζαν τ' ἀγαθά τους, πολλοὶ ἤθελαν νὰ κερδοσκοπήσουν. Ἄλλοι φοβοῦνταν παράταση τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ φοβοῦνταν μὴν πεινάσουν οἱ ἴδιοι· τὸ βέβαιο ἦταν πὼς ἡ πείνα ἀναχαιτιζόταν μὲ ἀφορισμοὺς καὶ εὐχολόγια. Στὰ μηνιαῖα τῶν ἐκκλησιῶν δάσκαλοι, ὀλιγογράμματοι παπάδες καὶ ψάλτες, ἀποτύπωναν, σὲ μικρὲς *ἐνθυμήσεις* τὴν ἀγωνία τοῦ κόσμου γιὰ ἐπιβίωση, κάποτε μὲ πρωτότυπες ἐκφράσεις. *Πεῖνα μεγάλη* ἔγραφε τὸ 1917 ἕνας συγχωριανός μου στὸ μηνιαῖο τῆς ἐκκλησίας Ἄνω Βίτσης, *5-6 δραχμὲς ἡ ὀκὰ ποπότα* (καλαμπόκι) *καὶ δὲν εὑρίσκομεν πουθενά.* Κι ἕνας ἄλλος σημείωνε: *Ἡ πεῖνα εἰς ὕψος Ἰμαλαΐων ἔφθασε...*

Ἡ ἔλλειψη τροφίμων δὲν προερχόταν μόνον ἀπὸ τὸν ἀποκλεισμό, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴ δράση τῶν μαυραγοριτῶν καὶ τὴν ἀσυνειδησία μερίδας ἐμπόρων, κυρίως τῶν μεγάλων. Στὰ μέσα τοῦ Μαΐου ἡ νομαρχία Ἰωαννίνων ἀνακοίνωσε στοὺς ἀλευρέμπορους ὅτι ἡ *Ἐπιτροπὴ τροφίμων* εἶχε διαθέσει γιὰ τὰ Γιάννινα 3500 σακιὰ ἀλεύρι, πρὸς 65 λεπτὰ τὴν ὀκά. Ὑπολογιζόταν ὅτι μαζὶ μὲ τὰ ἔξοδα μεταφορᾶς θὰ κόστιζαν 1 δρχ. τὴν ὀκά. Ἡ διατίμηση τῶν ἀλεύρων ἔπρεπε γιαυτὸ νὰ ἐλαττωθεῖ στὶς 1 δρχ. καὶ 5 ἢ 8 λεπτὰ τὴν ὀκά, γιὰ νὰ φάει ὁ κόσμος φτηνότερο ψωμί. Ἔτσι πρότειναν οἱ δημοσιογράφοι, χωρὶς νὰ ὑπολογίζουν τοὺς ἀετονύχηδες. Ἀπὸ τὰ 3500 σακιὰ ποὺ προορίζονταν γιὰ τὰ Γιάννινα, μόνο τὰ 1000 ἔφτασαν. Τί ἔγιναν τὰ 2000; Ἄλλοι ἔλεγαν πὼς κερδοσκόποι τοῦ Πειραιᾶ τ' ἀγόρασαν καὶ τὰ διέθεσαν, σὲ ψηλότερες τιμές, σ' ἄλλες ἀγορές, ἄλλοι διέδιδαν πὼς καὶ οἱ ἀλευρέμποροι τῆς πόλης συνεργάστηκαν γιὰ τὴν φυγάδευση τῶν 2000 σάκων. Τὸ βέβαιο ἦταν πὼς τὰ ἄλευρα χάθηκαν γιὰ τὰ Γιάννινα, κάτω ἀπὸ τὶς κατάρες τοῦ πεινασμένου κόσμου. *Εἶναι ἔγκλημα* —ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*— *ἐνῶ πεινάει ὁ λαὸς τῆς Ἠπείρου, νὰ γίνεται κερδοσκοπία τῶν ἀλεύρων εἰς βάρος του.* Ποιὸς ἄκουγε; Στὸ μεταξύ, ἑκατοντάδες χωρικοὶ ἀπὸ τὰ χωριὰ τὰ γύρω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, κατέβαιναν στὴν Πρέβεζα γιὰ ν' ἀγοράσουν καλαμπόκι, πανάκριβο κι ἐκεῖ, γρήγορα ὅμως στέρεψε κι αὐτὴ ἡ πηγή. *Λάβετε πρόνοιαν διὰ τὴν πεῖναν,* φώναζαν οἱ ἐφημερίδες, *οἱ ἔχοντες νοῦν καὶ καθῆκον πρὸς τοῦτο. Τὸ φάσμα της ἁπλώνεται στυγνὸν καὶ ἄγριον. Πεινᾶ ὁ κόσμος εἰς ἀκτῖνα δύο ὡρῶν ἔξω τῶν Ἰωαννίνων, ταχύτατα δὲ θὰ πεινάσει καὶ ἐντός.* Καὶ πείνασε. Οἱ χειρότερες μέρες δὲν εἶχαν ἔρθει ἀκόμα.

Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς τὴ δυστυχία τοῦ κόσμου καὶ τὴν πείνα, καθὼς καὶ τὶς ἀντιδράσεις τῶν Γιαννιωτῶν καὶ τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου (ἐκτεταμένες περιγραφὲς ὑπῆρχαν σ' ὅλες τὶς ἐφημερίδες) καὶ οἱ δυὸ παρατάξεις προσπάθησαν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν πρὸς ὄφελός τους. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ συνέχισαν νὰ κατηγοροῦν τοὺς ἀντίπαλους ὅτι ἡ αἰτία τῶν δει-

νῶν ἦταν ὁ Βενιζέλος, αὐτὸς εἰσηγήθηκε στὴν Entente τὸν ἀποκλεισμό· οἱ βενιζελικοὶ ἀπέδιδαν τὶς εὐθύνες στοὺς ἄλλους, ποὺ βοηθοῦσαν τοὺς Γερμανοὺς καὶ προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση τῶν Συμμάχων, διατύπωναν μάλιστα ὑπαινιγμοὺς γιὰ καταχρήσεις κυβερνητικῶν στὴ διάθεση τῶν τροφίμων ποὺ ἄφηναν οἱ Σύμμαχοι νὰ περάσουν, καὶ κατήγγειλαν τὴν κυβέρνηση γιατὶ συνέχιζε τὴν ἄχρηστη πιὰ ἐπιστράτευση, ζητώντας τὴν ἀπόλυση τῶν ἐφέδρων. Φυσικὰ δὲν ὑπολόγιζαν πὼς οἱ ἀπολυόμενοι ἔφεδροι, *οἱ ἐπίστρατοι*, θὰ στρέφονταν τελικὰ ἐναντίον τους. Ἔγραφε ὁ Γ. Βλαχλείδης σὲ ἄρθρο του μὲ τίτλο: *Τὸ κράτος τῆς πείνης — Ὁ Θεὸς σώζοι τὸν λαὸν (Ταχυδρόμος,* 12-5-1916): *Φυσικά, ἐν τῷ μεταξύ, ἐνῶ ὁ λαὸς δὲν ἔχει σπόρον νὰ σπείρῃ τοὺς ἀγρούς του, ἐνῶ ἀποθνήσκει ἐκ πείνης, οἱ Μαθουσάλαι τῆς κυβερνήσεως δαπανοῦν τριάκοντα τόσα ἑκατομμύρια μηνιαίως διὰ νὰ διατηροῦν μίαν ἐπιστράτευσιν, ἡ ὁποία σκοπὸν μὲν δὲν ἔχει, ἀποτελεῖ ὅμως ἀσφαλῶς τὴν φυματίωσιν τοῦ κράτους.* Δέκα μέρες ἀργότερα, στὴν ἴδια ἐφημερίδα, ὁ Κ. Μελᾶς, μ' ἐπιστολή του, θὰ κάνει πιὸ συγκεκριμένες καταγγελίες: *Οἱ Σύμμαχοι ἐφρόντισαν δ' ἡμᾶς, διατὶ ὅμως πεινῶμεν; Τὰ τρόφιμα παραδίδονται εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, τὰ παραλαμβάνει ἡ Ἐπιτροπὴ παραλαβῆς τροφίμων καὶ ἀπ' αὐτὴν δὲν τὰ λαμβάνει ὁ λαός, ὄχι, τὰ λαμβάνουν ἄθλιοι μεσάζοντες καὶ πρέπει αὐτοὶ νὰ εἶναι φίλοι τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια.*

Ἀλλὰ καὶ τὰ διαδραματιζόμενα στὰ μέτωπα τοῦ πολέμου ἔφεραν σὲ ἀντίθεση τὶς δυὸ παρατάξεις. Οἱ μάχες στὸ Βερντὲν βρίσκονταν στὸ ἀποκορύφωμά τους, οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες ἐμφάνιζαν τὴν κατάσταση εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς Συμμάχους, ἡ *Ἤπειρος*, ἀντίθετα, πρόβαλλε νίκες τῶν Γερμανῶν, μᾶλλον εἶχε δίκιο, γιατὶ τὸν πρῶτο καιρὸ οἱ Γάλλοι βρέθηκαν σὲ δύσκολη θέση. Φυσικά, ὅπως γινόταν καὶ στὸ παρελθόν, Γιαννιῶτες καταστηματάρχες ἔδιναν τὸ ὄνομα *Βερντέν*, τῶν ὀχυρῶν ὅπου σκοτώθηκαν ἑκατομμύρια ἄνθρωποι, στὰ μαγαζιά τους. Δικαιολογημένα παρατηροῦσε ἕνας δημοσιογράφος, ὅταν ἀντίκρυσε τὸ ὄνομα *Βερντέν* σ' ἕνα γαλακτοπωλεῖο στὸ *Γιαλί καφενέ: Τώρα τὶ σχέση εἰμπορεῖ νὰ ἔχῃ τὸ γάλα καὶ τὸ γιαούρτι μὲ τὸ Βερδέν, αὐτὸ εἶναι ἄλλο ζήτημα.* Οἱ μάχες γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ Βερντὲν κράτησαν μῆνες, τὸ ἴδιο καὶ οἱ συζητήσεις καὶ οἱ κρίσεις γύρω ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολύνεκρων μαχῶν.

Οἱ Σέρβοι ἦταν ἕνα τρίτο θέμα ποὺ χώριζε τὶς δυὸ παρατάξεις. Κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς ἔφτασαν στὴν Ἑλλάδα, μὲ μεγάλες ἀπώλειες, δεκάδες χιλιάδες ἀπ' αὐτούς. Ὁ Σαράιγ -κανένας ἀπὸ τοὺς ξένους δὲ μισήθηκε τόσο στὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ φίλους, ὅσο αὐτὸς ὁ Γάλλος στρατηγὸς γιὰ τὴ βάναυση συμπεριφορά του- τοὺς ἐγκατέστησε στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση τὴν ἄδεια μεταφορᾶς στὰ μέτωπα ποὺ εἶχαν ἀνοίξει στὴ Μακεδονία. Ἡ κυβέρνηση ἀρνήθηκε, οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες τῆς ἐπιτέθηκαν μὲ σφοδρότητα, οἱ

ἀντιβενιζελικὲς πῆραν τὸ μέρος της. Στὰ Γιάννινα ἄναψε μεγάλος καυγάς. Ἡ Ἤπειρος ὀρυόταν: *Τί γυρεύουν οἱ Σέρβοι στὴν Ἑλλάδα; Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες θέλουν νὰ ἐγκαταστήσουν τοὺς Σέρβους στὴ χώρα μας ἂς τοὺς φιλοξενήσουν στὰ σπίτια τους.*

Τὸ θέμα τῶν Σέρβων ἀπασχόλησε καὶ τὸ δημοτικὸ συμβούλιο τῶν Γιαννίνων, ποὺ ἐξέφρασε τὴ διαμαρτυρία του πρὸς τὸ βασιλιά, γιὰ τὴ μελετώμενη ἀπὸ τὸ Σαράιγ μεταφορά τους, ἐνέργεια ποὺ ἔθιγε τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Ἑλλάδας. Στὴ διαμαρτυρία ἐκφραζόταν κι ὁ φόβος τῆς διάδοσης μολυσματικῶν νόσων *ὑφ' ὧν οἱ Σέρβοι κατετρύχοντο.* Ὁ μόνος ποὺ μειοψήφισε ἦταν ὁ βενιζελικὸς Γ. Βλαχλείδης, ποὺ κατηγόρησε τὸ νέο δήμαρχο, ὅτι ὕστερα ἀπὸ προτροπὴ τοῦ νομάρχη Ἀθαν. Σουλιώτη-Νικολαΐδη εἰσηγήθηκε, κατὰ τὴν πρώτη συνεδρίαση τοῦ συμπληρωμένου δημοτικοῦ συμβουλίου, νὰ ληφθεῖ ἀπόφαση διαμαρτυρίας γιὰ τὴ διέλευση τῶν Σέρβων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔκφρασης ἀφοσίωσης στὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ.

Ὁ Γ. Βλαχλείδης δὲν ὑπέγραψε τὸ τηλεγράφημα ὑποστηρίζοντας πὼς ἡ διέλευση τῶν Σέρβων ἦταν *ζήτημα πολιτικόν, ἀλλότριον τῶν ἔργων τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου.* Ὁ *Ταχυδρόμος* ἐπικροτοῦσε τὴ στάση του, δημοσίευσε μάλιστα καὶ σχετικὴ ἐπιστολή του, καὶ καταφερόταν κατὰ τοῦ δημάρχου, γιατὶ ἐπέτρεψε νὰ ὀργιάσει ἕνα κόμμα (οἱ ἀντιβενιζελικοὶ) *ὑπὸ τὴν αἰγίδα του.*

Ὁ Χατζῆς παρότρυνε πράγματι τὸν Ἠπειρωτικὸ λαὸ σὲ ἀντίσταση κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Ὁ *Ταχυδρόμος* διαφωνοῦσε ριζικά: *Ἠκούσαμεν ἀπὸ μερικοὺς* —ἔγραφε— *ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἠπείρου πρέπει νὰ δημιουργήσῃ ἀντίστασιν. Ποῖος ἀρνεῖται ὅτι ὁ λαὸς πρέπει ν' ἀντιστῇ ὅταν ἔρχονται νὰ τοῦ πάρουν τὸ σπίτι του; Ἀλλὰ δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πατρίδος, ὁ λαὸς δὲν πρέπει κατ' οὐδένα τρόπον νὰ δώσῃ ἀφορμὰς ἐπεμβάσεως. Αἱ ἀφορμαὶ αὗται θὰ δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν τότε ὡς ἀκούσιαι προδοσίαι κατ' αὐτῆς τῆς Πατρίδος. Ὁ λαὸς μόνον δύναται νὰ δηλώσῃ τὴν γνώμη του καὶ αὐτὸ μὲ σύνεσιν καὶ φρόνιμα. Ἡ γνώμη τοῦ λαοῦ δίδεται διὰ μιᾶς συγκεντρώσεως καὶ δι' ἑνὸς ψηφίσματος.* Ὁ ἐπαναστάτης Χατζῆς ἦταν ἀδύνατο νὰ συμφωνήσει μὲ τὴ νοοτροπία αὐτὴ ποὺ περιόριζε τὴ δράση τοῦ λαοῦ σ' ἕνα συλλαλητήριο κι ἕνα ψήφισμα. Ὁ *Ταχυδρόμος* πολὺ γρήγορα θὰ βρεθεῖ ἀντίθετος μὲ τὰ ὅσα ὑποστήριζε, ὅταν ὕστερα ἀπὸ λίγο παρότρυνε τὸ λαὸ σ' ἐνεργὸ ἀντίδραση κατὰ τῆς βουλγαρικῆς εἰσβολῆς καὶ μερικοὺς μῆνες ἀργότερα ἐξυμνοῦσε τὸ *κράτος* τοῦ Βενιζέλου, ἐπαναστατικὸ κίνημα στρατοῦ καὶ λαοῦ...

Ὅσο περνοῦσαν οἱ μέρες, τόσο περισσότερο βάθαιναν οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὶς δυὸ παρατάξεις· ἡ ψύχραιμη καὶ νηφάλια κρίση κι ὁ ἀντικειμενικὸς σχολιασμὸς παραχωροῦσαν τὶς θέσεις τους στὶς φωνασκίες, στὶς ὕβρεις, τὴν ψευδολογία καὶ τὴν παραπλάνηση. Οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες τῶν Γιαννίνων -τὸ ἴδιο γινόταν σ' ὅλες τὶς πόλεις καὶ τὶς ἐπαρχίες

τῆς Ἑλλάδας- κάθε ἐνέργεια τῆς Entente, ἔστω κι ἂν αὐτὴ ἔθιγε φανερὰ τὰ κυριαρχικά μας δικαιώματα, τὴ θεωροῦσαν θεμιτὴ καὶ ζητωκραύγαζαν.

Σκλήρυνση στάσης παρατηροῦνταν καὶ στὴν ἀντίπερα ὄχθη, τὴν ἀντιβενιζελική. Ἡ *Ἤπειρος*, ποὺ δημοσίευσε τὰ γερμανοαυστριακὰ ἀνακοινωθέντα, τιτλοφοροῦσε μὲ μεγάλα κεφαλαῖα γράμματα τὶς εἰδήσεις γιὰ τὶς ἐπιτυχίες τῶν Κεντρικῶν δυνάμεων καὶ τὶς μεγάλες ἥττες τῶν Ἰταλῶν, τὸ μέτωπό τους εἶχε καταρρεύσει ἀπὸ τὰ πλήγματα τῶν Αὐστριακῶν, πρὸς μεγάλη χαρὰ ὅλων. Ἡ ἐφημερίδα ἐπέχαιρε γιὰ τὶς ἀποτυχίες τῶν συμμάχων καὶ δὲν ἄφηνε εὐκαιρία νὰ ἐξυμνεῖ τὸν Κωνσταντῖνο, τὴν πολιτική του καὶ τὴν κυβέρνηση. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἀντίθετα, ἐπέχαιρε γιὰ τὶς νίκες τῆς Entente καὶ φυσικὰ δημοσίευε μόνο τὰ γαλλικά, ἀγγλικὰ καὶ ἰταλικὰ ἀνακοινωθέντα. Πολλὲς φορὲς ἡ ἀπεριόριστη λατρεία τῆς Ἠπείρου πρὸς τὸ βασιλιά, ἔφτανε στὸ παραλήρημα. Στὴν ἐπέτειο τῆς ὀνομαστικῆς του γιορτῆς, 21 Μαΐου, ὁ Χατζῆς ἔγραψε μακροσκελέστατο ποίημα, μὲ τίτλο *Τοῦ Βασιλιᾶ*, ἄτεχνο γενικά, κατάλληλο ὅμως γιὰ ἱκανοποίηση τῶν ὁμοϊδεατῶν του. Νὰ ἡ πρώτη στροφή:

Ἀπόψε τὰ μεσάνυχτα τοῦ Ποιητὴ ἡ λύρα
νὰ εὐχηθῇ ἐπήγαινε —κι αὐτὴ— τὸ Βασιληᾶ.
Μὰ ξάφνου κοντοστάθηκε στοῦ Παλατιοῦ τὴ θύρα,
βαρειὰ σπάθα ἀκούγοντας καὶ χαμηλὴ λαλιά...
(Τρανὸς καὶ σπαθοφόρετος ἄνδρας βαρεῖ τὴ θύρα
καὶ σιγανὰ μαλλώνει τον γυναῖκα εὐγενικιά)...
Ἀπόψε τὰ μεσάνυχτα τοῦ ποιητὴ ἡ λύρα
μπρὸς στὸ Παλάτι στάθηκεν ἀκούοντας κρυφά:
Τρανὸς καὶ σπαθοφόρετος κρούει βαρειὰ τὴ θύρα
ὁ Ἄρης καὶ τοῦ σταματᾷ τὸ χέρ' ἡ Ἀθηνᾶ...
Καὶ λέει ὁ Ἄρης: «—Ἄσε με! Ἀπὸν Ὄλυμπο φερμένος
μήνυμα φέρνω Του—γι' Αὐτὸν καλὸ κι ἀγαπητὸ—
ἐδῶ—τὸ ξέρω—κάθεται ὁ χιλιοτιμημένος
πῶχει τὴ Δόξα σύντροφο, τὸν Πόλεμο ἀδελφό!
Δὲν τοὔειμαι ξένος —ἄσε με!— ἐδῶ 'ναι ἡ κατοικιά Του
(τὸν γνώρισα ὅταν πέρασε στὸν Ὄλυμπο λαμπρὸς)
Σπάθα Τοῦ φέρνω κοφτερὴ καὶ τὴν ἁρματωσιά Του
—Ἄσε με! —ξέρω!— καρτερεῖ νὰ μὲ ἰδεῖ κι Αὐτός!..

Σ' αὐτὸ τὸ μοτίβο συνεχιζόταν ὁλόκληρο τὸ ποίημα. Τὸν Ἄρη νὰ σταματάει στὴν εἴσοδο τοῦ παλατιοῦ, τὴν Ἀθηνᾶ νὰ τὸν πείθει ν' ἀφήσει ἥσυχο τὸ βασιλιὰ πρὸς τὸ παρόν, τὸν προστάτευε τώρα ἡ ἴδια, ἤξερε αὐτὸς πότε ἔπρεπε νὰ ζωστεῖ ἅρματα καὶ νὰ πάει νὰ τὸν ἀνταμώσει. Στὴν Ἀθήνα, λίγες μέρες ἀργότερα ἐπιτροπὴ Ἠπειρωτῶν, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σπ. Λάμπρο, ἐγχείρισε στὸ βασιλιὰ ἕνα *μεγαλειῶδες εὐχετήριον γράμμα* μὲ περισσότερες ἀπὸ 2.000 ὑπογραφὲς Ἠπειρωτῶν, στὸ ὁποῖο ἐκφράζονταν οἱ εὐχαριστίες, ἡ λατρεία καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο. Τὸ γράμμα *καλλιγραφικῶς γεγραμμένον ἐπὶ ἐλαφρῶς ἐζωγραφισμένου χάρτου τῆς Ἠπείρου ἁπάσης ἀπὸ Δυρρα-*

χίου μέχρι Πρεβέζης, ἦταν τοποθετημένο μέσα σὲ θήκη ἀπὸ λευκὸ δέρμα, στὸ ὁποῖο εἶχε ζωγραφιστεῖ ὁ Κεραυνός, ἀπὸ Ἠπειρωτικὸ νόμισμα.

Καὶ ἦρθε ἡ κατάληψη τοῦ Ροῦπελ στὶς 13/28 Μαίου ἀπὸ τοὺς Γερμανοβούλγαρους -τὸ τρίτο μεγάλο θέμα τοῦ μήνα- γιὰ νὰ φέρει σὲ πολὺ δύσκολη θέση τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς καὶ τὴν πολιτική τους. Τὸ γεγονὸς τῆς κατάληψης ἔδειχνε νὰ μὴν τοὺς ἐνδιαφέρει, εἶχαν δώσει ἀπὸ καιρὸ τὴν ἄδεια εἰσόδου Γερμανῶν καὶ Βουλγάρων στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος, βασίζονταν στὴν ὑπόσχεση τῶν Γερμανῶν ὅτι ἡ κατάληψη τοῦ Ροῦπελ δὲ θὰ δημιουργοῦσε προβλήματα στὴν Ἑλλάδα· τοὺς ἔλεγαν πὼς τὸ ὀχυρὸ θὰ παρέμεινε στὴν ἑλληνικὴ κυριαρχία, τοὺς ἀνησυχοῦσε ὅμως ἡ ἀναμενόμενη ἀπὸ τὸ λαὸ ἀντίδραση. Οἱ Βούλγαροι ἦταν οἱ προαιώνιοι ἐχθροί, οὔτε τρία χρόνια δὲν εἶχαν περάσει ἀπὸ τότε ποὺ συγκρούστηκε μαζί τους ἡ Ἑλλάδα σ' ἕναν αἱματηρὸ πόλεμο, ἤθελαν νὰ πάρουν ὅλη τὴ Μακεδονία ποὺ ἐλευθερώσαμε, προπαντὸς τὴ Θεσσαλονίκη, ἦταν ἀδύνατο νὰ μείνει ἀπαθὴς ὁ λαὸς στὴν ὑποχωρικότητα τῆς κυβέρνησης, ποὺ ἄγγιζε τὰ ὅρια τῆς προδοσίας. Οἱ ἐξηγήσεις ποὺ δόθηκαν δὲν ἱκανοποίησαν τὸν κόσμο καὶ τότε ἄρχισαν τὰ σοφίσματα: *Εἶναι κοινὸ τὸ αἴσθημα στὶς καρδιὲς ὅλων τῶν Ἑλλήνων* -ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*- *ὅταν πρόκειται γιὰ τοὺς Βουλγάρους. Σ' ἐκείνους ὅμως ποὺ θρηνοῦν σήμερα γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ Ροῦπελ, θὰ θυμίσουμε πὼς κάποιοι ἄλλοι θρήνησαν νωρίτερα γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἀγγλογάλλων στὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ δὲν ἔγιναν πιστευτοί. Ἦταν μοιραία ἡ κατάληψη τοῦ Ροῦπελ ἀπὸ τοὺς Γερμανοβουλγάρους, ἐξαιτίας τῆς ἐγκατάστασης τῶν Ἀνταντικῶν στὴ Θεσσαλονίκη.* Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους ἡ *Ἤπειρος* κατηγοροῦσε καὶ τοὺς ὀργανωτὲς συλλαλητηρίων διαμαρτυρίας γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ ὀχυροῦ. Τὰ συλλαλητήρια, ἔγραφε, στὴ Μακεδονία προπαντός, ὀργανώνονταν *ὑπὸ τὰς λόγχας τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σαράϊγ καὶ τὴν κουστῳδίαν τῶν Σέρβων. Αἰσχρὸ* χαρακτήριζε τὸ συλλαλητήριο τῆς Θεσσαλονίκης, μοναδικὸ σκοπὸ εἶχε τὴν κατάλυση τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν· γιαυτὸ καὶ σημειώθηκαν ἔκτροπα μὲ ὑπαιτιότητα τῶν Συμμάχων.

Οὔτε τὸ ἄρθρο τοῦ στρατηγοῦ Π. Δαγκλῆ —δημοσιεύτηκε στὴν *Πατρίδα* τῶν Ἀθηνῶν (20 Μαΐου) κι ἀνέλυε στὴ στρατιωτικὴ ἀξία τοῦ Ροῦπελ— ἄφησε ἀσχολίαστο ἡ *Ἤπειρος*: *Ὁ στρατηγὸς* -τόνιζε- *ἐξαίρει τὴ σημασία τοῦ Ροῦπελ, ἀλλὰ τὸ Καραμπουρνού, τὸ Δοβὰ Τεπέ, τὸ Κιλκὶς καὶ τὰ ἄλλα ὀχυρὰ σημεῖα ποὺ καταλήφθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀγγλογάλλους δὲν εἶχαν καμμιὰ ἀξία; Γιατὶ δὲν γράψατε καὶ τότε τέτοια ἄρθρα γιὰ νὰ διαφωτίσετε τὸν κόσμο;* Ἡ ἐπιχειρηματολογία ἐπιφανειακὰ ἦταν σωστή. Στὴν οὐσία δὲ μποροῦσε νὰ συγκριθεῖ ἡ παρουσία τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία μ' ἐκείνη τῶν Ἀγγλογάλλων. Οἱ τελευταῖοι θὰ ἔφευγαν μὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, οἱ Βούλγαροι ὄχι. Μπῆκαν στὴ Μακεδονία γιὰ νὰ μείνουν. Εἴδαμε καὶ πάθαμε νὰ τοὺς διώξουμε ἀπ' ἐκεῖ, μετὰ τὸ τέλος τοῦ β΄ παγκόσμιου

πολέμου, παρόλο ποὺ νικήθηκε ἡ παράταξή τους, πάλι μὲ τοὺς Γερμανοὺς εἶχαν συμμαχήσει. Ἀστραπιαῖα βρέθηκαν σύμμαχοι τῶν Ρώσων κι ἀγωνιστήκαμε γιὰ νὰ τοὺς ὑποχρεώσουμε νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Μακεδονία ποὺ τὴν εἶχαν ρημάξει... Στὶς ἀντιβενιζελικὲς ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν ἀρθρογραφοῦσε τώρα κι ὁ βουλευτὴς Ἰωαννίνων Κ. Καζαντζῆς. Ὁ Χατζῆς σχολίαζε εὐμενέστατα τὴν ἀρθρογραφία του ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου· σ' ἕνα του ἄρθρο ὁ Καζαντζῆς ζωγράφιζε τὴν ψυχοπαθολογικὴ ἀσυναρτησία τοῦ Βενιζέλου ὡς πολιτικοῦ. Στερεῖται ἀπὸ *ἠθικὴ μνήμη*, ἔλεγε. Οἱ δυὸ μεγάλοι ἀντίπαλοι τοῦ παρελθόντος, Χατζῆς καὶ Καζαντζῆς, συμφιλιώθηκαν τώρα γιὰ νὰ πολεμήσουν τὸν κοινὸ ἐχθρό...

Γιὰ τοὺς βενιζελικούς, ἡ κατάληψη τοῦ Ροῦπελ ἀποτελοῦσε συνειδητὴ πράξη τῆς κυβέρνησης καὶ ξεσήκωσε θύελλα ἀγανάκτησης σὲ πανελλήνια κλίμακα, ποὺ ἐκφραζόταν μὲ τὴν ἀρθρογραφία τῶν ἐφημερίδων τοῦ κόμματος. Στὰ Γιάννινα ὁ *Ταχυδρόμος* τῆς 19-5-1916 ἔγραφε: *Οἱ Κροῦμοι, τοὺς ὁποίους πρὸ χρόνων μὲν πολλῶν κατεδίωκεν ἀποτελεσματικῶς ὁ ἀτρόμητος ἐκεῖνος καὶ μέγας αὐτοκράτωρ ἡμῶν Βασίλειος, ὁ ἐπωνομασθεὶς Βουλγαροκτόνος, καὶ χθὲς ὁ νῦν ἐν Ἑλλάδι βασιλεύων Κωνσταντῖνος ὁ ΙΒ΄ διὰ τῶν γενναίων του στρατευμάτων ἐξώθησε πέραν τῆς ἱστορικῆς Τζουμαγιᾶς, αὐτοὶ τώρα εἰσέρχονται εἰς τὸ ἔδαφος μας καὶ δὲν ριγῶμεν καὶ δὲν ταρασσόμεθα καὶ δὲν καταλαμβανόμεθα ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἐκείνης τῆς ἱερᾶς, ἡ ὁποία δημιουργεῖ μεγαλουργήματα. Μία μαρασμώδης πολιτική, μία ἄνανδρος καὶ ἐθνοκτόνος σκέψις κρατεῖ μὲ τὴν βαρεῖαν της σκιὰν τὴν ψυχήν μας, μᾶς ἀποθαρρύνει, μᾶς καθιστᾶ ἀνικάνους νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὰς παραδόσεις τῶν Μπιζανομάχων καὶ τῶν Κιλκισομάχων, μᾶς ἐξαναγκάζει ἀπὸ ἥρωας νὰ μετατραπῶμεν εἰς παρουσιαστὰς ὅπλων πρὸ τῆς διαβάσεως ἑνὸς ἐχθροῦ, τοῦ ὁποίου ὁ μύχιος πόθος εἶναι νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἔδαφός μας καὶ νὰ μὴ ἐξέλθῃ ποτέ.* Τὸ Ροῦπελ καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία θὰ ἐπανέρχεται συχνὰ στὴν ἀρθρογραφία τῶν βενιζελικῶν ἐφημερίδων, ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐπιχειρήματα τῆς πολιτικῆς τους, ἐναντίον τῶν βασιλικῶν κυβερνήσεων.

Τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα προβλήματα τῆς πόλης πνίγονταν τοὺς τελευταίους μῆνες κάτω ἀπὸ τὸ δέος ποὺ προκαλοῦσαν οἱ συνταρακτικὲς εἰδήσεις ἀπὸ τὰ πολεμικὰ μέτωπα, κι ἀπὸ τὴ δράση τῶν Γερμανοβουλγάρων καὶ τῶν Ἀγγλογάλλων στὴ Μακεδονία. Ὅμως τὰ ζητήματα τῆς πόλης ζητοῦσαν κι αὐτὰ τὴν ἐπίλυσή τους, ἔστω κι ἂν τὸ φάσμα τῆς πείνας ἀδρανοποιοῦσε πρωτοβουλίες καὶ δυνάμεις. Ἡ ἰδέα τοῦ νέου δημαρχείου γιὰ τὴ συγχώνευση τῶν δυὸ νοσοκομείων τοῦ Χατζηκώστα καὶ τοῦ δημοτικοῦ στὸ κτίριο τοῦ Βελισσαρίου, ἀντιμετωπίστηκε ἀπὸ πολλοὺς μὲ σκεπτικισμό. Εἶναι μακρινὴ ἡ ἀπόσταση, ἔλεγαν, οἱ ἄρρωστοι καὶ οἱ τραυματίες θὰ κινδυνεύουν κατὰ τὴν ἐκεῖ μεταφορά τους.- Μιὰ νύχτα τοῦ Μαΐου κατέρρευσε τὸ ὑπόστεγο τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*, εὐτυχῶς δὲν κινδύνεψαν τὰ παιδιά, σχολίαζε κάποιος.- *Ληξάσης τῆς κανονικῆς ἀδείας των ἀνεχώρησαν στὶς 9 Μαΐου διὰ τὸ ἐν Μακεδονίᾳ στρατόπεδον τὰ λεβεντόπαιδα τῶν Γιαννίνων Λέτσιος Πανταζῆς, Τάκης Τσονίδης, Ν. Σακελλίων, Κώστας Παππᾶς καὶ Ἰωαν. Τζιαλαμίχας.*- Ἡ ἐκδρομὴ τῶν μαθητῶν τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς* καὶ τοῦ σχολαρχείου στὴ Ζέλοβα ἔκαμε ἐντύπωση. Ἔγραφε ἡ *Ἤπει-*

ρος. Ἡ πόλις ἐκαμάρωσε τοὺς νεαροὺς εὐέλπιδας βλαστοὺς τῆς Ἠπείρου, οἱ ὁποῖοι παρήλασαν κατάφορτοι ἀπὸ προμήθειες, μὲ βῆμα οὐχὶ τόσον ρυθμικόν, καὶ μὲ τὰ τραγούδια τους, διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, ἀποτελοῦντες ὅλοι δύναμιν τάγματος... Καὶ σχολίαζε ὁ *Ταχυδρόμος. Παρετηρήσαμεν τοὺς μαθητὰς τῆς «Ζωσιμαίας», ἐνῶ ἀκμαῖοι ἐβάδιζον πρὸς τοὺς «Ἀμπελοκήπους». Τὸ βάδισμά του δὲν ἦτο καθόλου ρυθμικόν... ἐβάδιζον σὰν κορίτσια... Τοὐναντίον αἱ μαθήτριαι τοῦ Διδασκαλείου, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Πλατεῖαν μὲ ἕνα θαυμάσιον βάδισμα, μὲ ὑψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ τὸ πόδι γερό.* Μακάρια ἐποχή! Ἡ ἐκδρομὴ ἑνὸς σχολείου καὶ τὸ βάδισμα τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν ἀποτελοῦσε γεγονὸς τῆς ἡμέρας! Γεγονός, ὅμως, ποὺ σχολιάστηκε εὐρύτατα ἦταν καὶ ἡ πληροφορία πὼς ἡ διεύθυνση τῆς ἀστικῆς σχολῆς, ἀλλὰ κι ἄλλων σχολείων θηλέων τῆς πόλης, ἀποφάσισε νὰ ράψουν οἱ μαθήτριες ποδιές, γιὰ νὰ παρελάσουν στὶς 21 Μαΐου, στὴ γιορτὴ τοῦ βασιλιᾶ. Καλὴ ἡ ἀπόφαση, σχολίαζε ὁ τύπος, ἀλλὰ κάθε ποδιὰ στοιχίζει 8-10 δραχμές, ποῦ θὰ τὶς βροῦν τὰ κορίτσια τῶν φτωχῶν οἰκογενειῶν; *Οἱ μὴ γνωρίζοντες ὁποία πεῖνα μαστίζει τὴν πόλιν μας, ἂς διέλθωσιν μίαν πρωΐαν πρὸ τοῦ Διοικητηρίου καὶ θὰ ἴδωσι τὴν ὁδὸν κατακεκλεισμένην ἀπὸ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι ἀναμένουσι πρὸ τῶν παραθύρων νὰ δοθῇ εἰς αὐτὰς τεμάχιον ἄρτου!*

Ἡ πλατεία τοῦ ἱστορικοῦ πύργου τῶν *Λιθαριτσιῶν*, πίσω ἀπὸ τοὺς στρατῶνες, ἐξωραΐζόταν, μὲ πρωτοβουλία τοῦ στρατηγοῦ Κ. Μηλιώτη-Κομνηνοῦ, θὰ γινόταν μικρὸς *παράδεισος*. Χτίστηκε ἕνα κιόσκι, οἱ δικαστικοὶ θὰ ἔφτιαχναν τὸ δικό τους, νὰ κατεφεύγουν ἐκεῖ τὶς ὧρες τῆς σχόλης, τὸ ἴδιο σκεφτόταν κι ὁ σύλλογος τῶν δικηγόρων. Θὰ κατεδαφιζόταν τὸ μικρὸ καφενεῖο ποὺ ὑπῆρχε κι ἔτσι θὰ ἐλευθερωνόταν γιὰ τοὺς ἐπισκέπτες *ἡ λαμπροτάτη θέα τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν διαβόητων ὀχυρωμάτων τοῦ Μπιζανιοῦ καὶ τῆς Καστρίτσας·* τὸ πρανὲς τοῦ πύργου πρὸς τὴ λίμνη θὰ φυτευόταν μὲ πρασιὲς καὶ δενδρύλια. Οἱ πολυκατοικίες ποὺ ὑψώθηκαν τὰ κατοπινὰ χρόνια ἐμποδίζουν σήμερα τὴ θέα καὶ τοῦ κάμπου κι ὅλων τῶν ὑψωμάτων ποὺ ἀναφέρθηκαν.

Κοινὴ διαπίστωση ἦταν πὼς ὁ φωτισμὸς τῆς πόλης βρισκόταν σὲ οἰκτρὴ κατάσταση, τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ δήμου, ὅμως, δὲν ἐπέτρεπαν πολλὲς βελτιώσεις.- Διαπιστωνόταν ἀπὸ τὸν τύπο τέλεια ἀνεπάρκεια στὸ προσωπικὸ τῆς δημόσιας ἀσφάλειας, γιαυτὸ καὶ οἱ ἀποδράσεις φυλακισμένων ἦταν συχνές.- Οἱ οἰκοπεδοφάγοι, ποὺ ἐκμεταλλεύονται πάντα τὶς ἀνώμαλες καταστάσεις, βρῆκαν πεδίο δράσης στὸ λόφο τοῦ *Βελισσαρίου*. Ὁ χῶρος ἦταν δημόσιος, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε τοὺς ἐπιτήδειους ν' ἀνοίγουν λάκκους, ὅμοιους μ' ἐκείνους ποὺ χώριζαν τὶς διάφορες ἰδιοκτησίες. Βρῆκαν οἰκόπεδα κι ἄρχισαν νὰ τὰ μοιράζουν.- Στὶς ἐπανορθωτικὲς φυλακὲς κατέρρευσε, στὰ μέσα Μαΐου, μιὰ πλευρὰ τοῦ κτιρίου καὶ τραυμάτισε σκοπούς. Ὑποδεικνυόταν ἡ ἀνάγκη ἀνέγερσης νέων φυλακῶν, γιατὶ οἱ ὑπάρχουσες εἶχαν γίνει ἐρείπια. Τὸ παιγνίδι τοῦ *φοὺτ μπὼλ* κατέκτησε τὸ μαθητόκοσμο τῆς πόλης. Οἱ νεαροὶ παῖκτες ἀποτέλεσαν τὸ φυτώριο ἀπ' ὅπου ἄντλησαν τὰ στελέχη τους οἱ ποδοσφαιρικὲς ὁμάδες τοῦ *Ἀβέρωφ* πρῶτα καὶ τοῦ *Ἀτρομήτου* ἀργότερα. Τὰ ἀπογεύματα οἱ μαθητὲς τῆς ἑβραϊκῆς σχολῆς *Ἀλλιάνς*, ἀνέβαιναν στὸ *Βελισσάριο* κι ἄρχιζαν τὸ παιγνίδι. Κάποτε πήγαιναν κι οἱ μαθητὲς τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*. Οἱ μικροὶ ἔπαιζαν, βέβαια, χωρὶς *κανονισμοὺς* καὶ *μεθόδους. Δὲν πειράζει,* σημείωνε ὁ σχολιογράφος, *ἀρκεῖ ὅτι κινοῦνται καὶ τρέχουν καὶ ἱδρώνουν καὶ κυκλοφορεῖ τὸ αἷμα τους.*

Στὶς 15 Μαΐου χειροτονήθηκε ὡς ἀρχιμανδρίτης ὁ θεολόγος Αἰμ. Γεωργούλης. Ἡ ὑπόθεση μὲ τὰ *σκάνδαλα* τοῦ Διδασκαλείου δὲν εἶχε κλείσει ἀκόμα, τὸν τελευταῖο λόγο θὰ τὸν εἶχαν τὰ δικαστήρια.- Μὲ ὀδύνη πληροφορήθηκαν οἱ Γιαννιῶτες τὴν εἴδηση τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Γκὺ Σαντεπλαίρ, ὑπίλαρχου Ι. Βιολέ. Ἔπεσε, ὅπως τόσοι ἄλλοι, Γάλλοι, Ἄγγλοι καὶ Γερμανοί, στὶς μάχες τοῦ Βερντέν.

Αν τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Μαΐου σφραγίστηκε ἀπὸ τὴν κατάληψη τοῦ Ροῦπελ ἀπὸ τοὺς Γερμανοβούλγαρους, στὸ τρίτο κυριάρχησαν ἡ ἀπόφαση τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης νὰ τερματίσει τὴν ἐπιστράτευση (28 Μαΐου) καὶ ἡ ἔναρξη τοῦ ἐπίσημου ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἑλλάδας (23 Μαΐου) ἀπὸ τοὺς στόλους τῶν Ἀγγλογάλλων, ποὺ ἔκανε τὸ φάσμα τῆς πείνας νὰ γίνει ἀπειλητικότερο. *Δειναὶ αἱ ἡμέραι, τὰς ὁποίας διέρχεται ἡ Ἑλλάς*, σημείωνε ἡ Ἤπειρος. *Ὁ ἀποκλεισμός*, πρόσθετε, *θέτει ἐν δεινῇ δοκιμασίᾳ τὸ ἔθνος. Ἀλλὰ τὸ ἔθνος εἶναι τὸ ὀρθόδοξον καὶ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ γνωρίζει ὅτι ἡ πίστις στεφανοῖ καὶ ἡ ὑπομονὴ σώζει... Οἱ Σύμμαχοι κρημνίζουν καὶ τὸ τελευταῖον ἴχνος συμπαθείας ἐν Ἑλλάδι καὶ γίνονται ἀπαίσιοι καὶ μυσαροί... Θεριεύει ἡ λατρεία τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα του...*

Ἀπὸ τὴν πλευρά τους οἱ βενιζελικοὶ τῶν Γιαννίνων ζητοῦσαν τὴν παραίτηση τῆς κυβέρνησης, ἐξαιτίας τῆς παράδοσης τοῦ Ροῦπελ στοὺς Βουλγάρους καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἑλλάδας (ἄρθρο τοῦ Γ. Βλαχλείδη στὸν *Ταχυδρόμο* τῆς 29-5-1916). Λίγες μέρες νωρίτερα, στὴν ἴδια ἐφημερίδα, μ' ἐπιστολή του, ὁ στρατηγὸς Π. Δαγκλῆς ἔδινε πληροφορίες γιὰ τὰ αἴτια τῶν δυσχερειῶν τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῆς Ἠπείρου. Ἡ ἀγγλικὴ πρεσβεία -ἔγραφε-, ὕστερα ἀπὸ διαβήματά του, ἀποφάσισε νὰ χορηγεῖ ἄδειες εἰσαγωγῆς καλαμποκιοῦ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, γιὰ τὰ λιμάνια Πρέβεζας κι Ἁγίων Σαράντα, σ' ὅσους Ἠπειρῶτες ὑπέβαλλαν αἰτήσεις. Οἱ εἰσαγόμενες ποσότητες θὰ ἔφταναν τοὺς 2.000 τόνους τὸ μήνα. Πρὶν ὅμως ἡ ἀγγλικὴ πρεσβεία ἐγκρίνει τὶς αἰτήσεις ποὺ ὑποβλήθηκαν, πῆρε ἔκθεση ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ προξενεῖο τῶν Γιαννίνων, στὴν ὁποία ἀναφερόταν, ὅτι μεγάλες ποσότητες καλαμποκιοῦ, διοχετεύονταν ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Β. Ἠπείρου πρὸς τὴν Ἀλβανία. Τελικὰ ὁ Δαγκλῆς ἔπεισε τὴν πρεσβεία νὰ δώσει ἄδειες σὲ *ἀξιόπιστους* —ὄχι δηλαδὴ ὕποπτους γιὰ λαθρεμπόριο— ἐμπόρους τῶν Γιαννίνων καὶ πίστευε πὼς ἔτσι θὰ λυνόταν τὸ ἐπισιτιστικὸ πρόβλημα τῆς Ἠπείρου καὶ θὰ σταματοῦσε ἡ αἰσχροκέρδεια.

Ἡ ἐπιστολὴ Δαγκλῆ ἀντιμετωπίστηκε, γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, μὲ βαρειὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον του ἀπὸ τὸν ἀντιβενιζελικὸ τύπο τῆς πόλης. Τοῦ καταλόγιζαν ὅτι σκόπιμα δημιουργοῦσε προβλήματα στὴν κυβέρνηση, ἀφήνοντας ὑπόνοιες ὅτι τὸ καλαμπόκι -οὔτε ὀκά, ἔλεγαν, δὲν ἔβρισκες στὴν Ἤπειρο- διοχετεύονταν τελικὰ στὰ αὐστριακὰ στρατεύματα τῆς Ἀλβανίας. Ἡ ἐπιλογὴ ἔπειτα τῶν ἀξιόπιστων ἐμπόρων μόνον ἀπὸ τὴν παράταξη τῶν βενιζελικῶν, ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ σχόλια κάθε μορφῆς. *Καλαμποκάδες* ὀνόμαζε ἡ Ἤπειρος ὅλους, ὅσοι εἶχαν πάρει ἄδειες εἰσαγωγῆς καὶ μοίραζαν τὸ καλαμπόκι, ἐπιχείρηση ποὺ τοὺς ἀπέφερε πολλὰ κέρδη.

Ἡ ἀποστράτευση τῶν ἐφέδρων -τὴν ὁποία ἀργότερα ζήτησε καὶ ἡ Entente- ξάφνιασε ὅλους, βενιζελικοὺς κι ἀντιβενιζελικούς, τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς ἀντιπάλους τους, ἀκόμα καὶ τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο. Στὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦσε σωστὴ ἀπόφαση, ἀφοῦ ὁ στρατὸς ποὺ συγ-

κροτήθηκε, μὲ εἰσήγηση τοῦ Βενιζέλου, πρὶν ἀποχωρήσει τὴ δεύτερη φορὰ ἀπὸ τὴν ἐξουσία, δὲν εἶχε ἀποστολὴ μετὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Γερμανοβούλγαρων στὴ Μακεδονία, ἀποτελοῦσε δυσβάστακτο βάρος γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς χώρας. Γιὰ τὸν Χατζῆ *ἡ ἐπιστράτευσις ἀπετέλει τὸ ὕστατον ὅπλον τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν τελευταίαν στιγμήν*, τὸ μέλλον θὰ ἔδειχνε ἂν ἦταν σωστὴ ἡ ἀπόφαση τῆς ἀποστράτευσης. Ἀπολύονταν ὅλες οἱ παλαιὲς κλάσεις ὡς τὸ 1911, στοὺς στρατιῶτες τῆς κλάσης τοῦ 1912 θὰ δινόταν ἀμέσως δίμηνη ἄδεια, ὡς τὸν Αὔγουστο.

Ὁ Δημήτρης ἀπολυόταν, ὁ Βασίλης θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπηρετεῖ, ἐξάλλου δὲν εἶχε συμπληρώσει τὴ θητεία του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη κι ὅλας μέρα τῆς ἀποστράτευσής του ὁ Δημήτρης, μαζὶ μὲ τὸν Πέτρο, γύριζαν στοὺς κεντρικοὺς δρόμους τῆς πόλης νὰ βροῦν κατάλληλο κτίριο γιὰ ἰατρεῖο. Ὁ Δημήτρης θ' ἀσκοῦσε γενικὴ παθολογία, ὅπως ἔκαναν τότε ὅλοι οἱ γιατροί. Κάποιες σκέψεις, γιὰ μετεκπαίδευση στὸ ἐξωτερικό, ἐγκαταλείφτηκαν. Ὁ πόλεμος καὶ ἡ κατάσταση τῆς Ἑλλάδας δὲν ἐπέτρεπαν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἑστία. Κατέληξαν σ' ἕνα νεόχτιστο σπίτι, στὴν ὁδὸ Σουλίου (σημερινὴ 28ης Ὀκτωβρίου), δὲν ἀπεῖχε καὶ πολὺ ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς *Ἠπείρου*. Ὅταν συμφώνησαν μὲ τὸν ἰδιοκτήτη, *ἂς πᾶμε νὰ δοῦμε καὶ τὸν κὺρ Γιώργη*, εἶπε ὁ πατέρας, *καιρὸ ἔχουμε νὰ κουβεντιάσουμε, οἱ στιγμὲς εἶναι δύσκολες γιαυτὸν καὶ γιὰ ὅλους μας, δὲ θὰ τὸν βροῦμε στὶς καλές του, ἴσως νὰ θέλει καὶ τὴ συμπαράστασή μας.* —*Πᾶμε πατέρα*, ἐπανέλαβε κι ὁ Δημήτρης, *ἐγὼ νοιώθω τύψεις, τὸν ἀφήσαμε μόνο του νὰ παλεύει μὲ τὰ βενιζελικὰ θηρία, ἀπορῶ πῶς τὰ βγάζει πέρα.*

Ὁ κὺρ Γιώργης ποὺ ἀντίκρυσαν αὐτὴ τὴ φορά, δὲν ἔμοιαζε καθόλου μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ γνώριζαν πρὶν λίγους μῆνες. Εἶχε καταβληθεῖ, τὸν πλημμύριζε ἡ ἀπογοήτευση, φαινόταν ἀπὸ τὴν ἔκφραση τοῦ προσώπου του, ἄλλες φορὲς τὸν ἔβρισκαν μὲ τὸ συνθετήριο στὸ χέρι, γεμάτο ὄρεξη γιὰ δουλειά, τώρα καθόταν μαζεμένος στὴν καρέκλα του καὶ κάπνιζε. Ζωήρεψαν τὰ μάτια του ὅταν τοὺς εἶδε, *σ' ἔχασα Πέτρο καὶ σένα Δημήτρη*, μουρμούρισε μὲ φωνὴ ποὺ μόλις ἀκουγόταν, *μὲ ξεχάσατε ὅλοι σας κι ἐσὺ ἀκόμα Δημήτρη..*, συμπλήρωσε μὲ παράπονο. Κάτι πῆγε ν' ἀπαντήσει ὁ Δημήτρης, τὸν πρόλαβε ὁ πατέρας του *οἱ πραγματικοὶ φίλοι δὲν ξεχνοῦν ποτέ, κὺρ Γιώργη.* Ὁ Χατζῆς δὲν ἀπάντησε, *καθῆστε*, τοὺς εἶπε μόνο, *θὰ παραγγείλω καφέδες κι ἔρχομαι.* Οἱ ἄλλοι τὸν περίμεναν, χωρὶς κανένα σχολιασμό. Καὶ οἱ δυό τους σκέφτονταν πῶς θ' ἀντιμετώπιζαν αὐτὸν τὸν βαρειὰ τραυματισμένο φίλο, ὑπέφερε, εἶχε ἀνοιχτὲς πληγές, τὸ κορμί του σκέβρωσε, ἀκόμα καὶ τὸ ντύσιμό του δὲ θύμιζε τίποτα ἀπὸ τὸν παλαιὸ Χατζῆ. Ὅταν γύρισε, ἄναψε πάλι τσιγάρο, κάθησε, κοίταξε καὶ τοὺς δυὸ στὰ μάτια, *πρὸς Θεοῦ*, τοὺς παρακάλεσε, *καταλαβαίνετε σὲ τί κατάσταση βρίσκομαι, μὴν ἀρχίσετε καὶ σεῖς τὰ μνημόσυνα...* Ὁ Δημήτρης φάνηκε νὰ πειράζεται: —*Αὐτὸ δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ πεῖς, κὺρ Γιώργη, τουλάχιστο γιὰ*

μένα, ὁ πατέρας ἔχει τὸ μικρόβιο τοῦ βενιζελισμοῦ στὸ αἷμα του, ἐγὼ ποτὲ δὲν συμβιβάστηκα. Διαβάζω κάθε μέρα τὴν ἐφημερίδα σου κι εἶναι σὰ νὰ διαβάζω εὐαγγέλιο, ποτὲ δὲ θὰ προδώσω τὸ βασιλιά... —Κάπου, φαίνεται πὼς κάνουμε κι οἱ δυό μας, κι ἑκατομμύρια κόσμος, λάθος Δημήτρη. Λατρεύουμε τὸ βασιλιά, εἴμαστε ἕτοιμοι νὰ πεθάνουμε γιαυτόν, μὰ ὁ σημερινὸς βασιλιὰς δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ξέραμε. Γράφω καθημερινὰ γιὰ τὴ λατρεία τοῦ κόσμου, κάτι ὅμως δὲν πάει καλά, νοιώθω τύψεις γιατὶ δίνω μὲ τὰ κείμενά μου μιὰ παραμορφωτικὴ εἰκόνα προσώπων καὶ πραγμάτων. Ὁ Κωνσταντῖνος ποὺ γνωρίσαμε, ὅταν μπῆκε στὰ Γιάννινα κι ἔμεινε μαζί μας ἀρκετὲς μέρες, ἐκείνη ἡ προσωποποιημένη λεβεντιά, κυπαρίσσι ὀλόρθο, μὲ τὴν καθαρὴ σκέψη καὶ τὸ τετράγωνο μυαλό, ἔχει πεθάνει. Στὴ θέση του βρίσκεται ἕνας ἄρρωστος ἄνθρωπος, ἔμεινε ἡ σκιὰ τοῦ παλιοῦ ἑαυτοῦ του, συνέρχεται σιγά-σιγά, δὲ λέω, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ '13. Τὸ πιὸ ἀνησυχητικὸ εἶναι πὼς ἔχουν ὑποστεῖ καθίζηση καὶ οἱ πνευματικές του λειτουργίες, προπαντὸς ἡ κρίση, ἐμεῖς πιστεύουμε πὼς ὁ Κωνσταντῖνος παίρνει τὶς ἀποφάσεις γιὰ τὴν τύχη τῆς Ἑλλάδας, κάνουμε λάθος, οἱ αὐλικοὶ ἀποφασίζουν καὶ δὲν εἶμαι σίγουρος ἂν ἡ κρίση τους εἶναι σωστή. —Ὅσα λές, τώρα, κύρ Γιώργη, εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ γράφεις, τὶ πρέπει νὰ πιστέψω; —Τὶ θέλεις νὰ γράφω Δημήτρη; Νὰ πῶ πὼς ἄλλοι σκέπτονται καὶ ἐνεργοῦν γιὰ λογαριασμὸ τοῦ βασιλιᾶ, ἢ πὼς ὁ ἴδιος ἀποφασίζει γιὰ ὁρισμένα μεγάλα θέματα, κι ἐνῶ οἱ σύμβουλοί του ξέρουν, πὼς οἱ ἀποφάσεις του δὲν εἶναι σωστές, προϊόντα συνήθως συναισθηματικῶν κραδασμῶν, συχνὰ ἀντικρουόμενων, ὅπως συμβαίνει μὲ ἄρρωστους ἀνθρώπους, τὶς ἐκτελοῦν, χωρὶς νὰ ὑπολογίζουν πὼς ἔτσι παραμορφώνουν τὴν εἰκόνα τῆς προσωπικῆς ἀκτινοβολίας του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θεωρεῖται ἀπὸ τὴν Entente ὡς ὁ μεγαλύτερος ἐχθρός, γιαυτὸ ἀγωνίζονται νὰ τὸν ἐκθρονίσουν... —Νὰ τὸν ἐκθρονίσουν; πετάχτηκε ἀγανακτισμένος ὁ Δημήτρης, ἔχουν αὐτὸ τὸ δικαίωμα; Δὲν εἴμαστε κυρίαρχο κράτος; —Ἔχουμε πάψει ἀπὸ καιρὸ νὰ ἔχουμε κράτος κυρίαρχο, ἀπάντησε λυπημένα ὁ Χατζῆς, οἱ Ἀγγλογάλλοι καὶ οἱ Γερμανοβούλγαροι μᾶς ταπείνωσαν, οἱ «φιλάνθρωποι» καὶ «φιλέλληνες» τῆς Entente μᾶς καταδίκασαν νὰ πεθάνουμε ἀπὸ τὴν πείνα, πιὸ ἐχθρικὴ στάση ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας δὲ μποροῦσε νὰ γίνει. Ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, τὶ θέλετε νὰ γράψω γιὰ τὸ βασιλιά; Ἂν ἀποκαλύψω τὴν πραγματικότητα, πῶς κυβερνᾶται σήμερα ὁ τόπος, θὰ τὸν γελοιοποιήσω, θὰ κόψω τὸ χέρι μου, ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸ κάνω. Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια τὸν ἀγαπῶ περισσότερο, τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ λαό, ὅσο οἱ Σύμμαχοι μᾶς ταπεινώνουν, τόσο περισσότερο μεγαλώνει καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ κόσμου πρὸς αὐτόν. Ποῦ θὰ μᾶς ὁδηγήσουν ὅλα αὐτά; Φοβᾶμαι πὼς ἔρχονται ἀκόμα χειρότερες μέρες, κι ὅσο ἀναλογίζομαι πὼς ὁ Σατανάς, Μεφιστοφελὴ τὸν ὀνομάζουν κάποιοι, γιὰ τὸ Βενιζέλο λέω, περιμένει τὴν ὥρα του, σίγουρος πὼς θάρθει... Ὁ Πέτρος κι ὁ Δημήτρης ἔμειναν κατάπληκτοι

μ' αὐτὰ ποὺ ἄκουγαν, ἄλλα περίμεναν ἀπὸ τὸν Χατζῆ, κι ἄλλα τοὺς ἔλεγε. Ὁ κὺρ Γιώργης κατάλαβε τὴν ἔκπληξή τους, ξέρω, τοὺς πρόλαβε, ἀρχίζετε ν' ἀμφιβάλλετε γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν ἄρθρων μου, μὴ μὲ καταδικάζετε, ἂν δὲν ὑπολογίσετε τὶς συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες γράφονται... Πρέπει νὰ κρατήσουμε ὀρθὸ τὸ κράτος, οἱ Ἀγγλογάλλοι πᾶνε νὰ τὸ χαλάσουν, ἡ Μακεδονία καὶ τὰ νησιὰ εἶναι πιὰ ὑπὸ διάλυση, ἡ Βόρειος ἀλλὰ κι ὁλόκληρη ἡ Ἤπειρος κινδυνεύει, κι ἔχεις καὶ τὸν Ντίλιο στὸ Ἀργυρόκαστρο μὲ τὴν ἐφημερίδα του τὴν «Ἄμυνα», νὰ μιλάει πὼς μόνον ὁ Βενιζέλος μπορεῖ νὰ σώσει τὴν Ἤπειρο, ποιός; ὁ Βενιζέλος, μᾶς ἐγκατέλειψε στὴν τύχη μας, ὅταν ἐμεῖς ἀγωνιζόμαστε γιὰ τὴν «Αὐτονομία», μᾶς θυσίασε στὸ βωμὸ τῆς σκοπιμότητας, τώρα, λέει ὁ Ντίλιος, θὰ μᾶς σώσει, σὲ ποιὲς φαντασιώσεις ζοῦν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, μᾶς ὑποχρεώνουν κι ἐμᾶς, ὅλο τὸν ἀντιβενιζελικὸ κόσμο, νὰ ξεχνᾶμε τὴν ἀγωνιστική μας παράδοση, νὰ προσαρμοζόμαστε στὴν κατάσταση, νὰ χρησιμοποιοῦμε ἀνάλογες μεθόδους γιὰ νὰ τοὺς ἀντικρούσουμε. Νὰ γιατὶ δὲ λέμε πάντα ὅλη τὴν ἀλήθεια Δημήτρη, ἀγωνιζόμαστε νὰ σώσουμε ὅ,τι εἶναι δυνατὸ ἀκόμα νὰ σωθεῖ... Ἕνας δυνατὸς βήχας διέκοψε τὴ ροὴ τοῦ λόγου του, κρυολόγησα, εἶπε, κάπου κάθησα σὲ ρεῦμα ἱδρωμένος, θὰ περάσει. Φαινόταν πὼς ἡ κουβέντα εἶχε τελειώσει, ὅμως κι οἱ τρεῖς ἔμειναν καρφωμένοι στὴν καρέκλα τους. Ὁ Πέτρος κι ὁ Δημήτρης πίστευαν πὼς ὁ Χατζῆς ἤθελε νὰ συνεχίσει, αὐτὸς πάλι περίμενε τὴν ἀντίδρασή τους, τὶ νὰ ποῦν, τὸ μόνο ποὺ καταλάβαιναν ἦταν πὼς ὁ τόπος βάδιζε σὲ καταστροφή. Ἔμαθα, μίλησε σιγὰ ὁ Χατζῆς -φαινόταν ὅτι ἤθελε ν' ἀλλάξει κουβέντα- πὼς ὁ Γερβάσιος δὲν εἶναι καλά, πῆγε πάλι στὴ Δουρούτη, λένε πὼς βρίσκεται στὰ τελευταῖα του. —Ἀλήθεια εἶναι, βεβαίωσε ὁ Πέτρος, ὁ Γερβάσιος μᾶς ἀφήνει. —Τὶ νὰ σᾶς πῶ, λυπᾶμαι, πολλὲς φορὲς τὸν πίκρανα αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ δὲ γινόταν ἀλλοιῶς, ἔπρεπε νὰ κάνω αὐστηρὴ κριτικὴ γιὰ πολλὲς ἀποφάσεις, ἦταν φανερὸς ὁ αὐταρχισμὸς καὶ τὸ πεῖσμα, ἂν δὲν εἶχε αὐτὰ τὰ πάθη θὰ ἦταν ὁ καλλίτερος μητροπολίτης ποὺ πέρασε ἀπὸ τὰ Γιάννινα· δὲν τὸν ἄφηνε καὶ ἡ κλίκα ποὺ τὸν περιτριγυρίζει, ἐσὺ Πέτρο δὲν ἀνήκεις σ' αὐτούς, στὸ ἔχω πεῖ πολλὲς φορές, τὸν ἀπομόνωναν ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀσκοῦσαν πάνω του ἠθικὴ πίεση καὶ τὸν ὑποχρεώσαν νὰ ἐνεργεῖ ὅπως ἤθελαν. Μερικοὶ ἔχουν φάει τὸ καταπέτασμα ἀπὸ τὰ «Ἐλέη» καὶ ξέρεις ποιὰ εἶναι ἡ τραγικὴ εἰρωνεία; Αὐτοὶ εἶναι οἱ πιὸ φανατισμένοι βενιζελικοὶ σήμερα, τὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας ἔσκυβαν τὸ κεφάλι καὶ στὸν τελευταῖο ἀγά, ραγιάδες τοῦ κερατᾶ μ' ὅλη τὴ σημασία τῆς λέξης, ἔ, αὐτοὶ εἶναι ποὺ κάνουν τὸν πατριώτη, ἐμεῖς βλέπεις εἴμαστε οἱ προδότες, διαδίδουν τὶς μεγαλύτερες συκοφαντίες σὲ βάρος μου, γιὰ τὰ μάρκα τοῦ βαρώνου Σέγκ, ποὺ τάχα πῆρα, τὰ δημοσιεύουν καθημερινὰ οἱ ἐφημερίδες... Σιχαίνομαι τὸν ἑαυτό μου γιὰ τὸ κατάντημα, ἂς ὄψονται ὅσοι μᾶς ὁδήγησαν αὐτοῦ... Ὁ Χατζῆς εἶχε ἐξαντληθεῖ, δὲ μποροῦσε νὰ συνεχίσει, οἱ ἄλλοι κατάλαβαν πὼς ἔπρεπε νὰ φύγουν. —Κουράγιο κὺρ Γιώργη,

θὰ περάσουν τὰ δίσεχτα χρόνια, θάρθουν κι οἱ καλὲς μέρες, μὴν εἶσαι τόσο ἀψύς, κοίταξε τὴν ὑγεία σου, ἔτσι ποὺ παθιάζεσαι κάθε μέρα, θ' ἀρρωστήσεις, πρέπει νὰ ξέρεις πὼς ὁ τόπος σὲ χρειάζεται. Στὰ τελευταῖα λόγια σήκωσε πάλι τὸ κεφάλι ὁ Χατζῆς: —*Ἂν μὲ χρειάζονταν, Πέτρο, δὲν θὰ μὲ μεταχειρίζονταν ἔτσι, δὲν θὰ μ' ἔβριζαν ἀπὸ τὸ πρωῒ ὡς τὸ βράδυ, νὰ μὲ ἐξοντώσουν θέλουν, ὅμως θὰ κρατήσω, ἔστω καὶ μὲ τὴν ψυχὴ στὰ δόντια, δὲ θὰ προδώσω ἐκεῖνα ποὺ πιστεύω, μπορεῖ καὶ νὰ λαθεύω, ἡ πίστη μου ὅμως εἶναι ἁγνή.* Ὁ Πέτρος κι ὁ Δημήτρης τούσφιξαν τὸ χέρι κι ἑτοιμάστηκαν νὰ φύγουν. —*Σὲ σένα ἔχω ἐμπιστοσύνη παιδί μου,* εἶπε στὸ Δημήτρη, *εἶμαι σίγουρος πὼς δὲ θὰ διαψεύσεις τὶς ἐλπίδες μου.*

Ὅταν βγῆκαν στὸ δρόμο ὁ Δημήτρης προσπαθοῦσε ν' ἀποκρυπτογραφήσει τὸ νόημα τῶν λόγων τοῦ Χατζῆ, τὶ ἐννοοῦσε ὅταν μιλοῦσε γιὰ ἐλπίδες; Γιὰ τὴν πίστη στὸ βασιλιά; Αὐτὸ ἦταν σίγουρο, δὲ θάλλαζε μὲ τίποτα, καὶ τόξερε ἀπὸ καιρό, ὁ Χατζῆς, κάποιο ἄλλο νόημα εἶχαν τὰ λόγια του. Δὲν εἶπε κουβέντα στὸν πατέρα, θὰ τὸ σκεφτόταν μόνος του, κάποια ἄκρη θάβρισκε...

Στὸ μεταξὺ ἡ *Ἤπειρος,* στὴν προσπάθειά της νὰ ὑποστηρίξει τὴν πολιτικὴ τοῦ βασιλιᾶ, προσδενόταν ὅλο καὶ περισσότερο μὲ τὶς Κεντρικὲς αὐτοκρατορίες, ἐλπίζοντας πὼς ἐνδεχόμενη νίκη τους θὰ ἔλυνε τὰ προβλήματα τῆς Ἑλλάδας· διατύπωνε τὴν ἀφελὴ πίστη, πὼς μιὰ νικήτρια Γερμανία θ' ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴ Μακεδονία τοὺς Βούλγαρους, ἔτσι ὄξυνε τὴν πολιτική του κατὰ τῶν Ἀγγλογάλλων, τοὺς θεωροῦσε, ὅπως καὶ τὸ Βενιζέλο, *ὀλετῆρες* τῆς Ἑλλάδας. Κι ὅσο ὁ Χατζῆς σκλήρυνε τὴ στάση του, τόσο αὔξαιναν καὶ οἱ ἐπιθέσεις καὶ οἱ κατηγορίες τοῦ *Ταχυδρόμου* καὶ τῆς *Ἄμυνας* τοῦ Ἀργυροκάστρου ἐναντίον του. Κάποια μέρα, στὶς ἀρχὲς Ἰουνίου, ἀγανακτισμένος γιατὶ οἱ Ἀγγλογάλλοι εἶχαν διακόψει τὴν τηλεγραφικὴ ἐπικοινωνία τῆς ἐφημερίδας μὲ τὸν ἀνταποκριτή της στὴν Ἀθήνα καὶ τοῦ δυσκόλευαν τὴν ἔκδοση, ξέσπασε. Θυμήθηκε τὸν ἀγωνιστὴ Χατζῆ κι ἔγραψε ἕνα ἄρθρο μὲ τίτλο: *Οἱ πατριδαμύντορες,* σίγουρα θὰ ἔτρεχαν νὰ κρυφτοῦν, ὅσοι στὸ κείμενο ἀναγνώριζαν τὸν ἑαυτό τους. Ἔγραφε: *Κανεὶς δὲν δικαιοῦται νὰ γίνει κριτὴς καὶ βαθμολόγος τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων τοῦ ἄλλου. Διότι ὅλοι εἶναι, ἢ πρέπει νὰ εἶναι, πατριῶται. Ὁ πᾶς τις ὅμως δικαιοῦται καὶ νὰ δυσπιστεῖ καὶ μὲ εἰρωνικὸν μειδίαμα νὰ ὑποδέχεται τὰς ὑπεράγαν πατριωτικὰς ἐκδηλώσεις πολὺ ὀψιγενοῦς πατριωτισμοῦ, ὁμοιάζοντος μᾶλλον μὲ τυμπανισμὸν σήψεως καὶ ἀποσυνθέσεως, παρὰ μὲ πλησμονὴν ῥώμης καὶ ὑγείας.* Καὶ συνέχιζε: *Ἕνα ἀμείλικτον ἐρώτημα: Τότε ποὺ κινδύνευε ἡ Ἤπειρος ποῦ ἦταν ὁ πατριωτισμὸς ὅλων αὐτῶν;* Τὴν ἀπάντηση τὴν ἔδινε ὁ ἴδιος: *Τότε, ἂν δὲν πλανώμεθα, οἱ θορυβοῦντες τώρα καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς «πατριδαμύντορες» αὐτοί, οἱ μὲ τὴν ἀδιαντροπιὰν τοῦ θρασυδείλου καὶ τὴν ἔλλειψιν πάσης συναισθήσεως τοῦ «γνῶθι σαυτὸν» θορυβοῦντες, τότε ἐπροτίμων*

τὴν θεὰν σωφροσύνην καὶ εὐμάρειαν καὶ ἀσφαλεστάτην προφύλαξιν· ἐκύτταζαν τὶς δουλίτσες των καὶ τὰ τοκομερίδιά των, ἐξερόγλυφαν τὰς θύρας τῶν τουρκικῶν γραφείων, χαφιέδες ἐπικίνδυνοι ἐκ ποταπότητος ἤθους, ἂν οὐχὶ ἐκ προδότιδος διαθέσεως, ἐχαμήλωναν σὲ κάθε χαστούκι τὸ κεφάλι, ἀηδεῖς καὶ βρωμαλέοι ὑπερράγιάδες —οἱ ὑπερπατριδαμύντορες οἱ σημερινοί!— εἶχαν τὴν θύραν των καὶ τὴν καρδίαν των κλειστὴν εἰς τὴν φωνὴν κάθε ἑλληνικῆς δυστυχίας καὶ ὅλη των ἡ ζωὴ καὶ ὅλη των ἡ φροντίδα ἦτο νὰ εἶναι καὶ νὰ φαίνωνται εὐχάριστοι, ἀντὶ ΠΑΣΗΣ θυσίας, εἰς τοὺς κυριάρχους, τόσον πολὺ ταπεινοπρεπῶς ποὺ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνεπτυγμένους καὶ μὲ κρίσιν συμπολίτας Τούρκους, ποὺ τοὺς εἶξευραν καὶ τοὺς ἐγνώριζαν κάλλιστα τότε ὡς ἀρίστους ραγιάδες καὶ καλοὺς «ὀσμανλῆδες» τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τώρα ἐκπλήττονται καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴν φλόγα τοῦ ἀκινδύνου πατριωτισμοῦ των καὶ λέγουν σκωπτικῶς: —Καὶ τότες ὁ καϋμένος καλὸς καὶ χρυσὸς ὀσμανλῆς καὶ τώρα καλὸς καὶ καλύτερος ρωμηός! Κι ὅ,τι βασίλειο νἄηταν, πάλι καλὸς καὶ χρυσὸς θὰ γινόταν! Εἶχε μῆνες νὰ γράψει τέτοιο ἄρθρο ὁ Χατζῆς, εἶχαν θίξει τὸ φιλότιμο καὶ τὸ ἀγωνιστικό του ἦθος, δὲ θὰ τοὺς συγχωροῦσε ποτέ. Καὶ δὲν ἄφηνε ἀναπάντητο κανένα σχόλιο, ἀκόμα καὶ ὑπαινιγμὸ ἐναντίον του, ποὺ ἔθιγε τὴν ἰδεολογία του, προερχόμενα ἀπὸ συμπολῖτες του. *Κολοκύθια* καὶ *κολοκυθοκορφάδες* χαρακτήριζε τὸ ἄρθρο τοῦ Γ. Βλαχλείδη στὸν *Ταχυδρόμο*, ποὺ κατέληγε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κυβέρνηση ἔπρεπε *ἐκ πατριωτικοῦ καθήκοντος* νὰ παραιτηθεῖ, ἀφοῦ παρέδωσε τὸ Ροῦπελ στοὺς Βουλγάρους. Ὁ Χατζῆς ἀνέτρεπε, μὲ τὴ δική του συλλογιστική, τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀρθρογράφου, ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι τὴν παραίτηση τῆς κυβέρνησης οἱ βενιζελικοὶ τὴ ζητοῦσαν γιὰ νὰ καταλάβουν θέσεις στὸ δημόσιο (νομάρχες, τραπεζικοὶ κλπ.).

Κων. Κατσαδήμας, ἀπὸ τὸ Μονοδένδρι Ζαγορίου, δικηγόρος καὶ βουλευτὴς τῶν Φιλελευθέρων τὴ δεκαετία τοῦ '20.

Ἡ ἀγορὰ πλημμύρισε ἀπὸ κεράσια, γιὰ τὸν πολὺ κόσμο ὅμως ἦταν ἀπλησίαστα, οἱ τιμὲς ἦταν ὑπέρογκες...- Στὶς ἐκλογὲς τοῦ σωματείου τεχνιτῶν οἰκοδόμων πρόεδρος, παμψηφεί, ἐκλέχτηκε ὁ δικηγόρος Κων. Κατσαδήμας. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Ἰουνίου ὁ *Ταχυδρόμος* κυκλοφοροῦσε τρεῖς φορὲς τὴν ἑβδομάδα, *παραρτήματα* ὅμως, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες ἐφημερίδες, τύπωνε καθημερινά. *Ὁ Γιαννιώτης δὲν χορταίνει ἀπὸ τὰ νέα ποὺ διαβάζει*, ἔγραφε στὴ στήλη του κάποιος δημοσιογράφος καὶ πρόσθετε: *Ἐνῶ μόλις ἔχει τελειώσει τὸ «παράρτημα» ὅταν συναντήσει ἄλλον, ἡ πρώτη κουβέντα ποὺ θὰ*

τοῦ ἀπευθύνει εἶναι: «Τί νέα;».- Στὶς 30 Μαΐου σοβαρὰ γεγονότα διαδραματίστηκαν στὴν ἀγορά· *...γυναῖκες διήρπασαν σάκκους ἀλεύρων, μὴ λαβοῦσαι ὑπ' ὄψιν οὔτε ἀρχάς, οὔτε ξένην ἰδιοκτησίαν..*, τέτοια ἐπεισόδια θὰ γίνονταν στὸ μέλλον καθημερινά.

Τὴν 1η Ἰουνίου, *κατόπιν μακρᾶς καὶ ἐπωδύνου νόσου, καθ' ἧς ματαίως προσεπάθησαν αἱ ἐπιστημονικαὶ φροντίδες τῶν καλλιτέρων ἰατρῶν τῆς πόλεώς μας, ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ ὁ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Γερβάσιος.* Ἡ κηδεία του ἀποφασίστηκε νὰ γίνει στὶς 2 Ἰουνίου τὸ πρωί, στὴ Μητρόπολη, *ἐν πάσῃ ἐπιβλητικῇ μεγαλοπρεπείᾳ ὀφειλομένῃ εἰς τὸν νεκρὸν Μητροπολιτικοῦ θρόνου τῆς σημασίας καὶ τοῦ ὕψους τοῦ θρόνου τῶν Ἰωαννίνων.* Μ' αὐτὰ τὰ λόγια ἀνήγγειλε ἡ *Ἤπειρος* τὸ θάνατο τοῦ Γερβασίου. Οὔτε τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του, οὔτε κατὰ τὰ ἑπόμενα φύλλα, διέθεσε χῶρο γιὰ μιὰ ἀξιολόγηση τῆς πολιτείας του ὡς ἱεράρχη, μὲ ὑπόμνηση τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων του. Ὁ Χατζῆς ἐσίγησε. Δὲν τοῦ ἦταν μπορετὸ νὰ λησμονήσει τὴν ὀξύτατη κριτική, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, ἐναντίον τοῦ Γερβασίου, καὶ νὰ πεῖ τὸν καλὸ λόγο του. Ἦταν *πεισματάρης* κι αὐτός, ὅπως κι ὁ νεκρὸς μητροπολίτης.

Στὸν *Ταχυδρόμο* ἀντίθετα, (οἱ περιγραφὲς τοῦ προσκυνήματος καὶ τῆς κηδείας ἦταν σύντομες) διατέθηκε ἀρκετὸς χῶρος γιὰ νὰ ἐξαρθεῖ ἡ προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ μεταστάντος. Σ' ἕνα συμπυκνωμένο ἄρθρο, μὲ τίτλο: *«Γερβάσιος Ὡρολογᾶς»* -ἀντὶ γιὰ ὑπογραφὴ ἔφερε τρεῖς ἀστερίσκους- ἀποκαλύπτεται τὸ πλῆθος τῶν ἀρετῶν του, συναρτημένο μὲ τὴ δράση καὶ τὴν ὅλη συμπεριφορά του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας του. Συντάκτης τοῦ ἄρθρου πρέπει νάταν κάποιος ἀπὸ τὸ μητροπολιτικὸ περιβάλλον, ποὺ ὄχι μόνο γνώριζε καλὰ τὸ Γερβάσιο, ἀλλὰ μετεῖχε καὶ στὴ διοίκηση τῶν κοινῶν. Ἔγραφε: *Ἡ φύσις δαψιλῶς ἐπροίκισεν αὐτὸν δι' ἐκτάκτων χαρισμάτων. Διάνοια πεφωτισμένη, κρίσις ἀγχίνους, ψυχικὸν σθένος ἀπαράμιλλον, χαρακτὴρ ἰσχυρὸς καὶ ἄκαμπτος, αὐτοπεποίθησις καὶ αὐτοθυσία ὑπέροχος, ζῆλος ὑπὲρ τῶν πατρίων καὶ τῶν δικαίων τοῦ Ἔθνους ἔξοχος, ἐπίγνωσις τοῦ καθήκοντος ἀσφαλὴς καὶ λελογισμένη, πνεῦμα προοδευτικὸν ἅμα καὶ συντηρητικόν, ἀνέδειξαν αὐτὸν ἀριστέαν τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ δουλεύοντος Ἔθνους [.....] Ἠδυνήθη, ὅπου εἰργάσθη, νὰ ἐγκαινίσῃ νέαν τάξιν πραγμάτων, νὰ χαράξῃ νέαν ὁδὸν ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ μεταρρυθμίσεις, αἵτινες, χωρὶς νὰ ἐπιφέρουν ἀνατροπὰς καὶ ἀναστατώσεις, ἐξησφάλισαν τὴν βαθμιαίαν καὶ ἔμφρονα ἐπὶ τὰ κρείττω ἐξέλιξιν τῶν κοινοτικῶν ὀργανισμῶν. [.....] Παράφοροι ἐνθουσιασμοί, θορυβώδεις ἐπιδείξεις, ὑστερόβουλοι σκέψεις καὶ τάσεις πρὸς εὐαρέσκειαν τῶν ἐν τέλει, οὐδέποτε ἔκαμψαν ἢ ἀποπλάνησαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ἣν φαεινὴ διάνοια καὶ μακρὰ πεῖρα καὶ ἀσφαλὴς ἐκτίμησις τῶν πραγμάτων ὡδήγησαν αὐτὸν νὰ χαράξῃ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας.*

Τὴν ὀργάνωση τῆς κηδείας τοῦ Γερβασίου -ἔγινε μὲ δαπάνες τῶν Ἐλε-

ῶν- ἀνέλαβε ἡ *Ἀντιπροσωπεία τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας*, ποὺ ἐξέδωσε καὶ σχετικὸ ψήφισμα. Ψηφίσματα δημοσίευσαν σ' ὅλες τὶς ἐφημερίδες καί: τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς ἰσραηλιτικῆς κοινότητας, οἱ δικηγόροι τῆς πόλης, ὁ ἐμπορικὸς σύλλογος, ὁ σύνδεσμος ξυλεμπόρων, τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τοῦ ὀρφανοτροφείου τοῦ *Γεωργίου Σταύρου*, ὁ σύνδεσμος καραγωγέων κι ἁμαξηλατῶν, κ.ἄ.

Ἡ κηδεία τοῦ Γερβασίου ἦταν μεγαλοπρεπής. Ἀπὸ τὸ πρωῒ οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν χτυποῦσαν πένθιμα, τὰ καταστήματα ἔκλεισαν, ἕνα τάγμα παρατάχθηκε γιὰ ν' ἀποδώσει τιμές, κόσμος πολὺς ἔτρεχε ἀπὸ τὸ πρωῒ στὴ Μητρόπολη γιὰ νὰ φιλήσει, γιὰ τελευταία φορά τὸ χέρι τοῦ δεσπότη. Ὁ νεκρὸς δὲν τοποθετήθηκε σὲ φέρετρο, ἀλλὰ σὲ μεγάλη πολυθρόνα, καθιστός, ἡ *σεπτὴ τοῦ θανάτου γαλήνη* εἶχε ἀποτυπώσει στὰ χαρακτηριστικά του μιὰ ἔκφραση ἀνθρώπου ποὺ κοιμόταν, τὸ χέρι του εἶχε τοποθετηθεῖ ἔτσι, ὥστε νὰ φαίνεται πὼς εὐλογεῖ τὸ πλῆθος, τὸ ἀσπαζόταν στὸ προσκύνημά του ὁ κόσμος, ἦταν ἕνας ἱεράρχης ἄξιος σεβασμοῦ, παρὰ τὰ λάθη του, τὶς ἀρετὲς θυμόταν τώρα τὸ ποίμνιό του κι ἔτρεχε ἀπ' ὅλες τὶς συνοικίες τῆς πόλης νὰ τὸν δεῖ καὶ νὰ ζητήσει τὴν τελευταία εὐλογία του. Στὶς 11 π.μ., ἀπὸ τὸ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Συνοδικοῦ ὁ νεκρὸς μεταφέρθηκε, τοποθετημένος στὴν πολυθρόνα πάντοτε, στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ, πάνω σὲ βάθρο, κι ἄρχισε ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία. Ὅλες οἱ στρατιωτικὲς καὶ οἱ πολιτικὲς ἀρχὲς ἦταν ἐκεῖ, τὸ προξενικὸ σῶμα, οἱ πρόξενοι ἀσπάζονταν μόνο τὸ ἐγκόλπιο τοῦ δεσπότη, ὄχι τὸ χέρι του, καὶ πλῆθος ἀμέτρητο, γεμάτη ἡ ἐκκλησία, τὸ προαύλιο, οἱ δρόμοι. Τὸν ἐπικήδειο ἐκφώνησε ὁ ἀρχιμανδρίτης Αἰμιλιανὸς Γεωργούλης *ἐξάρας τὰς ἀρετὰς τοῦ μεταστάντος*. Τὸ λαϊκὸ προσκύνημα συνεχίστηκε ὡς τὶς 6 τὸ ἀπόγευμα, ὁπότε ἔγινε καὶ ἡ ταφή, στὸν περίβολο τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, πίσω ἀπὸ τὸ Ἅγιο Βῆμα. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Γερβασίου ἕνα κεφάλαιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν Γιαννίνων ἔκλεισε κι ἕνα νέο, μὲ πολλὲς περιπέτειες, ἀνοιγόταν. Διάδοχός του, τελικά, ἔγινε, κάτω ἀπὸ συνθῆκες ποὺ θ' ἀναφερθοῦν, ὁ μητροπολίτης Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδων.

Ὁ θάνατος τοῦ Γερβασίου στοίχισε πολὺ στὸν Πέτρο. Ἂν καὶ τὸν περίμενε, δὲ μποροῦσε νὰ πιστέψει πὼς ὁ Γερβάσιος χάθηκε. Σεβόταν πολὺ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἱερωμένο, συνομήλικοι ἦταν, δυὸ χρόνια μεγαλύτερός του, εἶχε μιὰ προσωπικότητα ποὺ ἐπιβαλλόταν, ἐνέπνεε σεβασμὸ καὶ ἐκτίμηση. Φαινόταν σὰ νὰ εἶχε γεννηθεῖ γιὰ νὰ γίνει δεσπότης, αὐτὸ τὸ φτωχὸ καὶ ὀρφανὸ παιδὶ τοῦ Πόντου εἶχε πολλὲς ἀρετές, ἀπαραίτητες γιὰ ἕναν ἱεράρχη τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας· δὲν ἦταν ὅμως λιγότερες καὶ οἱ ἰδιοτροπίες του, προπαντὸς τὸ πεῖσμα, αὐτὸ τοῦ δημιουργοῦσε πολλὰ προβλήματα, τὸν ὁδηγοῦσε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν περίγυρο, ἀκόμα καὶ σὲ λαθεμένες ἀποφάσεις, ἔτσι ἔδινε πρὸς τὰ ἔξω τὴν ἐντύπωση ἑνὸς αὐταρχικοῦ χαρακτῆρα, ἐνῶ δὲν ἦταν, γινόταν ἐπίσης αἰτία νὰ τὸν ἐχθρεύονται πολλοί, αὐτὸν καὶ τὸ περιβάλλον του. Ὁ Πέτρος ἤξερε καλά, ὡς ἐπίτροπος, πὼς

ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς συμβούλους του ἦταν ἰδιοτελεῖς καὶ παρέσυραν, ὅταν μποροῦσαν, τὸ Γερβάσιο σὲ λαθεμένες ἀποφάσεις. Ὁ Χατζῆς εἶχε δίκιο πολλὲς φορὲς ποὺ ἔκανε αὐστηρὴ κριτικὴ στὴ Μητρόπολη, ὁ Γερβάσιος σήκωνε τὸ βάρος τῆς ἐπίθεσης, οἱ κακοὶ σύμβουλοι κρύβονταν κάτω ἀπὸ τὰ ράσα του, ὁ Χατζῆς βέβαια τοὺς ξετρύπωνε κι ἔκανε τὰ ἀποκαλυπτήριά τους, ὁ κόσμος, ὅμως, στὸ Γερβάσιο ἔριχνε τὴν εὐθύνη γιὰ τὰ σφάλματα, τὴν κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας βαραίνουν οἱ εὐθύνες, ἀκόμα καὶ ἡ ἐπιλογὴ τῶν συμβούλων. Ὁ Πέτρος, στὶς συζητήσεις ποὺ εἶχαν τὰ τελευταῖα χρόνια, προσπάθησε πολλὲς φορὲς νὰ πείσει τὸ Γερβάσιο νὰ μὴν ἔχει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὶς εἰσηγήσεις τοῦ περιβάλλοντός του, ἔρχονταν στιγμὲς ποὺ ὁ δεσπότης ἀναγνώριζε τὰ λάθη του, ἔλεγε πὼς θὰ ἐπιχειροῦσε νὰ ἔρθει σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸν κόσμο, χωρὶς μεσάζοντες, ν' ἀντικρύσει τὴν πραγματικότητα χωρὶς παραμορφωτικοὺς φακούς· πάσχιζε στὴν ἀρχή, γρήγορα ὅμως ἐγκατέλειπε τὴν προσπάθεια, οἱ αὐλοκόλακες, οἱ *Μητροπολιτικοί*, ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσαν οἱ Γιαννιῶτες -σὰ νὰ ἀποτελοῦσαν ἰδιαίτερη κάστα ἀνθρώπων- πετύχαιναν πάλι τὸ σκοπό τους. Ὁ Πέτρος, παρόλα αὐτά, σεβόταν καὶ συμπαθοῦσε τὸ Γερβάσιο, τοῦ συμπαραστεκόταν στὴ δοκιμασία, βρισκόταν στὸ πλάι του, ὅταν ἡ Μητρόπολη ἐνεργοῦσε σωστά, καὶ δὲν ἦταν λίγες οἱ περιπτώσεις ποὺ συνέβαινε αὐτό, ἂς γκρίνιαζε ὁ φίλος του ὁ Χατζῆς ὅτι ὅλοι οἱ *Μητροπολιτικοί* ἦταν φαῦλοι καὶ πὼς ὁ Γερβάσιος, μὲ τὴν ἀνοχὴ ποὺ ἔδειχνε ἀπέναντί τους, γινόταν συνένοχος στὴ λήψη ἀποφάσεων ἀπαράδεκτων γιὰ τὴ γιαννιώτικη κοινωνία. Ὁ Χατζῆς δὲν ξεχνοῦσε καὶ τὴν ἐπίμεμπτη συμπεριφορὰ κάποιων *Μητροπολιτικῶν* κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας. Κάποτε, κι ὁ Πέτρος ἀναλογιζόταν γιατὶ ἔδειχνε ἀκόμα ἀνοχὴ ἀπέναντί τους ὁ Γερβάσιος, ἐνῶ ἤξερε πὼς ἡ παρουσία τους στὰ συμβούλια μόνο φθορὰ τοῦ προξενοῦσε, ἔκανε λόγο γιαυτὸ στὸ δεσπότη, *ἀφοῦ ἐκλέγονται στὴν ἐνορία τους, πῶς μπορῶ νὰ τοὺς διώξω;* ἦταν ἡ δικαιολογία του. Τώρα αὐτὰ εἶχαν τελειώσει, ὁ Γερβάσιος εἶχε φύγει, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τοὺς ἀφόρητους πόνους τῆς ἀρρώστειας, ἤρεμη καὶ γαλήνια ἦταν ἡ μορφή του τώρα ποὺ εἶχε *κοιμηθεῖ*.

Ὁ Πέτρος πίστευε πὼς εἶχε πράξει τὸ καθῆκον του, τὰ σφάλματα ἦταν λιγότερα ἀπὸ τὰ καλὰ ἔργα. Στὸ σπίτι ποὺ τ' ἀναπολοῦσε ὅλα αὐτὰ στεκόταν στὶς ἀνεπανάληπτες στιγμὲς τῆς δοξολογίας, ποὺ ἔγινε στὴ Μητρόπολη μὲ τὴν εἴσοδο τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὰ Γιάννινα καὶ τῆς προσφώνησης τοῦ Γερβάσιου πρὸς τὸ διάδοχο Κωνσταντῖνο. Ρίγησαν οἱ καρδιὲς ὅλων ἀπὸ τὴ συγκίνηση, τὶ λόγια ἦταν ἐκεῖνα, εἶχε μόρφωση ὁ Γερβάσιος, ἦταν μεγάλος δεσπότης. *Ἂς κοιμηθῇ ἐν εἰρήνῃ*, μουρμούρισε ὁ Πέτρος καὶ σφούγγισε μὲ τὸ μαντήλι δυὸ δάκρυα ποὺ ἔτρεξαν ἀπὸ τὰ μάτια του...

Κι ἕνα τελευταῖο γιὰ τὸ Γερβάσιο. Ὁ τοῦρκος πρόξενος στὰ Γιάννινα ἔστειλε στὴ Μητρόπολη ὑπάλληλο τοῦ προξενείου, γιὰ νὰ σφαγίσει τὴν περιουσία του, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι ἦταν ὀθωμανὸς ὑπήκοος. Ὁ *Ταχυ-*

δρόμος ἀντέδρασε ἔντονα. Ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων -ἔγραφε- μισθοδοτοῦνταν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ἦταν λοιπὸν Ἕλληνας πολίτης, ἡ ἐνέργεια τοῦ προξενείου ἦταν *σκανδαλώδης*.

Ὁ θάνατος καὶ ἡ κηδεία τοῦ Γερβασίου, ἀνέστειλαν γιὰ δυὸ τρεῖς μέρες, τὶς συζητήσεις, τὶς ἐκδηλώσεις καὶ τὸν τρόπο τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ κόσμου, τῆς πόλης καὶ τῆς ἐπαρχίας, ἀπέναντι σ' ὅσους νόμιζαν ὑπεύθυνους γιὰ τὴν πείνα, ποὺ κάθε μέρα χτυποῦσε τὴν πόρτα περισσότερων σπιτιῶν καὶ γινόταν αἰτία δημιουργίας καθημερινῶν ἐπεισοδίων. Ὅπως πάντα οἱ βενιζελικοὶ θεωροῦσαν ὑπεύθυνη τὴν κυβέρνηση, γιατὶ δὲν ἔστελνε ἄλευρα στὴν Ἤπειρο, οἱ κυβερνητικοὶ ἔδειχναν τὸ Βενιζέλο. Τὸ βέβαιο εἶναι πώς, ἐνῶ στέλνονταν ἄλευρα γιὰ τὸν ἐπισιτισμὸ τῆς Ἠπείρου, τὰ περισσότερα δὲν ἔφταναν στὸν προορισμό τους. Ἀπὸ τὶς 9 Μαΐου π.χ. ὡς τὶς 27 τοῦ ἰδιου μῆνα, ἦρθαν στὴν Ἤπειρο 320.000 ὀκάδες ἄλευρα. Ἀπ' αὐτὰ εἶχαν διατεθεῖ 130.000. Τὰ ὑπόλοιπα τὶ εἶχαν ἀπογίνει; ρωτοῦσαν οἱ ἐφημερίδες. Τὰ δημοσιεύματα μεγάλωναν καὶ τὴν ἀγανάκτηση τοῦ κόσμου ποὺ δὲν εὕρισκαν ἀλεύρι στὰ μαγαζιὰ γιὰ νὰ ψωνίσουν, οὔτε ψωμὶ στοὺς φούρνους. Πολλοὶ χωρικοί, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ κάθε μέρα κατέκλυζαν τὰ Γιάννινα, γιὰ μιὰ χούφτα ἀλεύρι, πληροφορήθηκαν, στὶς 28 Μαΐου, ὅτι ὁ ἀρτοποιὸς Καμάρας εἶχε ἄλευρα στὶς ἀποθῆκες του. Μαζεύτηκαν, λοιπόν, ἔξω ἀπὸ τὸ φοῦρνο του καὶ ζητοῦσαν ν' ἀγοράσουν. Ὁ ἀρτοποιὸς διαμαρτυρόταν ὅτι δὲν εἶχε οὔτε δράμι, ἐκείνη ὅμως τὴ στιγμή, ἔφτασε ἔξω ἀπὸ τὸ φοῦρνο *τετράτροχος ἅμαξα*, φορτωμένη ὡς πάνω μὲ σακιὰ ἀλεύρι. Στὴ νέα ἄρνηση τοῦ ἀρτοποιοῦ, οἱ χωρικοὶ ἐξαγριώθηκαν καὶ μὲ μαχαίρια ἄρχισαν νὰ σχίζουν τὰ σακιά καὶ τὸ ἀλεύρι χυνόταν στὸ χῶμα. Θὰ εἶχαν καταστραφεῖ ὅλα τὰ σακιά, ἂν δὲν ἐπέμβαινε ἡ ἀστυνομία. Τὸ πάθημα ἔγινε μάθημα. Τὶς ἑπόμενες μέρες ἡ ἀστυνομία κρατοῦσε τὰ ἄλευρα ποὺ ἔμπαιναν στὰ Γιάννινα καὶ τὰ διέθετε ἀπ' εὐθείας στὶς πεινασμένες οἰκογένειες. Ἂν δὲν τὸ ἔκανε ὑπῆρχε κίνδυνος τὰ ἄλευρα νὰ φυγαδευτοῦν πρὸς ἄγνωστες κατευθύνσεις γιὰ νὰ πουληθοῦν ἀκριβότερα. Ὁ τύπος εἶχε τὴ γνώμη ν' αὐξηθοῦν οἱ τιμὲς μὲ τὴ διατίμηση, ἔτσι θὰ γινόταν δυνατὸ νὰ βγοῦν στὴν ἀγορὰ γιὰ διάθεση τὰ κρυμένα ἄλευρα, ἢ κι ἀκόμα ν' ἀφεθοῦν οἱ τιμὲς ἐλεύθερες, ὑπῆρχε ἐλπίδα ὁ συναγωνισμὸς νὰ ὁδηγήσει στὴν πτώση τους. Στὶς ἀρχὲς Ἰουνίου πολλοὶ πεινασμένοι πολιόρκησαν τοὺς φούρνους, ζητώντας ψωμί, οἱ φοῦρνοι εἶχαν ψήσει μικρότερες ποσότητες, δὲν τοὺς συνέφερε νὰ πωλοῦν μὲ τὴ διατίμηση. *Φτιάστε κοινὴ ἀποθήκη, νὰ ξεφορτώνονται ἐκεῖ ὅλες οἱ ποσότητες τῶν ἀλεύρων ποὺ εἰσάγονται*, φώναζε ὁ Χατζῆς, *κλεῖστε καὶ τὰ Πταισματοδικεῖα νὰ μὴ δικάζουν πιὰ πεινασμένους ἀνθρώπους ποὺ ἁρπάζουν ἄλευρα*, πρόσθετε. Ἡ ἐξέγερση τοῦ κόσμου γιὰ τὴν ἔλλειψη ψωμιοῦ πῆρε μεγαλύτερες ἐκτάσεις στὶς ἐπαρχίες, σὲ μερικὲς εἶχαν σημειωθεῖ καὶ θάνατοι ἀπὸ τὴν πείνα. Στοὺς Φιλιάτες ἔγινε μεγάλο συλλαλητήριο διαμαρτυρίας ἐναντίον τῶν αἰσχροκερδῶν ἐμπόρων -στὸ ψήφισμα ἀναφέρονταν καὶ τὰ ὀνόματά τους- κι ὁ λαὸς ζητοῦσε τὰ ἄλευρα νὰ τὰ παραλαμβάνει ἐπιτροπὴ ποὺ συγκρότησε ὁ ἴδιος κι ὄχι οἱ ἔμποροι. Γιὰ τὸ θέμα τῆς πείνας ὁ Γ. Πελλερὲν ἔγραψε κι ἀξιόλογα χρονογραφήματα, δυὸ ἔφεραν τοὺς τίτλους: *Γιάν-Ἀγιάννηδες* καὶ *Ἡ ἠθικὴ τῆς πεῖνας*. Ἡ ἀστυνομία ἀναγκάστηκε νὰ πάρει αὐστηρότερα μέτρα. Ὁ δημόσιος κήρυκας Θωμᾶς ἔφερνε γύρω στοὺς δρόμους τῆς πόλης καὶ εἰδοποιοῦσε ὅλους *μὲ τὴν στεντορείαν καὶ ὀξεῖαν φωνήν του*, νὰ σπεύσουν νὰ δηλώσουν τίς, πάνω ἀπὸ 100 ὀκάδες, ποσότητες ἀλεύρων. Σίγουρα, ὅσοι εἶχαν θὰ ἔκρυψαν σὲ ἀσφαλέστερα μέρη τὰ περισσεύματά τους, ἡ πείνα προξενοῦσε δέος, ὁ ἀποκλεισμὸς κανένας δὲν ἤξερε πότε θὰ τελείωνε. Ἡ ἀπόκρυψη ἀλεύρων δημιουργοῦσε κι ἄλλες ἀπορίες στὸν τύπο καὶ εἰδικότερα στὴν *Ἤπειρο*. Σὲ ἄρθρο του μὲ τίτλο: *Τοῦ πλήθους πεινῶντος*, ὁ Χατζῆς ἔθετε τὸ ἐρώτημα: *Ὑπάρχει πραγματικὰ πεῖνα ἢ κατεδίκασαν σὲ πεῖνα τὸν ἑλληνικὸ*

λαό, ἐκτὸς τῶν Ἀγγλογάλλων, καὶ κάποιοι κύριοι συμφεροντολόγοι, οἱ ὁποῖοι κάθε μέρα τίποτα ἄλλο δὲν κάνουν παρὰ νὰ φωνάζουν ὅτι ἡ κυβέρνηση ἄφησε τὸν κόσμο χωρὶς ψωμί, ἐνῶ οἱ δικές τους ἀποθῆκες εἶναι γεμάτες;

Μαζὶ μὲ τὸ ψωμὶ ἦταν φυσικὸ νὰ ἐξαφανιστοῦν κι ἄλλα τρόφιμα, ὄσπρια, ρύζι κ.ἄ., ἀκόμα καὶ τὰ σπίρτα ἄρχισαν νὰ λείπουν. Σὲ παρέα 6-7 καπνιστῶν, σημείωνε δημοσιογράφος, ἦταν ζήτημα ἂν ὁ ἕνας εἶχε κουτὶ σπίρτα. Σὲ μερικὰ καφενεῖα, ὅταν οἱ πελάτες ζητοῦσαν σπίρτο ν' ἀνάψουν τσιγάρο, τὰ γκαρσόνια τοὺς ἔφεραν ἀναμένα μικρὰ κάρβουνα. Ξαναγύρισε ἡ ἐποχή, ἔλεγε κάποιος, ποὺ ἡ ζήτηση ἀναμένου κάρβουνου ἐξαγγελλόταν ἀπὸ ἕνα θαυμάσιο γκαρσόνι τοῦ καφενείου Τσανάκα: *Καὶ ἕναν ἄνθρακα πυρός!*

Πληροφορίες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἔλεγαν πὼς ἡ κυβέρνηση, ἀνταποκρινόμενη σὲ αἰτήματα παραγόντων τῶν Γιαννίνων, συμφώνησε νὰ ἱδρυθεῖ στὴν πόλη καὶ δεύτερο γυμνάσιο. Ἡ θέση τοῦ *Ταχυδρόμου* ἦταν ἀρνητική: *Μιὰ τέτοια κουταμάρα* —ἔγραφε— *τὴν περιμέναμε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση Σκουλούδη. Νὰ ἱδρυθῇ καὶ δεύτερον γυμνάσιον εἰς μίαν πόλιν ἀριθμοῦσαν εἴκοσι χιλιάδας κατοίκων;.. Νὰ κάμῃ καὶ ἄλλα ὄντα γυμνασιόπαιδες, ἀνθρώπους τῆς γραμματικῆς καὶ τῶν λέξεων... Ὁ τόπος* —κατέληγε— *ἔχει ἀνάγκην μόνον ἀπὸ δημοτικὰ σχολεῖα, οὔτε καὶ ἀστικά... δὲν μᾶς χωρεῖ ἕνα πελώριον γυμνάσιον ποὺ ἔχομεν;* (5-6-1916). Στὴν ἑπόμενη ἔκδοση τῆς ἐφημερίδας (8-6-16) δημοσιευόταν κι ἄλλα ἀρθρίδιο ἀνωνύμου, ἐναντίον τῆς ἵδρυσης τοῦ γυμνασίου: *Διατί αὐτὴ ἡ κεκτημένη ταχύτης πρὸς τὸν κλασσικισμόν;* ρωτοῦσε καὶ πρότεινε, ἀντὶ γυμνασίου, τὴν ἵδρυση στὴν Ἤπειρο πρακτικῶν σχολῶν, γεωργικῶν καὶ ἐμπορικῶν. *Μόνον ἔτσι* —κατέληγε— *θὰ ἀποφύγῃ* (ἡ Ἤπειρος) *τὰς συνηθείας τῆς ἐπιστημονομανίας, ἣν ὑπέστη ἡ Ἑλλάς.* Περίεργες ἀντιλήψεις, ἀντίθετες μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς διάχυσης τῆς παιδείας σ' εὐρύτερες λαϊκὲς μάζες... Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς ἐφημερίδας ἄρχιζε νὰ καταχωρίζεται μιὰ ἀνακοίνωση, ποὺ δημοσιευόταν ἐπὶ μῆνες, τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας Ἀθηνῶν, γιὰ προσφορὰ ἀμοιβῆς 2000 λιρῶν *διὰ τὴν τελεσφόρον καταγγελίαν ἐχθρικοῦ ὑποβρυχίου.* Ἀμοιβὴ ὑποσχόταν ἡ πρεσβεία καὶ σ' ὅποιον ἔδινε πληροφορίες γιὰ κάθε ποσότητα λαδιοῦ ἢ ἄλλων εἰδῶν, ποὺ θ' ἀποδεικνύόταν ὅτι προορίζονταν γιὰ ἐχθρικὸ σκάφος. Ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὰ γερμανικὰ ὑποβρύχια εἶχε πανικοβάλλει τοὺς Ἄγγλους, σὲ σημεῖο ποὺ νὰ ζητοῦν πληροφοριοδότες ἀκόμα καὶ στὰ χερσαῖα Γιάννινα...

Ἀπὸ τὰ τέλη Μαΐου ἡ προσοχὴ τοῦ κόσμου στράφηκε καὶ σ' ἕνα ἄλλο θέμα, πολὺ ζωτικὸ γιὰ πολλὲς οἰκογένειες, τὴν ἀποστράτευση. Ἡ ἀπόφαση, ὅπως σημειώθηκε, πάρθηκε αἰφνιδιαστικά, δύσκολη ἡ πρόβλεψη τῶν συνεπειῶν της. Τὸ σίγουρο ἦταν πὼς στὶς οἰκογένειες ξαναγύρισαν ὁ πατέρας ἢ τὰ παιδιά, τὰ χέρια ἔγιναν τώρα περισσότερα καὶ ἱκανότερα γιὰ καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν καὶ περιποίηση τῶν ζώων, ἔπειτα οἱ ἐπίστρατοι θὰ ἔπαιρναν καὶ τὸ ἐπίδομά τους, τὸ φάσμα τῆς πείνας ἀπομακρυνόταν κάπως. Βέβαια οἱ ἐπίστρατοι, μὲ τὶς ὀργανώσεις ποὺ δημιούργησαν, ἔφτασαν νὰ γίνουν *κράτος ἐν κράτει* καὶ μὲ τὶς πρωτοβουλίες τῶν ἀρχηγῶν τους προσδιόρισαν, σὲ μεγάλο βαθμό, τὴν τύχη τῆς χώρας.

Γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑλλάδα ἐκείνη τὴν ἐποχή, ἱστορικὸς ποὺ ἔζησε τὰ γεγονότα ἔκανε τὴν ἑξῆς διαπίστωση: *Οἱ βενιζελικοὶ εἶχαν ξεχάσει ὅτι ἦταν Ἕλληνες καὶ ἀπὸ τὸ πρωῒ ὡς τὸ βράδι φέρνονταν σὰ νὰ ἦταν Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ βασιλικοὶ - Κων-*

σταντινικοί. Ἀσχημονοῦσαν καὶ αὐτοί. Δὲν ἔκρυβαν τὰ γερμανόφιλα καὶ βουλγαρόφιλα αἰσθήματά τους. Σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο κινήθηκε καὶ ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῶν Γιαννίνων, ὅπως ἐκφράστηκε μὲ τὰ δημοσιογραφικὰ ὄργανα τῶν παρατάξεων. Ἀπὸ τὰ σωζόμενα φύλλα τῶν βενιζελικῶν ἐφημερίδων ἀνιχνεύονται οἱ ἄξονες στοὺς ὁποίους στηριζόταν ἡ πολιτική τους. Ἦταν ὅμοια μὲ τὴ γραμμὴ ποὺ κρατοῦσαν οἱ μεγάλες ἐφημερίδες τοῦ Βενιζέλου στὴν πρωτεύουσα, στήριγμά τους ἦταν προπαντός, ὁ *Κῆρυξ*, ὅπου ἀρθρογραφοῦσε ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος. Βασικὸ ἐπιχείρημά τους: οἱ κυβερνητικὲς ἐφημερίδες εἶχαν ἐξαγοραστεῖ μὲ γερμανικὰ μάρκα γιὰ νὰ ὑποστηρίζουν τὴν προπαγάνδα τῆς χώρας αὐτῆς. Τὸ ἐπιχείρημα, ἐπαναλαμβανόμενο, εἶχε καταντήσει μονότονο, ἂν καὶ γινόταν πιστευτὸ ἀπὸ μερίδα τοῦ λαοῦ. Ὡστόσο ὑπῆρχαν ἀντεπιχειρήματα ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ κόσμος δὲν ἤθελε νὰ τ' ἀκούσει, ἐπέλεγε μόνον ὅσα τροφοδοτοῦσαν τὸ φανατισμό του. Ἀκούοντας κάθε μέρα τὴ βαρειὰ κατηγορία ὁ Χατζῆς ἀντιδροῦσε ἔντονα, ἤθελε νὰ τὴ διώξει ἀπὸ πάνω του. *Λένε οἱ Βενιζελικοὶ* -ἔγραφε μὲ ὀργὴ στὶς 4-7-1916- *καὶ ἀναφέρουν συνεχῶς τὸ βαρῶνο Σὲγκ καὶ τὰ μάρκα του. Γιατὶ δὲ γράφουν καὶ γιὰ τὶς ἀγγλικὲς λίρες καὶ τὰ γαλλικὰ φράγκα ποὺ παίρνουν αὐτοί; Γιατὶ δὲν γράφουν γιὰ τοὺς ὑπαλλήλους ποὺ καταδίδουν στοὺς Ἀγγλογάλλους μυστικὰ τοῦ κράτους καὶ τοῦ βασιλιᾶ, γιὰ τοὺς τηλεγραφητὲς ποὺ δίνουν στοὺς ξένους τὰ κυβερνητικὰ τηλεγραφήματα* (τὸ σκάνδαλο εἶχε ἀποκαλυφθεῖ τὸ Γενάρη), *γιὰ τοὺς «ἀτίμους Ἕλληνες», ποὺ ἐπιτρέπουν στοὺς ξένους νὰ γαντζώνουν τὰ σύρματά τους στὶς τηλεγραφικές μας γραμμὲς καὶ νὰ κάνουν ὑποκλοπές, γιὰ τὰ χρήματα ποὺ δίνονται ἀπὸ τὴν Entente καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἔκδοση πληθώρας ἐφημερίδων καὶ πολυτελέστατων περιοδικῶν, γιὰ τὰ ἄρθρα ποὺ συντάσσουν οἱ Ἀγγλογάλλοι καὶ δημοσιεύονται, σὲ μετάφραση, αὐτούσια, στὶς βενιζελικὲς ἐφημερίδες; Κι ἔχεις καὶ τὸν Ντίλιο,* κατέληγε, *νὰ μιλάει ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο γιὰ τὰ μάρκα τοῦ Σέγκ. Ὁ Σὲγκ δὲν φάνηκε στὴν Ἤπειρο, Ἄγγλοι καὶ Ἰταλοὶ ὅμως φάνηκαν στὸ σπίτι τοῦ Ντίλιου. Ἄει στὸ διάβολο, λοιπόν!*

Μετὰ τὴν πτώση τῆς κυβέρνησης Σκουλούδη, ὕστερα ἀπὸ τὴ διακοίνωση τῶν Συμμάχων, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσαν: γενικὴ ἀποστράτευση, ἄμεση ἀντικατάσταση τῆς κυβέρνησης μὲ ὑπηρεσιακή, ποὺ θὰ παρεῖχε ἐγγυήσεις εὐμενοῦς οὐδετερότητας ἀπέναντι τῆς Entente, ἄμεση διάλυση τῆς βουλῆς καὶ διενέργεια ἐκλογῶν μέσα σὲ κανονικὴ προθεσμία, ἀντικατάσταση ὅλων τῶν ἀστυνομικῶν διοικητῶν μὲ ἄλλους, ἀποδεκτοὺς ἀπὸ τὴν Entente, κ.ἄ., σχημάτισε κυβέρνηση ὁ Ἀλ. Ζαΐμης. Ἡ διακοίνωση τῶν Συμμάχων ἀποτελοῦσε στὴν πραγματικότητα κατάλυση τοῦ κράτους, παρὰ τὰ ὅποια προσχήματα. Οἱ ἀντιθέσεις ὀξύνθηκαν περισσότερο, κι αὐτὸ ἀντικαθρεφτιζόταν στὸν τύπο. Ὅπως παντοῦ, ἔτσι καὶ στὰ Γιάννινα, ἡ ἀρθρογραφία ξεπέρασε κάθε ὅριο εὐπρέπειας, ὁ ἀγώνας γινόταν καθημερινὰ μὲ χυδαιολογίες καὶ ὕβρεις. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ ἔκλαιγαν τὸ χαμένο παράδεισο, τὴν

ἐξουσία καὶ τὴ διάλυση τοῦ κράτους, οἱ βενιζελικοὶ χειροκροτοῦσαν τὴ μεταβολὴ ὡς προοίμιο σύντομης ἀνάληψης τῆς εὐθύνης διακυβέρνησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸ Βενιζέλο. Εἶναι χαρακτηριστικοὶ οἱ τίτλοι καὶ τὸ περιεχόμενο ὁρισμένων κειμένων τῆς *Ἠπείρου. Μαρτύριο ὑπέστη ἀπὸ προχθὲς καὶ ἡ Ἑλλάς*, ἔγραφε σὲ ἄρθρο της μὲ τίτλο: *Οἱ τελευταῖοι ἦλοι ἑνὸς μαρτυρίου*, καὶ συνέχιζε: *Μαρτύριον* (ὑπέστη) *καὶ ὁ Βασιλεύς. Ἀλλὰ γίνεται σεπτοτέρα ἡ αἴγλη τοῦ μαρτυρίου εἰς τὸ Τίμιον Μέτωπόν Του... Μετὰ τὴν παραδοχὴν αὐτῶν τῶν τελευταίων φρικτῶν καὶ ἀνυποφόρων ἀξιώσεων τῆς Ἀντάντ, καρφώνονται ἴσως οἱ τελευταῖοι ἦλοι ἑνὸς μαρτυρίου Βασιλικοῦ, χρησίμου ἐν τούτοις καὶ διὰ τὴν χώραν Του καὶ διὰ τὴν δόξαν τοῦ ἑαυτοῦ του εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους.* Γιὰ τὴν *«Ἤπειρο», παρήγορος ἐλπὶς* -τίτλος νέου ἄρθρου- βρισκόταν στὰ λόγια τοῦ βασιλιᾶ κατὰ τὸ ἀνακτορικὸ συμβούλιο, ποὺ ἔκανε ἀποδεκτὲς τὶς συμμαχικὲς ἀξιώσεις: *Ἕνα ἐπεισόδιον εἶναι κι αὐτό*, εἶπεν *ὁ Μέγας, ὁ Μέγιστος τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων Βασιλεὺς* καὶ πρόσθεσε: *Θὰ παρέλθῃ καθὼς καὶ τὰ γενόμενα καὶ τὰ γενησόμενα.* Οἱ βασιλικὲς προβλέψεις ἦταν λανθασμένες. Τὸ *ἐπεισόδιον* συγκλόνισε τὸ βασιλικὸ θρόνο ἀπὸ τὰ θεμέλια, πλησίαζε ὁ καιρὸς ποὺ ὁ Κωνσταντῖνος θάπαιρνε τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας. Ἡ λατρεία πάντως τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ κόσμου πρὸς τὸ βασιλιὰ εἶχε φτάσει στὸ κατακόρυφο. Ὁ Χατζῆς εἶχε χάσει κάθε αἴσθημα μέτρου στὴν ἐκδήλωση τῆς λατρείας αὐτῆς. Τὸ αἴσθημα τοῦ μέτρου εἶχε χάσει, φαίνεται κι ὁ *Ταχυδρόμος*, ὅταν ἔγραφε πὼς ἦταν σωστὴ ἡ ἐπέμβαση τῆς Entente, *γιατὶ ἡ ἑλληνικὴ οὐδετερότης κατήντησε πόρνη.* Τὴν ἄλλη μέρα πῆρε ἀπάντηση, σὲ ἴδιο ἐκφραστικὸ ἐπίπεδο, ἀπὸ τὸν Χατζῆ: *Τραχεῖα ἡ λέξις*, σημείωνε, *ἀλλ' ἀφοῦ ἡ ἐγχωρία συνάδελφος τὴν εἶπεν, ἔπρεπε νὰ τὴν συμπληρώσῃ: Ἄνευ προαγωγοῦ δραστηρίου, πόρνη δὲν ὑπάρχει.* Καὶ προαγωγό, φαινόταν καθαρά, ἐννοοῦσε τὸ Βενιζέλο. Σὲ τέτοιο ἐπίπεδο θὰ κινεῖται ἡ πολιτικὴ διαμάχη ἀπὸ τὶς στῆλες τοῦ γιαννιώτικου τύπου τοὺς ἑπόμενους μῆνες.

Οἱ βενιζελικοὶ πανηγύριζαν γιὰ τὴν κυβερνητικὴ μεταβολὴ καὶ διαλαλοῦσαν στοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων πὼς *ἦρθε ἡ ὥρα τους. Ὑπῆρχε* -ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς- *κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς βαληλίας τοῦ Ὀσμὰν πασᾶ, ἡ περίφημη πόρνη Χαρίκλω, εὐνοούμενη τοῦ πασᾶ, ποὺ ἔλυνε κι ἔδενε. Ὅποιος ἤθελε νὰ ζητήσει κάτι τὸ ζητοῦσε ἀπὸ τὴ Χαρίκλω καὶ τὸ σόϊ της καὶ γινόταν. Οἱ συγγενεῖς της διαλαλοῦσαν παντοῦ ὅτι: «δόξα νάχει ὁ Θεός, εἴδαμε μέρα καλὴ στὰ σπίτια μας, εἴμαστε κι ἐμεῖς καὶ ἡ Χαρίκλω στὶς δόξες μας». Τὸ βράδυ τῆς ἐπίδοσης τῆς συμμαχικῆς νότας πρὸς τὴν κυβέρνηση* -συνέχιζε ὁ Χατζῆς στὸ χρονογράφημά του- *ἔντονος διάλογος ξέσπασε στὴν πλατεῖα μεταξὺ δύο ἀντιφρονούντων: —Δὲν ντρέπεσθε, αὐτὸν τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ κράτους;* διαμαρτυρόταν *ὁ ἀντιβενιζελικός. —Ὄχι*, ἀπαντοῦσε *ὁ βενιζελικός, δὲν ντρεπόμασε καθόλου. Μὴ ζηλεύετε, εἴμαστε στὶς μέρες μας καὶ στὴ βασιλεία μας. Τώρα θὰ λογαριαστοῦμε καλά! «Τὰ ἴδια ὅπως καὶ ἡ Χαρίκλω»*, συμπέρανε ὁ Χατζῆς.

Πόσο εἶχε προχωρήσει ἡ κατάλυση τοῦ κράτους, ἀποδεικνύει τὸ περιστατικὸ μὲ τὸν ἄγγλο πρόξενο στὰ Γιάννινα. Μετὰ τὴν κυβερνητικὴ μεταβολή, ἄρχισαν νὰ μπαίνουν στὴν Ἑλλάδα ἄλευρα καὶ τρόφιμα. Ὁ πρόξενος μ' ἔγγραφό του γνώριζε στὸν πρόεδρο τοῦ ἐμπορικοῦ συλλόγου ὅτι ἐπειδὴ ἐπρόκειτο οἱ πρόξενοι τῆς Entente νὰ κάνουν ἔλεγχο (κοντρὸλ) στὴ διανομὴ τῶν τροφίμων, οἱ ἔμποροι ἔπρεπε νὰ συνεννοοῦνται ἀπ' εὐθείας μὲ τὸν ἴδιο. *Ἔπρεπε νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τὴ νομαρχία καὶ τὶς ἀστυνομικὲς ἀρχές, ἀντέτεινε ἡ Ἤπειρος, ἡ ἐνέργειά του ἀποτελοῦσε ὠμὴ ἐπέμβαση.* Καὶ ἦταν.

Παράλληλα μὲ τὶς κατηγορίες γιὰ μάρκα, χρυσὲς λίρες καὶ φράγκα, στὰ μέσα Ἰουνίου ἐμφανίστηκε στὰ Γιάννινα, πιθανὸν κι ἀλλοῦ, μιὰ ἄλλη μορφὴ κατηγοριῶν, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀντιβενιζελικῶν αὐτὴ τὴ φορά, ποὺ ἀποκαλοῦσαν τοὺς βενιζελικοὺς *χαφιέδες* τῶν συμμαχικῶν ὑπηρεσιῶν· οἱ δεύτεροι ἀντιδροῦσαν ἔντονα, τοὺς ἐνοχλοῦσαν πολὺ οἱ χαρακτηρισμοί. *Γιατὶ ταράττεται καὶ χολοσκάγει ἡ ἐγχωρία συνάδελφος, ρωτοῦσε ὁ Χατζῆς, ὅταν ἀκούει περὶ «χαφιέδων»; Χαφιὲς παντοῦ λέγεται ὁ ἄνθρωπος ὁ προδίδων εἴτε τὸ κράτος του, εἴτε τὸν ὁμοιόν του, διὰ νὰ τὸν καταστρέψῃ καὶ νὰ τὸν βλάψῃ, «χαφιὲς» σημαίνει ἐπικίνδυνον κάθαρμα γλῦφον τοὺς πόδας ἰσχυρῶν, ἵνα διὰ τοῦ ἱδρῶτος τῶν ποδῶν τοὺς ὁποίους γλύφει, δηλητηριάσῃ καὶ φονεύσῃ ὁμοίους του καὶ ὁμοεθνεῖς του. Ἔχει ν' ἀναφέρῃ ἡ συνάδελφος κατὰ τοὺς 15 μῆνες, μὴ βενιζελικῆς κυβερνήσεως, κανένα βενιζελικόν, παρ' ὅλα τὰ διαπραχθέντα ἐγκλήματα κατὰ τοῦ καθεστῶτος, νὰ στενάξῃ εἰς τὰς φυλακάς; Ἔχει ν' ἀναφέρῃ ἐδῶ κανέναν παθόντα ἢ πειραχθέντα εἰς τίποτε; Ἡμεῖς ἀντιθέτως ἔχομεν τουφεκισθέντας ἀπὸ τοὺς Συμμάχους Ἕλληνας ἐξ ἀφορμῆς τῶν «χαφιέδων»., Ἔχομεν λιμοκτονοῦσαν τὴν Β. Ἤπειρον, ἐξ ἀφορμῆς τῶν «χαφιέδων», ποὺ διέδιδαν εἰς κύκλους διπλωματικοὺς ὅτι δῆθεν χιλιάδες σάκκοι ἀλεύρων διοχετεύονταν στὸ Βεράτι κι ἀλλοῦ* (ὅπου ἦταν Αὐστριακοί), *ὅταν πέραν ἀπὸ τὸ Καλμπάκι δὲν βρισκόταν οὔτε ὀκὰ ψωμιοῦ. Ἔχομεν ἐπίσημα τηλεγραφήματα δοθέντα στοὺς ξένους ἀπὸ τοὺς «χαφιέδες». Ἂς μὴν ταράσσεται, λοιπόν, ἡ συνάδελφος ὅταν γίνεται λόγος περὶ «χαφιέδων». Ὑπάρχουν ἄλλοι ἔχοντες κάθε δικαίωμα ν' ἀγανακτήσουν ὅταν «ἀνεγνωρισμέναι καὶ ἐστιγματισμέναι πομπαὶ» κάθωνται, κατὰ τὴν παροιμίαν, στοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων καὶ ξομπλιάζουν τοὺς διαβάτας, παρόμοια ὅπως φλυαροῦν καὶ τὰ γυναικάρια τῶν χαμαιτυπείων, ὅταν κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρά των περνοῦν οἱ τίμιες γυναῖκες!* Λόγια βαρειά.

Δόθηκε, βέβαια, ἀπάντηση ἀπὸ τὸν *Ταχυδρόμο*, πολὺ ἤπια ὅμως κι ἀτολμη. *Εἴδετε τὸ θράσος τῶν Γουναρικῶν;* ἔγραφε. *Λέγουν πὼς ἡμεῖς οἱ Φιλελεύθεροι εἴμεθα χαφιέδες. Κι αὐτὸ τὸ ψέμα ἔπρεπε νὰ τὸ προσθέσουν εἰς τὰ τόσα των ἄλλα. Ἀλλὰ δὲν μᾶς ὀνομάζουν κανένα; Μία συμβουλὴ ἔχουμε νὰ τοὺς ποῦμε γιὰ τὸ καλόν των. Ἂς μὴ σκαλίζουν πολὺ τὸ ζήτημα τῶν χαφιέδων, γιατὶ καθὼς λέγει ἡ δημώδης παροιμία, ἡ ὄρνιθα σκαλίζοντας ἔβγαλε τὰ μάτια της* (12-6-1916).

Ἡ Entente στὴ διακοίνωσή της εἶχε ζητήσει καὶ τὴ διενέργεια ἐκλογῶν, ὅρο ποὺ ἡ νέα κυβέρνηση Α. Ζαΐμη ἀποδέχτηκε. Ἄρχισαν ἔτσι καὶ τὰ Γιάννινα οἱ προεκλογικὲς προετοιμασίες, μόνο ποὺ αὐτὴ τὴ φορὰ οἱ ἐκλογὲς δὲ θὰ γίνονταν, τὰ γεγονότα πῆραν ἄλλη τροπή, ἀλλὰ κι οὔτε οἱ Σύμμαχοι τὶς ἤθελαν, φοβοῦνταν καταψήφιση τοῦ Βενιζέλου, λόγω τῆς προπαγάνδας τῶν *ἐπιστράτων*. Ἀπὸ τὰ πρῶτα κι ὅλας συνθήματα ποὺ κυκλοφόρησαν οἱ ἀντιβενιζελικοὶ στὰ Γιάννινα καὶ παντοῦ ἦταν: Καταψηφίστε τὸ Βενιζέλο, γιατὶ ἂν ἔρθει στὴν ἐξουσία θὰ κάνει πάλι γενικὴ ἐπιστράτευση. Εἶναι ὕπουλο σύνθημα, σχολίαζε ὁ *Ταχυδρόμος*, *ψευδέστατον*, δὲν ὑπάρχει τέτοια σκέψη στὸ Βενιζέλο. Δὲν ἦταν ὅμως καὶ τόσο εὔκολο νὰ πείσεις τὸν κόσμο ὅτι δὲ θὰ γινόταν ἐπιστράτευση, ὅταν ὅλοι ἤξεραν πὼς ὁ Βενιζέλος ἤθελε νὰ μπεῖ καὶ ἡ Ἑλλάδα στὸν πόλεμο καὶ ἔξοδος, χωρὶς στρατό, δὲ μποροῦσε νὰ γίνει. Ὁ Γ. Βλαχλείδης σὲ ἐκτενὲς ἄρθρο του, μὲ τίτλο: *Φαυλοκρατικὰ ψεύδη*, ἀνέλαβε νὰ διαλύσει τὴ σύγχυση, εἶναι ἀμφίβολο ἂν τὰ κατάφερε. Κατηγόρησε τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς γιὰ τὶς φῆμες ποὺ κυκλοφοροῦσαν καὶ συνοψίζονταν στὸ σύνθημα: *Ὅσοι θὰ ψηφίσετε τὸν κ. Ἐλευθέριον Βενιζέλον, θὰ ψηφίσητε τὸν πόλεμον, ὅσοι θέλετε εἰρήνην καταψηφίσατε τοὺς Φιλελευθέρους. Ὁ Βενιζέλος*, τόνιζε ὁ Βλαχλείδης, *ἔχει ἰσχυρὰν πολιτικὴν διαίσθησιν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προτείνῃ τώρα ἀμέσως πόλεμον, ἐρχόμενος ἀντιμέτωπος τῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς γνώμης τοῦ Στέμματος. Ἔξοδος τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς οὐδετερότητος εἶναι δυνατὴ μόνον ἂν συμφωνήσουν ἀμφότεροι οἱ παράγοντες, ὁ Βενιζέλος καὶ ὁ Βασιλεύς. Τοῦτο θὰ συμβῇ πιθανώτατα, εὐθὺς ὡς ὁ εὐρωπαϊκὸς πόλεμος λάβῃ ὁριστικὴν τροπὴν ὑπὲρ τῆς Συνεννοήσεως* (Entente). Οἱ ἐκλογὲς -τὸ συνειδητοποιοῦσαν τώρα οἱ Φιλελεύθεροι- ἀποτελοῦσαν δίκοπο μαχαίρι. Μπροστὰ στὸν κίνδυνο νὰ τὶς χάσουν, ἀπὸ τὰ διαβρωτικὰ συνθήματα τῶν ἀντιπάλων τους γιὰ εἰρήνη, δὲ μιλοῦσαν πιὰ γιὰ ἄμεση ἔξοδο τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο, ἀλλὰ στὸ μέλλον... κι ὅταν... Τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τὶς ὑπαναχωρήσεις ἡ ματαίωση τῶν ἐκλογῶν.

Κι ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἀγωνίζονταν νὰ λύσουν τὶς πολιτικὲς διαφορές τους μὲ κραυγὲς καὶ ἐξαλλοσύνες, ἡ Ἰταλία καραδοκοῦσε. Δὲν ἦταν ἐξάλλου μακρυά, στὴν Αὐλώνα καὶ τοὺς Ἁγίους Σαράντα ἀποβίβαζε ἢ μετακινοῦσε στρατεύματα, δῆθεν γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Αὐστριακούς, ποὺ εἶχαν φτάσει ὡς τὶς γραμμές τους, στὴν πραγματικότητα γιὰ νὰ καταλάβει ὅλη τὴν Ἤπειρο, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ Βόρειο. Τὴν εὐκαιρία νόμισε πὼς τὴ βρῆκε μὲ τὴν ἐπίδοση τῆς διακοίνωσης πρὸς τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἀπὸ τοὺς πρεσβευτὲς τῶν Ἀγγλογάλλων. Ἐπέδωσε, λοιπόν, κι αὐτὴ διακοίνωση πρὸς τὴν κυβέρνηση Ζαΐμη, στὴν ὁποία ὑπογράμμιζε πὼς συμμετέχει στὸ διάβημα τῶν ἄλλων πρεσβευτῶν κι ἀπαιτοῦσε ταυτόχρονα νὰ ἐφαρμοστεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἀποστράτευση καὶ στὴ Β. Ἤπειρο, τὴν ὁποία

κατεῖχε προσωρινὰ ὁ ἑλληνικὸς στρατός. Παρόλη τὴ δύσκολη κατάσταση στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ νέα κυβέρνηση, ἔδωσε τὴ δέουσα ἀπάντηση: *Δὲν μποροῦσε νὰ διατάξη ἀποστράτευση στὴ Β. Ἤπειρο, γιατὶ κανένας λόγος δὲν ἐπέτρεπε κάτι τέτοιο. Ἐξάλλου ὁ ὁριστικὸς διακανονισμὸς τοῦ ζητήματος ἀποτελοῦσε διπλωματικὸ θέμα γιὰ τὸ μέλλον.* Ἀναδιπλώθηκαν προσωρινὰ οἱ Ἰταλοί, ἀλλὰ δὲ σταμάτησαν. Θὰ κατέβαιναν καὶ νοτιότερα, οἱ κακὲς μέρες γιὰ τὴν Ἤπειρο δὲν εἶχαν τελειώσει. Ἀκόμα καὶ σήμερα ἡ Ἰταλία, εἴτε ὡς κράτος, εἴτε ὡς Βατικανό, ἐξακολουθεῖ νὰ δημιουργεῖ προβλήματα στὴν Ἑλλάδα. Νὰ σημειωθεῖ ἀκόμα πὼς οἱ πρόξενοι τῆς Entente στὰ Γιάννινα ἐγκατέστησαν στὸ Ἀργυρόκαστρο ἕνα μόνιμο Ἰταλὸ ἀξιωματικό, ὡς ἀντιπρόσωπό τους, ἐλεγκτὴ δῆθεν, γιὰ τὴ διανομὴ δωρεὰν ἀλεύρων στοὺς κατοίκους. Ἦταν ἕνα νέο βῆμα ἰταλικῆς διείσδυσης, προστέθηκε στὸ ἄλλο, ὅταν γέμισαν τὰ Γιάννινα ἀπὸ ἐμπορικοὺς ὑπαλλήλους τοῦ ἰταλικοῦ προξενείου.

Στὸ πλαίσιο τῶν δραστηριοτήτων τῆς Entente ν' ἀντικαταστήσουν στελέχη τῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς διοίκησης ποὺ δὲν ἦταν ἀρεστὰ σ' αὐτούς, τοποθετεῖται καὶ ἡ προσπάθεια τῶν προξένων της στὰ Γιάννινα ν' ἀπομακρύνουν τὸ νομάρχη. Ὁ νομάρχης, ὅμως, δὲν ἦταν τυχαῖος. Ἦταν μιὰ προσωπικότητα κι εἶχε προσφέρει πολλὰ στὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση. Ἐπρόκειτο γιὰ τὸ στρατιωτικὸ Ἀθανάσιο Σουλιώτη-Νικολαΐδη, ἀπόγονο σουλιώτικης οἰκογένειας, καθηγητὴ στὴ σχολὴ Εὐελπίδων, στέλεχος τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα, στενὸ συνεργάτη τοῦ Ἴωνα Δραγούμη, πολεμιστὴ στοὺς βαλκανικοὺς πολέμους καὶ συγγραφέα. Ὅταν ἔγιναν γνωστὲς οἱ παρασκηνιακὲς ἐνέργειες γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του, οἱ πρόεδροι τῶν συντεχνιῶν καὶ τῶν σωματείων ἀντέδρασαν καὶ διαδήλωσαν τὴν ἀπόφασή τους ν' ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴν παραμονή του. Ὁ *Ταχυδρόμος*, παρότι ἐκφραζόταν κολακευτικὰ γιὰ τὸ νομάρχη, κατέκρινε τὴν πρωτοβουλία τῶν συντεχνιῶν ὡς κομματικὴ ἐνέργεια. Τελικὰ ὁ νομάρχης θ' ἀπομακρυνόταν.

Ο Πέτρος λυπόταν γιὰ τὸ κατρακύλισμα ποὺ εἶχε πάρει ὁ τύπος, ἀκόμα κι ὁ φίλος του, ὁ κὺρ Γιώργης εἶχε παρασυρθεῖ στὸν ὀλισθηρὸ δρόμο, θὰ πήγαινε πάλι νὰ τὸν δεῖ, ἴσως τὸν ἔπειθε νὰ ξαναβρεῖ τὸν παλιό ἑαυτό του. Μὲ δέος συλλογιζόταν πὼς ὁ λόγος τῶν ἐφημερίδων εἶχε μεταφερθεῖ καὶ στὴν οἰκογένειά του, ὁ Δημήτρης κι ὁ Βασίλης, ὅταν συζητοῦσαν γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση καὶ τὸν πόλεμο, δὲν πάλευαν τίμια, δὲν προσπαθοῦσαν νὰ βροῦν τὴν ἀλήθεια, ὑβρίζονταν. Οἱ λέξεις *πόρνες, προδότες, χαφιέδες, πουλημένοι* κι ἄλλες παρόμοιες, κάποτε καὶ χειρότερες, ἦταν ἡ βάση τοῦ λεξιλογίου ποὺ χρησιμοποιοῦσαν, οἱ γυναῖκες ποὺ τὶς ἄκουγαν ἔμειναν κατάπληκτες, ἀναγκάζονταν νὰ σηκωθοῦν ἀπὸ τὸ τραπέζι ἢ ἀπὸ τὸ δωμάτιο ὅπου γινόταν ἡ συζήτηση, πῶς εἶχαν καταντήσει ἔτσι, ἄντρες πιά, ὁ Δημήτρης μὲ γυναίκα καὶ παιδί, *χάλασε ὁ κόσμος*, μουρμούριζαν. Ὁ Πέτρος σὲ τέτοιες συζητήσεις, ἔμεινε σιωπηλός, μὲ καρδιὰ γεμάτη πίκρα. Δὲν τολμοῦσε νὰ πεῖ τὴ γνώμη του, φοβόταν τὴν παρεξήγηση, κάποιον

θὰ δυσαρεστοῦσε ἂν ἔλεγε τὴν ἀλήθεια, κι οἱ δυὸ γυιοί του εἶχαν φανατιστεῖ σὲ βαθμὸ ἀπίστευτο, δὲν ὑπῆρχαν γιαυτοὺς ἐνδιάμεσες ἀποχρώσεις, μόνο δυὸ ἄκρα ἀντίθετα κι ἀσυμβίβαστα. Ἔφταιγαν οἱ ἐφημερίδες, συλλογιζόταν ὁ Πέτρος, αὐτὲς τοὺς συνήθισαν στὸ ὑβρεολόγιο, εἶχε κι ὁ κὺρ Γιώργης εὐθύνη γιαυτό.

Πῆγε στὸ τυπογραφεῖο του τὸ ἀπόγευμα τῆς ἄλλης μέρας. Ἤθελε κάτι ἀκόμα νὰ τοῦ πεῖ. Δὲν εἶχαν περάσει οὔτε δεκαπέντε μέρες ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Γερβάσιου κι ὅλοι τὸν εἶχαν ξεχάσει. Στὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο, κόσμος πολὺς ἔμπαινε κι ἔβγαινε, ὁ Πέτρος κατέβαινε συχνὰ καὶ τὰ ἔβλεπε, ὅλα τὰ δωμάτια ἦταν γεμάτα καὶ τὸ μόνο ποὺ συζητοῦσαν ἦταν πῶς νὰ μεθοδεύσουν τὴν ἐκλογὴ νέου δεσπότη, τὸν εἶχαν ἤδη ἐπιλέξει, ἦταν ὁ ἐπίσκοπος Δωδώνης Πανάρετος, ἄνθρωποί του συγκεντρώνονταν στὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο. Ὅταν ὁ Πέτρος κατάλαβε τὶ γινόταν δὲν ξαναπάτησε. Καλὸς κληρικὸς ἦταν ὁ Πανάρετος, θὰ μποροῦσε νὰ ποιμάνει μιὰ μικρότερη μητρόπολη, ὄχι ὅμως τῶν Ἰωαννίνων, αὐτὴ χρειαζόταν ποιμενάρχη στιβαρό, ἀποφασιστικό, ἀγωνιστή, ὁ Πανάρετος δὲν εἶχε τέτοιες ἀρετές, θὰ γινόταν ἔρμαιο ὅσων πάσχιζαν γιὰ τὴν ἐκλογή του· δὲ μπόρεσε ν' ἀντισταθεῖ στὴν ἐπιρροὴ τῆς *αὐλῆς* ὁ πεισματάρης καὶ ἱκανότατος Γερβάσιος, θὰ τάβγαζε πέρα ὁ Πανάρετος; *Πρέπει νὰ ξέρει ὁ κὺρ Γιώργης τὶ γίνεται, ἔχει καθῆκον νὰ ἐπέμβει καὶ νὰ πεῖ τὴ γνώμη του,* συλλογίστηκε ὁ Πέτρος.

Ὁ Χατζῆς ἦταν ἐκεῖ, μουντζουρωμένος μὲ τὶς μελάνες τοῦ τυπογραφείου, τὴ μιὰ ἔγραφε, τὴν ἄλλη στεκόταν ὄρθιος μπροστὰ στὴν κάσα γιὰ νὰ συνθέσει κάτι, ὅπως αὐτὸς τὸ ἤθελε, δὲ μποροῦσε νὰ σταθεῖ σ' ἕνα μέρος. Δέχτηκε τὸν Πέτρο, μ' ἐγκαρδιότητα, ὅπως πάντα, *γιατὶ δὲν ἔφερες καὶ τὸ Δημήτρη,* παρατήρησε· *ὁ Δημήτρης δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ ἤξερες, φταῖς ἐσύ,* ἀπάντησε ὁ Πέτρος. *Ἐγώ;* ἀπόρεσε ὁ Χατζῆς, *γιατὶ φταίω ἐγώ; —Πάει κι ἐσὺ χάλασες κὺρ Γιώργη, ἔγινες ἄλλου εἴδους δημοσιογράφος, δὲν εἶσαι ὁ ἴδιος μ' ἐκεῖνον ποὺ ξέραμε, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Τούρκων ἀκόμα, ἐγὼ πολλὲς φορὲς δὲ μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς ὅσα δημοσιεύεις βγαίνουν ἀπὸ τὸ χέρι σου. —Ἔχεις δίκιο Πέτρο, ἀνήκεις στὴ βενιζελικὴ φάρα, εἶσαι ἄρρωστος, δὲ μπορεῖς νὰ καταλάβεις ποῦ ὁδηγεῖ τὸν τόπο αὐτὸς ὁ δαίμονας... —Πιστεύω στὸ Βενιζέλο,* ἀπάντησε ὁ Πέτρος, *ἀλλὰ δὲ θεωρῶ πὼς ὅλα ποὺ λέει ἀποτελοῦν ἀλήθειες ποὺ δὲν ἐπιδέχονται ἀμφισβήτηση. Τὸν διαβάζω, κρίνω καὶ διαλέγω ὅσα εἶναι σωστά, τὰ ἄλλα τὰ πετῶ. Ἔτσι ἔπρεπε καὶ σὺ νὰ κάνεις, αὐτὴ εἶναι ἡ ταπεινὴ γνώμη μου. Χτύπησε ὅσα δὲν συμφέρουν τὴν πατρίδα καὶ πὲς ἕνα καλὸ λόγο γιὰ ὅσα σωστὰ διακηρύσσει. —Τίποτα σωστὸ δὲν βγαίνει αὐτὸ τὸν καιρὸ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Βενιζέλου. Ἄλλα πίστευα κι ἐγώ, φαίνεται ὅμως πὼς ἦρθε ἀπὸ τὴν Κρήτη γιὰ νὰ καταστρέψει τὴν Ἑλλάδα. Θέλει νὰ διώξει τὸν Κωνσταντῖνο καὶ φοβοῦμαι πὼς θὰ τὰ καταφέρει, ἔχει ἰσχυροὺς προστάτες, γιὰ δυὸ πράγματα ἀγωνίζεται: νὰ ἱκανοποιήσει τὸ πάθος του ἐξουδε-*

τερώνοντας τὸ βασιλιά, καὶ τὴ φιλοδοξία του, μὲ τὸ νὰ γίνει πάλι κυβερνήτης. Γιὰ νὰ τὸ πετύχει ἔγινε δοῦλος τῶν Ἀγγλογάλλων, ὅ,τι θέλουν αὐτοὶ γίνεται, αὐτὸς τοὺς βοηθάει ἀπὸ τὰ παρασκήνια... —Ἔκανε κι ὁ Κωνσταντῖνος λάθη, παρατήρησε ὁ Πέτρος, ἐπέτρεψε στοὺς Βούλγαρους νὰ μποῦν στὴν Ἑλλάδα, ἔλα τώρα νὰ τοὺς βγάλεις ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ἔδωσε ὅπλα στὸ Βενιζέλο νὰ τὸν πολεμάει... Ὁ Χατζῆς δὲν ἀπάντησε ἀμέσως, συλλογιζόταν. —Οἱ Βούλγαροι, μουρμούρισε, σταμάτησε πάλι, οἱ Βούλγαροι, εἶπε τέλος, εἶναι τὸ πιὸ χειρότερο πράγμα ποὺ ἔγινε στὴν Ἑλλάδα, πῶς τὸ ἐπέτρεψε ὁ Κωνσταντῖνος, δὲν ἀναλογίστηκε τὶς συνέπειες; —Ἂς ὄψεται ὁ Κάιζερ, παρατήρησε ὁ Πέτρος, αὐτὸς τὸν παρέσυρε... —Μπορεῖ νάχεις δίκιο, παραδέχτηκε ὁ Χατζῆς, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὀχυρώνονται πίσω ἀπ' αὐτὸ οἱ Ἀγγλογάλλοι καὶ νὰ καταλύουν τὸ κράτος, νὰ μᾶς κλείνουν τὶς θάλασσες γιὰ νὰ πεθάνουμε ἀπὸ τὴν πείνα, νὰ μᾶς σκοτώνουν, νὰ μᾶς παρακολουθοῦν, γυρίσαμε στὴν ἐποχὴ τοῦ Χαμίτ, τὰ ἐγκρίνεις αὐτά; —Καὶ βέβαια ὄχι, παρατήρησε ὁ ἄλλος, κι ἐγὼ ἂν ἤμουν δημοσιογράφος θὰ τὰ κατάγγειλα, μὲ θάρρος κι ἀποφασιστικότητα, ὄχι ὅμως μὲ ὕβρεις, δὲν ξέρω ἂν δὲν τὸ καταλαβαίνεις, αὐτὸ κάνεις κὺρ Γιώργη μὲ τὰ ἄρθρα καὶ τὰ σχόλιά σου... —Καὶ πῶς θέλεις νὰ ἀπαντῶ Πέτρο, ὅταν καθημερινὰ μοῦ σέρνουν τὰ χίλια δυό, προδότη καὶ πουλημένο μὲ ἀνεβάζουν καὶ μὲ κατεβάζουν, ποιόν; ἐμένα, ποὺ ἔβαλα τὸ κεφάλι μου στὸ ντουρβά, γιὰ νὰ γίνει ἡ Ἤπειρος ἐλεύθερη, τὰ ξέρεις καλὰ ὅλα, κι ἔρχονται τώρα οἱ ἄκαπνοι, οἱ ὑπηρέτες τῶν Τούρκων, αὐτοὶ ποὺ εὔχονταν νὰ μὴν ἐλευθερωθεῖ ποτὲ ἡ πατρίδα μας γιὰ νὰ πλουτίζουν, σήμερα ἔγιναν τσιράκια τῆς Entente πάλι γιὰ τὰ χρήματα ἢ γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς φιλοδοξίες τους, κι ἔρχονται νὰ διδάξουν ἐμένα πατριωτισμὸ καὶ καθῆκον, ἐξαπολύοντας καθημερινὰ ὀχετοὺς ὕβρεων, γιὰ μένα καὶ τὴν ἐφημερίδα μου, κι ἐσὺ θέλεις νὰ τοὺς φέρνομαι εὐγενικά; Ὄχι Πέτρο, δὲν ἔχασα τὸν ἀντρισμό μου, θὰ τοὺς πολεμήσω μὲ τὸ κεφάλι ψηλά, χρησιμοποιώντας τὰ δικά τους ὅπλα... Ὁ Χατζῆς ἦταν καὶ πάλι ἕξαλλος, ὁ Πέτρος εἶχε θίξει τὶς πιὸ εὐαίσθητες χορδὲς τῆς πίστης καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ του. Χρειάστηκε κόπο νὰ τὸν καθησυχάσει καὶ νὰ τὸν ὑποχρεώσει νὰ καθήσει στὴν καρέκλα. Ὅταν ἠρέμησε κάπως, μίλησε ὁ Πέτρος: —Καταδικάζω τοὺς ἀντιπάλους σου, κὺρ Γιώργη, ποὺ σὲ μεταχειρίζονται ἔτσι, πιστεύω ὅμως πὼς θὰ τοὺς ἀποστόμωνες, χρησιμοποιώντας τὰ παλαιὰ καλά σου ὅπλα, θὰ τοὺς δίδασκες καὶ ἦθος δημοσιογραφικό, τὸ ἔχουν ἀνάγκη. Ὁ Χατζῆς δὲν ἀπάντησε, ἦταν φανερὸ πὼς εἶχε κουραστεῖ, οὔτε τὸ τσιγάρο δὲ μποροῦσε ν' ἀνάψει, τὰ χέρια του ἔτρεμαν. Ὁ Πέτρος κατάλαβε πὼς ἔπρεπε ν' ἀλλάξει κουβέντα, ἡ συζήτηση γιὰ τὰ πολιτικὰ ἀποτελοῦσαν μεγάλη δοκιμασία, ἦρθα καὶ γιὰ κάτι ἄλλο κὺρ Γιώργη, γιὰ τὴ Μητρόπολη, νὰ τὸ πῶ ἢ νάρθω κάποια ἄλλη μέρα νὰ τὸ κουβεντιάσουμε, εἶπε σιγὰ ὁ Πέτρος. —Τί συμβαίνει μὲ τὴ Μητρόπολη, σήκωσε τὸ κεφάλι του ὁ Χατζῆς, ζωήρεψε ἡ φωνή του, τί μαγειρεύουν; —Σωστὰ τὸ εἶπες, μαγειρεύουν, πα-

ρατήρησε ὁ Πέτρος, *ὁ Πανάρετος εἶναι ὁ ἀρχιμάγειρας, μαζεύονται ἐκεῖ πολλοί, σοφίζονται τρόπους νὰ πείσουν τὸ Πατριαρχεῖο νὰ προχωρήσει γρήγορα στὴν ἐκλογὴ νέου δεσπότη, τοῦ Πανάρετου φυσικά. —Ἔ, ὄχι κι ὁ Πανάρετος μητροπολίτης Ἰωαννίνων*, πετάχτηκε καὶ πάλι ἐπάνω ἀγαναχτισμένος ὁ Χατζῆς, *ὄχι κι ὁ Πανάρετος*, ἐπανέλαβε. *Θὰ συγκεντρώσω κι ἄλλες πληροφορίες καὶ θὰ γράψω, εἶναι ἀνάγκη τὰ Γιάννινα νὰ ἔχουν ἄξιο δεσπότη, δὲ θὰ τοὺς ἀφήσω νὰ κάνουν ὅ,τι θέλουν, νάσαι ἥσυχος.* Ὁ Πέτρος σκέφτηκε πὼς ἦταν ὥρα νὰ φύγει. Εἶπε ἐκεῖνα ποὺ ἤθελε, δὲν ἔπρεπε νὰ στενοχωρήσει περισσότερο τὸν κὺρ Γιώργη, σήκωνε τὶς εὐθύνες μιᾶς ὁλόκληρης παράταξης στοὺς ὤμους του, ἦταν καὶ φιλάσθενος, οἱ ψυχικὲς δοκιμασίες καταστρέφουν τὴν ὑγεία περισσότερο ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες, τὸν χαιρέτησε κι ἔφυγε. Γιὰ ἱκανὸ δεσπότη ἦταν σίγουρος ὁ Πέτρος πὼς θ' ἀγωνιζόταν ὁ Χατζῆς, δὲν πολυπίστευε ὅμως πὼς θὰ χρησιμοποιοῦσε ἠπιότερη καὶ εὐπρεπέστερη γλώσσα στὰ κείμενά του. Καὶ νάθελε ν' ἀγιάσει, δὲν τὸν ἄφηναν οἱ διαβόλοι... Οἱ Γιαννιῶτες συνάδελφοί του, ποὺ εἶχαν δουλέψει καὶ στὴν ἐφημερίδα του, θὰ τὸν ἐρέθιζαν, θὰ τὸν ἔκαναν ἔξαλλο, ὅπως ἀποδείκνυε ἡ γραφή του...

Ἡ πνευματικὴ κίνηση στὰ Γιάννινα αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἦταν ἀνύπαρκτη. Ὅλα τὰ εἶχε καλύψει ὁ πόλεμος, ἡ ἐσωτερικὴ κατάσταση τῆς Ἑλλάδας, ποιὸς νὰ σκεφτεῖ τώρα γιὰ πνευματικὲς ἀνατάσεις καὶ τέτοιες λεπτομέρειες; Μόνη δαση ἀποτελοῦσαν τὰ παλαιὰ ποιήματα τοῦ Γ. Χατζῆ-Πελλερὲν στὴν *Ἤπειρο* καὶ τὰ καλὰ χρονογραφήματα ποὺ ἀναδημοσίευαν οἱ ἄλλες ἐφημερίδες, ἀπὸ τὶς ἀθηναϊκές. Ἦταν, λοιπόν, φυσικὸ νὰ θεωρηθεῖ ὡς πνευματικὸ γεγονός, στὰ τέλη Μαΐου, ἡ ἀπαγγελία ποιημάτων τοῦ Πολέμη, τοῦ Δροσίνη, τοῦ Στρατήγη καὶ τοῦ Κρυστάλλη, ἀπὸ *τὸν ἔξοχον εἰς τὸ εἶδος του καλλιτέχνην* Παπαχρήστου, στὸ καφενεῖο *Ἀβέρωφ*. Ἡ αἴθουσα ἦταν κατάμεστη, ὁ κόσμος ἐνθουσιάστηκε. Εἶχε δίκιο. Γιὰ πολὺ καιρὸ τώρα δὲν ἄκουε τίποτα ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ μάχες, νεκρούς, καταστροφές, μίση, κατηγόριες, διχασμούς, ἡ ποίηση ζωντάνεψε μὲ τὴν ὁμορφιὰ τῶν στίχων λησμονημένες στιγμὲς καλλίτερων ἡμερῶν.- Ἡ ζέστη, ἀφόρητη τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Ἰουνίου, ὁδηγοῦσε πολὺ κόσμο στὸ Μῶλο, ὄχι ὅμως καὶ στὸ Νησί, παραπονοῦνταν οἱ κάτοικοί του, κι ἂς ἦταν δίπλα του τὸ δροσιστικὸ καὶ κρύο νερὸ τῆς *Ντραμπάτοβας*, ἑκατοντάδες βαρέλια ἔρχονταν στὰ Γιάννινα κι ἀγοράζονταν ἀπ' ὅσους εἶχαν ἀκόμα τὶς οἰκονομικὲς δυνατότητες.- Ἡ δουλειὰ στὰ μαγαζιὰ τῆς ἀγορᾶς ἦταν ἐξαντλητικὴ γιὰ ἀφεντικὰ καὶ ὑπάλληλους. Ἄνοιγαν στὶς 5 τὸ πρωῒ καὶ ἔκλειναν στὶς 8 τὸ βράδυ, χωρὶς διακοπή. *Μὰ καλά, γιατὶ δὲν ἐπεκτείνεται ὁ νόμος γιὰ τὶς ἐργάσιμες ὧρες καὶ στὰ Γιάννινα;* ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες. Τὸ αἴτημα ἦταν λογικὸ καὶ ἱκανοποιήθηκε, ὡς ἕνα σημεῖο, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μεσημβρινῆς ἀνάπαυσης. Τὰ καταστήματα θὰ ἔκλειναν στὶς 12.30 καὶ θ' ἄνοιγαν στὶς 2.30. Οἱ δημοσιογράφοι ζητοῦσαν νὰ ρυθμιστεῖ καὶ ἡ πρωϊνὴ ὥρα ἀνοίγματος.- Μὲ κυβερνητικὴ ἀπόφαση τὰ Γιάννινα εἶχαν ὁριστεῖ ὡς ἕδρα τῆς ΙΧης μεραρχίας, ἡ Κέρκυρα τῆς VIIIης καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρο τῆς Χης. Οἱ βουλευτὲς τῆς Ἠπείρου ζήτησαν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, πρὶν διαλυθεῖ ἡ βουλή, νὰ ξαναγυρίσει ἡ ἕδρα τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ στὰ Γιάννινα. Ἡ παρουσία στρατιωτικῶν μονάδων σὲ μιὰ πόλη ἦταν ζήτημα ζωτικῆς σημασίας, γιατὶ συνέβαλε στὴν ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομικῆς της ζωῆς.- Τὸ νέο ξενοδοχεῖο καὶ καφενεῖο τῆς *Μεγάλης Βρεττανίας* διαμαρτυρόταν ἐναντίον τοῦ δήμου, γιατὶ δὲν εἶχε ἴση μεταχείριση μὲ τὸν *Ἀβέρωφ*, στὸ θέμα τῆς τοποθέτησης καθισμάτων στὴν πλατεία, ἂν καὶ εἶχε καταβάλει τὸν *κεκανονισμένον*

φόρον. Ὁ *Ἀβέρωφ*, ἰσχυριζόταν, εἶχε κατακυριεύσει τὴ μισὴ πλατεία μὲ τὶς καρέκλες του, στὴ *Μ. Βρεττανία* μόνο γιὰ μιὰ σειρὰ δόθηκε ἄδεια. Ὁ δήμαρχος ἀπαντοῦσε πὼς δὲν ἦταν δικαιολογημένα τὰ παράπονα, γιατὶ ὁ *Ἀβέρωφ* πλήρωνε φόρο γιὰ περισσότερα καθίσματα, 300 δρχ., ἐνῶ ἡ *Μ. Βρεττανία* μόνο 80. Δὲν ἐπιτρεπόταν ἡ ἀνάπτυξη περισσότερων καθισμάτων, ἐξαιτίας τῆς στενότητας τοῦ χώρου καὶ τῆς μεγάλης κίνησης τῶν ἁμαξιῶν.- Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς διαχείρισης τοῦ τμήματος συσσιτίου, τοῦ παραρτήματος τοῦ *Πατριωτικοῦ συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων Κυριῶν* (πρόεδρος πάντοτε ἡ Ἰουλία Ἀράπη) ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἱδρυσής του ὡς τὶς 10 Μαΐου (*ἔσοδα:* 22.938 δρχ., *ἔξοδα:* 17.481 δρχ.) ἔδειχνε πὼς τὸ ἔργο τοῦ *Συνδέσμου* ἦταν ἀποδοτικό.- Στὶς 11 Ἰουνίου κυκλοφόρησε στὸ Ἀργυρόκαστρο ἡ ὁμώνυμη ἐφημερίδα, μὲ διευθυντὴ τὸν Α. Κοντοφώτη, ἀντιβενιζελικῆς τοποθέτησης, γιὰ ν' ἀντικρούει τὰ ἐπιχειρήματα τῆς βενιζελικῆς *Ἠπειρωτικῆς ἅμυνας* τοῦ Ντίλιου.- Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ἐκμεταλλευόμενη τὸ ἀλληλοφάγωμα τῶν Ἑλλήνων, γνώρισε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μέρες ἀκμῆς. Στὶς 12 Ἰουνίου ἡ ρουμανικὴ σχολὴ Ἰωαννίνων *ἐτέλεσε μετὰ πάσης ἐπισημότητος τὰς ἐπιδεικτικὰς ἐξετάσεις τῶν μαθητῶν της*. Ὅλες οἱ ἀρχὲς ἦταν ἐκεῖ, οἱ καθηγητὲς τῆς Ζωσιμαίας, οἱ πρόξενοι, ὁ δήμαρχος καὶ πλῆθος κόσμου. *Ὅμορφα πολὺ* -σημείωνε ὁ συντάκτης- *ἐχόρευσαν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ κορίτσια, ντυμένα ρουμανικὴν στολήν, τοὺς ἐθνικούς των χορούς* (τῆς Ρουμανίας δηλαδή). Σ' ὅσους ἀρίστευσαν δόθηκαν δῶρα.

Στὶς 12 Ἰουνίου τὰ Γιάννινα ἀναστατώθηκαν ἀπὸ τὴν εἴδηση τῆς ἐξαφάνισης τοῦ Ἀριστομένη Ι. Παλαιοπούλου, μαθητῆ τῆς *Ζωσιμαίας*, 14 χρονῶν, γόνο πλούσιας οἰκογένειας. Οἱ μέρες περνοῦσαν κι ὁ νεαρὸς δὲν ἔδινε σημεῖα ζωῆς. Οἱ γονεῖς ἀναγκάστηκαν νὰ δημοσιεύσουν ἀνακοίνωση στὶς ἐφημερίδες, παρακαλώντας ὅσους γνώριζαν κάτι -ἔδιναν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ παιδιοῦ- νὰ εἰδοποιήσουν τὴν οἰκογένεια, θὰ ἔπαιρναν γενναία ἀμοιβή. Ὕστερα ἀπὸ 10 μέρες τὸ παιδὶ βρέθηκε στὴν Ἀθήνα, εἶχε πάει ἐκεῖ γιὰ νὰ δεῖ τὸν ἀδελφό του, χωρὶς νὰ πεῖ σὲ κανέναν τίποτα. Τὸν ἀναγνώρισε κατὰ τὸ ταξίδι ἕνας φαντάρος, εἶχε διαβάσει γιαυτὸν στὶς ἐφημερίδες.

Ἀπὸ τὶς 18 Ἰουνίου οἱ Τοῦρκοι τῶν Γιαννίνων ἄρχισαν νὰ γιορτάζουν *τὸ ἱερόν των Ἀραμαζάνιον*. Οἱ συμπολίτες τους Ἕλληνες τοὺς ἔστελναν τὶς εὐχές τους. Ἡ ἀστυνομία, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ μουφτῆ τῶν Γιαννίνων, ἀπαγόρευσε στοὺς μουσουλμάνους νὰ καπνίζουν στοὺς δρόμους, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ραμαζανιοῦ.- Πετυχημένη σχολικὴ γιορτὴ ὀργάνωσε καὶ ἡ *Ἀλλιάνς*, φυτώριο ἐκμάθησης τῆς γαλλικῆς γλώσσας. Γιορτὲς γίνονταν καὶ σ' ὅλα τὰ σχολεῖα μὲ τὴ λήξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Κοινὴ διαπίστωση: τὰ σχολικὰ κτίρια τῆς πόλης εἶχαν καταντήσει ἐρειπωμένα καλύβια, παρόλο ποὺ ὁ *Κανονισμὸς τῶν Ἐλεῶν* διέθετε κάθε χρόνο κονδύλιο 500 λιρῶν, γιὰ τὴν ἀνέγερση κτιρίων, ἄγνωστο γιατὶ δὲν χρησιμοποιόταν τὰ τελευταῖα χρόνια.- Τὰ μικρὰ κουτιὰ τῶν σπίρτων εἶχαν ἐξαφανιστεῖ ἐντελῶς, ὅπως καὶ τὸ καλαμπόκι, ποὺ οἱ ἀγρότες τὸ πλήρωναν 1 1/2 δρχ. τὴν ὀκά, γιὰ νὰ σπείρουν τὰ χωράφια τους τὸ φθινόπωρο. Δὲ βρισκόταν πουθενά, πολλὰ χωράφια σίγουρα θάμεναν ἄσπαρτα.- Στὰ Γιάννινα τὸν Ἰούνιο ἔκανε τὶς διακοπές του ὁ ἀρχαιολόγος Δημ. Εὐαγγελίδης. Ἀργότερα θὰ γινόταν καθηγητὴς Πανεπιστημίου, μὲ διεθνὴ ἀκτινοβολία καὶ θὰ συνέδεε τ' ὄνομά του μὲ τὶς ἀνασκαφὲς στὴν ἀρχαία Δωδώνη.- Τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ἰουνίου ἡ ζέστη στὰ Γιάννινα εἶχε γίνει ἀφόρητη, ἔφτασε στοὺς 38° ὑπὸ σκιάν.- Στὶς φυλακὲς ἔγινε ἀπόπειρα δραπέτευσης τῶν *περιβοήτων ληστῶν* Ζήντρου καὶ Τσιγγέλη, ἀπέτυχε τὴν τελευταία στιγμή.- Στὶς 26 Ἰουνίου ὀργανώθηκε, μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, καὶ ἡ σχολικὴ γιορτὴ τοῦ Διδασκαλείου νηπιαγωγῶν (διευθύντρια ἡ Ζ. Ζαλούχου), μὲ ἀπαγγελίες, ἄσματα, γυμναστικὲς ἀσκήσεις καὶ ἐθνικοὺς χορούς. Τὴ χρονιὰ αὐτὴ πῆραν ἀπολυτήριο οἱ μαθήτριες: Παρασκευὴ Τσοφίλη, Χρυσάνθη Κα-

τσουλίδου, Ἀθηνᾶ Δέρβου, Ὄλγα Καρούσια, Βασιλικὴ Ξηροκώστα, Ἰουλία Λιούμα, Ἀμαλία Χατζῆ, Κλεοπάτρα Βίτση, Τερψιχόρη Παπαγεωργίου, Εὐθυμία Μπατσῆ, Σταμάτα Πατραμάνη, Φιλολόη Ντάφλου, Ἀθηνᾶ Βακατάση, Οὐρανία Τζαμίχα, Ἀθηνᾶ Βερτοδούλου, Ἐλευθερία Σταμάτη. (Τὸ σχολεῖο στὶς ἐφημερίδες ἀναφέρεται ὡς Διδασκαλεῖο θηλέων, χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ἂν οἱ ἀπόφοιτες γίνονταν δασκάλες ἢ νηπιαγωγοί. Ἦταν Διδασκαλεῖο νηπιαγωγῶν, ποὺ ἵδρυσε στὰ Γιάννινα τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1915. Διευθύντρια εἶχε τὴν Ἄννα Ζαμπίρα, ποὺ ἀντικατέστησε προσωρινὰ -καὶ παράνομα, κατὰ τὸν Γ. Οἰκονόμου- ἡ Ζ. Ζαλούχου. Γιὰ λόγους ἐθνικοὺς τὸ Διδασκαλεῖο μετατέθηκε στοὺς Φιλιάτες τὸ 1924).- Στὸν *Ταχυδρόμο* ὁ Ν. Γεωργίτσης γράφει γιὰ τοὺς *ἀρχοντικοὺς γάμους στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα* (πρόκειται γιὰ τὸ γάμο τοῦ γυιοῦ τοῦ Κοντοδήμου, ἀπὸ τὸ Μονοδένδρι, ἰσχυροῦ παράγοντα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τὸ σπίτι του βρισκόταν στὴν πρώτη πάροδο τῆς ὁδοῦ Καραϊσκάκη, ποὺ ὡς τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης ὀνομαζόταν: πάροδος Κοντοδήμου).

Στὴν *Ἤπειρο* (19 Ἰουνίου), δημοσιεύτηκε ἐκτενὴς περιγραφὴ τῶν ἐξετάσεων τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Βελλᾶς, μ' ἐγκωμιαστικὰ σχόλια γιὰ τὸν ἱδρυτή της, μητροπολίτη Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδωνα. Οἱ ἔπαινοι δὲν ἦταν τυχαῖοι, εἶχαν ἄμεση συνάρτηση μὲ τὴν πλήρωση τῆς μητροπολιτικῆς ἕδρας τῶν Ἰωαννίνων. Τρεῖς μέρες νωρίτερα ὁ Χατζῆς, ὅπως εἶχε ὑποσχεθεῖ στὸν Πέτρο, δημοσίευσε ἐκτενὲς σχόλιο κατηγορώντας τὸν Πανάρετο γιὰ παρασκηνιακὲς ἐνέργειες, μὲ σκοπὸ νὰ ἐκλεγεῖ ὁ ἴδιος ὡς διάδοχος τοῦ Γερβασίου. *Δὲ θίξαμε, ὡς τώρα,* -ἔγραφε στὴ δική του γλώσσα- *τὸ μητροπολιτικὸ ζήτημα γιατὶ σεβαστήκαμε τὸ νεκρὸ ἱεράρχη. Ἀλλ' ὅταν ἄλλοι, γιὰ πολλοὺς λόγους, τὸν λησμόνησαν τὴν ἄλλη κι ὅλας μέρα ἀπὸ τὸ θάνατό του, μετατρέποντας τὴ Μητρόπολη σὲ ἐκλογικὸ σαλόνι καὶ «ὀργιαστήριον ἐκλογικῶν ταπεινοτήτων», μὲ συγκεντρώσεις στὶς αἴθουσες καὶ στοὺς διαδρόμους -ἀκόμα καὶ στὸ δωμάτιο ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ Γερβάσιος κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρρώστειας τουπαπάδων, παραπαπάδων, μουχτάρηδων καὶ δημογερόντων, γιὰ συνδυασμοὺς καὶ ἐκλογές, νομίζουμε πὼς ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ἐνδιαφερθοῦμε γιὰ τὸ ζήτημα. Ὁ ἅγιος Δωδώνης* (ὁ Πανάρετος) *ποὺ δὲν ἀντιπροσωπεύει τίποτ' ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἁγιότητά του, πρέπει ν' ἀφήσει ἥσυχη τὴν ἱερὴ γαλήνη τῆς Μητρόπολης ἀπὸ τὰ τερτίπια τῶν ἐκλογικῶν συνδυασμῶν. Εἶναι ἀνάγκη, ἀκόμα, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος* (τοῦ Πατριαρχείου) *νὰ στείλει τὸ γρηγορότερο στὰ Γιάννινα ἕναν ἀρχιμανδρίτη ὡς τοποτηρητή, ἄσχετο μὲ πρόσωπα, συμπάθειες καὶ ἀντιπάθειες καὶ γνώριμο μόνο στὸν Ὕψιστο, τοῦ ὁποίου θὰ εἶναι λειτουργός. Θὰ διατηρηθεῖ ἔτσι ἡ σεμνὴ γαλήνη τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοίχων ἀπὸ ἐκλογικὲς ἀηδίες καὶ θὰ παρακαμφθοῦν πιθανὲς παρεξηγήσεις καὶ ἀντεγκλήσεις γιὰ ἀντικατάσταση τοῦ Γερβασίου.* Ἡ διαμάχη γιὰ τὴ διαδοχὴ μόλις ἄρχιζε. Τὰ *Μυστικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης*

ΕΤΟΣ Β'ον (Περίοδος Γ'ον) Τῆ Τεσσαρέσκαι, τῆ 22ᾳ Δεκεμβρίου 1912. Ἀριθμὸς 128(302)

ΗΠΕΙΡΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΡΩΤΗ

(ἐκδιδομένη καθ' ἑκάστην ἐκτὸς τῆς Δευτέρας μέχρι τῆς Κορυακῆς ἀργίας)

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ

Τιμὴ λεπτῶν φύλλου λεπτὰ 3

Ἐκδότης: Α. ΚΟΥΤΣΙΚΟΣ | Ὑπεύθυνος Διευθυντὴς: Γ. ΧΑΤΖΗΣ | Διαχειριστὴς: Γ. ΣΤΑΒΕΛΑΣ

ἀποκάλυψαν, μισὸ σχεδὸν αἰώνα ἀργότερα, πὼς ὁ βασιλιὰς ἐνδιαφερόταν πολύ, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1916, γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ Σπυρίδωνα ὡς μητροπολίτη Ἰωαννίνων καὶ συνιστοῦσε στὸν αὐστριακὸ πρεσβευτὴ Σίλασσυ νὰ γίνουν ἐνέργειες στὸ Πατριαρχεῖο, ὥστε ἡ ἄφιξη τοῦ Σπυρίδωνα στὰ Γιάννινα νὰ πραγματοποιηθεῖ γρήγορα, πρὶν ἀπὸ τὶς νέες ἐκλογές. Ὁ Σίλασσυ παρακάλεσε τὸν αὐστριακὸ ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν νὰ δώσει ἀνάλογες ἐντολὲς στὸν πρεσβευτὴ τῆς Μοναρχίας τῆς Κωνσταντινούπολη, μαρκήσιο Παλλαβιτσίνι, γιὰ νὰ φροντίσει ὥστε νὰ ἐκλεγεῖ καὶ ἐνθρονιστεῖ ὁ Σπυρίδων τὸ συντομότερο.

Οἱ ἐκλογές, ποὺ τελικὰ δὲν ἔγιναν (ματαιώθηκαν ἐξαιτίας τοῦ *Κινήματος τῆς Θεσσαλονίκης*) συνέχιζαν ν' ἀπασχολοῦν καθημερινὰ τὸν τύπο τῶν Γιαννίνων. Σωρεία εἰδήσεων δημοσιεύονταν, καθὼς ἄρθρα καὶ ἐκτενῆ σχόλια γιὰ τὴν κατάρτιση τῶν τοπικῶν συνδυασμῶν, γραμμένα σὲ τόνους ἔντονης ἀντιπαράθεσης μὲ ἀπαράδεκτες, συχνά, ἐκφράσεις. Ὁ Χατζῆς ἦταν ἀδύνατο ν' ἀποδεσμευτεῖ ἀπὸ τὸ φαῦλο κύκλο, στὸν ὁποῖο εἶχε περιπέσει, παρὰ τὶς συμβουλὲς τοῦ Πέτρου. Τὰ πυρά του συγκέντρωνε ἐναντίον τοῦ *Ταχυδρόμου*, τοῦ ὁποίου κανένα δημοσίευμα δὲν ἄφηνε ἀναπάντητο. Ἔδινε μεγάλη σημασία καὶ σχολίαζε ἐπικριτικὰ τὴν ἐγκατάσταση κεντρικῶν ἐπιτροπῶν τῆς Entente στὰ Γιάννινα, τὴν Πρεμετή, τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ τὴν Κορυτσὰ καὶ ὑποεπιτροπῶν στὶς ἄλλες πόλεις, ποὺ σκοπὸ εἶχαν, ὅπως διακήρυσσαν, τὸν ἔλεγχο τῶν τροφίμων τὰ ὁποῖα θὰ ἔστελναν οἱ Σύμμαχοι. Ὁ Χατζῆς ὑποψιαζόταν, πίστευε μᾶλλον, πὼς οἱ ἐπιτροπὲς αὐτὲς ἀποτελοῦσαν κίνδυνο γιὰ τὴν Ἤπειρο, σίγουρα θὰ ἐπέμβαιναν γιὰ νὰ νοθεύσουν τὶς ἐκλογές, μέλη τους ἀποτελοῦσαν καὶ Ἰταλοὶ ἐκπρόσωποι, αὐτοὶ ἐνδιαφέρονταν μόνο γιὰ τὴν ὑποδούλωση ὅλης τῆς Ἠπείρου. Οἱ ἐπιτροπὲς ἄρχισαν νὰ νοικιάζουν χάνια σὲ πολλὰ σημεῖα γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν κι ὁ Χατζῆς ἀποροῦσε *πῶς μὲ τὴν πλέον φρικαλέαν πόρωσιν ἐδημοσίευεν τὴν εἴδησιν μία βενιζελικὴ ἐγχωρία...*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΕΠΙΣΤΡΑΤΟΙ

Τὸ μεγάλο θέμα, ποὺ κυριάρχησε στὴν Ἑλλάδα τοὺς ἑπόμενους μῆνες, μὲ σοβαρότατες ἐπιπτώσεις στὴν πολιτικὴ ζωή της, ἦταν οἱ *ἐπίστρατοι:* οἱ στρατιῶτες, ὑπαξιωματικοὶ κι ἀξιωματικοί, ποὺ ἀποστρατεύθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ μεταβολὴ (κυβέρνηση Ζαΐμη), ὅπως ἀξίωσε ἡ Entente ἀπὸ τὴν προηγούμενη κυβέρνηση Σκουλούδη. Ὅλοι οἱ ἔφεδροι ἀποστρατεύτηκαν, ἡ συμπεριφορά τους ὅμως, ὅταν γύριζαν στὰ σπίτια τους, ἦταν τέτοια ποὺ ὑποδήλωνε ἐμφαντικὰ τὴν ἀντιβενιζελικὴ τοποθέτηση τῶν περισσοτέρων. Μ' ἔμπνευση τοῦ Ι. Μεταξᾶ, ἄρχισαν νὰ ὀργανώνονται σὲ συλλόγους, πρῶτα στὴν Ἀθήνα κι ὕστερα σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, καὶ νὰ δροῦν ἐναντίον τῶν βενιζελικῶν, μὲ διαδηλώσεις, ἀντιβενιζελικὴ προπαγάνδα κι ἄλλες δυναμικὲς ἐκδηλώσεις. Στὸν *Πανελλήνιον Σύνδεσμον Ἐπιστράτων* ποὺ ἵδρυσαν, οἱ βενιζελικοί, μὲ εἰσήγηση τοῦ Π. Δαγκλῆ, ὀργάνωσαν ἀντισυνδέσμους, ἐνταγμένους στὸν *Ἐθνικὸν Σύνδεσμον Ἐπιστράτων,* μὲ πρόεδρο τὸν ἴδιο τὸ Δαγκλῆ. Τὸ ποσοστό, ὅμως, τῶν ὀργανωμένων βενιζελικῶν ἐπιστράτων ἦταν μικρό. Ἡ *Ἤπειρος* ὑπολόγιζε πὼς ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες ποὺ ἀποστρατεύονταν μόνο τὸ 2-3% ἦταν βενιζελικοί. Ἔτσι ὁ χῶρος ἔμεινε ἐλεύθερος γιὰ τὴ δράση τῶν βασιλικῶν, μὲ τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ *Ἤπειρος,* ὅπως κι ὅλος ὁ ἀντιβενιζελικὸς κόσμος, ἀγκάλιασε τοὺς ἐπιστράτους, γιατὶ τοὺς θεωροῦσε ὡς τὸ πιὸ δυναμικὸ κομμάτι τοῦ λαοῦ, αὐτοὶ θ' ἀνέτρεπαν τὰ σχέδια τοῦ Βενιζέλου. Εἶναι ἀποκαλυπτικὰ τὰ ὅσα ἔγραφε γιαυτούς: *Καλῶς ὡρίσατε!* τιτλοφοροῦσε ἕνα ἄρθρο (25 Ἰουνίου), μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἄφιξης τῶν Ἠπειρωτῶν ἐπιστράτων, *Καλῶς ἤλθατε εἰς τοιαύτην ΜΕΓΑΛΗΝ Ἐθνικὴν στιγμήν,* κατέληγε. Σὲ ἄλλο σχόλιο σημείωνε: *Σκοπὸς τῆς ὀργάνωσης τῶν ἐπιστράτων εἶναι ὅτι θέλουν τὴν Ἑλλάδα, Ἑλλάδα τοῦ Βασιλέως καὶ οὐχὶ ξένον Κυβερνεῖον.* Δημοσίευσε ἀκόμα καὶ τὸ ἀνακοινωθὲν τοῦ *Συνδέσμου* τῶν ἐπιστράτων τῆς πρωτεύουσας, ὅπου ἐκδηλωνόταν ἀπροκάλυπτα ὑπὲρ τοῦ βασιλιᾶ καὶ ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου.

Καλῶς νὰ ὁρίσουν, τιτλοφοροῦσε κι ὁ *Ταχυδρόμος* τὸ σχόλιό του, τὴν ἄλλη μέρα καὶ μιλοῦσε μὲ θερμὰ λόγια γιὰ τοὺς ἐπιστράτους ποὺ γύριζαν

ἀπὸ τὴ Μακεδονία. Σὲ λίγες μέρες τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ὅταν ἔγινε ἀντιληπτὸ πὼς οἱ ἐπίστρατοι, στὴν πλειοψηφία τους, εἶχαν ἀντιβενιζελικὴ τοποθέτηση, ἄρχισε νὰ ψέγει τὴ στάση τους ἀπέναντι στὸ Βενιζέλο καὶ τὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλαν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὸ προσκήνιο τῆς πολιτικῆς ζωῆς. *Κακὸν ζήτημα*, τιτλοφοροῦσε σχετικὸ ἄρθρο του ὁ *Ταχυδρόμος*, ποὺ κατέληγε: *Ἡ Ἑλλὰς ἔχει τὸν Βασιλέα της, τὸν ὁποῖον ἐκτιμᾶ καὶ ἀγαπᾶ. Θέλει καὶ τὸν πολιτικόν της. Ἀφήσατέ την νὰ τὸν ἐκλέξῃ* (3-7-1916).

Στὸ ἴδιο φύλλο δημοσιευόταν καὶ ἐπιστολὴ ἐπίστρατου βενιζελικοῦ, μὲ τὰ ἀρχικὰ Ἰωάν. Σ.Τ...ς, μὲ τὴν ὁποία γινόταν σύσταση πρὸς τὸ *Σύνδεσμο* τῶν ἐπιστράτων Ἠπείρου, νὰ μὴ συμφωνεῖ σὲ ὅλα μὲ τοὺς συλλόγους τῶν ἐπιστράτων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδας· ἐκεῖνοι σκέπτονταν νὰ ψηφίσουν ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων κομμάτων, γιατὶ πίστευαν πὼς ἡ πολιτικὴ τῆς οὐδετερότητας ἦταν σωτήρια γιὰ τὴν πατρίδα, κι ἀκόμα γιατὶ οἱ ἴδιοι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ πολιτικὴ τοποθέτηση, δὲν ἤθελαν τὸν πόλεμο. Ὡς ἕνα σημεῖο εἶχαν δίκιο, ἐπειδὴ πολεμοῦσαν ἀπὸ τὸ 1912. Δὲ συνέβαινε ὅμως τὸ ἴδιο μὲ τοὺς Ἠπειρῶτες, ποὺ εἶχαν ἐπιστρατευτεῖ γιὰ δέκα μόνο μῆνες, χωρὶς νὰ πολεμήσουν. Ἂν καταψήφιζαν τὸ Βενιζέλο, αὐτὸ θὰ ἑρμηνευόταν ὡς ἄρνησή τους νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν πατρίδα.

Δὲ θ' ἀναφερθεῖ ἐδῶ ἡ δράση τῶν ἐπιστράτων στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Θὰ καταγραφοῦν μόνον ὅσα ἀναφέρονται στοὺς *Συνδέσμους* ποὺ συγκροτήθηκαν στὴν Ἤπειρο, μὲ κέντρο καθοδήγησης τους τὰ Γιάννινα, καὶ πρόεδρο τὸ γνωστὸ λόγιο καὶ ἱστοριοδίφη, Κ. Δ. Μέρτζιο, ἀπὸ τὸ *Ἀρχεῖο* του ἔχουν ἀντληθεῖ καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ παρατίθενται. (Τὸ *Ἀρχεῖο* τοῦ Μέρτζιου εἶναι κατατεθειμένο στὰ *Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους - Ἀρχεῖα Νομοῦ Ἰωαννίνων*). Ὄργανό τους στὸν Ἠπειρωτικὸ χῶρο οἱ ἐπίστρατοι εἶχαν τὴν *Ἤπειρο*, τὴ χρησιμοποιοῦσαν καθημερινὰ σχεδόν, γιὰ νὰ προβάλλουν τὶς θέσεις τους κι αὐτὲς ἦταν: *πίστη στὴν πατρίδα κι ἀπόλυτη πίστη στὸ βασιλιά*. Στὰ καταστατικὰ τῶν *Συνδέσμων* ποὺ συγκροτοῦνταν μὲ ταχύτητα σὲ πόλεις καὶ χωριά, ἀναλύονταν, μὲ πανομοιότυπο σχεδὸν τρόπο, οἱ σκοποὶ ποὺ ἐπιδίωκαν. Τὰ ἴδια ἔγραφαν καὶ στὴν *Ἤπειρο*, μὲ παραλλαγές, εἴτε ἐπώνυμα, εἴτε ἀνώνυμα, μὲ ἄρθρα καὶ σχόλια καθόλη τὴ διάρκεια τῆς δράσης τους. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ βουλευτὲς βρίσκονταν πάντα στὸ πλευρὸ τῶν ἐπιστράτων, τοὺς καλωσόριζαν ὅταν ἔφταναν στὰ Γιάννινα καὶ ὑποστήριζαν τὰ αἰτήματά τους. Ἡ ἐπιστολὴ τῶν βουλευτῶν Κ. Καζαντζῆ, Β. Πυρσινέλλα καὶ Β. Κούρεντα (*Ἤπειρος*, τῆς 2ας Ἰουλίου) εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ ἐνδιαφέροντός τους γιὰ τοὺς ἐπιστράτους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀνέμεναν κομματικὰ ὠφέλη κατὰ τὶς ἐκλογές. Στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου δημοσιεύτηκε στὴν *Ἤπειρο* πρόσκληση τῆς *Προσωρινῆς ἐπιτροπῆς* ἐπιστράτων, μὲ τὴν ὁποία καλοῦνταν οἱ ἀπολυόμενοι Ἠπειρῶτες σὲ γενικὴ συνέλευση, στὶς 3 Ἰουλίου, στὸ καφενεῖο τῆς δημαρχίας, στὸ μῶλο, μὲ σκοπὸ τὴ συγκρότηση *Συνδέσμου*. Ἐνισχυτικὴ

τῶν σκοπῶν τους ἦταν καὶ ἡ δημοσιευόμενη (2 Ἰουλίου) *Ἡμερησία διαταγὴ τῆς 28-6-1916* τοῦ ὑποστράτηγου Α. Παπούλα, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ἀποστρατευόμενους Ἠπειρῶτες *πίστιν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸν ἔνδοξον Βασιλέα.* Στὴ γενικὴ συνέλευσή τους παρευρέθηκαν γύρω στοὺς 400, ποὺ ἐνέκριναν διὰ βοῆς ψήφισμα ἀφοσίωσης πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο καὶ ἐξέλεξαν ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐπίδοσή του στὸ τηλεγραφεῖο. (Ἡ ὑποβολὴ τέτοιων ψηφισμάτων ἀποτελοῦσε τὴν κύρια ἐκδήλωση ὅλων τῶν συνελεύσεων, τῶν συγκροτούμενων γιὰ τὴν ὀργάνωση *Συνδέσμων*). Στὴν ἐπιτροπὴ ἐκλέχτηκαν οἱ: Ι. Καψάλης, Ι. Παπαγεωργίου, Δ. Τσονίδης, Κ. Χ. Ἀλεξίου, Β. Λαμπρίδης, Α. Γκαραμάνης, Δ. Πανούσης καὶ Δημ. Καντάρας. Τὴν τελευταία στιγμή, καθὼς οἱ ἐπίστρατοι ἀποχωροῦσαν, οἱ Δ. Πανούσης καὶ Δ. Καντάρας, βενιζελικοί, ἔθεσαν θέμα ὑπογραφῆς τοῦ ψηφίσματος καὶ τροποποίησης τοῦ τηλεγραφήματος σὲ ὁρισμένα σημεῖα. Τὰ ἄλλα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, ὕστερα ἀπὸ ἔντονη διαλογικὴ συζήτηση, δέχτηκαν νὰ ὑπογραφεῖ τὸ ψήφισμα ἀπὸ τοὺς παρόντες, ἀλλ' ἀρνήθηκαν τὴν τροποποίησή του, μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι δὲν εἶχαν τὴν ἐξουσιοδότηση τῆς γενικῆς συνέλευσης. Οἱ Πανούσης καὶ Καντάρας δὲν συμπεριλήφθηκαν στὴν ἐπιτροπή, ἀμφισβήτησαν τὴν ὕπαρξη *Συνδέσμου* ἐπιστράτων -διαπίστωση ποὺ δὲν εἶχε σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα- δὲν ὑπέγραψαν, μαζὶ μὲ 10 ἄλλους τὸ ψήφισμα καὶ βέβαια δὲν ἔγιναν μέλη τοῦ *Συνδέσμου.* Ὁ *Ταχυδρόμος,* σχολιάζοντας τὴ γενικὴ συνέλευση, τὴ χαρακτήριζε ὡς ἀποτυχημένη, μεγέθυνε τὶς διαφωνίες ποὺ προέκυψαν καὶ ἐπέκρινε τὴ φράση τοῦ τηλεγραφήματος *...εἰς Αὐτὸν* (τὸ βασιλιὰ) *καὶ μόνον θὰ ὑπακούσουν οἱ ἐπίστρατοι. Δηλαδὴ* -ἔγραφε- *ἂν ἦταν ὑπουργὸς στρατιωτικῶν ὁ Βενιζέλος καὶ διέτασσε ἐπιστράτευση, δὲν θὰ ἐπήγαιναν νὰ καταταγοῦν;* Ζητοῦσε, λοιπόν, ἐξηγήσεις γιὰ τὸ νόημά της. Ἐπίστρατος, ἀνώνυμος ἀπάντησε στὸν *Ταχυδρόμο* ὄχι μ' ἐπιχειρήματα, ἀλλὰ μὲ εἰρωνικὰ σχόλια: *Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπορίαν τοῦ «Ταχυδρόμου» περὶ τοῦ τί ἐννοεῖ ἡ φράσις ...αὐτὸ θὰ μᾶς ἐπιτρέψη νὰ μὴν τοῦ τὸ κάνωμεν λιανά, καθ' ὅτι εἶναι μυστικόν, τὸ ὁποῖον τὸ εἰξεύρουν μόνον οἱ ἐπίστρατοι καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἠμποροῦν νὰ μάθουν οἱ ἀστράτευτοι, χωρὶς νὰ γίνουν πρῶτα στρατιῶται καὶ πρὸ παντὸς νὰ δηλώσουν καὶ εἰς ποίαν πατρίδα εἶναι πολιτογραφημένοι πρῶτον ὡς Ἕλληνες καὶ ἔπειτα ὡς Ἕλληνες στρατεύσιμοι.* Ὁ ἐπιστολογράφος ἀναφερόταν στὸ διευθυντὴ τοῦ *Ταχυδρόμου* Ἀχ. Γεωργιάδη, ἀστράτευτο, ποὺ εἶχε ἔρθει στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Μιὰ τέτοια ἀπάντηση δὲν ἀποτελοῦσε ἐπιχείρημα, θύμιζε παλιὲς ἐποχὲς καὶ πιστοποιοῦσε τὸ ἐπίπεδο τῆς συζήτησης μέσω τῶν ἐφημερίδων. Ἀπ' ὅσους ὑπέγραψαν τὸ ψήφισμα ἡ *Ἤπειρος* παρέθετε τὶς ὑπογραφὲς 170.

Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν *Συνδέσμων* ἐπιστράτων ἄρχισε νὰ ὀξύνεται ἀπὸ τὶς στῆλες τοῦ *Ταχυδρόμου.* Σὲ σημειωμά του, ἐμπνευσμένο ἀπὸ βενιζελικὴ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι ὁ βαρῶνος Σὲγκ (κατὰ τοὺς βενιζελικοὺς

πίσω ἀπὸ κάθε δραστηριότητα τῶν ἀντιπάλων κρυβόταν πάντα ὁ βαρῶνος Σὲγκ) εἶχε ἐξαγοράσει τοὺς ἐπίστρατους ἀντὶ 300.000 δρχ., ὁ Χατζῆς βρῆκε εὐκαιρία νὰ χρησιμοποιήσει τὴν καυστικὴ εἰρωνεία του. *Πολὺ φτηνά, βρὲ παιδιά, ἀγόρασε ὁ Σὲγκ 200.000 ἀποστρατευθέντες. Τί τοῦ κόστισαν; 75 λεπτὰ ὁ καθένας. Μὲ 30 ἢ 35 λεπτὰ θὰ μποροῦσε νὰ ἐξαγοράσει ὅλο τὸ στρατὸ τοῦ Σαράϊγ.* Σὲ ἄλλο σχόλιο, ὅτι οἱ ἐπίστρατοι πυροβολοῦσαν καὶ κατέστρεφαν τὶς τηλεγραφικὲς γραμμές, ἡ Ἤπειρος ἀπαντοῦσε πὼς οἱ ἀπολυόμενοι δὲν εἶχαν ὅπλα γιὰ νὰ πυροβολοῦν κι ἀναρωτιόταν ἂν ἡ ἐφημερίδα εἶχε πέσει θύμα κακόβουλων εἰδήσεων, ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὴν ἐγκατάσταση Ἰταλῶν καραμπινιέρων γιὰ φύλαξη τῶν τηλεγραφικῶν γραμμῶν. Ἡ ἀνησυχία τοῦ Χατζῆ γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τὰ σχέδιά τους ἦταν παθολογική. Δυστυχῶς οἱ φόβοι του βγῆκαν ἀληθινοί.

Στὸ μεταξύ, μέσω τῶν στηλῶν τοῦ *Ταχυδρόμου*, μ' ἐπώνυμα κι ἀνώνυμα ἄρθρα, συνεχιζόταν τὸ καθημερινὸ σφυροκόπημα τῶν ἔργων τῆς ἀντιβενιζελικῆς κυβέρνησης καί, κατὰ περιστάσεις, τῶν ὀργάνων της στὴν Ἤπειρο. *Μᾶς ὁδηγοῦν πρὸς τὴν καταστροφήν!* ὑπογράμμιζε ὁ δικηγόρος Εὐαγ. Χατζῆς (6-7-1916)· μὲ ἀνοιχτὴ ἐπιστολή του ὁ Κ. Μελᾶς, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀνακοίνωνε στοὺς Ἠπειρῶτες πὼς σύντομα θὰ βρισκόταν στὰ Γιάννινα μὲ τὸ στρατηγὸ Π. Δαγκλῆ, γιὰ νὰ ὀργανώσουν τὸν ἐκλογικὸ ἀγώνα, πίστευαν ἀκόμα ὅτι θὰ γίνουν ἐκλογές. Μάθαινε -ἔγραφε- ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του, ἀντὶ ἐπιχειρημάτων διέθεταν χρῆμα καὶ πὼς *κάποιος ἀρχικουραμπιὲς ἐργαζόταν στὰ Γιάννινα γιὰ νὰ ἱδρύσῃ «Σύλλογον ἀπολέμων»* (ἐπιστράτων). *Πίστευε ὅτι τὰ παλληκάρια τοῦ Ε΄ Σ. Στρατοῦ δὲν θὰ ἄκουαν τὶς ψεύτικες εἰσηγήσεις του, δὲν θάπρεπε νὰ λερωθοῦν μὲ τέτοιο στίγμα ποὺ θὰ ἔμεινε στὴν ἱστορία. Ἂς εἶχαν ὑπόψη τους πὼς ὅ,τι προφήτευσε ὁ Βενιζέλος βγῆκε ἀληθινό.* Οἱ πληροφορίες τοῦ Κ. Μελᾶ δὲν ἀπέδιδαν τὴν πραγματικότητα. Ὁ *Σύνδεσμος Ἐπιστράτων Ἠπείρου* εἶχε συγκροτηθεῖ, δὲ βρισκόταν συνεπῶς στὸ στάδιο τῆς προεργασίας, οὔτε ἀριθμοῦσε μόνο 17 ἄτομα ὡς μέλη, ὅπως σημείωνε ὁ *Ταχυδρόμος* (13-7-1916). Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὡς τὴν Ἀθήνα ἦταν τότε μεγάλη, δὲν ἦταν λοιπὸν παράξενο τὸ ὅτι παραποιοῦνταν οἱ εἰδήσεις, ὅσο νὰ φτάσουν ἐκεῖ.

Ὁ *Σύνδεσμος Ἐπιστράτων Ἰωαννίνων* ἐγκατέστησε τὰ γραφεῖα του στὴν ὁδὸ Ἀβέρωφ, στὸ Κουρμανιό, ἀπέναντι ἀπὸ τὸν πλάτανο: ἐκεῖ δεχόταν καθημερινὰ ὅσους ἤθελαν νὰ ἐγγραφοῦν. Ἡ πλειοψηφία τῶν ἀπολυόμενων ἐγγράφονταν στοὺς φιλοβασιλικοὺς *Συνδέσμους*, οἱ λιγότεροι στοὺς *Συνδέσμους* τῶν βενιζελικῶν· σημαντικὸς ἀριθμός τους κατέκλυζε κάθε μέρα καὶ τὰ γραφεῖα τῆς νομαρχίας Ἰωαννίνων, προσπαθώντας νὰ ἐξασφαλίσει ἕνα διαβατήριο μετανάστευσης. Οἱ περισσότεροι πήγαιναν γιὰ τὴν Ἀμερική, ἡ Ἤπειρος ἄδειαζε ἀπὸ κόσμο, κανένας δὲν ἔδινε σημασία, ὅλοι ἦταν ἀπορροφημένοι στὶς κομματικὲς διαμάχες, εἶχαν μεταβληθεῖ ἀπὸ ὑπεύθυνους πολίτες σὲ φανατισμένους ἀνθρώπους, μὲ παρωπίδες, ποὺ δὲν τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ δοῦν τίποτα πέρα ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ τοὺς

ἐμφάνιζε τὸ κόμμα. Αὐτὴ ἡ ἀνευθυνότητα ἔγινε ἡ βασικὴ αἰτία τῶν μύριων κακῶν ποὺ ἐπακολούθησαν.

Ο Δημήτρης ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ παραβρέθηκαν στὴ γενικὴ συνέλευση τῶν ἐπιστράτων. Μαχητικός, ἀποφασισμένος, πρωτοστατοῦσε στὶς ζητωκραυγές, τὰ χειροκροτήματα καὶ τὰ εὖγε ποὺ ἀκούγονταν στὴν αἴθουσα, ὅταν διαβαζόταν τὸ ψήφισμα. Τὸ συναίσθημα εἶχε κατακλύσει τὶς καρδιὲς ὅλων, τοὺς συγκινοῦσε καὶ ταυτόχρονα τοὺς ἐνθουσίαζε, κάποιοι δὲ μποροῦσαν νὰ συγκρατήσουν καὶ τὰ δάκρυά τους, νέοι ἄνδρες, ἀκούγοντας παραγράφους τοῦ ψηφίσματος, ὅπως αὐτή: *Θάρρει καὶ ἐγκαρτέρει τρισένδοξε Στρατηλάτα, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἡ λαχτάρα μας καὶ αἱ εὐχαὶ μαζὶ μὲ τὰ θαλερὰ δάκρυα τῶν ἐπανιδόντων ἡμᾶς οἰκείων, θέλουσι μεταβάλει τὸν Σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου Σου εἰς ἀνάστασιν τοῦ Γένους καὶ θέλουσι ράνει δι' ἀοιδίου εὐγνωμοσύνης τὸν φωτοστέφανον τῆς μελλούσης δόξης, Σοῦ τοῦ Ἐλευθερωτοῦ τῆς Ἠπειρωτικῆς γῆς.* Ἡ ἀτμόσφαιρα στὴ συνέλευση μετέφερε τὸ Δημήτρη σ' ἄλλους καιρούς, ἔνοιωθε σὰν τότε ποὺ ὁ Χριστὸς ἀνέβαινε στὸ σταυρὸ γιὰ νὰ σώσει τὸν κόσμο, στὸν ἴδιο σταυρὸ καρφωνόταν κι ὁ μάρτυρας βασιλιὰς ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του, κάποτε θὰ περνοῦσαν οἱ μέρες τοῦ μαρτυρίου καὶ θὰ ἐρχόταν ἡ Ἀνάσταση! Εἶχε χάσει τὴν αἴσθηση τοῦ γύρω κόσμου καὶ σ' αὐτὴν τὴν κατάσταση ἔφτασε στὸ σπίτι του. Οἱ ἄλλοι ἀποροῦσαν γιὰ τὴν ἀφηρημάδα καὶ τὴν παράξενη συμπεριφορά του, δὲν ἤξεραν ποῦ νὰ τ' ἀποδώσουν. Ὁ Πέτρος ὅμως -τοῦ εἶχε πεῖ ὁ Δημήτρης τὸ πρωῒ ποῦ θὰ πήγαινε- κατάλαβε, γιαυτὸ προσπάθησε νὰ τὸν προσγειώσει, γρήγορα μάλιστα, ὅπου νάναι θάφτανε κι ὁ Βασίλης, πῆρε ἄδεια, τὶς ἑπόμενες μέρες θ' ἀπολυόταν. Ὁ Πέτρος φοβόταν τὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἀδέρφια, τὸ κλίμα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν πόλη ὑποβοηθοῦσε τὶς ἀντιθέσεις καὶ τὶς φιλονικίες, ἡ ζωὴ κυλοῦσε ὄχι μέσα ἀπὸ λογικὲς διεργασίες, ἀλλὰ ἀπὸ διαύλους συνθημάτων, βασιλικῶν ἢ ἀντιβασιλικῶν, σ' αὐτὸ τὸ σχῆμα εἶχε φτάσει ἡ ἀντίθεση τῶν δυὸ παρατάξεων. Δὲν πρόφτασε ν' ἀρχίσει τὴν κουβέντα ὁ Πέτρος, μπῆκε ὁρμητικὸς στὸ σπίτι ὁ Βασίλης, *δὲν εἶναι κατάσταση αὐτή, τί πᾶνε νὰ δημιουργήσουν οἱ ἐπίστρατοι;* φώναξε ἐρεθισμένος, *εἶναι ἀδιανόητο νὰ θέλουν νὰ γίνουν ρυθμιστὲς τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς, θ' ἀντιδράσουμε.* Τὸ χρῶμα ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Δημήτρη εἶχε ἐξαφανιστεῖ, χλώμιασε, σημάδι τῆς τρικυμίας ποὺ ἄρχισε νὰ τὸν ἀναταράζει, εἶχε ξαναγυρίσει στὴν πραγματικότητα, ἡ ἀντίδραση τοῦ ἀδελφοῦ του ἔμοιαζε μὲ σφαίρα ποὺ τὸν χτύπησε, τὸ αἷμα πηδοῦσε ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πληγή, ἀσυναίσθητα ἔφερε τὸ χέρι στὸ στῆθος, *γιὰ ποιὸν τὰ λὲς αὐτὰ Βασίλη,* ρώτησε σιγά, ἡ φωνή του ὅμως εἶχε τὴν κρύα ἀπόχρωση λεπίδας κοφτεροῦ μαχαιριοῦ. *Γιὰ τοὺς ἐπίστρατους ποὺ πᾶνε νὰ δημιουργήσουν «κράτος ἐν κράτει», τοὺς βασιλικοὺς λέω,* ἀπάντησε ὁ Βασίλης, κι ἔδειχνε πὼς ἤθελε νὰ σταματήσει τὴν κουβέντα. *—Εἶμαι κι ἐγὼ ἐπίστρατος, ἀπὸ σήμερα ἀνήκω στὴν ὀργά-*

νωσή τους κι εἶμαι περήφανος, νὰ τὸ ξέρετε ὅλοι σας, φώναξε ὁ Δημήτρης, *ἀλλὰ γιὰ ποιὸ κράτος μιλᾶς Βασίλη; Αὐτὸ ποὺ διαλύσατε μὲ τὴν βοήθεια τῶν ξένων κι ἀγωνίζεστε νὰ φτιάσετε τὸ δικό σας, γιὰ νὰ διώξετε τὸ βασιλιά, νὰ μείνετε μόνοι σας, ὑβρίζοντας καὶ συκοφαντώντας καθένα ποὺ λέει τὴν ἀλήθεια, ὅπως κάνετε μὲ τὸν κὺρ Γιώργη; Ὅ,τι κακὸ γίνεται, σ' αὐτὸν τὸ φορτώνετε, σ' αὐτὸν καὶ τὴν παράταξή του· τώρα ἀρχίσατε ἀγώνα ἐναντίον τῶν ἐπιστράτων, τί σᾶς φταῖνε οἱ ἄνθρωποι, τί σᾶς φταῖμε ὅλοι μας, ὁ Βενιζέλος ὅταν ἔκανε τὴν ἐπιστράτευση τοὺς ἀποκαλοῦσε «ὁ ἐν ὅπλοις λαός», τώρα ποὺ οἱ ἐπίστρατοι δὲ θέλουν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν στὰ σχέδιά του τοὺς ὀνομάζει «ὄχλο» καὶ «συρφετό», γιατὶ μᾶς ὑβρίζει; Ἐπειδὴ θέλουμε νὰ στηρίξουμε τὸ βασιλιὰ καὶ τὸ κράτος ποὺ τὸ διαλύσατε; Εἶσαι μορφωμένος Βασίλη, δὲν ἔπρεπε νὰ παρασύρεσαι ἀπὸ τὴν προπαγάνδα τῶν βενιζελικῶν, καὶ νὰ βρίζεις τὸν ἀδερφό σου...* Ὁ Δημήτρης σταμάτησε. Ἡ φωνή του εἶχε ἐκφράσει ὅλες τὶς ἀποχρώσεις τῆς συναισθηματικῆς δόνησης, ἀπὸ ἔντονη ὀργή, ἀγανάκτηση, διαμαρτυρία, κραυγή, κατέληξε σ' ἕνα ἤρεμο παράπονο γιὰ τὴ στάση τοῦ ἀδερφοῦ του, γκρέμιζε τὰ εἴδωλά του, τὸν ἄφηνε γυμνὸ ἀπέναντι σὲ μιὰ ἰδεολογία ποὺ πίστευε βαθειὰ πὼς ὁδηγοῦσε τὴν Ἑλλάδα στὴν καταστροφή. Πίστευε πὼς τὸ μεγάλο κακὸ εἶχε γίνει ἤδη μὲ τὸ Διχασμό· ὁ Βενιζέλος, αὐτὸς χώρισε τοὺς Ἕλληνες, ἀκόμα καὶ τ' ἀδέρφια, νὰ ὁ Βασίλης, τοῦ ἀντιμιλοῦσε σὰ νὰ ἦταν ἐχθρός του, ὁ Βασίλης ποὺ γιαυτὸν ὁ Δημήτρης θὰ ριχνόταν ἀκόμα καὶ στὴ φωτιά... Ὁ Βασίλης, διαισθάνθηκε τὶς σκέψεις του κι ἐκεῖ ποὺ ἦταν ἕτοιμος νὰ δώσει σκληρὴ ἀπάντηση, ἔτρεξε κι ἀγκάλιασε τὸν ἀδερφό του: *Νὰ ξέρεις Δημήτρη πὼς ὅ,τι καὶ νὰ γίνει θὰ σοῦ συμπαρασταθῶ, θέλω νὰ τὸ πιστέψεις, δὲν πρέπει νὰ μᾶς χωρίσουν. Ἔχω ἀντίθετες ἀπόψεις μὲ τὶς δικές σου, ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι λόγος νὰ ξεχάσουμε πὼς εἴμαστε ἀδέρφια· μόνο, σὲ παρακαλῶ Δημήτρη, μὴν ἀνακατεύεσαι μὲ τὶς ὀργανώσεις τῶν ἐπιστράτων, δὲν ἔχουν καλοὺς σκοπούς, καὶ μένα μοῦ πρότειναν νὰ ἐγγραφῶ σ' ἕνα βενιζελικὸ Σύνδεσμο, ποὺ ὀργανώνουν, δὲ θὰ πάω, θέλω νὰ εἶμαι ἐλεύθερος, νὰ μὴν ἀποφασίζουν ἄλλοι γιὰ μένα, γιατὶ αὐτὸ θὰ γίνει Δημήτρη μὲ τοὺς «Συνδέσμους» σας: οἱ ἀρχηγοί σας θ' ἀποφασίζουν καὶ σεῖς θὰ τοὺς ἀκολουθεῖτε τυφλά, μὴν ὑποδουλώνεις τὴ σκέψη σου σὲ ἰδεολογικὲς πειθαρχίες, ἔχε τὴ γνώμη σου, ἀγάπα τὸ βασιλιά, κανένας δὲ θέλει νὰ τὸν διώξει, στὸ δρόμο τοῦ καθήκοντος ἀγωνιζόμαστε νὰ τὸν πείσουμε νὰ ξαναγυρίσει, τὸν θρόνο τὸν στηρίζει ὁ Βενιζέλος, μὴν ἀκοῦς τὶ λένε οἱ ἀντίπαλοί του, κοίταξε τὴν ἀλήθεια κατάματα, τότε θὰ καταλάβεις ποιὸ εἶναι τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδας...* Ὅσα ἄκουγε ὁ Δημήτρης, ἀπὸ τὴ μιὰ κλόνιζαν τὶς πολιτικὲς πεποιθήσεις του, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπάλυναν τὰ συναισθήματα ἐχθρότητας ποὺ ἔνοιωθε γιὰ τὸν ἀδερφό του· βέβαια δὲν εἶχε τίποτε μαζί του, μόνο τὴν ἰδεολογία του ἀποστρεφόταν, ἔνοιωθε τώρα μετέωρος ἀπὸ τὴν ἀντίθεση τῶν συναισθημάτων ποὺ τὸν κατέκλυζαν, ἡ διάθεσή του πάντως ἔπαψε νὰ εἶναι

ἔντονα ἐχθρικὴ ἀπέναντι στοὺς ἄλλους, τὸ ἔδειξε κι ὁ τόνος τῆς φωνῆς του: —*Ξέρεις πὼς δὲ μπορῶ νὰ σὲ πιστέψω, Βασίλη, μόνο σ' ἕνα θὰ συμφωνήσω: ποτὲ οἱ ἰδεολογικές μας διαφορὲς δὲ θὰ γίνουν αἰτία νὰ γίνουμε ἐχθροί, ἡ οἰκογένειά μας πρέπει νὰ μείνει ἑνωμένη γιὰ νὰ ξεπεράσει τὶς δυσκολότερες μέρες ποὺ θάρθουν. Σίγουρα θάρθουν Βασίλη, ὁ Βενιζέλος θὰ μᾶς τὶς φέρει...* Ὁ Πέτρος, ποὺ παρακολουθοῦσε μὲ ἀγωνία τὴ συζήτηση, καθὼς καὶ οἱ γυναῖκες, εἶχαν μαζευτεῖ κοντά του μὲ κλειστὸ τὸ στόμα, ἄφησαν στεναγμὸ ἀνακούφισης. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὰ δυὸ παιδιὰ εἶχε ἀποτραπεῖ. Κάποια στιγμὴ τὸ πρόσωπο τοῦ Πέτρου σοβάρεψε πάλι: Εἶχε περάσει ὁ κίνδυνος ὁριστικά, ἢ θὰ ὑποτροπίαζε ἐπικίνδυνα; Προσευχήθηκε σιωπηρὰ νὰ κρατηθοῦν τὰ παιδιά του μακρυὰ ἀπὸ ἀδελφοκτόνες διαμάχες. Ἀμφέβαλλε γιατὸ, ἦταν καὶ οἱ δυό τους ἀψεῖς, εὔκολα ἠρεμοῦσαν, ἀλλὰ καὶ εὔκολα ἔπαιρναν φωτιά, τότε μποροῦσαν νὰ χάσουν τὸν ἔλεγχο τοῦ ἑαυτοῦ τους, νὰ κάνουν πράξεις ποὺ δὲν εἶχαν καμιὰ σχέση μὲ τὴ λογική...

Γινόταν κάθε μέρα περισσότερο φανερὸ πὼς οἱ Ἰταλοὶ ἀποτελοῦσαν ἀπειλὴ γιὰ ὅλη τὴν Ἤπειρο. Ἐγκατεστημένοι στὰ βόρεια, μὲ τὴ συγκατάθεση τῶν Ἀγγλογάλλων, γιὰ νὰ συγκρατήσουν, δῆθεν, τὴν κάθοδο τῶν Αὐστριακῶν, χρησιμοποιοῦσαν κάθε μέσο, προπαντὸς τὸ ψεῦδος τὸ ἴδιο ἔκαναν πάντοτε, εἴτε δημοκρατία εἶχαν, εἴτε φασισμό, τὸ ἴδιο κάνουν καὶ σήμερα (οἱ γραμμὲς αὐτὲς γράφονται στὶς 8 Φεβρουαρίου 1992, τὴν ἑπομένη ποὺ ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἄκουσαν κατάπληκτοι τὰ δημοσιευόμενα στὴν ἐφημερίδα τοῦ Χριστιανοδημοκρατικοῦ κόμματος, ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπιτροπῆς τῆς ἰταλικῆς βουλῆς Φλαμίνιο Πίκολι, μὲ τὰ ὁποῖα ὑποστηριζόταν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Μακεδονία πρέπει ν' αὐτονομηθεῖ, γιατὶ κατοικεῖται ἀπὸ Σλαβομακεδόνες!), οἱ Ἰταλοὶ λοιπόν, ἀφοῦ γέμισαν τὰ Γιάννινα μ' ἐμπορικοὺς ἀκολούθους, ἐγκαθιστοῦσαν τώρα ἀξιωματικοὺς κατασκόπους καὶ σὲ πόλεις τῆς Β. Ἠπείρου, τὸν Μπόζιο, στοὺς Ἁγίους Σαράντα, τὸν Ἀναστάσιο, στὸ Τεπελένι, τὸν Γκαλλιάνι στὸ Ἀργυρόκαστρο· ἐνεργοῦσαν ὡς ἐκπρόσωποι τῶν Συμμάχων ἐπὶ τοῦ ἐπισιτισμοῦ, μὲ τὴν ἀνοχὴ καὶ συγκατάθεσή τους, στὴν οὐσία ἦταν πράκτορες ἕτοιμοι νὰ δράσουν, ὅταν θάφτανε ἡ κατάλληλη στιγμή. Συχνὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ τὴν ἀφέλεια τῶν δικῶν μας δημοσιογράφων καὶ διοχέτευαν ψεύτικες εἰδήσεις γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἀτμόσφαιρα ποὺ τοὺς ἀπέφερε κέρδη. Διέδωσαν, λοιπόν, καὶ δημοσιεύτηκε στὴν *Πατρίδα* τοῦ Σ. Σίμου, ὅτι οἱ *παλαιοκομματικοὶ* στὸ Ἀργυρόκαστρο κινοῦνταν γιὰ νὰ ὑπογραφεῖ ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἀναφορὰ ἀπευθυνόμενη στοὺς Αὐστριακοὺς νὰ καταλάβουν τὴ Β. Ἤπειρο καὶ νὰ διώξουν τοὺς Ἰταλούς. Ἡ *Ἤπειρος*, καθὼς καὶ οἱ βορειοηπειρωτικὲς ἐφημερίδες, χαρακτήρισαν τὴν εἴδηση *σατανικότατον ψευδολόγημα καὶ μηχανορραφία*, δόθηκε ἀπάντηση κι ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς κατοίκους τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ἡ πληροφορία προερχόταν ἀπὸ ἰταλικὴ πηγὴ κι ἀπέβλεπε στὸ νὰ ἐντυπωσιάσει τοὺς κατοίκους γιὰ

τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχαν ἀπὸ τοὺς Αὐστριακούς, τὸν ὁποῖο ἡ Ἰταλία θὰ ἐξουδετέρωνε, μὲ τὴ συναίνεση πάντοτε τῆς Entente. Ἄλλη ἀπόδειξη τῶν κατακτητικῶν βλέψεων τῆς Ἰταλίας σὲ βάρος τῆς Ἠπείρου, ἦταν τὸ ὅτι οἱ ἰταλικοὶ ἐμπορικοὶ οἶκοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ στέλλουν τὰ γράμματά τους πρὸς τοὺς Γιαννιῶτες ἐμπόρους μὲ τὴν ἐπισήμανση: Jannina-Albanie. (Τέτοια γράμματα στέλλουν καὶ σήμερα στὰ Γιάννινα «οἱ δημοκράτες» τῆς Ἀλβανίας). Τὰ Γιάννινα γιαυτοὺς ἀνῆκαν στὴν Ἀλβανία κι ὄχι στὴν ἐλεύθερη ἑλληνικὴ Ἤπειρο. Οἱ περισσότεροι ἔμποροι, ὅπως εἶχε συστήσει ἡ *Ἤπειρος* ἀπὸ καιρό, τὰ ἐπέστρεφαν στὸν ἀποστολέα τους. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ κάποιοι, σίγουρα μ' ἐλαστικὴ συνείδηση, ποὺ διαμαρτύρονταν ὅταν οἱ ταχυδρομικοὶ ὑπάλληλοι δὲν τοὺς παρέδιδαν τὰ γράμματα καὶ τοὺς συνιστοῦσαν νὰ τὰ ἐπιστρέψουν. Ἕνας μάλιστα κατέφυγε στὸ διευθυντὴ τοῦ ταχυδρομείου γιὰ νὰ πάρει τὸ γράμμα ποὺ δὲν τοῦ ἐπέδιδε ὁ ὑπάλληλος, τοῦ ἔκανε μήνυση καὶ -τὸ χειρότερο- πῆγε καὶ διαμαρτυρήθηκε καὶ στὸν ἰταλὸ πρόξενο τῶν Γιαννίνων.

Ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουνίου ἄρχισε ὁ ἔλεγχος τῆς πώλησης τοῦ καλαμποκιοῦ. Οἱ χωρικοί, σύμφωνα μὲ τὴν ἀνακοίνωση, πήγαιναν κατ' εὐθεῖαν στὸν Ἄγγλο πρόξενο, παρουσίαζαν πιστοποιητικὰ ὅτι πεινοῦσαν καὶ μὲ εἰδικὴ ἄδεια ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ μαγαζιὰ δυὸ ἐμπόρων, πρῶτα τοῦ Βέλλη κι ἀργότερα τοῦ Βέργου, καλαμπόκι γιὰ 5 μέρες πρὸς 71 λεπτὰ τὴν ὀκά. Γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς διανομῆς τοῦ καλαμποκιοῦ δημοσίευσαν, στὸ γιαννιώτικο βενιζελικὸ τύπο, ἀνακοίνωση τὰ προξενεῖα τῆς Entente· πίσω ἀπὸ τὴν ἀνακοίνωση, ὑπογράμμιζε ἡ *Ἤπειρος*, κρυβόταν ἡ πανουργία τῆς ἰταλικῆς διπλωματίας, μὲ τὸ καλαμπόκι ἀγωνιζόταν νὰ δημιουργήσει σφαίρα ἐπιρροῆς σ' ὅλη τὴν Ἤπειρο καὶ νὰ ἐπεκτείνει τὴν προπαγάνδα της. Γιὰ νὰ μὴ φαίνεται ἡ ἴδια (θὰ ἐκδηλωνόταν ἔντονη ἀντίδραση ἀπὸ τοὺς κατοίκους), ἔβαζε κι ἔκαναν τὶς ἀνακοινώσεις οἱ πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, κράτη ποὺ δὲν εἶχαν βλέψεις στὴν Ἤπειρο.

Ἡ διανομὴ καλαμποκιοῦ εἶχε καὶ πολιτικὲς ἐπιπτώσεις. Γύρω ἀπὸ τὴ διάθεσή του διεξαγόταν ἄγρια διαπάλη ἀνάμεσα στὶς δυὸ παρατάξεις, μὲ καθημερινὴ ἀρθρογραφία καὶ σχολιασμό. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ κατηγοροῦσαν τοὺς ἀντίπαλους ὅτι ἐκμεταλλεύονταν τὴν πείνα τοῦ κόσμου, ὁ Βενιζέλος ἦταν ὑπεύθυνος γιαυτά, γιὰ νὰ ὠφεληθοῦν πολιτικά. Ἡ *Σημαία*, μάλιστα, ἀνοιχτὰ κατήγγειλε ὅτι τὸ καλαμπόκι μοιραζόταν μόνο στοὺς βενιζελικοὺς καὶ πὼς οἱ ἀντιβενιζελικοὶ πεινοῦσαν. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἀπάντησε ὅτι αὐτὰ δὲν ἦταν ἀλήθεια, ἡ διανομὴ γινόταν μὲ βάση τοὺς καταρτιζόμενους ἀπὸ τοὺς προέδρους κοινοτήτων καταλόγους, κι ἀκόμα πώς, ἂν ὁ Βενιζέλος δὲ φρόντιζε νὰ στείλουν οἱ Σύμμαχοι τρόφιμα, ὁ κόσμος θὰ πέθαινε ἀπὸ τὴν πείνα. Κάποια λέσχη, κατὰ τοὺς ἀντιβενιζελικούς, ποὺ μοίραζε καλαμπόκι, εἶχε μεταβληθεῖ σὲ προεκλογικὸ κέντρο τῶν βενιζελικῶν· σ' αὐτοὺς ποὺ τὸ ἔδιναν ἔλεγαν: *Ἔχετε τὸ νοῦ σας μὴν δὲν ψηφίσετε Βενιζέλο, ἀλλοιῶς θὰ πεθάνετε ἀπὸ τὴν πεῖνα.* Καὶ οἱ δυὸ παρατάξεις ἔφτασαν στὸ θλιβερὸ κατάντημα νὰ ἔχουν γιὰ κυριότερο ἐπιχείρημά τους τὴ φτώχεια τοῦ κόσμου, τὴν ἀγωνία του νὰ ἐπιζήσει.- Στὴν 1η Ἰουλίου (13 μὲ τὸ νέο) οἱ Γάλλοι γιόρτασαν τὴν ἐθνική τους γιορτή. Πρόξενος τῆς Γαλλίας στὰ Γιάννινα ἐξακολουθοῦσε νάναι ὁ Ντυσσάπ, λυπόταν πολὺ γιὰ τὸ κατάντημα τῆς Ἑλλάδας· ὁ Χατζῆς διατηροῦσε σχέσεις μαζί του, δὲν εἶχαν ὅμως τὴ θέρμη τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς μεταπελευθερωτικῆς περιόδου· τὰ διαφορετικὰ στρατόπεδα στὰ ὁποῖα ἀνῆκαν, ἀποτέλεσαν μεγάλη δοκιμασία γιὰ τὴ φιλία

τους, ὁ φανατισμὸς θὰ προξενοῦσε φθορὰ καὶ σὲ τέτοιους στενοὺς δεσμούς· σίγουρα μὲ πόνο τὸ ἔκανε ὁ Χατζῆς ὅταν δημοσίευε κάτι ἐναντίον τοῦ Ντυσσάπ.

Ὅταν ἔγραφε γιὰ τὴν ἐθνικὴ γιορτή τους, ὁ Χατζῆς ἐκθείαζε τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση, θέλοντας ἔμμεσα νὰ ὑποδηλώσει πώς, καὶ στὴν ἐποχὴ ποὺ περνοῦσαν, πρέπει νὰ εἶχαν ἐφαρμογὴ τὰ ἰδανικά της. *Ἡ ἐθνικὴ γιορτὴ τῶν Γάλλων*, σημείωνε, *εἶναι ἀναμνηστικὴ ὑψηλοῦ ἀγῶνος πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν, ἐναντίον πάσης καταπατήσεως αὐτῶν.* Ἔμμεσος ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴ στάση τῆς Γαλλίας, ποὺ πρωτοστατοῦσε στὴν καταπάτηση τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Ἑλλάδας. Κόσμος πολὺς εἶχε συγκεντρωθεῖ στὸ γαλλικὸ προξενεῖο τὴ μέρα τῆς γιορτῆς, *κατέστη κυριολεκτικῶς προσκύνημα ὅλου τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως*, ἔγραφε ὁ *Ταχυδρόμος*. Ἦταν ἐκεῖ κι ὅλες οἱ ἀρχὲς καὶ βέβαια οἱ πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Κατὰ τὴ δεξίωση ὁ *ἐκ Νεγάδων Φίλιππος Παπαρούσης, εἰς ῥέουσαν καὶ ὡραίαν γαλλικὴν προσεφώνησε τὰ ἑξῆς περίπου εἰς τὸν κ. Πρόξενον: «Ἐπεθύμουν νὰ εὑρίσκωμαι εἰς Παρισίους, ἐπὶ τὸν Πύργον Ἄϊφελ, ἵνα ἐκεῖθεν ἀποτείνω θερμὸν χαιρετισμὸν πρὸς τὸν ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν γαλλικὸν στρατόν...»*. Ὁ Ντυσσάπ, δακρυσμένος ἀπὸ συγκίνηση, ἀπάντησε μὲ λίγα λόγια, ἐξαίροντας τὰ προτερήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Σὲ λίγες μέρες ὁ γάλλος πρόξενος ὑποχρεώθηκε σ' ἐπίσημη διάψευση τῶν καταγγελιῶν τῶν ἀντιβενιζελικῶν ἐφημερίδων τῶν Γιαννίνων, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, ποὺ εἶχε συλλάβει ὁ Σαράϊ στὴ Θεσσαλονίκη, εἶχαν ὑποστεῖ μεγάλες ταλαιπωρίες.

Στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου τοῦ 1916, μεγάλη πυρκαϊὰ ἀποτέφρωσε τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ δάσος τοῦ Τατοΐου. Στὰ ἐκεῖ θερινὰ ἀνάκτορα παραθέριζε ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια, ποὺ κινδύνεψε ἀπὸ τὴν πυρκαγιά, ἰδιαίτερα ὁ Κωνσταντῖνος, διασώθηκε ὕστερα ἀπὸ μεγάλες προσπάθειες. Τὰ αἴτια τῆς πυρκαϊᾶς δὲν ἔγιναν γνωστά. Τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ ὀφειλόταν σ' ἐνέργειες Ἀγγλογάλλων πρακτόρων. Φυσικὰ οἱ ἀντιβενιζελικοὶ ἀπέδωσαν τὴν πυρκαϊὰ στοὺς ἀντιπάλους τους καὶ ἡ προπαγάνδα τοῦ βαρώνου Σὲγκ ὀργίασε. *Κακόβουλα εἶναι ὅλα τὰ διαδιδόμενα ὑπὸ τῶν ἀντιβενιζελικῶν*, ἀπαντοῦσε ὁ *Ταχυδρόμος*. Στὴν πρωτεύουσα καὶ σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας ἔγιναν δοξολογίες εὐχαριστήριες γιὰ τὴ διάσωση τοῦ βασιλιᾶ. Στὰ Γιάννινα τὴν πρωτοβουλία τῆς ὀργάνωσης τῆς δοξολογίας στὴ Μητρόπολη (10 Ἰουλίου), ἀνέλαβε ὁ δήμαρχος Ἰωαννίνων Γεώργιος Ἰωαννίδης. Παραβρέθηκαν ὅλες οἱ ἀρχὲς καὶ πολὺς κόσμος. *Μεγαλειώδης ἐπιβλητικὴ καὶ πάνδημος ὑπῆρξε ἡ δοξολογία ἐπὶ τῇ διασώσει τοῦ Βασιλέως*, ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*. Μίλησε ὁ νομάρχης Ἀθαν. Σουλιώτης-Νικολαΐδης, καθὼς κι ὁ Δωδώνης Πανάρετος, μ' ὅσα εἶπε ὑπενθύμισε στὸ ἐκκλησίασμα ὅτι τὸ *ὑπὲρ βασιλέων δέεσθαι εἶναι θρησκευτικὴ ἐπιταγή*. Στὴ δοξολογία χοροστάτησε ὁ μητροπολίτης Παραμυθιᾶς. Μετὰ τὸ τέλος της ἔγινε καὶ τὸ 40ήμερο μνημόσυνο τοῦ Γερβάσιου. Ὁ Πανάρετος, ποὺ ἀσκοῦσε καθήκοντα τοποτηρητῆ, στηριζόταν κατὰ βάση στοὺς βενιζελικοὺς γιὰ ν' ἀνεβεῖ στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τῶν Ἰωαννίνων, προσπαθοῦσε ὅμως ν' ἀποκτήσει ἐρείσματα καὶ στὸ χῶρο τῶν βασιλικῶν. Ὁ Χατζῆς, ποὺ ἤθελε τὸν Σπυρίδωνα Βλάχο ὡς μητροπολίτη, δὲν τὸν ἄφηνε ἥσυχο. Τὸν ἀποκαλοῦσε *ἐπιβάτη* ἢ *ἐπιβήτορα* τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου, ποὺ δὲν

ἔδειχνε καμιὰ ὄρεξη νὰ κατεβεῖ. *Τὰ γκέμια καὶ τὸ χαλινάρι γι' αὐτὴ τὴν ἐπίβαση κρατοῦσαν φιλότιμα* -πρόσθετε- *μερικοὶ κομματάρχες* (ἐννοώντας τοὺς βενιζελικούς), *ὁ ἱππέας τοὺς χρειαζόταν γιὰ τὴ διάδοση τῶν ἀρχῶν τοῦ κόμματος στὴν ἐπαρχία, μέσῳ τῶν ἱερέων καὶ διακόνων. Καὶ ὁ θεοφιλέστατος Δωδώνης, πανέξυπνα ἐνεργώντας, ἐπιβαίνει τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου, καβάλλα στὰ καπούλια αὐτῶν τῶν κομματαρχῶν. Ἡ Ἱερὰ σύνοδος* -κατέληγε- *πρέπει νὰ λάβει σύντομα ἀποφάσεις.* Ἡ ἀπάντηση τοῦ Πανάρετου στὰ σχόλια τῆς *Ἠπείρου*, ἀλλὰ καὶ τῆς *Σημαίας*, ποὺ κι αὐτὴ τὸν κατηγοροῦσε ὅτι εἶχε μεταβάλλει τὴ Μητρόπολη σὲ κομματικὸ κέντρο τῶν Φιλελευθέρων, δόθηκε ἀπὸ τὸν *Ταχυδρόμο*. *Μένει στὴ θέση του* -ἔγραφε- *γιατὶ ἐκεῖ τὸν ἔταξε ἡ προϊσταμένη του ἀρχή. Ποιὰ ἀρχή;* ρωτοῦσε ὁ Χατζῆς, *ἐμεῖς δὲν ξέρουμε καμιὰ τέτοια ἀρχὴ ποὺ νὰ τὸν ἔταξε ἢ νὰ τὸν διόρισε τοποτηρητή. Ἡ προϊσταμένη ἀρχὴ τὸν ἀνέχεται, μέχρις ὅτου εὐοδωθοῦν τοῦ γνωστοῦ κόμματος αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι καὶ τὰ διαβήματα!!* Ἀπάντησε κι ὁ ἴδιος ὁ Πανάρετος: *Εἶναι ἀσέβεια*, σημείωνε, *νὰ γράφονται ἐπικριτικὰ σχόλια γιὰ τὴ Μητρόπολη. Γιατὶ εἶναι ἀσέβεια;* ρωτοῦσε ὁ Χατζῆς. *Πῶς δηλαδή; Εἶναι ἀσέβεια νὰ ὁμιλῇ κανεὶς τί γίνεται εἰς μίαν Μητρόπολιν; Κι ἂν λ.χ. κλέφτες μποῦν σὲ μία ἐκκλησία ἢ εἰς τὴν Μητρόπολιν, ἢ εἰς ἕνα μητροπολιτικὸν θρόνον, εἶναι ἀσέβεια νὰ ὁμιλήσῃ τις δι' αὐτὰ δημοσίᾳ;* Στηριζόταν σ' ἐπιχειρήματα ὁ ἔλεγχος τοῦ Χατζῆ, μόνο ποὺ ξεχνοῦσε νὰ κάνει αὐτοέλεγχο, σχετικὰ μὲ τὰ κίνητρα τῶν προθέσεών του. Πρέπει νὰ γνώριζε πὼς κι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀντιβενιζελικῶν -καὶ τῶν Αὐστριακῶν- γίνονταν ἐνέργειες γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ Σπυρίδωνα στὸ θρόνο τῶν Ἰωαννίνων. Τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Ἰουλίου ὁ Σπυρίδων κατέβηκε στὰ Γιάννινα. Ἤθελε νὰ μελετήσει ἀπὸ κοντὰ τὴν κατάσταση, νὰ συναντήσει πρόσωπα, νὰ προωθήσει τὰ σχέδιά του... Στὶς ἐπιθέσεις τῶν ἀντιβενιζελικῶν ἐφημερίδων ἀπάντησε καὶ πάλι ὁ Πανάρετος· μ' ἐπιστολή του στὸν *Ταχυδρόμο* ἐξέφραζε τὴ λύπη του γιὰ τὰ ἐπικριτικὰ σχόλια καὶ θεωροῦσε τὸ περιεχόμενό τους ὡς ἀνευλαβῆ ἐκμετάλλευση τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Παρακαλοῦσε, τέλος, τὸν *Ταχυδρόμο* νὰ μὴν ἀπαντάει στὶς ἐναντίον του ἐπικρίσεις.

ΣΗΜΑΙΑ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΤΡΙΣ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ
ΟΡΟΙ ΥΝΔΡΟΜΗΣ
Παρασκευὴ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 24 Μαρτίου 1917
Ἀριθμὸς Φύλλου 261

Ὁ πολιτικὸς ἀγώνας στὰ Γιάννινα γινόταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀνάμεσα στὴν *Ἤπειρο* καὶ τὴ *Σημαία*, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος, καὶ τὸν *Ταχυδρόμο*, τὸν *Φραγκολεβαντῖνο*, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσε ὁ Χατζῆς, ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ διευθυντή του Ἀλ. Γεωργιάδη, τὸν κατηγοροῦσε, ὅπως ἀναφέραμε, γιὰ ἀστράτευτο, δὲν εἶχε λοιπὸν κανένα δικαίωμα ν' ἀσχολεῖται μὲ τοὺς ἐπίστρατους, ἀφοῦ δὲν ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα· ἀργότερα, ὅταν ἀνακάλυψε πὼς εἶχε πάρει ἀπὸ καιρὸ τὴν ἑλληνικὴ ἰθαγένεια, μὲ τὴν ἐγγραφή του

στὰ μητρῶα ἀρρένων Αἰγίου, τὸν χαρακτήριζε ὡς λιποτάκτη. Ὁ Ἀλ. Γεωργιάδης ἦταν τὸ ἀγαπημένο παιδὶ τῶν προξένων τῆς Entente στὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξασφάλιζε πολλὲς διευκολύνσεις καὶ οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις· αὐτὸ ἔκανε τὸ Χατζῆ πιὸ ἐπιθετικὸ ἐναντίον του. Ἀργότερα, ἐπιθέσεις ὀξύτατες θὰ δεχτεῖ καὶ ἡ ἄλλη ἐφημερίδα τῶν βενιζελικῶν τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, ποὺ διηύθυνε ὁ Ν. Ζωνίδης ἀπὸ τὴν Κατσικά. Ὁ Ζωνίδης ἔκανε τὴν εἴσοδο στὴ δημοσιογραφία μὲ *ἀνοιχτὴ ἐπιστολὴ* ποὺ ὁ *Ταχυδρόμος* δημοσίευσε (15-7-1916) σὲ θέση κύριου ἄρθρου. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ζωνίδη -ἦταν τότε τελειόφοιτος τῆς Νομικῆς- κατέληγε: *Ἄσπρο στὸ Βενιζέλο! Διότι μόνον αὐτὸς πονεῖ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνδιαφέρεται, ὡς γνήσιος Ἕλλην, διὰ τὸν ἔνδοξον θρόνον τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου. Εἶναι λοιπὸν νὰ μὴ φωνάζω ζήτω ὁ Σωτήρ; Ζήτω καὶ πάλιν ζήτω!* Ὁ Ν. Ζωνίδης, ὁ ἐνθουσιώδης νέος, ποὺ ξεσπάθωσε γιὰ τὸ Βενιζέλο, δὲν ἦταν τυχαῖος ἄνθρωπος. Ὁ Γ. Χατζῆς, ὅταν σὲ λίγο καιρὸ ὁ πρῶτος ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τῆς ἐφημερίδας *Ἐλεύθερον Βῆμα* (ὁ *Βῆμας* τὸν ἀποκαλοῦσε εἰρωνικά, θέλοντας νὰ τὸν μειώσει), τοῦ φέρθηκε σκληρά· διέγνωσε πὼς ἡ πέννα τοῦ νέου δημοσιογράφου μποροῦσε ν' ἀντιπαλαίσει τὴ δική του, δὲν τὸν συγχωροῦσε, ἐπειδὴ ὑποτιμοῦσε τοὺς ἀγῶνες τῆς *Ἠπείρου* καὶ ἔφερνε συχνὰ στὸ προσκήνιο τὸ θέμα τῆς δωροδοκίας μὲ τὰ μάρκα τοῦ βαρώνου Σέγκ. Ὁ Ν. Ζωνίδης, βρῆκε τραγικὸ θάνατο στὴ Μ. Ἀσία - ὑπηρετοῦσε, ὡς ἔφεδρος ὑπολοχαγός, στὸ στρατοδικεῖο τοῦ Β΄ Σ. Στρατοῦ (ἀντιεισηγητὴς)- κατὰ τὴν ἐκκένωση τοῦ Ἀφιὸν Καρὰ Χισάρ, τὸ 1922. Τὸ αὐτοκίνητο στὸ ὁποῖο ἐπέβαινε, μαζὶ μὲ ἄλλους στρατοδίκες καὶ τὶς γυναῖκες τους, ἔπεσε σ' ἐνέδρα Τσετῶν, τοὺς κατακρεούργησαν. Ἦταν τότε 30 χρονῶν, διδάκτορας τῆς Νομικῆς, καὶ τιμημένος μὲ ἀνώτατες διακρίσεις γιὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρεία του σὲ πολλὲς μάχες ἐναντίον τῶν Τούρκων. Θεωροῦνταν ὡς σημαντικὸς παράγοντας τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων στὰ Γιάννινα καὶ ἱκανὸς δημοσιογράφος (ἐκτενὴς νεκρολογία του δημοσιεύεται στὸν *Κήρυκα* Ἰωαννίνων τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1922, μόλις μαθεύτηκε ὁ θάνατός του. Τὸν *Κήρυκα* ἐξέδιδαν τότε ὁ Ν. Λάππας,

Νικόλαος Ζωνίδης, δημοσιογράφος, διδάκτωρ τῆς Νομικῆς, ἔφεδρος ὑπολοχαγός.

τῆς *Σημαίας* τοῦ 1914-1917, ποὺ εἶχε ἐπανακάμψει ἀπὸ καιρὸ στὴ βενιζελικὴ παράταξη, κι ὁ Δημοσθένης Πανίδης, γαμπρὸς τοῦ Γ. Χατζῆ ἀπὸ τὴν κόρη του Φωτεινή).

Ἐκεῖνο ποὺ προξενεῖ θλίψη, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἄρθρα καὶ σχόλια τῶν γιαννιώτικων ἐφημερίδων εἶναι ὅτι ὁ πολιτικὸς διάλογος ἐκφυλιζόταν ἐντελῶς μέρα μὲ τὴ μέρα, τίποτε δὲ σέβονταν οἱ ἀντίπαλοι, οὔτε τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες, οὔτε τὴ φιλία ποὺ συνέδεε ἀνθρώπους στὸ παρελθόν. Οἶκτος δὲν ὑπῆρχε γιὰ κανέναν καὶ γιὰ τίποτε. Δυὸ παραδείγματα: Ὁ φιλέλληνας γάλλος πρόξενος Ντυσσάπ, τώρα ἐξομοιωνόταν μὲ τὸν ψυχρὸ ὑπολογιστὴ ἰταλὸ πρόξενο, τὸ ραδιοῦργο καὶ ἐκμαυλιστὴ συνειδήσεων κι ἀντιμετωπιζόταν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, σὰ μισητὸς ἐχθρός. Κι ὁ ἡρωϊκὸς Σπ. Σπυρομήλιος τῆς Χιμάρας, ποὺ γιαυτὸν ὕμνους εἶχε γράψει ἡ *Ἤπειρος*, ἐπειδὴ λίγους μῆνες ἀργότερα προσχώρησε στὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης* τοῦ Βενιζέλου, βρέθηκε νὰ μὴν ἔχει προσφέρει τίποτα στὸν ἀγώνα, ἕνας στρατιωτικὸς ἦταν γεμάτος ἐλαττώματα, ἀπὸ θρύλος κατάντησε μιὰ ἀσήμαντη ὕπαρξη, ἄξια χλευασμοῦ. Ἀνάλογη τακτικὴ ἀκολουθοῦσαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίπερα ὄχθη, τίποτα κι ἐκεῖνοι δὲ σέβονταν, εἶχε δημιουργηθεῖ μιὰ νοσηρὴ κατάσταση, ἴδια μ' ἐκείνη ποὺ εἶχε ἀκολουθήσει τὸν ἐμφύλιο πόλεμο μετὰ τὴν κατοχή, ἴσως τὴν ἐποχὴ τοῦ Διχασμοῦ νὰ ἦταν χειρότερη. Ἡ λογικὴ ἐξαφανίστηκε, μόνο τὰ ἔνστικτα κυριαρχοῦσαν, αὐτὰ διαμόρφωναν τὴν καθημερινότητα...

Ἡ ζέστη στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου ἀνέβηκε στοὺς 39°, φοῦρνος εἶχαν γίνει τὰ Γιάννινα. Ὁ κόσμος ἔβρισκε λίγη δροσιὰ κατηφορίζοντας στὴ λίμνη, μεγάλη κίνηση ἄρχισε τώρα καὶ πρὸς τὸ Νησί, ὁ διάπλους τῆς λίμνης ἀποτελοῦσε ἀληθινὴ μαγεία, συνέπεσε νὰ εἶναι καὶ πανσέληνος.- Ὁ δῆμος Ἰωαννιτῶν εἰδοποιοῦσε ὅσους ἤθελαν ν' ἀναλάβουν τὸ κατάβρεγμα τῶν δρόμων γιὰ τὴ θερινὴ περίοδο, νὰ ἐνημερώνονται γιὰ τοὺς ὅρους ἀπὸ τὴ μηχανικὴ ὑπηρεσία του.- Ἡ πόλη γέμισε ἀπὸ χωρικούς, ἔρχονταν ἀπὸ τὰ χωριά τους ν' ἀναγνωρίσουν καὶ νὰ πάρουν τὰ ζῶα τους, ποὺ εἶχαν ἐπιταχθεῖ τὸν περασμένο Σεπτέμβριο μὲ τὴν ἐπιστράτευση.- Μαζὶ μὲ τὶς μονάδες τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ ποὺ ἐπέστρεφαν στὰ Γιάννινα, ἦρθε καὶ ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ -πολὺ τὴν εἶχαν ἀγαπήσει οἱ Γιαννιῶτες- κι ἄρχισε τὶς ἐμφανίσεις της στὴ νέα πλατεία στὰ *Λιθαρίτσια*, μὲ ἀρχιμουσικὸ τὸν Εὐάγ. Μαθαρίκο.- Ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης κουτιῶν μὲ σπίρτα, οἱ καπνιστὲς εἶχαν ἐφοδιαστεῖ μὲ τσακμάκια καὶ τσακμακόπετρες.- Τὰ φροῦτα πουλιόνταν στὴν ἀγορὰ πανάκριβα: 80 λεπτὰ τ' ἀχλάδια, 1 δραχμὴ τὰ πεπόνια. 60-70 λ. τὰ ροδάκινα.- Ἀπὸ τὴ μεγάλη χρήση τῆς σφραγίδας τῆς νομαρχιακῆς ὑπηρεσίας ποὺ ἐξέδιδε τὰ διαβατήρια, τὰ γράμματα εἶχαν σβηστεῖ, οὔτε τὸ σχῆμα της δὲ διακρινόταν, καλὸ θὰ ἦταν νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν ἀντικατάστασή της.- Τὰ ἀδέσποτα σκυλιὰ πλήθαιναν, ἔγιναν ἐπικίνδυνα, ἔπρεπε νὰ τοὺς ρίξουν «φόλες» μὲ δηλητήριο, ὅπως τὰ προηγούμενα χρόνια.- Ἡ θεατρικὴ κίνηση στὰ Γιάννινα εἶχε νεκρωθεῖ. Μόνο Καραγκιόζης παιζόταν καὶ τὶς παραστάσεις του παρακολουθοῦσαν μικροὶ καὶ μεγάλοι. Ἡ ἔλλειψη ἑνὸς καλοῦ θιάσου ἔγινε αἰσθητή, ὅποιος ἐπιχειρηματίας τὸν ἔφερνε θὰ ἔκανε χρυσὲς δουλειές.- Ἀπὸ τὶς 15 Ἰουλίου τὰ ρολόγια κινήθηκαν 25 λεπτὰ μπροστά, ἴσως γιὰ νὰ συγχρονιστοῦν μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο, ποὺ θ' ἀργοῦσε ἀκόμα νὰ ἐφαρμοστεῖ στὴν Ἑλλάδα.- Μυστηριώδεις χαρακτηρίζονταν οἱ συχνὲς ἐπιθέσεις ἀγνώστων κατὰ τῶν μεταφορέων ταχυδρομείου καὶ ἡ ἐξαφάνιση τῶν σάκων, ποὺ

μόνο γράμματα περιεῖχαν, φαίνεται πὼς κάτι ἐπιδίωκαν ν' ἀνακαλύψουν οἱ κλέφτες, ἄγνωστο τί.- Δόθηκε στὴ δημοσιότητα ὁ ἀπολογισμὸς τῆς διοίκησης τοῦ οἰκονομικοῦ συσσιτίου (πρόεδρος ἡ Ἀριστέα Χ. Σακελλαρίου, ταμίας ἡ Χαρίκλεια Δ. Τζόγια) ἀπὸ 30-8-1915 μέχρι 15-7-1916: *ἔσοδα* δρχ. 9.170, 45-*ἔξοδα* 9.514, 45 δρχ.- Ὁ Νέστορας Γεωργίτσης, συνεργάτης τοῦ *Ταχυδρόμου* στὶς ἱστορικὲς ἀναδρομές, δημοσίευε πολιτικὰ ἄρθρα στὴν *Ἤπειρο* καὶ τὴ *Σημαία*, τὶς δυὸ *Γουναρικὲς* ἐφημερίδες κατὰ τοὺς βενιζελικούς. Ὁ *Ταχυδρόμος* δὲ δίστασε νὰ τὸν κατηγορήσει ὅτι παραποιοῦσε τὶς εἰδήσεις του γιὰ νὰ στηρίξει τὰ δικά του ἄρθρα. Ταυτόχρονα ἀντέκρουε τὶς αἰτιάσεις τῶν ἀντιβενιζελικῶν γιὰ ἀνάμιξη τοῦ Βενιζέλου στὴ διανομὴ καλαμποκιοῦ.- Στὶς 17 Ἰουλίου ἔγιναν στὴν Κάτω Βίτσα τοῦ Ζαγοριοῦ (τὸ χωριό μου) οἱ γάμοι *τοῦ καλλίστου νέου Γ. Τζωΐδου* (Ζωΐδη) *μεθ' ἑνὸς τῶν καλλιτέρων ἀνθέων τοῦ Ζαγορίου, τῆς Μαρίκας Σακελλαρίου*... Ἦταν πραγματικὰ μιὰ σπάνια ὁμορφιὰ ἡ Μαρίκα. Ὅταν ἔσερνε τὸ χορὸ τὸ Δεκαπενταύγουστο, στὸ μεσοχώρι, τὰ ὄργανα (ὁ περίφημος Νίνος μὲ τὸ κλαρίνο, μόνον ὁ Τάσος Χαλκιὰς τὸν ἔφτασε, ὁ Μπεκάρης μὲ τὸ λαοῦτο κι ὁ Μανούσης μὲ τὸ ντέφι) ἔδιναν τὸν καλλίτερο ἑαυτό τους, ὁ κὺρ Γιώργης, ὄρθιος ἀνάμεσα στὰ ὄργανα, *κολλοῦσε* χιλιάρικα, -τὸ ἀρτοποιεῖο του στὴν Ἀλεξάνδρεια ἀπέδιδε- καὶ καμάρωνε τὴ γυναίκα του, ὅλος ὁ κόσμος καμάρωνε τὸ χορὸ τῆς Μαρίκας καὶ τὴν ὁμορφιά της...

Ἡ ὀργάνωση τῶν *ἐπιστράτων* προχωροῦσε μὲ γοργοὺς ρυθμοὺς σ' ὅλη τὴν Ἤπειρο. Καθημερινὰ ὁ Χατζῆς δημοσίευε ἄρθρα, σχόλια καὶ χρονογραφήματα γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴν κίνηση ἢ ν' ἀπαντήσει στὶς κατηγορίες τῶν βενιζελικῶν ἐφημερίδων· ἔγραφε γιαυτές: *Πάρτε τὸ ἀνάποδον ἀφ' ὅτι γράφουν καὶ ἔχετε τὴν πραγματικὴν εἴδησιν.* Εὐκαιρίες τοῦ ἔδιναν γιὰ ἀντίλογο οἱ ἴδιοι οἱ ἀντίπαλοι. Ὁ *Ταχυδρόμος*, ὅπως σημείωσα, ἔγραφε ὅτι οἱ ἐπίστρατοι τῶν Γιαννίνων ἀπέτυχαν νὰ συγκροτήσουν *Σύνδεσμο* στὴν πόλη, ἐνῶ ἦταν σ' ὅλους γνωστὸ τὸ ἀντίθετο. Πρὸς ἐπίρρωση ἡ *Ἤπειρος* δημοσίευσε τὸ πρακτικὸ τῆς γενικῆς συνέλευσης τῶν *ἐπιστράτων*, κατὰ τὴν ὁποία ἐκλέχτηκε καὶ *Προσωρινὴ διοικητικὴ ἐπιτροπή*. Τελικὰ τὴ διοικοῦσα ἐπιτροπὴ τοῦ *Συνδέσμου Ἰωαννίνων* ἀποτέλεσαν οἱ: Κ. Δ. Μέρτζιος, πρόεδρος, μὲ συμβούλους τούς: Κων. Καππᾶ, Θ. Βούρη, Κυρ. Ξανθό, Κ. Χατζηαλεξίου, Δημ. Τσονίδη, Ἀναστ. Βλαχόπουλο. Ὁ Βενιζέλος χαρακτήριζε τοὺς *Συνδέσμους ἐκθέσμους, ἐκνόμους, ἐπαναστατικούς*, ἀγανακτοῦσε γιατὶ τὰ τηλεγραφήματα τῶν *Συνδέσμων* εἶχαν χαρακτήρα κομματικὸ καὶ

Κωνσταντῖνος Δ. Μέρτζιος
(1886—1971)

προκαλοῦσαν ὁρισμένες Μ. Δυνάμεις, ἐπαινοῦσε ὅμως τοὺς *Συνδέσμους* ποὺ ἵδρυε τὸ κόμμα του.

Τὴν εὐθύνη τῆς ὀργάνωσης τῶν *Συνδέσμων* καὶ τὸ συντονισμὸ τῶν ἐνεργειῶν τους στὴν Ἤπειρο ἀνέλαβε ὁ *Πανηπειρωτικὸς Σύνδεσμος Ἐπιστράτων*, τοῦ ὁποίου πρόεδρος ἐκλέχτηκε, ὅπως σημειώθηκε, ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος. Πρὸς αὐτὸν ἀπευθύνονταν ὅλες οἱ ἀναφορές, τὰ αἰτήματα, οἱ διαμαρτυρίες κι ἀπ' αὐτὸν ζητοῦσαν πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο δράσης. Οἱ ἀντιβενιζελικὲς ἐφημερίδες ἐμφάνιζαν τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν *Συνδέσμων* καὶ τὸν προσανατολισμό τους ὡς φυσικὸ γεγονός, ποὺ δὲν ἀντιμετώπιζε δυσκολίες, ἡ πραγματικότητα ὅμως ἦταν κάπως διαφορετική. Οἱ βενιζελικοὶ ἀντιδροῦσαν μὲ πολλοὺς τρόπους κι ἕνα δέντρο δὲν εἶναι εὔκολο νὰ μεγαλώσει σ' ἕνα ἀφιλόξενο περιβάλλον. Ἔπειτα ὅλα γίνονταν βιαστικά, γιὰ νὰ προβληθεῖ ἕνα ἐντυπωσιακὸ ἀποτέλεσμα, χωρὶς νὰ λαμβάνονται ὑπόψη οἱ συνθῆκες τῆς κάθε περιοχῆς, ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν τὴ γρήγορη κι οὐσιαστικὴ ἀνάπτυξη τῶν *Συνδέσμων*. Ἕνας ἀπὸ κείνους, ποὺ πρωτοστάτησαν στὴν ἵδρυση *Συνδέσμων* στὴν περιοχὴ τῆς Κόνιτσας, ἦταν ὁ γνωστὸς παιδαγωγὸς Εὐριπίδης Σούρλας, ἀργότερα διευθυντὴς τοῦ 5ταξίου Διδασκαλείου Ἰωαννίνων, φανατικὸς βασιλικὸς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἔγραφε στὸν *Πανηπειρωτικὸ Σύνδεσμο*, στὶς 26-7-1916, ἀπὸ τὴν Πυρσόγιαννη, χωριὸ τῆς καταγωγῆς του: *...Ἀγγέλλομεν ὑμῖν ἐπισήμως συγκρότησιν «Συνδέσμου Ἐπιστράτων» καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινότητι, γνωρίζοντες ἅμα ὑμῖν καὶ λῆψιν τῆς ἀπὸ 20 φθίνοντος ἐπιστολῆς τοῦ κ. Κων. Μέρτζιου. Ἡ ἐγκάρδιος ἐπιθυμία ὅλων μας διαπνέεται ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων, ἐμφορεῖται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἰδεῶν καὶ ἀποβλέπει πρὸς τὸν αὐτὸν ἐθνικὸν σκοπὸν πρὸς ὃν καὶ ὁ ὑμέτερος «Σύνδεσμος»* (ἐννοεῖ τὸν «Πανηπειρωτικό»)· *πρὸς τοῦτο μία τακτικὴ ἐπικοινωνία μετὰ τοῦ ὑμετέρου «Συνδέσμου» (ὑπὲρ ἧς καὶ ὑμεῖς συνηγορεῖτε ἐν τῇ ἀπὸ 20 φθίνοντος ἀξιοτίμῳ ἐπιστολῇ τοῦ κ. Μέρτζιου) καὶ μία ἐνέργεια αὐτοῦ, ὑποβοηθοῦντος τοῦ ἡμετέρου, θὰ εἶχεν κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην καὶ ἀντίληψιν ὡς εὐχάριστον ἀποτέλεσμα τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἰδέας ἱδρύσεως «Συνδέσμων» καὶ εἰς ἄλλα χωρία καὶ κωμοπόλεις τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας.*

Ἡ μὴ σύμπηξις καὶ ἑτέρων «Συνδέσμων Ἐπιστράτων» ὀφείλεται εἰς ἀνεπαρκῆ πρωτοβουλίαν τῶν ἑκασταχοῦ Ἐπιστράτων, εἰς ἐλλειψιν πνεύματος κοινωνικότητος, κεντρικῆς ἰδέας καὶ γενικοῦ σκοποῦ, σαφῶς καθορίζοντος καὶ καταλλήλως ἑρμηνεύοντος, ἀποκρυσταλλωθέντος δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ τινῶν καὶ ὀφείλοντος κατὰ τὰς παρούσας στιγμὰς νὰ ἐπιδείξῃ σχετικὸν ὀργασμὸν πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἐπιβαλλομένου· προσθέσατε εἰς ταῦτα, τὰ ἀνεπαρκῆ καὶ πενιχρὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπαρχίᾳ καὶ τὸ συνεπείᾳ τούτων μὴ εὐκόλως κατορθωτὸν τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ἡμετέρου «Συνδέσμου» μετὰ τῶν Ἐπιστράτων τῶν διαφόρων κοινοτήτων, ἐλλείψει τυπογραφείου διὰ τὴν τύπωσιν ἐκκλήσεων καὶ προκηρύξεων καὶ πρὸς αὐτούς.

Ὡς ἐκ τούτου φρονοῦμεν ὅτι μία ἔκκλησις τοῦ ὑμετέρου «Συνδέσμου» πρὸς τοὺς Ἐπιστράτους τῶν διαφόρων κοινοτήτων τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὰς ἐνεργείας τοῦ ἡμετέρου «Συνδέσμου», θὰ ἠδύνατο νὰ κεντρίσῃ τὴν ὑπολανθάνουσαν ἐνέργειαν καὶ προθυμίαν των καὶ ἤθελε προτρέψῃ καὶ τούτους εἰς τὴν εὐγενῆ καὶ ἱερὰν ἰδέαν τῆς ἱδρύσεως «Συνδέσμου», διὰ τῆς πρωτοβουλίας κάποιου, ὅστις πάντοτε θὰ ὑπάρχῃ ἐν ἑκάστῃ κοινότητι καὶ ὅστις θὰ δειλιᾷ ὄχι ἐλλείψει πεποιθήσεων καὶ γνώμης, ἀλλὰ ἐλλείψει[...] πνεύματος πρωτοβουλίας.

Διὰ τοιούτου εἴδους συνδυασμένας ἐνεργείας φρονοῦμεν ὅτι θὰ ἠλεκτρισθῇ καὶ θὰ ἀφυπνισθῇ καὶ ἡ ἀδράνεια ἐκείνων. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δύνασθε δ' ἡμῶν ν' ἀπευθυνθῆτε πρὸς τὰς ἑξῆς κοινότητας: Κόνιτσαν, Βούρμπιανην, Καστάνιανην, Μόλισταν, Σταρίτσανην, Στράτσιανην, Πεκλάρι. Ἐσωκλείστως πέμπομεν ὑμῖν τὸ πρὸς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα σταλὲν τηλεγράφημα, ὡς καὶ τὴν σχετικὴν ἀπάντησιν τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως. Ἐὰν εὐαρεστῆσθε δύνασθε διὰ τῆς ἐφημερίδος «Ἤπειρος» νὰ δημοσιεύσητε τ' ἀνωτέρω. Τὸ τηλεγράφημά μας ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὴν «Ν. Ἡμέραν 17 Ἰουλίου».

Δεχθῆτε κλπ.

Ἐντολῇ τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς
Ε. Σούρλας.

Θὰ στείλει κι ἄλλες ἀναφορὲς στὸν *Πανηπειρωτικὸ Σύνδεσμο* ὁ Εὐρ. Σούρλας, ὑποδεικνύοντας τρόπους ὀργάνωσης νέων *Συνδέσμων* καὶ ἐξηγώντας τοὺς λόγους καθυστέρησης σ' ὁρισμένα χωριά. Ζητοῦσε ἀκόμα καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς *Ἠπείρου* γιὰ διανομὴ στοὺς ἐφέδρους.

Εὐριπίδης Σούρλας, διευθυντὴς 5/ταξίου Διδασκαλείου Ἰωαννίνων (1929-1933).

Ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ Ε. Σούρλα, ποὺ δὲν προοιωνίζουν τὴν κατοπινὴ ἀνέλιξή του, ἐξάγονται δυὸ στοιχεῖα, γνώριμα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονική του δραστηριότητα: ὁ ἰδεαλισμὸς καὶ ἡ μεθοδολογία. Ὁ Σούρλας δὲ γίνεται *ἐπίστρατος* γιὰ ν' ἀποκομίσει ὀφέλη, ὅπως ἀρκετοὶ τὸ ἔκαμαν κι ἀπὸ τὶς δυὸ παρατάξεις· πίστευε στὴν ἱερότητα τοῦ ἀγῶνα, ἔβλεπε στὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ-ἐλευθερωτῆ τῆς Ἠπείρου, τὴν Ἑλλάδα, ποὺ τὴν καταπατοῦσαν οἱ ξένοι, μόνον ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν σὲ θέση νὰ ὑπερασπίσει τὴν ἀκεραιότητα καὶ ἐλευθερία της, συμπαραστεκόταν στὴ δοκιμασία ποὺ τοῦ εἶχαν ἐπιβάλει οἱ ξένοι καὶ οἱ συνεργάτες τους. Ὁ Κωνσταντῖνος γιὰ τὸ Σούρλα ἀποτελοῦσε τὸ ὑπέρτατο ἐθνικὸ ἀγαθό, γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ὁποίου εἶχε καθῆκον ν' ἀγωνιστεῖ. Γιὰ τὴ συγκρότηση τῶν *Συνδέσμων Ἐπιστράτων* ὑποδείκνυε τρόπους, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ψυχολογία τῶν ἀνθρώπων κι ἀπαιτοῦσαν τὴν ὕπαρξη προ-

σώπων ἱκανῶν γιὰ νὰ πρωτοστατήσουν. Καὶ τὰ δυὸ στοιχεῖα ἀνιχνεύονται στὶς ἐπιστημονικὲς ἐργασίες του καὶ στὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν του.

Ἡ παρακάτω ἀναφορά, καὶ πολλὲς ἄλλες, τοῦ *Συνδέσμου Ἐπιστράτων* Δελβινακίου, δίνει τὸ μέτρο τῆς σύγκρισης μὲ τὴν προηγούμενη τοῦ Εὐριπίδη Σούρλα.

Πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ Πανηπειρωτικοῦ Συνδέσμου Ἐπιστράτων

Οἱ ἀφιχθέντες μέχρι τοῦδε ἐπίστρατοι τῆς ἀνθηρᾶς κωμοπόλεως Δελβινακίου μετ' ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ συνελθόντες σήμερον ἀθρόως καὶ αὐθορμήτως συνεκρότησαν τὸν Σύλλογον τῶν Ἐπιστράτων τῆς ἐν λόγῳ κωμοπόλεως, ἀποδοκιμάζοντες τελείως τὴν προδοτικὴν στάσιν τῶν ἀργυρωνήτων ὀργάνων· ἀπευθύνοντες δὲ ἐγκάρδιον ἐνθουσιώδη χαιρετισμὸν ἀλληλεγγύης διαδηλοῦμεν τὴν ἔνθερμον ἡμῶν ὑποστήριξίν μας πρὸς τὸν ὑμέτερον Σύνδεσμον, ταχθέντα παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Μεγαλουργοῦ Βασιλέως μας, ἀναμένοντες ἐν ταὐτῷ καὶ τὴν ὑπόδειξιν τῶν πλέον τελεσφόρων μέσων καὶ ἐνεργειῶν. 10 Ἰουλίου 1916

Τὸ Προεδρεῖον

Ἀρ. Πατσέλης, Ν. Δάλλας, Σ. Κοτρώτσιος, Ν. Καμάρας.

Ὁ *Σύνδεσμος Ἐπιστράτων* Βήσσανης ποὺ πρωτοστάτησε στὴν ἵδρυση καὶ τοῦ *Συνδέσμου* Δελβινακίου, μὲ διοικοῦσα ἐπιτροπὴ τοὺς Δ. Χ. Δάμπα καὶ Γ. Μέντζιο, σημείωνε σὲ ἀναφορά του πρὸς τὸν *Πανηπειρωτικὸ Σύνδεσμο* (Ἰούλιος 1916), ὅτι παρὰ τὶς προσπάθειες ποὺ κατέβαλε γιὰ νὰ ἱδρυθοῦν *Σύνδεσμοι* σ' ὅλα τὰ ἐκλογικὰ τμήματα τῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου, μὲ σκοπὸ τὴν σύμπυξη ἑνιαίου *Συνδέσμου Ἐπιστράτων Πωγωνίου*, δὲν τὸ πέτυχε καὶ μόνο στὸ Δελβινάκι καὶ τὰ Τσαραπλανὰ (Βασιλικὸ) κατορθώθηκε ἡ ἵδρυση *Συνδέσμων*.

Σύμφωνα μὲ τὸ *Ἀρχεῖο* τοῦ Κ. Δ. Μέρτζιου, τοὺς ἱδρυθέντες στὴν Ἤπειρο *Συνδέσμους* (Ἰούλιο κι Αὔγουστο) (ὁρισμένοι ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἐπιστράτους πολλῶν χωριῶν) κατηύθυναν οἱ ἑξῆς: 1) *Δελβινακίου:* Ἀρ. Πατσέλης, Ν. Δάλλας, Ε. Κοτρότσιος, Ν. Καμάρας, Μ. Τζιούμας, 2) *Βήσσανης:* Δ. Χ. Δάμπας, Γ. Μέντζιος, 3) *Δολιανῶν:* Κ. Καλέτσος, Πολυζώης (σὲ πολλοὺς σημειώνονται τὰ ὀνόματα μόνο τῶν προέδρων ἢ τῶν προέδρων καὶ τῶν γραμματέων), 4) *Συρράκου:* Ἰω. Γαλανός, Ἰω. Κανέλος, 5) *Λάιστας:* Μιχ. Παπαθανασίου, Παν. Ἐξάρχου, 6) *Πυρσόγιαννης:* Εὐρ. Σούρλας, 7) *Μετσόβου:* Β. Τσαούσης, 8) *Κάτω Ραβενίων:* Β. Μόσχος, Παν. Μπάτσος, Ἐμ. Ζώλας, 9) *Ἄνω Σουδενῶν:* Δ. Φωτιάδης, Ν. Τσιαπάρης, Σπ. Λαμπρίδης, Α. Ζωρδούμης, 10) *Μόσιορης:* Χαρ. Χαλδούπης, 11) *Κουρέντων:* Ι. Βέλιος, 12) *Παραμυθιᾶς:* Γ. Σαμαρτζῆς, Μ. Φούρκας, Γ. Μαραγκός, 13) *Φλαμπουραρίου:* Χρ. Πουρναρόπουλος, Χ. Βασιλειάδης, 14) *Λοζετσιοῦ:* Χρ. Μαντέλης, Ἰω. Σταυρόπουλος, Ν. Γκρέστας, 15) *Τσαμαντᾶ:* Ἀνδρ. Σκόπας, Γρ. Εὐστρατίου, Χρ. Κοντούλης, Εὐ. Καλέσης, 16) *Πλησίβιτσας:* Κων. Θάνος, Κ. Κοντογιάννης, 17) *Ἀλιζὸτ τσιφλίκι* (Γεροπλά-

τανος): Ἰω. Λιάπης, Α. Τζέρμπος, 18) *Πάδων:* Ἀθ. Ἀναγνώστου, 19) *Παπίγκου:* Ἀπ. Διαμαντίδης, Ἀπ. Γκέγκος, Γ. Σ. Ρωμανελόπουλος, 20) *Κόνιτσας:* Θ. Γουσγούνης, Κ. Παπαχρηστίδης, 21) *Βούρμπιανης:* Μιλτ. Δῶδος, 22) *Σέλτσι:* Ἀνδρ. Κυπαρίσσης, 23) *Καπεσόβου:* Γρ. Βαρτζώκας, Μιχ. Τζούφης, Ἀλεξ. Τόλογλου, 24) *Τσεπελόβου:* Ι. Γιαννακός, Γ. Γκούρης, 25) *Βράβορης:* Θ. Τσαμπούλης, Ἀθ. Γρίβας, Ἀθ. Γ. Μέρτζιος, 26) *Κριτσούνιστας:* Δημ. Φίλης, 27) *Τσερκοβίστας:* Γεωργ. Ἀντωνιάδης, 28) *Πάργας:* Π. Παπλωματᾶς, 29) *Κοτόρτζι:* Θ. Καραούζας, 30) *Σαγιάδας:* Λάζαρος Τσόγκας, 31) *Βουτζαράς:* Δημ. Παππᾶς, 32) *Μ. Μπισδουνιοῦ:* Δημ. Κακαβόπουλος, Παν. Γεωργούλης, 33) *Κούτσι:* Βασ. Παπαναστασίου, Π. Ἀναγνωστόπουλος.

Δὲν ἦταν μόνον αὐτοὶ ποὺ ἀναφέρονται στὸν κατάλογο οἱ ἱδρυθέντες *Σύνδεσμοι,* ἦταν κι ἄλλοι, ποὺ ἐπισημαίνονται ἀπὸ τὶς ἀναφορές τους στὸν *Πανηπειρωτικό,* ὅπως: τῶν *Χουλιαράδων* (45 μέλη), *Καβαλλαρίου* κ.ἄ. Μερικοὶ Σύνδεσμοι ἀντιπροσώπευαν περισσότερα ἀπὸ ἕνα χωριά. Στὸ *Σύνδεσμο* Κουρέντων π.χ. ἐντάχθηκαν ἐπίστρατοι ἀπὸ τὰ *Κούρεντα* (13), τὴ *Βουτζαρὰ* (4), τὸ *Γκρίμποβο* (7), τὴ *Χίνκα* (16), τὴ *Δραγοψὰ* (17), τὰ *Σέλτσινα* (3), τὴ *Ζαγόρτσα* (15). Στὸ *Σύνδεσμο* Δελβινακίου οἱ ἐπίστρατοι τῶν χωριῶν *Βομπλοῦ, Δολοῦ, Τεριαχίου, Μέγγουλης καὶ Κερασόβου,* στὸ *Σύνδεσμο* Πάργας οἱ ἐπίστρατοι τῆς *Ἁγυᾶς* καὶ *Ρέπεζας,* στὸ *Σύνδεσμο* Λάιστας οἱ ἐπίστρατοι: *Λάιστας* (57) *Δοβρινόβου* (24), *Λεσινίτσας* (5).

Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐπιστράτων στοὺς *Συνδέσμους* ἦταν, κατ' ἀρχήν, ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιπολεμικῆς ἰδεολογίας, μὲ τὴν ὁποία εἶχαν ἐμποτιστεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς στράτευσής τους ἀπὸ τὴ διαφώτιση ἀξιωματικῶν μὲ φιλοβασιλικὴ τοποθέτηση, μιὰ κι ὁ Κωνσταντῖνος, ὑποστηρίζοντας τὴν οὐδετερότητα, ἀπομάκρυνε τὸν πόλεμο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἦταν ὅμως κι ἄλλοι λόγοι ποὺ ὁδήγησαν τοὺς ἐπίστρατους στοὺς φιλοβασιλικοὺς *Συνδέσμους,* ὅπως τὰ οἰκονομικὰ ὠφελήματα ποὺ εἶχαν οἱ οἰκογένειές τους· ἂν καὶ τὰ βοηθήματα ἦταν, κατὰ κανόνα, ἀνεπαρκῆ, τὰ αἰτήματα γιὰ ἐνίσχυση ἦταν συνεχῆ. Ὑπῆρχαν καὶ ἐπίστρατοι ποὺ ἔτρεφαν ἄσβηστο μίσος ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου. Στὴν περίπτωση αὐτή, ὄχι σπάνια, σημειωνόταν ὑπέρβαση ἐνεργειῶν, ποὺ δὲν προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ τοποθέτηση, ἀλλ' ἀπὸ ξεκαθάρισμα προσωπικῶν λογαριασμῶν. Στὸ Καπέσοβο π.χ. μὲ τοὺς 12 ὀργανωμένους ἐπίστρατους: Πέτρος Τόλογλου (ἀρτοποιός), Λάμπρος Βλάχος (ὑπάλληλος), Γρηγόριος Βαρτζώκας (ξενοδόχος), Κωνσταντῖνος Κοντοδῆμος (δάσκαλος), Στέφανος Πετσέλης (ὑπάλληλος), Γεώργιος Παπαγεωργίου (ὑπάλληλος), Ἀναστ. Διαμαντόπουλος (ὑπάλληλος), Ἀπόστολος Βογᾶς (ὑπάλληλος), Δημήτριος Βάνας (σανδαλοποιός), Γεώργ. Χρονίδης (ὑπάλληλος), Μιχ. Τζούφης (ἐργοδηγός), Ἰωάννης Βογᾶς (γραφέας), ὁ *Σύνδεσμός* τους ζητοῦσε ἀπὸ τὸν *Πανηπειρωτικό,* νὰ ἐνεργήσει ὥστε νὰ ληφθοῦν μέτρα ἐναντίον τοῦ δικολάβου, στὸ εἰρηνοδικεῖο Μπάγιας, Γεωργίου Σαρηγιάννη, ἀπὸ τοὺς φανατικότερους βενιζελικούς, μὲ

ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ εἰρηνοδικεῖο καὶ παύση ἀπὸ τὴ θέση ἐπιτρόπου στὸ *Πασχάλειο* κληροδότημα. Ἀναφερόταν ἀκόμα πὼς ὁ Γ. Σαρηγιάννης ἦταν ἐπὶ τουρκοκρατίας στενὸς φίλος τοῦ μουδίρη Τσεπελόβου Ἐτέμ. Ὁ ἴδιος *Σύνδεσμος* ζήτησε ν' ἀπολυθοῦν ὅλοι οἱ βενιζελικοὶ *οἱ κατέχοντες δημοσίας θέσεις* καὶ στὶς θέσεις τους νὰ διοριστοῦν ἐπίστρατοι, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους, μὲ τὴν ἐπιστράτευση, εἶχαν ἀπολυθεῖ, καὶ δὲ μπόρεσαν νὰ ἐπανέλθουν στὴν ὑπηρεσία τους.

Κάποιος ἐπίστρατος, ὁ δεκανέας Ι. Νάκος, ἀπὸ τὸ Ζαγόρι, μ' ἐπιστολή του ἀπὸ τὰ Τρίκαλα πρὸς τὸν Κ. Μέρτζιο (15-12-1916), ζητοῦσε σκληρότερες ἐνέργειες, κυρίως ἐναντίον τῶν δασκάλων: *Ἡ Ἤπειρός μας -ἔγραφε- καθ' ὁ χώρα ὀρεινή, πρὸ παντὸς ἔχει ἀνάγκην γενικῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς δημοτικῆς μας ἐκπαιδεύσεως· κτυπᾶτε ἀλύπητα καὶ κατακέφαλα τοὺς περισσοτέρους τῶν δημοδιδασκάλων μας, ἐξ αὐτῶν οἱ πλεῖστοι εἶναι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀρχισυμμορίτου Βενιζελικώτεροι* (εἶχε γίνει ἤδη τὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης*) *καὶ ἐξ αὐτῶν τὰ ψευδῆ νάματα λούονται καὶ πνίγονται οἱ περισσότεροι τῶν ἀθώων χωρικῶν μας, συμμορφούμενοι τοῖς διδάγμασι τῶν πλάνων αὐτῶν λειτουργῶν. Συστήσατε εἰς κάθε χωρίον «Συνδέσμους». Μὴν ὑποχωρεῖτε πρὸ οὐδενός, ἡ λερναία ὕδρα εἶναι πάντοτε ἐπίφοβος, ἐὰν ἤθελε μείνει ἔστω καὶ μία κεφαλή της. Ριζικὴ ἀποκοπὴ λοιπὸν καὶ τελεία ἐκκαθάρισις. Γρηγορεῖτε! Κωνσταντῖνος ὁ ΙΒ΄, ὁ Μάρτυς, ὁ Μέγας Στρατηλάτης, ὁ Θεόπεμπτος Βασιλεύς μας, τὸ Ἴνδαλμά μας, αὐτὴ αὖτη ἡ ψυχὴ τοῦ σώματός μας, μᾶς θέλει πάντοτε παρὰ τὸ πλευρόν του, ἑτοίμους διὰ νέους θριάμβους.* Τὸ περιεχόμενο τοῦ γράμματος εἶναι ἀποκαλυπτικό: ἀπεικονίζει τὴν ψυχολογία ὄχι μόνο τῶν ἐπιστράτων τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν ὀπαδῶν τῶν ἀντιβενιζελικῶν κομμάτων, εἴτε αὐτοὶ ἦταν ἐπιστήμονες καὶ λόγιοι, εἴτε ἁπλοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ. Ἔγραφε π.χ. ἀπὸ τὸν Τσαμαντά, ὁ λόγιος καὶ συγγραφέας Ν. Νίτσος πρὸς τὸν Κ. Μέρτζιο: *Ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας δὲν ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν στρατευσίμων καὶ ἐπιστράτων, λόγῳ ἡλικίας μου. Ὑποστηρίζω ὅμως ἐκθύμως καὶ παρακολουθῶ μετὰ παλμῶν πατριωτικοῦ ἐνδιαφέροντος τὸν ἀγῶνα τῶν Ἐπιστράτων, προσπαθούντων ν' ἀναστείλουν τὴν μεγάλην ἐθνικὴν συμφοράν, ἣν ἀκολασταίνουσα φιλοδοξία καὶ προσωπικὸς ἐγωϊσμὸς τοῦ βδελυροτέρου ποιοῦ ἀπεργάζονται κατὰ τῆς δυστήνου Ἑλλάδος μας. Ἡ αὐθάδης δημοκοπία μετέβαλεν σχεδὸν εἰς Χεβιδάτον τὴν ἀγαπητήν μας πατρίδα καὶ ὑπονομεύων ὁ νέος Ἀλκιβιάδης* (Βενιζέλος) *τὸν ἐθνικὸν βασιλικόν μας θρόνον, φιλοδοξεῖ ἐπὶ ἐρειπίων νὰ στήσῃ τὴν Ἡροστράτειον δόξαν του.*

Κάποιος ἄλλος ἐπίστρατος στέλλει στὸν Κ. Μέρτζιο, χωρὶς ὑπογραφή, (Κοτόρτσι 15-12-16), ἕνα *Κατάλογον Ἀκαθαρμάτων* (προφανῶς βενιζελικῶν *καθαρμάτων*) γιὰ λήψη μέτρων ἐναντίον τους. Τὰ *ἀκαθάρματα* ἦταν: Δημ. Τσιούρης, πάρεδρος Λοζετσίου, Κων. Λιανὸς πάρεδρος Φορτοσίου, Ζαχαρῆς, πάρεδρος Πλέσιας, Νικ. Ζιάβρος, πάρεδρος Σερβιανῶν, Ἀλέξ.

Μήτσας, πάρεδρος Ραβενίων, Ἀλέξ. Δερβέντζας, δάσκαλος Νίστορα, Ἰωάν. Πανταζῆς, δάσκαλος Κωστιτσίου, Παπαευάγγελος, ἱερέας Σκλίβανης, ὁ ἱερέας τῆς Πλαίσιας, Παν. Φλῶρος διανομέας στὰ Κατσανοχώρια, Ἰωάν. Οἰκονόμου, δικαστικὸς κλητήρας καὶ πέντε ἄλλοι. *Αὐτοὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ παυθῶσι,* κατέληγε ὁ ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος.

Σὲ μερικοὺς *Συνδέσμους,* ὅπως τῶν Πάδων, εἶχαν ἐγγραφεῖ ἐπίστρατοι ποὺ ἐνεργοῦσαν βενιζελικὴ προπαγάνδα, ἕνας μάλιστα ἀνῆκε καὶ στὸ διοικητικὸ συμβούλιο καὶ ἔκανε μεγάλη ζημιὰ στοὺς ἀντιβενιζελικούς. Κατέληξαν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἦταν βενιζελικός, γιατὶ δὲ συμμορφωνόταν μὲ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα, τὴν ὥρα ποὺ ψαλλόταν στὴν ἐκκλησία τὸ *πολυχρόνιο* τοῦ βασιλιᾶ, ὅλοι ὅσοι ἦταν ὀπαδοί του κατέβαιναν ἀπὸ τὰ στασίδια καὶ τὸ παρακολουθοῦσαν μὲ προσοχή.

Ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ τῶν γυναικῶν τῶν χωριῶν φρόντιζαν. Οἱ ἐπίστρατοι τοῦ Καβαλλαρίου ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν Κων. Μέρτζιο ν' ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ σταθμὸ χωροφυλακῆς Λεσκοβετσίου τὸν χωροφύλακα Γεώργ. Ἀσπιώτη, γιατὶ πήγαινε συχνὰ στὸ Καβαλλάρι καὶ εἶχε ἀθέμιτες σχέσεις μὲ τὴν Α.Τ. -ὁ ἄντρας της ταξίδευε στὴ Ρουμανία- *πράττων τὰ ὄργια.* Ὁ ἄντρας τῆς ἔστειλε τὰ ἔξοδα γιὰ νὰ τὴν πάρει στὴ Ρουμανία, αὐτὴ ὅμως τὰ *κατεσπατάλησε* μὲ τὸν χωροφύλακα, ποὺ εἶχε συνάψει ἀθέμιτες σχέσεις καὶ μ' ἄλλες γυναῖκες τοῦ Καβαλλαρίου καὶ τῆς Καμιᾶς...

Θὰ ὑπέθετε κανείς, πὼς μὲ τὴ δυναμικὴ παρουσία τους οἱ ἐπίστρατοι δημιουργοῦσαν ἕνα εἶδος ἐξουσίας παράλληλο τῆς κρατικῆς. Ὡς ἕνα σημεῖο ναί, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν περίοδο τῶν *Νοεμβριανῶν* καὶ λίγο ὕστερα ἀπ' αὐτά. Στὴν Ἤπειρο, μὲ πληθυσμὸ βενιζελικὸ στὴ μεγάλη του πλειοψηφία, ἡ δράση τους δὲν πῆρε τὴν ἔκταση ποὺ σημειώθηκε σ' ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας, κυριότερα στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα.

Οἱ δραστηριότητες τῶν βενιζελικῶν *Συνδέσμων Ἐπιστράτων* στὰ Γιάννινα ἦταν ἀνύπαρκτες, ὅπως καὶ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα. Οἱ βενιζελικοὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1916, μετὰ τὴν παραίτηση τῆς κυβέρνησης Σκουλούδη, συντόνιζαν τὶς ἐνέργειές τους σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὲς ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τοὺς προξένους τῆς Entente, τὸν Ἄγγλο, τὸ Ρῶσο, τὸ Γάλλο καὶ τὸν Ἰταλό· εἶχαν ἀναλάβει τὸν ἐπισιτισμὸ τῆς Ἠπείρου καὶ τὸ καλαμπόκι εἶχε γίνει τότε, ὅπως καὶ ἐπὶ γερμανικῆς κατοχῆς, ἡ κυριότερη συναλλακτικὴ μονάδα. Ἀπ' ὅλους τοὺς πρόξενους ὁ πιὸ ἐπικίνδυνος ἦταν ὁ Ἰταλός, αὐτὸς μὲ τὸ πρόσχημα διανομῆς καλαμποκιοῦ -τυπικὰ συντονιζόταν μὲ τοὺς ἄλλους- ὕφαινε τὸ δίχτυ τῆς σωβινιστικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας του, γιὰ νὰ τυλίξει μ' αὐτὸ τὴν Ἤπειρο, νὰ τὴν ἀποσπάσει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, νὰ τὴν προσαρτήσει στὴν Ἀλβανία.

Η οἰκογένεια τοῦ Πέτρου Κωστίδη τοὺς δυὸ τελευταίους μῆνες, τὸν Ἰούνιο καὶ τὸν Ἰούλιο, ζοῦσε στιγμὲς ἀλληλοσυγκρουόμενων συναισθημάτων, ἐξαιτίας τῶν γεγονότων ποὺ ἐπηρέαζαν τὴ ζωή της. Γιὰ τὸν

Πέτρο μεγάλο πρόβλημα ἀποτελοῦσε ὁ Δημήτρης, μέλος πιὰ τοῦ *Συνδέσμου* ἐπιστράτων τῆς πόλης. Στὸ σπίτι, μετὰ τὴν τελευταία συζήτηση, περισσότερο γιὰ νὰ μὴ λυπήσει τὴν μητέρα του, ἡ Λευκὴ ὅταν ἔβλεπε τὶς ἔντονες ἀντιδράσεις του, ἔπιανε τὸ στῆθος, τὰ μάτια της βούρκωναν, τὰ ἔβλεπε ὅλα ὁ Δημήτρης, ἔνοιωθε πὼς ἡ μητέρα του συντριβόταν κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἐπιμονῆς του ν' ἀκολουθεῖ μιὰ πολιτικὴ ποὺ οἱ ἄλλοι στὸ σπίτι ἀποδοκίμαζαν, ἄλλοι φανερὰ κι ἄλλοι μὲ τὴ σιωπή τους, στὸ σπίτι λοιπόν, ὁ Δημήτρης ἔπαψε νὰ συζητεῖ πολιτικά, προσπαθοῦσε νὰ κρατάει τὴν ψυχραιμία του, ὅταν οἱ ἄλλοι κουβέντιαζαν κάποια εἴδηση σχετικὴ μὲ τὸν πόλεμο ἢ τὴν ἐσωτερικὴ κατάσταση τῆς Ἑλλάδας· ὁ Πέτρος ὅμως δὲν ξεγελιόταν μὲ τὴν ἐπιφανειακὴ ἠρεμία, ἤξερε πόσο παθιασμένος ἦταν ὁ γυιός του καὶ μάθαινε τὶς πρωτοβουλίες του στὶς ἀποφάσεις ποὺ ἔπαιρνε ὁ *Σύνδεσμος* ἐπιστράτων. Μὲ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, ἦταν πολὺ γνωστοί, φίλοι πές, τὸν συνάντησε μιὰ μέρα καὶ τὸν παρακάλεσε νάχει στὸ νοῦ του τὸ Δημήτρη, νὰ τὸν φυλάει ἀπὸ κακοτοπιές, νὰ μετριάζει τὴν ἀποκοτιά του, ποὺ ἔφθανε ὡς τὴν ἐξαλλοσύνη. Ὁ Μέρτζιος τὸν καθησύχασε: —*Ὁ Δημήτρης εἶναι ὁ πιὸ ἀγνὸς ἰδεολόγος στὴν παράταξή μας. Πρέπει νὰ χαίρεσαι τὸ γυιό σου Πέτρο, εἶναι ἕτοιμος νὰ τὰ δώσει ὅλα γιὰ νὰ ὑπηρετήσει τὰ πιστεύω του, πρωτοστατεῖ σ' ὅλες μας τὶς δραστηριότητες, ὅμως μὴν φοβᾶσαι, τὸν παρακολουθῶ καὶ τὸν συμβουλεύω, μ' ἀκούει γιατὶ εἶναι πειθαρχικός, πολλοὺς δὲ μπορῶ νὰ τοὺς συγκρατήσω, δροῦν ἀνεξέλεγκτα, ἀπὸ κεῖ προέρχονται οἱ κίνδυνοι, ὄχι ἀπὸ τὸ Δημήτρη. Φρόντιζε μόνο, Πέτρο, στὸ σπίτι νὰ μὴν ἐρεθίζεται μὲ πολιτικοὺς καυγάδες, εἶναι τρομερὰ εὐαίσθητος κι ἀντιδράει ἔντονα. Ἂς ὄψεται ὁ δαίμονας, ποὺ μᾶς ἔφερε σ' αὐτὸ τὸ χάλι, ἦρθε ἀπὸ τὸ νησί του νὰ καταστρέψει τὴν Ἑλλάδα, χώρισε τοὺς φίλους, τ' ἀδέρφια, τὶς οἰκογένειες, ἡ δική μας ἡ ἀγωνιστικὴ οἰκογένεια ἔγινε συντρίμμια Πέτρο, αὐτὸς εἶναι ὁ αἴτιος...* Ὁ Πέτρος δὲ θέλησε νὰ δώσει συνέχεια στὴ συζήτηση, ἔπειτα ὅ,τι κι ἂν ἔλεγε ἦταν ἀδύνατο νὰ πείσει τὸ Μέρτζιο πὼς ἡ γνώμη του γιὰ τὸ Βενιζέλο πιθανὸν νὰ μὴν ἦταν σωστή, θὰ τὸν θύμωνε μόνο καὶ θὰ δημιουργοῦσε χάσμα στὶς σχέσεις τους, *εὐχαριστῶ κὺρ Κώστα*, εἶπε μόνο, *ὅλη ἡ οἰκογένεια σ' εὐχαριστεῖ*, πρόσθεσε.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Πέτρος ἀντιμετώπιζε κι ἄλλο πρόβλημα. Ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Γερβάσιου εἶχαν διακοπεῖ οἱ ἐπαφές του μὲ τὴ Μητρόπολη. Ὄχι γιατὶ δὲν τὰ εἶχε καλὰ μὲ τὸν ἅγιο Δωδώνης, τὸν Πανάρετο, στὸ παρελθὸν κουβέντιαζαν συχνά, τὸν ἔβρισκε μετρημένο στὶς σκέψεις καὶ στὶς πράξεις του. Τὸν τελευταῖο, ὅμως, καιρό, πολλὰ ἀπ' ὅσα πίστευε γιὰ τὸ θεοφιλέστατο, ἀνατράπηκαν κι ἔρχονταν νὰ δικαιώσουν τὸν Χατζῆ. Ὁ Πανάρετος, μὲ τὶς διαβεβαιώσεις κάποιων ἐπιτρόπων, δροῦσαν στὴ Μητρόπολη πάντοτε παρασκηνιακά, προπαντὸς ὅμως σημαντικῶν στελεχῶν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, πολλοὶ ἔλεγαν πὼς τὸν ὑποστήριζε κι ὁ ἴδιος ὁ Δαγκλῆς, πίστεψε ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ διαδεχτεῖ τὸ

Γερβάσιο. Θεμιτὴ ἡ φιλοδοξία του, ὅμως ὁ τρόπος ποὺ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ τὴν κάνει πραγματικότητα, δὲν ἄρεσε στὸν Πέτρο. Εἶχε δίκιο ὁ Χατζῆς ὅταν ἔγραφε πὼς ὁ Πανάρετος μετέτρεψε τὴ Μητρόπολη σὲ ἐκλογικὸ κέντρο τῶν βενιζελικῶν. Τὸ διαπίστωσε μόνος του, ὅταν ἀποφάσισε νὰ κατεβεῖ μιὰ μέρα στὴ Μητρόπολη. Πρὶν ἀκόμα μπεῖ στὶς αἴθουσες τοῦ μεγάρου, κατάλαβε τί γινόταν. Γνωστοὶ βενιζελικοὶ κατηχοῦσαν τοὺς παπάδες ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὰ χωριὰ γιὰ νὰ φιλήσουν τὸ χέρι τοῦ τοποτηρητῆ καὶ νὰ πάρουν ὁδηγίες, τοὺς μιλοῦσαν γιὰ τὶς ἐκλογές, ζητοῦσαν τὴν ὑποστήριξή τους. Δὲν τοῦ ἄρεσε ἡ ἀνάμιξη τῶν πολιτικῶν στὴν ἐκλογὴ τοῦ νέου δεσπότη. Ἦταν ἐπίσης βέβαιος, πὼς ὁ Πανάρετος δὲν ἦταν ὁ κατάλληλος μητροπολίτης γιὰ τὰ Γιάννινα, οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἦταν μεγαλύτερες ἀπὸ τὶς ἱκανότητές του, δὲ θὰ τάβγαζε πέρα, θὰ γινόταν ὄργανο ἐκείνων ποὺ τώρα τὸν βοηθοῦσαν. Ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μητρόπολη πρὶν μπεῖ μέσα, καὶ δὲν ξαναπάτησε. Στὸ δρόμο, καθὼς γύριζε στὸ μαγαζί, ὁ νοῦς του γυρόφερνε στὸ θέμα τοῦ δεσπότη ποὺ ἔπρεπε ν' ἀποκτήσουν τὰ Γιάννινα. Οἱ φῆμες συνεχίζονταν γιὰ τὶς ἐνέργειες ποὺ γίνονταν ὥστε νὰ διοριστεῖ μητροπολίτης ὁ Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδων. Ἦταν ἀγωνιστής, ἱκανός, Ἠπειρώτης, εἶχε δώσει δείγματα τῆς ἀξίας του μ' ὅσα εἶχε κάνει στὴ μητρόπολή του, τὸ ἱεροδιδασκαλεῖο Βελλᾶς ἦταν ἕνα μεγάλο ἐπίτευγμα, κι ἄλλα ἀκόμα, ὡστόσο ὁ Πέτρος ἔνοιωθε πὼς κάτι στὸ βάθος τὸν ἀνησυχοῦσε. Δὲν εἶχε προσωπικὴ ἀντίληψη, ἄκουε ὅμως ἀπὸ ἄλλους, ἀξιόπιστους, ὅτι ἦταν ὑπερβολικὰ αὐταρχικός, δὲ δεχόταν ἀντίλογο σ' ἐκεῖνα ποὺ ἀποφάσιζε, πῶς θὰ μποροῦσαν νὰ συνεργαστοῦν οἱ ἐπίτροποι μαζί του; Δὲν τοῦ ἄρεσαν ἀκόμα οἱ πληροφορίες πὼς ὑποστηριζόταν στὴν ἐκλογή του ἀπὸ τοὺς βασιλικούς, ἦταν ἐπόμενο νὰ γίνει ὄργανό τους, ὅπως ὁ Πανάρετος τῶν βενιζελικῶν, τέτοιους δεσποτάδες δὲν τοὺς ἤθελε ὁ Πέτρος. Θ' ἄκουγε τη γνώμη καὶ τοῦ κὺρ Γιώργη, ὡς τώρα χτυποῦσε τὸν Πανάρετο, δὲν πρόβαλε ὅμως ἀκόμα ἄλλον γιὰ ἀντικαταστάτη τοῦ Γερβάσιου.

Οἱ ἔγνοιες τοῦ Πέτρου δὲν τελείωναν σ' αὐτά. Τὸν ἀπασχολοῦσε κι ὁ μικρότερος γυιός του, ὁ Νίκος· εἶχε ἄριστες ἐπιδόσεις στὸ σχολαρχεῖο τῆς *Ζωσιμαίας*, μελετοῦσε πολύ, κλεινόταν στὸ δωμάτιό του, στοὺς τέσσερες τοίχους, οἱ κλειστοὶ ὁρίζοντες τοῦ δημιουργοῦσαν ἐμπνεύσεις, παράξενο αὐτὸ τὸ παιδί, συλλογιζόταν ὁ Πέτρος, δὲν εἶχε δείξει καμιὰ κλίση γιὰ κανένα ἐπάγγελμα· *εἶναι νωρὶς ἀκόμα*, ἀπαντοῦσε σοβαρὰ ὁ μικρὸς Νίκος, *ἔχω καιρὸ γιὰ ν' ἀποφασίσω*. Ἐπιφανειακὰ δὲν ἔβλεπε τίποτα τὸ μεμπτὸ στὴ στάση του ὁ Πέτρος, κάποια ὅμως ἀνησυχία εἶχε φωλιάσει στὴν καρδιά του, γιὰ ποιὸ λόγο δὲ μποροῦσε νὰ τὴν προσδιορίσει.

Ἦταν, τέλος, καὶ ἡ Χριστίνα. Δεκαεννιὰ χρονῶν τώρα, βρισκόταν σ' ὅλη τὴν ἄνθηση τῆς ὀμορφιᾶς της. Εἶχε πάρει πολλὰ ἀπὸ τὴ μητέρα της, τὴ Λευκή, κάτι ἀπὸ τὴ γιαγιά της, τὴ μητέρα τοῦ Πέτρου, μιὰν αἴσθηση ἄλλου εἴδους ὀμορφιᾶς, ἦταν ἐκείνη ἡ μαγικὴ σταγόνα, ποὺ δίνει τὸ

ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ στὰ πολυτελῆ ἀρώματα, ἔτσι ἔγινε καὶ μὲ τὴ Χριστίνα: νάτη τώρα γυναίκα ὁλόκληρη, μεστωμένη, μ' ὅλα τὰ θέλγητρα τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ἰδιαιτερότητας τῆς μοναδικῆς παρουσίας, ὅσοι τὴν ἔβλεπαν δύσκολα τὴν ξεχνοῦσαν. Τὴ χρονιὰ αὐτὴ τὰ *προξενειὰ* δὲν ἔλεγαν νὰ σταματήσουν. Πολλὲς καλὲς οἰκογένειες τὴ ζητοῦσαν, ἀποφάσιζαν ἀκόμα οἱ γονεῖς γιὰ τὴν τύχη τῶν παιδιῶν τους, ἡ Χριστίνα δὲν ἤθελε ν' ἀκούσει τίποτα· *εἶμαι μικρὴ ἀκόμα, μητέρα, δὲ μπορῶ νὰ κάνω οἰκογένεια, διῶξε τους.* Οἱ προξενήτρες ἔφευγαν ἄπρακτες, ἀπελπισμένες γιὰ τὴν ἀποτυχία τους, ἔχαναν πολλὰ χρήματα, ἐξακολουθοῦσαν ὅμως νὰ εἶναι σ' ἐπιφυλακή, ἕτοιμες νὰ φέρουν σὲ πέρας τὴν ἀποστολή τους, χαμένος κόπος, ἡ Χριστίνα ἦταν ἀποφασισμένη νὰ μὴν ἀκούσει τίποτα. Αὐτὴ ἡ ἐπιμονή, νὰ μὴ δέχεται ἀκόμα καὶ τὰ προξενειὰ ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὰ καλλίτερα σπίτια τῶν Γιαννίνων, δὲν ἦταν τῆς *ἀράδας*, εἶχαν ἀρχοντιὰ καὶ βιός, οἱ ὑποψήφιοι γαμπροὶ ἦταν ἐπιστήμονες, γιατροὶ καὶ δικηγόροι, -οἱ καθηγητὲς ἔρχονταν σὲ δεύτερη μοίρα-, νέοι ἄνθρωποι, καλοφτιαγμένοι, σπάνια θ' ἀπορρίπτονταν ἀπὸ ἄλλες κοπέλες τῆς παντρειᾶς, μὲ προίκες τρανταχτές· ὁ Πέτρος καὶ ἡ Λευκή, λοιπόν, ἔβρισκαν στὴν ἄρνηση τῆς κόρης τους μιὰν ἀντίδραση κάπως παράξενη, ἀνησυχοῦσαν. Ὁ Πέτρος κουβέντιασε μιὰ μέρα τὸ θέμα μὲ τὴν Χριστίνα, χωρὶς τὴν παρουσία τῆς Λευκῆς, προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ μιὰ ἐξήγηση πίσω ἀπὸ τὰ συνεχῆ *ὄχι* τῆς κόρης του· *μὴ βασανίζεσαι πατέρα, δὲν ἔχω τίποτα, θέλω νὰ διαλέξω μόνη μου τὸν ἄντρα ποὺ θὰ κάνω σύντροφο στὴ ζωή μου, τὰ προξενειὰ εἶναι γιὰ μένα ξεπερασμένα, ἐγὼ θ' ἀγαπήσω καὶ θὰ παντρευτῶ, ἡ ἀγάπη δὲ θέλει μεσολαβητές, διῶξτε ὅσες ἔρχονται σπίτι μας, πρὶν τὶς ἀκούσετε, γιὰ νὰ μὴ φορτώνεστε στενοχώριες.* Ὁ Πέτρος ξαφνιάστηκε μὲ τὰ λόγια τῆς κόρης του, σιγὰ-σιγὰ ὅμως συνειδητοποίησε πὼς εἶχε δίκιο, ἔτσι τὴν ἄφησε ἥσυχη, μίλησε καὶ στὴ Λευκή, τὸ σπίτι ἔκλεισε γιὰ τὶς προξενήτρες.

Ἡ ἐγκατάσταση Ἰταλῶν στὰ Γιάννινα καὶ σὲ πόλεις τῆς Β. Ἠπείρου δημιούργησε ἔντονες ἀνησυχίες στοὺς Ἠπειρῶτες, ἀκόμα καὶ στοὺς βενιζελικούς, ποὺ συνεργάζονταν μὲ τοὺς προξένους. Ὁ κοινὸς κίνδυνος, ὅλοι τὸν διαισθάνονταν κι ἂς μὴ τὸ ὁμολογοῦσαν, μόνον οἱ φανατικοὶ ἐπέμεναν ν' ἀγνοοῦν τὴν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τῆς Ἰταλίας, ὁ κίνδυνος αὐτὸς ἄμβλυνε τὰ πάθη καὶ ἔνωνε τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ δικηγόρος Νέστορας Γεωργίτσης, ἐκφράζοντας τὸ γενικότερο αἴσθημα, δημοσίευσε στὴν *Ἤπειρο* (13-7-1916) ἕνα τεκμηριωμένο, ἤπιο σ' ἔκφραση καὶ ἐπιχειρήματα ἄρθρο (τὸ κατέκρινε ὁ *Ταχυδρόμος*), μὲ τίτλο: *Ὤμεν νηφάλιοι. Χωρὶς νὰ εἴμεθα ἐμπόλεμοι ὑφιστάμεθα ὅλα τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου. Φρονιματισθῶμεν. Οἱ Φράγκοι δὲν ἑλληνίζουσιν, ἂς μὴ φραγκίζωμεν οἱ Ἕλληνες.* Πιὸ σαφὴς ἦταν ὁ Ν. Γεωργίτσης σὲ δεύτερο ἄρθρο, δημοσιευμένο στὴν ἴδια ἐφημερίδα (26-7-1916), μὲ τίτλο *«ΤΙΜΕΟ DANAOS. Φοβοῦ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ δῶρα φέροντας: Οἱ Ἰταλοὶ* -σημείωνε- *θεωροῦν τὴν Ἤπειρο*

δική τους (Terra nostra) ὅπως καὶ τὴν Κέρκυρα δικό τους νησὶ (Isola nostra). Ὑποπτα εἶδαν οἱ Γιαννιῶτες τὴν ἄφιξη τῶν ἰταλικῶν αὐτοκινήτων στὴν πόλη, ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦνταν, ὅπως ἔλεγαν, γιὰ τὴν ὑπηρεσία τοῦ προξενείου τους. Δυσφορεῖ ὁ Ἠπειρωτικὸς λαὸς γιὰ τὴν ἐγκατάσταση Ἰταλῶν στοὺς Ἁγίους Σαράντα, τὸ Ἀργυρόκαστρο, τὴν Πρεμετή, μὲ πρόσχημα τὴ φροντίδα γιὰ τὸν ἐπισιτισμὸ τοῦ τόπου μὲ καλαμπόκι. Ὑποψιάζονται οἱ Ἠπειρῶτες τὶς προθέσεις τῶν Ἰταλῶν καὶ πίστευαν ὅτι δὲν θὰ βρίσκονταν συμπατριῶτες τους, ποὺ ἀπὸ ἐπιπολαιότητα ἢ ὑπερβάλλοντα ζῆλο πρὸς τὸ κόμμα ἢ ἀγάπη πρὸς τὴν Entente, θὰ ἐξυπηρετοῦσαν αὐτὰ τὰ ἀνόσια σχέδια. Προσοχὴ λοιπόν! Τὰ παθήματα τῶν Δωδεκανησίων μᾶς δίδαξαν. Σὲ μεταγενέστερα ἄρθρα του, τὸν Αὔγουστο, ὁ Χατζῆς ὑποστήριζε πὼς στὴν Κορυτσά, στὸ Ἀργυρόκαστρο κι ἄλλες πόλεις τῆς Β. Ἠπείρου, βενιζελικοὶ ἦταν μόνον οἱ ἀλβανιστές, οἱ Βορειοηπειρῶτες συνεπῶς δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τὸ κόμμα ποὺ ἐξυπηρετοῦσε ἔμμεσα τὰ ἰταλικὰ συμφέροντα. *Ἀρκεῖ σήμερον* —ἔγραφε— *νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ ἀναντίρρητον γεγονὸς ὅτι καὶ οἱ Ἰταλοὶ κάμουν εἰς τὴν Β. Ἤπειρον προπαγάνδαν ὑπὲρ τοῦ Βενιζέλου, διὰ νὰ σκεφθῇ καὶ ὁ μωρότερος τῶν Ἠπειρωτῶν ὅτι ὁ βενιζελισμὸς κατήντησε καὶ διὰ τοὺς Ἰταλοὺς ἐθνικὴ των ἰδέα... Κι ὅταν ὁ βενιζελισμὸς εἶναι Ἰταλικὴ ἐθνικὴ ἰδέα, πῶς εἰμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ Ἠπειρωτικὴ καὶ Βορειοηπειρωτικὴ τοιαύτη;* Αὐτά, βέβαια, γράφονταν ἀπὸ τὸν Χατζῆ, γιὰ ἀντιπολιτευτικοὺς λόγους, οἱ ἐκλογὲς θὰ γίνονταν σὲ λίγο καιρὸ καὶ τέτοια θέματα ἐπηρέαζαν τοὺς ψηφοφόρους. Ὡστόσο ἡ συλλογιστικὴ τοῦ Χατζῆ στηριζόταν σὲ δεδομένα ποὺ δὲν ἐπιδέχονταν ἀμφισβήτηση. Κι αὐτὰ ἦταν πὼς οἱ Ἰταλοί, κάτω ἀπὸ τὴν ἔγκριση καὶ τὴν βοήθεια τῶν προξένων τῶν συμμάχων στὰ Γιάννινα, ἐργάζονταν γιὰ ν' ἁρπάξουν τὴν Ἤπειρο.

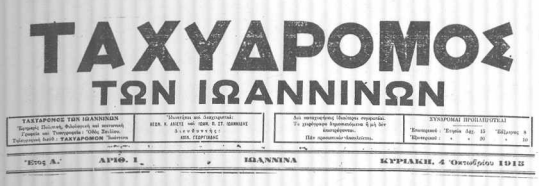
Γιὰ ἐπηρεασμὸ τοῦ κοινοῦ ὁ Χατζῆς δὲ δίσταζε νὰ χρησιμοποιεῖ καὶ τὸ λογοτεχνικό του ταλέντο. Εἶχε γράψει ἕνα ἐπικολυρικὸ ποίημα, τιτλοφορούμενο *Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος*, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸ μαρτύριο τοῦ ἐπαναστάτη δεσπότη, μὲ τὸ τραγικὸ τέλος. Τὸ ἀπόσπασμα ἔφερε τίτλο: *τὸ τραγούδι τοῦ ἄντρα* καὶ δημοσιεύτηκε στὴν τελευταία σελίδα τῆς *Ἠπείρου*, στὶς 26 Ἰουλίου. Ὁ σκοπὸς ἦταν προφανής: νὰ τονώσει τὸ πατριωτικὸ φρόνημα τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ νὰ τοὺς ὑποχρεώσει νὰ συνειδητοποιήσουν τοὺς κινδύνους ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσαν. Τὸ ἀπόσπασμα κατέληγε μὲ τοὺς ἑξῆς στίχους:

Τῶπα ἄρχοντες καὶ προεστοί μου
καὶ δὲ διπλώνω δεύτερο λόγο:
Πρῶτα ἀπ' ὅλα 'λεύθερης χώρας
πρέπει πολίτης νἄναι ὁ ἄνδρας...

Στὸ δημοσιευμένο ἀπόσπασμα ὁ Χατζῆς ἔχει ἐπιφέρει μεταγενέστερα πολλὲς διορθώσεις μὲ μολύβι. Ἐνεργοῦσε ὡς λογοτέχνης, ποτὲ δὲν ἔμενε ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὸ δημιούργημά του. Τὸ ποιητικὸ κείμενό του ἔκανε

αἴσθηση στὰ Γιάννινα, ἀπόδειξη πὼς ἔσπευσε νὰ τὸ ἀναδημοσιεύσει καὶ ἡ *Σημαία*. Ὁ Χατζῆς εὐχαρίστησε θερμὰ τὸν Ν. Λάππα γιὰ τὴ χειρονομία του.

Καθημερινὰ ἡ *Ἤπειρος* κατακλυζόταν ἀπὸ τηλεγραφήματα τῶν ἐπιστράτων πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο, ἀπὸ ἀπαντητικὲς εὐχαριστίες τοῦ τελευταίου καὶ εἰδήσεις γιὰ ἵδρυση νέων *Συνδέσμων*. Τὰ δημοσιεύματα προκαλοῦσαν τὴν ἔντονη ἀντίδραση τῶν βενιζελικῶν, οἱ ὁποῖοι συνέχιζαν τὴν προσπάθεια δημιουργίας δικῶν τους *Συνδέσμων*, μὲ μικρὴ ἐπιτυχία, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἐπιστράτων εἶχε ταχθεῖ μὲ τὸ βασιλιά, στὶς διαταγές του καὶ μόνο ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ ὑπακούσουν. Στὶς 22-7-16 δημοσιεύτηκε στὴν *Ἤπειρο* ἔκκληση τοῦ *Πανηπειρωτικοῦ Συνδέσμου Ἐπιστράτων*, πρὸς τοὺς ἐπιστράτους τῆς Ἠπείρου, νὰ πυκνώσουν τὶς τάξεις του. Ἡ ἔκκληση κατέληγε: *Μὲ αὐτὲς τὶς ἰδέες, μὲ αὐτὲς τὲς σκέψεις ἀπεφασίσαμεν νὰ ἱδρύσωμεν τὸν «Σύνδεσμον» ἡμεῖς ἐδῶ οἱ ἐπίστρατοι. Καὶ διὰ τηλεγραφήματος διεδηλώσαμεν εἰς τὸν λατρευτόν μας Κουμπάρον τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν λατρείαν μας πρὸς Αὐτὸν καὶ ὅτι εἴμεθα παρὰ τὸ πλευρόν του, ἅμα μᾶς χρειασθῇ. (Κουμπάρο* ἔλεγαν τὸν Κωνσταντῖνο). Ὁ *Ταχυδρόμος*, καθημερινὰ σχεδόν, δημοσίευε ἐπικριτικὰ σχόλια ἐναντίον τῶν ἐπιστράτων, σ' ἕνα φύλλο του μάλιστα τοὺς χαρακτήρισε *ἀνάνδρους*. Ἄκουσε ἀπὸ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς πολὺ χειρότερα. Ἀπὸ τὴν πλευρά τους οἱ βενιζελικοὶ ἀγωνίζονταν νὰ ἐξιδανικεύσουν τὸ δικό τους εἴδωλο καὶ νὰ χρεώσουν ὅλες τὶς εὐθύνες τῆς διάλυσης τοῦ κράτους στοὺς ἀντιπάλους τους. Τοὺς κατηγοροῦσαν ἀκόμα γιὰ ἔλλειψη ἐπιχειρημάτων καὶ τὶς ὕβρεις ποὺ χρησιμοποιοῦσαν, λησμονώντας πὼς τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ αὐτοί. *Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν!* ἦταν ὁ τίτλος ἄρθρου τοῦ Γ. Βλαχλείδη (*Ταχυδρόμος*, 24-7-1916), μὲ τὸ ὁποῖο κατέκρινε τὸν τρόπο ποὺ ἀντιμετώπιζαν οἱ ἀντιβενιζελικοὶ τὸ μεγάλο πολιτικό, δὲ δίσταζαν νὰ ἐπιδιώκουν καὶ τὸ θάνατό του, νὰ τὸν σταυρώσουν. *Αὐτὴν τὴν μυσαρὰν ἀρὰν (σταύρωσον, σταύρωσον!) ἐξεμοῦν καθ' ἑκάστην ὡς ἐπωδὸν κατὰ τοῦ κ. Ἐλευθερίου Βενιζέλου οἱ ἐν ὑβρεομανίᾳ ὠρυόμενοι πρὸ τῆς ὑπερτάτης λαϊκῆς Δικαιοσύνης ἀλλόφρονες Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τοῦ Παλιοκομματισμοῦ.* Πάντως τὰ ἄρθρα τοῦ *Ταχυδρόμου*, ἀλλὰ καὶ τῆς *Ἠπείρου* καὶ τῆς *Σημαίας*, ἦταν ἀκόμα ὅλα προεκλογικά, κανεὶς δὲν πίστευε πὼς τὶς ἐκλογὲς ποὺ ζήτησε ἡ Entente ἡ ἴδια θὰ τὶς ματαίωνε.

ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ
ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΑΡΙΘ. 1
ΙΩΑΝΝΙΝΑ
ΚΥΡΙΑΚΗ, 4 Ὀκτωβρίου 1915

Στὶς διενέξεις ἀνάμεσα στοὺς πολίτες, ἐξαιτίας τῶν κομματικῶν διαφορῶν, ἄρχισαν νὰ παίρνουν ἐνεργὸ μέρος καὶ οἱ παπάδες καὶ οἱ δάσκαλοι, παρὰ τὶς ἀπαγορεύσεις ποὺ ὑπῆρχαν. Καὶ γιὰ μὲν τοὺς δασκάλους τὸ

ὑπουργεῖο παιδείας πῆρε μέτρα, ἀπαγορεύοντάς τους, ὅπως σ' ἐγκύκλιο τοῦ ἐπιθεωρητῆ δημοτικῶν σχολείων Ἰωαννίνων Βασιλ. Παπαγεωργίου ἀναφερόταν, τὴ συμμετοχή σὲ πολιτικὲς συζητήσεις, μὲ ἀπειλὴ παραπομπῆς τῶν παραβατῶν στὸν εἰσαγγελέα· οἱ παπάδες, ὅμως, δὲ διέτρεχαν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κίνδυνο ἀπὸ τὴ Μητρόπολη, γιατὶ ὁ Πανάρετος ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὴν ἐκλογή του ὡς μητροπολίτη. Οἱ παραβάτες ἀνῆκαν στὸ βενιζελικὸ στρατόπεδο καὶ εἶχαν τὴν ἀνοχὴ τοῦ Πανάρετου, τόξεραν οἱ παπάδες πὼς ὁ Πανάρετος ἦταν ὁ ἐκλεκτὸς τῶν βενιζελικῶν. Τέτοιες ἀναμίξεις ἱερωμένων σὲ πολιτικὲς διενέξεις γίνονταν αἰτία δημιουργίας ἐπεισοδίων, ὅπως ἐκεῖνο τῆς 17ης Ἰουλίου, στὸ Δεμάτι, ὅταν ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ Εὐθύμιος Σακελλαρίου, μετὰ ἀπὸ τὸ *Πολυχρόνιον*, ζητωκραύγασε ὑπὲρ τοῦ Βενιζέλου, ἀπὸ τὴν Ὡραία Πύλη. Μέσα στὴν ἐκκλησία ὅμως ἦταν καὶ ἐπίστρατοι, ἕνας δὲν κρατήθηκε καὶ φώναξε *σκασμὸς παπᾶ*, ἀμέσως τὸ ἐπανέλαβαν πολλοί. Ὁ Διχασμὸς ἔφερε τὴν κομματικοποίηση καὶ στὰ μυστήρια τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἀντίπαλες ἐφημερίδες, ὅταν πληροφοροῦνταν τέτοια περιστατικά, ἔσπευδαν νὰ τὰ δημοσιεύσουν, μὲ ἀνάλογο σχολιασμὸ καὶ αἴτημα ἐπιβολῆς ποινῶν στοὺς παραβάτες. Τοὺς δασκάλους, στὸ νησί, δὲν τοὺς ἄφηναν σὲ χλωρὸ κλαδί, ἦταν καὶ οἱ δυὸ βενιζελικοί.

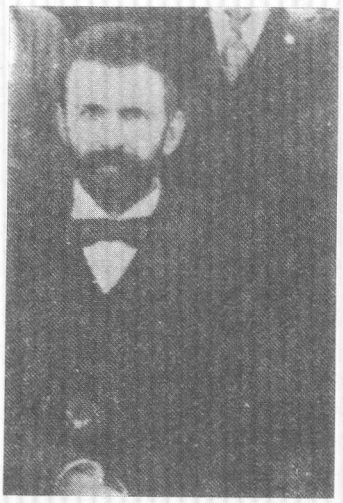
Μὲ τὸ Διχασμό, τὴν ἀνάμιξη τῶν ξένων στὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα, τὴν ἀνασφάλεια ποὺ αἰσθάνονταν οἱ ὑπάλληλοι, τὴ δυσφορία ποὺ προκαλοῦσε ἡ παρουσία τῶν Ἰταλῶν στὴν Ἤπειρο καὶ τὴ διαφαινόμενη ἀπειλὴ ἀπὸ τὴν πλευρά τους, ἡ διάλυση τῆς διοικητικῆς μηχανῆς ἦταν ἐμφανής: *Καταλύουν τὸ κράτος οἱ ξένοι ἢ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἀναγνωρίζομεν καὶ προάγομεν τὴν κατάλυσίν του;* ἀναρωτιόταν μὲ παράπονο ὁ Χατζῆς. Γιὰ νὰ τεκμηριώσει τὴν ἄποψή του ἀνέφερε ἕνα χτυπητὸ παράδειγμα. Οἱ χωρικοί, ἀντὶ νὰ πᾶνε στὶς ἁρμόδιες ὑπηρεσίες νὰ ποῦν τὰ παράπονά τους, κατέφευγαν στοὺς προξένους τῆς Entente. Ἕνας ἀπ' αὐτοὺς πῆγε μιὰ μέρα στὴ νομαρχία γιὰ νὰ διαβιβάσει στὸ νομαρχεύοντα παράπονα κατὰ ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπέστρεφαν στοὺς κατόχους τους τὰ ἐπιταγμένα ζῶα. Ὁ πρόξενος δὲν ἀρκέσθηκε στὴν παράσταση, τηλεγράφησε καὶ στὴν πρεσβεία του στὴν Ἀθήνα, ζητώντας νὰ πιέσει τὴν κυβέρνηση γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν ζώων. Τὸ ἐπίσημο κράτος, μὲ τὶς ἐνέργειες αὐτές, εἶχε καταλυθεῖ. Αὐτὸ διαισθάνονταν καὶ οἱ χωρικοί, γιαυτὸ καὶ ζητοῦσαν τὴν ἐπέμβαση τῶν προξένων κι ὄχι τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν.

Κάτω ἀπὸ τέτοιες προϋποθέσεις, ἐπίλυση τῶν μικρῶν καὶ μεγάλων προβλημάτων τῆς περιοχῆς, ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐπιτευχθεῖ, μὲ συνέπεια οἱ ἐφημερίδες νὰ κατακλύζονται ἀπὸ διαμαρτυρίες πολιτῶν.- Ἡ ἀποστράτευση εἶχε τελειώσει, ἡ τηλεφωνικὴ ὅμως ἐπικοινωνία τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς Πρέβεζας δὲν εἶχε ἀποκατασταθεῖ.- Παρὰ τὶς ποσότητες καλαμποκιοῦ ποὺ διανεμήθηκαν ἀπὸ τὰ προξενεῖα τῆς Entente, ὁ κόσμος πεινοῦσε καὶ διαμαρτυρόταν, ἀφοῦ ὁ ἔλεγχος μοίραζε τὸ καλαμπόκι, ὅπως τὸ κινίνο.- Τὸ ταχυδρομεῖο καὶ τὸ δημόσιο ταμεῖο δὲν ἔδιναν πιὰ γραμματόσημα τῶν 5, 10, καὶ 5 λεπτῶν, εἶχαν τελειώσει. Μὲ τὰ μονόλεπτα, δίλεπτα καὶ τρίλεπτα ποὺ ἔμειναν, ὑποχρεώνονταν οἱ Γιαννιῶτες νὰ γεμίζουν ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ φα-

κέλου γιὰ νὰ στείλουν ἕνα γράμμα.- Στὶς 21 Ἰουλίου *μετὰ πάσης ἐπισημότητος* ἡ φρουρὰ Ἰωαννίνων γιόρτασε τὰ γενέθλια τοῦ Κωνσταντίνου, μὲ δοξολογία στὴν πλατεῖα στρατώνων. Οἱ ἐπίστρατοι κάλυψαν τὶς στῆλες τῶν ἐφημερίδων μ' εὐχετήρια τηλεγραφήματα.- Ἡ ἐργολαβία γιὰ τὸ κατάβρεγμα τῶν δρόμων τῆς πόλης εἶχε κατακυρωθεῖ, ὅμως στὴν πραγματικότητα, κατάβρεγμα, ποὺ κόστιζε ἀρκετὲς χιλιάδες στὸ δῆμο, δὲ γινόταν. Ἕνα ἀργοκίνητο κάρο, φορτωμένο τὸ *βουτσέλι*, γεμάτο νερό, γύριζε ἀργὰ-ἀργὰ τοὺς κεντρικοὺς δρόμους χύνοντας λίγες σταγόνες νεροῦ, πάντοτε μὲ οἰκονομία, γιατὶ τὸ *βουτσέλι* ἄδειαζε γρήγορα. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν λύσει καλλίτερα τὸ πρόβλημα. Μ' ἕνα ἀλογάκι -10 παράδες ἄξιζε- κατόρθωσαν, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψη ξένου μηχανικοῦ, ν' ἀνεβάσουν, μὲ ἀπορροφητικὸ μηχάνημα, νερὸ ἀπὸ τὴ λίμνη καὶ νὰ καταβρέχουν καλὰ τοὺς δρόμους.- Κάποιοι καλοὶ ἄνθρωποι ποὺ ἀγαποῦσαν τὸ πράσινο, φύτευαν δεντράκια στὴν ὁδὸ Δωδώνης, τὴ λεωφόρο ποὺ σήμερα ξεκινάει ἀπὸ τὸ δικαστικὸ μέγαρο, τὸ δημαρχεῖο στήριζε τὰ δεντράκια μὲ ξύλα καὶ φρόντιζε γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τους, οἱ βάνδαλοι ὅμως, οἱ σκοτεινοὶ ἄνθρωποι τῆς νύχτας, περνοῦσαν καὶ τὰ τσάκιζαν. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ σήμερα. Ἡ ἐσωτερικὴ καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τότε ὡς τὶς μέρες μας, δὲ σημείωσε καμμιὰ βελτίωση.- Ἡ στάθμευση καὶ διακίνηση τῶν ἁμαξιῶν στὴν πλατεία, ποὺ τὸ καλοκαίρι γέμιζε ἀπὸ καρέκλες τῶν καφενείων, δημιουργοῦσε κινδύνους. Ὑποδεικνυόταν στὴν ἀστυνομία νὰ ὁρίσει ὡς χῶρο στάθμευσης τῶν ἁμαξιῶν τὴν τοποθεσία, ὅπου κάθε Σάββατο γινόταν ἡ ἀγοραπωλησία τῶν ζώων (Ἅτ παζὰρ) κι ἑνὸς ἀριθμοῦ τὴν πλατεία *Γεωργίου Σταύρου*, ὅπως καὶ παλαιότερα. Αὐτὸ θὰ διευκόλυνε καὶ τοὺς πολίτες στὴν ἀνεύρεση μεταφορικοῦ μέσου. Ἡ πλατεία, τελικά, δὲ γλύτωσε ἀπὸ τὸ ξάφνιασμα καὶ τὸν πανικό. Στὶς 4 Αὐγούστου, τὸ βράδυ, ἕνα αὐτοκίνητο ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, ἀνέτρεψε, στὰ σκοτεινὰ τοῦ δρόμου, μπροστὰ στὸ κέντρο *Ἀβέρωφ* ἕνα σαραβαλιασμένο κάρο τῆς δημαρχίας. Ἀκούστηκε δυνατὸς κρότος, ἕνα *ὤχ* μιᾶς κυρίας καὶ *τὸ τί ἔγινεν ἔπειτα δὲν περιγράφεται*. Οἱ πελάτες τῶν ἑκατὸ τραπεζιῶν -τόσα εἶχε τοποθετημένα ὁ *Ἀβέρωφ* στὴν πλατεία- μὴ ξέροντας τί συμβαίνει, ἔτρεχαν, *πατεῖς με πατῶ σε*, νὰ σωθοῦν πρὸς κάθε κατεύθυνση, ἀναποδογυρίζοντας καρέκλες καὶ τραπέζια, σπάζοντας γαράφες καὶ ποτήρια, πετώντας καπέλα καὶ μπαστούνια, *χαθήκαμε*, φώναζε ὁ ἕνας, *βόμβα ἔπεσε*, ἔσκουζε ὁ ἄλλος, *ἀεροπλάνο, ζέπελιν, κομπούρια*, γενικὸς πανικός. Τὸ μυστήριο δὲν ἄργησε νὰ λυθεῖ κι ὅλοι ξαναγύρισαν γελώντας στὶς θέσεις τους, μόνο τὰ γκαρσόνια τραβοῦσαν τὰ μαλλιά τους. Τὸ ἐπεισόδιο ἦταν ἐνδεικτικὸ τῆς ψυχολογίας τοῦ κόσμου, φοβόταν τὸν πόλεμο καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ ἔκρυβε.

Ἡ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς ἔπαιζε τακτικὰ στὸν *Κουραμπὰ* κλασικὰ κομάτια, συγκέντρωνε πολὺ κόσμο, οἱ περισσότεροι κάθονταν ὄρθιοι, ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐξυπηρετηθοῦν.- Νέο πρακτορεῖο τῆς *Ἑταιρείας Ἑλληνικοῦ Τύπου* ἱδρύθηκε στὰ Γιάννινα, ἐγκαταστάθηκε στὸ χαρτοπωλεῖο τοῦ Γ. Κοράκη. Τὸ παλαιὸ δὲν ἐπαρκοῦσε, οἱ ντόπιες ἐφημερίδες διαμαρτύρονταν γιατὶ δὲν τὶς φρόντιζε, ἔρριχνε τὸ βάρος του στὶς ἀθηναϊκές.- Τὰ γράμματα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἦταν λογοκριμένα, ὁ γαλλικὸς ἔλεγχος δὲν ἄφηνε τίποτα νὰ μὴν τὸ δεῖ.- Οἱ μικροὶ ἐφημεριδοπῶλες βρίσκονταν ὅλη τὴ μέρα σ' ἐπιφυλακή, τὸ πλῆθος τῶν γεγονότων, ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, εὐνοοῦσε τὴν ἔκδοση *παραρτημάτων*, τάρπαζαν οἱ μικροὶ γαβριάδες, ἔτρεχαν παντοῦ κι ἀναστάτωναν τὴν πόλη μὲ τὶς φωνές, ἀλλὰ καὶ τοὺς τίτλους τῶν εἰδήσεων ποὺ τοὺς ἔλεγαν νὰ ἐκφωνοῦν· συχνὰ σκόρπιζαν τὸν τρόμο, γιατὶ πολλὲς εἰδήσεις ἦταν ψεύτικες κι ἄλλες μεγαλοποιημένες. Τὰ περισσότερα τηλεγραφήματα στὰ *παραρτήματα* τὰ εἶχε ὁ *Ταχυδρόμος*. *Γιατὶ νὰ μὴν ἔχει;* παρατηροῦσε ὁ Χατζῆς, *τὰ παίρνει δωρεὰν ἀπὸ τὸ πρακτορεῖο «Ράδιο» τῆς γαλλικῆς πρεσβείας, ἡ «Ἤπειρος» δὲν μπορεῖ νὰ γεμίζει ὁλόκληρη σελίδα μὲ τηλεγραφήματα, γιατὶ τὰ πληρώνει, ὅπως*

καὶ τὸν ἀνταποκριτὴ ποὺ τὰ στέλνει.- Ὁ κτηνίατρος Ἀθ. Τζώνης, γνωστὸς ἀπὸ τὴ μονομαχία του μὲ ἰταλὸ δημοσιογράφο, διοικητικὸς ἐπίτροπος στὸ Μέτσοβο, χτύπησε στὴν *Ὁμόνοια* τῆς Ἀθήνας τὸ βουλευτὴ Ἰωαννίνων Κ. Καζαντζῆ, τὸν θεώρησε ὑπεύθυνο γιὰ τὴν ἀπόλυση ἀπὸ τὴ θέση του. *Λαμπρὸς κτηνίατρος*, σχολίασε ὁ Χατζῆς, *ὄχι ὅμως κατάλληλος γιὰ τὴ θέση ποὺ τὸν εἶχε διορίσει ὁ Βενιζέλος.*- Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ παρατηρεῖται ὀργασμὸς στὴν ἔκδοση σατιρικῶν ἐντύπων, *ἀληθινὴ ἐπιδημία*, τὴ χαρακτήριζε ἡ *Ἤπειρος*. Τὸ 1916, συμπληρώνουμε ὅσα ἀναφέραμε, ἐκδίδονταν στὰ Γιάννινα τὰ ἑξῆς φύλλα: *Πολιτικά: Ἤπειρος, Σημαία, Ταχυδρόμος, Ἐλεύθερον Βῆμα*, τοὺς τελευταίους μῆνες. *Πολιτικοσατιρικὰ καὶ σατιρικοφιλολογικά: Καραβίδα, Κατῆς, Παπαγάλος, Τσεκούρι* (ἐκδότες οἱ Ἀν. Τριτσιμπίδας καὶ Κ. Βελόνας). Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔντυπα, διαφημιζόμενα ἄλλα ὡς *σοβαρά*, κι ἄλλα ὡς *ἀστεῖα*, ἦταν βενιζελικά, ἀκόμα καὶ ἡ φιλολογικὴ *Δάφνη* τοῦ (κατὰ τὸ Χρ. Σούλη) Α. Λεύκοβιτς πουλιόταν μαζὶ μὲ τὴν ἐφημερίδα τοῦ Βενιζέλου *Κῆρυξ*, βραχύβια ὅμως. (Ἡ *Δάφνη* κυκλοφόρησε στὶς 18-7-1916. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἀναφέρει ὡς ἐκδότες τοῦ «ἐγκυκλοπαιδικοῦ ἑβδομαδιαίου περιοδικοῦ», ἔτσι τὴ χαρακτήριζε, τοὺς Δημοσθένη Πανίδη καὶ Ἰωάννη Τσίπη). Ἄλλα ἔκλειναν, γιὰ νὰ ἐκδοθοῦν πάλι γιὰ λίγο, ἄλλα ἔρχονταν νὰ πάρουν τὴ θέση τους, γιὰ νὰ κλείσουν κι αὐτά, *νἄναι τάχα ὁ ὀργασμὸς στὴν κατανάλωση χαρτιῶν, μελάνης καὶ κυττάρων, βῆμα πρὸς πρόοδον;* ἀναρωτιόταν ἡ *Ἤπειρος*.- Στὰ Γιάννινα εἶχαν ἀνοίξει 2-3 καταστήματα ποὺ νοίκιαζαν ποδήλατα. Ὁ κάθε πιτσιρικάς, ὅταν πίστευε πὼς μποροῦσε νὰ στηρίξει τὰ πόδια του στὸ ποδήλατο, ὕστερα ἀπὸ ἕνα-δυὸ μαθήματα, τὸ ἔπαιρνε κι ἔτρεχε στοὺς δρόμους, ὄχι ὅπου αὐτὸς ἤθελε, ἀλλὰ ὅπου τὸν πήγαινε τὸ ποδήλατο, κι ὅποιον ἔπαιρνε ὁ χάρος.- Νὰ καὶ ὁ κατάλογος τῶν φαρμακείων ποὺ λειτουργοῦσαν τότε στὰ Γιάννινα: 1) Γεωρ. Γκιούνη, ὁδὸς Ἀβέρωφ, 2) Χρ. Γερογιάννη, Ἀβέρωφ, 3) Ἀλεξίου Γκαραλάνη, Ἀβέρωφ, 4) Ἐπ. Τσάντη, Ἀνεξαρτησίας, 5) Ἐπ. Οἰκονομίδη, Ἀνεξαρτησίας, 6) Ζώη Παπανικολάου, Ἀνεξαρτησίας, 7) Μ. Μαλαμίδα, Ἀνεξαρτησίας, 8) Ἰω. Τζαβέλλα, Ἀνεξαρτησίας, 9) Κων. Ἰωαννίδη, Ἀνεξαρτησίας, 10) Ἐμ. Γεωργάτη, Ἀνεξαρτησίας, 11) Μαρίας Βασιλειάδου, 21ης Φεβρουαρίου, 12) Σπ. Χαρισιάδη, πλατεία Ἐλευθερίας, 13) Ι. Λεβῆ, Καλλάρη, 14) Ἀν. Μπαμπασίκα, Μητροπόλεως.- Ἀπὸ τὸν οὐλαμὸ ἀξιωματικῶν Κορίνθου, ἀποφοίτησαν, ὡς ἔφεδροι ἀνθυπολοχαγοί, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου οἱ: Δημ. Παπαθανασίου, Ἀν. Χατζῆς, Χρ. Σούλης, Σωτ. Παπαβασιλείου, Νικ. Ζωνίδης, Βασ. Βάης, Χαρ. Παππᾶς, Ἰω. Μίσιος, Χρ. Στάμος, Ἀρ. Δημητριάδης, ἀνθυπασπιστής, Ἰω. Χρηστοβασίλης, ἀπὸ τὴν Ἄρτα, Γρ. Παναγιωτίδης, Τιμ. Δημητριάδης.- Μὲ τὴ λήξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ὁ γυμνασιάρχης Γ. Καλούδης, στὴν ἔκθεση πεπραγμένων (σχολικὴ γιορτὴ τῆς 9ης Ἰουλίου) ἀναφέρθηκε στὸ μαθητικὸ δυναμικὸ τῆς σχολῆς. Τὸ σχολικὸ ἔτος 1915-16 εἶχαν ἐγγραφεῖ συνολικὰ 687 μαθητές, 412 στὸ γυμνάσιο καὶ 275 στὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο (σχολαρχεῖο). Πῆραν ἀπολυτήριο 38, προαγωγὴ στὸ γυμνάσιο 246, στὸ σχολαρχεῖο 184. Παραπέμφθηκαν γιὰ συμπληρωματικὲς ἐξετάσεις τὸ Σεπτέμβριο 30 τοῦ γυμνασίου καὶ 15 τοῦ σχολαρχείου καὶ

Γεώργιος Καλούδης, γυμνασιάρχης τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*.

γιὰ ἐξέταση *ὁλικὴ* 5 τοῦ γυμνασίου καὶ 4 τοῦ σχολαρχείου. Στάσιμοι ἔμειναν 48 στὸ γυμνάσιο καὶ 50 στὸ σχολαρχεῖο. Δὲ φοίτησαν ἢ ἔφυγαν 44 καὶ 23 ἀντίστοιχα.- Ἀπὸ τὶς 29 Ἰουλίου ὁ *Ταχυδρόμος* ἄρχισε νὰ κυκλοφορεῖ στὶς 5 τὸ ἀπόγευμα. Σὲ σχόλιό του καταφερόταν κατὰ τοῦ νομάρχη Α. Σουλιώτη-Νικολαΐδη, γιατί, ἔλεγε, ἐργαζόταν γιὰ τὸ κόμμα τοῦ Γούναρη -θὰ ἦταν μάλιστα ὑποψήφιος τῶν ἀντιβενιζελικῶν στὸ νομὸ Ἰωαννίνων- ξεχνώντας τοὺς ὕμνους ποὺ ἔγραφε πρῶτα γιαυτόν.- Στὴν ὁδὸ Σουλίου ἵδρυσε *ἄριστον κατάστημα (φωτογραφεῖον)*, ὁ καλλιτέχνης, προσωπογράφος, ἁγιογράφος κι ἄριστος φωτογράφος Πέτρος Π. Πουλίδης. Εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κι ἀργότερα ξαναγύρισε ἐκεῖ. Τὸ φωτογραφικὸ ἀρχεῖο του εἶναι πολύτιμο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς νεότερης Ἑλλάδας.- Ἡ πεῖνα περπατοῦσε στοὺς δρόμους, ὅσοι ὅμως εἶχαν χρήματα γλεντοῦσαν. Ἔγραφε κάποιος στὸν *Ταχυδρόμο. Τὰ Γιάννινα, λένε, εἶναι ἥσυχη πόλις, χωρὶς διασκεδάσεις, χωρὶς τέρψεις. Ἔτσι εἶναι. Ἂν ὅμως μεταβῇ κανεὶς εἰς τὸν Μῶλον, ἐκεῖ θὰ δῇ, κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, μιὰ τρελλὴ ζωή, ἕνα κομμάτι Παρισιοῦ, ριγμένο πλησίον τῆς λίμνης τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἐκεῖ ἡ νιότη ὀργιάζει, ἀλλὰ πολὺ συχνὰ καὶ τὰ ...θαλερὰ γεράματα!*- Στὰ τέλη Ἰουλίου ἕνα ἄγριο ἔγκλημα ἀναστάτωσε τὰ Γιάννινα. Στὴν ὁδὸ Σουλίου ἀδερφὸς σκότωσε τὴν ἀδερφή του, εἶχε παραστρατήσει, ἔλεγε, τὰ ἔφτιασε μὲ νεαρὸ λοχία κι αὐτὸ θεωρήθηκε ἔγκλημα.- Στὶς 2 Αὐγούστου ἡ *Ἤπειρος* συμπλήρωνε 7 χρόνια ἔκδοσης, ἔμπαινε στὸ ὄγδοο. Ὑπενθύμιζε στοὺς ἀναγνῶστες της πὼς ἐκδιδόταν συνεχῶς αὐτὸ τὸ διάστημα, ἐκτὸς ἀπὸ ἑξάμηνη διακοπὴ-ποινὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοδικείου, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ πολέμου, τότε ποὺ σφράγισε τὰ τυπογραφεῖα καὶ φυλάκισε τὸ διευθυντή της. Ὑπογράμμιζε ἀκόμα πὼς ἀγωνίστηκε μὲ συνέπεια γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν Ἠπειρωτικῶν συμφερόντων, βάσει τοῦ προγράμματός της, τὸ εἶχε ἐξαγγείλει στὸ πρῶτο φύλλο, τὸ 1909. Βασικό της σύνθημα καὶ σκοπὸς ἦταν: *Ἡ Ἤπειρος ἦταν μία καὶ ἑνιαία καὶ ἀδιαίρετη, ἀπὸ τὸν Ἄραχθο ὡς τὸ Γενοῦσο.*- Στὶς 3 Αὐγούστου πέθανε ἕνας πολὺ γνωστὸς κι ἀγαπητὸς στὸν ἐμπορικὸ κόσμο Γιαννιώτης, ὁ Ἰωάννης Καππᾶς, νέος, *κατόπιν μακρᾶς καὶ ἀμειλίκτου νόσου.*- Πλῆθος Γιαννιωτῶν τὸν συνόδευσαν στὴν τελευταία κατοικία του.

Ἡ ἐγκατάσταση τῶν Σέρβων στὴν Κορυτσὰ καὶ ἡ συνεχιζόμενη προσπάθεια τῶν Ἰταλῶν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἤπειρο, ἀποτελοῦσαν τὰ κύρια σημεῖα τῆς σφοδρῆς πολεμικῆς τῶν ἀντιβενιζελικῶν ἐφημερίδων, ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου, τὰ δημοσιογραφικὰ ὄργανα τοῦ ὁποίου δὲν ἀντιδροῦσαν στοὺς διαφαινόμενους ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ πλευρὰ κινδύνους, μὲ τὴν αἰτιολογία ὅτι καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἦταν σύμμαχοι. Τί εἴδους σύμμαχοι ἦταν φάνηκε τὰ ἑπόμενα χρόνια. Ἡ *Ἤπειρος* πάντως, δημοσίευε ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουλίου ἐκτενεῖς ταχυδρομικὲς ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὴν Κορυτσὰ -τὰ τηλεγραφήματα δὲν τὰ ἐπέτρεπαν οἱ Γάλλοι- σὲ πολλὲς συνέχειες, ποὺ διεκτραγωδοῦσαν τὴν κατάσταση, καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ διαγράφονταν. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἀμφισβήτησε τὸ περιεχόμενο τῶν ἀνταποκρίσεων, *εἶναι χειρότερη ἡ κατάσταση ἀπ' ὅτι τὴν περιέγραψε ὁ ἀνταποκριτής μας*, ἀπαντοῦσε ἡ *Ἤπειρος, ἂς τὸ λάβουν αὐτὸ ὑπόψη τους οἱ ἰδιοκτῆτες τοῦ «Ταχυδρόμου»*, συμπλήρωνε, *κι ἂς μὴν ἀφήνουν τὸν διευθυντή του Ἀλ. Γεωργιάδη νὰ γράφει ὅ,τι θέλει.*

Ο προεκλογικὸς πυρετὸς ἀνέβαινε κι ἂς ἀμφέβαλλαν πολλοὶ γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τῶν ἐκλογῶν· ἡ κυβέρνηση Ζαΐμη εἶχε ἀποφασίσει τὴ διεξαγωγή τους κατὰ τὴν τελευταία Κυριακὴ τοῦ Σεπτεμβρίου 1916. Ἐπικε-

φαλῆς τῶν συνδυασμῶν θὰ ἦταν πάλι ὁ Π. Δαγκλῆς, στοὺς Φιλελεύθερους, κι ὁ Γ. Δούμας στοὺς ἀντιβενιζελικούς. *Ἑλληνικὸν* εἶχαν ἀποφασίσει οἱ τελευταῖοι νὰ ὀνομάσουν τὸ συνδυασμό τους, οἱ βενιζελικοὶ ἀπορροῦσαν, στὴν πραγματικότητα ἐνοχλοῦνταν, *γιατὶ ὁ δικός μας δὲν εἶναι Ἑλληνικός;* ἀντέτειναν. Περισσότερο μαχητικὸς ἐμφανιζόταν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν βενιζελικῶν ὁ Κ. Μελᾶς, *Κοκὸ* τὸν ἀποκαλοῦσαν οἱ ἀντίπαλοί του, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ποὺ βρισκόταν ἔστελνε φλογερὰ ἄρθρα στὸν *Ταχυδρόμο. Οἱ ἀντίθετοι* -ἔγραφε σὲ ἄρθρο ποὺ ἀναφέρθηκε- *διαφθείρουν συνειδήσεις διὰ χρημάτων* καὶ *ὅσον τάχιστα,* θὰ κατέβαινε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ τοὺς συντρίψει. Ἄλλο ποὺ δὲν ἤθελε ὁ Χατζῆς γιὰ ν' ἀρχίσει τὰ εἰρωνικὰ σχόλια: *Ὁ κ. Μελᾶς μὲ ἐτήσιον εἰσόδημα 120.000 δρχ. καὶ ὁ Δαγκλῆς μὲ εἰσόδημα τριῶν ἑκατομμυρίων μποροῦν νὰ ἐξαγοράσουν ψήφους κι ὄχι βέβαια ὁ Τσόγκας μὲ τὴν κάπα του καὶ ὁ Ζαούσης μὲ τὰ γιδοπρόβατά του, ὡς ὑποψήφιοι τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ συνδυασμοῦ.* Μετὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ νομάρχη Α. Σουλιώτη-Νικολαΐδη, ὕστερα ἀπὸ ἀπαίτηση τῆς Entente καὶ ὑπόδειξη τῶν βενιζελικῶν παραγόντων τῶν Γιαννίνων (ὁ γιατρὸς Γ. Κ. Σταυρίδης ἔγραφε στὸν Π. Δαγκλῆ στὶς 10-7-1916: *Ἡ διαγωγὴ τοῦ στρατηγοῦ Παπούλα ἀπεδείχθη οὐχὶ ἁρμόζουσα εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, πρέπει δὲ νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἐντεῦθεν ὅ,τι τάχιστα. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ νομάρχης Σουλιώτης πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῇ ταχέως τὰ αὐτὰ πράττων. Ἡ ταχεῖα ἔλευσίς σας εἶναι ἀναγκαιοτάτη ἐνταῦθα. Οἱ βενιζελικοὶ βουλευταὶ ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς παρουσίας σας Ὑμῶν. Ἀδρανοῦσι μακαρίως*) τὴ νομαρχία Ἰωαννίνων διηύθυνε ὁ Ε. Ποντικάκης, ἔνθερμος ὀπαδὸς τοῦ Βενιζέλου, ἀσκώντας πολιτικὴ ἔντονα προκλητικὴ γιὰ τοὺς κομματικοὺς ἀντιπάλους του. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ Γιαννιῶτες διαμαρτυρήθηκαν καὶ ἡ κυβέρνηση Ζαΐμη ἀποφάσισε νὰ τὸν ἀντικαταστήσει· ἡ ἐπέμβαση τοῦ ἄγγλου πρεσβευτῆ ματαίωσε τὴν ἀπόφαση. Ἡ συνεργασία τοῦ τοποτηρητῆ Πανάρετου μὲ τοὺς βενιζελικοὺς γινόταν στενότερη καὶ φανερή, χωρὶς προσχήματα κάποτε. Ὁ Πανάρετος ἀλληλογραφοῦσε τακτικὰ μὲ τὴν ἀγγλικὴ πρεσβεία, καθὼς καὶ μὲ τὸ στρατηγὸ Δαγκλῆ. Ἕνα μάλιστα γράμμα του, στὶς 19-9-1916, ἐξέφραζε τὴ βαθύτατη ἀνησυχία γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Β. Ἠπείρου ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τὴν ἐκδίωξη τοῦ μητροπολίτη Δρυϊνουπόλεως Βασιλείου ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο.

Γεώργιος Δούμας
βουλευτὴς Ἰωαννίνων

Ὁ στρατηγὸς Α. Παπούλας, ποὺ ἐργάστηκε ἐντατικὰ γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν ἐπιστράτων, ὅταν πληροφορήθηκε ὅτι τὸν μετακινοῦσαν, ζήτησε ἀναρρωτικὴ ἄδεια. Τὴν ἴδια ἐποχή, τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου, ὁ στρατηγὸς Π. Δαγκλῆς, ὑπέβαλε αἴτηση στὰ ἀνάκτορα ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ γενικοῦ ὑπασπιστῆ, ἤθελε νὰ προλάβει ἀπόφαση τοῦ βασιλιᾶ νὰ τὸν ἀπολύσει, λόγω τῆς ἀνάμιξής του στὴν κίνηση τῆς ὀργάνωσης τοῦ *Ἐθνικοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Ἐπιστράτων*, ἀντίπαλη ὀργάνωση τῶν βασιλικῶν ἐπιστράτων. Τὰ ἀνάκτορα τὸν ἀπέλυσαν, χωρὶς νὰ κάνουν μνεία ὅτι ὁ ἴδιος τὸ εἶχε ζητήσει, γιὰ νὰ φανεῖ ἡ ἀπόλυση ὡς ποινή. Ἡ δικαιολογία ποὺ πρόβαλλαν ἦταν: *Παρεσύρθη καὶ αὐτὸς εἰς πολιτικὰς ἐνεργείας ἀντικειμένας εἰς τὰ καλῶς ἐννοούμενα ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ στρεφομένας ἐμμέσως κατὰ τοῦ Βασιλέως.*

Μιὰ σειρὰ ἔνοπλων ληστειῶν καὶ φόνων στὴν ὕπαιθρο, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1916, κυρίως στὴ Β. Ἤπειρο, δημιούργησε τὴν ἐντύπωση στοὺς ἀντιβενιζελικοὺς πὼς κάτι τὸ ὕποπτο συνέβαινε. Στὸ Λυκόστομο εἶχαν ληστευθεῖ καὶ σκοτωθεῖ δυὸ ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, στὸ Ζουλιάτι καὶ στὸ δρόμο Γεωργουτσάδων-Δελβίνου σκοτώθηκαν δυὸ χωροφύλακες καὶ στὶς 31 Ἰουλίου ἀπόπειρα ληστείας, κοντὰ στὸ Δελβινάκι, ματαιώθηκε, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἡ ἅμαξα, μὲ τὴν ὁποία ταξίδευε ὁ τέως νομάρχης Ἀργυροκάστρου Χαλκοκονδύλης, ἀπολυμένος κι αὐτὸς ἀπὸ τὴν Entente, εἶχε συνοδὸ χωροφύλακα, ποὺ ἀμύνθηκε, ὅταν ἔγινε ἀντιληπτὴ ἡ ἐνέδρα. Τὸ περίεργο δὲν ἦταν μόνον οἱ φόνοι καὶ οἱ ληστεῖες, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι, μετὰ τὴ διάπραξή τους, οἱ δράστες δὲν ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὸν τόπο τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλὰ παρέμειναν ἐκεῖ, ἕτοιμοι γιὰ τὴ διάπραξη νέων ληστειῶν. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὸ Δελβινάκι. Ἔμειναν καὶ λήστεψαν ὅσους πέρασαν ἀργότερα ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο. *Αἱ θρασύταται ληστεῖαι* -σχολίαζε ἡ *Ἤπειρος- ὑπάρχει ὑπόνοια ὅτι δὲν ἔγιναν μόνο διὰ τὴν ληστείαν... Ἴσως* (οἱ ληστὲς) *ἀποτελοῦν ὀργάνωσιν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν δυσφήμησιν τῆς ἐπαρκείας τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν... διὰ νὰ εὕρουν οἱ ξένοι* (ἐννοεῖ προφανῶς τοὺς Ἰταλοὺς) *εὐλογοφανῆ δικαιολογίαν διὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἀσφαλείας ἀπὸ τοὺς ἴδιους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς δρόμους ὅπου κυκλοφοροῦν αὐτοκίνητα καὶ τὰ ἐξ Ἁγίων Σαράντα σιτηρά.* Ὁ συλλογισμὸς εἶχε τὴ βάση του. Σὲ λίγο καιρὸ οἱ Ἰταλοὶ θὰ ἔφταναν ὡς τὰ Γιάννινα καὶ θὰ ἔκαναν ἀπόπειρα νὰ προχωρήσουν ὡς τὴν Πρέβεζα.

Ὁ *Ταχυδρόμος* θρηνοῦσε ἀπὸ τὶς στῆλες του τὴν ἀθρόα μετανάστευση τῶν Ἠπειρωτῶν. *Κρυφὴ χαρὰ αἰσθάνεται*, ἀντέτεινε ἡ *Ἤπειρος, οἱ ἐπίστρατοι ποὺ μετανάστευαν ἦταν ἀντιβενιζελικοὶ ψῆφοι. Δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν στὸν τόπο τους*, πρόσθετε, *καὶ δὲν θέλουν νὰ πέσουν στὰ πόδια τοῦ Ἄγγλου προξένου γιὰ νὰ τοὺς δώσει λίγο καλαμπόκι, πρὸς 70 λεπτὰ μάλιστα τὴν ὀκά, ἐνῶ κόστιζε μόλις 40 λ.* Τὸ σίγουρο εἶναι, ὅτι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πολιτικὸ χάος ποὺ ἐπικρατοῦσε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα, οἱ Ἠπειρῶτες, ὅπως κι ἄλλοι Ἕλληνες, θ' ἀναζητοῦσαν στὰ ξένα ἕνα καλλίτερο τρόπο ζωῆς. Ἡ φτωχὴ Ἤπειρος δὲ μποροῦσε νὰ τοὺς κρατήσει. Οἱ δυὸ πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἦταν ἡ περίοδος τῶν μεγάλων μεταναστεύσεων τῶν

Ἠπειρωτῶν -γνώριμος ἦταν γιαυτοὺς ὁ δρόμος τῆς ξενητειᾶς- πρὸς πλούσιες χῶρες καὶ προπαντὸς πρὸς τὴν Ἀμερική. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς νομαρχίας Ἰωαννίνων τὸ μήνα Ἰούλιο πῆραν διαβατήρια γιὰ μετανάστευση 503. Ἀπ' αὐτοὺς 52 ταξίδεψαν γιὰ τὴν Αἴγυπτο, 25 γιὰ τὴ Ρουμανία, 7 γιὰ τὴ Γαλλία, 3 γιὰ τὴν Ἑλβετία, 1 γιὰ τὴν Ἀβησσυνία, 1 γιὰ τὴ Βουλγαρία καὶ 414 γιὰ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες.

Ἡ ἀποχώρηση τῶν Σέρβων ἀπὸ τὴν Κορυτσὰ καὶ ἡ μετακίνησή τους πρὸς τὴ Φλώρινα, θεωρήθηκε ὡς δεύτερη ἀπελευθέρωση τῆς πόλης. Τραγικὸ ὅμως ἦταν τὸ σχόλιο τῆς *Ἠπείρου* ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἀποχώρηση, ἐνδεικτικὸ τοῦ πόσο χαμηλὰ ἔρριχναν τὴν κρίση οἱ κομματικὲς ἐμπάθειες, καὶ πόσο εἶχε ἀμβλυνθεῖ τὸ ἐθνικὸ φρόνημα. Ἔγραφε: *Τὸ ἑσπέρας εἰσῆλθον οἱ Σέρβοι, τὶς προάλλες, εἰς Φλώριναν, ὡς φιλοξενούμενοι τάχα, καὶ τὸ βράδυ ἔδιωξαν τὸν ἕλληνα νομάρχην. Χθὲς (6-8-1916) εἰσῆλθαν νικηταὶ οἱ Γερμανοί* (οἱ Γερμανοβούλγαροι ἦταν τὸ σωστὸ) *εἰς Φλώριναν καὶ ἐφέρθησαν μετὰ πάσης λεπτότητος, ὡς τηλεγραφοῦσιν ἐκ Κορυτσᾶς, πρὸς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ τὰς ἀρχάς. Σχόλια εἶναι περιττά.* Μπορεῖ τότε νὰ ἦταν περιττὰ τὰ σχόλια γιὰ τοὺς φανατισμένους ὀπαδούς, ὄχι ὅμως γιὰ τὴν κρίση τῆς ἱστορίας, ὅταν εἶναι γνωστὰ τὰ γεγονότα ποὺ ἐπακολούθησαν καὶ τὰ παρασκήνιά τους. Ὁ Χατζῆς ἔκανε τὸ μεγάλο λάθος νὰ ξεχνάει τὸν ἀγωνιστὴ τῶν προηγούμενων χρόνων, ὑποχρεώθηκε ν' ἀμβλύνει τὴν κρίση του γιὰ νὰ πορεύεται σύμφωνα μὲ τὴ θέληση τοῦ βασιλιᾶ, νὰ καταφέρεται κατὰ τῶν Σέρβων καὶ νὰ ἐπαινεῖ τοὺς Γερμανοβούλγαρους. Μόνο ἀπέναντι στοὺς Ἰταλοὺς κράτησε τὴ σωστή, ἀγωνιστική, ἀντρίκια στάση. Οἱ βενιζελικοὶ εἶχαν πάθει ψύχωση μὲ τὴν ἔξοδο τῆς Ρουμανίας στὸν πόλεμο. Μῆνες ὁ *Ταχυδρόμος* τὴν προανήγγειλε σὲ *παραρτήματα*, κάθε μέρα ἔπεφτε ἔξω. Ἡ *Ἤπειρος* ἐκμεταλλευόταν τὶς διαψευδόμενες ἐλπίδες τῆς βενιζελικῆς ἐφημερίδας, μὲ τὴ δημοσίευση εἰρωνικῶν σχολίων. Ἡ ἔξοδος τῆς Ρουμανίας στὸ πλευρὸ τῆς Entente βοηθοῦσε στὴ δικαίωση τῆς πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου, γιαυτὸ οἱ ὀπαδοί του περίμεναν πῶς καὶ πῶς αὐτὸ τὸ βῆμα, θὰ δημιουργοῦσε νέα κατάσταση στὰ Βαλκάνια. Ἡ Ρουμανία μπῆκε στὸν πόλεμο, γρήγορα ὅμως οἱ βενιζελικοὶ ἀπογοητεύτηκαν, γιατὶ δὲν ἄντεξε στὴν πίεση τῶν Γερμανοαυστριακῶν καὶ νικήθηκε.

Ἕνα τραπέζι ποὺ παρατέθηκε στὸ Νησί, κατὰ τὸ πανηγύρι τῆς *Σωτήρας* (Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρος, 6 Αὐγούστου), ἀπὸ τὸ δεύτερο ἐπίσκοπο τῆς Μητρόπολης Ἰωαννίνων, τὸν Περιστερᾶς Μελέτιο, ἔγινε αἰτία νέων σχολίων ἐπικριτικῶν γιὰ τὴν πολιτεία τῶν δυὸ ἐπισκόπων Δωδώνης. Στὸ ἐπίσημο τραπέζι εἶχαν καθίσει πρόσωπα γνωστὰ γιὰ τὴν πολιτική τους τοποθέτηση: ὁ Δωδώνης Πανάρετος, ὁ ἄγγλος ὑποπρόξενος στὰ Γιάννινα, ὁ διευθυντὴς τῆς νομαρχίας Ε. Ποντικάκης κι ὁ δικηγόρος Γ. Κιαγιᾶς, ἀπὸ τὰ πρωτοπαλλήκαρα τοῦ Βενιζέλου. Τὸ σχόλιο τοῦ Χατζῆ γιὰ τὴν παρουσία του, στὸ τραπέζι προκάλεσε τὴν ἀντίδραση τοῦ Μελετίου καὶ τὴν ἔγγραφη διαμαρτυρία του. *Δὲν ἦταν πολιτικὸ τὸ γεῦμα,* ἰσχυριζόταν, *ἡ Μονὴ κάθε χρόνο ἑτοίμαζε τραπέζι γιὰ 40-60 πρόσωπα. Ἔχει ὁ Περιστερᾶς —πρόσθετε— στοιχειώδεις τουλάχιστον γνώσεις τῶν ἀρχῶν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, δι' ὧν κανονίζονται αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν.* Ἡ ἀπάντηση τοῦ Χατζῆ στὸ περιεχόμενο τῆς

ἐπιστολῆς ἦταν περισσότερο καυστικὸ ἀπὸ τὸ προηγούμενο σχόλιό του: *Περὶ τοῦ σεβασμιωτάτου Περιστερᾶς τρέφομεν τὰς πλέον εὐλαβεῖς ἀντιλήψεις καὶ διὰ τὸ ἦθος καὶ διὰ τὴν σύνεσίν του. Δι' αὐτὸ καὶ ἐνομίσαμεν ὅτι τὸ γεῦμα, ὅπως τὸ δοθέν, ἠδύνατο νὰ νομισθῇ ἀπὸ οἱονδήποτε γνωρίζοντα τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ ἁγίου Περιστερᾶς, ὡς μὴ ὅλως τυχαίως συναπαρτισθέν. Εἰς τὸ γεῦμα παρεκάθησαν ὁ ἅγιος Δωδώνης, ὁ ἄγγλος ὑποπρόξενος, ὁ νομαρχιακὸς Ποντικάκης καὶ ὁ κ. Γ. Κιαγιᾶς. Ἂν τόσον χρῶμα εἰς τὸ γεῦμα δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ χρωματίσῃ, τότε ζητοῦμεν συγγνώμην διὰ τὴν τυφλότητά μας.* Ὁ Περιστερᾶς, πάντως, πολιτεύτηκε μὲ σύνεση, γιατὸ καὶ παρέμεινε στὴ θέση του μετὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Σπυρίδωνα ὡς μητροπολίτη Ἰωαννίνων.

Στὶς 10 Αὐγούστου, μὲ πρωτοβουλία τῶν βενιζελικῶν, συγκροτήθηκε σύσκεψη, στὰ γραφεῖα τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων γιὰ τὴ λήψη ἀποφάσεων *ἐπὶ ἐθνικοῦ ζητήματος*, σύμφωνα μὲ τὴν πρόσκληση. Οἱ βενιζελικοὶ δὲν κινοῦνταν χωρὶς ἐντολὲς κι αὐτὲς εἶχαν δοθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Βενιζέλο: Στὶς 14 Αὐγούστου ἔπρεπε νὰ ὀργανωθοῦν συλλαλητήρια σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ διαμαρτυρηθεῖ ὁ λαὸς κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία. Ἡ βαθύτερη ἐπιδίωξη τοῦ Βενιζέλου ἦταν νὰ ὑποχρεωθεῖ ὁ βασιλιάς, ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμή, ν' ἀλλάξει στάση ἀπέναντι στὴν Entente καὶ ν' ἀκολουθήσει τὴ δική του πολιτική. Στὴ σύσκεψη τῶν Γιαννίνων παρευρέθηκαν 24, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 17 βενιζελικοὶ καὶ οἱ 7 *ἀντιθέτων φρονημάτων*. Ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς παρόντες ἦταν οἱ: Γ. Κιαγιᾶς, Γ. Γκάλγκος, Γ. Βλαχλείδης, Γ. Σταυρίδης, Ι. Πισπιρῆς, Σταῦρος Τσονίδης, Παπαμιχαήλ, Ε. Βέλλης, Α. Γεωργιάδης, Στ. Τρικαλλινός, Π. Γεωργίτσης, Σταῦρος Γερομίχας, Πέτσικος, Τζὼν Κώστας, Ι. Βαδαλούκας, Κ. Γκλίναβος, Ἀναστ. Μπαμπασίκας. Ἀπὸ τοὺς *ἀντιθέτων φρονημάτων* (ἀντιβενιζελικοὶ ἢ τουλάχιστον μὴ ἀνήκοντες *τυφλῶς* εἰς τὸ βενιζελικὸν κόμμα) πῆραν μέρος οἱ: Γ. Χατζῆς, διευθυντὴς τῆς *Ἠπείρου*, Ν. Λάππας, διευθυντὴς τῆς *Σημαίας*, Γ. Τζαβέλλας, Δ. Κούτσικος, ἐκδότης τῆς *Ἠπείρου*, Α. Τσατσάνης, Ὀρ. Βάλλας, Γ. Λάππας. Εἶχαν προσκληθεῖ κι ἄλλοι, ὅπως ὁ τέως βουλευτὴς Δ. Κίγκος, ἀλλὰ δὲν πῆγαν, γιὰ διάφορους λόγους. Ὁ Δ. Κίγκος, πάντως, ἀπὸ τὰ σημαντικὰ στελέχη τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, ἦταν ἀντίθετος πρὸς τὴ συγκρότηση συλλαλητηρίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἀνακοίνωσή του πρὸς τὴ *Σημαία* (14-8-1916), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, εἶχε πάρει πρόσκληση, ἀλλὰ δὲ θέλησε νὰ παραστεῖ. *Αἱ δηλώσεις αὐταὶ* -ἔγραφε ἡ *Σημαία*- *ἐπροξένησαν μεγάλην ἐντύπωσιν. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Δ. Κίγκος ἠθέλησε νὰ ἐκδηλώσῃ ὅλην τὴν ἀποδοκιμασίαν του κατὰ τῆς συγκροτήσεως συλλαλητηρίου.* Τὴν εἰσήγηση στὴ συγκέντρωση τῆς 10ης Αὐγούστου ἔκανε ὁ Γ. Κιαγιᾶς· τόνισε τὴν ἀνάγκη τῆς συγκρότησης συλλαλητηρίου, ὡς ἔκφραση τῆς διαμαρτυρίας τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία. Ὁ Γ. Τζαβέλλας διατύπωσε τὴν ἄποψη, ὅτι πρὶν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἄλλοι ἐπιδρομεῖς εἶχαν εἰσβάλλει στὴν Ἑλλάδα (ἐννοοῦσε τὴν ἀπόβαση τῶν Ἀγγλογάλλων στὴ Θεσσαλονίκη), χωρὶς κανένας νὰ διαμαρτυρηθεῖ γιαυτό. Ἦταν φυσικό,

ὕστερα ἀπὸ αὐτὲς τὶς τοποθετήσεις, ἡ συζήτηση νὰ ἐκτραπεῖ σὲ πολιτικὴ ἀντιπαράθεση, μὲ τοὺς 17 νὰ ἐπιμένουν στὴ συγκρότηση τοῦ συλλαλητηρίου καὶ τοὺς ἄλλους νὰ ἔχουν ἀντίθετη γνώμη. Ἔτσι ἡ συγκέντρωση διαλύθηκε, χωρὶς νὰ ληφθεῖ ἀπόφαση. Οἱ βενιζελικοὶ πάντως ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ ὀργανώσουν τὸ συλλαλητήριο, σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὲς τῶν Ἀθηνῶν, γιαυτὸ κι ὁ *Ταχυδρόμος* σὲ κύριο ἄρθρο του μὲ τίτλο: *Τὸ Ἔθνος ἀναμένει τὴν γνώμην τῶν Ἠπειρωτῶν*, πρότρεπε τοὺς Γιαννιῶτες νὰ λάβουν μέρος στὸ συλλαλητήριο, γιὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἀγανάκτησή τους γιὰ τὰ ἐγκλήματα τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία.

Πέτυχε ἢ δὲν πέτυχε τὸ συλλαλητήριο τῆς 14ης Αὐγούστου; Ἂν στηριχτεῖ κανένας στὰ δημοσιεύματα τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων, ἀδύνατο νὰ σχηματίσει γνώμη. Ὁ βενιζελικὸς *Ταχυδρόμος* μιλοῦσε γιὰ τεράστια ἐπιτυχία, ἡ *Σημαία* καὶ προπαντὸς ἡ *Ἤπειρος*, ἔγραφαν γιὰ *παταγώδη ἀποτυχία. Ἀξιοδακρύτως πενιχρὰ ὑπῆρξεν ἡ συγκέντρωσις*, τόνιζε ἡ *Ἤπειρος· 250 ἄνθρωποι, ὅλοι κι ὅλοι, εἶχαν συγκεντρωθεῖ, εἰς βραχυτάτην ἀκτῖνα, γύρω ἀπὸ τὸ βάθρο τοῦ Ὡρολογίου* (ἐξακολουθοῦσε ἀκόμα νὰ βρίσκεται στὴν παλιά του θέση), *χωρὶς παλμὸν καὶ ἐνθουσιασμόν*. Καὶ παρακάτω: *Τὸ ἔμβρυον ὀγκώδους συλλαλητηρίου, ὅπερ ἐκυοφορεῖτο εἰς τὰς κοιλίας τῶν ἡγετῶν τοῦ βενιζελισμοῦ, ὑπέστη ἀληθινὴν ἔκτρωσιν τὴν Κυριακήν, ἀπὸ τοὺς μαιευτήρας του. Διότι τὸ συλλαλητήριον ἦτο μηδαμινὸν καὶ πενιχρότατον. Καὶ θὰ ἔτριβαν ἀσφαλῶς τὰ μάτια των ὅσοι ἐδιάβασαν τὴν φαντασιώδη περιγραφὴν τοῦ βενιζελικοῦ ὀργάνου.* Ὁ *Ταχυδρόμος* εἶχε γράψει πὼς ὁλόκληρος ὁ χῶρος μπροστὰ ἀπὸ τὰ καφενεῖα *Ἀβέρωφ* καὶ *Μ. Βρεταννία* εἶχε καταληφθεῖ *ἐγκαίρως, ἀπ' ὅ,τι καλὸν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Ἰωαννιτικὴ κοινωνία* καὶ *ἀπὸ πλήθη λαοῦ*. Λόγο ἐκφώνησε, ἀπὸ χειρογράφου, ὁ γιατρὸς Γ. Σταυρίδης καὶ ὁ Ε. Βέλλης διάβασε τὸ ψήφισμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐκφραζόταν ἡ διαμαρτυρία ὄχι μόνον ἐναντίον τῆς εἰσβολῆς τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰταλῶν στὴ Χιμάρα, στὴν περίπτωση ποὺ ἦταν κατακτητικὲς οἱ προθέσεις τῆς Ἰταλίας. Ἤξεραν καὶ οἱ βενιζελικοὶ τὶ ἀκριβῶς ἐπιδίωκε ἡ Ἰταλία, δὲν ἤθελαν ὅμως νὰ δυσαρεστήσουν τὴ *σύμμαχο*, μιλώντας ἀνοιχτὰ γιὰ τὶς βλέψεις της. Οἱ Ἰταλοὶ πάντως, μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Χιμάρας, ἄρχισαν νὰ ἐφαρμόζουν τὸ σχέδιο τῆς ἀλβανοποίησης τῆς περιοχῆς. Κατέλυσαν τὶς ἑλληνικὲς ἀρχὲς καὶ διόρισαν δήμαρχο τὸν ἀλβανὸ Σεφκὲτ Γκιολέκα, ἀπὸ τὸ Κούτσι, ἀπόγονο τοῦ ἐπαναστάτη Γκιολέκα τοῦ 1847. Τὸν ἀδερφό του τὸν διόρισαν ἀρχηγὸ τῆς σχηματιζόμενης ἀλβανικῆς χωροφυλακῆς.

Τὸ συλλαλητήριο μᾶλλον δὲν πέτυχε. Ὄχι γιατὶ δὲν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι νὰ προστρέξουν στὸ κάλεσμα τῶν βενιζελικῶν, ἀφοῦ ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν Γιαννιωτῶν ἦταν μὲ τὸ μέρος τους, ἀλλὰ γιατὶ ὁ κόσμος εἶχε μουδιάσει, κι ὡς ἕνα σημεῖο εἶχε πανικοβληθεῖ, ἐξαιτίας τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἰταλῶν δυὸ μέρες πρὶν στὴ Χιμάρα καὶ τῶν φημῶν ὅτι γίνονταν φονικὲς συγκρούσεις γιὰ ἀπόκρουση τῶν εἰσβολέων. Ἡ ἰταλικὴ εἰσβολὴ ἐπηρέασε

τοὺς Γιαννιῶτες, ὅπως καὶ ἡ ἀρθρογραφία μερίδας τοῦ τύπου. Τὴν παραμονὴ τοῦ συλλαλητηρίου ἡ Ἤπειρος τόνιζε: *Θὰ ἠμπορέσῃ ἄραγε κανεὶς ἐν Ἠπείρῳ -ἐκτὸς ἐννοεῖται τῶν περαστικῶν ἐπήλυδων στοιχείων, τὰ ὁποῖα θεωροῦσι τὸ ἔδαφος ἴσως κατάλληλον διὰ πᾶσαν τυχοδιωκτικὴν ἐφήμερον διαμονήν- θὰ ἠμπορέσῃ ἄραγε κανεὶς γνήσιος Ἠπειρώτης ἐγγενὴς κάτοικος τῆς πατρίδος αὐτῆς, θὰ ἠμπορέσῃ νὰ εὕρῃ θάρρος διὰ τὴν συγκρότησιν ἄλλων οἱωνδήποτε πολεμικῶν ἢ διαμαρτυρητικῶν συλλαλητηρίων, ὅταν ἡ Χειμάρρα ἡ ἡρωϊκὴ πάλλεται ἀπὸ τὸν κρότον τῶν ὅπλων κατὰ τῶν εἰσβαλόντων Ἰταλῶν;..* Τὴ μέρα τῆς συγκρότησης τοῦ συλλαλητηρίου ἡ Ἤπειρος ζητοῦσε ἀποχὴ τῶν κατοίκων καὶ ἐπισήμαινε τὸν κίνδυνο ἐπεισοδίων. Συνιστοῦσε μεγάλη προσοχὴ σ' ὅσους θ' ἀποφάσιζαν νὰ συγκεντρωθοῦν νὰ μὴ δημιουργηθεῖ κανένα ἀπολύτως ἐπεισόδιο, γιατὶ θὰ ἔσπευδαν νὰ τὸ ἐκμεταλλευθοῦν ἄλλοι, ὑπονοώντας σίγουρα τοὺς Ἰταλούς. *Διὰ τὴν Ἤπειρον* -τόνιζε,- *τὴν μίαν καὶ ἑλληνικήν, τὸ γεγονὸς ἔχει τὴν σημασίαν δολοφονικοῦ στραγγαλισμοῦ. Τὶ δικαιολογία θὰ βρεῖτε* - κραύγαζε ἀπευθυνόμενος στοὺς βενιζελικοὺς- *γιὰ νὰ δικαιολογήσετε τὴν εἰσβολήν; Μήπως στρατιωτικοὺς λόγους; Μ' αὐτοὶ δὲν ὑπάρχουν, γιατὶ κανένας δὲν ἀπειλοῦσε τοὺς Ἰταλοὺς στὴν Αὐλώνα...* Τὸ ὅτι τὸ συλλαλητήριο δὲν ἦταν τὸ ἀναμενόμενο ἀπὸ τοὺς βενιζελικούς, συμπεραίνεται κι ἀπὸ τὰ σχόλια τοῦ *Ταχυδρόμου*. Οἱ ἀντιβενιζελικοί, ἔγραφε, εἶχαν διασπείρει φῆμες ὅτι θὰ γίνονταν ἐπεισόδια, γιὰ νὰ φοβηθεῖ ὁ κόσμος καὶ νὰ μὴν πάει. Παρατηρήθηκε, πρόσθετε, καὶ *παντελὴς ἀπουσία τῶν μουσουλμάνων*, μιὰ ἀκόμα ἀπόδειξη τῆς σύμπνοιας Τούρκων καὶ ἀντιβενιζελικῶν.

Ἡ φράση ποὺ εἰπώθηκε ἀπὸ τὸ Βενιζέλο στὸ συλλαλητήριο τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι δηλαδή: *Ἂν ὁ βασιλεὺς δὲν εἰσακούσῃ τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ, ἔχομεν τὰ μέσα νὰ ἐπιβάλωμεν τὴν θέλησίν μας*, χαρακτηρίστηκε καὶ σχολιάστηκε ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο* ὡς κήρυξη ἐπανάστασης ἐναντίον τοῦ κράτους. Τὰ συλλαλητήρια, οἱ ἐκφωνηθέντες λόγοι καὶ τὰ ψηφίσματα —κατὰ τὴν *Ἤπειρο*— ἦταν ἐνέργειες στασιαστικές, ἀπέβλεπαν στὴν ταπείνωση τοῦ θρόνου καὶ στὴν ἔκπτωση τοῦ βασιλιᾶ, σὲ περίπτωση ποὺ δὲν ἀκολουθοῦσε τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου. Μὲ ἀνάλογους τίτλους ὅπως: *Ἡ ἐπανάστασις ἐκηρύχθη ἀλλ' ὁ Ἠπειρωτικὸς λαὸς δὲν θὰ συνεργήσῃ*, κυκλοφόρησε *παράρτημα* τῆς *Ἠπείρου*. Τὸ βράδυ τῆς 14ης Αὐγούστου ἡ ἀστυνομία κάλεσε τὸν Χατζῆ νὰ δικαιολογήσει τοὺς τίτλους καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς γύρω ἀπὸ τὴν περικοπὴ τοῦ λόγου τοῦ Βενιζέλου, ἔλεγε πὼς ὁ κόσμος ἀνησύχησε ἀπὸ τὰ κείμενα, ὁ Χατζῆς ὅμως ἐπέμενε πὼς ὀρθῶς τὰ ἑρμήνευε. Κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων ἀποκαλύφθηκε καὶ μιὰ ἄλλη πτυχὴ τῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε. Τὸ ἀντιβενιζελικὸ κράτος, ποὺ δημιουργήθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς κυβέρνησης Σκουλούδη, διαβρώθηκε σ' ὅλους τοὺς ἁρμούς του, κυρίως ἔπειτα ἀπὸ τὸ σχηματισμὸ τῆς κυβέρνησης Ζαΐμη, ἀπὸ παράγοντες (ὑπάλληλους) βενιζελικοὺς ἢ ὑποστηρικτὲς τῆς Entente. Κάποιος,

λοιπόν, ἀπὸ τὸ τηλεγραφεῖο, εἰδοποίησε τὴν ἀστυνομία, ὅτι τηλεγράφημα τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς (14 Αὐγούστου) μὲ περικοπὲς τοῦ λόγου τοῦ Βενιζέλου δὲν εἶχε πάρει ἡ *Ἤπειρος*, συνεπῶς τὰ σχόλιά της στηρίζονταν σὲ ψεύτικες εἰδήσεις. Ὅταν ζητήθηκε ἀπὸ τὴν ἀστυνομία τὸ τηλεγράφημα τοῦ ἀνταποκριτῆ, ἀποκαλύφτηκε ὅτι αὐτὸ εἶχε σταλεῖ στὴ *Σημαία* κι ὄχι στὴν *Ἤπειρο*. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ *Σημαία* δὲν εἶχε δικά της τυπογραφεῖα καὶ δὲ μποροῦσε νὰ ἐκδώσει *παράρτημα*, ὁ διευθυντής της Ν. Λάππας τὸ ἔδωσε στὸ Γ. Χατζῆ γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποιήσει. Ὁ Χατζῆς δικαιώθηκε βέβαια, ὁ τρόπος ὅμως ποὺ ἐνήργησε ἡ ἀστυνομία τὸν πλήγωσε. Ἔβλεπε πίσω ἀπὸ τὴ συμπεριφορά της τὶς προθέσεις τῶν ἀντιπάλων του. Προφητικὸς ὅμως στάθηκε καὶ στὶς δυὸ κρίσεις του. Ἀπὸ καιρὸ ὕψωνε φωνὴ ἀφύπνισης τοῦ κράτους καὶ τῶν Ἠπειρωτῶν γιὰ ν' ἀποτραποῦν τὰ σχέδια τῶν Ἰταλῶν, εἶχε τὸ θλιβερὸ προνόμιο νὰ δεῖ τὴν ἐπαλήθευση τῶν προβλέψεών του. Οἱ Ἰταλοὶ ἔφτασαν ὡς τὰ Γιάννινα, κι ὁ βασιλιάς, ὕστερα ἀπὸ λίγους μῆνες, ἐκθρονίστηκε.

Στὰ συλλαλητήρια ποὺ διοργανώθηκαν ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς δημιουργήθηκαν παντοῦ καὶ κυρίως στὴν Ἀθήνα, σοβαρὰ ἐπεισόδια. Τὰ προκάλεσαν καὶ οἱ δυὸ παρατάξεις: ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς οἱ πράκτορες τῆς Entente κι ἀπὸ τοὺς βασιλικοὺς οἱ ὁμάδες κρούσης τῶν ἐπιστράτων, σὲ συνεργασία μὲ ὄργανα τῆς ἀστυνομίας. Ἐπεισόδια στὰ Γιάννινα ἦταν ἕτοιμοι νὰ προκαλέσουν οἱ ἐπίστρατοι, ποὺ παρακολούθησαν τὸ συλλαλητήριο. Δὲν προχώρησαν, ὁ ὄγκος τῆς συγκέντρωσης ἦταν μικρός, κι αὐτὸ φαίνεται τοὺς ἱκανοποίησε. Τὶ εἴδους κριτικὴ γινόταν ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις, μέσω τῶν δημοσιογραφικῶν στηλῶν, μαρτυρεῖ ἡ περιγραφὴ τοῦ συλλαλητηρίου ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο*. Ἡ πρόθεση νὰ γελοιοποιήσει τὰ πάντα εἶναι διάχυτη σ' ὅλο τὸ κείμενο:

Ἡ κίνησις εἰς τὴν πλατεῖαν ἡ συνήθης, ποὺ εἶναι κάθε Κυριακήν. Ὁμάδες πολιτῶν ροφώντων τὸν πρωϊνὸν καφὲν εἰς τὰ πέριξ καφενεῖα καταγίνονται εἰς τὰς ἀπεράντους καὶ συνήθεις συζητήσεις. Κάμποσοι χωρικοί, οἱ ὁποῖοι ἐκρατήθησαν ἐπίτηδες, μὲ τὰ σακκίδια στὸ χέρι, κάθηνται στὰ πεζοδρόμια τοῦ Στρατηγείου ἀναμένοντες ἐναγωνίως τὴν διανομὴν τοῦ καλαμποκιοῦ... Ὥρα 10 καὶ 25΄ π.μ. Τὰ μέλη τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς Γ. Κιαγιᾶς, Ε. Βέλλης, Τρικαλινός, Γ. Λάππας, Στ. Γκάλγκος, Ε. Γερομίχας καὶ Γ. Σταυρίδης, ἀπογοητευμένα ἀπὸ τὴν ψυχραιμίαν τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ, ἀποφασίζουν ν' ἀναρριχηθοῦν εἰς τὸ Ὡρολόγιον. (Στὸ *Ὡρολόγιον* οἱ ὁμιλητὲς ἀνέβαιναν, ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ σκάλα, στὸν κυκλικὸ ἐξώστη ποὺ τὸ περιέβαλε κι ἀπὸ ἐκεῖ μιλοῦσαν στὸν κόσμο. Μετὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ρολογιοῦ, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, στὴ σημερινή του θέση, οἱ ὁμιλητὲς μιλοῦσαν συνήθως ἀπὸ τὸν ἐξώστη τοῦ *Ἀβέρωφ*, πρὸς τὸ συγκεντρωμένο στὴν κάτω πλατεία πλῆθος). *Κάμποσοι ἐγείρονται ἀπὸ τὰ καφενεῖα καὶ ἄλλοι φιλοπερίεργοι πλησιάζουν... Ὥρα 10 καὶ 40΄. Μόλις κατορθώθη νὰ γεμίσῃ ἡ μία πλευρὰ τοῦ Ὡρολογίου, μέχρι τοῦ καφενείου τῆς «Μεγάλης Βρεττανίας». Ἕνα παραλληλόγραμμο, δηλαδή, μὲ ἐμβαδὸν ὄχι πλέον τῶν 60 τετραγωνικῶν μέτρων. Κατὰ τοὺς πλέον ῥηξικέλευθους ὑπολογισμούς, ὄχι πλέον τῶν 200-250, ἐν οἷς οἱ πλεῖστοι ἀγυιόπαιδες. Περισσότερος κόσμος κάθονταν στὰ καφενεῖα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πῆραν μέρος στὸ συλλαλητήριον .10 καὶ 50΄. Οἱ τῆς ἐπιτροπῆς θεώμενοι*

ἀφ' ὑψηλοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀποτυχίας, φαίνονται μᾶλλον ὠχροὶ ἀπὸ τὴν ταραχήν... Ἔρχεται ἡ ἀνάγνωσις ἀπὸ χειρογράφου τοῦ λόγου τοῦ κ. Σταυρίδου· οἱ τοῦ ἀριστεροῦ μουρμουρίζουν συνεχῶς. Φθάνει εἰς τὸ σημεῖον τοῦ λόγου ποὺ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μεγαλοφυεστάτου καὶ θεοπροβλήτου Μεσσίου (τοῦ Βενιζέλου). *Ὁ κ. Καβάλλας, ἐπιδιορθωτὴς στεγῶν, [...] δίδει τὸ σύνθημα τῆς ζητωκραυγῆς. Ἀκούονται καὶ ἄλλαι 50 φωναὶ ἀσθενεῖς, σὰν φωναὶ βεβιασμέναι, παγεραί, ξεψυχισμέναι. Ὁ κ. Σταυρίδης τρέμων ἀπὸ φόβον φθάνει εἰς τὸ τέλος τοῦ λόγου του καὶ καταλαμβάνεται ὑπὸ νευρικοῦ σπασμοῦ... Μεθ' ὃ ἀναγιγνώσκεται τὸ ψήφισμα ὑπὸ τοῦ κ. Βέλλη* (ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους στοὺς ὁποίους εἶχε ἀνατεθεῖ ἀπὸ τοὺς προξένους ἡ διανομὴ καλαμποκιοῦ), *πρώτην φορὰν ἀνελθόντος εἰς βήματα ρητορικά. Ἡ φωνή του μονότονος καὶ ὀξεῖα, φωνὴ πρωτοπείρου καὶ αὐτοσχεδίου ῥήτορος, ὁμοιάζει μὲ φωνὴν παιδιοῦ τοῦ χωριοῦ, τὸ ὁποῖον διὰ πρώτην φορὰν ἀπαγγέλει τὸν Ἀπόστολον. Φτάνει καὶ αὐτὸς εἰς τὸ τέλος ἀνενόχλητος..., ὁπότε ἀκούγεται μία φωνή:*

— Καλαμπόκι!!

— Καλαμπόκι, ναὶ καλαμπόκι, ἐπαναλαμβάνουν καὶ ἄλλοι, ἐνῶ ἄλλος εὐφυὴς ἐπίστρατος προσθέτει: Ἡ παροιμία λέγει: «Πάτησε τ' αὐγὸ κι ἔφτασε στὸν οὐρανό». Ὁ Βέλλης πάτησε σ' ἕνα σακκὶ καλαμπόκι κι ἔφτασε στὸ βῆμα.

— Καλαμπόκι!! ἐπαναλαμβάνεται ἐντονώτερον. Ὁ κ. Βέλλης, κάτωχρος ἀπὸ ἐντροπὴ καὶ φόβο, κοιτάζει διαρκῶς χαμηλά, ἐρευνῶν τὴν σκάλαν γιὰ νὰ κατεβῇ μιὰ ὥρα ἀρχήτερα. Αἱ φωναὶ συνεχίζονται. Ἀκολουθοῦν ἀποδοκιμασίαι «Ἀέρα!», «Ἀέρα!», ἀπὸ τὴν δεξιὰν πλευρὰν ἀποτελουμένην ἀπὸ φιλοπεριέργους ἀντιθέτων φρονημάτων. Κατὰ κακὴν σύμπτωσιν ὁ κ. Δουσάπ, ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας, καθήμενος εἰς τὸ ὑπόστεγον τοῦ «Ἀβέρωφ», θεᾶται περίλυπος τὴν ὀλιγάριθμον συγκέντρωσιν, τὴν ὁποίαν εἶχαν διαφημίσει ὡς «πάνδημον καὶ μεγαλοπρεπῆ»...

Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα, πὼς ὁ συντάκτης τῆς περιγραφῆς, χρησιμοποίησε ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ γελοιοποιήσει τὴ συγκέντρωση, σ' ὅλες τὶς φάσεις της. Δὲν ἄφησε τίποτα ἀχρησιμοποίητο. Περιόρισε τὸν ἀριθμὸ τῶν συγκεντρωθέντων στὸ ἐλάχιστο, μίλησε μὲ περιφρόνηση γιὰ τὸ ποιὸν τῶν ἀνθρώπων, ἔκανε ψυχολογικὲς περιγραφές, γιὰ νὰ παρουσιάσει τοὺς ὀργανωτὲς κι ὁμιλητές, ὡς πανικόβλητα καὶ τρέμοντα ἀνθρωπάκια, ἐμφάνισε τοὺς ἐπίστρατους, ποὺ ἐπίτηδες εἶχαν πάει ἐκεῖ, νὰ εὐτελίζουν τὸ περιεχόμενο τῶν ὁμιλιῶν μὲ φωνὲς *καλαμπόκι, ἀέρα* κ.ἄ. Ὅλα αὐτὰ ἦταν ἀφορμὲς γιὰ δημιουργία ἐπεισοδίων, εὐτυχῶς δὲν ἔγιναν. Ὁ διασυρμὸς πάντως τοῦ συλλαλητηρίου στὰ μάτια τῶν ἀντιβενιζελικῶν πέτυχε, ἄσχετα ἂν ἡ περιγραφὴ δὲν εἶχε μεγάλη σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ δεύτερου δεκαήμερου τοῦ Αὐγούστου, ἔφτασε στὸ Μέτσοβο ὁ στρατηγὸς Π. Δαγκλῆς, μέσω Καλαμπάκας, τὸν συνόδευε ὁ τέως βουλευτὴς Κ. Μελᾶς. Ἐκεῖ τοὺς περίμενε καὶ τοὺς ὑποδέχτηκε, μὲ ὁμάδα Μετσοβιτῶν, ὁ Ν. Βλαχλείδης, κάτω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Στὴν εἴσοδο ὅμως τοῦ *Ἀβερωφείου* κήπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐπίστρατοι, τοῦ Μετσόβου καὶ τῆς περιοχῆς, μαζὶ μὲ Μετσοβίτες καὶ, κατὰ τὴν *Ἤπειρο*, τοὺς ἀποδοκίμασαν, τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὸ πανηγύρι τῆς Χρυσοβίτσας, ὅπου πῆγε ὁ στρατηγός. Οἱ ἐπίστρατοι τοὺς ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ κοντά. Ἀντίθετα ὁ *Ταχυδρόμος* ὑποστήριζε πὼς στὸ στρατηγὸ Δαγκλῆ, τὸν

Κ. Μελᾶ καὶ στοὺς συνοδούς τους Ν. Βλαχλείδη καὶ Ι. Πισπιρῆ, τόσο στὸ Μέτσοβο, ὅσο καὶ στὰ χωριὰ Γρεβενήτι, Δρεστενίκο, Προσγόλι, Γότιστα καὶ Συρράκο, ποὺ ἐπισκέφθηκαν, τοὺς ἐπιφυλάχτηκε *ἀποθεωτικὴ* ὑποδοχή.

Στὶς 17 ὁ Δαγκλῆς κατέβηκε στὰ Γιάννινα. Οἱ ὀπαδοὶ βγῆκαν στὴν Κατσικὰ νὰ τὸν ὑποδεχτοῦν. Σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ καὶ στὴν πλατεία κόσμος πολὺς περίμενε νὰ τὸν δεῖ καὶ νὰ τὸν ἐπευφημίσει. Ὁ Δαγκλῆς κατευθύνθηκε στὸ σπίτι του, στὴ λεωφόρο Γεωργίου Α΄, ὁ κόσμος ἔκανε διαδήλωση καὶ ζητωκραύγαζε. Διαλύθηκε μόνον ὅταν ὁ Δαγκλῆς βγῆκε στὸν ἐξώστη καὶ μίλησε στὸ πλῆθος. Γιὰ τὴν *Ἤπειρο*, φυσικά, ἡ ὑποδοχὴ ἦταν ἀποτυχημένη.

Ἡ διοίκηση, ἐξαιτίας τοῦ Διχασμοῦ, βρισκόταν ὑπὸ διάλυση. Στὴν ὕπαιθρο ἐπικρατοῦσε ἀνασφάλεια, οἱ παρακρατικὲς ὀργανώσεις τῶν ἐπιστράτων ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τῶν πρακτόρων τῆς Entente ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπέτειναν τὴν ἀποσύνθεση. Ὁ νέος νομάρχης Ἰωαννίνων Α. Ροντήρης ἀνέλαβε καθήκοντα στὶς 11 Αὐγούστου, δὲν εἶχε πολλὰ περιθώρια ἀνάληψης πρωτοβουλιῶν γιὰ ἐπίλυση τῶν πολλαπλῶν προβλημάτων. Κάποιος Ζαγορίσιος ἔγραφε στὸν ἀνταποκριτὴ τῆς *Ἠπείρου* στὴν Ἀθήνα: *Πίστευσέ με ὅτι ὁ λαὸς ἐνταῦθα, ἐν Ζαγορίῳ (καὶ γνωρίζετε τὶ θὰ πῇ Ζαγόρι), γογγύζει κατὰ τῆς Διοικήσεως ἐν γένει. Ποῦ εἶναι ἡ διοίκησις ἡ ἐλκυστική; Ποῦ εἶναι τὰ σχολεῖα μας, ὧν ἐνθυμούμενοι τὴν ἐπὶ Τουρκίας λειτουργίαν πενθοῦμεν, διότι κατεδικάσθημεν εἰς τοιαύτην τύφλωσιν;* Ὁ ἀνταποκριτὴς δὲν παρέλειψε εὐκαιρία γιὰ κομματικὴ προπαγάνδα. Ἀπὸ τὸ 1913-1915, ἀπαντοῦσε, κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδας ἦταν ὁ Βενιζέλος κι ἀρχιστράτηγος στὴν Ἤπειρο ὁ Π. Δαγκλῆς, αὐτοὶ δημιούργησαν τὴν κακοδαιμονία. Ξεχνοῦσε, βέβαια, ὁ ἀνταποκριτὴς ὅτι ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1915 τὴ χώρα κυβερνοῦσε ἡ ἀντιβενιζελικὴ παράταξη, στὶς μέρες τῆς ὁποίας ἡ διοίκηση ἔπαθε μεγαλύτερη καθίζηση.

Στὰ Γιάννινα οἱ βενιζελικοὶ περιέφεραν γιὰ ὑπογραφὴ ἀπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς ἔγγραφο, ἀπευθυνόμενο πρὸς τὸ Βενιζέλο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο περίμεναν τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας. Παρὰ τὶς προσπάθειες ποὺ καταβλήθηκαν, κατὰ τὴν *Ἤπειρο* μόνο τρεῖς ὁπλαρχηγοὶ ὑπέγραψαν καὶ κάτω ἀπὸ τὶς ὑπογραφές τους προστέθηκε τὸ συνηθισμένο: *ἕπονται πλεῖσται ὑπογραφαί, δηλαδὴ καμμιά*, σχολίαζε ἡ ἐφημερίδα. Οἱ περισσότεροι ὁπλαρχηγοί, ποὺ εἶχαν πολεμήσει γιὰ τὴ Β. Ἤπειρο, ἦταν ἀφοσιωμένοι στὸ βασιλιά, ὑπῆρχαν, ὅμως, κι ἀρκετοὶ φιλοβενιζελικοί.

Στὰ μέσα τοῦ δεύτερου δεκαήμερου τοῦ Αὐγούστου ἡ Ρουμανία μπῆκε στὸν πόλεμο. Λέγανε πὼς οἱ σύμμαχοι τῆς εἶχαν ὑποσχεθεῖ πολλά, ἀκόμα καὶ ἔξοδο στὸ Αἰγαῖο ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Δεδεαγὰτς (Ἀλεξανδρούπολη). Ἡ εὐφορία τῶν βενιζελικῶν, ποὺ περίμεναν μὲ ἀγωνία αὐτὴν τὴν ἔξοδο, ἦταν φανερή. Ὁ *Ταχυδρόμος* δημοσίευε τακτικὰ ἄρθρα, μὲ τὰ ὁποῖα ὑπογράμμιζε τὴ σημασία τῆς ἐξόδου τῆς Ρουμανίας στὴν ὅλη ἔκβαση τοῦ πολέμου, ἀνώνυμα καὶ ἐπώνυμα ἄρθρα, ὅπως τῶν Γ. Βλαχλείδη καὶ Γ. Κια-

γιᾶ, ὁ τελευταῖος ἔπλεκε τὸν ὕμνο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ρουμανίας, ποὺ πῆρε τέτοια ἀπόφαση γιὰ τὸ λαό του, σ' ἀντίθεση μὲ τὴ στάση τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ὅμως τῶν Φιλελευθέρων, παρὰ τὰ ἀνακοινωθέντα ποὺ δημοσιεύονταν κάθε μέρα στὸν *Ταχυδρόμο*, γεμάτα ἀπὸ ἀνύπαρκτες νίκες τῆς Ρουμανίας, δὲν κράτησε πολύ. Γρήγορα ἡ Ρουμανία ἐξουδετερώθηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοαυστριακούς. Ἄρθρα γιὰ τὴ Ρουμανία, ἀπὸ τὴ δική της φυσικὰ σκοπιά, στὸ βάθος ἐπικριτικὰ γιὰ τὴν ἀπόφασή της, δημοσίευε καὶ ἡ *Ἤπειρος*. Σ' ἕνα δικό του ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης ἐπισήμανε ἀνακρίβειες ὡς πρὸς τὰ γραφόμενα, κι ἔκανε τὶς παρατηρήσεις του. *Δὲν εἶναι ἀλήθεια*, σημείωνε, *ὅτι ὑπῆρχε ἀνομοιογένεια στὸ ρουμανικὸ στρατό, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι οἱ ἀξιωματικοί του ἦταν εὐγενεῖς ἀστοὶ καὶ οἱ στρατιῶτες χωρικοί, οὔτε ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς ἦταν ἄμαχος.*

Ἀπὸ τὶς 16 Αὐγούστου μεγάλη κίνηση παρατηρήθηκε στοὺς στρατῶνες. Στὰ δυὸ συντάγματα ποὺ ὑπῆρχαν στὴν πόλη ἄρχισαν νὰ κατατάσσονται οἱ κληρωτοὶ τοῦ 1915.- Ἡ *Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τροφίμων* ἀποφάσισε τὸν ἐφοδιασμὸ ὁρισμένων ὀρεινῶν καὶ δυσπρόσιτων χωριῶν τῆς Ἠπείρου μὲ σιτάρι. Ὁ τύπος ὑπέβαλε τὴν παράκληση νὰ ἐπεκταθεῖ τὸ μέτρο σὲ περισσότερα χωριὰ (τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ τοῦ Μαλακασίου) γιὰ ν' ἀπαλλαγεῖ ὁ κόσμος ἀπὸ τὸ μαρτύριο νὰ κατεβαίνει στὰ Γιάννινα γιὰ λίγο καλαμπόκι.- Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο Ἰωαννίνων (τὸ ἀποτελοῦσαν: Γ. Ἰωαννίδης, δήμαρχος καὶ οἱ: Γ. Βλαχλείδης, Σέχης Ρεζῆς, Ν. Καζαντζῆς, Ι. Τζαβέλλας, Γ. Γκάνιος, Γ. Ράδος, Ἀδ. Τσατσάνης καὶ Ματταθίας Λεβῆ, μέλη), στὴ συνεδρίασή του στὶς 16 Αὐγούστου, ἀποφάσισε ὁμόφωνα νὰ ζητήσει ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ μὴ παραδοθεῖ τὸ δημοτικὸ ταμεῖο στὸν ἐπαρχιακὸ ταμία Ἰωαννίνων, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους ποὺ εἶχαν ψηφιστεῖ, ἀλλὰ ν' ἀναβληθεῖ ἡ παράδοση, γιὰ λόγους *οὐσιαστικοὺς καὶ σπουδαίους*, ποὺ ἀναλύονταν στὴν ἀπόφαση. Ἔντονα ἀρθρογράφησε γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ ὁ Γ. Βλαχλείδης στὸν *Ταχυδρόμο* (19-8-1916), ἐκφράζοντας τὴν ἀντίθεσή του.- Ἡ μετανάστευση τῶν Ἠπειρωτῶν συνεχιζόταν μ' ἔντονους ρυθμούς. Ἡ νομαρχία γέμιζε ἀπὸ κόσμο ποὺ ζητοῦσε τὴν ἔκδοση διαβατηρίων. Τὰ χωριὰ καὶ οἱ πόλεις τῆς Ἠπείρου ἄδειαζαν, κινδύνευε νὰ μείνει χωρὶς φαντάρους κι ὁ στρατός, αὐτὸ ἀνάγκασε τὸ ὑπουργεῖο ν' ἀπαγορεύσει τὴν μετανάστευση τῶν στρατεύσιμων.- Ἡ πλατεία τῶν στρατώνων, στὶς 22 Αὐγούστου, τὸ ἀπόγευμα, γέμισε ἀπὸ Γιαννιῶτες· εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐκεῖ γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὸ θλιβερὸ θέαμα τῆς στρατιωτικῆς καθαίρεσης ἑνὸς λοχία ἀπὸ τὴν Π. Ἑλλάδα, Π. Ξανθάκης λεγόταν. Εἶχε λιποτακτήσει τὴν ὥρα τῆς μάχης, διέφυγε στὸ ἐξωτερικό, ξαναγύρισε στὴν Ἑλλάδα, ἄγνωστο γιὰ ποιοὺς λόγους, παραδόθηκε καὶ δικάστηκε ἀπὸ στρατοδικεῖο σὲ 5 χρόνια εἱρκτὴ καὶ στρατιωτικὴ καθαίρεση. Σύμφωνα μὲ τοὺς κανονισμοὺς ὀργανώθηκε στρατιωτικὴ παράταξη, δόθηκαν τὰ παραγγέλματα καὶ ἡ φωνὴ ἑνὸς λοχαγοῦ ἀκούστηκε: *Λοχία Ξανθάκη Παναγιώτη εἶσαι ἀνάξιος νὰ φέρῃς τὰ ὅπλα. Ἐν ὀνόματι τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Βασιλέως σὲ καθαιρῶ. Ρίγος διέτρεξε τὰ μέλη ἁπάντων τῶν θεατῶν*, σημείωνε ὁ συντάκτης τῆς εἴδησης, ἦταν ἀποτυπωμένη ἡ ἀγωνία στὰ πρόσωπα τῶν στρατιωτῶν, τῶν νεοσύλλεκτων ἰδίως, ποὺ παρακολούθησαν ὑποχρεωτικὰ τὴν καθαίρεση· ἕνας ὑπενωμοτάρχης ξήλωσε τὸ στέμμα καὶ τὰ γαλόνια τοῦ λοχία, τὸ πρόσωπό του εἶχε γίνει ἄσπρο σὰν τὸ πανί, τὸν ἔβαλαν ἔπειτα σ' ἕνα ἁμάξι ποὺ ἔφυγε γιὰ τὶς φυλακὲς Ἀβέρωφ. Τὴν ἄλλη μέρα ἔγινε στοὺς στρατῶνες ἡ ὁρκωμοσία τῶν νεοσυλλέκτων. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ 20 Ἑβραῖοι, τοὺς ὅρκισε ὁ ἀρχιραβίνος, μὲ ξεχωριστὴ τελετή.- Τὸ θέμα τῶν μάρκων τοῦ βαρώνου Σὲγκ ἦρθε πάλι στὴν ἐπικαιρότητα κι ἀπὸ τὶς

στῆλες τοῦ *Ταχυδρόμου*, γιὰ πολλὲς μέρες, μὲ ἄρθρα καὶ σχόλια, γινόταν, ἀόριστα, λόγος γιὰ ὅσους χρηματίστηκαν. Ἦταν φανερὸ πρὸς ποιὰ κατεύθυνση ρίχνονταν τὰ βέλη. Ἐναντίον τῆς *Ἠπείρου*, κατὰ κύριο λόγο, ἀλλὰ καὶ τῆς *Σημαίας*, τῆς ὁποίας ἡ ἀλλαγὴ πολιτικῆς θέσης σχολιαζόταν δριμύτατα ἀπὸ τοὺς Φιλελεύθερους. Ἡ *Ἤπειρος*, ὅπως πάντα, ἀντέκρουε μὲ σθένος τὶς κατηγορίες, τὶς ὁποῖες ἀντέστρεφε σὲ βάρος τῶν ἀντιπάλων της, διακηρύσσοντας, χωρὶς ἐπιφυλάξεις, ὅτι χρηματίζονταν μὲ ἀγγλικὲς λίρες καὶ γαλλικὰ φράγκα, γιαυτὸ καὶ εἶχαν μεγάλη οἰκονομικὴ εὐχέρεια.- Ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ γιορτάστηκε, καὶ τὴ χρονιὰ αὐτή, χωρὶς ἐπίσημες ἐκδηλώσεις, ἀλλὰ μὲ τὴ συρροὴ χιλιάδων πιστῶν· ἄρχισε κι ὁ πάτερ Κοσμὰς νὰ μιλάει στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὁ πολιοῦχος τῶν Γιαννίνων. Κάποιοι ἔλεγαν πώς, ὅσα γίνονταν ἀποτελοῦσαν ἐπαλήθευση τῶν προφητειῶν του.- Θέατρο εἶχαν νὰ δοῦν καιρὸ τὰ Γιάννινα. Μὲ τὴν κατάσταση ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ καὶ τὴν προοπτικὴ χειροτέρευσης, οἱ θίασοι δὲν ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὴν ἐπαρχία, προπαντὸς γιὰ τὰ ἀκριτικὰ κι ἀνήσυχα Γιάννινα. Στὰ χωριὰ ὀργανώνονταν ὁμιλοι ἐρασιτεχνῶν κι ἀνέβαζαν τὰ ἔργα τοῦ Σ. Περεσιάδη, δίνοντας κάποια διέξοδο στὴν ἀγωνία τοῦ κόσμου. Στὸ Φορτόσι τῶν Κατσανοχωρίων, ἔλεγε μιὰ ἀνταπόκριση, ὁ *Ὅμιλος Ἐρασιτεχνῶν* τοῦ χωριοῦ ἀνέβασε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία τὴν ἀθάνατη *Γκόλφω*, τὸ Δεκαπενταύγουστο.

Στὴ Β. Ἤπειρο οἱ Ἰταλοί, μὲ τὴ συναίνεση καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων τῆς Entente, συνέχιζαν ἀργά, ἀλλὰ σταθερά, τὴν ὁλοκλήρωση τῆς κατάληψης τῆς περιοχῆς. Οἱ Βορειοηπειρῶτες διαμαρτύρονταν, στοὺς Ἁγίους Σαράντα ἔγινε πάνδημο συλλαλητήριο, στὶς 21 Αὐγούστου, ἐγκρίθηκε ὁμόφωνα ψήφισμα διαμαρτυρίας γιὰ τὴν ἰταλικὴ εἰσβολὴ (τὸ ὑπέγραψαν οἱ: Οἰκονόμος Παπαχρῆστος, Ἀλέξ. Κέντρος, Χαραλ. Λέζος, Θωμᾶς Ζῶγκος, Λάζαρος Λαμπρίδης) καὶ στάλθηκε στὸ βασιλιά, στὸν πρωθυπουργὸ καὶ τοὺς πρεσβευτὲς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας, ποιὸς τοὺς ἄκουγε; Οἱ Σύμμαχοι εἶχαν τὰ δικά τους σχέδια, κανένας δὲ σκεφτόταν τότε τοὺς Βορειοηπειρῶτες, ἀλλὰ καὶ πότε τοὺς σκέφτηκαν; Συλλαλητήριο ἔγινε καὶ στὸ Λεσκοβίκι, ἄλλο στὸ Ἀργυρόκαστρο, δὲν ἔμεινε κέντρο τῆς Β. Ἠπείρου, ἐλεύθερο ἀκόμα, νὰ μὴ ξεσηκωθεῖ, ὅλα μάταια. Θρασύτατοι οἱ Ἰταλοὶ προχωροῦσαν, ξεσποῦσαν τὸ πολεμικὸ μένος τους στὴν Ἤπειρο, στὶς μάχες μὲ τοὺς Αὐστριακοὺς οἱ ἥττες τους ἦταν συντριπτικές, πιάνονταν αἰχμάλωτοι κατὰ δεκάδες χιλιάδες κι εἶχαν μεταβληθεῖ σὲ δρομεῖς στὶς ὑποχωρήσεις, στὴν Ἤπειρο ἔκαναν καὶ ἐπιδείξεις ἀεροπορικῆς δύναμης, στὶς 23 Αὐγούστου ἰταλικὸ ἀεροπλάνο κατόπτευσε τὸ Ζαγόρι, ἔκανε κύκλους πάνω ἀπὸ τὰ χωριὰ Μπάγια, Δοβρὰ καὶ Σουδενά, ποιὸς ξέρει τὶ ζητοῦσαν ν' ἀνακαλύψουν.

Ἀπὸ τὶς 20 Αὐγούστου ἡ κατάσταση ἔγινε δυσκολότερη γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὴν ἐπιμονή τους οἱ σύμμαχοι νὰ ὑποχρεώσουν τὸν Κωνσταντῖνο ν' ἀπαγγιστρωθεῖ ἀπὸ τὴ Γερμανία ἀξίωσαν, μὲ νέα διακοίνωση, ν' ἀναλάβουν τὸν ἔλεγχο τῶν ταχυδρομείων, τηλεγραφείων, τοῦ ἀσυρμάτου καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τῶν *ἐχθρικῶν πρακτόρων τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς κατασκοπείας*. Γιὰ νὰ ὑποχρεώσουν τὴν κυβέρνηση νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τους, διέταξαν μοίρα τοῦ στόλου νὰ κα-

ταπλεύσει στὸν Πειραιά, κάνοντας ἔτσι στενότερο τὸν ἀποκλεισμό. Ἡ πείνα γινόταν τώρα ἀπειλητικότερη. Ὁ ἔλεγχος τῶν τηλεγραφείων ἔγινε ἀμέσως αἰσθητὸς στὰ Γιάννινα. Ἡ *Ἤπειρος* ἀναγκάστηκε νὰ ἐκδοθεῖ στὶς 24 Αὐγούστου, χωρὶς τὰ τηλεγραφήματα τοῦ ἀνταποκριτοῦ της, ἐπὶ 36 ὧρες δὲν εἶχε καμιὰ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἀθήνα. Ὅλα εἶχαν γίνει δύσκολα, ἔρχονταν κι ἄλλα χειρότερα. Οἱ βενιζελικοὶ πανηγύριζαν γιὰ τὶς νέες πιέσεις τῆς Entente πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν γερμανῶν πρακτόρων. *Μὲ τὴν σύλληψιν καὶ ἀπέλασιν τοῦ Σὲγκ καὶ τῶν ἄλλων ὀπαδῶν του ἐκ τῆς χώρας μας, ἐπανέρχεται ἡ τιμὴ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἐθίγη τὰ μέγιστα*, ἔγραφε ὁ *Ταχυδρόμος* (26-8-1916). Ἀκολουθοῦσε καὶ πάλι δριμὺ κατηγορητήριο ἐναντίον ἐκείνων ποὺ εἶχαν δωροδοκηθεῖ.

Στὸ μεταξύ, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Αὐγούστου, ὁ καιρὸς χάλασε. Ὁ συντάκτης τῆς *Ἠπείρου* ἔγραφε: *Τὸ θέρος ἤρχισε νὰ ξεψυχᾶ μὲ ἄλματα πρὸ τοῦ φθινοπώρου, ἡ ὑγρασία εἶναι περισσότερον διαπεραστικὴ τώρα, ἐθεάθησαν δὲ καὶ τὰ πρῶτα ἐπανωφόρια ἀποπνέοντα ναφθαλίνην.* Ὅλα αὐτὰ πρὶν ἀπὸ τὶς 10 Σεπτεμβρίου μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο. Ἀπὸ τότε ὁ καιρὸς ἔχει ἀλλάξει πολύ. Ὁ Σεπτέμβριος εἶναι ζεστός, καλοκαίρι, τὸ κλίμα βελτιώθηκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀναδασώθηκαν οἱ λόφοι τῆς πόλης.

Στὸν Πέτρο Κωστίδη, ὅλα αὐτὰ τὰ τελευταῖα γεγονότα, θανάσιμες πληγὲς γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἄσκησαν καταλυτικὴ ἐπίδραση. Ἔνοιωθε νὰ πλησιάζει ὁ μεγάλος κίνδυνος, ὕπουλο ἀρπακτικὸ ποὺ ἐνέδρευε ἀπὸ καιρὸ νὰ κατασπαράξει τὴ χώρα, ἔβλεπε τὸν ἀφανισμὸ νὰ ἔρχεται μὲ τὴ νομοτέλεια τῶν ὁραματισμῶν τοῦ Εὐαγγελιστῆ στὴν Ἀποκάλυψη, πῶς χώρισαν ἔτσι οἱ Ἕλληνες κι ἔγινε συντρίμμια ἡ ἐθνική τους συνείδηση, πότε ἀκούστηκε οἱ μισοὶ νὰ στέκονται στὸ πλευρὸ τῶν Βουλγάρων καὶ οἱ ἄλλοι μισοὶ νὰ συμπαθοῦν τοὺς Ἰταλούς, πῶς χάθηκαν ἐκεῖνες οἱ μεγαλουργὲς μέρες τοῦ 1912-13, ἡ ἴδια καρδιὰ χτυποῦσε στὰ στήθεια ὅλων, τώρα τὰ παιδιά του κόντευαν νὰ σκοτωθοῦν ἀπὸ τὸ νοσηρὸ φανατισμό. Ὁ Πέτρος, ποὺ πρῶτα διάλεγε μὲ προσοχὴ τοὺς συνομιλητές, τώρα ἄρχισε νὰ κουβεντιάζει μ' ὅλους τοὺς πελάτες τοῦ μαγαζιοῦ, μ' ὅποιον γνωστὸ συναντοῦσε στὸ δρόμο, ἀκόμα καὶ μ' ἀγνωστους, ἤθελε νὰ τοὺς κάνει κοινωνοὺς τοῦ ἀβάσταχτου πόνου ποὺ τούτρωγε τὰ σωθικά, ὄφελος θάταν γιὰ τὸν τόπο, ἀκόμα κι ἕναν νὰ κέρδιζε μὲ τὴ γνώμη του. Λίγα νόμιζε πῶς ζητοῦσε, εὔκολα καὶ κατορθωτά, νὰ διώξουν τὸ μίσος, νὰ ξεχάσουν τὰ κόμματα καὶ νὰ σκεφτοῦν τὸ Ἔθνος, τὴν ἐποχὴ ὅμως ἐκείνη ἦταν τὰ πιὸ δυσκολότερα. Ἔρχονταν στιγμὲς ποὺ ἔπεφτε σὲ ἀπελπισία, ὅταν σκεφτόταν πῶς οὔτε τὰ παιδιά του δὲν κατόρθωνε νὰ νουθετήσει, πῶς νὰ πείσει τοὺς ἄλλους; Κάτι εἶχαν πάθει οἱ ἄνθρωποι, ἔπρεπε νὰ βρεθοῦν ὁδηγοὶ καλοί, νὰ τοὺς βγάλουν ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο.

Ἡ λαχτάρα ποὺ ἔνοιωθε πρίν, ὅταν κάθε πρωῒ ἔπαιρνε τὶς γιαννιώτικες ἐφημερίδες στὰ χέρια του, εἶχε ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ καιρό. Τώρα ἔνοιωθε ἀποστροφὴ ὅταν τὶς ἄγγιζε. Ἀκόμα κι ὁ ἴδιος ὁ Χατζῆς, δὲν τὸν συγκι-

νοῦσε ὅπως πρῶτα. Εἶχε νοθεύσει τὴν πατριωτική του γραμμή, τὴ λευτεριὰ τῆς Ἠπείρου τὴν ὑποστήριζε μ' ὅλες τὶς δυνάμεις του, ὅμως ἡ φωνή του δὲν εἶχε τὴν ἴδια ἀπήχηση, ὅπως παλιά: ὅλα τὰ συνέδεε μὲ τὸ βασιλιὰ καὶ τὴν αὐλή του, ὁ ἄλλος, ὁ *δαίμονας*, ὁ *τρισκατάρατος*, ἦταν ὁ καταστροφέας καὶ οἱ πολιτικοὶ ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν συνεργοί του. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἦταν ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ Χατζῆ. Κάθε μέρα ἔκαιγε λιβανωτὸ στὸ *Μεσσία*, δικαιολογοῦσε τοὺς Ἰταλούς, ὅπως οἱ ἄλλοι τοὺς Γερμανοβούλγαρους, ἔβριζε τοὺς ἀντίπαλους, ξενυχτοῦσε ἔξω ἀπὸ τὰ προξενεῖα τῶν συμμάχων, νὰ συγκεντρώνει εἰδήσεις, ἄλλες σωστές, ἄλλες ψεύτικες, ὁ Χατζῆς διαμαρτυρόταν γιατὶ τοῦ λογόκριναν οἱ Γάλλοι τὸν ἀνταποκριτή, ἀράδιαζε κι αὐτὸς τὰ γερμανοαυστριακὰ ἀνακοινωθέντα, ὅπως τὰ ἔδινε τὸ αὐστριακὸ προξενεῖο, καμιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ ἐφημερίδες δὲν ἐνημέρωνε ἀντικειμενικὰ τὸ ἀναγνωστικό της κοινό. Ἀπ' αὐτὲς δὲν περίμενε προκοπὴ ὁ Πέτρος, ἔρριχναν λάδι στὴ φωτιὰ ἀντὶ νὰ τὴ σβήσουν, μόνον οἱ πολιτικοί, μὲ τὸ παράδειγμα καὶ τὸ λόγο, μποροῦσαν νὰ καταλαγιάσουν τὰ πάθη, ὄχι οἱ κεφαλές, ὁ βασιλιὰς ἢ ὁ Βενιζέλος, αὐτοὶ ἔκαναν βαθύτερο τὸ Διχασμὸ μὲ τὴ στάση τους, ἔπρεπε νὰ μποῦν στὴ μέση οἱ μετριοπαθεῖς, νὰ γεφυρώσουν τὸ χάσμα. Νά, ὁ Δαγκλῆς, σκέφτηκε ὁ Πέτρος, ἦταν συνετός, δεμένος βέβαια μὲ τὸ Βενιζέλο, πίστευε πὼς ἡ πολιτική του ἐξυπηρετοῦσε καλλίτερα τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, χωρὶς ὅμως ν' ἀρνεῖται καὶ τὸν Κωνσταντῖνο, παρότι ὁ τελευταῖος τοῦ εἶχε φερθεῖ σκληρὰ ἀπολύοντάς τον ἀπὸ γενικὸ ὑπασπιστή. Τέτοιοι πολιτικοί, ὅπως ὁ Δαγκλῆς, ἦταν κι ἄλλοι στὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, ὅπως καὶ στὴν ἀντίπαλη παράταξη, ἂν διαφώτιζαν τὸν κόσμο, ἴσως ἔδινε τὰ χέρια, ἦταν καιρὸς ἀκόμα ν' ἀνθίσει τὸ γέλιο στὰ χείλη τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Δαγκλῆς, λοιπόν. Τὸν σκεφτόταν ὁ Πέτρος κι ἀποροῦσε πῶς τόσον καιρὸ δὲν εἶχε ξανακουβεντιάσει μαζί του, κι ἂς ἦταν ψηφοφόρος του, ὅπως τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ στὴν πρώτη τους συνάντηση. Ὁ Δαγκλῆς βρισκόταν στὰ Γιάννινα, ἦρθε νὰ προετοιμάσει τὴν προεκλογικὴ ἐκστρατεία, οἱ μέρες τῶν ἐκλογῶν πλησίαζαν, θὰ γινόταν τὸ Σεπτέμβριο, ἔπρεπε νὰ τὸν δεῖ. Ὁ Πέτρος ἔνοιωθε πὼς οἱ ἐκλογὲς ἦταν ἀποφασιστικῆς σημασίας, ἔκρυβαν ὅμως πολλοὺς κινδύνους, ὁ φανατισμὸς εἶναι κακὸς σύμβουλος, ὁδηγεῖ σὲ πράξεις ἀποτρόπαιες. Γιὰ τὴν Ἤπειρο, τουλάχιστο, ὁ τόνος ποὺ θὰ ἔδινε ὁ Δαγκλῆς στὶς ἐκλογές, θὰ καθόριζε σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ τὴν ὁμαλὴ διεξαγωγή τους. Οἱ ἐκλογές! Πράγμα παράξενο: Ὅλοι προετοιμάζονταν γιαυτὲς καὶ σ' ὅλους ὑπῆρχε ἡ ἀμφιβολία ἂν θὰ γίνονταν. Καὶ δὲν ἔγιναν. Πειστικὴ ἀπάντηση γιατὶ ματαιώθηκαν δὲν ἔχει διατυπωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς, ποὺ ἔχουν μελετήσει πολλὰ ἀρχεῖα πρωταγωνιστῶν. Θὰ ἐκφράσω μιὰν ἄποψη, δὲ βρίσκεται ὅμως ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς δημιουργημένης κατάστασης. Ἐκλογὲς εἶχαν ζητήσει οἱ πρεσβευτὲς τῆς Entente μὲ τὴ διακοίνωση τῆς 8/21 Ἰουνίου πρὸς τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση. Οἱ ἴδιοι ὅμως πρεσβευτές, μὲ μεγαλύτερη ἐπιμονὴ τοῦ γάλλου Γκιγεμέν, τὶς μα-

ταίωσαν. Γιατί; Πιστεύω πὼς αἰτία ἦταν ὁ φόβος μήπως τὶς χάσει ὁ Βενιζέλος, ἐξαιτίας τοῦ ἀντιπολεμικοῦ κλίματος ποὺ ἐπικρατοῦσε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, καὶ τῆς ἔντονης δραστηριότητας τῶν ἐπιστράτων, ἀσκοῦσαν ἐπιρροὴ σὲ μεγάλες μάζες πληθυσμοῦ, δὲν ἦταν εὔκολες, λοιπόν, γιὰ τὸ Βενιζέλο οἱ ἐκλογές. Τὰ στελέχη ἔστελναν στὸ Δαγκλῆ σήματα κινδύνου, ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω ἡ ἐπιστολὴ τοῦ γιατροῦ Γ. Σταυρίδη, *οἱ βενιζελικοὶ βουλευταί... ἀδρανοῦσι μακαρίως*, ἔγραφε, τοὺς εἶχαν ἀφαιρέσει τὴν πρωτοβουλία οἱ ἐπίστρατοι, ἦταν πανταχοῦ παρόντες, ἀρκετοὶ τοὺς φοβοῦνταν μάλιστα. Ἕνα ἄρθρο τοῦ Χατζῆ στὴν *Ἤπειρο* (24-8-1916), ἐνισχύει τὴν ἄποψή μου. Σ' αὐτὸ ὑπογραμμιζόταν ἡ ἀνάγκη τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν, οἱ ὁποῖες θὰ ἦταν καὶ *ἡ μόνη ἐθνικὴ διέξοδος εἰς τὰς παροῦσας στιγμάς*. Γιὰ νὰ ζητάει ἐκλογὲς ὁ Χατζῆς, ποὺ ζοῦσε στὸ περιβάλλον τῆς βενιζελικῆς Ἠπείρου, κάπου θὰ στηριζόταν. Ἡ δράση τῶν ἐπιστράτων, ποὺ δημοσιευόταν κάθε μέρα στὶς στῆλες τῆς ἐφημερίδας του, τοῦ δημιουργοῦσε αἰσιοδοξία πὼς ὅλα θὰ πήγαιναν καλά...

Ὁ Δαγκλῆς τὶς περισσότερες ὧρες, ὅταν δὲ μιλοῦσε στὸν κόσμο τῶν συνοικιῶν ἢ δὲν ἐκστράτευε στὰ χωριὰ μὲ τοὺς συνοδούς του -ἀρκετοὶ πολιτευόμενοι τὸν ἀκολούθησαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ ἦταν μαζί του- τὶς περνοῦσε στὰ γραφεῖα τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Ὁ ἐκλογικὸς ἀγώνας ἦταν δύσκολος, εἶχε ἐμπιστοσύνη στοὺς Ἠπειρῶτες, ἀντιλαμβανόταν ὅμως τὴ δυσφορία τοῦ κόσμου, ἐξαιτίας τῆς ἐπιθετικῆς πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου καὶ τῆς συνεχιζόμενης πείνας, φανερὰ πιὰ πὼς εὐθύνονταν οἱ Σύμμαχοι, μὲ τὸν ἀποκλεισμὸ ποὺ ἐπέβαλλαν. Ὁ Δαγκλῆς ταυτόχρονα συναισθανόταν πὼς ὑπῆρχε ἀκόμα καιρός, ἔστω ἐλάχιστος, στὶς δώδεκα παρὰ πέντε εἶχε φτάσει ἡ κρισιμότητα τῆς κατάστασης, μὲ μιὰ ὕστατη προσπάθεια, μποροῦσε ὁ τόπος νὰ σωθεῖ. Οἱ ἴδιες σκέψεις κυριαρχοῦσαν καὶ στὸ μυαλὸ τοῦ Πέτρου, ὅταν ἐκεῖνο τὸ πρωῒ τοῦ Αὐγούστου, πήγαινε νὰ συναντήσει τὸ στρατηγὸ στὰ γραφεῖα τοῦ κόμματος, ἄλλος χῶρος γιὰ νὰ κουβεντιάσει μαζί του δὲν ὑπῆρχε. Στὸν προθάλαμο περίμεναν πολλοί, ὁ Πέτρος ὁπλίστηκε μ' ἐπιμονὴ καὶ περίμενε. Ἤξερε πὼς δὲ μποροῦσε ν' ἀπασχολήσει τὸ στρατηγὸ γιὰ πολύ, ἡ ὥρα του ἦταν πολύτιμη, λίγα πράγματα θὰ τοῦ ἔλεγε, πίστευε πὼς θ' ἄγγιζαν τὴν καρδιά του, δὲν ἦταν ἁπλὴ διαίσθηση ὅσα σκέφτονταν, ἡ ὡς τότε πολιτεία τοῦ Δαγκλῆ τοῦ ἔδινε ἐλπίδες γιὰ κατανόηση. Ἦρθε ἡ σειρά του, μπῆκε στὸ γραφεῖο, ὁ Δαγκλῆς σηκώθηκε ἀπὸ τὴν πολυθρόνα καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ χέρι, συνηθισμένη χειρονομία πολιτικοῦ, δὲν ἦταν σίγουρος ποιὸν εἶχε ἀπέναντί του, τὸ φανέρωνε καὶ τὸ ἐρευνητικὸ βλέμμα ποὺ ἔρριξε στὸν Πέτρο, προσπαθοῦσε νὰ τὸν θυμηθεῖ. —*Εἶμαι ὁ Πέτρος Κωστίδης*, βιάστηκε νὰ συστηθεῖ ὁ Πέτρος γιὰ νὰ τὸν διευκολύνει, *φίλος καὶ ὀπαδός σας, μόνο ποὺ δὲν μὲ βλέπετε συχνὰ σέ τέτοιους χώρους, προτιμῶ νὰ μὴ μπερδεύομαι στὰ πόδια σας. Ἦρθα νὰ σᾶς δῶ γιατὶ μόνο ἐσᾶς ἐμπιστεύομαι πιά, κανένα ἄλλο, οὔτε καὶ τὸν ἀρχηγό μας.* Ὁ Δαγκλῆς τὸν θυμήθηκε, καθὼς καὶ τὴν πρώτη

τους συνάντηση, στὴ δεξίωση τῆς Ἑλένης Μελᾶ. Εἶχε ἀκούσει καὶ τόσα καλὰ λόγια γιὰ τὸ ἀγωνιστικό του παρελθὸν καὶ τὴ μεγάλη κοινωνική του προσφορὰ -ὅλα τὰ Γιάννινα μιλοῦσαν γιαυτὴ- εἶχε μάθει καὶ γιὰ τὴ συνετὴ συμπεριφορά του στὴ διαχείριση τῶν Ἐλεῶν, ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους ἐπιτρόπους ποὺ τὸ ὄνομά του ἀκουγόταν μὲ σεβασμὸ στὴν πόλη. Ὁ Δαγκλῆς χάρηκε ποὺ τὸν ξανάβλεπε, ἦταν σοβαρὸ πρόσωπο ὁ Κωστίδης, σκεφτόταν ὁ στρατηγός, καθὼς τοῦ ἔσφιγγε τὸ χέρι: *—Εἶμαι στὴ διάθεσή σας*, τοῦ εἶπε, *ποῦ μπορῶ νὰ σᾶς φανῶ χρήσιμος; —Σὲ μένα ὄχι, στρατηγέ, ἐγώ, δόξα τῷ Θεῷ, δὲν ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ τίποτα, γιὰ τὸν τόπο νοιάζομαι, γιὰ τὴν πατρίδα... καὶ γιὰ τὴν οἰκογένειά μου*, συμπλήρωσε ὁ Πέτρος. *Μόνο ἐσεῖς μπορεῖτε ἴσως νὰ βρεῖτε διέξοδο, ν' ἀνοίξετε δρόμο σωτηρίας ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ χαλάσματα ποὺ σωριάστηκαν πάνω μας...* Ὁ Δαγκλῆς τὸν κοίταξε μὲ προσοχή, *αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τυχαῖος*, συλλογίστηκε, *μπῆκε στὸ βάθος τῶν συλλογισμῶν μου, ἐνίσχυσε τὶς ἐλπίδες μου. Δὲν μπορεῖ, κι ἄλλοι Ἠπειρῶτες, κι ἄλλοι Ἕλληνες θὰ σκέπτονται τὰ ἴδια, εἶναι μιὰ δύναμη ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ συναίνεση ἀνάμεσα στὶς δυὸ παρατάξεις.* Τέτοιες σκέψεις περνοῦσαν ἀπὸ τὸ μυαλὸ τοῦ στρατηγοῦ, καθὼς ἐξακολουθοῦσε νὰ κοιτάζει τὸν ἐπισκέπτη, χωρὶς νὰ μιλάει. Ὁ Πέτρος νόμισε πὼς ὁ στρατηγὸς δυσφόρησε μ' ὅσα τοῦ εἶπε, πίστεψε πὼς καθὼς σηκώθηκε ὀρθιος ἦταν ἕτοιμος νὰ τὸν διώξει μ' εὐσχημο τρόπο, σηκώθηκε κι ὁ Πέτρος, κι ἔμεινε κατάπληκτος ὅταν ὁ Δαγκλῆς τοῦ ἔσφιξε πάλι τὸ χέρι καὶ τοῦ μίλησε: *—Κύριε Κωστίδη, πρέπει νὰ σᾶς συγχαρῶ, σπάνια ἀκούω τέτοια λόγια σ' αὐτὸ τὸ γραφεῖο, ὅλοι γιὰ τὸ κόμμα φροντίζουν, δὲν λέω τὸ κόμμα κι ὁ ἀρχηγός του εἶναι σὲ θέση νὰ σώσουν τὴν Ἑλλάδα, τὶ σωτηρία ὅμως θάναι, ὅταν οἱ μισοὶ Ἕλληνες ἐχθρεύονται τοὺς ἄλλους μισούς, πῶς θὰ πάει μπροστὰ ὁ τόπος; Ἂς ποῦμε πὼς σήμερα τελειώνει ὁ πόλεμος, ἂν ἐμεῖς δὲ βγάλουμε τὸ μίσος ἀπὸ τὴν καρδιά, ἂν ξεχάσουμε τοὺς ἐχθρούς, καὶ κάνουμε ἐχθρὸ τὸ συμπολίτη, τὸ συγχωριανό, τὸν ἀδελφό μας, τὶ Ἑλλάδα θάναι αὐτή, μὲ τὰ παιδιά της ἕτοιμα νὰ ἀλληλοεξοντωθοῦν; Μὲ βασανίζουν καθημερινά, ὅλα ὅσα γίνονται, κύριε Κωστίδη, γιαυτὸ κι ἀγωνίζομαι νὰ βρῶ τρόπο νὰ συμβιβάσω τὰ διεστῶτα, χαίρομαι ποὺ καὶ σεῖς τὸ ἴδιο θέλετε. Θὰ σᾶς ἐξομολογηθῶ πὼς φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἔγραψα ἕνα ἄρθρο, μὲ τὸ πνεῦμα αὐτῶν ποὺ τώρα κουβεντιάζουμε. «Ἀνάγκη συμπνοίας» τὸ τιτλοφόρησα, τόδωσα στὸν Κλέαρχο Μαρκαντωνάκη, τὸν ἰδιαίτερο γραμματέα καὶ φίλο τοῦ ἀρχηγοῦ νὰ τὸ δώσει γιὰ δημοσίευση σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες μας, πιστεύω νὰ τὸ διαβάσετε αὐτὲς τὶς μέρες. —Νὰ φιλήσω τὸ χέρι σας, στρατηγέ*, ἀπάντησε ἐνθουσιασμένος ὁ Πέτρος, *εὐαγγέλιο θὰ κάνω τὸ ἄρθρο σας, ἐλπίζω νὰ κατηχήσω πολλοὺς μὲ τὰ ἐπιχειρήματά σας. —Λέω πολλὰ στὸ ἄρθρο, προσπαθῶ νὰ καταμερίσω εὐθύνες, νὰ ὑπογραμμίσω ὑποχρεώσεις, ἐλπίζω νάχει ἀπήχηση... —Ὁ Θεὸς νὰ φωτίσει ὅλους νὰ κάνουν τὸ καθῆκον τους...*, μουρμούρισε ὁ Πέ-

τρος. Ὁ στρατηγὸς δὲν τὸν ἄκουσε, θὰ σοῦ πῶ μερικά, ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔγραψα, ὅσα θυμᾶμαι, συνέχισε: Τὰ ἐθνικά μας ζητήματα βρίσκονται στὴν χειρότερη θέση ποὺ μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανένας, ἔτσι ἀρχίζω, εἶπε ὁ Δαγκλῆς, φτάσαμε στὸ ἀπροχώρητο ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικά, οὔτε ὁ Θεὸς δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει ἂν δὲν συνεργαστοῦμε. Ἐπικαλοῦμαι πρῶτα τὴ φιλοπατρία καὶ τὴ μεγαλοψυχία τοῦ βασιλιᾶ, θυμοῦμαι ἀκριβῶς καὶ τὰ λόγια ποὺ ἔγραψα γιαυτόν· «γεννηθεὶς Ἕλλην, ἀνατραφεὶς ἑλληνικῶς ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου πατρός του, ζυμωθεὶς μὲ τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ ἀξιωθεὶς ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας νὰ καταγάγῃ νίκας εἰς δύο ἐνδόξους πολέμους, ἡγούμενος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, δὲν δύναμαι ποτὲ νὰ πιστεύσω ὅτι ξεχωρίζει τὸ μεγαλεῖον τοῦ θρόνου του ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τῆς Πατρίδος καὶ ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν μεγάλυνσιν αὐτῆς». Αὐτὰ γιὰ τὸ βασιλιά, ποὺ δυστυχῶς ἐπηρεάζεται ἀπὸ κακοὺς συμβούλους, δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ ἰδεῖ τὴν ἀλήθεια. Γιὰ τὸ Βενιζέλο, ἔγραψα τὰ ἑξῆς, θυμᾶμαι κι αὐτὴ τὴν παράγραφο: «....δὲν διστάζω σήμερον, βλέπων ἐπικειμένους μεγάλους ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς κινδύνους, νὰ εἴπω πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, εἰς ὃ ἀνήκω, ὅτι ὀφείλει χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς Πατρίδος, νὰ μετριάσῃ τὴν ἄκραν καὶ τραχεῖαν αὐτοῦ πολεμικήν, παραβλέπων ἔτι καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ παντοίας διαβολάς, καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν φιλαντατικὴν αὐτοῦ πολιτικὴν τὴν ὑπὸ τῶν σημερινῶν συνθηκῶν ἐπιβαλλομένην κατεύθυνσιν, νὰ ἐπιζητήσῃ δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Βασιλέως καὶ μετὰ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας μας, καὶ τῶν ἀντιπάλων του ἔστω, πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν ἐπὶ τῶν ἐπικειμένων κινδύνων μέσων σωτηρίας». Ὁ Δαγκλῆς σώπασε, γιὰ νὰ προσθέσει ὕστερα ἀπὸ λίγο. —Μὴ σὲ παραξενεύει κύριε Κωστίδη, τὸ ὅτι θυμᾶμαι σχεδόν, ἀκριβῶς τὶς παραγράφους τοῦ ἄρθρου μου. Βασάνισα πολὺ τὸ κείμενο ἕως ὅτου φτάσω στὴν ἐπιθυμητὴ διατύπωση, ἔτσι ἀποτυπώθηκαν στὴ μνήμη μου. —Στρατηγέ, τὸν πρόλαβε ὁ Πέτρος, αὐτὰ ποὺ γράφετε εἶναι ἐθνικὸ εὐαγγέλιο, ἄμποτε νὰ σᾶς ἄκουαν καὶ οἱ δυό τους... —Θέλω νὰ εἶμαι δίκαιος κύριε Κωστίδη, γιαυτὸ προσθέτω κι ἄλλα ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν ἀρέσουν σὲ κάποιους ἀπὸ τοὺς δικούς μας. Γράφω βέβαια πὼς πρῶτο καθῆκον μας εἶναι ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ποὺ ἅρπαξαν τὰ ἐδάφη μας, προσθέτω ὅμως πὼς καὶ ἡ παρουσία τῶν δυνάμεων τῆς Entente ἀποτελεῖ μείωση τῆς κυριαρχίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι λοιπόν, θέλω νὰ πιστεύω πὼς ἡ κραυγὴ τῆς ἀγωνίας μου θὰ εἰσακουστεῖ... —Μακάρι, ἐπανέλαβε ὁ Πέτρος, ὅ,τι ἐπιθυμοῦσα ν' ἀκούσω μοῦ τὸ εἶπατε, δὲν θέλω νὰ σᾶς ἀπασχολήσω ἄλλο, θὰ γίνω κήρυκας τῶν ἰδεῶν σας, σᾶς ὁρκίζομαι... —Βασίζομαι σὲ σένα κύριε Κωστίδη, ἐκτιμῶ τὴν εἰλικρίνειά σας, νὰ πᾶτε στὸ καλό. Δυστυχῶς οὔτε ὁ Δαγκλῆς οὔτε ὁ Πέτρος δικαιώθηκαν στὶς προβλέψεις τους. Ἄλλοι κινοῦσαν τὰ νήματα, ἀπὸ τὸ παρασκήνιο, αὐτοὶ δὲν ἐπιθυμοῦσαν κανένα συμβιβασμό, ἤθελαν τὸ κράτος ὅλο δικό τους, τὸ ἄρθρο ἔμεινε στὰ συρ-

τάρια τοῦ στρατηγοῦ, ὁ Μαρκαντωνάκης δὲν τὸ ἔδωσε γιὰ δημοσίευση, ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἔκδοσης τοῦ *Ἀρχείου Δαγκλῆ* σημείωνε τὰ παρακάτω γιὰ τὸ θέμα: *Δὲν εἶναι περίεργο ὅτι ὁ Μαρκαντωνάκης ἔκρινε προτιμότερο νὰ μὴ δημοσιευθεῖ τὸ ἄρθρο τοῦ στρατηγοῦ. Παντοῦ καὶ πάντα, τοῦτο φροντίζουν οἱ παρακοιμώμενοι: νὰ μὴ φθάνουν μερικὲς ἀλήθειες στ' αὐτιὰ τοῦ ἀφεντικοῦ.*

Ὁ Πέτρος ἔφυγε ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ Δαγκλῆ μὲ τὴν καρδιὰ γεμάτη ἀνάμικτα συναισθήματα. Ναί, ὁ στρατηγὸς ἦταν σωστὸς πατριώτης, μιλοῦσε χωρὶς προκατάληψη, ἔρριχνε τὶς εὐθύνες σ' αὐτοὺς ποὺ τοὺς ἀνῆκαν, δὲν χαριζόταν οὔτε στὸν ἀρχηγό του, ὅμως θὰ τὸν ἄκουγαν; Θὰ τοὺς συγκινοῦσε ἡ ἔκκλησή του νὰ μονιάσουν, ἢ τὸ παρασκήνιο, οἱ *αὐλὲς* -εἶχε κι ὁ Βενιζέλος τὴ δική του- οἱ ἄνθρωποι ποὺ κρυφάκουγαν πίσω ἀπὸ τὶς κουρτίνες, θὰ ὕψωναν τείχη ἀνάμεσα στοὺς δυὸ *μεγάλους*, θὰ τοὺς ἐμπόδιζαν νὰ δώσουν τὰ χέρια, ἂν ἔκριναν ὅτι αὐτὸ ἦταν τὸ συμφέρον τους; Ἔτσι, ὅπως ἔβλεπε τὴν κατάσταση νὰ ἐξελίσσεται, μὲ ραγδαῖες ἐναλλαγὲς κάθε μέρα, πολὺ τὸ φοβόταν ὁ Πέτρος. Ὡστόσο ὑπῆρχαν κάποιες ἐλπίδες· ὁ Δαγκλῆς ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα στελέχη τοῦ Βενιζέλου, δὲν ἦταν τυχαῖα αὐτὰ ποὺ ἔλεγε, μπορεῖ νὰ γινόταν εἰσακουστὸς καὶ νὰ σταματοῦσε τὸ κακό. Γύρισε στὸ μαγαζὶ μὲ ἀναπτερωμένο τὸ ἠθικό. Στὸ νοῦ του στριφογύριζαν τὰ λόγια τοῦ Δαγκλῆ: *πρέπει νὰ μονιάσουν οἱ Ἕλληνες...*

Τὸ μεσημέρι τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ, ἄρχισε πάλι ἡ κουβέντα γύρω ἀπὸ τὴν κατάσταση. —*Εἶδα τὸ Δαγκλῆ*, εἶπε ὁ Πέτρος, ὅλοι σταμάτησαν καὶ τὸν κοίταζαν. —*Ἦταν ἀνάγκη νὰ τὸν δεῖς πατέρα;* ρώτησε μὲ παράπονο ὁ Δημήτρης. Ὁ Βασίλης ἦταν ἕτοιμος ν' ἀπαντήσει στὸν ἀδελφό του, τὸν πρόλαβε ὁ Πέτρος. —*Ναὶ ἦταν ἀνάγκη, δὲν ἔχετε καταλάβει πὼς τὸ κακὸ πέρασε τὴν πόρτα, μπῆκε στὸ σπίτι μας, θὰ μᾶς κατασπαράξει. Πρὶν μέρες, ὅταν ἔγινε τὸ συλλαλητήριο στὸ Ρολόγι, ἔμαθα πὼς ἤσαστε ἐκεῖ κι οἱ δυό σας, ὁ ἕνας γιὰ νὰ χειροκροτεῖ τοὺς βενιζελικοὺς κι ὁ ἄλλος μὲ τοὺς ἐπιστράτους, ἕτοιμοι νὰ σκοτωθεῖτε ἂν σᾶς ἄφηνε ἡ ἀστυνομία ἢ σᾶς φανάτιζαν λίγο περισσότερο. Αὐτὴ εἶναι ὅλη ἡ Ἑλλάδα σήμερα, ὁ ἀδελφὸς νὰ θέλει τὸ κακὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ φίλος τοῦ φίλου, ὁ χωριανὸς τοῦ χωριανοῦ, ὁ Ἕλληνας τοῦ Ἕλληνα. Γιαυτὸ πῆγα νὰ δῶ τὸν Δαγκλῆ, μὲ γέμισαν ἐλπίδες ὅσα ἄκουσα, εἶναι τίμιος ἄνθρωπος ὁ στρατηγός, ἀγωνίζεται γιὰ νὰ σαματήσει ὁ κατήφορος, θὰ τὰ καταφέρει ὅμως; Αὐτὸ πρέπει νάναι καὶ ἡ δική σας φροντίδα κι ὄχι νὰ ρίχνετε λάδι στὴ φωτιά. Ἔφτασε ἡ ὥρα νὰ σκεφτεῖτε σὰν Ἕλληνες κι ὄχι σὰν παθιασμένοι ὀπαδοί. Εἶστε ἄντρες, μὲ κρίση καὶ μόρφωση, μπορεῖτε νὰ δεῖτε καλλίτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὶ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, γίνετε τὸ καλὸ παράδειγμα, μόνο ἔτσι θὰ ἐξοντωθεῖ τὸ τέρας τοῦ Διχασμοῦ...* Δὲν στάθηκε ν' ἀκούσει τὸν ἀντίλογο, ἔπειτα τὶ εἶχαν νὰ ποῦν; Κατὰ βάθος συμφωνοῦσαν μαζί του, δὲν ἤθελαν ὅμως νὰ τὸ ὁμολογήσουν, ὁ κομματισμὸς εἶχε δια-

ποτίσει κάθε ἵνα τοῦ κορμιοῦ τους, κράτησαν σκυφτὸ τὸ κεφάλι, δὲ μίλησαν. Τὰ γεγονότα μὲ τὴν ἐξέλιξή τους θὰ ἔδιναν τὴν ἀπάντηση...

Στὶς 27 Αὐγούστου *ἄγνωστοι* πυροβόλησαν ἐναντίον τῆς γαλλικῆς πρεσβείας στὴν Ἀθήνα. *Μᾶλλον πρόκειται περὶ σκοπίμου σκηνοθεσίας*, τηλεγραφοῦσε ὁ ἀναποκριτὴς τῆς *Ἠπείρου*. Εἶχε δίκιο, ἡ σκηνοθεσία τῆς ἐπίθεσης ἦταν πολὺ ἀδέξια, φώναζε ἀπὸ μακριὰ ποιοὶ τὴν ὀργάνωσαν, οἱ ἴδιοι οἱ πράκτορες τῆς Entente, γιὰ νὰ βροῦν ἕνα πρόσχημα νὰ δράσουν οἱ κυβερνήσεις τους. Τὸ πέτυχαν. Οἱ πρεσβευτὲς τῆς Entente ζήτησαν τὴν ἄμεση παραίτηση τῆς κυβέρνησης Ζαΐμη καὶ τὴ διάλυση τῶν *Συνδέσμων* τῶν ἐπιστράτων σ' ὅλη τὴ χώρα. Ἀπὸ παντοῦ τὰ νέα ἦταν ἄσχημα γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Στὴ Μακεδονία οἱ Βούλγαροι κατέβαιναν πρὸς τὴν Καβάλα, τὸ 4ο Σῶμα Στρατοῦ παραδόθηκε χωρὶς ἀντίσταση στοὺς Γερμανούς, οἱ Βούλγαροι μπῆκαν στὴν πόλη, κι ἄρχισαν γιὰ δεύτερη φορὰ τὰ δεινοπαθήματα τῶν κατοίκων τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Στὴν Ἤπειρο οἱ Ἰταλοὶ συνέχιζαν τὴν προέλασή τους, δὲ θ' ἀργοῦσαν νὰ μποῦν στὸ Ἀργυρόκαστρο...

Στὰ Γιάννινα ἡ προεκλογικὴ κίνηση κορυφωνόταν, σὲ λίγο ὅλα θὰ σταματοῦσαν μὲ τὴν ἀναγγελία τῆς ματαίωσης τῶν ἐκλογῶν.- Ὁ ἠλεκτροφωτισμὸς τῆς πόλης χρόνιζε, γίνονταν ἀλλεπάλληλες συσκέψεις καὶ καταρτίζονταν μελέτες, καθυστεροῦσε ὅμως ἡ λήψη ὁριστικῶν ἀποφάσεων γιὰ ὅ,τι ἀφοροῦσε κυρίως τὴν ἐπέκταση τοῦ δικτύου. Προτάσεις γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ ἔργου εἶχε ὑποβάλει ἡ ἑταιρεία καπνῶν *Ράδου-Κεφάλα-Παπάζογλου*, εἶχε προμηθευτεῖ καὶ τὰ ἀναγκαῖα μηχανήματα. Οἱ προτάσεις τοῦ Δογορίτη, ποὺ ὑποβλήθηκαν μεταγενέστερα, κρίνονταν ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο* ἀσύμφορες, δὲ διέθετε τὰ μέσα γιὰ τὴ βελτίωση τοῦ δικτύου καὶ τὴν ἐγκατάσταση νέων γραμμῶν.- Στὴν *Ἤπειρο* ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται, σὲ συνέχειες, *τὸ ἀριστουργηματικὸν διήγημα τοῦ δαιμονίου Γουλιέλμου Σαίκσπηρ, Περικλῆς ὁ ἡγεμὼν τῆς Τύρου*, σὲ μετάφραση τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη.- Ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς Ἰωαννίνων συνέχιζε νὰ ἐμφανίζεται σὲ πλατεῖες τῆς πόλης, μ' ἐκλεκτὰ κομμάτια κλασικοῦ ρεπερτορίου, προκαλώντας μεγάλες συγκεντρώσεις μουσικόφιλων.- Τὴν Κυριακή, στὶς 28 Αὐγούστου, μίλησε στὸν ἅγιο Νικόλαο (ἀγορᾶς) καὶ τὶς ἑπόμενες μέρες καὶ σ' ἄλλες ἐκκλησίες, ὁ ἀρχιμανδρίτης Ταράσιος Κορώσης, ἀριστοῦχος διδάκτορας τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴ Δρόβιανη γιαυτὸ τὸ σκοπό.- Στὸν ἁη-Γιάννη τῆς Μπουνίλας, ὅπως κάθε χρόνο -γιόρταζε στὶς 29 Αὐγούστου- μαζεύτηκαν ὅλα τὰ Γιάννινα.- Οἱ περίπατοι πρὸς τοὺς *Ἀμπελοκήπους* εἶχαν σχεδὸν σταματήσει, οἱ Γιαννιῶτες προτιμοῦσαν τὸν *Κουραμπὰ* καὶ τὸ λόφο *Βελισσαρίου*.- Ὁ κινηματογράφος *Ἔδισσων*, τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου, σταμάτησε γιὰ πολλὲς μέρες τὴ λειτουργία του, ἀπὸ ἔλλειψη βενζίνας.- Ὑπῆρχαν καταγγελίες ὅτι ἀριθμὸς «ἡμετέρων» πουλοῦσε στοὺς ἀγρότες καλαμπόκι ἀζύγιστο, ἀπὸ κάθε σακὶ ἔλειπαν 4-5 ὀκάδες. Βρῆκαν εὔκολο τρόπο πλουτισμοῦ, ὅπως καὶ μερικοὶ ἀρτοποιοί, ἀντὶ γιὰ 400 δράμια, τὸ ψωμὶ ποὺ πουλοῦσαν ζύγισε 300-320 δράμια.

Μετὰ τὴν ἐντολὴ τῆς κυβέρνησης γιὰ διάλυση τῶν *Συνδέσμων* τῶν ἐπιστράτων, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀξίωση τῆς Entente, ὁ ἀστυνομικὸς διευθυντὴς Ἰωαννίνων κάλεσε στὶς 29 Αὐγούστου, τὸν πρόεδρο τοῦ *Παναπειρωτικοῦ Συνδέσμου* Κ. Δ. Μέρτζιο (ποτὲ ὁ Κ. Μέρτζιος δὲν ὑπέγραφε

ὡς πρόεδρος, στὴν οὐσία αὐτὸς ἦταν ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιτροπῆς ποὺ διοικοῦσε τὸ *Σύνδεσμο* καὶ *πρόεδρο* τὸν ἀποκαλοῦσαν στὴν ἀλληλογραφία τους οἱ ἄλλοι *Σύνδεσμοι* τῆς Ἠπείρου) νὰ τοῦ συστήσει συμμόρφωση στὴ διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου, νὰ κλείσει τὰ γραφεῖα του καὶ νὰ δώσει ἐντολὴ νὰ κλείσουν ὅλα τὰ κέντρα *τῶν Συνδέσμων* στὴν Ἤπειρο. Ὁ Κ. Μέρτζιος συμμορφώθηκε πρὸς τὴν ἐντολή, σφράγισε τὰ γραφεῖα τῆς πόλης καὶ ἔστειλε τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα πρὸς τοὺς *Συνδέσμους ἐπιστράτων* Λάιστας, Τσεπελόβου, Δολιανῶν, Δελβινακίου, Βήσσανης, Παραμυθιᾶς, Πάργας, Πυρσόγιαννης καὶ Συρράκου (αὐτὰ τὰ χωριὰ διέθεταν τότε τηλέγραφο): *Συνεπείᾳ ἀξιώσεως Ἀντάντ διαλυθοῦν Σύνδεσμοι, ὑπουργεῖον διέταξε κλείσιμον κέντρων ἀπανταχοῦ κράτους. Ὑπακούοντες διαταγὰς κυβερνήσεως ἐκλείσαμεν χθὲς ἡμέτερα γραφεῖα. Παρακαλοῦμεν συμμορφωθεῖτε, εἰδοποιοῦντες ἅμα Συνδέσμους περιφερείας σας.*

Τῆς διάλυσης τῶν *Συνδέσμων* εἶχε προηγηθεῖ καταιγισμὸς ἄρθρων τῶν ἀθηναϊκῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἐφημερίδων, καταφερόμενων ἐναντίον τῶν ἐπιστράτων, μὲ πολὺ βαρεῖς χαρακτηρισμούς. *Εἶναι συμμορίαι,* ἔγραφε ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα. Διατάχτηκε, βέβαια καὶ ἡ διάλυση τῶν *Συνδέσμων* τῶν βενιζελικῶν, ἀλλ' αὐτὸ ἀποτελοῦσε στάχτη στὰ μάτια τοῦ κόσμου, ἡ δύναμη ποὺ διέθεταν ἦταν ἐλάχιστη. Ἦταν διάχυτη ἡ πικρία τοῦ Χατζῆ στὰ σχόλια γύρω ἀπὸ τὸ θέμα: *Νὰ διαλυθοῦν οἱ Σύνδεσμοι τῶν Ἐπιστράτων; Λαμπρά. Καὶ σύμφωνοι ὅλοι. Νὰ διαλυθοῦν καὶ οἱ ἀντισύνδεσμοι τοῦ Βενιζέλου; Καὶ αὐτοί. Ἀλλ' οἱ ἀντισύνδεσμοι τί εἶναι; Ὁμηγύρεις σεβασταὶ ὑπερογδοηκοντούτηδων σεβαστῶν κυρίων, πινόντων χαμομήλι καὶ φασκόμηλον καὶ διηγουμένων τὰς θλίψεις καὶ τὴν θεραπείαν τῆς ποδάγρας. Δι' αὐτὸ νὰ διαλυθοῦν αἱ ὀργανώσεις καὶ συστάσεις τῶν «μπράβων». Αἱ ἑταιρίαι τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν ἄλλων κακοποιῶν τῶν τροφοδοτουμένων μὲ ὅπλα, χρήματα, φυσίγγια, δυναμίτιδας καὶ προκαταβολάς. Τί χρειάζονται αὐτοί; Ἢ χρειάζονται νὰ διαλυθοῦν οἱ ἐπίστρατοι καὶ αὐτοὶ νὰ ὀργιάζουν;* Οἱ ἀντιβενιζελικὲς ἐφημερίδες ὑποψιάζονταν πὼς ἡ διάλυση τῶν *Συνδέσμων,* ἔνοπλων τῶν περισσότερων, ἀποσκοποῦσε ν' ἀφοπλιστεῖ ἡ παράταξή τους, γιὰ νὰ δροῦν ἀνενόχλητα οἱ πράκτορες καὶ οἱ προσκείμενοι στὴν Entente, σὲ προεκλογικὴ μάλιστα περίοδο κρίσιμης ἀναμέτρησης. Ὅπως καὶ νάταν ἡ διάλυση ἀποτέλεσε βαρὺ πλῆγμα γιὰ τοὺς ἀντιβενιζελικούς. Διαλύθηκαν οἱ *Σύνδεσμοι,* ἀλλὰ ἀγωνίστηκαν νὰ κρατήσουν τὴ συνοχὴ τῶν μελῶν τους. Ὁ Ν. Νίτσος ἐνημέρωνε τὸν Κ. Μέρτζιο ἀπὸ τὸν Τσαμαντά, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1916: *Φυσικὰ συνεμορφώθησαν καὶ οἱ ἐνταῦθα εἰς τὴν διαταγὴν τῆς σεβ. κυβερνήσεως. Ἀλλὰ θὰ ἐξακολουθοῦν ἀνταποκρινόμενοι ὅλως ἰδιωτικῶς μεθ' ὑμῶν καὶ παρακαλεῖσθε καὶ σεῖς νὰ μὴ παύσητε πράττοντες τοῦτο ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον.* Οἱ πρόεδροι ἄλλων *Συνδέσμων* ἔγραφαν στὸν Κ. Μέρτζιο μετὰ τὴ διάλυσή τους: *Τὸ φρόνημα θέλει μείνει ἀναλλοίωτον καὶ ἀνεπηρέσατον* (Δελβινάκι). *Τὸ φρόνημα διατηρεῖται καὶ θὰ διατηρεῖται πάντοτε ἀκμαῖον* (Πάδες).

Παρὰ τὶς διαβεβαιώσεις γιὰ ὑψηλὸ φρόνημα, ἡ διάλυση ἐπηρέασε τὴ συνοχὴ τῶν ἐπιστράτων, γιαυτὸ κι ἄρχισαν νὰ παρατηροῦνται διαρροές. Στὸ Δελβινάκι π.χ. ἡ μείωση τῶν μελῶν τοῦ συνδέσμου ἦταν αἰσθητή. Τὴν ἀποδυνάμωση φοβοῦνταν καὶ οἱ διοικοῦντες τὸν *Πανελλήνιο Σύνδεσμο* καὶ πῆραν τὴν ἀπόφαση, μ' ἐντολὲς ἀνωτέρων τους, κυρίως τοῦ Ι. Μεταξᾶ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Α. Παπούλα, νὰ μετατρέψουν τοὺς *Συνδέσμους* σὲ ὀργανωμένα στρατιωτικὰ τμήματα, ἑτοιμοπόλεμα γιὰ δράση. Ἦταν τὰ τμήματα ἐκεῖνα ποὺ θὰ πρωταγωνιστοῦσαν σὲ λίγους μῆνες στὰ *Νοεμβριανά*. Ἡ μετατροπὴ δὲν ἦταν εὔκολη ὑπόθεση. Ἀπὸ τὴ Λάιστα κι ἄλλα χωριὰ ἐπισημάνθηκαν οἱ δυσκολίες μιᾶς τέτοιας προσπάθειας, ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης ὁπλισμοῦ καὶ οἰκονομικῶν πόρων. Ὁ *Πανηπειρωτικὸς Σύνδεσμος ἐπιστράτων*, μ' ἐμπιστευτική του ἐγκύκλιο, ὕστερα ἀπὸ ὑπόδειξη τοῦ κέντρου (Ἀθήνα), γιὰ νὰ ξεπεραστοῦν οἱ δυσχέρειες τῆς μετατροπῆς σὲ στρατιωτικὰ τμήματα, πρότρεπε τοὺς ἐπιστράτους νὰ καταταγοῦν ὡς ἐθελοντὲς στὸ στρατό, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ ὑπουργείου στρατιωτικῶν. Ἀλλὰ καὶ στὴ φάση αὐτὴ ἐμφανίζονταν δυσχέρειες. Ἀπὸ τὴν Παραμυθιὰ ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν Κ. Μέρτζιο ὁπλισμό, γιὰ νὰ παρουσιαστοῦν γιὰ κατάταξη· ζητοῦσαν ἐπίσης οἰκονομικὴ ἐνίσχυση γιὰ τὶς οἰκογένειές τους. Ἀπὸ τὴ Λάιστα, πάλι, ἔγραφαν πὼς καὶ ἐκεῖ ἡ κατάσταση ἦταν *οἰκτρὰ καὶ οἱ ἐπίστρατοι ἀπέφευγαν νὰ καταταγοῦν μὲ διάφορα προσχήματα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος* -σημείωναν- *τὸ Βενιζελικὸν κόμμα ὁλονὲν ὀγκοῦται, λόγῳ τῆς προσελεύσεως πολλῶν βενιζελικῶν συμπατριωτῶν μας ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας*. Οἱ ἴδιες ἀμφιβολίες βασάνιζαν καὶ τοὺς ἐπιστράτους Δελβινακίου κι ἄλλων χωριῶν. Μένοντας χωρὶς ὀργανώσεις οἱ ἐπίστρατοι ἄρχισαν νὰ φοβοῦνται γιὰ τὴν τύχη τους, ἔβλεπαν ὕστερα πὼς ἡ κυβέρνηση ὑποχωροῦσε στὶς καθημερινὲς ἀπαιτήσεις τῆς Entente, ἐνοιωθαν ἀνασφάλεια. Σὲ κάθε χωριὸ ὀργάνωναν περιπολίες τὶς νύχτες γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν κινδύνους κάθε μορφῆς. Ὅσοι εἶχαν καταταγεῖ στὸ στρατὸ ἐνεργοῦσαν καὶ κατασκοπεία σὲ βάρος τῶν ἀντιπάλων τους, μὲ παρακολούθηση τῶν κινήσεών τους (Δελβινάκι-Βήσσανη). Ἕνα ἀκόμα θέμα ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦσε σοβαρὰ ἦταν ἡ ἀδυναμία νὰ συντηρήσουν τὶς οἰκογένειές τους, γιαυτὸ καὶ ἔκαναν συνεχεῖς ἐκκλήσεις γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἐπιδομάτων.

Οἱ Ἰταλοὶ συνέχιζαν μεθοδικὰ τὴ κατάληψη τῆς Β. Ἠπείρου, οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις ἀποσύρονταν χωρὶς ἀντίσταση. Ἡ περιοχὴ φαινόταν πὼς εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ στὴν τύχη της, ἀκόμα καὶ οἱ ἐκπρόσωποί της στὴ Βουλὴ εἶχαν ἐξαφανιστεῖ. *Ποῦ εἶναι οἱ βουλευταὶ τῆς Β. Ἠπείρου σήμερον*, μοιρολογοῦσε ὁ Χατζῆς, *ὁπότε ἡ χώρα ἔχει ἀνάγκην τῆς παρουσίας των; Ποῦ εἶναι νὰ ἐγκαρδιώσωσι, νὰ συγκρατήσωσι, νὰ ἐμψυχώσωσι τὸν τόπον, ὅστις ἔρμαιον, ἀποδήγητος, ἀφέθη ν' ἀγωνιᾷ μὲ τὸ φάσμα τῆς ἰταλικῆς ἐπιδρομῆς;*

Στὸ μεταξὺ ἡ γενικότερη πολιτικὴ κρίση ποὺ μάστιζε τὴν Ἑλλάδα

ὀξυνόταν. Μετὰ τὴν παραίτηση τῆς κυβέρνησης Ζαΐμη, ἀνέλαβε νὰ σχηματίσει νέα ὁ Ν. Δημητρακόπουλος. Γρήγορα κατέθεσε τὴν ἐντολή, γιατὶ οἱ πρεσβευτὲς τῆς Entente δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν ἐλευθερία ἐνεργειῶν, ὅπως εἶχε ζητήσει. Στὶς 3 Σεπτεμβρίου συγκροτήθηκε κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Ν. Καλογερόπουλο, πολιτευτὴ Εὔβοιας, σὲ δηλώσεις του τόνιζε πὼς θ' ἀκολουθοῦσε πολιτικὴ *εὐμενεστάτης οὐδετερότητος* πρὸς τὴν Entente, θὰ ἐξαρτοῦσε δὲ τὴν μελλοντικὴ πορεία τῆς κυβέρνησης ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων. Μάταιες προσπάθειες. Σὲ λίγες μέρες θὰ ξεσποῦσε ἡ μεγάλη κρίση, μὲ τὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης* καὶ τὸ χωρισμὸ τοῦ κράτους. Ὁ Διχασμὸς βάδιζε πρὸς τὴν ὁλοκλήρωσή του.

Στὰ Γιάννινα τὰ γεγονότα μεγεθύνονταν, ἐξαιτίας τῶν φημῶν ποὺ κυκλοφοροῦσαν, τῆς λογοκρισίας τῶν Ἀγγλογάλλων στὰ τηλεγραφήματα τῶν ἐφημερίδων, κατὰ βάση τῆς *Ἠπείρου*· ὁ *Ταχυδρόμος* εἶχε ἀφθονία τηλεγραφημάτων ἀλογόκριτων, τοῦ τὰ ἔδινε δωρεὰν τὸ γαλλικὸ πρακτορεῖο *Ράδιο*, σὰ νὰ μὴν ἔφτανε αὐτὸ ζητοῦσε ἐπιτακτικὰ ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο* νὰ τοῦ ἀποκαλύψει τὸν ἀνταποκριτή της στὴν Ἀθήνα. *Ὁ ἀνταποκριτής μας στὴν πρωτεύουσα εἶναι ὁ Δημήτριος Γατόπουλος, ἕνας ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς συντάκτες τοῦ «Χρόνου»*, ἀπάντησε ὁ Χατζῆς. *Πές μας τώρα καὶ σὺ Φραγκολεβαντίνα τοὺς δικούς σου ἀνταποκριτές, ποὺ σὲ γεμίζουν τηλεγραφήματα, ὥστε νὰ βγάζεις κάθε τόσο καὶ παράρτημα, δημιουργώντας ἀνησυχία στὸν κόσμο. Τὸ «Ράδιο» σοῦ τὰ προμηθεύει καὶ δωρεὰν μάλιστα. Ἐμεῖς δὲν μποροῦμε νὰ σὲ παρακολουθήσουμε, γιατὶ πληρώνουμε τὸν ἀνταποκριτὴ καὶ τὰ τηλεγραφήματα. Ἔχε ὅμως ὑπόψη σου ὅτι «ἄλλο τὸ δημοσιογραφεῖν καὶ ἄλλο τὸ ἐκδίδειν παραρτήματα καὶ σουφρολογεῖν πεντάρας»*.

Τὸ θέμα τοῦ ἐφοδιασμοῦ τῆς ἀγορᾶς μὲ τρόφιμα, προπαντὸς μὲ καλαμπόκι, ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ὀξύ. Ἡ *Ἤπειρος* καταφερόταν κατὰ τῆς ἀδιαφορίας τῶν ἐμπόρων, ποὺ ὑποχρέωναν τοὺς χωρικοὺς νὰ περιμένουν ὧρες καὶ κάποτε μέρες, μπροστὰ ἀπὸ τὰ καταστήματα γιὰ νὰ πάρουν 30-50 ὀκάδες καλαμπόκι. Ὅταν, ὕστερα ἀπὸ 10 μέρες, κατόρθωσε ὁ *Ἐμπορικὸς σύλλογος* Γιαννίνων, μὲ τὴ συμπαράσταση καὶ τῆς *ὑποεπιτροπῆς τροφίμων* ποὺ λειτουργοῦσε στὴν πόλη, νὰ πείσει τὴν *Κεντρικὴ ἐπιτροπὴ* ν' ἀναλάβει καὶ νὰ διαθέσει ἀπευθείας στὴν κατανάλωση τὰ 2000 σακιὰ ἀλεύρι, ποὺ προορίζονταν γιὰ τὰ Γιάννινα, ὁ Χατζῆς ἔγραψε εἰδικὸ σχόλιο γιὰ νὰ τὸν συγχαρεῖ. Ἔτσι θὰ χτυπιόταν ἡ κερδοσκοπία ποὺ ὀργίαζε καὶ καλὸ θὰ ἦταν καὶ ἡ ζάχαρη νὰ μοιραζόταν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

Μὲ ἀφορμὴ τὴν κατάληψη τῆς Σιλιστρίας (Ρουμανίας) ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, ἡ *Ἤπειρος* δημοσίευσε σὲ δυὸ συνέχειες (1 καὶ 2 Σεπτεμβρίου) τὸ ἐπίκαιρο ἱστορικὸ ἀνάγνωσμα: *Ἡ ἅλωσις τῆς Σιλιστρίας παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Τσιμισκῆ*. Παρὰ τὸ ὅτι ἡ ἔξοδος τῆς Ρουμανίας στὸν πόλεμο ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν οὐδετερόφιλη πολιτικὴ τοῦ βασιλιᾶ, ὅλοι παρακολουθοῦσαν μὲ συμπάθεια τὸν ἀγώνα τῆς Ρουμανίας καὶ λυποῦνταν γιὰ τὶς ἀτυχίες της. Τὶς ἤττες αὐτὲς τὶς λογόκριναν οἱ Γάλλοι στὰ τηλεγραφήματα τῶν ἀνταποκριτῶν, γιαυτὸ καὶ ἡ *Ἤπειρος* ζητοῦσε νὰ δίδονται ἀμέσως στὴ δημοσιότητα ὅλες οἱ εἰδήσεις εἴτε γιὰ νίκες, εἴτε γιὰ ἀτυχίες, κάνοντας τὸν ὑπαινιγμὸ πὼς ἡ ἀνάμιξη τῆς Ρουμανίας στὸν πόλεμο ἦταν ἕνα σοβαρὸ γεγονός, ποὺ θ' ἀσκοῦσε ἐπιρροὴ καὶ στὴ λήψη ὁριστικῶν ἀποφάσεων ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδας.

Ὁ *Ταχυδρόμος* -βασικὸς ἀρθρογράφος αὐτὴ τὴν ἐποχή, τέλη Αὐγούστου, πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου ἦταν ὁ Γ. Κιαγιᾶς- δὲν ἔπαυε νὰ προτρέπει τὴν ἔξοδο τῆς Ἑλλάδας στὸ πλευρὸ τῆς Entente, ὅπως εἶχε κάνει ἡ Ρουμανία, τὶς ἀνύπαρκτες

νίκες τῆς ὁποίας ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑμνοῦν τὰ βενιζελικὰ φύλλα, κατακρίνοντας μάλιστα τοὺς ἀντίπαλους, γιατὶ πρόβλεπαν ρουμανικὴ κατάρρευση. *Ἡ ὕστατη στιγμὴ ἐπέστη,* ὑπογράμμιζε ὁ Κιαγιᾶς, γιὰ ν' ἀσχοληθεῖ τὶς ἑπόμενες μέρες μὲ μιὰ νέα περιπλοκὴ τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος: τὴν παράδοση τοῦ Δ΄ Σώματος Στρατοῦ τῆς Καβάλας στοὺς Γερμανούς. *Τὸ ἔγκλημα συνετελέσθη,* βροντοφώναζε καὶ πρόσθετε: *Ἡ Ἑλλὰς κατάκειται ὡς πτῶμα, ἀπὸ τὰς σάρκας τοῦ ὁποίου σπεύδουσιν οἱ ἐχθροὶ νὰ λάβωσι τὴν μερίδα των. Θῦμα τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης καλεῖται νὰ γίνῃ ὁ νεκροπομπὸς τῶν ἰδεωδῶν τῆς φυλῆς.*

Στὸ μεταξὺ εἶχε ἐκραγεῖ στὴ Θεσσαλονίκη, στὶς 17 Αὐγούστου, ἐπαναστατικὸ κίνημα, ὑπὸ τὸ συνταγματάρχη Παμίκο Ζυμβρακάκη, τὸ ὁποῖο ἀπέτυχε, ἀκόμα καὶ οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες τὸ καταδίκασαν (*Ταχυδρόμος* 28-8-16), ἀλλὰ κι ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος δὲν τὸ ἐπικρότησε, γιατὶ τὸ θεωροῦσε πρόωρο. Πάντως ἡ ἐξέγερση μερίδας ἀξιωματικῶν, μὲ τὶς μονάδες ποὺ τοὺς ἀκολούθησαν (ἡ καταστολή της ἦταν αἱματηρὴ ἀπὸ τὶς μονάδες ποὺ ἔμειναν πιστὲς στὸ βασιλιὰ) τὸ *Κίνημα τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης,* ὅπως ὀνομάστηκε, ὤθησε τὸ Βενιζέλο νὰ πάρει τὶς ἀποφάσεις του γιὰ τὴ δημιουργία ξεχωριστοῦ κράτους. Στὸν *Ταχυδρόμο* (11-9-1916) δυὸ μέρες πρὶν γίνει γνωστὴ ἡ ἀπόφαση τοῦ Βενιζέλου γιὰ μετάβασή του στὴ Θεσσαλονίκη δημοσιεύθηκε ἀρθρίδιο μὲ τὸν τίτλο: *Ἡ διχοτόμησις·* προανήγγειλε τὰ γεγονότα, πρέπει νὰ εἶχε ἐνημερωθεῖ ἀπὸ προξενεῖο τῆς Entente στὰ Γιάννινα. Ἔγραφε: *Μοιραίως βαίνομεν εἰς τὴν διχοτόμησιν τοῦ κράτους. Πάντες τὸ βλέπουν πλέον καθαρὰ [...]. Καὶ ἡ διχοτόμησις γίνεται ἁλματωδῶς, μὲ ἰλιγγιώδη ταχύτητα. Τώρα καλὸν θὰ φέρῃ ἡ διχοτόμησις αὕτη ἢ κακόν; Κανεὶς δὲν δύναται ν' ἀποφανθῇ ἐκ τῶν προτέρων [...]. Τὸ ἓν μέρος θὰ πολεμᾷ κατὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Γερμανίας, θὰ εἶναι δὲ φίλον τῆς Ἀντάντ. Τὸ ἄλλο θὰ μένῃ οὐδέτερον καὶ φυσικὰ διὰ τῆς οὐδετερότητός του θὰ δεικνύῃ τὴν δυσαρέσκειάν του πρὸς τὴν Ἀντάντ καὶ τὴν συμπάθειάν του πρὸς τὴν Γερμανίαν.* Ἔτσι καὶ ἔγινε...

Ὁ ἀρχαιολόγος Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεὺς
(Ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο «Δωδώνη» 1931-32)

Στὴν Πρέβεζα, στὴν ἀρχαία Νικόπολη, συνεχίζονταν οἱ ἀνασκαφὲς ἀπὸ τὸν ἔφορο ἀρχαιοτήτων Ἀλ. Φιλαδελφέα, ἀνακάλυψε κι ἄλλα θαυμάσια ψηφιδωτὰ καὶ μεγάλη, σπουδαιότατη ἐπιγραφή.- Στὴν Κόνιτσα πέθανε ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μητροπολίτη Σπυρίδωνα Ἀθανάσιος Βλάχος, ὁ θάνατός του καταλύπησε ὅλους τοὺς φίλους τοῦ διεκδικητῆ τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Ἰωαννίνων.- Μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτεμβρίου τὰ Γιάννινα ἔμπαιναν στὴ φθινοπωρινὴ ἐποχή, *πυκνὴ ὁμίχλη αἰωρεῖτο χθὲς τὴν πρωΐαν* (1-9-1916) *ὑπεράνω τῆς λίμνης,* σημειώθηκαν βέβαια ὑποτροπὲς ζέστας, ἀλλὰ ἦταν μικρῆς διάρκειας.- Ἀξιοπερίεργο γιὰ τοὺς δημοσιογράφους ἦταν τὸ γεγονός, ὅτι σ' ἐποχὴ ποὺ ἡ Εὐρώπη εἶχε πνιγεῖ στὸ αἷμα ἀπὸ τὸ μεγάλο πόλεμο καὶ

καταστρεφόταν, τὸ *ὡραῖον φύλον*, δὲν φαινόταν νὰ συγκινεῖται ἀπὸ τὴν κατάσταση καὶ τὰ παρισινὰ φιγουρίνια ἦταν ἕτοιμα, μὲ τὴν ἔναρξη τῆς φθινοπωρινῆς περιόδου, νὰ μποῦν στὰ ἀρχοντικὰ τῶν Γιαννίνων. Οὔτε ὅμως καὶ οἱ ἄντρες, ὅσοι δὲν εἶχαν στρατευτεῖ, ἐπηρεάζονταν ἀπὸ τὰ πολεμικὰ γεγονότα σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε τὴν ἀμφίεσή τους. Ἐξάλλου φρόντιζαν γιαυτὸ οἱ ὑφασματέμποροι τῆς ἀγορᾶς. Ὁ γνωστὸς ἔμπορος Ἀβραὰμ Γκανῆς γύρισε ἀπὸ τὸ ταξίδι του ἀπὸ τὴν Εὐρώπη *μὲ πλουσιωτάτην καὶ τελείαν συλλογὴν ἀγγλικῶν ὑφασμάτων*, τὰ διέθετε στὰ δυὸ καταστήματά του (Ἀνεξαρτησίας καὶ παράρτημα στὰ καταστήματα τοῦ ἁγίου Νικολάου ἀγορᾶς) σὲ τιμὲς ἀσυναγώνιστες. Εἶχε δημιουργήσει καὶ ραφεῖο γιὰ ἐξυπηρέτηση τῶν πελατῶν. Αὐτά, γιὰ ὅσους εἶχαν χρήματα ν' ἀγοράσουν παρισινὰ φιγουρίνια καὶ ἀγγλικὰ κουστούμια.- Ὁ περισσότερος ὅμως κόσμος ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ ἐπιούσιου. Οἱ τιμὲς τῶν τροφίμων εἶχαν διπλασιαστεῖ, ἐνῶ οἱ μισθοὶ ἔμειναν στάσιμοι. Οἱ οἰκογενειάρχες, σημείωνε ὁ τύπος, ἔπρεπε νὰ ὑποθηκεύσουν τὴν κινητὴ κι ἀκίνητη περιουσία τους γιὰ νὰ κάνουν τὶς προμήθειες γιὰ τὸ χειμώνα ποὺ ἐρχόταν, τὸν πιὸ χειρότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο. Νὰ τί πλήρωσε ἕνας νοικοκύρης (ἀρχὲς Σεπτεμβρίου) γιὰ ν' ἀγοράσει τὰ πιὸ ἀπαραίτητα γιὰ τὸ σπίτι του: α) Γιὰ ἕνα σακὶ κάρβουνα 100 δρχ., β) γιὰ ἕνα τσουβάλι ἀλεύρι 300 δρχ., γ) γιὰ 3 ὀκάδες ζάχαρη 15 δρχ., δ) γιὰ ἕνα τενεκὲ πετρέλαιο 50 δρχ., ε) γιὰ μιὰ ὀκὰ καφὲ 20 δρχ., στ) γιὰ μιὰ ὀκὰ ρύζι 10 δρχ. Βέβαια, ὑπῆρχαν καὶ χαμηλὲς τιμὲς γιὰ τὰ ἴδια τρόφιμα καὶ εἴδη. Μόνο ποὺ ἦταν τῆς διατίμησης καὶ δὲ βρίσκονταν στὴν ἀγορά, εἶχαν ἐξαφανιστεῖ στὶς ἀποθῆκες τῶν μαυραγοριτῶν, ὅπως γίνεται πάντα. Οἱ τιμὲς τῆς διατίμησης, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ γίνει σύγκριση σὲ ὁρισμένα τρόφιμα, ἦταν οἱ παρακάτω:

Ἄγγελος Τυπάλδου Φορέστης, γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδας στὰ Γιάννινα πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση καὶ γενικὸς διοικητὴς Ἠπείρου μετὰ τὸ 1913.

καφὲς α΄ ποιότητας	3,80 δρχ.	καρολίνα α΄ ποιότητας	1,60 δρχ.
καφὲς β΄ »	3,70 »	καρολίνα β΄ ποιότητας	1,50 »
κάρβουνα ἀπὸ πουρνάρι	0,27 »	πετρέλαιο (τὸ κιβώτιο)	40 »
κάρβουνα ἀπὸ ἤμερο ξύλο	0,25 »	τυρὶ φέτα	2,20 »
ζυμαρικὰ ἐν γένει	1,35 »	τυρὶ ἀσκοῦ	2,50 »
ρύζι Ἀγγλίας	1,25 »	κεφαλοτύρι	2,80 »
ρύζι Ἀμβούργου	1,30 »	βούτυρο	5 »
ρύζι γλασὲ	1,40 »	φακὲς	1,30 »
ρύζι Πάργας ἢ Μαργαριτίου	1,50 »	ρεβύθια	1,20 »
		κουκιὰ ξηρά, πλατειὰ	1,40 »
		κουκιὰ λιανὰ	1 »
		πατάτες	0,30 »

Μιὰ σύγκριση τῶν τιμῶν τῆς διατίμησης καὶ τῆς μαύρης ἀγορᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ἔκταση τῆς κερδοσκοπίας.

Γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ παλιοῦ διοικητηρίου τῆς πόλης κανεὶς δὲν ἐνδιαφερόταν.

Ἡ κατάρρευση ἦταν ἐμφανὴς παντοῦ. *Ἀνεξήγητος κι ἀξιοκατάκριτος ἡ ὀλιγωρία καὶ ἀναλγησία τῶν ἁρμοδίων*, ἔγραφε οἰκτίροντας ὅλους ἡ *Ἤπειρος*. Ἡ *Παυλίδειος σχολὴ* ἀρρένων ἀπὸ διτάξια προήχθη σὲ τριτάξια. Τὸ *Πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο* προήχθη ἐπίσης σὲ πλῆρες τετρατάξιο. Ἔτσι θὰ λειτουργοῦσε μὲ 6 τάξεις καὶ 4 δασκάλους. Γίνονταν σ' αὐτὸ δεκτοὶ μαθητὲς ἀπ' ὅλες τὶς συνοικίες τῆς πόλης, ἀλλὰ σὲ κάθε τάξη δὲν ἐγγράφονταν περισσότεροι ἀπὸ 20. Ἀπὸ τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου ἄρχισαν στὴ *Ζωσιμαία σχολὴ* οἱ ἐξετάσεις τῶν μετεξατεστέων, τῶν νέων ποὺ ἤθελαν νὰ εἰσαχθοῦν καὶ οἱ ἐγγραφὲς τῶν παλαιῶν. Προβλεπόταν μεγάλη συρροὴ μαθητῶν, ἰδιαίτερα στὶς κατώτερες τάξεις, αὐτὸ θὰ ὑποχρέωνε τὴ διεύθυνση νὰ δημιουργήσει πολλὰ τμήματα τάξεων. *Εἶναι αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἵδρυσης καὶ δεύτερου γυμνασίου*, ἔλεγαν οἱ δημοσιογράφοι, *γιατὶ δὲν τὸ ἱδρύουν;*

Στὶς 10 Σεπτεμβρίου συμπληρώθηκε χρόνος ἀπὸ τὸν τραγικὸ θάνατο τοῦ Ἀγγελου Τυπάλδου Φορέστη. Ὁ στενὸς φίλος του Γ. Χατζῆς δημοσίευσε στὴν ἐφημερίδα του ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀνέκδοτη ἐργασία του, τιτλοφορούμενη: *Τὸ πορτραῖτο τοῦ Ἀγγέλου Τυπάλδου Φορέστη (πέντε χρόνια Ἠπειρωτικῆς ἱστορίας)*, σὲ δυὸ συνέχειες. Ἦταν ἕνας ὕμνος γιὰ τὸν πολιτικό, τὸ διπλωμάτη, τὸν εὐπατρίδη, τὸν ἀγωνιστή, τὸ λάτρη τῆς Ἠπείρου, γιὰ τὴν ὁποία εἶχε δώσει τὴ ζωή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΑ ΝΟΕΜΒΡΙΑΝΑ

Στὶς 13 Σεπτεμβρίου, πρὶν καλὰ ξημερώσει, ὁ Βενιζέλος μὲ τὸ ναύαρχο Π. Κουντουριώτη καὶ πολλοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, μπῆκαν σὲ δυὸ πλοῖα, κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ στόλου τῶν Συμμάχων, ποὺ εἶχε καταπλεύσει στὸν Πειραιὰ καὶ κατευθύνθηκαν πρὸς τὰ Χανιά. Τὸ βράδυ, στὴν πόλη αὐτή, συγκροτήθηκε ἔνοπλο συλλαλητήριο ποὺ μὲ ψήφισμά του συγκρότησε τὴν *«Προσωρινὴν κυβέρνησιν τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος»*, γιὰ τὸν πολὺ κόσμο, ἦταν ἡ κυβέρνηση τῆς *«Ἐθνικῆς Ἀμύνης»*. Εἶχε προηγηθεῖ στὶς 17 Αὐγούστου, ὅπως ἀναφέρθηκε, στὴ Θεσσαλονίκη τὸ *κίνημα* τοῦ Παμίκου Ζυμβρακάκη, προσωρινοῦ διοικητῆ τῆς XI μεραρχίας, ἀπέτυχε ὅμως, ἐξαιτίας τῆς ἀντίδρασης τοῦ ἐπιτελάρχη τῆς μεραρχίας Ν. Τρικούπη καὶ τῶν περισσότερων ἀξιωματικῶν. Ὕστερα ἀπὸ ἕνα περίπου μήνα ὁ Βενιζέλος πῆρε ὁ ἴδιος τὴν πρωτοβουλία νὰ χωρίσει τὸ κράτος στὰ δυό, ἔτσι ποὺ τὸ ἕνα μέρος του, αὐτὸ ποὺ θὰ κυβερνοῦσε, νὰ βγεῖ στὸν πόλεμο στὸ πλευρὸ τῆς Entente, γιὰ ν' ἀνακτήσει ὅσα ἐδάφη εἶχαν καταλάβει οἱ Βούλγαροι καὶ νὰ πετύχει τὴν ἀπελευθέρωση ἀδελφῶν ποὺ ἦταν ἀκόμα ὑπόδουλοι. Ὁ Διχασμὸς μὲ τὸ κίνημα τοῦ Βενιζέλου ἔφτασε στὴν ἀποκορύφωσή του. Ἡ Ἑλλάδα χωρίστηκε στὰ δυό, μὲ δυὸ κυβερνήσεις: μιὰ τοῦ *κράτους τῶν Ἀθηνῶν*, ἐπιλογὴ τοῦ βασιλιᾶ, καὶ μιὰ τοῦ *κράτους τῆς Θεσσαλονίκης*, ποὺ διοικοῦσε ἡ τριανδρία Ε. Βενιζέλου, Π. Κουντουριώτη, Π. Δαγκλῆ.

Ὁ στρατηγὸς Δαγκλῆς, δυὸ μέρες ὕστερα ἀπὸ τὴ συζήτηση ποὺ εἶχε μὲ τὸν Πέτρο, ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀθήνα, ἀφήνοντας τὴ συνέχιση τοῦ προεκλογικοῦ ἀγῶνα στοὺς συνεργάτες του. Ἔπρεπε νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸ Βενιζέλο, γιὰ νὰ καταβάλουν μιὰ τελευταία προσπάθεια, ὥστε νὰ πειστεῖ τὸ παλάτι ν' ἀλλάξει πολιτική. Ὅταν ὁ Βενιζέλος κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ὑπῆρχε καμιὰ ἐλπίδα ἐπιτυχίας, ἔφυγε μὲ τὸν Κουντουριώτη γιὰ τὴν Κρήτη. Ὁ Δαγκλῆς, μὲ δική του πρωτοβουλία, ἔμεινε τρεῖς μέρες ἀκόμα στὴν Ἀθήνα, συνέχισε τὶς βολιδοσκοπήσεις κι ὅταν ἀπελπίστηκε πὼς οἱ βασιλικοὶ ἦταν ἀνυποχώρητοι, μπῆκε σ' ἕνα γαλλικὸ πολεμικὸ καὶ τράβηξε κι αὐτὸς γιὰ τὴν Κρήτη. Ἀπὸ κεῖ οἱ ἐπαναστάτες κατευθύνθηκαν πρὸς τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου Σάμο, Χίο, Μυτιλήνη, τὰ πῆραν μὲ τὸ μέρος τους.

Τέλος ἔβαλαν πλώρη γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἀποφάσισαν νὰ ἐγκαταστήσουν τὴν ἕδρα τῆς κυβέρνησής τους.

Τὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης* δὲν ἄγγιξε τὴν Ἤπειρο. Οἱ διοικήσεις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ποὺ εἶχαν ἕδρα τὰ Γιάννινα, ἔμειναν πιστὲς στὴν κυβέρνηση τῆς Ἀθήνας κι ἀπὸ τὶς 12 Σεπτεμβρίου κι ὅλας, τὶς παραμονὲς τῆς ἔκρηξης τοῦ κινήματος, πῆραν ἔκτακτα στρατιωτικὰ μέτρα, γιὰ ν' ἀποσοβήσουν ὅποιας μορφῆς ἐπαναστατικὴ κίνηση. Κατὰ περιγραφὴ τῆς *Ἠπείρου, περιπολίαι πεζῶν ἰσχυραὶ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἀξιωματικούς, ὡς καὶ ἔφιπποι τοιαῦται, διέσχιζον τὰς ὁδοὺς ἀπὸ πρωΐας μέχρι βαθείας νυκτός. Πάντως* -πρόσθετε- *οἱ ἐγγενεῖς καὶ ἔντιμοι κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων, οἱ πονοῦντες τὸν τόπο τους καὶ τὴν πατρίδα τους, μετ' ἀηδίας καὶ βδελυγμίας ἀποδοκιμάζουν οἱανδήποτε ἀπόπειραν διαταράξεως τῆς τάξεως, ἕτοιμοι νὰ πατάξουν πάντα ταραξίαν ἀπηνῶς. Πρὸ πάντων εἰς τὴν πόλιν αὐτήν, τὴν φέρουσαν ὡς φωτεινὴν σελίδα εἰς τὴν ἱστορίαν της, ὅτι ἐνταῦθα ἀνηγορεύθη Βασιλεὺς ὁ ἐλευθερωτὴς της Στρατηλάτης, ἡ συνείδησις τῶν πολιτῶν θεωρεῖ ἀπαισίαν ἱεροσυλίαν πᾶν κίνημα ἀέργων καὶ κακοποιῶν ἐγκαθέτων.* Γιὰ τὴν ἀντιβενιζελικὴ παράταξη, λοιπόν, οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, ποὺ κινήθηκαν μὲ τὴν πίστη, ὅτι ἡ πρωτοβουλία τους θὰ ἔσωζε τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸ διαμελισμό, *ἦταν ἄεργοι καὶ ἐγκάθετοι κακοποιοί.* Βαρεῖς οἱ χαρακτηρισμοὶ ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Χατζῆς, γιὰ τὸ *Κίνημα*, συνηθισμένοι ὅμως ἀπὸ φίλους κι ἀντίπαλους, ἀπὸ καιρὸ εἶχαν γίνει ὀργανικὰ στοιχεῖα τῆς δημοσιογραφικῆς γλώσσας -καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ παρατάξεις- σὲ λίγους προξενοῦσαν ἀντίδραση. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ μοτίβο θὰ κινηθεῖ ἡ πολεμικὴ τῶν βασιλικῶν ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου, τόσο στὴν ἀρθρογραφία, ὅσο καὶ στὰ σχόλια, ὡς τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίνου, ποὺ ἔθεσε τέρμα στὸ χωρισμὸ τοῦ κράτους.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ οἱ βενιζελικοὶ δέχτηκαν τὸ κίνημα ὡς εὐλογία Θεοῦ καὶ δὲ δίσταζαν νὰ τὸ διακηρύσσουν. *Ἦταν ἀναγκαῖον διὰ τὸ Ἔθνος,* τόνιζε ὁ *Ταχυδρόμος*, διαβεβαίωνε, ὅμως, ταυτόχρονα πὼς *οἱ βενιζελικοὶ παράγοντες τῶν Ἰωαννίνων ἔδειξαν ὅτι καὶ νομιμόφρονες εἶναι καὶ συνετοί,* κι αὐτὸ σήμαινε ὅτι δὲν προετοιμαζόταν κίνημα στὰ Γιάννινα. Τὰ ἔκτακτα στρατιωτικὰ μέτρα ἀνησύχησαν τοὺς βενιζελικούς, ἔδειχναν πὼς τὰ ἀποδέχονταν, συνιστοῦσαν ὅμως στὰ ὄργανα (τὶς περιπόλους) νὰ μὴν δείχνουν *ὑπέρμετρον ζῆλον* στὶς ἀνακρίσεις ποὺ ἔκαναν στοὺς διαβάτες.

Οἱ βενιζελικοὶ φοβοῦνταν τὶς χαλκευμένες εἰδήσεις, ὅπως ἐκεῖνες ποὺ δημοσίευε τὸ *Ἐμπρὸς* τῶν Ἀθηνῶν. Σ' αὐτὲς ὑποστηριζόταν ὅτι στὰ Γιάννινα προετοιμάσθηκε ἐπαναστατικὸ κίνημα, τὸ *ὁποῖον ὅμως κατεπνίγη.* Ἡ εἴδηση εἶχε κατασκευαστεῖ στὰ γραφεῖα τοῦ *Ἐμπρὸς* ἀπαντοῦσε ὁ *Ταχυδρόμος*, καθὼς καὶ ἡ ἄλλη, ποὺ μιλοῦσε γιὰ ἀποστολὴ πολλῶν τηλεγραφημάτων ἐκ μέρους τοῦ Δαγκλῆ, ἀπὸ τὰ Χανιά, σὲ φίλους του στὰ Γιάννινα, μὲ τὰ ὁποῖα, δῆθεν, τοὺς πρότρεπε νὰ κηρύξουν ἐπανάσταση καὶ νὰ καταλύσουν τὶς ἀρχές.

Παρὰ τοὺς φόβους ἐπιβολῆς κυρώσεων γιὰ τὴ διάδοση ἐπαναστατικῶν κηρυγμάτων, ὁ *Ταχυδρόμος* δημοσίευε καθημερινὰ ἄρθρα καὶ σχόλια ὑπὲρ τοῦ *Κινήματος*, καθὼς καὶ εἰδήσεις γιὰ τὴν ἐπέκτασή του καὶ γιὰ προσχωρήσεις στρατιωτικῶν μονάδων σ' αὐτό. Ὁ προσωπικὸς φίλος καὶ συμπατριώτης τοῦ Βενιζέλου Γ. Κιαγιᾶς, σ' ἕνα ἄρθρο του, 8 μέρες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ *Κινήματος* ἔγραφε καταληκτικά: *Ἐλευθέριε Βενιζέλε, τὸ Πανελλήνιον χαιρετίζει τὸ ἐθνοσωτήριον ἔργον Σου μετὰ τοῦ ἔνδοξου ναυάρχου καὶ τοῦ τετιμημένου Στρατηγοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ καρδιὰ Σᾶς παρακολουθεῖ ἄγρυπνος καὶ θαρραλέα. Αἱ εὐχαὶ τοῦ ἀπαγχονισθέντος Πατριάρχου Σᾶς συνοδεύουν [...]. Ἡ λειτουργία ἐπανήρχισε καὶ περιμένει νὰ μεταβῆτε διὰ νὰ ἀποτελειώσῃ. Τὰ τιμημένα τῆς Πατρίδος παιδιά, πιστὰ εἰς τὴν ἱερὰν ταύτης σκιάν, θὰ σπεύσωσι νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὰς Σημαίας Σας. Ἤδη ὁλόκληρος ὁ ὑπόδουλος καὶ ἔξω Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ ὑγιεστέρα τοῦ Κράτους μερὶς εὑρίσκονται παρὰ τὸ πλευρόν Σας. Τὸ αἴσχος τοῦ Χατζοπούλου* (τοῦ διοικητῆ τοῦ Δ΄ Σ. Στρατοῦ ποὺ παραδόθηκε στοὺς Γερμανοὺς) *συνεκλόνισε τὸ Ἔθνος καὶ θὰ σπεύσῃ νὰ τὸ ἀποπλύνῃ.* Τὸ δραμα τῆς *Μεγάλης Ἰδέας*, στὴν Ἁγιὰ Σοφιὰ ξανάρχισε ἡ μισοτελειωμένη λειτουργία, φώναζε ὁ Κιαγιᾶς, περίμενε τὸ Βενιζέλο γιὰ νὰ τελειώσει, ἔδιωχνε τὸ φόβο ἀπὸ τὶς καρδιὲς τῶν κορυφαίων βενιζελικῶν καὶ τοὺς ἔκανε ν' ἀψηφοῦν τὸν κίνδυνο.

Μὲ τὴν ὄξυνση τῆς πολιτικῆς κατάστασης καὶ τὴν κορύφωση τοῦ Διχασμοῦ, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐφημερίδων καλύπτονταν ἀπὸ εἰδήσεις καὶ σχολιασμοὺς τῶν γεγονότων, τὰ προβλήματα τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς ὑπαίθρου λησμονήθηκαν. Ποιὸς θὰ ἐνδιαφερόταν τώρα γιὰ τὸ ὅτι ἔκλεισαν τὰ νηπιαγωγεῖα, μὲ μιὰ ἀψυχολόγητη διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου, καὶ εἶχαν βρεθεῖ στὸ δρόμο δεκάδες νηπιαγωγοί; Ἡ προσοχὴ τοῦ κόσμου ἦταν στραμμένη ἀλλοῦ, στὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης*, αὐτό, κι ὁ συνεχιζόμενος πανευρωπαϊκὸς πόλεμος ἦταν τὰ φλέγοντα θέματα, τὰ ἄλλα ἂς περίμεναν. Μόνο ἡ Βόρειος Ἤπειρος δὲ λησμονήθηκε ἀπὸ τὸν Χατζῆ. Ἡ ἄποψή του ἦταν πὼς καὶ τὸ μέλλον τῆς Βορείου, ἀλλὰ κι ὅλης τῆς Ἠπείρου, ἦταν συνδεμένο μὲ τὴ γενικότερη ἔκβαση τοῦ πολέμου, πίστευε στὴν τελικὴ νίκη τῆς Γερμανίας, εἶχε ὑποσχεθεῖ τὴ Β. Ἤπειρο στὴν Ἑλλάδα. Ἔκανε, λοιπόν, ἔκκληση στοὺς Ἠπειρῶτες νὰ *γρηγοροῦν* γιὰ τὰ ὅσα δεινὰ ἑτοίμαζαν γιὰ τὴν πατρίδα τους *οἱ θεράποντες τοῦ ξενικοῦ κόμματος* (βενιζελικοί). *Ζητοῦν*, πρόσθετε, *νὰ σχίσουν τὴν Ἑλλάδα εἰς ἡγεμονίας καὶ αὐτονομίας, ζητοῦσαν αὐτονομία στὴν Ἤπειρο γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς γέφυρα ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς, θάβρισκαν σὲ λίγο ἕνα τόπο ἀναρχούμενο καὶ θάρχονταν νὰ τὸν διοικήσουν ὅπως τὴν Ἀλβανία. Γρηγορεῖτε Ἠπειρῶται!* κατέληγε. *Πρέπει νὰ ξέρετε ὅτι στὸ κίνημα αὐτό, στὴν ἐπανάσταση αὐτὴ ποὺ μελετοῦν οἱ ἀπαίσιοι αὐτοὶ δαίμονες —δῆθεν στὸ ὄνομα ἐθνικῶν σκοπῶν- οἱ σατανικότεροι ὀπαδοὶ καὶ οἱ φανατικότεροι μπράβοι εἶναι καὶ κάποιοι ἀλβανίζοντες, ποὺ ἤρθαν κρυφὰ στὴν πόλη μας. Σὲ*

σπίτια ἀλβανιζόντων κρύβονται καὶ ὅπλα γιὰ τὴν ἐπανάσταση (ἄρθρο 13-9-1916 μὲ τίτλο: *Τὰ ἀπαίσια διδάγματα*). Ἀνάλογου περιεχόμενου ἦταν τὰ ἄρθρα τοῦ Χατζῆ καὶ τὶς ἑπόμενες μέρες κι ἑβδομάδες, γιὰ νὰ φτάσουν στὴν πιὸ σκληρή τους ἔκφραση κατὰ τὴν περίοδο τῶν *Νοεμβριανῶν*.

Παρὰ τὶς καθησυχαστικὲς διαβεβαιώσεις τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ τύπου, οἱ Γιαννιῶτες ἦταν ἀνήσυχοι. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βενιζέλου φοβοῦνταν πολλά, κυρίως διώξεις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἐπιστράτων, ἂν καὶ εἶχαν διαλυθεῖ ὡς *Σύνδεσμοι*, δὲν ἔπαυαν νὰ κάνουν παντοῦ αἰσθητὴ τὴν παρουσία τους. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀντιβενιζελικοὶ φοβοῦνταν ἀπὸ ἐγκληματικὲς ἐνέργειες ἐκ μέρους πρακτόρων τῆς Entente καὶ κυρίως Ἰταλῶν κι Ἀλβανῶν. *Πρόσωπα ξένα, ἄγνωστα τελείως εἰς τὴν πόλιν μας, ἐνεφανίσθησαν τὰς τελευταίας ἡμέρας, περιφερόμενα ὑπόπτως καὶ ἐπισκοποῦντα τὰ πάντα*, ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*. Ἡ πόλη στ' ἀλήθεια ἦταν τότε μικρή, οἱ ἄνθρωποι γνωρίζονταν μεταξύ τους, ἡ παρουσία ξένων γινόταν ἀμέσως αἰσθητή, ἦταν δικαιολογημένη ἡ ἀνησυχία τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση ἄγνωστων προσώπων. Γιὰ νὰ καθησυχάσει τὴν ἀνησυχία τῶν βενιζελικῶν ἡ *Ἤπειρος* τόνιζε: *Ἂς ἠρεμοῦν οἱ φίλοι τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας, οἱ νομοταγεῖς πολῖται, κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς. Οἱ ἁρμόδιοι ἔχουν λάβει ὅλα τὰ μέτρα, ὥστε νὰ καταπνιγεῖ ἐν τῇ γενέσει της οἱαδήποτε ἐκδήλωσις κινήματος στρεφομένου κατὰ τοῦ καθεστῶτος καὶ τῆς πατρίδος.* Οἱ βενιζελικοὶ δὲν πολυπίστευαν σὲ τέτοιες διαβεβαιώσεις, γιατὶ ὑποπτεύονταν πὼς οἱ ἀρχὲς μποροῦσαν νὰ ἑρμηνεύσουν ὅπως ἤθελαν τὴν ἔννοια τοῦ *νομοταγοῦς πολίτου*. Ἦταν φοβισμένοι, ἀκόμα καὶ ἡ ἐφημερίδα τους, ὁ

29-9-1916. Ἡ τριανδρία: Π. Κουντουριώτης, Ε. Βενιζέλος, Π. Δαγκλῆς.

Ταχυδρόμος, ποὺ ὡς τὴν ἡμέρα τῆς ἔκρηξης τοῦ *Κινήματος* ἔβριζε ἀπὸ τὸ πρωῒ ὡς τὸ βράδυ τοὺς ἀντιβενιζελικούς, περιόρισε τὴ χρήση ἐπιθέτων, κάτι ποὺ ἐπισήμαναν οἱ ἀντίπαλοί του: *Ὁ κουτοπόνηρος Φραγκολεβαντῖνος καμώνεται πάλιν* -ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*-*ὅτι τὰ βλέπει ὅλα ρόδινα καὶ ἐνῶ προηγουμένως ὕβριζεν πᾶν ἱερὸν καὶ ὅσιον, χθὲς σὰν μετανοοῦσα Μαγδαληνὴ συνιστᾶ νὰ σκεφτῶμεν καὶ διδάσκει ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην* (15-9-1916). Πάντως ὁ Χατζῆς ἐπισήμανε, ἀπὸ τὴ δική του πάντα ὀπτικὴ γωνία, τὴν κρισιμότητα τῶν στιγμῶν καὶ διαπίστωνε πὼς οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἠπειρῶτες περνοῦσαν τὶς κρισιμότερες μέρες τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, ἡμέρες *πυρετώδεις*, ἔμοιαζαν μ' ἐκεῖνες τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1912, παραμονὲς πολέμου μὲ τὴν Τουρκία, καθὼς καὶ μ' ἐκεῖνες τοῦ 1915, ποὺ περίμεναν τὴν ἐπιστράτευση. Κι ἦταν φυσικὸ νὰ εἶναι πολὺ ἀνήσυχος *ὁ κοσμάκης, βλέπων καὶ ἀκούων τὸ βαρὺ τῶν περιπόλων βῆμα νὰ ταράττῃ τὴν νυκτερινὴν σιγήν*... Θὰ περνοῦσαν κι ἄλλες, πολὺ περισσότερο ἀνήσυχες μέρες τὰ Γιάννινα. Ἡ τραγωδία δὲν εἶχε φτάσει ἀκόμα στὴν ὁλοκλήρωσή της.

Στὸ μεταξύ, μὲ τὴν ἔκρηξη τοῦ κινήματος, νέα ἀπόκρυψη τροφίμων σημειώθηκε στὰ Γιάννινα. Ἡ ζάχαρη εἶχε ἐξαφανιστεῖ τελείως, οὔτε δράμι δὲν ἔβρισκες στὴν ἀγορὰ κι ἂς τὴν πλήρωνες ὅσο-ὅσο. Ὁ φόβος ἐπέτεινε τὴν αἰσχροκέρδεια, τέτοιες μέρες εἶναι ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τῶν μαυραγοριτῶν. Ἀκόμα καὶ τὰ καλὰ σταφύλια εἶχαν χαθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγορά, ὅσα προσφέρονταν ἦταν *ἐλεεινὰ καὶ τρισάθλια, ὑπόξυνα καὶ σάπια* καὶ πανάκριβα.

Οἱ τελευταῖες ἐξελίξεις συντάραξαν γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ τὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας τοῦ Πέτρου. Ὅλα ἔγιναν ἄνω-κάτω, μικροὶ καὶ μεγάλοι ἔδειχναν ἀνήσυχοι, κάτι κακὸ περίμεναν. Καὶ τὸ κακὸ ἦρθε τὴν ἑπόμενη τοῦ *Κινήματος*. Ἀπὸ τὸ πρωῒ φαινόταν πὼς κάτι θὰ συνέβαινε, κανένας δὲ μιλοῦσε στὸ πρωϊνό, ὁ πατέρας προσπαθοῦσε νὰ σπάσει τὴ σιωπὴ μιλώντας γιὰ τὸν καιρό, *σώπα Πέτρο*, μίλησε ἐπιτιμητικὰ ἡ Λευκή, *τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν ὄρεξη γιὰ κουβέντα*. Ἀκόμα κι ὁ μικρὸς Νίκος, ποὺ ἤθελε νὰ τοὺς κάνει κοινωνοὺς τῆς χαρᾶς του γιὰ τὶς ἐπιτυχίες του στὸ σχολεῖο, δὲν εἶπε τίποτα, κατάλαβε πὼς δὲ θάβρισκε ἀνταπόκριση. Στὴ συγκέντρωση τοῦ μεσημεριοῦ τὰ πράγματα ξεκαθάρισαν. Πρὶν σερβιριστεῖ τὸ φαγητὸ ὁ Βασίλης μίλησε μὲ τόνο ἀποφασιστικό: —*Αὔριο φεύγω, πατέρα, γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη*, τίποτ' ἄλλο. Ὁ Δημήτρης πετάχτηκε ὄρθιος, σὰ νάθελε νὰ κάνει μεγάλο πήδημα, ὅπως τὸ τραυματισμένο θεριό. —*Σέρνεσαι πίσω ἀπὸ τὸν προδότη*, οὔρλιαξε, *πᾶς νὰ γίνεις συμμέτοχος στὴν προδοσία, αὐτὸ περίμενε ἡ πατρίδα ἀπὸ σένα;* Δὲν ἄντεξε νὰ πεῖ περισσότερα, σωριάστηκε στὴν καρέκλα, ἔμοιαζε σὰ νὰ τὸν χτύπησε κεραυνός. Ὁ Βασίλης πρῶτος ἔτρεξε κοντά του, μαζὶ καὶ οἱ ἄλλοι, προσπαθοῦσαν νὰ τὸν συνεφέρουν, τὸ πρόσωπό του εἶχε γίνει κατακίτρινο, ἡ μάνα φώναζε νὰ φέρουν γιατρό, *ὄχι*, μουρμούρισε ὁ Δημήτρης ποὺ μόλις συνερχόταν, τὰ μάτια τῆς Κατερίνας εἶχαν γίνει πελώρια, εἶδε τὸν ἄντρα της νὰ σωριάζεται

σὰ δρῦ χτυπημένη ἀπὸ τὸ τσεκούρι λοτόμου, ἔμεινε ἄφωνη, οὔτε τὰ πόδια της δὲ μποροῦσε νὰ σύρει γιὰ νὰ φτάσει κοντὰ στὸν ἄντρα της, *ὄχι* ξανάπε ὁ Δημήτρης, *δὲ θέλω γιατρό, βοηθῆστε με νὰ ξαπλώσω στὸ κρεβάτι.* Μάνα καὶ πατέρας τὸν ἔσυραν στὸ δωμάτιο, ἡ Κατερίνα ἀκόμα νὰ συνέλθει, γύρισε ἡ πεθερά της, τὴν ἔβαλε νὰ καθήσει στὴν καρέκλα κι αὐτὴ ἄφησε ὅλο τὸ φόβο ποὺ εἶχε μαζευτεῖ στὴν καρδιά της νὰ ξεσπάσει σ' ἕνα κλάμα ποὺ συντάραζε τὸ κορμί της, δὲν ἔλεγε νὰ σταματήσει. Πρώτη φορὰ ἔβλεπε τὸν ἄντρα της σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, καταλάβαινε πὼς εἶχε τραυματιστεῖ βαρειά, δὲ μποροῦσε ὅμως νὰ ἐξηγήσει τὰ αἴτια. Ὁ Πέτρος βγῆκε ἀπὸ τὸ δωμάτιο τοῦ Δημήτρη κι ἀναζητοῦσε τὸ Βασίλη, δὲν βρισκόταν στὴν τραπεζαρία. Πῆγε στὸ δωμάτιό του, ἦταν ἐκεῖ. Καθόταν μὲ τὸ κεφάλι σκυφτό, σὲ μιὰ πολυθρόνα τοῦ δωματίου, ὁ Πέτρος ἔτρεξε καὶ τὸν ἀγκάλιασε, *μὴν πεῖς τίποτα Βασίλη,* ψιθύρισε, *καταλαβαίνω καὶ τοὺς δυό σας, τὴ δική σου ἀπόφαση καὶ τὴν ἀντίδραση τοῦ Δημήτρη. Μόνο ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ πεῖς μπροστά του, ξέρεις τὴν εὐαισθησία του, τὸν πλήγωσες βαρειά, ἔπρεπε νὰ τὸ σκεφτεῖς... —Ἔχεις δίκιο πατέρα,* μουρμούρισε ὁ Βασίλης, *ἔκανα ἄσχημα ποὺ μίλησα, τὸ καλλίτερο θὰ ἦταν νὰ φύγω χωρὶς νὰ πῶ σὲ κανένα τίποτα... —Οὔτε σὲ μένα;* τὸν διέκοψε μὲ παράπονο ὁ Πέτρος. *—Οὔτε σὲ σένα, εἶμαι σίγουρος πὼς θάφερνες ἐμπόδια στὴν ἀπόφασή μου.* Ὁ πατέρας δὲ μίλησε, ὁ γυιός του εἶχε δίκιο, θὰ προσπαθοῦσε νὰ τὸν ἐμποδίσει, ἤθελε ἠρεμία στὸ σπίτι του. Τώρα ἔνοιωθε πὼς μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Βασίλη ἡ οἰκογενειακὴ γαλήνη εἶχε χαθεῖ. Δὲν ἦταν μόνο ὁ Δημήτρης ποὺ χτυπήθηκε καίρια, καὶ τ' ἄλλα πρόσωπα τοῦ σπιτιοῦ, τὰ ἀγαπημένα του, ἡ Λευκή, ἡ Κατερίνα, ἡ Χριστίνα, ὁ Νίκος, ἀναστατώθηκαν ἀπὸ τὴ σκηνή, ἡ Κατερίνα περισσότερο, θὰ περνοῦσε καιρὸς γιὰ νὰ συνέλθει.

Ἡ ἔκρηξη τοῦ *Κινήματος,* ὅσο περνοῦσαν μέρες, τόσο περισσότερο μονοπωλοῦσε τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν περιέργεια, τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἀγωνία τῶν Γιαννιωτῶν, ἀνάλογα μὲ τὴν πολιτική τους τοποθέτηση καὶ τὴ στενὴ ἢ χαλαρὴ -κάποτε κι ἀνύπαρκτη- ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὸ κόμμα. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀντιβενιζελικῶν, οἱ ἐπίστρατοι κυρίως ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ δημιουργοῦσαν ἀτμόσφαιρα, γεμάτη κινδύνους κι ἀπειλὲς γιὰ τοὺς ἀντίπαλους. Οἱ βενιζελικοί, μιὰ καὶ ὁ στρατὸς τῆς Ἠπείρου δὲν προσχώρησε στὸ *Κίνημα,* προσπαθοῦσαν νὰ περάσουν τὴν κρίσιμη περίοδο μὲ ὅσο τὸ δυνατὸ λιγότερες ταλαιπωρίες, ἤξεραν πὼς βρίσκονταν στὸ ἔλεος τῶν ἀντιπάλων, χαμήλωσαν γενικὰ τοὺς τόνους τῆς πολεμικῆς τους, μερικοὶ ἐξαφανίστηκαν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ προσκήνιο. Μὲ κάποια χαιρεκακία ἔκρινε τὴ στάση τους ἡ *Ἤπειρος: Ἐτρύπωσαν εἰς τὰ καύκαλά των* -ἔγραφε- *καὶ ἐξάρωσαν ὅπως οἱ χελῶνες ἐκεῖνοι ποὺ ἤθελαν νὰ κάμουν καὶ εἰς τὰ Γιάννινα προνουντσιαμέντο. Διότι εἶδαν ὅτι ἔπαιζαν ἐν οὐ παικτοῖς καὶ ἐκινδύνευαν τὰ πολύτιμα κρανία, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχε κυοφορηθῆ τὸ ἀπαίσιον κίνημα...* Τὶς πρῶτες μέρες ἡ κεντρικὴ πλατεία ἐρήμωσε, τὸ

ὡραῖο φύλο, μάλιστα, εἶχε πάθει *ὁλικὴν ἔκλειψιν*. Σιγὰ-σιγὰ ξανάρχισε νὰ γεμίζει κόσμο, στὶς 8.30 ὅμως τὸ βράδυ ὅλοι ἔτρεχαν νὰ κλειστοῦν στὰ σπίτια τους. Ὡστόσο ὁ *Ταχυδρόμος* δὲ δίστασε, δέκα μέρες μετὰ τὸ *Κίνημα* νὰ κάνει ἀνοιχτὴ προτροπὴ στοὺς Ἠπειρῶτες νὰ προσχωρήσουν σ' αὐτό, γράφοντας: *Ἡ ἀδράνεια τὴν ὁποίαν ἐδίδαξαν οἱ ἐν Ἀθήναις, ἐκύλισε τὸ ἔθνος εἰς τὸν μαρασμόν. Ἂς ἀποτινάξωμε ἀπ' ἐπάνω μας τὴν φθοροποιὸν αὐτὴν νόσον [...] Ἂς σκεφθῇ ὁ Ἠπειρώτης τὴν συμφερωτέραν ὁδὸν καὶ ἂς τὴν ἀκολουθήσῃ. Ἂς μὴ λησμονήσῃ δὲ ὅτι ἐπὶ τῶν ἀδρανούντων τίθεται ἡ λευκὴ μαρμαρίνη πλάξ, ἐπὶ τῆς ὁποίας γράφεται ἁπλῶς ἕνα ἐπιτύμβιον.*

Στὶς 21 Σεπτεμβρίου κυκλοφόρησε καὶ ἡ νέα βενιζελικὴ ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, ἰδιοκτησίας Σπύρου Ντέτσικα καὶ μὲ διευθυντὴ τὸ Νικόλαο Ζωνίδη, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγινε λόγος. Ἡ κριτικὴ ποὺ ἀσκοῦσε ὁ νεαρὸς ἀρθρογράφος, γεμάτος θαυμασμὸ καὶ πίστη πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Βενιζέλου, ἀπέναντι στὸν ἀντιβενιζελισμὸ καὶ τὰ δημοσιογραφικά του ὄργανα καὶ προσωπικὰ ἐναντίον τοῦ Γ. Χατζῆ, ἦταν τόσο ἔντονη, ποὺ πολλὲς φορὲς ξεπερνοῦσε τὰ ἐπιτρεπτὰ ὅρια. Φαίνεται αὐτὴ ἡ συνεχής, ἡ χωρὶς φραγμούς, ἐπιθετικὴ πολιτική, ἔδωσε στὴν ἐφημερίδα τὸ προβάδισμα στὴν προτίμηση τοῦ φιλελεύθερου κόσμου. Ὁ Χατζῆς ἐπισήμανε τὸν κίνδυνο κι ἔστρεψε τὰ πυρά του πρὸς τὸ νέο ἐπικίνδυνο ἐχθρό, θέτοντας σὲ δεύτερη μοίρα τὶς διαφορές του μὲ τὸν *Ταχυδρόμο*.

Ὁ στρατὸς τῆς Ἠπείρου, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἀντιτάχθηκε στὸ *Κίνημα*. Τὸν διοικοῦσε ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ πιστοὺς βασιλικούς, ὁ στρατηγὸς Α. Παπούλας. (Τραγικὴ εἰρωνεία! Ὁ στρατηγὸς μαζὶ μὲ τὸν ὁμοιόβαθμό του Μιλτ. Κοιμήση, τουφεκίστηκαν ἀπὸ τοὺς ἀντιβενιζελικούς, μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματος τοῦ 1935 τοῦ Ε. Βενιζέλου! Ὁ Α. Παπούλας, μετὰ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφή, διαφοροποιήθηκε κι ἔγινε ἀπὸ τὰ σημαντικὰ στελέχη τῶν Φιλελευθέρων). Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὅπου βρισκόταν μὲ ἄδεια, γύρισε στὶς 17 Σεπτεμβρίου στὰ Γιάννινα κι ἀνέλαβε πάλι τὴ διοίκηση τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ. Στὶς 19, μὲ λίγους ἐπιτελεῖς, ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἄρτα, ἴσως γιὰ νὰ προλάβει ἐξέγερση τῆς ἐκεῖ φρουρᾶς, κάποιες φῆμες ἔλεγαν πὼς θὰ μεταφερόταν στὴν Ἄρτα ἡ ἕδρα τοῦ Σώματος. Πάντως ἡ φρουρὰ Ἰωαννίνων, μ' ἐξαίρεση λίγους ἀξιωματικούς, ποὺ ἔφυγαν κρυφὰ γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη τὴ νύχτα τῆς 15ης πρὸς τὴ 16η Σεπτεμβρίου, ἔμεινε πιστὴ στὸν Κωνσταντῖνο. Στὶς 18 τοῦ μήνα, ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί, *ἐκτὸς ἑνὸς γνωστοῦ εἰς ὅλους*, ὑπέγραψαν *πρωτόκολλον τιμῆς*, μὲ τὸ ὁποῖο δήλωναν πὼς μένουν πιστοὶ στὸν ὅρκο τους καὶ τὸ βασιλιά. Ὁ Χατζῆς βρῆκε εὐκαιρία νὰ πλέξει τὸν ὕμνο *τῆς γενναιοψύχου καὶ ἐντίμου* φρουρᾶς τῶν Ἰωαννίνων καὶ νὰ ἐξάρει τὸ πατριωτικὸ ἔργο της. Ἔγραφε: *Ἡ ἐνιαία, ὡς ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ ὁμόφωνος, ὡς μιᾶς ψυχῆς, πίστις της, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνδρική, ὡς στερεοῦ ἀδάμαντος, στάσις της, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ἠκούσθη περὶ κινημάτων καὶ ὅ,τι*

κακὰ ἐμηχανεύοντο μερικοὶ ἐνταῦθα -ἡ στάσις αὕτη τῆς φρουρᾶς καὶ ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, μετὰ τῶν ἐντιμοτάτων ἀξιωματικῶν της, δὲν ὑπῆρξεν ὑπηρεσία μόνον πρὸς τὴν συνόλην πατρίδα καὶ τὸν Ὑπέροχον Ἕλληνα Βασιλέα. Ἰδιαιτέρως διὰ τὴν πόλιν μας ὑπῆρξε καὶ ὑπηρεσία πρὸς αὐτήν. Διότι εἰς τὴν ὁμόφωνον -ἄνευ ἐξαιρέσεων- καὶ γρανιτώδη ταύτην ἀπόφασιν ἐτσακίστηκε τὸ στρίψιμον τοῦ μουστακιοῦ κάθε πολιτικοῦ κουτσαβάκη περιοδεύοντος πρὸς ἄγραν τύχης καὶ λαφυραγωγίαν. Καὶ συγχρόνως ἐσωριάστηκαν καὶ τὰ μεγαλουργὰ (!) σχέδια διαφόρων καφενοβείων, ἐπιπολαίων καὶ ἀσυνειδήτων, οἱ ὁποῖοι, μὲ κάμποσα τοιαῦτα στριμμένα μουστάκια, ἐστοχάσθηκαν ἴσως δυνατὴν μίαν ἐπανάστασιν.

Δὲν ἦταν, βέβαια, ἀκριβῶς ἔτσι τὰ πράγματα. Τὸ *ὁμόφωνον* τῶν ἀξιωματικῶν δὲν ἀποτελοῦσε σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις συνειδητὴ ἐπιλογὴ ὅσων ὑπέγραψαν τὸ πρωτόκολλο, ἀλλ' ἀποτέλεσμα πίεσης ποὺ ἀσκήθηκε ἀπὸ τοὺς φιλοβασιλικούς. Ἦταν ἀδύνατο σὲ μιὰ βενιζελικὴ Ἤπειρο νὰ μὴ βρίσκονται ἀξιωματικοὶ ἀντίθετοι μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ βασιλιᾶ, ὑπῆρχαν, ἀλλὰ δὲ μποροῦσαν νὰ φύγουν γιατὶ τοὺς παρακολουθοῦσαν στενά, ἢ τοὺς μετέθεταν σ' ἄλλες μονάδες. *...Δὲν λέγω ὅτι δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἡμέτεροι,* -ἔγραφε βενιζελικὸς ἀπὸ τὰ Γιάννινα πρὸς τὸ Δαγκλῆ στὴ Θεσσαλονίκη- *ἀλλ' οὗτοι ἀπομακρύνονται ἐπιμελῶς ἐντεῦθεν καὶ διασκορπίζονται.* Ἀπὸ ἄλλη ἐπιστολὴ βενιζελικοῦ ἀξιωματικοῦ, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, πρὸς τὸ Δαγκλῆ, ἀποκαλύπτεται ἡ πίεση ποὺ ἀσκοῦσαν οἱ προϊστάμενοι τῶν ἀξιωματικῶν γιὰ τὴν ὑπογραφὴ πρωτοκόλλων ἀφοσιώσεως, συνοδευόμενη ἀπὸ ἀπειλές. Κατὰ τὴν ὁμολογία, πάντως, τῶν ἴδιων τῶν βενιζελικῶν, *ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν ἀξιωματικῶν* (τῆς φρουρᾶς Ἰωαννίνων) *μένει πιστὴ* (στὸ βασιλιά). Τὸ ὅτι οἱ βενιζελικοὶ τρομοκρατήθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους, χωρίστηκαν σὲ στρατόπεδα κι ἀδρανοποιήθηκαν, δὲν ἀποτελεῖ διαπίστωση μόνο τῆς *Ἠπείρου,* ἀλλὰ καὶ τῶν ἴδιων, ὅπως ἀποκαλύπτεται ἀπὸ περιεχόμενο ἐπιστολῶν τους πρὸς τὸ Δαγκλῆ: *Ἐδῶ* (στὰ Γιάννινα) *οἱ φίλοι μας τοῦ κόμματος οὐδεμίαν ὑπηρεσίαν προσφέρουν εἰς τὸν ἀγῶνα μας· καὶ τοῦτο διότι δὲν τοὺς ἀφήνουν τὰ ἀτομικὰ των μίση... ὅλοι οἱ φίλοι μας ἀδιαφοροῦν τελείως* (γράμμα λοχαγοῦ Δεπάστα 3-11-1916). Προθυμία γιὰ προσχώρηση στὸ κίνημα ἔδειχναν στὰ Γιάννινα διοικητικοί, δικαστικοὶ καὶ τηλεγραφικοὶ ὑπάλληλοι, ἀκόμα κι ὁ πρόεδρος τῶν πρωτοδικῶν Ἰωαννίνων Α. Λυμπερόπουλος. Ὅλοι ἤθελαν νὰ φύγουν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, γιατὶ *καταδιώκονται ἀμειλίκτως,* ἔγραφε ὁ τέως βουλευτὴς Δ. Κίγκος. Στὰ μέσα Σεπτεμβρίου αὐστριακὸ ἀεροπλάνο ἐμφανίστηκε πάνω ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ κατόπτευσε τὴν περιοχή. Λίγες μέρες πρίν, ἄλλο ἀεροπλάνο διέσχισε τὸν ἐναέριο χῶρο πάνω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, τὸ Ζαγόρι καὶ τὸ Πωγώνι καὶ χάθηκε πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ Ἀργυροκάστρου. Οἱ Αὐστριακοὶ παρακολουθοῦσαν τοὺς Ἰταλοὺς στὶς κινήσεις ποὺ ἑτοιμάζονταν νὰ κάνουν.

Οἱ Ἰταλοὶ κατάφεραν τὸ μεγάλο χτύπημα στὴ Βόρειο Ἤπειρο, μὲ τὴν κατάληψη, στὶς 19 Σεπτεμβρίου, τοῦ Ἀργυροκάστρου, τῶν Ἁγίων Σαράντα καὶ τοῦ Δελβίνου, ἀποκαλύπτοντας ἔτσι καὶ τὶς ἀπώτερες βλέψεις τους. Ὁ Χατζῆς, ποὺ ἔβλεπε νὰ ἐπαληθεύονται οἱ φόβοι του, ἀρθρογραφοῦσε καθημερινὰ καὶ καταδίκαζε μὲ σκληρὰ λόγια τὴ δολιότητα τῶν Ἰταλῶν, τὰ ἰμπεριαλιστικά τους σχέδια, τὴν Entente, ποὺ ἀνεχόταν καὶ ἐπιδοκίμαζε τὴν ἰταλικὴ προκλητικότητα, ἀλλὰ καὶ τοὺς βενιζελικοὺς ποὺ ἔμειναν ἀδιάφοροι στὴν ὑποδούλωση τῆς Β. Ἠπείρου: *Οἱ Ἰταλοὶ -ἔγραφε- καταλαμβάνουν τὴν Ἤπειρον ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας!.. (Καὶ) μερικοὶ Γιαννιῶτες ἔχουν τὴν κυνικὴν πώρωσιν νὰ περιφέρωσιν ἀναφορὰς εἰς Ἰωάννινα, ὑμνοῦντες τὸν Βενιζέλον καὶ θρηνοῦντες τὴν τύχην τῆς Μακεδονίας, ὅταν ἡ ἰδική των πατρίς, εἰς τὰ πρόθυρα τῶν σπιτιῶν τους, κατακτᾶται ὡς ἔρημος ἀφρικανικὴ ἀκτή... Ὦ φρίκη, ὦ αἶσχος, ὦ ἀτίμωσις καὶ πώρωσις στιγμῶν καὶ καιρῶν, αἰσθημάτων καὶ ἀνθρώπων!..* Δὲν εἶχε δίκιο ὁ Χατζῆς στὶς κρίσεις του γιὰ ὅλους τοὺς βενιζελικούς, παρασύρθηκε ἀπὸ κομματικὸ πάθος. Πολλοὶ ἀπ' αὐτούς, τὴν ἄποψή τους ἐξέφραζαν τὰ στελέχη, ἀνησυχοῦσαν, ὅπως κι ὁ Χατζῆς, γιὰ τὴν τύχη τῆς Β. Ἠπείρου καὶ τὶς προθέσεις τῶν Ἰταλῶν. Ὁ Δωδώνης Πανάρετος, πρῶτα, ὑποψήφιος τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Ἰωαννίνων, ποὺ ἤλπιζε νὰ τὸν καταλάβει μὲ τὴ βοήθεια τῶν βενιζελικῶν, ἔγραφε στὸ Δαγκλῆ τὴ μέρα ποὺ οἱ Ἰταλοὶ ἔμπαιναν στὴ Β. Ἤπειρο: *Μετὰ μεγάλης λύπης φέρω εἰς γνῶσιν ὑμῶν τὴν ἐχθρικὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον πολιτείαν τῶν καταλαβόντων τὴν Β. Ἤπειρον Ἰταλῶν, οἵτινες φαίνεται ὅτι σκοπὸν καὶ πρόγραμμα ἔχουσι τὴν ἀποσύνθεσιν καὶ διάλυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἵνα ἄνευ ἀντιδράσεως στερεωθῶσιν εἰς τὰ καταληφθέντα μέρη.* Λίγες μέρες ἀργότερα ὁ Ν. Βλαχλείδης, πρώην βουλευτὴς Ἰωαννίνων, στὶς 31-5-1915, ὑπογράμμιζε σὲ γράμμα του πρὸς τὸ στρατηγό: *Ἡ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν κατάληψις τῆς Βορείας Ἠπείρου ἔσχεν ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν ἐπὶ τῶν πνευμάτων τοῦ λαοῦ, θεωρηθεῖσα ὡς ὁριστικὴ καὶ ὡς γενομένη τῇ συναινέσει τῆς Ἀντάντ, ἥτις, ἕνεκα τοῦ γεγονότος τούτου, συνδυαζομένου καὶ μὲ τὴν ἀπέλασιν ὅλων τῶν ἀρχῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ μητροπολίτου, κατὰ τρόπον ἥκιστα εὐπρεπῆ, ἤρχισε νὰ χάνῃ τὰς συμπαθείας της ἐνταῦθα... Νομίζω ὅτι καὶ τὸ ζήτημα τὸ Ἠπειρωτικὸν θὰ ἐσώζετο καὶ τὸ κίνημα τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων θὰ ἐνισχύετο ἐν Ἠπείρῳ, ἐὰν κατορθοῦτο νὰ ἀποσταλῇ ἔστω καὶ ἐλάχιστος ἀριθμὸς Ἀγγλογάλλων στρατιωτῶν ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ, ὅπως ἡ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν κατάληψις αὐτῆς λάβῃ τὸν χαρακτῆρα κατοχῆς μικτῆς...*

Οἱ Ἰταλοί! Τὸ ἔγραψα καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω, αὐτοὶ ποὺ τοὺς κυβερνοῦν, εἴτε φασίστες εἶναι, εἴτε δημοκρατικοί, εἴτε ἄνθρωποι τοῦ Πάπα, ποτὲ δὲ θέλησαν νὰ σταθοῦν στὸ πλευρὸ τῆς Ἑλλάδας στὶς δύσκολες στιγμές της, πάντοτε τὴν ἀντιμετώπισαν ἐχθρικά, πάντοτε πολέμησαν τὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις της. Μαζὶ μὲ τοὺς Αὐστριακοὺς ἀπέσπασαν τὴ Βόρειο

Ἤπειρο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἔδωσαν στὴν Ἀλβανία, πρόχειρη πάντοτε λεία γιὰ τὴ βουλιμία τους καὶ τότε καὶ σήμερα, ὕστερα ἀπὸ 80 περίπου χρόνια· αὐτοὶ ἐμφανίζονταν, τάχα, ὡς ὑποστηρικτὲς τοῦ θρόνου γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸ Βενιζέλο, αὐτοὶ ὑποκινοῦσαν σὲ λιποταξίες τοὺς στρατευόμενους, μετὰ τὸ *Κίνημα*, στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ νὰ μὴν ἀποκτήσει ἡ Ἑλλάδα ἀξιόμαχο στρατὸ καὶ διεκδικήσει τὰ δίκαιά της, αὐτοὶ ὑποκινοῦσαν ἀργότερα στὴ Σμύρνη, ὅταν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε ἀποβιβαστεῖ ἐκεῖ, τοὺς Τούρκους σ' ἐξεγέρσεις, αὐτοὶ βοηθοῦσαν τὸν Κεμάλ, δὲν ἄφησαν ποτὲ νὰ σηκώσει κεφάλι ἡ Ἑλλάδα, μοναδικός τους σκοπὸς νὰ τὴν ταπεινώσουν, νὰ τὴν κουτσουρέψουν, νὰ ψαλλιδίσουν τὰ φτερά της...

Τὴν ὥρα ποὺ καταλάμβαναν, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1916, τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ τὰ ἄλλα Βορειοηπειρωτικὰ κέντρα, ὁ πολὺς Μποσδάρι, πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας στὴν Ἀθήνα, βεβαίωνε πὼς *αἱ τελευταῖαι κατοχαὶ τῆς Ἠπείρου, ὡς καὶ αἱ προγενέστεραι τοιαῦται, ἔχουσιν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τῶν Ἠπειρωτικῶν συνόρων ἐκ τῶν λαθρεμπορίου καὶ τῆς βουλγαροαυστριακῆς ὑπηρεσίας κατασκοπείας* κι ἀκόμα πὼς *αἱ κατοχαὶ οὐδόλως διεθνῶς μεταβάλλουσι τὸ καθεστὼς τῆς Β. Ἠπείρου, τὸ προκῦψαν ἐκ τῶν διεθνῶν συνθηκῶν...* Ψέμματα. Τὴν ἴδια ὥρα ποὺ ὁ Μποσδάρι ἔκανε τὶς δηλώσεις, γιὰ νὰ ρίξει στάχτη στὰ μάτια τῶν ἄλλων ἑταίρων τῆς Entente, ὁ ἰταλὸς συνταγματάρχης Ρόσσι, ποὺ κατέλαβε τὸ Ἀργυρόκαστρο, μιλοῦσε στοὺς ἀλβανίζοντες πρόκριτους ποὺ τὸν καλωσόρισαν, *σὰν καλὸς νοικοκύρης ποὺ σκεπτόταν γιὰ τὸ νοικοκύρεμα τοῦ σπιτιοῦ του γιὰ πάντα, μὴ ἀφήνοντας καμιὰ ἀμφιβολία γιαυτό* κι ἔδιωχνε, μὲ τὸ χειρότερο τρόπο, τὸ γέροντα μητροπολίτη Δρυϊνουπόλεως Βασίλειο Παπαχρήστου, τὸ νομάρχη, τὸν εἰσαγγελέα, κι ἄλλους ὑπαλλήλους, τοποθετώντας στὴ θέση τους Ἀλβανούς.

Φυσικὰ οἱ Ἰταλοὶ δὲ σταμάτησαν στὸ Ἀργυρόκαστρο. Ἄρχισαν τὴν ἀργή, ἀλλὰ σταθερὴ κίνησή τους πρὸς τὴ νότια Ἤπειρο. Σὲ λίγο θὰ ἐπεκτείνονταν στὸ Λεσκοβίκι καὶ τὴν Πρεμετή, σὲ ὁρισμένα σημεῖα εἶχαν παραβιάσει καὶ τὰ ἑλληνικὰ σύνορα. Ἡ ἀντίδραση τῶν Γιαννιωτῶν -μὲ τὶς ἐξαιρέσεις της πάντοτε, κυρίως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν βενιζελικῶν, ποὺ πίστευαν πὼς οἱ Ἰταλοὶ θὰ μποροῦσαν νὰ φύγουν, ἂν ἡ Ἤπειρος προσχωροῦσε στὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης- ἦταν ἔντονη. Δὲν εἶχαν καμιὰ ἐμπιστοσύνη στοὺς Ἰταλούς, γιαυτὸ δῆμος, ἐπιστημονικὰ σωματεῖα, συντεχνίες ξεσηκώθηκαν καὶ ἔστειλαν παντοῦ στὸ βασιλιά, στὴν κυβέρνηση, στοὺς πρεσβευτὲς τῆς Entente καὶ τῶν οὐδετέρων, τηλεγραφήματα ἔντονης διαμαρτυρίας γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Β. Ἠπείρου ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς, ἀξιώνοντας τὴν ἄμεση ἀποχώρησή τους ἀπὸ τὰ μέρη ποὺ κατέλαβαν. *Ὁ λαὸς τῶν Ἰωαννίνων*, ἀναφερόταν στὸ ψήφισμα τοῦ δημάρχου Γ. Ἰωαννίδη καὶ τῶν μελῶν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, *ρηγνύων κραυγὴν ὀδύνης*, παρακαλοῦσε τὶς Προστάτιδες Δυνάμεις νὰ ἐπανορθώσουν τὴν κατάφωρον ἀδικίαν... Ποιὸς τοὺς ἄκουγε; Οἱ λογοκριτὲς ποὺ εἶχαν ἐγκαταστήσει οἱ

Σύμμαχοι στὸ τηλεγραφεῖο πρῶτα καὶ ὕστερα στὰ ταχυδρομεῖα, μὲ δυσκολία ἄφηναν νὰ φεύγουν τὰ τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας, τὸ ψήφισμα μάλιστα τῶν συντεχνιῶν δὲν ἐπέτρεψαν νὰ μεταβιβαστεῖ στοὺς ἀποδέκτες τους. Ἐντονώτατη ἦταν καὶ ἡ διαμαρτυρία τοῦ δικηγορικοῦ σώματος (συλλόγου) τῶν Γιαννίνων ποὺ διέβλεπε στὴν προέλαση τῶν Ἰταλῶν προθέσεις κατάκτησης καὶ κίνδυνο διάσπασης *τῆς ἀδιαιρέτου ὑποστάσεως τῆς ἑλληνικωτάτης Ἠπείρου.* Τὸ ψήφισμα διαμαρτυρίας ὑπέγραφαν οἱ δικηγόροι: Νέστωρ Γεωργίτσης, Γεώργιος Δ. Τζαβέλλας, Κωνσταντῖνος Κατσαδήμας, Ἀλέξιος Α. Μέξης, Χριστόδουλος Ἀναγνωστόπουλος, Ἰωάννης Κυπριώτης, Σωτήριος Συρμακέσης, Σπυρίδων Γκάνιος, Κωνσταντῖνος Ρώιμπας, Χρυσόστομος Λογοθέτης, Γεώργιος Βλαχλείδης, Νικόλαος Βλαχλείδης, Γεώργιος Τζέτζος, Ἐλευθ. Γύρας, Γεώργιος Δ. Σακκᾶς, Ἰωάννης Τόττης, Ἀθανάσιος Στούπης, Δ. Ἀναγνωστόπουλος, Κωνσταντῖνος Λιούμας, Παντελῆς Στεργιάτος, Λέανδρος Μίσσιος, Γ. Σιάμος, Δημήτριος Δασουκίδης, Κωνσταντῖνος Παπαγεωργίου, Γεώργιος Μπάρδας, Περικλῆς Γεωργίτσης. Ἀνάμεσά τους ἦταν ἀρκετοὶ βενιζελικοί, κάποιοι ὅμως, ὅπως ὁ Γ. Κιαγιᾶς, ἔλειπαν. Ἡ κομματικὴ ἀντίθεση στεκόταν ἐμπόδιο γιὰ τὴν πλήρη συναδέλφωση τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων ἀπέναντι σ' ἕνα τόσο καίριας σημασίας θέμα. Ἀκόμα κι ὁ τύπος δὲν ἔλεγε νὰ σταματήσει τὶς κομματικὲς κραυγὲς καὶ ν' ἀντιμετωπίσει μὲ ψυχραιμία τὴν κατάσταση. Ὁ Γ. Χατζῆς μὲ τὴν *Ἤπειρο* ἀγωνιζόταν ἀπεγνωσμένα νὰ ἑνώσει τὰ διεστῶτα σὲ μιὰ κοινὴ προσπάθεια, πέραν ἀπὸ κομματικὲς δεσμεύσεις, γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ τόπος. Σὲ ἄρθρο του (28-9-1916) ὑποδείκνυε τὴν ἀνάγκη συγκρότησης γιαννιώτικου συνεδρίου, ὅπως παλιότερα συγκροτοῦνταν τὰ *Πανηπειρωτικά*, γιὰ νὰ πάρει ἀποφάσεις: *Καλοῦμεν* -ἔγραφε- *τοὺς φυγοπονοῦντας σήμερον καὶ λιποτακτοῦντας ἐκ τῶν Ἠπειρωτικῶν ἐπάλξεων, ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης ἀντιλήψεως ἐκτὸς τῆς Πανηπειρωτικῆς τῆς μιᾶς καὶ ἑνιαίας καὶ ἀδιαιρέτου Ἠπείρου* (οἱ ὑπογραμμίσεις τοῦ κειμένου) *-καλοῦμεν αὐτοὺς εἰς συνέδριον Ἰωαννιτικόν... Ἕνας συγκεντρωμένος, ὁμοιογενής, ὁμονοῶν Ἠπειρωτικὸς φακός, εἰς μίαν κοινήν, ἑνιαίαν Ἠπειρωτικὴν σύσκεψιν, θὰ ἴδῃ τὸ ζήτημα διαυγέστερον ἢ ὅπως φαίνεται εἰς τὰ καφενεῖα. Ὑψώνομεν καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην φωνὴν ἐντεῦθεν, αἰσθανόμενοι ἱερὰν ἐπιταγὴν νὰ πράξωμεν τοῦτο. Ἂν εἶναι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ζωννυόμεθα τὴν τρίχινον τῶν ἐρημιτῶν ζώνην καὶ ἡμεῖς, βυθίζομεν τὴν ψυχήν μας εἰς τὴν θλῖψιν μιᾶς ἱερεμιάδος σιωπηλῆς καὶ κλαίομεν ἐπὶ τῶν κήπων τῆς φιλτάτης ταύτης γῆς καὶ τὴν χώραν καὶ τοὺς ἀνθρώπους της...* Δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ὁ Χατζῆς ζώνονταν τὸν τρίχινο σάκο τῶν ἀσκητῶν καὶ κατέφυγε στὴν ἔρημο, γιὰ νὰ ἐκτοξεύσει ἀπ' ἐκεῖ τὶς ἀρές του ἐναντίον ὅσων δὲν συγκινοῦνταν ἀπὸ τὸ δράμα τῆς Ἠπείρου. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως ὁ λόγος του ἀπέπνεε ἔσχατη ἀπελπισία. Ἔβλεπε πὼς δὲν ἔβρισκε τὴν ἀνταπόκριση ποὺ ἐπέβαλλαν οἱ στιγμές, ὁ

κομματισμὸς εἶχε διαβρώσει ὡς τὸ μεδούλι τὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων, τὰ ἐθνικὰ ἀντανακλαστικὰ εἶχαν ἀμβλυνθεῖ, εἶχε κι ὁ ἴδιος μολυνθεῖ, ἀλλὰ δὲν εἶχε συνειδητοποιήσει τὴν ἔκταση τῆς μόλυνσης. Στὸ μεταξὺ ὁ βενιζελικὸς *Ταχυδρόμος* ἀναφερόμενος στὴν κατάληψη τῆς Β. Ἠπείρου ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς, ἔγραφε, χωρὶς νὰ ὑπολογίζει τὸν ἀντίκτυπο: *Οἱ Ἰταλοὶ ἐπευφημοῦνται ἐνθουσιωδῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν μερῶν, ἅτινα καταλαμβάνουν... Αἴσχος ἀληθινό,* διαμαρτυρόταν ὁ Χατζῆς, ὄχι γιὰ τὸ *μισθωτὸ* ποὺ γράφει στὸν *Ταχυδρόμο,* ἀλλὰ γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν δυὸ ἰδιοκτητῶν τῆς ἐφημερίδας, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν δυὸ ἔντιμα Ἠπειρωτικὰ σπίτια, νὰ καταχωροῦν τέτοια δημοσιεύματα, *ἐναντίον τοῦ κοινοῦ αἰσθήματος, ἐναντίον τῆς κοινῆς θλίψεως καὶ τοῦ κοινοῦ Ἠπειρωτικοῦ κινδύνου.* Μὲ τὶ ἐνθουσιασμὸ γίνονταν δεκτοὶ οἱ Ἰταλοὶ στὴ Β. Ἤπειρο, ἔδειχναν οἱ διωγμοὶ τῶν Ἑλλήνων, ὕστερα ἀπὸ καταγγελίες τῶν Ἀλβανῶν, κυρίως, δσων εἶχαν πολεμήσει στὸν *Ἠπειρωτικὸ ἀγώνα,* ἀρκετοὶ ὑποχρεώθηκαν πάλι νὰ πάρουν τὰ ὅπλα, ὅπως στὴ Χιμάρα, ν' ἀντισταθοῦν, στὰ πεδινὰ μέρη οἱ ἀγάδες ἄρχισαν πάλι νὰ καταδυναστεύουν καὶ νὰ ληστεύουν τὸν πληθυσμό, νέο κύμα προσφύγων κατέβαινε πρὸς τὰ Γιάννινα. Ὁ *Ταχυδρόμος* εἶχε καὶ τὴν ἀτυχὴ ἔμπνευση νὰ δημοσιεύσει, χωρίς, κατὰ τὴν *Ἤπειρο* νὰ σχολιάσει, τὸν ἀνθελληνικότατο λόγο τοῦ μουφτῆ Ἀργυροκάστρου Τζελὰλ ἐφέντη, τὸν ἐκφώνησε κατὰ τὴν εἴσοδο τῶν Ἰταλῶν στὴν πόλη. Ὁ Χρηστοβασίλης, μέσω τῆς *Ἠπείρου,* ἔδινε ἐξηγήσεις γιαυτὴ τὴ στάση τοῦ θεωρούμενου ὡς συνετοῦ μουφτῆ, τὸν εἶχε γνωρίσει κατὰ τὴν ἐκεῖ ὑπηρεσία του στὴν κυβέρνηση της *Αὐτονόμου Ἠπείρου. Τὸν εἶχα ἐκτιμήσει* -σημείωνε- *ὡς ἄνθρωπο νουνεχῆ, εἰλικρινῆ, ἔξυπνο κι ὄχι ἀγνώμονα πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν βασιλιᾶ Κωνσταντῖνο. Ἔχω στὸ ἀρχεῖο μου* - πρόσθετε- *πολλὰ εὐχαριστήρια ποὺ ἐκφράζουν τὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ ἴδιου καὶ τῶν ὁμοθρήσκων του πρὸς τὸ ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ τὴν ἑλληνικὴ διοίκηση.* Ὁ Χρηστοβασίλης δὲν πίστευε πὼς τὶς χυδαῖες ὕβρεις, ποὺ ἐξεστόμισε ἐναντίον τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὶς εἶχε γράψει ὁ Τζελὰλ ἐφέντης, ἀλλὰ *ὁ κατ' εὐφημισμὸν Γενικὸς διοικητὴς τῆς Β. Ἠπείρου ἰταλὸς Γκαλλιάνη* καὶ τὶς ἔδωσε στὸ μουφτὴ νὰ τὶς ἀπαγγείλει. *Κι ὅπως λέμε ἡμεῖς* -κατέληγε ὁ Χρηστοβασίλης- *παππᾶς δεμένος γράφει καὶ ξεγράφει, ἔτσι παραστατικά, αὐτὴ τὴ λαϊκὴ ἔκφραση μποροῦμε νὰ τὴ μεταφράσουμε ὡς: «Μουφτῆς ἰταλοκρατούμενος λέγει ὅ,τι θέλει ὁ κ. Γκαλλιάνης.* Πάντως ὁ *Ταχυδρόμος* δημοσιεύοντας τὸ λόγο τοῦ μουφτῆ πρόσθετε: *Τὴν προσφώνησιν αὐτὴν ἂς τὴν ἀναγνώσουν οἱ φίλοι τοῦ Γούναρη καὶ τοῦ Σκουλούδη καὶ ἂς τὴν ἐνθυμοῦνται, προέρχεται ἀπὸ στενὸν φίλον τους.* Ἦταν ἕνα εἶδος σχολιασμοῦ ποὺ ὑποχρέωσε τὸ Χρηστοβασίλη νὰ δώσει ἀπάντηση.

Ὁ κινηματογράφος *Ἔδισσων* ξανάρχισε τὴ λειτουργία του, ἐκτενεῖς περιλήψεις τῶν ἔργων ποὺ ἔπαιζε δημοσιεύονταν στὶς ἐφημερίδες.- Οἱ δυὸ Γερμανίδες τραγουδίστριες συγκέντρωναν στὸν *Ἀβέρωφ* πολὺ κόσμο, παρόλο ποὺ τὰ τραγούδια καὶ ἡ μουσικὴ ἦταν ξένα. Εἶχε καὶ τὶς πολιτικὲς ἐπιπτώσεις τὸ τραγούδι τῶν δυὸ Γερμα-

νίδων. *Τὰ δύο αὐτὰ ἀθῶα ἀηδόνια γίνονται αἰτία ἐκδηλώσεως φιλογερμανισμοῦ.*- Ἡ λογοκρισία, ποὺ ἐγκαταστάθηκε ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριο στὸ τηλεγραφεῖο, ἀνατέθηκε στὸ ἰταλικὸ προξενεῖο τῶν Γιαννίνων. Οἱ λογοκριτὲς ἦταν πέντε: 2 Ἰταλοί, 1 Γάλλος, 1 Ἄγγλος καὶ 1 Ρουμάνος. Ἡ *Ἤπειρος* σημείωνε πὼς λογοκριτὲς ἦταν οἱ: Σταματιάδης, Μοδιάνο, ὁ ἰταλὸς πρόξενος, ὁ ρουμανοδάσκαλος Καραφόλης κι ὁ *βενιζελόπληκτος* Μαρτινάκης.- Ἀπὸ τὶς 26 ἄρχισαν οἱ γιορτὲς τῆς *Σκηνοπηγίας* τῶν Ἰσραηλιτῶν. Τὰ ἑβραϊκὰ μαγαζιὰ ἔμειναν κλειστὰ 7 μέρες.- Στὶς 25 τοῦ μῆνα ἔγιναν οἱ γάμοι τοῦ στρατιωτικοῦ γιατροῦ Γεωργίου Δευτεραίου, λοχαγοῦ, μὲ τὴ Μερόπη Σούρλα, κόρη τοῦ δικηγόρου Κ. Σούρλα.- Τὸ ψωμὶ ποὺ ἔβγαζαν οἱ φοῦρνοι τῶν Γιαννίνων ἦταν φτηνότερο, ἀλλὰ πικρό. Φαίνεται πὼς αἰτία ἦταν τὰ ἄλευρα ποὺ ἤρθαν ἀπὸ τὴν Πρέβεζα κι εἶχαν πικρίνει. *Τί συμβαίνει;* διερωτώνταν οἱ δημοσιογράφοι; *Εἶναι μαῦρα καὶ πικρὰ τὰ ἄλευρα ποὺ ἤρθαν ἢ καταχωνιάστηκαν στὰ ὑπόγεια τῶν ἐπιτηδείων καὶ βγῆκαν ἀπὸ ἐκεῖ, γιὰ νὰ γίνουν ψωμί, ὅλα τὰ παλιά, τὰ βρώμικα, τὰ σάπια;*

Γιὰ τὸ ποιὰ ἦταν ἡ θέση τῶν βασικῶν στελεχῶν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων στὰ Γιάννινα ἀπέναντι στὸ *Κίνημα* καὶ τὸ θέμα τῆς Βορείου Ἠπείρου, τὸ *Ἀρχεῖο Δαγκλῆ* προσφέρει ὁρισμένα στοιχεῖα. Μᾶλλον ἐπιφυλακτικοὶ κι ἀνήσυχοι ἐμφανίζονταν οἱ Γιαννιῶτες Φιλελεύθεροι, κρίνει ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἔκδοσης τοῦ *Ἀρχείου*. Φαίνεται πὼς ἔγινε κάποια σύσκεψη, σὲ ἀνταπόκριση τοῦ ἄρθρου τοῦ Χατζῆ γιὰ ἕνα γιαννιώτικο συνέδριο, ἀνάμεσα στοὺς ἐκπρόσωπους τῶν δυὸ παρατάξεων. Ὁ Δ. Κίγκος, σὲ γράμμα του πρὸς τὸ Δαγκλῆ (29-9-16), μιλάει γιὰ σύσκεψη τῶν βενιζελικῶν, ποὺ προηγήθηκε ἀπὸ τὴ συνάντηση μὲ τοὺς πολιτικοὺς ἀντιπάλους τους. Ὅταν ὅμως οἱ βασιλικοὶ πληροφορήθηκαν τὴ συγκέντρωση νόμισαν ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπαναστατικὴ κίνηση. Ἔστησαν, λοιπόν, στὶς ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου τηλεβόα, ἐνῶ ὁμάδες ἀξιωματικῶν περιέτρεχαν τὴν πόλη μὲ τὰ πιστόλια στὰ χέρια. Στὴ δική του ἐπιστολὴ (30-9-1916), ὁ Ν. Βλαχλείδης κάνει λόγο γιὰ διάσταση ἀπόψεων, ποὺ ἐκδηλώθηκαν στὴν πραγματοποιηθεῖσα κοινὴ σύσκεψη. *Αἱ γνῶμαι διῃρέθησαν*, ἀναφέρει. *Ἡμεῖς ἐπροτείναμεν τὴν προσχώρησιν ἁπάσης τῆς Ἠπείρου εἰς τὸ Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης, ἐκφράσαντες τὴν πεποίθησιν ὅτι μόνον οὕτω δύναται νὰ σωθῇ τὸ Ἠπειρωτικὸν ζήτημα. Ἐκ τῶν ἀντιθέτων τινὲς ἐπρότειναν ν' ἀναλάβωμεν ἰδίαις δυνάμεσι τὴν ἄμυναν τῆς Ἠπείρου* (τέτοιες περίπου ἦταν καὶ οἱ ἀπόψεις τοῦ Χατζῆ), *ἄλλοι δὲ ν' ἀναθέσωμεν τὴν σωτηρίαν τῆς Ἠπείρου εἰς τὸν Βασιλέα. Ἕνεκα τῶν διαφορῶν τούτων διελύθημεν, χωρὶς νὰ καταλήξωμεν εἰς ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα.*

Ἡ κατάσταση στὴ Β. Ἤπειρο, στὸ μεταξύ, χειροτέρευε. Οἱ Ἰταλοὶ ἐγκαθιστοῦσαν παντοῦ ἀλβανικὲς ἀρχὲς καὶ συμπεριφέρονταν βάναυσα στὸν ἑλληνικὸ πληθυσμό, ἰδιαίτερα στὶς περιπτώσεις ποὺ ὑποψιάζονταν δημιουργία ἀντάρτικου. Μερικὰ στελέχη τῶν βενιζελικῶν ἔδειχναν εὐμενὴ διάθεση ἀπέναντι στοὺς Ἰταλούς, πιστεύοντας πὼς ἐνεργοῦσαν ἐξ ὀνόματος τῶν Συμμάχων, βοηθοῦσαν ἔτσι καὶ τὸ κόμμα τους. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀλβανίζοντες κύκλοι τῆς Β. Ἠπείρου ἐμφανίζονταν ὡς Ἀντατικοί, ἐξυπηρετοῦνταν τὰ σχέδιά τους μὲ τὴν ἰταλικὴ κατάληψη. Ἔτσι, ὁ ἐκδότης τῆς βενιζελικῆς ἐφημερίδας *Ἠπειρωτικὴ Ἄμυνα* τοῦ Ἀργυροκάστρου Ντί-

λιος, δὲ δίσταζε νὰ ὑμνεῖ τὸν ἰταλὸ ἐκπρόσωπο γιὰ τὸν ἐπισιτισμὸ τῆς περιοχῆς Γκαλλιάνι, ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς κατάληψης, πιστεύοντας ὅτι στὸ πρόσωπό του ἔβλεπε ἕνα ἐκπρόσωπο τῆς Entente· στὴν πραγματικότητα ἐξυμνοῦσε ἕναν ἀνθέλληνα. Τὶς κρίσεις του ἀναδημοσίευε ἡ *Ἤπειρος*, εἶχαν ἀντίκτυπο στὸν πληθυσμό, παρὰ τὶς ὑπερβολὲς τοῦ Χατζῆ ποὺ ἐπαναλάμβανε πὼς *ὁ Βενιζελισμὸς εἶναι μάσκα ἄτιμος καὶ ὕπουλος εἰς τὴν Β. Ἤπειρον*. Κάποιος Β. Κ. Ντέλιος, δικηγόρος, πρέπει νὰ εἶχε σχέση μὲ τὸν ἐκδότη τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἄμυνας*, λίγες ἑβδομάδες πρὶν οἱ Ἰταλοὶ καταλάβουν τὸ Ἀργυρόκαστρο, γράφοντας πρὸς τὸ Δαγκλῆ καὶ διεκτραγωδώντας τὴν ἀξιοθρήνητη κατάσταση, στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ περιοχή, ἀνέτοιμη κι ἀνοργάνωτη ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Ἰταλούς, ὡς σοβαρότερο θέμα θεωροῦσε τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ μητροπολίτη Βασιλείου καὶ τὴν ἀντικατάστασή του μ' ἐπίτροπο, γιατὶ -ἔλεγε- ὁ μητροπολίτης *εἶχε χρεωκοπήσει παρὰ τῷ ποιμνίῳ του καὶ εὑρίσκετο εἰς ἀδιάλλακτον ἀντίθεσιν πρὸς τὸ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον, ὡς ἐκ τῆς ἐξωφρενικῆς συμπεριφορᾶς του ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν μερῶν μας καὶ δὴ τῆς Αὐτονόμου*. Ὅλες, ὅμως, οἱ πληροφορίες καὶ κρίσεις συμπίπτουν στὸ ὅτι ὁ Βασίλειος στάθηκε ἄξιος ποιμενάρχης στὴν ἐπαρχία Δρυϊνουπόλεως, κι ἀγωνίστηκε σθεναρὰ γιὰ τὴν ἑνιαία κι ἀδιαίρετη Ἤπειρο· ὅταν αὐτὸ δὲν ἔγινε δυνατό, ἔδωσε ὅλες τὶς δυνάμεις του γιὰ νὰ πετύχει τὸ κίνημα γιὰ τὴν *Αὐτονομία*. Ἦταν φυσικὸ νάρθει σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς Ἀλβανούς, ἀπὸ νωρὶς ζητοῦσαν τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, τὸ πέτυχαν μὲ τὴν κατάληψη τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς· τὸν πρῶτο ποὺ ἔδιωξαν ἦταν ὁ μητροπολίτης, ὅπως εὐχόταν ὁ Β. Ντέλιος, ποὺ ζητοῦσε ἀκόμα ἀπὸ τὸ Δαγκλῆ νὰ ἐνισχύσει χρηματικὰ τὴν *Ἠπειρωτικὴ Ἄμυνα* γιὰ νὰ συνεχιστεῖ ἡ ἔκδοσή της καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ κατοχή, μὲ τὸ ἐπιχείρημα πὼς θὰ ἐξακολουθοῦσε *νὰ ἀμύνεται τῆς ἐθνικότητος τοῦ τόπου*. Θεωροῦσε ἀναγκαία τὴν ὕπαρξη ἑλληνικῆς ἐφημερίδας στὰ ἰταλοκρατούμενα ἐδάφη, γιατὶ ὁ τόπος *εἶχε ἀνάγκην το-*

Βασίλειος Παπαχρήστου ἢ Χρηστίδης, μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως (1909-1936)

νώσεως ἐθνικῆς, διότι ἄλλως κινδυνεύει νὰ ἐκφυλισθεῖ καὶ νὰ χαθεῖ ἀνεπιστρεπτεί... Ἡ ἀφελὴς ἦταν ὁ ἐπιστολογράφος, ἡ ἀφελὴ θεωροῦσε τὸ στρατηγό. Ἦταν ποτὲ δυνατὸ ν' ἀφήσουν οἱ Ἰταλοὶ νὰ κυκλοφορεῖ ἐλεύθερα ἐφημερίδα στὸ Ἀργυρόκαστρο, ποὺ θὰ ὑποστήριζε τὴν ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων καὶ θὰ τόνωνε τὸ φρόνημά τους; Αὐτοὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Β. Ἤπειρο γιὰ νὰ μὴ φύγουν ποτέ, ὅπως ἔκαναν παντοῦ στὰ ἐδάφη πού, μὲ διάφορα προσχήματα, καταλάμβαναν, θάφηναν νὰ κυκλοφοροῦν στὴ Β. Ἤπειρο ἐφημερίδες, ἀντίθετες μὲ τὰ κατακτητικά τους σχέδια;

Ἡ ἀρθρογραφία γιὰ τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχε ὄχι μόνο ἡ Βόρειος, ἀλλὰ κι ὁλόκληρη ἡ Ἤπειρος ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς, ἀποτελοῦσε καθημερινὴ ἐνασχόληση τῶν ἐφημερίδων τῶν Γιαννίνων καὶ κυρίως τῆς *Ἠπείρου*. Ὁ Χατζῆς δημοσίευε ἄρθρα δικά του, σπανιότερα τὸν τελευταῖο καιρό, ἄρθρα συνεργατῶν, ἄρθρα βενιζελικῶν μὲ ψευδώνυμο κι ἀναδημοσίευε ὅσα ὑπηρετοῦσαν τὸ *Ἠπειρωτικὸν ζήτημα* ἀπὸ τὰ ἀθηναϊκὰ φύλλα. Στὶς 27-9-1916 ἄρθρο βενιζελικοῦ -ὑπέγραφε μὲ τὸ γράμμα Π:· καὶ τίτλο *Ποῦ βαδίζομεν;* -διαβάστηκε μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τοὺς Γιαννιῶτες. *Ἡ κατάληψη τῆς Ἠπείρου* -τόνιζε- *ἀποτελοῦσε γεγονὸς ὑψίστης πολιτικῆς σημασίας δι' ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν, ἰδίᾳ δὲ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἠπειρώτας· ἡ ἱστορία τῆς χώρας μας θὰ κηλιδώσῃ τὰς σελίδας της, ἀναφέρουσα ὅτι εὑρέθη ἐποχὴ καθ' ἣν 5 ἑκατομμύρια Ἕλληνες ἐλεύθεροι καὶ 30.000 ἐπίστρατοι Ἠπειρῶται καὶ πλῆθος ἄλλων ἀλκίμων ἀνδρῶν Ἠπειρωτῶν, ἐπέτρεψαν εἰς ὀλίγους ἀλπινιστὰς Ἰταλοὺς νὰ καταλάβουν 450.000 Ἕλληνες Ἠπειρῶτες. Οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν, μετ' ἀποτροπιασμοῦ ἀναθεματίζοντες, θὰ διηγοῦνται τὴν μοιρολατρείαν μας καὶ ἀναλγησίαν, οἵτινες μὲ ἐσταυρωμένας χεῖρας ἀναμείναμεν νὰ ἐνταφιασθῶμεν ζῶντες. Ἡ Ἰταλία θὰ κατεβεῖ στὰ Γιάννινα,* προφήτευε ὁ Π:·, *θὰ ἐπικαλεσθεῖ στρατιωτικὲς ἀνάγκες καὶ θὰ τὸ κάνει. Ἔχουμε ὑποχρέωση ν' ἀντισταθοῦμε. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς κατηγορήσει, ἂν θὰ ὑπερασπισθοῦμε τὰ σπίτια μας καὶ τὴν ἀνεξαρτησία μας...* Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμω! Ποιὸς νὰ κινηθεῖ;

Ἡ κατάσταση ἦταν τέτοια ποὺ ὁ καθένας ἐπιθυμοῦσε λύση ἀνάλογα μὲ τὶς κομματικὲς πεποιθήσεις του. Ὁ Διχασμὸς δὲν ἄφηνε περιθώρια γιὰ νηφάλια κρίση. Σκέψεις, προθέσεις καὶ ἐνέργειες, ὅλα, τὰ εἶχε ὑποτάξει στὴ δική του λογική. Μὲ τὸ ἴδιο θέμα, ἀλλὰ καὶ τὴ γενικότερη πολιτικὴ κατάσταση, ἀσχολοῦνταν ὁ Χρηστοβασίλης σὲ δυὸ ἄρθρα του (7 καὶ 9-10-1916) στὴν Ἤπειρο, μὲ τίτλο: *Σκέψεις καὶ συμπεράσματα - Διατί ἡ Ἀντάντ ἐπιδιώκει νὰ μᾶς βγάλῃ ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα. Ὠθοῦσα τὴν Ἑλλάδα ἡ Ἀντάντ εἰς τὸν πόλεμον, τὴν ὠθεῖ εἰς τὴν αὐτοκτονίαν,* ἦταν τὸ συμπέρασμα τοῦ ἀρθρογράφου.

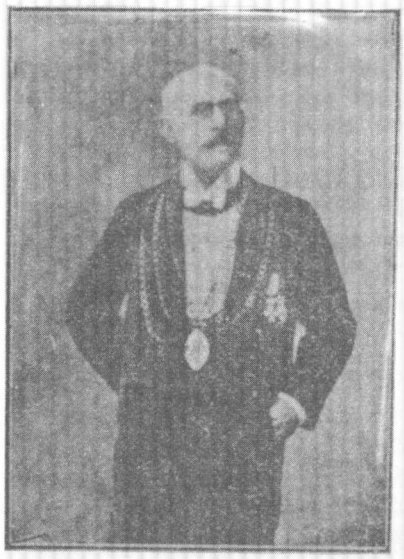
Ἡ ζωὴ τῶν Γιαννίνων, κατὰ τὸ διάστημα τῶν δυὸ τελευταίων μηνῶν, Σεπτεμβρίου κι Ὀκτωβρίου, διακινόταν μέσα στὰ πλαίσια, ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸ Διχασμὸ καὶ τὶς συνέπειές του: τὴν ἰταλικὴ εἰσβολή, τὴν πείνα καὶ τὴ μεγάλη ἀκρίβεια.

Οἱ κρατικὲς καὶ δημοτικὲς ὑπηρεσίες εἶχαν παραλύσει, τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων, συνοδευόμενο μὲ φόβους κι ἀγωνίες, εἶχε στραφεῖ στὰ τρία καίρια σημεῖα ποὺ ἀποτελοῦσαν πηγὴ γεγονότων: στὴν Ἀθήνα, ὅπου καταβάλλονταν οἱ ὕστατες προσπάθειες γιὰ ν' ἀποτραπεῖ ἐπέμβαση τῆς Entente, ποὺ θὰ ἔθετε σὲ κίνδυνο τὸ θρόνο, στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἡ Τριανδρία, μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ἀγγλογάλλων, ὀργάνωνε τὴν καινούρια Ἑλλάδα, καὶ στὴ Β. Ἤπειρο, ὅπου οἱ Ἰταλοὶ ἔπαιζαν τὸ δικό τους παιγνίδι, ἀπ' αὐτὸ κινδύνευαν ἄμεσα τὰ Γιάννινα.- Στὴν πόλη εἶχαν μεταφερθεῖ -κι ἔγιναν ἀντικείμενο περιέργειας, ἀλλὰ καὶ αἰτία ἀγανάκτησης, 40 Βούλγαροι λιποτάκτες, ἀπὸ τὴν Κορυτσά, περίμεναν ἄλλους 80.- Ἡ *Ὑπηρεσία αὐτοκινήτων*, ποὺ πρὶν ὑπαγόταν στὴ Γενικὴ Διοίκηση καὶ τώρα στὴ Νομαρχία, διαλύθηκε, στοὺς ὑπαλλήλους θὰ ἔδιναν τὸ μισθὸ τοῦ μῆνα, καμιὰ ἄλλη πρόνοια δὲν προγραμματίστηκε γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ τὶς οἰκογένειές τους.- Ὅλα τὰ τηλεγραφήματα τῆς *Ἠπείρου* ἦταν λογοκριμένα *(κοντρολέ)*· ἕνα καλὸ μυθιστόρημα πρόσφερε ἡ ἐφημερίδα στοὺς ἀναγνῶστες της, ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται ἀπὸ τὶς 20 Σεπτεμβρίου, ἦταν *Τὸ ἔγκλημα τοῦ καλλιτέχνου*, τοῦ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ, υἱοῦ.- Θρασύτατη ληστεία ἔγινε στὶς 16 Σεπτεμβρίου στὸ χάνι Νεγράδων, οἱ δράστες ἦταν σκηνίτες Ἀρβανιτόβλαχοι, ποὺ πιάστηκαν ὕστερα ἀπὸ δυὸ μέρες.- Στὶς 21 ἔγινε στὸ προαύλιο τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς* ἡ γιορτὴ τῆς Σημαίας. Ὁ γυμνασιάρχης Γ. Καλούδης *ἀπήγγειλεν διὰ συγκεκινημένης φωνῆς τὸν αἶνον τῆς Σημαίας καὶ κατέληξε ζητωκραυγάσας ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Βασιλέως*.- Στὴν κλήρωση ἐπιλογῆς ὑποτρόφων ἀπὸ τὸ Ζαγόρι γιὰ τὴ Ριζάρειο σχολὴ (πενταετεῖς σπουδὲς) πέτυχαν: 1) ὁ Ἰωάννης Κ. Φερούκας, ἀπὸ τὴ Μπούλτση (Ἐλάτη), 2) ὁ Ἀντώνιος Δ. Κουνάβος ἀπὸ τὴ Λεσνίτσα (Βρυσοχώρι), καὶ 3) ὁ Ἀλεξ. Ἰω. Τσονίδης ἀπὸ τὴ Μπούλτση. Ἀναπληρωτικοὶ κληρώθηκαν οἱ: Χρ. Κ. Βάλλας, ἀπὸ τὰ Κάτω Σουδενὰ (Πεδινά), Γ. Α. Κολοβὸς ἀπὸ τὴ Βίτσα καὶ Δ. Μ. Χριστοδούλου, ἀπὸ τὴ Ζωνδήλα (Δίκορφο). Ὅλοι τους σχεδὸν φοίτησαν στὴ Σχολή, οἱ παλαιότεροι τοὺς θυμοῦνται.

Ἔντονες φῆμες κυκλοφόρησαν πὼς ὁ ἀθηναϊκὸς θίασος, ποὺ ἦταν ἕτοιμος ναρθεῖ στὰ Γιάννινα γιὰ παραστάσεις, *ἠχμαλωτίσθη καὶ ἀπήχθη εἰς Σάμον, πρὸς τέρψιν τῶν ἐπαναστατῶν*.- Ἀνάμεσα στοὺς ἐκλεκτοὺς γάμους ποὺ δημοσιεύονταν στὴν *Ἤπειρο* συγκαταλεγόταν κι ἐκεῖνος (25-9-16) τοῦ διευθυντοῦ τοῦ τυπογραφείου *Φοῖνιξ*, Νικολάου Τσιμογιάννη *μετὰ τῆς εὖ ἠγμένης καὶ ἁβρᾶς δεσποινίδος Εὐδοξίας Βαγενᾶ*.- Τὰ Γιάννινα γέμισαν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ μῆνα, ἀπὸ εὐζώνους τοῦ 40οῦ συντάγματος Ἄρτας, ποὺ εἶχε μετακινηθεῖ στὴν πόλη.- Τὸ πρώιμο φθινόπωρο ἔφερε τοὺς καστανάδες μὲ τὶς φουφούδες τους στὴν κεντρικὴ πλατεῖα. *Χαρὰ τοῦ μικροκόσμου τῶν μαθητῶν καὶ πληγὴ τῶν γονέων, ποὺ εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις ἔχουν ἀνάγκην καὶ τῆς πεντάρας ἀκόμη*.- Σὰ νὰ μὴν ἔφτανε τὸ πικρὸ ψωμί, οἱ τιμὲς βασικῶν τροφίμων (πατάτες, φασόλια κι ἄλλα ὄσπρια) ἀνέβαιναν στὰ ὕψη, οἱ ἔμποροι τῶν εἰδῶν αὐτῶν ἀνακάλυψαν ἄλλη μέθοδο γιὰ νὰ πλουτίσουν. Τὰ συγκέντρωναν, ἀγοράζοντάς τα φτηνὰ καὶ τὰ διοχέτευαν σ' ἄλλες ἀγορές, προπαντὸς στὴν Πάτρα, ὕστερα τὰ ξαναγόραζαν, σὲ ψηλότερες φυσικὰ τιμές, καὶ τὰ πωλοῦσαν στοὺς Γιαννιῶτες πανάκριβα.- Ὁ δῆμος τῶν Ἰωαννίνων ἀδυνατοῦσε πιὰ νὰ ἱκανοποιήσει βασικὲς ἀνάγκες τῶν πολιτῶν. Ὁ κόσμος διαμαρτυρόταν, γιατὶ *τὰ καταβρεκτήρια βυτία*, ἔπαψαν νὰ καταβρέχουν τοὺς δρόμους καὶ τὶς πλατεῖες, ἡ σκόνη σύννεφο σκέπαζε τὰ πάντα. Τὸ δηκτικὸ κεντρὶ τῆς *Ἠπείρου* σχολίαζε: *Μήπως μετεκομίσθησαν εἰς Θεσσαλονίκην γιὰ τὸ κατάβρεγμα τῶν ἐπαναστατῶν;*- Τὴ νύχτα τῆς Κυριακῆς, 9 πρὸς 10 Ὀκτωβρίου, ὁ δήμαρχος Γ. Ἰωαννίδης ἀναστάτωσε τὴν ὁδὸ Σουλίου μὲ πυροβολισμούς. Κακοποιὸς εἶχε μπεῖ στὸν κῆπο του *γιὰ λωποδυτικοὺς σκοπούς*, τὸν κατάλαβε καὶ τὸν πυροβόλησε.- Ἡ αἴθουσα τοῦ κακουργοδικείου, ἐγκαταστημένου στὸ τουρκικὸ διοικητήριο, γέμιζε κάθε μέρα, ὁ κόσμος παρακολουθοῦσε τὶς δίκες μ' ἐνδιαφέρον, ξε-

χνοῦσε ἔτσι τὰ δικά του πάθη, ἀπορροφημένος μὲ τὰ ἐγκλήματα ποὺ δικάζονταν καὶ τὰ βάσανα τῶν ἄλλων. Οἱ διαδόσεις ὀργίαζαν *ἀνὰ τὰς ρύμας καὶ τὰς ἀγυιὰς* τῆς πόλης. Κυκλοφοροῦσαν *τερατώδεις* εἰδήσεις κι ἔκαμαν τὸ γύρω τους στὸ κέντρο καὶ τὶς συνοικίες. *Συμβαίνει δὲ πολλάκις*, σημείωνε ὁ χρονικογράφος, *μίαν εἴδησιν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐθέσατε εἰς κυκλοφορίαν, νὰ τὴν ἀκούσητε βελτιωμένην καὶ ἐπηυξημένην*. Ὁ ἴδιος σημείωνε πὼς τὰ Γιάννινα τελευταῖα εἶχαν γίνει τελείως ἀγνώριστα. Ἐκτὸς ἀπὸ διάφορες καὶ *ὕποπτες* φυσιογνωμίες ποὺ κυκλοφοροῦσαν κατὰ καιρούς, εἶχαν ἐγκατασταθεῖ μόνιμα στὴν πόλη καὶ πολλὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὴ Β. Ἤπειρο. Ἐξάλλου, σ' ὅλες τὶς συνοικίες ξεφύτρωσαν πολλὲς νέες οἰκοδομὲς κι ἄλλες ἀκόμα χτίζονταν. Ἀπόδειξη -πρόσθετε- πὼς ἀπὸ τὴ μεταπολίτευση κι ὕστερα *πολὺς παρὰς* εἶχε πέσει στὰ Γιάννινα.

Ἡ κυβέρνηση Ν. Καλογεροπούλου, ποὺ διαδέχθηκε τὴν κυβέρνηση Ἀλ. Ζαΐμη παραιτήθηκε, δὲ μπόρεσε νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τὴν Entente, στὴν οὐσία δὲν ἤθελε νὰ ἐπικυρώσει ὅσα ὁ βασιλιὰς εἶχε ὑποσχεθεῖ στοὺς Συμμάχους. Κλήθηκε νὰ σχηματίσει τὴ νέα ὁ Ἠπειρώτης Σπυρίδων Λάμπρος, σοφὸς καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ξένος ὅμως πρὸς τὴν πολιτική, ποὺ ἐκεῖνες τὶς δυσκολότατες μέρες ἀπαιτοῦσε πεπειραμένο πολιτικό, ἱκανὸ νὰ πείσει τὸν Κωνσταντῖνο ν' ἀλλάξει στάση· μόνο ἡ ἀλλαγὴ πλεύσης τοῦ σκάφους θὰ ἔσωζε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν καταστροφή, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο ἀπὸ τὴν ἔξωση. Ὁ Σ. Λάμπρος ὁρκίστηκε ὡς πρωθυπουργὸς στὶς 27 Σεπτεμβρίου. Στὴν κυβέρνησή του, σχῆμα καθαρὰ αὐλικό, μετεῖχε κι ἕνας ἀκόμα Ἠπειρώτης ὡς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, ὁ Εὐγένιος Ζαλοκώστας, ἀπὸ τὸ Συρράκο, διπλωμάτης καριέρας, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας στὴ Σόφια, γυιὸς τοῦ ἐθνικοῦ ποιητῆ Γ. Ζαλοκώστα. Ἡ κυβέρνηση Λάμπρου δὲ στάθηκε ἱκανὴ νὰ γεφυρώσει τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸ βασιλιὰ καὶ τοὺς Συμμάχους, ἦταν ἐξάλλου ἀδύνατο νὰ τὸ πετύχει, δὲν εἶχε καμμιὰ ἐλευθερία κινήσεων, πολιτευόταν μέσα στὰ πλαίσια τὰ ὁποῖα εἶχαν διαγράψει τὸ γερμανόφιλο αὐλικὸ περιβάλλον. Ἀντίθετα σύνδεσε τὸ ὄνομά της μὲ τὸ αἷμα ποὺ χύθηκε κατὰ τὰ *Νοεμβριανὰ* στὴν Ἀθήνα, καὶ τὰ ὅσα ἄλλα ἔγιναν στὴν πρωτεύουσα καὶ στὴν ἐπαρχία.

Σπυρίδων Λάμπρος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Πρωθυπουργὸς

Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ Ἤπειρος, ἀκολουθώντας τὴν κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν, ὄχι ἀπὸ ἰδεολογικὴ συγγένεια, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς πίστης τῆς

στρατιωτικῆς ἡγεσίας καὶ τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ σώματος τῶν ἀξιωματικῶν πρὸς τὸ βασιλιά, ζοῦσε τὸ δικό της δράμα, τῆς ἰταλικῆς ἀπειλῆς, ποὺ ἀπὸ τὴ Β. Ἤπειρο ἐπεκτεινόταν πρὸς τὰ νότια, *ἡ ὄρεξις τῶν Φρατέλλων ὅσον προχωροῦν, τόσον δυναμώνει*, σημείωνε ὁ χρονικογράφος. Ὁ δῆμος, οἱ ἐπιστημονικοὶ σύλλογοι, οἱ συντεχνίες διαμαρτύρονταν, οἱ ἄλλοι ἐκπρόσωποι τῶν Συμμάχων, ἀκόμα κι ὁ φιλέλληνας Γάλλος πρόξενος Ντυσσάπ, ὑποχρεώνονταν νὰ κάνουν στραβὰ μάτια, ἦταν σύμμαχοι, δὲν ἤθελαν νὰ δυσαρεστήσουν τοὺς Ἰταλούς. Ὁ Ντυσσάπ, ἀκολουθώντας τὴ στάση τῆς κυβέρνησής του, ἦταν ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς τῆς πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου, βοηθοῦσε τὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης*, ἀλληλογραφοῦσε μὲ τὸ Δαγκλῆ, πολλοὶ ἐξέχοντες βενιζελικοὶ τῶν Γιαννίνων ἔστελναν τὰ γράμματά τους πρὸς τὸ στρατηγό, μέσω τοῦ Ντυσσάπ, μὲ πόση πίκρα ὁ Γ. Χατζῆς ἀναφερόταν στὴν τωρινὴ στάση τοῦ φίλου του, πόση τραγικότητα κρύβουν ὅσα ὑποχρεωνόταν νὰ γράφει γιὰ πρώην στενοὺς συνεργάτες του, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὸ Βενιζέλο!

Ἕνας ἄλλος πρόξενος στὰ Γιάννινα, ὁ αὐστριακὸς φὸν Χορνμπόστελ, ἀποδείχτηκε, κατὰ τὰ *Μυστικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης*, πὼς ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μυστικοὺς πράκτορες τῶν Κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν στὴ χώρα μας. Τὸ περιεχόμενο τῶν τηλεγραφημάτων ἀπὸ τὰ Γιάννινα, πρὸς τὴν πρεσβεία τῆς Αὐστρίας στὴν Ἀθήνα, εἶχαν σημαντικὴ ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς τῆς χώρας του ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ *Νοεμβριανὰ* τηλεγραφοῦσε πρὸς τὸν Αὐστριακὸ πρεσβευτὴ Σίλασσυ ὅτι, ὅπως μάθαινε ἀπὸ ἄριστη πηγή, ἡ ἀγανάκτηση στοὺς κύκλους τῶν ἀνώτερων ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καθὼς καὶ στοὺς παράγοντες τοῦ Ἐπιτελείου, ἐξαιτίας τῶν νέων ἐνεργειῶν βίας ἐκ μέρους τῆς Entente ἦταν *γιγαντιαία*. Ὅλοι τους ἐπιθυμοῦσαν ρήξη μὲ τὴν Entente, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς θυσίες καὶ τὶς συνέπειες. Ὁ ἴδιος πρόξενος, μετὰ τὰ *Νοεμβριανά*, ὅταν ἡ Entente εἶχε διώξει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τοὺς πρεσβευτὲς τῶν Κεντρικῶν δυνάμεων, εἰδοποιοῦσε τὸν Σίλασσυ: *Ὁ ταγματάρχης τοῦ Ἐπιτελείου Γ(αβαλιᾶς), ὅστις μᾶς παρέσχε τὰς κατὰ τελευταίους μῆνας πολλαπλῶς πολυτίμους ὑπηρεσίας, μετετέθη εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον, Ἀθήνας. Διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον συνεφώνησα μαζί του ἕνα κώδικα. Μὲ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν θὰ εὑρίσκωμαι εἰς ἐπαφήν. Τὴν χρησιμοποίησίν του δύναμαι νὰ συστήσω θερμότατα εἰς τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα* (τὸν Σίλλασυ) *διὰ πᾶσαν ἐμπιστευτικὴν ἀνακοίνωσιν πρὸς τὰς Ἀθήνας.*

Ξέφραγο ἀμπέλι, λοιπόν, εἶχε καταντήσει ἡ Ἑλλάδα. Κατάσκοποι κάθε προέλευσης δροῦσαν ἀνενόχλητοι, Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ συνεργάζονταν μὲ τοὺς Γερμανοαυστριακούς, ἄλλοι μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους, ἀκόμα καὶ μὲ τοὺς Ἰταλούς, τίποτα δὲ θεωροῦνταν ἀντιπατριωτικό, ἀφοῦ γινόταν γιὰ νὰ πετύχει ἡ πολιτικὴ τῆς παράταξης· κάθε πλευρὰ ἦταν ἀπόλυτα βέβαιη πὼς ὁ δρόμος ποὺ ἀκολουθοῦσε θὰ ἔσωζε τὸ ἔθνος, ὅλα λοιπὸν στὴ διάθεση τῶν ξένων γιὰ νὰ πετύχει ὁ σκοπός. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποιὰ

πολιτικὴ ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ σωστὴ -ἡ ἱστορία ἔχει ἀποφανθεῖ πὼς ὁ Βενιζέλος εἶχε συλλάβει τὸ πραγματικὸ νόημα τῶν στιγμῶν, αὐτὸν ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσει ἡ Ἑλλάδα- προξενεῖ ἀπέραντη λύπη ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ἔμπαιναν στὴ διάθεση τῶν ἐμπόλεμων οἱ ἑλληνικὲς συνειδήσεις, συχνὰ μὲ χρηματικὰ ἀνταλλάγματα, ὁ κομματικὸς φανατισμὸς στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἀποτελοῦσε πρόσχημα...

Ὁ διευθυντὴς τοῦ *Ταχυδρόμου* Ἀχιλ. Γεωργιάδης, στὶς 10 Ὀκτωβρίου συνελήφθη. Κατηγοροῦνταν ὡς ἀνυπότακτος, γιατί, ὄντας ἐγγεγραμμένος στὸ δῆμο Αἰγίου, μετὰ τὴν ἄφιξή του στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν κλήθηκαν οἱ ἀγύμναστοι δὲν πῆγε νὰ ὑπηρετήσει τὴ θητεία του. Ἄμεση ἦταν ἡ ἐπέμβαση τοῦ γάλλου πρόξενου Ντυσσάπ, πρὸς τὶς ἀρχές, ποὺ τὸν ἄφησαν σὲ λίγες ὧρες ἐλεύθερο, γιὰ νὰ γράψει μὲ παράπονο ὁ Χατζῆς: *...ὁ συλληφθεὶς ἀπελύθη, θεωρηθέντος φαίνεται, μᾶλλον χρήσιμον νὰ γράφωνται περιφλεγῆ ἄρθρα, ὠθοῦντα τοὺς ἄλλους εἰς στρατολογίαν, ὅταν δὲ ἔρχεται καὶ ὁ καιρὸς τῶν γραφόντων Ἑλλήνων νὰ στρατευθῶσι νὰ ἀπαλλάσσωνται διὰ τῶν ξένων προξένων.*

Ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ Α. Γεωργιάδη δὲν εὐσταθοῦσε. Ἡ πραγματικὴ κατηγορία δὲν ἀναφερόταν σὲ ἀνυποταξία, ἀλλὰ στὸ ὅτι ἦταν ἀδήλωτος, κάτι ποὺ δὲ συνέβαινε, ἀφοῦ εἶχε πιστοποιητικὸ τοῦ προέδρου τῆς κοινότητας Αἰγίου, ὅτι ἦταν γραμμένος στὰ μητρῶα της. Δικαιολογημένα ἡ σύλληψη -καὶ δὲν ἦταν ἡ μόνη- χαρακτηρίστηκε ὡς περιστατικὸ τρομοκρατίας καὶ ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ ἐπίθεση κατὰ τῆς *Ἠπείρου* ποὺ υἱοθέτησε τὴν καταγγελία *παστρικοῦ τινος ὄντος* καὶ δημοσίευση ἄρθρου στὸν *Ταχυδρόμο*, μὲ τίτλο *Ἡ τρομοκρατία*, καὶ ὑπογραφὴ Ι. *Ἡ τρομοκρατία* -τονιζόταν- *εἶναι γενικευμένη. Συνελήφθησαν καὶ κρατοῦνται εἰς τὰς φυλακὰς πρόσωπα ἔντιμα [...]. Χαφιέδες περιφέρονται, ὡς ἐπὶ χαμιτικῆς ἐποχῆς, ἐπιδεικνύοντες τὰ μαῦρα αὐτῶν πρόσωπα εἰς τοὺς δρόμους, τὰ καφενεῖα, παντοῦ, προσπαθοῦντες νὰ ἀποσπάσουν ἕνα μικρὸν μυστικὸν ἀπὸ τοὺς δυστυχεῖς κατατυραννουμένους πολίτας [...]. Πάρεδροι παύονται, διότι εἶναι βενιζελικοὶ καὶ διορίζονται ἄλλοι τοῦ κόμματος τῆς φαυλοκρατίας. Ἀξιωματικοὶ τῆς Χωροφυλακῆς καὶ ὑπαξιωματικοὶ ἔντιμοι [...] ἐκτινάσσονται ἀπὸ τοῦ ἑνὸς κέντρου εἰς τὸ ἄλλο, διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι συμπατριῶται τοῦ σωτῆρος τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Κακόμορφοι τραμποῦκοι περιφέρονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐκφοβίζουν τὸν κοσμάκην... Ἀλλὰ ἡ ἀσύστολος, ἡ βρωμερή, ἡ χαμιτικὴ αὐτὴ τρομοκρατία νὰ παύσῃ. Νὰ παύσῃ διὰ νὰ μὴν μᾶς τὴν παύσουν ἄλλοι μίαν καλὴν πρωΐαν.* Ὁ τελευταῖος ὑπαινιγμός, ἦταν φανερό, πὼς ἔκρυβε κάποια ἀπειλητικὴ προειδοποίηση...

Στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου ἡ ἠρεμία εἶχε χαθεῖ ὁριστικά, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Βασίλη γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ οἰκογένεια τὶς πρῶτες μέρες ἦταν ἀνήσυχη, δὲν εἶχε εἰδήσεις του, ἀγνοοῦσε τὶ δυσκολίες ἀντι-

μετώπισε δσο νὰ φτάσει ἐκεῖ. Νότια καὶ δυτικὰ τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε δημιουργηθεῖ ἕνα εἶδος συνόρων, ἀνάμεσα στὸ *κράτος* τῆς Θεσσαλονίκης καὶ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ὑπῆρχαν σκοπιὲς καὶ περιπολίες, δὲν περνοῦσες εὔκολα. Στὴν πορεία του πρὸς τὴ Μακεδονία δὲν ἦταν μόνος, εἶχαν φύγει μαζί του ἀπὸ τὰ Γιάννινα μερικοὶ ἀκόμα ἐθελοντές, στὸ δρόμο προστέθηκαν κι ἄλλοι, οἱ τελευταῖοι τοὺς φάνηκαν χρήσιμοι, ἤξεραν τὸν τόπο καὶ τὶς ἀσφαλεῖς διαβάσεις του. Ὅταν ἔφτασαν στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Βασίλης προσπάθησε νὰ δεῖ τὸ Δαγκλῆ, ἀντιμετώπισε δυσκολίες, ἐξαιτίας τῶν μέτρων ἀσφάλειας ποὺ ἔπαιρναν τὰ μέλη τῆς *Προσωρινῆς κυβέρνησης*, στὸ τέλος τὸ κατόρθωσε. —*Ὁ πατέρας σου σ' ἔστειλε;* ἦταν τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Δαγκλῆ. —*Ὄχι, στρατηγέ, μόνος μου τ' ἀποφάσισα, ὁ πατέρας μὲ κατάλαβε, δὲν ἔφερε ἀντίρρηση.* —*Ἐκτιμῶ πολὺ τὸν πατέρα σου,* παρατήρησε ὁ στρατηγός, *εἶμαι σίγουρος πὼς κατανοεῖ τὴν ἀπόφαση ποὺ πήραμε, δὲν γινόταν ἀλλοιῶς, τὰ εἴχαμε πεῖ στὰ Γιάννινα, τώρα νὰ δοῦμε ποῦ θὰ σὲ τακτοποιήσουμε. Τὶ βαθμὸ εἶχες ὅταν ὑπηρετοῦσες;* —*Εἶχα ἀναβολή, γιαυτὸ δὲν ἔγινα βαθμοφόρος, ἁπλὸς στρατιώτης ἤμουν,* ἀπάντησε ὁ Βασίλης. —*Νομίζω πὼς τελείωσες τὸ πανεπιστήμιο* παρατήρησε ὁ Δαγκλῆς. —*Ναὶ εἶμαι καθηγητὴς φιλόλογος κι ἀριστοῦχος, αὐτὸ τὸν καιρὸ ἐργαζόμουν γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, ἀλλά..,* δὲν προχώρησε. —*Ἀλλὰ ἔβαλες πάνω ἀπ' ὅλα τὸ συμφέρον τῆς πατρίδας,* συμπλήρωσε τὰ λόγια του ὁ Δαγκλῆς, *τὰ συγχαρητήρια ὅλων μας εἶναι λίγα, τώρα πρέπει νὰ φροντίσουμε νὰ καταταγεῖς σὲ μονάδα ποὺ νὰ δημιουργεῖ δυνατότητες ἀνέλιξής σου, πρέπει νὰ γίνεις ἀξιωματικός, μορφωμένους ἀξιωματικοὺς σὰν καὶ σένα ἔχει ἀνάγκη ὁ νέος στρατὸς τῆς Ἑλλάδας...* Τοῦ ἔδωσε σημείωμα γιὰ τὸν ταγματάρχη Κ. Μπαρτσώκα, δραστήριο στέλεχος τοῦ *Κινήματος τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης*, αὐτὸς θὰ τὸν ἔστελνε στὴ μονάδα ποὺ ἔπρεπε.

Ὅταν βγῆκε ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ στρατηγοῦ ὁ Βασίλης, ἔγραψε καὶ τὸ πρῶτο γράμμα στοὺς δικούς του. Τοὺς εἰδοποιοῦσε πὼς ἔφτασε καλὰ καὶ θὰ κατατασσόταν στὸ στρατό, τίποτ' ἄλλο. Ἤξερε πὼς τὸ γράμμα θὰ τὸ διάβαζε ἢ θὰ τ' ἄκουε κι ὁ Δημήτρης, δὲν ἤθελε νὰ βάλει σὲ νέα δοκιμασία τὸν ἀδελφό του, περιγράφοντας ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴ νέα κατάσταση ποὺ διαμορφωνόταν ἐκεῖ ψηλά. Τὸ *Κίνημα* ὁ ἀδελφός του, ὅπως ὅλοι οἱ βασιλικοί, τὸ θεωροῦσαν προδοσία, δὲν ἤθελαν ν' ἀκούσουν τίποτα γι' αὐτό. Ὅταν στὸ τραπέζι ὁ Πέτρος εἶπε πὼς εἶχε φτάσει γράμμα ἀπὸ τὸ Βασίλη, ὁ Δημήτρης δὲ μίλησε, οὔτε ρώτησε νὰ μάθει. Ὁ Πέτρος γύρισε ἀλλοῦ τὴν κουβέντα, τῆς Λευκῆς ἔτρεμαν τὰ χείλη, καθὼς ἡ σιωπὴ παρατεινόταν, ἡ γιαγιὰ Ἑλένη γύριζε τὰ μάτια της ἀνήσυχα παντοῦ, λὲς καὶ περίμενε ν' ἀνοίξει ἡ πόρτα νὰ μπεῖ στὴν τραπεζαρία ὁ Βασίλης, ἡ Χριστίνα κι ὁ Νίκος ἀντιδροῦσαν μὲ τὸ δικό τους τρόπο, ἔσκυψαν περισσότερο τὸ κεφάλι τους πρὸς τὸ πιάτο, νὰ μὴ βλέπουν οἱ ἄλλοι τὶς ἀντιδράσεις τους. Κάποια στιγμὴ ὁ Δημήτρης, μὲ μιὰ ἀπότομη κίνηση, σηκώθηκε καὶ κα-

τευθύνθηκε πρὸς τὴν πόρτα, *δὲν ἔφαγες παιδί μου*, παρατήρησε ὁ πατέρας, *δὲν πεινάω*, ἀπάντησε αὐτός, *μόνο γράψε στὸ γυιό σου νὰ προσέχει ἐκεῖ ποὺ βρίσκεται, κάθε καρυδιᾶς καρύδι ἔχει μαζευτεῖ στὴ Θεσσαλονίκη, Γάλλοι, Ἄγγλοι, Ἰταλοί, Ρῶσοι, μαῦροι, ἄσπροι, ὅλες οἱ φυλὲς τοῦ Ἰσραήλ. Τί γυρεύουν οἱ δικοί μας μέσα σ' αὐτὸ τὸ μωσαϊκό; Βλέπεις ὁ «Μεσσίας» ἔπρεπε νὰ φτιάσει τὸ δικό του στρατό, «Armée Venizeliste», τὸν ὀνομάζουν οἱ Γάλλοι, πετυχημένη ὀνομασία, γιατὶ μόνο ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν εἶναι..*, ἔκλεισε τὴν πόρτα κι ἔφυγε. *—Ποῦ τὰ μαθαίνει ὅλα αὐτά*, μουρμούρισε ὁ Πέτρος, *καὶ ποῦ πάει; Ποτὲ δὲ μᾶς λέει τίποτα...*

Ὁ Δημήτρης ἐργαζόταν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὸ δημοτικὸ νοσοκομεῖο τοῦ Κουραμπᾶ, δὲν εἶχε ἀνοίξει ἀκόμα τὸ δικό του ἰατρεῖο. Δύσκολες οἱ συνθῆκες ἐργασίας, λίγο τὸ προσωπικό, πολλὲς οἱ ἀνάγκες, τὰ φάρμακα καὶ τὰ ἄλλα εἴδη σπάνιζαν, ὁ ἀποκλεισμὸς εἶχε πολλὲς συνέπειες. Τὶς ὧρες τῆς σχόλης του περιδιάβαζε στοὺς δρόμους καὶ τὶς συνοικίες τῆς πόλης, γιὰ λίγη ὥρα, μὰ καθημερινά, ἤθελε ν' ἀπολαμβάνει τὴν αἴσθηση τοῦ νέου, ἦταν φανερὸ παντοῦ, ἡ πόλη ἄλλαζε ὄψη, θάλεγε κανεὶς πὼς μιὰ νέα εἶχε ἀναδυθεῖ ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου, οἱ ἀλλαγὲς ἦταν ραγδαῖες· *ὅπως τὰ γεγονότα*, συλλογιζόταν ὁ Δημήτρης. Ποιὸς μποροῦσε νὰ φανταστεῖ πὼς ὁ Κωνσταντῖνος θάφτανε στὸ χεῖλος τοῦ τάφου, ὕστερα ἀπὸ τόσο ἐπώδυνη ἀρρώστεια, ποιὸς μποροῦσε νὰ διανοηθεῖ πὼς θὰ βρισκόταν Ἕλληνας πολιτικὸς ποὺ θὰ ἐναντιωνόταν στὴ θέλησή του, ἔφτασε νὰ χωρίσει στὰ δυὸ τὸ βασίλειο, ἔβλεπε τώρα καθαρὰ πὼς ἤθελαν νὰ διώξουν τὸ βασιλιά, νὰ γκρεμίσουν τὸ θρόνο, ποιὸς ξέρει τὶ ἄλλα σχεδίαζαν, ἔπρεπε ν' ἀντισταθοῦν, νὰ τὸν ὑπερασπιστοῦν, νὰ τσακίσουν τοὺς ἐχθρούς, ὁ Δημήτρης ἔνοιωθε πὼς αὐτὴ ἡ μέρα πλησίαζε. Τὶς βραδυνὲς ὧρες σύχναζε στὰ κέντρα ὅπου μαζεύονταν οἱ φίλοι, οἱ ἐπίστρατοι, ὁ *Πανηπειρωτικὸς Σύνδεσμος* εἶχε διαλυθεῖ, ἔκλεισαν τὰ γραφεῖα του, ὅμως ὅλοι τους ἔβρισκαν τρόπους νὰ συγκεντρώνονται καὶ νὰ λένε τὰ δικά τους, τὶ δικά τους, αὐτὰ ποὺ κουβέντιαζαν ἦταν πῶς νὰ σωθεῖ ὁ βασιλιὰς καὶ ἡ πατρίδα. Ὀργανώνονταν σὲ ὁμάδες, κάποιοι ἐντάσσονταν σὲ στρατιωτικὰ τμήματα, ὁ διοικητὴς τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ, ὁ Α. Παπούλας, ἦταν στὸ πλευρό τους, τοὺς βοηθοῦσε, τυχὸν κινήσεις βενιζελικῶν θὰ τὶς ἐξουδετέρωνε ἀμέσως, *τὸ νέο καθεστώς*, ὅπως ὀνόμαζαν *τὸ Κράτος* τοῦ Βενιζέλου οἱ ὀπαδοί του, δὲ θὰ ρίζωνε στὴν Ἤπειρο... Μ' αὐτὲς τὶς σκέψεις γύριζε ἀργὰ στὸ σπίτι, κάποτε μεσάνυχτα, ἡ καρδιά του ἦταν γεμάτη βασιλιὰ καὶ τὸ μυαλὸ μηχανευόταν τρόπους γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῶν ἐχθρῶν του...

Καὶ νά, ποὺ κάποιοι τόλμησαν καὶ σήκωσαν κεφάλι. Στὰ Γιάννινα τὴν *ἐπανάσταση* κήρυξε ὁ α΄ γραμματέας τῆς νομαρχίας Ἐμ. Ποντικάκης, συμπατριώτης τοῦ Βενιζέλου. Στὶς 11 Ὀκτωβρίου παρουσιάστηκε στὸ νομάρχη καὶ τοῦ δήλωσε πὼς προσχωρεῖ στὸ *Κίνημα* κι ὅτι ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ὡς ὑπάλληλος τοῦ *νέου καθεστῶτος*. Δήλωσε ἀκόμα ὅτι μὲ τὴ νέα του ἰδιότητα ἦταν πρόθυμος νὰ προσφέρει τὶς

ὑπηρεσίες του στὸ νομάρχη, ποὺ βέβαια δὲν τὶς δέχτηκε, οὔτε ἀναγνώρισε τὴν προσχώρησή του. Στὶς 12 Ὀκτωβρίου ὁ *Ταχυδρόμος* καὶ τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* δημοσίευσαν τὴν εἴδηση τῆς προσχώρησης τοῦ Ε. Ποντικάκη, προσθέτοντας ὅτι πολλοὶ ἀκόμα ὑπάλληλοι ἦταν ἕτοιμοι νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ἡ *Ἤπειρος* ρωτοῦσε τὸν εἰσαγγελέα, γιατὶ δὲν ἔπαιρνε μέτρα, ἀφοῦ τὰ δημοσιεύματα ἀποτελοῦσαν *συνωμοσίαν κατὰ τοῦ καθεστῶτος*. Ταυτόχρονα ἡ ἐφημερίδα δημοσίευε ἀριθμὸ ὀνομάτων, δικαστικῶν καὶ πολιτικῶν, ποὺ ἦταν ἕτοιμοι νὰ προσχωρήσουν στὸ *Κίνημα*, ἀνάμεσά τους ξεχώριζε ὁ πρόεδρος Πρωτοδικῶν Α. Λυμπερόπουλος, ἐρχόταν σ' ἐπαφὲς μὲ τὸν Ε. Ποντικάκη, ἀκόμα καὶ στὴν ἕδρα εἶχαν δεῖ τὸν τελευταῖο νὰ κουβεντιάζει μὲ τὸν πρόεδρο. Τὶς ἑπόμενες μέρες δημοσιεύτηκαν κι ἄλλα ὀνόματα, κυρίως ὑπαλλήλων, ὑποψήφιων ἐπαναστατῶν, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δικηγόρου Γ. Κιαγιᾶ. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ὑποψήφιους κινηματίες, ὁ τηλεγραφοφύλακας Δ. Ταξιάρχης, ἀπὸ τὴ Λαμία, μ' ἐπιστολή του στὴν *Ἤπειρο*, παραδεχόταν τὴ συμπάθειά του πρὸς τὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης*, ἀγνοοῦσε ὅμως ὅτι στρεφόταν ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ, ποτὲ δὲ θὰ πήγαινε μὲ τοὺς ἀντιπάλους του, τραυματίας αὐτὸς μὲ 7 τραύματα στὴ μάχη τοῦ Κιλκίς...

Τὸ τόλμημα τοῦ Ποντικάκη ἔκανε πιὸ βαρειὰ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς πόλης. Οἱ βενιζελικοί, παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τὴ συμπαράσταση τῶν προξένων τῆς Entente, ἀγωνίζονταν νὰ δημιουργήσουν προϋποθέσεις ἔνταξης καὶ τῆς Ἠπείρου στὸ *Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης* καὶ νὰ ἐπιφέρουν ρῆγμα στὴν ἑνότητα τῶν στρατιωτικῶν ποὺ ἔπνιγαν κάθε κίνηση φιλοβενιζελική. Μὲ τὰ δημοσιογραφικά τους ὄργανα, καθὼς καὶ μὲ τὴ διάδοση φημῶν γιὰ συμμετοχὴ πολλῶν παραγόντων στὸ *Κίνημα*, μὲ προσπάθειες νὰ ξεσηκώσουν τοὺς ἀγρότες, κυρίως ἐκείνους τῶν τσιφλικοχωριῶν -τοὺς ἔδιναν ὑποσχέσεις πὼς ὁ Βενιζέλος θὰ τὰ μετέτρεπε σὲ κεφαλοχώρια, δὲν ἔπρεπε νὰ δίνουν τὸ γεώμορο στοὺς ἰδιοκτῆτες- καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους τρόπους, ἀγωνίζονταν νὰ δημιουργήσουν κλίμα γιὰ κατάταξη ἐθελοντῶν στὸ στρατὸ τῆς Θεσσαλονίκης. Ὅλα τὰ πληροφοροῦνταν οἱ βασιλικοί, οἱ φόβοι τους γιὰ εὐρύτερη συνωμοσία ἐνισχύονταν, γιαυτὸ κι ἀντιδροῦσαν ἔντονα. Ἡ *Ἤπειρος* ἐξέφραζε τὶς ἀπόψεις τους μαχητικά, δὲ δίσταζε νὰ καταφέρεται καὶ προσωπικὰ ἐναντίον ἀτόμων ποὺ τὰ θεωροῦσε ὕποπτα. Τακτικὸς ἀρθρογράφος στὴν *Ἤπειρο* τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν κι ὁ Χρῆστος Χρηστοβασίλης. Ἰδιαίτερο ἄρθρο εἶχε γράψει γιὰ τὸν πρόεδρο πρωτοδικῶν Ἰωαννίνων Α. Λυμπερόπουλο, ἐναντίον τοῦ ὁποίου καταφερόταν μὲ σκληρὲς ἐκφράσεις γιὰ τὴν ἐκδήλωση τῆς συμπαθείας του πρὸς τὸν Ε. Ποντικάκη, κάτι ποὺ ὁ πρῶτος ἔμμεσα ἀρνιόταν, γιαυτὸ καὶ ὑπέβαλλε μήνυση γιὰ ἐξύβριση ἐναντίον τῆς *Ἠπείρου*. Στὴν πραγματικότητα ὁ Λυμπερόπουλος βρισκόταν σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς βενιζελικοὺς καὶ δυὸ μέρες πρὶν ὑποβάλλει τὶς μηνύσεις ἀπευθυνόταν, μέσω τοῦ βουλευτῆ Δ. Κίγκου, πρὸς τὸ στρατηγὸ Δαγκλῆ καὶ τὸν παρακαλοῦσε νὰ τὸν ἐνημερώσει ἂν, προ-

σχωρώντας στὸ *Κίνημα*, θὰ ἔβρισκαν θέση στὴ Θεσσαλονίκη, αὐτὸς καὶ 4 ἄλλοι δικαστές, *καθ' ὅσον καταδιώκονται ἀμειλίκτως*. Σχολιάζοντας τὶς μηνύσεις τοῦ Λυμπερόπουλου, ἡ *Ἤπειρος* σημείωνε πὼς αὐτὲς ἔμοιαζαν μ' ἐκεῖνες ποὺ ἔκαναν στὴν ἐφημερίδα, ἐπὶ τουρκοκρατίας, οἱ εἰσαγγελεῖς τοῦ τότε καθεστῶτος γιὰ νὰ τὴν ἐκφοβίσουν καὶ νὰ τὴν φιμώσουν. Στὸ ἄρθρο τῆς ἴδιας μέρας (19-10-1916) ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀπειλή: *Ἂς καθήσουν ἥσυχα οἱ βενιζελικοὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀλλοιῶς θὰ κάμωμεν ὀνομαστὶ τὰ ἀποκαλυπτήριά των καὶ ἡ ἀνεκτικότης τῆς ἀτόλμου Ἠπειρωτικῆς κοινωνίας ἠμπορεῖ νὰ ξεσπάσει εἰς τόλμην καὶ ὀργὴν καὶ νὰ τοὺς συντρίψῃ ὡς κέλυφος αὐγοῦ*. Στὸ μεταξὺ ἡ εἰσαγγελικὴ ἀρχὴ Ἰωαννίνων, σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωσή της, ὅταν πληροφορήθηκε τὶς ἐπαναστατικὲς δηλώσεις τοῦ Ποντικάκη, ἔδωσε ἐντολὴ νὰ τὸν συλλάβουν, ὁ διωκόμενος τὸ πληροφορήθηκε, μπῆκε σ' ἕνα ἰταλικὸ αὐτοκίνητο καὶ ἔφυγε γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη.

Τὴν ἀρθρογραφία τῆς *Ἠπείρου* τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, ὅπως κι ὁ *Ταχυδρόμος*, τὴ χαρακτήριζε ὡς *τρομοκρατία*. Ὁ Χατζῆς διαμαρτυρήθηκε: *Ἡμεῖς τρομοκρατοῦμεν;* ἀπαντοῦσε. *Ἢ σεῖς ἄνανδροι, θρασύδειλοι, ποὺ ἐπισείετε τὴν ἐν καιρῷ ποινικὴν καταδίωξιν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ Ἀνταντικοῦ δικαστηρίου; Ἡμεῖς «ἐν καιρῷ» δὲν ἀπειλοῦμεν ὅτι θὰ ἐγκαλέσωμεν κανένα ἐνώπιον ξένων, μόνον ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ καὶ τῶν ἑλληνικῶν κειμένων νόμων καὶ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως. Εἶναι τρομοκρατία αὐτή, ὦ ἄνανδροι, ἡ πρόθεσις ἀνιέρου τρομοκρατίας εἶναι ἡ ἀπειλή σας ἐναντίον Ἑλλήνων διὰ τῆς ξενικῆς βίας;* Ὁ Χατζῆς, ὅμως, ἦταν ἀγανακτισμένος ἐναντίον τοῦ Γ. Ζωνίδη καὶ γιὰ τοὺς συνεχεῖς ὑπαινιγμοὺς ποὺ ἔκανε ἐναντίον του γιὰ χρηματισμό, ἰσχυριζόταν μάλιστα, ὅτι εἶχε ἀγοράσει καινούργιο σπίτι. Φαίνεται πὼς οἱ ὑπαινιγμοὶ δὲν εἶχαν ἀντίκρυσμα, γιαυτὸ καὶ ἡ ἀπάντηση τοῦ Χατζῆ, ἦταν ἀποστομωτικὴ καὶ ἐξουθενωτικὴ γιὰ τὸν ἀντίπαλο, ἔφτανε στὰ ὅρια τοῦ λίβελλου.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ
ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ ΣΠ. ΝΤΕΤΣΙΚΑΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Ν. ΛΑΠΠΑΣ
ΕΤΟΣ Δ'. | Ἐν Ἰωαννίνοις ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 17 Ἀπριλίου 1920 | ΑΡΙΘ. 488

Τὰ ξένα ἀεροπλάνα, ποὺ περνοῦσαν σὲ μεγάλο ὕψος πάνω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, εἶχαν γίνει συνηθισμένο φαινόμενο γιὰ τοὺς κατοίκους.- Στὴν ὁδὸ Σουλίου ὁ φωτογράφος Πέτρος Πουλίδης, ποὺ ἀργότερα μετακόμισε στὴν Ἀθήνα κι ἔγινε πασίγνωστος, ἔκανε καλὲς δουλειές, φανερώνοντας ἀπὸ τότε τὸ καλλιτεχνικό του αἰσθητήριο.- Ἡ γλυκύμολπος Γερμανιδούλα συνέχιζε νὰ καταμαγεύει μὲ τὰ τραγούδια της τοὺς θαμῶνες τοῦ *Ἀβέρωφ*, κάθε βράδυ γίνονταν ὅλο καὶ περισσότεροι.- Ἡ *Ἤπειρος* ἔβγαινε ἀραιότερα, ἀπὸ ἔλλειψη ἢ μὴ ἔγκαιρη ἄφιξη χαρτιοῦ, καὶ συχνὰ καθυστερημένα, ἐξαιτίας τῆς λογοκρισίας ποὺ γινόταν αἰτία διακοπῆς τῆς τηλεγραφικῆς ἐπικοινωνίας της γιὰ πολλὲς ὧρες.- Ἀρκετοὶ Ἕλληνες τῆς Κορυτσᾶς εἶχαν ἔρθει στὰ Γιάννινα, μετὰ τὴν ἐκεῖ εἴσοδο στρατοῦ τοῦ *Κράτους τῆς Θεσσαλονίκης*, φοβοῦνταν ἀντίποινα γιὰ τὰ βασιλικά τους αἰσθήματα.- Τὸ συμβούλιο πλημμελειοδικῶν Ἰωαννίνων παρέπεμψε τοὺς Μιχ. Σακελλαρίδη, Ἀθαν. Τσιμογιάννη καὶ Ἀλκ. Λιονταρῆ νὰ δικαστοῦν

γιὰ ἐξύβριση, διὰ τοῦ τύπου, τῆς διευθύντριας τοῦ Διδασκαλείου νηπιαγωγῶν Ζηνοβίας Ζαλούχου. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἐκδικαζόταν στὰ Γιάννινα τέτοιο ἀδίκημα, ἡ δίκη ἀναμενόταν μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον.- Ἄρχισε ἡ κατασκευὴ τῆς μικρῆς λεωφόρου γύρω ἀπὸ τὴν πλατεία Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ, ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες τοῦ δήμου. Μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσή της θὰ διανοιγόταν ἡ παραλίμνια λεωφόρος.- Μὲ πρωτοβουλία τοῦ προέδρου τοῦ *ἐμπορικοῦ συλλόγου* Γ. Λάππα συγκροτήθηκε σύσκεψη, στὴν ὁποία συζητήθηκε κι ἀποφασίστηκε νὰ γίνουν ἐνέργειες γιὰ τὴν ἀνέγερση νέου γυμνασίου στὴν πόλη. Ὁ *Ταχυδρόμος*, καὶ πάλι, εἶχε ἀντίθετη ἄποψη.

Σπουδαῖο γεγονὸς ἀποτέλεσε γιὰ τὰ Γιάννινα στὰ μέσα Ὀκτωβρίου τοῦ 1916, ἡ ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τοῦ Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδωνα Βλάχου, ὡς μητροπολίτη Ἰωαννίνων. Θὲς ὁ πόλεμος, θὲς ἄλλες αἰτίες, ἡ εἴδηση τὴν ὁποία ἡ *Ἤπειρος* δημοσίευσε *μετ' ἀνυποκρίτου χαρᾶς*, ἄργησε νὰ γίνει γνωστὴ στὴν πόλη, μόλις στὰ μέσα Ὀκτωβρίου, ἔφτασε καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ ταράξει τοὺς *Μητροπολιτικούς*, στὴ μεγάλη τους πλειοψηφία δὲν ἤθελαν τὸ Σπυρίδωνα καὶ ὑποστήριζαν τὸν Πανάρετο. *Διεδόθη* -ἔγραφε ὁ *Ταχυδρόμος*- *ὅτι ὁ μητροπολίτης Βελλᾶς διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου μητροπολίτης Ἰωαννίνων. Ἡ εἴδησις δὲν ἐπεβεβαιώθη.* Σὲ δύο μέρες ποὺ ὅλα εἶχαν ἀποσαφηνιστεῖ ἀντέδρασε ἐντονώτατα: *Ἡ εἴδησις περὶ διορισμοῦ διὰ βερατίου τοῦ Βελλᾶς ὡς μητροπολίτου Ἰωαννίνων ἐπροξένησεν κυριολεκτικῶς κατάπληξιν εἰς τὸν Ἰωαννιτικὸν κόσμον. Περίμενε ἀντικαταστάτην τοῦ Γερβασίου ἰσάξιον ἐκείνου καὶ στὴ θέση του περίμενε νὰ δῇ κάθε ἄλλον παρὰ τὸν ἅγιον Βελλᾶς. Οἱ Γιαννιῶτες ὑποψιάζονται ὅτι ξέναι ἀρχαὶ ἐνήργησαν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Πατριαρχείου. Βέβαια δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὁ ἅγιος Βελλᾶς εἶναι ἀνίκανος νὰ ποιμάνῃ τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα τῆς ἐπαρχίας μας, ἀλλὰ γιὰ ἕνα τόσον ἰδιαίτερον ζήτημα ἔπρεπε νὰ βολιδοσκοπηθῇ τὸ πλήρωμα τοῦτο.* Οἱ ὑποψίες τῆς ἐφημερίδας ἦταν βάσιμες.

Ὁ νέος μητροπολίτης Ἰωαννίνων Σπυρίδων Βλάχος

Οἱ βενιζελικοί, πίσω τους βρισκόταν ἡ Entente, ὑποστήριζαν κι αὐτοὶ τὸν Πανάρετο, εἶχε ὁριστεῖ καὶ τοποτηρητὴς τοῦ θρόνου· οἱ βασιλικοί, πίσω τους κρύβονταν οἱ Αὐστριακοὶ καὶ Γερμανοὶ εἶχαν ἐνεργήσει ἤδη μέσω τῶν πρεσβειῶν τους στὴν Κωνσταντινούπολη - ἤθελαν μητροπολίτη Ἰωαννίνων τὸ Σπυρίδωνα καὶ τὸ πέτυχαν. Ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ὑποψήφιους

ὑπερεῖχε, χωρὶς ἀμφιβολία, ὁ Σπυρίδων, τόσο γιὰ τὴν ἐθνική του δράση, ὅσο καὶ γιὰ τὶς προσπάθειες ποὺ κατέβαλλε γιὰ ἀνόρθωση τῆς παιδείας, ἡ σύνδεση ὅμως τῆς ἐκλογῆς του μὲ τὴ βασιλικὴ παράταξη τοῦ δημιούργησε ἀργότερα προβλήματα, τριάμιση χρόνια ἔμεινε μακριὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Τὶς ἴδιες περιπέτειες, ἴσως νὰ εἶχε κι ὁ Πανάρετος, ἂν ἐκλεγόταν, ἀφοῦ εἶχε δεσμευτεῖ κομματικά.

Μόλις ἔγινε γνωστὴ ἡ εἴδηση τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου μητροπολίτη (γιὰ διορισμὸ μιλοῦσαν οἱ ἐφημερίδες) ἄρχισαν καὶ οἱ ἀντιδράσεις· ἐκδηλώνονταν ὄχι μόνο συναισθηματικά, ἀλλὰ κατέληγαν καὶ σ' ἐνέργειες γιὰ ματαίωση τῆς ἐκλογῆς. *Σπεῖρα τοῦ γεννήματος καὶ θρέμματος* -ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος- ἤρξατο νὰ κινῆται κατὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Σπυρίδωνος, ἀνδρὸς ἐθνικωτάτου, νομίζουσα ὅτι θὰ ματαιώσῃ τὴν ἐκλογὴν γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν διορισμὸν ἄλλου, διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπ' ἄπειρον τὸ τέως ἁμαρτωλὸν μητροπολιτικὸν καθεστώς. Ματαιοπονοῦν,* συνέχιζε, *οἱ ἐνέργειές τους θ' ἀποτύχουν.* Γιαυτὸ ἦταν βέβαιος κι ὁ ἀντίπαλος τοῦ Σπυρίδωνα, ὁ Πανάρετος, ἀμέσως ἐγκατέλειψε τὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο καὶ ἐγκαταστάθηκε σὲ φιλικό του σπίτι. Ἡ πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ Σπυρίδωνα συνεχίστηκε καὶ ἡ *Ἤπειρος* ἐπισήμαινε ὅτι ἡ πολεμικὴ αὐτὴ γινόταν ἐκ μέρους κύκλων ποὺ καλοπερνοῦσαν, εἶχαν μετατρέψει τὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων *εἰς κομματικὴν φάτνην*· ἤθελαν, πρόσθετε, μητροπολίτη ποὺ νὰ εἶναι τοῦ χεριοῦ τους, ἕνα εἶδος διεκπεραιωτῆ τοῦ κόμματος. Κατὰ βάση διακυβεύονταν μεγάλα συμφέροντα, εἶχαν δίκιο, λοιπόν, οἱ μητροπολιτικοὶ κύκλοι ν' ἀνησυχοῦν...

Ὁ Σπυρίδων ἔφτασε στὰ Γιάννινα τὴν Κυριακὴ στὶς 23 Ὀκτωβρίου τοῦ 1916. Ὅταν ἔγινε γνωστὴ ἡ ἡμερομηνία ἄφιξής του, ὕστερα ἀπὸ τηλεγράφημα τοῦ ἴδιου πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Περιστερᾶς, ἄρχισαν ἔντονες οἱ προετοιμασίες γιὰ τὴν ὑποδοχὴ ἀπὸ τὸ δῆμο καὶ τὶς ἀρχές, τὰ σωματεῖα, τοὺς συλλόγους, τὰ σχολεῖα. Τὰ πρῶτα συγχαρητήρια τηλεγραφήματα στάλθηκαν στὸ Σπυρίδωνα ἀπὸ ὁμάδα ἐμπόρων, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔγιναν, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας του στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὰ βασικὰ στελέχη τῆς *αὐλῆς* του. Οἱ ἔμποροι ἦταν: Ἰωάν. Κούρεντας, Μιχ. Κιούρης, Κυριάκος Ξανθός, Βασ. Πολυζώης, Εὐάγ. Γκοβόσδης, Ἀρ. Ι. Παπαγεωργίου, Κων. Βλάχος, Σπυρ. Μανδέλης, Β. Χ. Μαρτίνης, Χαρ. Π. Θωμᾶς, Θωμᾶς Βούρης, Φ. Χ. Γ. Περάτης, Α. Β. Τσοφόπουλος, Παν. Λάππας, Ἀναστ. Βλαχόπουλος, Ἀριστ. Χατζηαλεξίου, Κων. Μανδέλης, Θεόδ. Ζωγάκης, Ἐλευθ. Πανταζῆς, Σωτ. Μαρτίνης, Γεώργ. Νικολαΐδης, Ἀριστ. Δεσόπουλος, Σωτ. Σταματιάδης, Ξενοφῶν Δριγγόπουλος, Γιαννῆς Χ. Ἀθανασιάδης, Σπυρ. Θεμελῆς, Γεώργ. Καζάζης, Δημ. Μέρτζιος, Στέφ. Παπλωματᾶς, Βασ. Τσουκανέλης, Ἀθαν. Τσεκούρας, Βασ. Καππᾶς, Α. Τενεχτσῆς.

Ἡ *Ἤπειρος*, τὴν ἡμέρα τῆς ἄφιξης τοῦ Σπυρίδωνα, τὴν περισσότερη ὕλη τὴν εἶχε ἀφιερωμένη στὴν προσωπικότητά του. Τὸ κύριο ἄρθρο ἦταν γραμμένο ἀπὸ τὸ Χρ. Χρηστοβασίλη· σ' αὐτὸ ἀνέλυε τὸ πολυσχιδὲς ἔργο

του ὡς ἀγωνιστῆ καὶ μητροπολίτη Βελλᾶς καὶ Κονίτσης καὶ ὑπογράμμιζε τὶς ἐλπίδες ποὺ στήριζε σ' αὐτὸν τὸ ποίμνιό του. *Ἀληθῶς τοιοῦτος ἔπρεπεν ἡμῖν Ἀρχιερεύς*, κατέληγε. Ὁ Χρηστοβασίλης δὲν περιορίστηκε στὸ ἄρθρο, σύνθεσε κι ὁλόκληρο ποίημα, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ ἴδιο φύλλο, μὲ τίτλο: *Στὴν ὑποδοχὴ τοῦ λαοπροβλήτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κυρίου κυρίου Σπυρίδωνος*. Τὸ ποίημα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 9 ἑξάστιχες στροφές, ἐκτὸς τῆς τελευταίας, ἄρχιζε καὶ κατέληγε μὲ τὴν παρακάτω στροφή:

Δεσπότη καλῶς ὅρισες! Δεσπότη καλῶς ἦρθες
Στῆς Ἐκκλησιᾶς μας τῆς σεπτῆς τὸ δοξασμένο θρόνο!
Ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς, κι ἀπὸ τοῦ Ἀλῆ τὰ χρόνια,
Τὰ Γιάννινα, τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ δεύτερη Ἀθήνα
Ἐσένα ὠνειρευότανε κι ἐσένα καρτεροῦσαν.
Δεσπότη καλῶς ὥρισες! Δεσπότη καλῶς ἦρθες!
Τέτοιον δεσπότη θέλαμε, τέτοιος δεσπότης εἶσαι.

Τὴν ἡμέρα τῆς ἄφιξης ὅλη ἡ πόλη βρισκόταν στὸ πόδι. Τὰ καταστήματα εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης -δούλευαν καὶ τὴν Κυριακὴ- ἔκλεισαν. Καθὼς πλησίαζε τὸ μεσημέρι χιλιάδες Γιαννιωτῶν ἔπαιρναν τὸ δρόμο γιὰ τοὺς *Ἀμπελοκήπους*, ἐκεῖ θὰ γινόταν ἡ ὑποδοχή. Μιὰ ἀντιπροσωπεία τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἀπὸ τούς: Ι. Τζαβέλλα, φαρμακοποιό, Ἀλ. Νιτσίδη, ἔμπορο, πρώην πρόεδρο τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου καὶ τὸ Γ. Ράδο, ἔμπορο, στὴν ὁποία πῆραν μέρος κι ἄλλοι παράγοντες τῆς πόλης, ὅπως οἱ βουλευτὲς Γ. Τζέτζος, Κ. Καζαντζῆς, Β. Πυρσινέλλας, Δ. Δούλης (τῆς Β. Ἠπείρου), ὁ κοινοτικὸς σύμβουλος Κ. Δόνος, ὁ καθηγητὴς Φίλ. Σαγκούνης, καθὼς καὶ προσωπικοὶ φίλοι τοῦ Σπυρίδωνα, κάπου ἑκατὸ ἄτομα, τὸ *ἄνθος τῆς παρ' ἡμῖν κοινωνίας*, ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*, προχώρησαν μὲ ἅμαξες ὡς τὸ *Λυκόστομο* σὲ προϋπάντηση τοῦ ἐρχόμενου ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, μὲ αὐτοκίνητο, Σπυρίδωνα. Ἡ συνάντηση ἔγινε ἀκριβῶς τὸ μεσημέρι. Ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ τοῦ δήμου προσφώνησε τὸ νέο μητροπολίτη ὁ σύμβουλος Ἰωάν. Τζαβέλλας, συγχαίροντας καὶ εὐχόμενος. Ἐκεῖ, κάτω ἀπὸ τὴ σκιὰ τοῦ μεγάλου πλάτανου τοῦ *Λυκοστόμου, τὸ ἀπόγευμα ἦτο γλυκύτατον, ἡλιόλουστον καὶ μαγευτικόν*, σημείωνε ὁ δημοσιογράφος «Σύλβιος», προγευμάτισαν ὅλοι, σὲ λίγο ὁ Σπυρίδων συνέχισε τὴν πορεία του πρὸς τὴν πόλη.

Τὸ φιλολογικὸ ψευδώνυμο «Σύλβιος» ἀνήκει, κατὰ τὶς ἐγκυκλοπαίδειες, στὸ Σμυρναῖο λογοτέχνη Ἀνδρέα Παπαδόπουλο. Ἂν πρόκειται γιαυτόν, πρέπει νὰ ὑποτεθεῖ πὼς κατὰ τὴν ἱστορούμενη ἐποχὴ βρισκόταν στὰ Γιάννινα καὶ δημοσίευε, κατὰ καιρούς, ἄρθρα καὶ χρονογραφήματα στὴν *Ἤπειρο*. Στὸ ὑπὸ ἔκδοση «Ἡμερολόγιο» τοῦ 1917 τοῦ Σ. Λαμπρίδη, ποὺ τελικὰ δὲν φαίνεται νὰ ἐκδόθηκε, συνεργάτης ἦταν κι ὁ «Σύλβιος» (Θαλασσινός), ποὺ στὶς ἐγκυκλοπαίδειες ἀναφέρεται ὡς λογοτέχνης Π. Θαλασσινὸς χωρὶς τὸ ψευδώνυμο «Σύλβιος».

Στὸ Μεγάλο Μπισδούνι ἡ πομπὴ σταμάτησε, εἶχαν συγκεντρωθεῖ ὅλα τὰ γύρω χωριά, μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς παπάδες γιὰ νὰ τὸν ὑποδεχτοῦν. Ὁ δάσκαλος τῆς Ζωνδήλας Κων. Φορτούνας τὸν προσφώνησε μ' ἕνα ὡραῖο λογίδριο -θὰ τὸ ζήλευαν καὶ πολλοὶ καθηγητές,

σημείωναν οἱ δημοσιογράφοι- ποὺ κατέληγε: *Ζῆθι μέχρις ἐσχάτων γήρατος ἐνταῦθα! Ζῆθι! Ζῆθι!* Ἡ εὐχή του ἔπιασε τόπο. Ὁ Σπυρίδων, παρὰ τὶς σοβαρότατες ἀρρώστειες ποὺ τὸν χτύπησαν, προπαντὸς τὴ φυματίωση ποὺ τοῦ ἔφαγε τὰ σωθικά, ἔζησε πολλὰ χρόνια, ὡς τὰ βαθιὰ γεράματα, ἀφοῦ ποίμανε κι ὅλο τὸ ὀρθόδοξο πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, ὡς ἀρχιεπίσκοπός της.

Στοὺς *Ἀμπελοκήπους* τὸν περίμεναν τὰ Γιάννινα. Ὅλα; Ὄχι, ἀπουσίαζαν ἀρκετοί. Τὰ περισσότερα στελέχη τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων δὲν παρευρέθηκαν, τοὺς ἀκολούθησαν κι ὀπαδοί τους. Ἄλλοι, τῆς ἴδιας ἰδεολογίας, παρακολουθοῦσαν τὴν πομπή, ἀπὸ τοὺς *Ἀμπελοκήπους* πρὸς τὴ Μητρόπολη, κρεμασμένοι στὰ παράθυρα καὶ τὰ μπαλκόνια τῶν σπιτιῶν, ἡ περιέργεια νίκησε τὸ φανατισμὸ κι ὁ κόσμος πῆρε μέρος στὴν ὑποδοχή, ἔστω καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Στὴ συγκεντρωση τῶν *Ἀμπελοκήπων* καὶ στὴ Μητρόπολη κυριαρχοῦσαν ἀναμφισβήτητα οἱ βασιλικοί, ἦταν ὅμως καὶ βενιζελικοὶ ἀνάμεσά τους, ἂν καὶ δυσφοροῦσαν γιὰ τὰ συνθήματα ποὺ ἀκούγονταν, ἰδίως γιὰ τὶς ζητωκραυγὲς ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου. Προσπάθειες νὰ περιοριστεῖ ὁ ὄγκος τῆς συγκέντρωσης καταβλήθηκαν παρασκηνιακά, ἔγινε αἰσθητὸ μὲ τὴν ἀπουσία ὅλων τῶν δημοτικῶν καὶ μερικῶν ἄλλων σχολείων ἀπὸ τὴν ὑποδοχή. Ὑπεύθυνοι γιαυτὸ θεωρήθηκαν ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς κι ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων Κ. Παπαγεωργίου, ὁ ὁποῖος, γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ, ἔγραψε, σ' ἐπιστολή του, ὅτι δὲν εἶχε λάβει πρόσκληση ἀπὸ τὴ νομαρχία. *Μὰ τί τὴν ἤθελε τὴν πρόσκληση;* τὸν εἰρωνευόταν ἡ *Ἤπειρος, μήπως ἐπρόκειτο νὰ πάῃ σὲ κανένα γάμο καὶ ἤθελε κάλεσμα;*

Νὰ ξαναγυρίσουμε στὴν ὑποδοχή. Στοὺς *Ἀμπελοκήπους* εἶχαν συγκεντρωθεῖ χιλιάδες λαοῦ. Τὴν ὅλη ἐποπτεία εἶχε ὁ ἐπίσκοπος Περιστερᾶς Μελέτιος, ἐνῶ ὁ γυμνασιάρχης τῆς *Ζωσιμαίας* Γ. Καλούδης κινοῦνταν πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, εἶχε τὸ γενικὸ πρόσταγμα. Ἑφτακόσιοι μαθητὲς τῆς *Ζωσιμαίας σχολῆς*, μαζὶ μὲ τοὺς καθηγητές τους, εἶχαν παραταχτεῖ στὸ μεγάλο πλάτανο, κοντά τους καὶ οἱ λίγοι μαθητὲς τοῦ ὀρφανοτροφείου τοῦ Γεωργίου Σταύρου, μὲ τὴ μουσική τους. Ὅταν ὁ Σπυρίδων ἔφτασε στὸν τόπο τῆς ὑποδοχῆς, ὁ κόσμος ξέσπασε σὲ ζητωκραυγὲς καὶ ἐπευφημίες, ἐνῶ κορίτσια τῆς πόλης ἔρραιναν μὲ ἄνθη τὸ αὐτοκίνητό του. Κατέβηκε, προχώρησε καὶ σταμάτησε μπροστὰ στὸ γυμνασιάρχη Γ. Καλούδη, ποὺ τὸν προσφώνησε, μὲ θερμὰ λόγια, ἐκ μέρους τῆς κοινότητας τῶν Γιαννίνων. Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης ἀπάγγειλε τὸ ποίημα ποὺ εἶχε δημοσιεύσει στὴν *Ἤπειρο* κι ὁ Σπυρίδων ἀπάντησε μὲ λίγα λόγια, ἐκφράζοντας τὶς εὐχαριστίες του γιὰ τὴν ὑποδοχὴ ποὺ τοῦ ἐπιφύλαξε ὁ λαὸς τῶν Γιαννίνων. Ὕστερα σχηματίστηκε πομπὴ μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴ Μητρόπολη. Προπορευόταν ἡ μουσικὴ κι ἀκολουθοῦσαν τὰ ἐξαπτέρυγα, οἱ ψάλτες, ὁ κλῆρος, ἔχοντας στὸ μέσο τὸ νέο δεσπότη, στὸ τέλος οἱ χιλιάδες λαοῦ. Στὸ σπίτι τοῦ νεομάρτυρα ἁγίου Γεωργίου ἡ πομπὴ σταμάτησε, ὁ

Σπυρίδων μπῆκε μὲ τὰ ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ προσκύνησε. Τὰ πεζοδρόμια τῆς πόλης εἶχαν κατακλυστεῖ ἀπὸ κόσμο, τὰ μπαλκόνια καὶ τὰ παράθυρα γεμάτα, ὅλοι ἤθελαν νὰ τὸν δοῦν, ἄλλοι ἀπὸ ἐνδιαφέρον, κάποιοι ἀπὸ περιέργεια καὶ μερικοὶ ἀπὸ φόβο, πολλὰ εἶχαν ἀκούσει γιαυτὸν τὸν τρομερὸ δεσπότη! Τὸ βέβαιο ἦταν, πὼς τόσο πολὺ κόσμο εἶχαν νὰ δοῦν τὰ Γιάννινα ἀπὸ τὴ μέρα τῆς ἀπελευθέρωσης. Στὸ προαύλιο τῆς Μητρόπολης περίμεναν τὸ Σπυρίδωνα οἱ ἀρχὲς τῆς πόλης, ὁ νομάρχης, ὁ στρατηγός, ὁ δήμαρχος, ὁ ἀστυνομικὸς διευθυντής, τὸ δικαστικὸ σῶμα, ὅλοι. Ἡ Μητρόπολη γέμισε ἀσφυκτικά, ἐνῶ χιλιάδες ἔμειναν στὸ προαύλιο καὶ κατέλαβαν τοὺς γύρω δρόμους. Ἄρχισε ἡ δοξολογία, ἀκολούθησε τὸ πολυχρόνιο, ποὺ ἔδωσε νέα ἀφορμὴ γιὰ ζητωκραυγὲς ὑπὲρ τοῦ βασιλιᾶ καὶ τοῦ νέου μητροπολίτη, τὸ ἐκκλησίασμα στὴ συντριπτική του πλειοψηφία ἦταν βασιλικό, τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ ναό, ὁ Σπυρίδων εὐλογοῦσε πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, σίγουρα ἦταν συγκινημένος, τὸ βλέμμα του ὅμως, καθὼς καὶ ὅλη ἡ φυσιογνωμία του, δὲν πρόδιναν τίποτα. Ἔτσι θὰ ἔμεινε σ' ὅλη του τὴ ζωή, μόνον ὅταν χαιρόταν γιὰ κάτι ὑπερβολικὰ ἢ γελοῦσε, ὅλα ἄλλαζαν κι ἕνα ἄγνωστο πρόσωπο ἐμφανιζόταν, ἱλαρό, ἀγαθό, ἀνθρώπινο. Ὕστερα ἀπὸ σύντομη προσφώνηση τοῦ βουλευτῆ Κ. Καζαντζῆ, ὁ Σπυρίδων ἐκφώνησε τὸν ἐνθρονιστήριο λόγο του, σφιχτό, πυκνὸ σὲ νοήματα, δεῖγμα βαθύτερης παιδείας, στὰ κατοπινὰ χρόνια ἔλεγαν πὼς τοὺς λόγους του ἑτοίμαζε ὁ Ἀλκιβιάδης Κοντοπάνος, ἀνεψιός του, ἀπὸ τοὺς καλλίτερους φιλόλογους τῆς χώρας. Μετὰ τὴν τελετὴ ὁ Σπυρίδων ἀνέβηκε στὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο καὶ δέχτηκε τὶς εὐχὲς καὶ τὰ συγχαρητήρια ὅλων, ἐπισήμων καὶ λαοῦ. Στὶς 26 τοῦ μῆνα, τὴ γιορτὴ τοῦ μεγαλομάρτυρα ἁγίου Δημητρίου, γιορταζόταν μαζὶ καὶ ἡ ἐπέτειος τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Σπυρίδων τέλεσε τὴν πρώτη ἀρχιερατικὴ λειτουργία του στὸ μητροπολιτικὸ ναό.

Τὸ θέμα τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Σπυρίδωνα τὸ κουβέντιαζαν μέρες στὰ Γιάννινα. Τὸ περιεχόμενο τῶν συζητήσεων ἦταν ἀνάλογο μὲ τὰ πολιτικὰ φρονήματα τῶν συζητητῶν. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τοῦ ὄνομα τοῦ νέου μητροπολίτη συνδέθηκε μὲ τὶς κομματικὲς διαμάχες, θάκανε πιστοὺς φίλους καὶ θανάσιμους ἐχθρούς, ὡς τὴ διδακτορία τοῦ Ι. Μεταξᾶ δὲν ἔπαψαν οἱ φιλονικίες καὶ οἱ ἀμφισβητήσεις τῶν ἀντιπάλων γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό του, παρόλο ποὺ ἡ προσφορά του, στὸν τομέα τῆς παιδείας κυρίως, ἦταν σημαντική. Οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἄφιξής του, ἐξακολουθοῦσαν ν' ἀμφισβητοῦν τὸ ἔγκυρο τῆς ἐκλογῆς του κι ἄφηναν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι γίνονταν προσπάθειες γιὰ ν' ἀνατραπεῖ τὸ ἀποτέλεσμα. *Ἐφευρίσκουν μύθους*, παρατηροῦσε ἡ *Ἤπειρος*.

Ὁ *Ταχυδρόμος*, δημοσιεύοντας σύντομες ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ Σπυρίδωνα, παρατηροῦσε: *Δὲν ἐξετάζομεν τὸ ζήτημα ἐὰν εἶναι ἄξιος ἢ ἀνάξιος νὰ κατέχῃ τὸν θρόνον. Ἀλλ' ἔστω. Εἶναι ἀξιώτατος καὶ ὁ μόνος, ἐὰν θέλετε, ἐνδεδειγμένος. Ἀλλὰ πρὸς τί οἱ τὰ ἱερὰ ἄμφια φο-*

ροῦντες ἱερεῖς, τὰ ἐξαπτέρυγα καὶ οἱ φανοί, πρὸς τί ἡ τελετὴ πᾶσα; Ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶχε βεβαίως λόγον. Ἔπρεπε νὰ περιβληθῇ δύναμιν ὁ καὶ πολιτικὸς ἄρχων, προστάτης τῶν ραγιάδων. Ἀλλὰ σήμερον τί εἶναι ὁ μητροπολίτης; Ἁπλούστατα ὑπάλληλος τοῦ κράτους, ἔργον μόνον ἔχων τὴν ἐποπτείαν τοῦ κλήρου καὶ τὴν ἔκδοσιν ἀδειῶν γάμου. Σημασίαν ἄλλην τινὰ δὲν ἔχει, κύκλος ἄλλης ἐνεργείας δι' αὐτὸν -νόμιμος ἐννοῶ- δὲν ὑφίσταται. Διατί, λοιπόν, θέλουσιν οἱ ἀρχιερεῖς τόσας τιμάς, δσας οὐδ' εἰς τὸν Βασιλέα αὐτὸν ἐρχόμενον κάμνομεν; Ὅλα αὐτά, ποὺ γιὰ τὸν συντάκτη ἀποτελοῦσαν *βυζαντινισμόν*, θεωρητικὰ μπορεῖ νὰ ἦταν σωστά, βρίσκονταν, ὅμως, μακρυὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ποὺ διαμορφωνόταν βάσει ἄλλων παραμέτρων. Ἐξάλλου λίγα χρόνια εἶχαν περάσει ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης καὶ δὲν ἦταν εὔκολη ἡ ἀποδέσμευση ἀπὸ τὴν παράδοση. Πόσο ἰσχυρὴ εἶναι τὸ ἀποδεικνύουν ἀνάλογα περιστατικὰ τῆς ἐποχῆς μας.

Ο ἴδιος συντάκτης -ὑπογραφόταν ὡς *Συνταγματικὸς πολίτης*- ἐπανῆλθε στὸ θέμα, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἑβδομάδα γιὰ ν' ἀντικρούσει σφοδρὴ ἐπίθεση τῆς *Σημαίας* ἐναντίον του: *Τὸ προηγούμενον ἀρθρίδιόν μου ἐκίνησεν τὸν χόλον καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν περὶ τὸν μητροπολίτην, ἂν καὶ δὲν ἔγραψα τίποτε θίγον τὸ πρόσωπόν του [...] Ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσιν. [...]. Καὶ ὅμως τί δὲν ἐγράφη ἐν τῇ «Σημαίᾳ», ἐν γλώσσῃ ὄντως ἐκβεβακχευμένῃ. Ἡ Ἐκκλησία κατ' αὐτήν, ἐξέλεξεν τὸν τέως Βελλᾶς καὶ Κονίτσης οὐχὶ ὡς πνευματικὸν ἡμῶν ἄρχοντα, ἀλλ' ὡς πολιτικὸν διοικητήν, ἵνα σώσῃ «τὰ χειμαζόμενα Αὐτῆς τέκνα». Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης εἶναι ὁ «σωτήριος λιμήν», εἰς ὃν πρέπει νὰ καταφύγωμεν ἐν ταῖς δειναῖς ταύταις περιστάσεσιν. Ἔχομεν λοιπόν, οὕτω, καὶ τρίτον κράτος Ἑλληνικόν, τὸ τῶν Ἰωαννίνων, οὗ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, μέλλων νὰ διαφυλάξῃ ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ράσου Αὐτοῦ, εἶναι ὁ νέος Μητροπολίτης.* Τέτοιο ρόλο δὲν τὸν ἀποδέχεται γιὰ τὸ Σπυρίδωνα ὁ συντάκτης, ποὺ συνεχίζει μὲ πολλὲς ἀκόμα ἐπικρίσεις ἐναντίον τῶν ὑμνητῶν τοῦ νέου μητροπολίτη. Πάντως, σωστὰ ὑποψιάστηκε, ἂν καὶ φαίνεται ὅτι δὲν τὸ πίστευε τότε, πὼς ὁ Σπυρίδων θὰ ἔπαιζε καὶ ρόλο πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ, κάποιες φορές, σὲ στιγμὲς κρίσιμες γιὰ τὸ ἔθνος.

Στὸ μεταξὺ ὁ Δωδώνης Πανάρετος τὴν ἡμέρα τῆς ἄφιξης τοῦ Σπυρίδωνα, ἀφοῦ δημοσίευσε στὸν *Ταχυδρόμο* (23-10-1916) ἀποχαιρετιστήριο γράμμα *Πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὴν ἐπαρχίαν Ἰωαννίνων*, ἔφυγε ἀπὸ τὰ Γιάννινα.

Ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ ἄφιξη τοῦ Σπυρίδωνα δημιούργησε γιὰ τὸν Πέτρο κρίση συνείδησης. Ἡ βενιζελικὴ παράταξη στὴν ὁποία ἀνῆκε, ἔβαλλε συνεχῶς ἐναντίον του, μὲ πολλοὺς τρόπους, μερικοὶ ξέφευγαν κι ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ἐπιτρεπτοῦ, ἂν πίστευε ὅλες τὶς καταγγελίες, ἔπρεπε νὰ κόψει μιὰ γιὰ πάντα τὶς σχέσεις του μὲ τὴ Μητρόπολη, νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ ἐπί-

τροπος, καθὼς κι ἀπὸ τὴ θέση του στὰ *Ἐλέη*. Ὅμως ὁ Πέτρος εἶχε ἀγωνιστεῖ μὲ τὴν *Ἠπειρωτικὴ Ἑταιρεία*, σὲ σημαντικὸ πόστο, ἀνέβηκε στὰ ἀνώτερα κλιμάκια καὶ μάθαινε τὶ γίνεται μὲ τὴ δράση τῆς ὀργάνωσης σὲ πανηπειρωτικὴ κλίμακα. Γιὰ τὸ Σπυρίδωνα (τὸ *Δρίνο*) ἄκουε καλὰ λόγια, ἦταν εὔψυχος, ἀποφασιστικός, ριψοκίνδυνος. Ἐμφανιζόταν τὶς νύχτες σὲ χωριὰ ποὺ διέτρεχαν κίνδυνο, ἐμψύχωνε τοὺς κατοίκους, τοὺς βοηθοῦσε, ἄνοιγε σχολεῖα, διόριζε δασκάλους, ἡ μητρόπολη Βελλᾶς καὶ Κονίτσης εἶχε γίνει μιὰ δημιουργικὴ κυψέλη καὶ ταυτόχρονα ἐπαρχία ἀποφασισμένη ν' ἀγωνιστεῖ, ὅταν οἱ συνθῆκες τὸ ἐπέτρεπαν. Ψυχὴ ὅλων αὐτῶν ἦταν ὁ Σπυρίδων, πῶς νὰ πιστέψει τώρα ὅσα τοῦ καταλόγιζαν; Βέβαια, πολλὰ εἶχαν ἀκουστεῖ γιὰ ἀντιθέσεις του μὲ σημαντικὰ στελέχη τῆς *Ἑταιρείας*, ποιὸς ὅμως εἶχε δίκιο, κανένας δὲ γνώριζε. Ἀμφιβολίες ὑπῆρχαν καὶ γιὰ ἄν, ὁρισμένες, πολιτικῆς ὑφῆς κινήσεις του, ἔγιναν ἢ ὄχι βλαπτικὲς γιὰ τὸν ἀγώνα. Θυμᾶται τώρα ὁ Πέτρος τὶς συζητήσεις ποὺ ἔκανε, λίγο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Λιβαδέα (τὸ *Λάιο*), ἔγραψε καὶ τὴν ἱστορία τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, φίλο τοῦ Σπυρίδωνα, ἀλλὰ ἀντικειμενικὸ κριτὴ τῶν γεγονότων. Στὴ συζήτηση ἦταν κι ὁ γιατρὸς Ἀρ. Χρηστίδης (ὁ *Γύλιππος*), γνώστης προσώπων καὶ πραγμάτων, ἐπιβεβαίωνε τὶς κρίσεις τοῦ Λιβαδέα. Ὁ Σπυρίδων ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ἑταίρους τοῦ *Ἠπειρωτικοῦ κομιτάτου* (τὸ ἄλλο ὄνομα τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*), δὲν εἶχε, ὅμως, δείξει τὸ ζῆλο ποὺ ἐπιβαλλόταν γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐπαρχίας του. Ὅταν γινόταν λόγος γιαυτό, ὁ Σπυρίδων ἀπαντοῦσε: —*Ξέρω τὶ κάνω, ἀγωνίζομαι μὲ τὸ δικό μου τρόπο, περισσότερο ἀποτελεσματικὸ καὶ σίγουρο ἀπὸ μιὰ φανερὴ ἐκδήλωση τῶν προθέσεών μας. Ἂν ἐκδηλωθοῦμε πρόωρα, οἱ Ἀρβανῖτες ποὺ εἶναι δίπλα μας θὰ ρημάξουν τὰ χωριὰ καὶ τὸν κόσμο, τοὺς φοβᾶται, δὲν ἀντέχει ἄλλες ἐπιδρομὲς καὶ κακουργήματα. Οὔτε θάρρος μοῦ λείπει, οὔτε ἀποφασιστικότητα, θὰ ἐργαστῶ ὅπως ἐγὼ νομίζω καλλίτερα. Ἐσεῖς κοιτᾶξτε νὰ τακτοποιήσετε τὰ οἰκονομικὰ τῆς ὀργάνωσης καὶ τὴ διανομὴ τῶν ὅπλων, μαθαίνω πὼς δὲν πᾶνε καλά. Θὰ σᾶς στείλω καὶ γράμμα γιαυτό...* Καὶ ἔστειλε. Ἦταν ἕνα κατηγορητήριο, βασισμένο σ' ἐσφαλμένες πληροφορίες, πὼς ὁ πρόξενος Μ. Ἀγκωνάκης κι ὁ ἔφεδρος ἀξιωματικὸς Μ. Λάνδος (*Νινύας*) ἀπὸ τὰ στελέχη τῆς ὀργάνωσης, οἰκειοποιοῦνταν χρήματα ἀπὸ τὰ ἀπρόβλεπτα τοῦ προξενείου ὁ πρῶτος, ἀπὸ τὰ ἐπιδόματα τῆς ὀργάνωσης ὁ δεύτερος. Ἔγραφε ἀκόμα, πὼς τὰ ὅπλα ποὺ ἔρχονταν κλέβονταν, δὲν πήγαιναν στὸν προορισμό τους, μεταπωλοῦνταν ἀλλοῦ. Ἡ καταγγελία προξένησε ἀναστάτωση στὴν ἡγεσία τῆς *Ἑταιρείας*. Ἔγιναν ἔρευνες, οἱ κατηγορίες δὲν ἐπιβεβαιώθηκαν. Ὁ Πέτρος θυμᾶται πὼς τὸ θέμα δημιούργησε ἐντυπώσεις, ὄχι εὐνοϊκὲς γιὰ τὸ Σπυρίδωνα, διαδιδόταν ὅτι οἱ καταγγελίες του ἀπέβλεπαν στὸ νὰ ἀντικατασταθεῖ ὁ Μ. Ἀγκωνάκης, ὡς πρόξενος, ἀπὸ τὸν Ἴωνα Δραγούμη, ἐνῶ ὅσα ἔλεγε γιὰ τὰ ὅπλα ἀποτελοῦσαν ἀπόπειρα συγκάλυψης τῆς δικῆς του ἀδράνειας γιὰ τὴν παραλαβὴ ὅσων τοῦ ἀναλο-

γοῦσαν. —*Ἤθελε νὰ ξέρει γιὰ ὅλους καὶ γιὰ ὅλα, πρόσθεσε ὁ Χρηστίδης, δὲ μποροῦσε ὅμως νὰ γίνει αὐτό, ὑπῆρχε φόβος νὰ διαρρεύσουν μυστικά, ὄχι ἀπὸ τὸν μητροπολίτη, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ περιβάλλον του, ἤθελε, ἀκόμα -* συμπλήρωσε- *νὰ μοιράζει ὁ ἴδιος τὰ ὅπλα, μὲ δικά του κριτήρια, δὲν ἀνεχόταν ἐπεμβάσεις ἄλλων, ἔχει αὐταρχισμὸ ὁ δεσπότης κι αὐτὸ εἶναι εἰς βάρος του. —Εἶναι φίλος μου,* ἐπανέλαβε ὁ Λιβαδέας, *εἶναι ἄξιος καὶ κάνει πολλὰ στὴν ἐπαρχία του, ἂν ἐρχόταν ὅμως στὰ Γιάννινα, στὴ θέση τοῦ Γερβάσιου, ὅπως τότε ἐπεδίωκε, μπορεῖ νὰ ἔκανε ζημιὰ στὴν ὀργάνωση. —Σίγουρα αὐτὸ θὰ γινόταν,* εἶπε κι ὁ Πέτρος, *εἶναι τὸ πεῖσμα, τὸν ὁδηγεῖ κάποτε σὲ ἀποφάσεις ὄχι σωστές, κακὸς σύμβουλος. —Ξεχάσατε τί ἔγινε μὲ τὶς ἐκλογὲς μετὰ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση;* πῆρε πάλι τὸ λόγο ὁ Λιβαδέας. *Ἐμεῖς προτείναμε νὰ ἐκτεθοῦν ὡς ὑποψήφιοι οἱ ἑταῖροι Γεώργιος Τζαβέλλας, Νικόλαος Βλαχλείδης καὶ Γ. Γκάλκος. Ὁ Δρίνος δὲ θέλησε νὰ ἔρθει σὲ καμιὰ συνεννόηση μαζί μας. Ὑποστήριζε κάποιον ἀλβανόγλωσσο καὶ μόνον ὅταν τὸν ἀπειλήσαμε ὅτι ἂν ἐκλεγόταν αὐτός, ἡ Ἑταιρεία θὰ τὸν σκότωνε, ἔκανε πίσω, χωρὶς ὅμως νὰ συγκατατεθεῖ νὰ ὑποστηρίξει μὲ τοὺς ἐκλέκτορες τῆς ἐπαρχίας του, αὐτοὺς ποὺ πρότεινε ἡ ὀργάνωση. Ἐπέμεινε καὶ πέτυχε νὰ ἐκλεγοῦν βουλευτὲς ὁ Κ. Σούρλας καὶ ὁ Δ. Κίγκος, ρουσφετολογικὴ συναλλαγὴ τὴ χαρακτήρισε ὁ τύπος, κι εἶχε δίκιο. Μὴ ξεχνᾶτε ἀκόμα, πὼς ὁ Κίγκος ἦταν ἀπὸ τοὺς σφοδροὺς πολέμιους τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα καὶ τῶν ὀργανώσεών του, γιαυτὸ καὶ καταδικάστηκε σὲ θάνατο ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία, μόνο μὲ τὴ μεσολάβηση μετριοπαθῶν ἑταίρων δὲν ἐκτελέστηκε ἡ ποινή, ἄδικη κατὰ βάση, γιατὶ ὁ Κίγκος δὲν ἦταν προδότης, ὅπως τὸν κατηγοροῦσαν, οὔτε καὶ ὁ Ἀθαν. Στούπης, στὸν ὁποῖο εἶχε ἐπιβληθεῖ ἡ ἴδια ποινή.*

Σκέφτεται, τώρα, ὁ Πέτρος πόσο ἄλλαξαν οἱ καιροί! Ὁ Παν. Δαγκλῆς *(Παρμενίων)* ποὺ εἶχε ὑπογράψει τὴν καταδίκη τοῦ Δ. Κίγκου, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τὸν πῆρε στὸ συνδυασμό του, τὸν ἔκανε βουλευτή, στενὸ συνεργάτη κι ἀντικαταστάτη του. Ὁ Δαγκλῆς, μέλος τῆς *ἐπαναστατικῆς Τριανδρίας*, στὴ Θεσσαλονίκη, ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸν Κίγκο, ζητοῦσε ἐνημέρωση κι ἀντικειμενικὴ πληροφόρηση. Τὰ ἤξερε ὅλα αὐτὰ ὁ Πέτρος, ἡ ἐκλογὴ τοῦ Σπυρίδωνα τοῦ ἔφερε στὸ νοῦ τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς τουρκοκρατίας, ὁ Σπυρίδων ὑποστηρικτὴς τοῦ Κίγκου, ὁ Δαγκλῆς τὸν εἶχε κάνει ὑπαρχηγό του, πῶς συμβιβάζονταν αὐτὲς οἱ ἀντιθέσεις, αὐτὸς ποτὲ δὲν παρέκλινε ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ εἶχε χαράξει, τὸν μπέρδευαν οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ δεσποτάδες μὲ τὶς ἐπιλογές τους. Ὁ *Δρίνος* κι ὁ *Παρμενίων* ἦταν τώρα ἀντίπαλοι, δίχαζε τὴ συνείδηση τοῦ Πέτρου αὐτὴ ἡ διαπίστωση. Πολιτικὸς φίλος τοῦ Δαγκλῆ, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴς τοῦ Σπυρίδωνα, παρὰ τὰ λάθη ποὺ εἶχε κάνει, πῶς νὰ λησμονήσει τὴν στάση του, τὴν περηφάνειά του στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν *Αὐτονομία* τῆς Β. Ἠπείρου, ἐξάλλου ἦταν ἐπίτροπος, μετεῖχε στὰ *Ἐλέη*, οὔτε ἤθελε, οὔτε καὶ μποροῦσε ν' ἀγνοήσει τὸ Σπυρίδωνα, θὰ πήγαινε μαζί του, θὰ τὸν βοηθοῦσε, ἂν ἔβλεπε πὼς

κάτι δὲν πήγαινε καλά, θὰ ἔφευγε, μὲ τὸ Γερβάσιο ἦταν διαφορετικά· ἤθελε καὶ τότε νὰ διαχωρίσει τὴ θέση του, ὅμως ἦρθε ἡ ἀρρώστεια τοῦ δεσπότη, δὲν τὸ ἔβρισκε τίμιο νὰ τὸν ἐγκαταλείψει στὶς δύσκολες στιγμές...

Κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ Σπυρίδωνα στοὺς Ἀμπελόκηπους, ὁ Πέτρος στάθηκε στὴν πρώτη σειρὰ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἐφόρους. Ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀλλὰ ἀπογοητεύτηκε ἀπὸ τὸν κομματικὸ χαρακτήρα τῆς ἐκδήλωσης. Ὁ Σπυρίδων ἔπρεπε νὰ γίνει δεσπότης ὅλων τῶν Γιαννιωτῶν, ὄχι μόνο μιᾶς μερίδας, αὐτὸ θὰ σήμαινε ἀναβίωση τῆς *αὐλῆς* μὲ ἄλλη σύνθεση. Μετὰ τὴν ἐνθρονιστήρια τελετὴ ἀνέβηκε, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἐπιτρόπους, νὰ ὑποβάλλουν τὶς εὐχές τους στὸ νέο δεσπότη. Ὅταν ἔφτασε ἡ σειρά του, ὁ Σπυρίδων κράτησε τὸ χέρι του, ὁ Πέτρος σήκωσε τὸ κεφάλι, ἀντάμωσε τὸ βλέμμα τοῦ Σπυρίδωνα, αὐτὸς τὸν κοίταζε μὲ προσοχή, ἡ ματιά του ζάλιζε, ἦταν βαρειά, *εἶσαι ὁ Πέτρος Κωστίδης;* τοῦ μίλησε μὲ τὴν ἐπιβλητικὴ φωνή του, *ναί σεβασμιώτατε,* ἀπάντησε ἐκεῖνος, πῆγε να συνεχίσει μὲ τὶς καθιερωμένες εὐχές, ὁ Σπυρίδων τὸν σταμάτησε, *σὲ θέλω* τοῦ εἶπε μόνο, καὶ τὸν ἄφησε. Ὁ Πέτρος κατάλαβε τὶ σήμαινε αὐτὴ ἡ πρόσκληση, ἤθελε νὰ τὸν δεῖ νὰ κουβεντιάσουν γιὰ τὴν κατάσταση στὰ *Ἐλέη,* ὅλα εἶχαν πάρει τὸν κατήφορο, προπαντὸς τὰ σχολεῖα μὲ τὶς μεγάλες ἀνάγκες, εἶχε νὰ πεῖ πολλὰ ὁ Πέτρος, μόνο νὰ μὴν τοῦ ζητοῦσε νὰ γίνει πρωτοπαλλήκαρο τῆς νέας τάξης, οὔτε φτιασμένος ἦταν γιὰ τέτοιους ρόλους, οὔτε τὸ ἤθελε. Στὸ σπίτι, ὅταν γύρισε, δὲ μίλησε γιὰ τὴν πρόσκληση οὔτε στὸ Δημήτρη, αὐτὸς ἦταν ἐνθουσιασμένος μὲ τὸ Σπυρίδωνα, τὸν εἶχε γνωρίσει καλὰ στὸ Ἀργυρόκαστρο, ὅταν ὑπηρετοῦσε ὡς γιατρὸς στὸ στρατὸ τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας, εἶναι παλληκάρι, πατέρα, θὰ κάνει πολλὰ γιὰ τὰ Γιάννινα, τέτοιος δεσπότης μᾶς χρειαζόταν, καλὰ τὰ εἶπε ὁ Χρηστοβασίλης στὸ ποίημά του. —Εἶναι ἀποφασιστικός,* εἶπε μόνον ὁ Πέτρος καὶ δὲν ἔδωσε συνέχεια. Θὰ πήγαινε ὁπωσδήποτε μιὰ ἀπὸ τὶς ἑπόμενες μέρες νὰ τὸν δεῖ.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς κατάστασης, μὲ τὸν οὐσιαστικὸ χωρισμὸ τοῦ κράτους, εἶχε, ὅπως τονίστηκε, τὸν ἀντίκτυπό της στὰ Γιάννινα. Οἱ δυὸ παρατάξεις σκλήραιναν τὴ στάση τους. Οἱ βενιζελικοὶ προσπαθοῦσαν νὰ βροῦν τρόπους νὰ πάρουν μὲ τὸ μέρος τους μερίδα ἀξιωματικῶν γιὰ νὰ τοὺς στείλουν στὴ Θεσσαλονίκη, τὰ ἀποτελέσματα ἦταν πενιχρά, 4-5 ὅλοι κι ὅλοι προσχώρησαν· στοὺς δημόσιους ὑπαλλήλους εἶχαν μεγαλύτερη ἐπιτυχία, ὅπως καὶ στοὺς δικαστικούς. Ὁ πρόεδρος πρωτοδικῶν Α. Λυμπερόπουλος, μετατέθηκε στὴν Κυπαρισσία, ὁ *Ταχυδρόμος* ἐπέκρινε τὴ μετάθεσή του καὶ ἐξῆρε τὸ ἦθος, τὴ μόρφωση καὶ τὸ ἔργο του. Τὸν ἀντικατέστησε ἐξέχουσα φυσιογνωμία τοῦ δικαστικοῦ κλάδου, ὁ Παν. Πουλίτσας, εἶχε διατελέσει καὶ πρόεδρος πρωτοδικῶν Ἀργυροκάστρου, Λακεδαίμων, ἀγάπησε πολὺ τὴ Βόρειο Ἤπειρο κι ἔγραψε μελέτες γιαυτή. Ἡ κατοπινὴ ἐξέλιξή του ἦταν ἐντυπωσιακή. Ἔγινε πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, πρωθυπουργὸς ὑπηρεσιακῆς κυβέρνησης, ἀκαδημαϊκός, μὲ πληθώρα ἐπιστημονικῶν

συγγραμμάτων. Ἡ *Ἤπειρος* μὲ τὴν ἀναγγελία τῆς τοποθέτησής του στὰ Γιάννινα, ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιό του, χρησιμοποίησε πλοῦτο ἐπιθέτων γιὰ νὰ σκιαγραφήσει τὴ φυσιογνωμία του: *δικαστικὸς λειτουργὸς μεγάλης ἐπιστημονικῆς ἀξίας, κόσμημα τῆς ἑλληνικῆς δικαιοσύνης, μεγάλης διανοητικότητος, πεπειραμένος, ἱκανώτατος, ἐξωκύκλου μορφώσεως, γλωσσομαθέστατος, δικαστικὸς λειτουργὸς ἀμερόληπτος, φιλοδίκαιος καὶ ἀξιοπρεπέστατος, συγγραφεὺς περισπουδάστων νομικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν μονογραφιῶν.* Πολλὰ τὰ ἐγκώμια γιὰ τὸ νεαρὸ πρόεδρο, τὰ ἄξιζε.

Οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες *Ταχυδρόμος* καὶ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, μὲ περισσότερο φανατισμὸ ἡ δεύτερη, οἱ κακὲς γλῶσσες ἔλεγαν ὅτι τὸ ἔκανε γιὰ νὰ ἐκμαιεύσει μεγαλύτερη οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, ὑποστήριζαν φανερὰ τὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης*, ὑμνοῦσαν τὴν *Τριανδρία*, προέτρεπαν καὶ τὴ συμμετοχὴ Ἠπειρωτῶν σ' αὐτό· ἡ ἀχίλλεια πτέρνα τους ἦταν τὸ ὅτι στὴ Συμμαχία μετεῖχε καὶ ἡ Ἰταλία, βρίσκονταν σὲ μειονεκτικὴ θέση οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες, ὅταν ἀναφέρονταν σ' αὐτήν. Ὁ *Ταχυδρόμος* μιλοῦσε γιὰ δημιουργία τεχνητοῦ ἀναβρασμοῦ στὰ Γιάννινα, *ὑπὸ ὀλίγων τινῶν ἐναντίον πράγματι ἀνυπάρκτων ἐνταῦθα κινημάτων*, καὶ ἐπέκρινε ὅσους καταφέρονταν ἐναντίον τοῦ *Κινήματος τῆς Θεσσαλονίκης*, τὴν ἐπιτυχία τοῦ ὁποίου ἄμεσα καὶ ἔμμεσα προπαγάνδιζε. Ἐλάχιστοι -πρόσθετε- εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ φώναζαν ὅτι τὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης* ἦταν προδοτικὸ καὶ ὅτι τάχα εἶχε σκοπὸ τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας καὶ τὴν ἀνακήρυξη τῆς δημοκρατίας, μὲ πρόεδρο τὸν Ε. Βενιζέλο. Κάποτε ὁ *Ταχυδρόμος*, ὅταν καταλάβαινε πὼς εἶχε γράψει περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀνεκτά, ἔκανε πίσω, συνιστοῦσε μετριοπάθεια, *νάτην*, φώναζε ὁ Χατζῆς, *σωστὴ ὁσία Μαγδαληνή, ἀνησυχοῦσα περὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς δημοσίας ἡσυχίας.* Παρὰ τὶς παρατηρούμενες ὑφέσεις στὴν πολιτικὴ ὀξύτητα, ἡ ἀνησυχία μεγάλωνε, ὁ κόσμος φοβόταν τὸ ἄμεσο μέλλον· στὴν Ἀθήνα, οἱ πρεσβευτὲς τῶν Συμμάχων πίεζαν συνεχῶς τὴν κυβέρνηση τοῦ Σ. Λάμπρου γιὰ νέες παραχωρήσεις, σκοπός τους ἦταν ἡ τέλεια ἐξουδετέρωση τοῦ βασιλιᾶ. Οἱ βενιζελικοὶ τῶν Γιαννίνων, οἱ περισσότεροι μετριοπαθεῖς, δὲ συναινοῦσαν σ' ἐπαναστατικὲς λύσεις, αὐτὸ διαφαινόταν κατὰ τὶς συζητήσεις σὲ συσκέψεις ποὺ γίνονταν μυστικά, λίγοι ἦταν ὅσοι εἶχαν ἀντίθετη ἄποψη, ἀνάμεσά τους ξεχώριζε ὁ δικηγόρος Γ. Κιαγιᾶς, παρὰ τὴν κάποια ἀναπηρία του, δὲν ὑπολόγιζε κινδύνους κι ἀντιδράσεις. Οἱ ἀντιβενιζελικοί, πέραν τῆς καθημερινῆς ἀρθρογραφίας τῆς *Ἠπείρου* καὶ τῆς *Σημαίας*, παρακολουθοῦσαν, μέσω τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐπιστράτων, τὶς κινήσεις τῶν ἀντιπάλων τους, ἔστηναν ἐμπόδια γιὰ τὴ φυγή τους πρὸς τὴ Θεσσαλονίκη, δὲν ἔλειπαν καὶ οἱ ἀπειλές, ποὺ δημιουργοῦσαν ἀτμόσφαιρα τρομοκρατίας· ὁ στρατηγὸς Παπούλας εἶχε τὰ μάτια του ὀρθάνοιχτα, τίποτα δὲν τοῦ ξέφευγε, μόνο τοὺς ξένους πρόξενους δὲ μποροῦσε νὰ ἐλέγξει. Αὐτοὶ εἶχαν δημιουργήσει δίκτυα πληροφοριῶν, καθένας γιὰ τὸ συμφέρον τῆς χώρας του, ἀνάμεσα στοὺς ὑπαλ-

λήλους κυρίως, ἀρκετοὶ συμπαθοῦσαν τὸ *Κίνημα*, παρέμειναν ὅμως στὴν ὑπηρεσία· *νὰ πάψει τὸ κρυφτούλι...* ἀπαιτοῦσε ἡ *Ἤπειρος*, καταφερόμενη ἐναντίον τῶν ὑπαλλήλων *ποὺ ὑπέσκαπταν τὸ κράτος καὶ τὸν θρόνον, κατασκόπευαν, πρόδιναν καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ παραμένουν ὑπάλληλοι. Μία σκοῦπα καθαριστικὴ καὶ ἕνας Ἕλλην εἰσαγγελεὺς νὰ τοὺς ξεκαθαρίσῃ. Ἂς ἀρχίσῃ ἀπὸ παντοῦ. Βρωμοῦν καὶ δημόσια γραφεῖα καὶ δικαστικὰ ἀκόμη ἀπὸ τοιούτους «κρυφτούληδες». Σκοῦπα καὶ σουμπλιμέ. Ἀρκετὰ ὠργίασεν ἕνα πρωτοφανὲς θράσος ὑπὸ τὰς ξένας σημαίας κρατῶν τρισεβάστων εἰς πολιτισμόν, ἀλλά, δυστυχῶς, ἀπατηθέντων ἀπὸ τοὺς ταπεινοὺς αὐτοὺς δολοπλόκους, χαφιέδες, «κρυφτούληδες»*, κατέληγε. Δυὸ τηλεγραφητὲς πιάστηκαν καὶ κλείστηκαν στὰ κρατητήρια, μὲ τὴν κατηγορία τῆς *ἐσχάτης προδοσίας*. Εἶχαν παραδώσει τηλεγραφήματα τῶν κρατικῶν ἀρχῶν σὲ ξένες δυνάμεις καὶ δήλωσαν ὅτι προσχωροῦσαν στὸ *Κίνημα*.

Στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Βενιζέλος, σὲ συνέντευξή του πρὸς τοὺς ἀνταποκριτὲς τοῦ ἀγγλικοῦ τύπου, κατάγγειλε τὶς καταδιώξεις καὶ τὶς πιέσεις ποὺ ὑπέστησαν στὴν Ἤπειρο, ὅσοι ἀξιωματικοὶ εἶχαν προσχωρήσει στὸ *Κίνημά* του, καθὼς καὶ τὴν τρομοκρατικὴ δράση τοῦ ὑποστρατήγου Α. Παπούλα. *Ποιοὶ ἀξιωματικοὶ καταδιώχτηκαν;* ἀντέτεινε ἡ *Ἤπειρος, μόνο 4 ῥιψάσπιδες καὶ ἐπίορκοι προσχώρησαν στὸ κίνημα*. Ἡ ἐφημερίδα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Ὀκτωβρίου ἀντικατέστησε τὸν ἀνταποκριτή της Δ. Γατόπουλο μὲ τὸν Η. Κατσαντώνη, *τηλεγραφοῦσε νίκες τῶν Ρουμάνων, τὴ στιγμὴ ποὺ τοὺς κυνηγοῦσαν οἱ Γερμανοί*, ἦταν τὸ αἰτιολογικὸ τῆς ἀπομάκρυνσης.

Μιὰ ἐπιστολὴ ποὺ δημοσίευσε στὰ μέσα Ὀκτωβρίου, ὁ συνεργάτης τοῦ *Ταχυδρόμου*, δημοσιογράφος καὶ συγγραφέας Ἀντ. Γιαλλούρης, μὲ θέμα τὴν ὁδὸ Βηλαρᾶ, εἶναι ἀξιοπρόσεχτη: *Χθές, ἡ ὥρα 4 μ.μ.* -ἔγραφε- *πέρασα τὴν ὁδὸ Βηλαρᾶ. Πολλοὶ λιγοστοὶ τὴν περνοῦνε. Εἶναι μιὰ ὁδὸς χωρὶς σπίτια. Δυὸ σειρὲς ἀπέραντοι τοῖχοι τὴν περικλείουν καὶ στὴν ἄκρια προβάλλει ἕνα σπίτι. Περιττὸ εἶναι νὰ πῶ πὼς ἀπ' τὰ παράθυρά του ἔτρεξαν νὰ μὲ δοῦν σὰν ἀξιοπερίεργο φαινόμενο. Τὴν πέρασα ὁλόκληρη καὶ λέω ὁλόκληρη, γιατὶ πολλοὶ μπαίνουν ἕως τὴν εἴσοδό της καὶ γιὰ κάποιο τοποθέτημα γιὰ φυσικὴ ἀνάγκη ποὺ στέκεται κατάντυκρα στὴν ἐπιγραφή, ὅπου φαίνεται τ' ὄνομα τοῦ ποιητῆ. Ξένος ὄντας στὰ Γιάννινα, δὲν ξέρω ἂν τυχὸν καὶ τώρα τελευταῖα ἔκαμε κανένα κακὸ κατὰ τῆς πόλεως ἡ σκιὰ τοῦ ἐνδόξου γλωσσολόγου γιὰ νὰ τὸν τιμήσει ὁ δῆμος μὲ μιὰ τέτοια ὁδό.* Κι ἀφοῦ ἀναφέρεται στὸ ἔργο τοῦ Βηλαρᾶ συνεχίζει: *Ξέροντας πὼς ὁ λαὸς τῶν Γιαννίνων στάθηκε διανοητικὸς πάντα καὶ ὑποστηριχτὴς τῶν γραμμάτων καὶ τῆς καλλιτεχνίας κι ἀκουστὰ ἔχοντας πὼς κι ὁ κ. δήμαρχος εἶναι ἄξιος καὶ λαμπρὸς ἄνθρωπος, μὲ πιὸ πολὺ γι' αὐτὸ πόνο εἶδα τὸ δρόμο ποὺ ξεχωρίστηκε γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ ποιητής. Τολμῶ λοιπὸν νὰ προτείνω τὸ ταχύτερο νὰ σηκωθεῖ τ' ὄνομα τοῦ Βηλαρᾶ ἀπὸ τὸ δρόμο ἐκεῖνο καὶ νὰ τοποθετηθεῖ σὲ κάποιον ἄλλο κεντρικώτατο καὶ πολυσύχναστο, κι ἔτσι νὰ καταλάβει ὁ καθένας πὼς ὁ λαὸς τῶν Ἰωαννίνων τιμάει καθὼς τοὺς πρέπει τοὺς ἐνδόξους ἐργάτας τῶν γραμμάτων.* Τὶ θάλεγε ὁ Ἀντ. Γιαλλούρης, ἂν περιδιάβαζε σήμερα στὴν ὁδὸ Βηλαρά; Σίγουρα δὲ θὰ τὴν ἀναγνώριζε κι οὔτε θὰ ζητοῦσε νὰ μετακινηθεῖ τ' ὄνομα τοῦ ποιητῆ ἀπὸ κεῖ...

Λίγες μέρες πρὶν ὁ *Ταχυδρόμος* εἶχε πέσει σ' ἕνα ὀλίσθημα, ἐξυμνοῦσε τὴ λογοκρισία. *Ὁ σκοπός της εἶναι πρὸς τὸ καλόν μας* -ἔγραφε- *καὶ ὄχι πρὸς τὸ κακόν μας.*

Σκοπεύει νὰ περιστείλῃ τὰ ἀπύλωτα στόματα, τὰς ὕβρεις, τὰς συκοφαντίας, τὰς πωλημένας συνειδήσεις νὰ κόπτουν καὶ νὰ ράπτουν ὅπως θέλουν καὶ ὅπως τοὺς κατεβῇ. Μὰ τὸ ἴδιο ἔκαναν ὅλες οἱ ἐφημερίδες βενιζελικὲς κι ἀντιβενιζελικές. Ἔπρεπε νὰ ἐπιβληθεῖ λογοκρισία, καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν ἐποπτεία τῶν Ἰταλῶν, γιὰ νὰ σταματήσουν οἱ ἀντεγκλήσεις; Ἦταν κι αὐτὸ μιὰ ἀπόδειξη τῆς διάλυσης τοῦ κράτους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἦταν ὀρθὴ ἡ κριτικὴ τῆς ἐφημερίδας ἐναντίον ἐκείνων ποὺ περιφέρονταν στὰ καφενεῖα καὶ τὰ καταστήματα καὶ συνιστοῦσαν στοὺς καταστηματάρχες νὰ κατεβάσουν τὶς εἰκόνες τοῦ *προδότη* (τοῦ Βενιζέλου). Σὲ ὁρισμένα κέντρα, ποὺ δὲ δέχονταν τὶς συστάσεις, ἔγιναν καὶ ἐπεισόδια.

Τὸ καλλιτεχνικὸ σῆμα τοῦ φωτογραφείου τοῦ Γ. Δημητριάδη.

Πρὶν ἀπὸ τὸ καλλιτεχνικὸ ἐργαστήριο ζωγραφικῆς καὶ φωτογραφικῆς τοῦ Πέτρου Χ. Πουλίδη, λειτουργοῦσε καὶ ἐξακολούθησε νὰ λειτουργεῖ στὰ Γιάννινα ἕνα ἄλλο καλλιτεχνικὸ φωτογραφεῖο, ἡ *Ἀστραπή*, τοῦ Γ. Δημητριάδη. Τὸ ἀρχεῖο αὐτοῦ τοῦ τυπογραφείου ἀποτελεῖ τὴν ἄλλη ἱστορία τῶν Γιαννίνων.- Στὸ φαρμακεμπορεῖο τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ. Καζαντζῆ, ὁδὸς Λόρδου Βύρωνος, πωλοῦνταν τὸ γνήσιο γαλλικὸ φάρμακο κατὰ τῆς βδέλλας, *τρέξατε νὰ τὸ προμηθευθεῖτε πρὶν ἐξαντληθεῖ*, ἔγραφε ἡ διαφήμιση, ποιὸς ξέρει πόσα νοθευμένα κυκλοφοροῦσαν...

Ἕνα ἐπεισόδιο, ποὺ ἔγινε στὶς 24 Ὀκτωβρίου στὴ θέση *Αὐγό* δημιούργησε μεγάλη ἀναταραχή, προμήνυμα τῆς θύελλας ποὺ πλησίαζε. Ἑφτὰ ἔνοπλοι σταμάτησαν αὐτοκίνητο, ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Φιλιππιάδα στὰ Γιάννινα, μ' ἐπιβάτες δυὸ γάλλους ἀξιωματικούς, ἕνα σέρβο, ἕναν ἰταλὸ ἐλεγκτὴ καὶ τὸ γιαννιώτη καπνέμπορο Β. Παπάζογλου. Οἱ ἔνοπλοι, ἀφοῦ ἀφαίρεσαν τὰ πιστόλια τῶν ἀξιωματικῶν -ἀργότερα αὐτὸ διαψεύστηκε- ἐπέτρεψαν σ' ὅλους νὰ περάσουν γιὰ τὰ Γιάννινα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἰταλό. *Ἰταλούς*, εἶπαν, *δὲ δεχόμαστε στὴν Ἤπειρο.* Χωρὶς τὸν ἰταλὸ οἱ ἄλλοι δὲ δέχτηκαν νὰ προχωρήσουν, γύρισαν πίσω καὶ μόνον ὁ Παπάζογλου ἔφτασε πεζὸς στὴν πόλη καὶ κατάγγειλε τὸ ἐπεισόδιο. Ἡ *Ἤπειρος* ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ διατύπωσε τὴν ἀπορία καὶ τὶς ἀμφιβολίες της. Πῶς *γίνεται* -ἔγραφε- *τόσους μῆνες νὰ γυρίζουν στὴν Ἤπειρο τὰ ἰταλικὰ αὐτοκίνητα, χωρὶς νὰ συμβεῖ κανένα ἐπεισόδιο κι ἔγινε τώρα; Κάτι ὕποπτο συμβαίνει. Καὶ πῶς, ὅπως ἀναφέρθηκε στὴν ἀστυνομία, ὁ διευθυντὴς τοῦ «Ταχυδρόμου» γνώριζε πρὶν ἀπὸ δέκα μέρες ὅτι θὰ γινόταν τέτοια ἀπόπει-*

ρα; Ἡ ἀναφορὰ στὴ βενιζελικὴ ἐφημερίδα τροφοδότησε ἀρθρογραφία καὶ σχολιασμὸ τοῦ τύπου τῶν δυὸ παρατάξεων γιὰ ἕνα δεκαπενθήμερο περίπου, μ' ἔνταση τῆς ἀντιπαράθεσης, ὅταν δημοσιεύτηκε ἡ εἴδηση, πὼς κάποιος στὴν Ἀθήνα εἶχε καταθέσει στὸν ἀνακριτή, ὅτι αὐτὸς μὲ πέντε ἄλλους εἶχαν κάνει τὴν ἀπόπειρα, πληρωμένοι ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Ἡ *Ἤπειρος* ἔβλεπε πίσω ἀπὸ τὸ σκηνοθετημένο, ὅπως τὸ χαρακτήριζε, ἐπεισόδιο, δάκτυλο τῶν Ἰταλῶν γιὰ ἐπέκταση τῆς κατοχῆς τους στὴν Ἤπειρο, οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες ἔκαναν ὑπαινιγμούς, συνοδευόμενους μὲ ὕβρεις κι ἀπειλές, γιὰ σκευωρία τῶν βασιλικῶν. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἦταν πιὸ ὀξὺς στὶς ἐπιθέσεις του. Ὑποστήριζε πὼς τὸ ἐπεισόδιο ἀποτελοῦσε προδοτικὴ ἐνέργεια τῶν ἀντιβενιζελικῶν καὶ συνιστοῦσε στὶς δικαστικὲς ἀρχὲς νὰ προχωρήσουν τὴν ἀνάκριση σὲ βάθος. Ἀκόμα καὶ οἱ πρόξενοι ἔπρεπε νὰ ἐξεταστοῦν, γιατὶ ἤξεραν πολλά. Διέψευδε, φυσικά, τὸν ἰσχυρισμὸ τῆς *Ἠπείρου* πὼς ὁ διευθυντὴς τοῦ *Ταχυδρόμου* γνώριζε γιὰ τὸ ἐπεισόδιο δέκα μέρες πρίν. Ἐξαιτίας τοῦ ἐπεισοδίου, ἀπελάθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὴν Ἤπειρο πολλοὶ ὁπλαρχηγοί.

Ἡ ζωὴ τῆς πόλης ἦταν ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὶς συνέπειες τῶν γεγονότων, τὴν ὑποψία, τὸ φόβο καὶ τὴν κρυφὴ τρομοκρατία, ποὺ εἶχε προέλευση τὰ κέντρα καὶ τῶν δυὸ παρατάξεων. Περισσότερο, βέβαια, ὑπέφεραν οἱ βενιζελικοί, γιατὶ τὴν ἐξουσία ἀσκοῦσαν ὁ στρατὸς καὶ οἱ ἐπίστρατοι ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὶς δικές τους μεθόδους γιὰ νὰ ἐπιβληθοῦν. Οἱ ἀντιβενιζελικοί, πάλι, ὑπέφεραν ἀπὸ τὸν ἀσφυκτικὸ κλοιὸ τῆς λογοκρισίας κι ἀπὸ τὴν ἀσύδοτη δράση τῶν πρακτόρων τῶν ἀνταντικῶν προξενείων.- Μαζὶ μὲ τὴν ἀνησυχία, ἀπότοκο τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων, τὴ φτωχολογιὰ ἀπασχολοῦσε ἔντονα καὶ τὸ θέμα τῆς ἐπιβίωσης. Τὰ τρόφιμα ἦταν πανάκριβα καὶ δυσεύρετα, ὁ χειμώνας εἶχε κι ὅλας μπεῖ, τί θὰ γινόταν; Μιὰ ἀνακούφιση γιὰ τοὺς ἄπορους μαθητές, τῆς πόλης καὶ τῶν χωριῶν, ἦταν τὸ *Οἰκονομικὸ συσσίτιο* ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ λειτουργεῖ. Γιὰ ὅσους δὲν ἦταν ἄποροι καὶ πλήρωναν τὶς μερίδες τους, ἡ εἰσφορὰ ἦταν μικρή: 0,30 δρχ. γιὰ τοὺς μαθητὲς τοῦ δημοτικοῦ καὶ 0,40 δρχ. γιὰ ἐκείνους τοῦ γυμνασίου καὶ τοῦ σχολαρχείου.- Ὁ *Ἐμπορικὸς Σύλλογος* Ἰωαννίνων, ποὺ εἶχε ἀναλάβει, μονοπωλιακά, τὴν πώληση τῶν ἀλεύρων, γιαυτὸ καὶ τὰ ἔδινε φτηνότερα, ἀποσύρθηκε, οἱ κερδοσκόποι κατάγγειλαν τὸ *Σύλλογο* στὴν ἐπιτροπὴ τροφίμων, βρίσκουν πάντα τρόπους αὐτοὶ γιὰ νὰ κάνουν τὶς δουλειές τους. Ἡ ζάχαρη εἶχε πετάξει στὶς 5 δρχ. τὴν ὀκά, μόλις ἔφτασε μιὰ ποσότητα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα κατέβηκε στὶς 3 δρχ.- Ὁ καφὲς στὰ κοινὰ καφενεῖα πωλοῦνταν πρὸς 0,15 δρχ., στὸν *Ἀβέρωφ* 0,20 δρχ. καὶ *μετὰ μουσικῆς* 0,50 δρχ.- Χάρη στὶς φροντίδες ἑνὸς καλοῦ ἐπιτρόπου, τοῦ Γ. Παγκρατίου, ὁ ἅγιος Νικόλαος Κοπάνων (ὅπου σήμερα τὸ νεκροταφεῖο) ἄλλαξε ὄψη. Ἡ ἐκκλησία ἦταν λησμονημένη κι ἀπεριποίητη, χόρτα, κισσοὶ καὶ ἔλη τὴν περιτριγύριζαν. Τώρα εἶχε γίνει μιὰ δροσερὴ καὶ περιποιημένη περιοχή, μὲ περιτοιχίσματα κι ἄλλα ἔργα ποὺ ἀποκάλυπταν τὴν ὁμορφιά της.- Οἱ Ἀλβανοὶ τῶν Γιαννίνων γράφτηκαν ὅλοι Ἰταλοὶ ὑπήκοοι, *ἄγνωστον διὰ ποίους λόγους*, παρατηροῦσε ὁ συντάκτης.- Μαθητὴς τῆς α΄ γυμνασίου τῆς *Ζωσιμαίας*, τιμωρήθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητικὸ σύλλογο μὲ 5θήμερη ἀποβολὴ γιὰ ἀνάρμοστη συμπεριφορά του ἀπέναντι σὲ καθηγητή. Ὅμως ὁ καθηγητὴς ἦταν ἡ αἰτία τῆς παρεκτροπῆς καὶ τῆς δημιουργίας ἐπεισοδίου, γιατὶ εἶχε ἀποκαλέσει, μέσα στὴν τάξη, τὸν μαθητὴ *Σκαρτσώρα*. Τὸ ὄνομα ἀνῆκε σ' ἕναν *θηριωδέστατον λησταὶν καὶ δολοφόνον τῆς ἐποχῆς ἐπικηρυγμένον*.

Στὸ διδασκαλικὸ σύλλογο ἔγιναν ἀρχαιρεσίες καὶ ἐκλέχτηκαν, μὲ σειρὰ ἐπιτυχίας,

οἱ: Χ. Δεβέκος, Ι. Σάκκος, Εὐάγ. Ζαγόρος, Χρ. Γκόβελας, Κ. Ζαμπίρα, Ἀλεξ. Γρηγορίου καὶ Νεάν. Κούπαρη, μὲ ἀναπληρωματικοὺς τοὺς Γ. Βογᾶ καὶ Α. Βαζακίδου.- Στὶς 8 Νοεμβρίου τελέστηκε στὴ μητρόπολη ἐπιβλητικὸ μνημόσυνο τῶν Ζωσιμάδων (Ζωσιμαδῶν τοὺς ἔγραφαν τότε οἱ ἐφημερίδες) μὲ ὁμιλητὴ τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἀντιστασιακὲς ὀργανώσεις παπα Θωμαΐδη.- Ὁ ὁπλαρχηγὸς Σπῦρος Κρομμύδας, ποὺ εἶχε πάρει μέρος στὴν ἀνατίναξη τῶν μύλων τῆς Βελτσίστας κατὰ τὸν πόλεμο -ἀλλὰ καὶ *γνωστὸς διὰ τὰ πολυποίκιλα ἄθλα του εἰς βάρος τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Κουρεντοχωρίων*, κατὰ τὴν Ἤπειρο- δημοσίευσε στὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* λίβελλο ἐναντίον τοῦ Ἀγγέλου Φορέστη, τοῦ μητροπολίτη Σπυρίδωνα, τοῦ στρατηγοῦ Α. Παπούλα, τοῦ συνταγματάρχη Δ. Δούλη καὶ τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη. Ἀπαντώντας ὁ τελευταῖος ἔφερε σὲ φῶς, ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο*, ἔγγραφο τοῦ ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν τῆς *Αὐτόνομης Ἠπείρου* Δ. Δούλη, μὲ τὸ ὁποῖο, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ ἔκθεση ἀρμόδιων ἀξιωματικῶν, ἀποπεμπόταν ἀπὸ τὸ στρατὸ ὁ Σ. Κρομμύδας *ὡς ἐπιδειξάμενος ἀπαραδειγμάτιστον δειλίαν κατὰ τὰς ἐν Λεσκοβικίῳ συμπλοκάς, ἔλλειψιν σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἀνωτέρους του καὶ διέδιδεν ψευδεῖς εἰδήσεις πρὸς ἀποθάρρυνσιν καὶ διάλυσιν τῶν στρατιωτικῶν τμημάτων τοῦ Λεσκοβικίου*.- Τὸ Παράρτημα Ἰωαννίνων τοῦ *Πατριωτικοῦ συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων Κυριῶν* ἄρχιζε νὰ μοιράζει ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου, δωρεὰν γάλα καὶ φάρμακα στοὺς ἄπορους ἀσθενεῖς τῶν συνοικιῶν. Τοὺς ἔδινε ἀκόμα καὶ ἕνα μικρὸ χρηματικὸ ἐπίδομα καὶ τοὺς ἐξασφάλιζε δωρεὰν ἰατρικὴ περίθαλψη. Ἡ πρόεδρός του, Ἰουλία Ἀράπη, ἔκανε ἔκκληση γιὰ ἐνίσχυση μ' ἐγγραφὴ συνδρομητῶν.- Στὶς 4 Νοεμβρίου ἐπισκέφτηκαν τὸ Σπυρίδωνα γιὰ νὰ τὸν συγχαροῦν γιὰ τὴν ἀνάρρησή του στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων οἱ πρόξενοι τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας, μὲ τοὺς διερμηνεῖς τους.- Καθηγητὴς τῶν *Ἱερῶν* στὴ *Ζωσιμαία σχολὴ* διορίστηκε ὁ πρώην ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολῶν Πρεμετῆς - Λεσκοβικίου Χαρ. Δονάτος, ἔζησε καὶ κήρυττε καὶ μετὰ τὸ β΄ παγκόσμιο πόλεμο.- Ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του καὶ στὰ Γιάννινα ὁ *ἀπαραίτητος ὑπαίθριος φωτογράφος*. Εἶχε μεγάλη πελατεία, κυρίως ἀνάμεσα στοὺς φαντάρους. Ἀργότερα οἱ ὑπαίθριοι φωτογράφοι πλήθαιναν. Στὸν κῆπο τοῦ Ρολογιοῦ, ὅπου γίνονται οἱ καταθέσεις στεφάνων, ἐργάζεται ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς ὑπαίθριους φωτογράφους τῆς πόλης μας.- Τὸ Νοέμβριο πέθανε, ὑπέργηρος, ὁ *Καισαροβασιλεὺς* αὐτοκράτορας τῆς Αὐστροουγγαρίας Φραγκίσκος Ἰωσήφ. Στὸ καθολικὸ παρεκκλήσι τῶν Ἰωαννίνων, μὲ πρωτοβουλία τοῦ πρόξενου τῆς Αὐστροουγγαρίας, ἔγινε ἐπιμνημόσυνη δέηση (19-11-16). Σ' αὐτὴ παρευρέθηκαν ὁ μητροπολίτης Σπυρίδων, ὁ μουφτὴς Ἰωαννίνων, ὅλες οἱ πολιτικές, στρατιωτικὲς καὶ δημοτικὲς ἀρχὲς καὶ οἱ πρόξενοι τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ Τουρκίας, μὲ τὸ προσωπικὸ τῶν προξενείων τους.

Ὁ ὁπλαρχηγὸς Σπῦρος Κρομμύδας

Στὶς παραμονὲς τῶν *Νοεμβριανῶν* (18 Νοεμβρίου) τὰ Γιάννινα ἦταν ἀνήσυχα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά. Παράξενα γεγονότα καὶ φῆμες κάθε εἴδους, μαζὶ μὲ τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων, δημιουργοῦσαν

αἰσθήματα ἀνασφάλειας στοὺς πολίτες. Ἡ λογοκρισία ἐκ μέρους τῆς *Entente* εἶχε ἐπεκταθεῖ καὶ στὰ γράμματα, δὲν εἶχαν πιὰ τὴ δυνατότητα οἱ κυβερνητικὲς ἐφημερίδες νὰ δημοσιεύουν πληροφορίες, μὲ τὴ δική τους ἐκδοχή, ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων. Ὁ Χατζῆς καταφερόταν συνεχῶς ἐναντίον τῆς λογοκρισίας καὶ θεωροῦσε ἀπαράδεκτο νὰ ψαλλιδίζονται τὰ γράμματα καὶ νὰ ἐπικολλᾶται ἡ ταινία: *Συμμαχικὸς ἔλεγχος*. Στὶς 13 Νοεμβρίου ἔγραψε ἄρθρο μὲ τίτλο: *Τὸ κοντρόλ. Ἡ λογοκρισία -ὑπογράμμιζε- προκειμένου νὰ ἐνασκηθῇ, ἂς ἐνασκηθῇ, τουλάχιστον ἀπὸ ἄτομα τοιούτου ὕψους καὶ ξένα πρὸς τὸν τόπον, ὥστε ὁ καθεὶς νὰ εἶναι ἀσφαλὴς ὅτι δὲν ζῇ τὴν ζωὴν αὐτὴν τοῦ Θεοῦ ἐν καθημερινῷ συνεταιρισμῷ καὶ ἐν καθημερινῇ ἐξομολογήσει καὶ ἐν καθημερινῇ κοινοκτημοσύνῃ διανοητικῇ μὲ τὸν ὁποιονδήποτε τσομπάνον. Ἰδιαίτερα μυστικά, πρόσθετε, οἰκογενειακὰ καὶ ἐμπορικὰ κυκλοφοροῦσαν στὰ Γιάννινα, -ὑπεύθυνοι ἦταν οἱ λογοκριτές, ἔθιγαν εὐαισθησίες, ὑπολήψεις, συμφέροντα, φιλικὲς σχέσεις καὶ γνωριμίες. Ἐνάσκησις λογοκρισίας -κατέληγε- οἵα ἡ ἐνταῦθα ἐνασκουμένη ἀποτελεῖ κοινωνικὸν κίνδυνον.* Ἀναμφισβήτητα ἡ λογοκρισία εἶχε καταντήσει γιὰ τοὺς Γιαννιῶτες ἡ πιὸ μισητὴ ἐνέργεια τῶν Ἀνταντικῶν, ποὺ μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες ἐπεμβάσεις, κατέλυε τὴν ἔννοια τοῦ ἀνεξάρτητου κράτους. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο οἱ βασιλικοί, μὲ τὶς παραχωρήσεις ποὺ ἔκαναν στοὺς Γερμανοβούλγαρους, εἶχαν ἐπιτρέψει τὴν κατάλυση τοῦ κράτους, σ' ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας.

Στὶς 12 Νοεμβρίου μιὰ ἀνακριβὴς εἴδηση ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν *Ἤπειρο* ἀναστάτωσε πάλι τὰ Γιάννινα: Σαράντα Ἰταλοὶ χωροφύλακες κατευθύνονταν ἀπὸ τὸ Καλπάκι πρὸς τὴν πόλη. Ἡ διμοιρία στρατοῦ ποὺ βρισκόταν στὸ *Λυκόστομο* διατάχτηκε νὰ τοὺς ἐμποδίσει. Ὁ ἀναπληρωτὴς διοικητὴς τοῦ Ε΄ Σώματος Στρατοῦ Κ. Νίδερ -ὁ Α. Παπούλας εἶχε φύγει γιὰ τὴν Ἀθήνα- βρέθηκε στὸ *Λυκόστομο* γιὰ νὰ ἐξετάσει τὴν κατάσταση. Ἡ εἴδηση ἦταν ἀνακριβὴς κι ὁ ἀντεισαγγελέας Ἀκτσελῆς διέταξε τὴν *Ἤπειρο*, σ' ἔντονο ὕφος, νὰ τὴ διαψεύσει. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ἡ νομαρχία. Ὁ Χατζῆς ἐξαγριώθηκε μὲ τὴν εἰσαγγελικὴ διαταγὴ καὶ ἔγραψε (15-11-16) τὸ ἄρθρο: *Πέριξ μιᾶς εἰδήσεως*. Διευκρίνιζε πρῶτα ὅτι ἡ εἴδηση ἀνῆκε στὴ *Σημαία*, ἡ ὁποία τῆς τὴν δάνεισε. Καταφερόταν ὕστερα δριμύτατα ἐναντίον τοῦ εἰσαγγελέα, ποὺ ἔσπευσε ν' ἀντιμετωπίσει μὲ τέτοιο τρόπο τὸ δημοσίευμα, ἐνῶ ἀδιαφοροῦσε γιὰ ἄλλα πράγματα, πιὸ σοβαρά, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὰ γνώριζε, ἀφοῦ: *...κεκηρυγμένοι ληστοφυγόδικοι περιπατοῦν ὑπὸ τὴν ῥίνα τοῦ ἀγαθωτάτου κ. Ἀκτσελῆ ἐν μέσῃ πλατείᾳ ἐπὶ ἡμέρας ὁλοκλήρους ...καὶ ὅπλα καὶ ἔνοπλοι περιέρχονται ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῆ αἰγίδα τῆς εἰσαγγελικῆς του ὀξυδερκείας...*

Οἱ πληροφορίες ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα -αὐτὲς φυσικὰ δὲν περνοῦσαν ἀπὸ λογοκρισία- μιλοῦσαν γιὰ μεγάλες κινήσεις στρατοῦ καὶ ἐπιστράτων. Ἔτσι καὶ στὰ Γιάννινα πάρθηκαν ἔκτακτα μέτρα κι ὅλη ἡ φρουρά, ἀπὸ τὶς 14 Νοεμβρίου, βρισκόταν σὲ ἐπιφυλακή. Πυκνὲς περί-

πολοι διέσχιζαν τοὺς δρόμους *πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν. Ἡ κοινωνία* -παρατηροῦσε ἡ *Ἤπειρος- ἀνακουφίστηκε ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ τὶς διαδόσεις ποὺ κυκλοφοροῦσαν καὶ εἶχαν ἐπιταθεῖ τὶς τελευταῖες μέρες.* Ἀπὸ ποῦ ξεκινοῦσαν οἱ διαδόσεις καὶ ποιὸ ἦταν τὸ περιεχόμενό τους; Ἡ *Ἐφημερὶς* τοῦ Γ. Κορομηλᾶ εἶχε δημοσιεύσει τὶς μέρες ἐκεῖνες -ἀναδημοσιεύτηκε καὶ στὰ Γιάννινα- ὅτι ἑτοιμαζόταν νὰ ἐκραγεῖ στὴν πόλη καὶ τὴν ὕπαιθρο ἐπαναστατικὸ κίνημα, ἀπὸ φίλους τοῦ στρατηγοῦ Δαγκλῆ. Τὰ σχέδια, κατὰ τὶς πληροφορίες, ἔγιναν ἀντιληπτὰ ἀπὸ τὸ στρατὸ καὶ ἐξουδετερώθηκαν. Οἱ βενιζελικοὶ τῶν Γιαννίνων εἶχαν πετύχει, μὲ τὴ δημιουργία τεχνητῶν ἐπεισοδίων, νὰ προσκληθεῖ ὁ στρατηγὸς Α. Παπούλας στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ δράσουν. Μὲ χρήματα, ἐξάλλου, προσπάθησαν νὰ *διαφθείρουν* ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιῶτες, χωρὶς νὰ τὸ πετύχουν. Οἱ ἐπίστρατοι εἶχαν καταλάβει τὶς προθέσεις τους, πῆραν δραστικὰ μέτρα σ' ὅλες τὶς περιοχὲς καὶ τοὺς ἐξουδετέρωσαν, ἔτσι τὸ κίνημα ἀπέτυχε. Ἦταν ἀλήθεια ὅλα αὐτά; Μᾶλλον ὄχι. Τὸ ὅτι ἀντάλλαζαν σκέψεις οἱ βενιζελικοὶ παράγοντες τῶν Γιαννίνων καὶ συνεννοοῦνταν μὲ τοὺς προξένους τῶν Συμμάχων γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ *Κίνημα* τοῦ Βενιζέλου καὶ νὰ πετύχουν τελικὰ καὶ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Ἠπείρου στὸ *κράτος τῆς Θεσσαλονίκης* ἦταν σωστό, νὰ προετοιμάσουν ὅμως κίνημα, μ' ἕνα στρατὸ δίπλα τους, ἀφοσιωμένο στὸ βασιλιά, ἦταν ἀδύνατο. Ἐξάλλου ὁ Παπούλας δὲ βρέθηκε στὴν Ἀθήνα ἐξαιτίας τῶν βενιζελικῶν, μᾶλλον τὸν εἶχε καλέσει ἡ κυβέρνηση γιὰ νὰ διευθύνει τὴν ὀργάνωση καὶ τὶς κινήσεις τῶν ἐπιστράτων, κατὰ τὴν ἀναμενόμενη ἀναμέτρηση μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους, ποὺ δὲ θ' ἀργοῦσε.

Τὰ αἱματηρὰ γεγονότα τῆς 18 Νοεμβρίου στὴν Ἀθήνα ἄρχισαν, ὅταν ὁ γάλλος ναύαρχος Φουρνὲ ζήτησε στὶς 3/16 τὴν παράδοση τῶν ὅπλων καὶ τῶν πυροβόλων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἀντέδρασε. Ἀρνήθηκε νὰ ὑποκύψει στὴν ἀπαίτηση τῆς Entente, ἀποφασισμένη νὰ σώσει τὴν τιμή της, ἔστω καὶ μὲ πόλεμο. *Ἐξὸν ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ἡγέτες καὶ ἡ πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπεδοκίμασε τὴν ἀρνητικὴ ἀπάντησή της,* γράφει ἱστορικός. Ἡ ὄξυνση τῆς κατάστασης καὶ ἡ ἀπειλὴ συμπλοκῶν μὲ τοὺς Γάλλους ἔφερε τοὺς ἐπίστρατους στὸ προσκήνιο. Ἐπικεφαλῆς εἶχαν τὸν Ι. Μεταξᾶ, ἡ ψυχὴ ὅμως τῆς κινητοποίησης καὶ δράσης ἦταν ὁ στρατηγὸς Α. Παπούλας. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀναταραχὴ ἡ ἰταλικὴ κυβέρνηση ἀνακοίνωσε, ὅτι ἐπειδὴ στὴ Β. Ἤπειρο ἄρχισαν νὰ σχηματίζονται ἀνταρτικὰ σώματα -κατὰ τοὺς βασιλικοὺς οἱ πληροφορίες ἦταν κατασκευασμένες ἀπὸ τοὺς βενιζελικούς-γιὰ νὰ διασφαλίσει τὰ στρατεύματά της, θὰ ἔπαιρνε τὰ ἀναγκαῖα μέτρα. Πρόθεση τῆς Ἰταλίας, ὅπως ἀφηνόταν νὰ ἐννοηθεῖ, ἦταν ἡ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ της νοτιότερα καὶ ἡ κατάληψη τῶν Γιαννίνων.

Στὴν Ἀθήνα, τὶς παραμονὲς τῆς μεγάλης σύγκρουσης, ὅλα τὰ δημόσια

καταστήματα καταλήφθηκαν ἀπὸ στρατὸ καὶ ἐπίστρατους. Τὰ μαθήματα στὸ Πανεπιστήμιο διακόπηκαν. Ἐθελοντὲς προσέρχονταν ἀθρόοι γιὰ κατάταξη. Μὲ διαταγή του πρὸς τὸ Ε΄ Σῶμα στρατοῦ (Γιάννινα), τὸ ὑπουργεῖο στρατιωτικῶν ἐπέτρεπε τὴν κατάταξη ἐθελοντῶν, ποὺ εἶχαν προϋπηρετήσει στὸ στρατὸ ἢ εἶχαν ἀπαλλαγεῖ. Στὸ μεταξὺ καὶ στὰ Γιάννινα ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται ἡ *λαϊκὴ ὀργή*. Ὁμάδες πολιτῶν κατέβαζαν ἀπὸ καφενεῖα, καταστήματα κι ἄλλους χώρους, ὅσες εἰκόνες τῆς *Τριανδρίας* εἶχαν μείνει, οἱ καταστηματάρχες ἔβγαζαν τὶς ταμπέλες, ποὺ ἔφεραν τὸ ὄνομα *Βενιζέλος*, οἱ κάτοικοι τῆς πρώην πλατείας *Μνημάτων* ποὺ εἶχε μετονομαστεῖ σὲ *Βενιζέλου*, ξήλωσαν τὴν πινακίδα καὶ μαύρισαν τὴ θέση, ποὺ ἦταν τοποθετημένη, μὲ φοῦμο, τίποτα δὲν ἄφησαν οἱ ἐπίστρατοι σ' ὅλη τὴν πόλη ποὺ νὰ θυμίζει βενιζελισμό. Ὁ *Ταχυδρόμος* διαμαρτυρόταν ἔντονα γιαυτοὺς τοὺς βανδαλισμούς. *Γιατὶ διαρρηγνύει τὰ ἱμάτιά της ἡ Φραγκολεβαντίνα;* ἀπαντοῦσε ἡ *Ἤπειρος. Οἱ δικοί της, στὴ Θεσσαλονίκη, δὲν ἔκαναν νωρίτερα τὰ ἴδια, μὲ τὶς πινακίδες ποὺ ἔφεραν τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ;*

Μέσα στὴν γενικότερη σύγχυση, φῆμες κυκλοφοροῦσαν, οἱ πλέον ἀπίθανες, ποὺ δημιουργοῦσαν προβληματισμοὺς σὲ πολλούς. Τὸ Χρ. Χρηστοβασίλη, ἔλεγαν, τὸν ἐπισκέφτηκαν στὶς 13 Νοεμβρίου, στὸ σπίτι του, οἱ πρόξενοι τῆς Entente στὰ Γιάννινα καὶ ἔγινε ἐκεῖ ἐμπιστευτικὴ σύσκεψη. Ὁ Χρηστοβασίλης τὰ διέψευδε ὅλα ὡς φανταστικά, ἔτσι πρέπει νὰ ἦταν, ὅμως ἡ ἀμφιβολία ἔμεινε σὲ μερικούς. Ἀπὸ τὴν *Ἤπειρο* -τὶς ἀναδημοσιεύσεις της μᾶλλον- ἔγιναν εὐρύτερα γνωστὰ στὰ Γιάννινα τὰ ὀνόματα δυὸ δημοσιογράφων, ποὺ στὰ κατοπινὰ χρόνια θὰ ἔπαιζαν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς χώρας: τοῦ Δημ. Λαμπράκη, τότε διευθυντὴ τῆς βενιζελικῆς *Πατρίδος* τοῦ Σ. Σίμου καὶ τοῦ Γ. Α. Βλάχου, ἀρθρογράφου τοῦ *Χρόνου*. Ἡ *Ἤπειρος* ἀναδημοσίευε τὸ κατηγορητήριο ποὺ εἶχε ὁδηγήσει στὴ σύλληψη τοῦ Δ. Λαμπράκη καὶ κράτησή του, πρὶν ἀπὸ τὰ *Νοεμβριανά*. Οἱ κατηγορίες ἐναντίον του ἦταν: 1) Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1916 *μετεχειρίσθη μηχανορραφίας πρὸς τὰς Δυνάμεις ἐπὶ σκοπῷ νὰ τὰς κινήσῃ εἰς πολεμίας πράξεις ἢ εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος*, μὲ τὴ δημοσίευση στὴν *Πατρίδα* διαταγῶν τοῦ ὑπουργείου Στρατιωτικῶν καὶ σωματαρχῶν, *παρεφθαρμένων διὰ προσθήκης καὶ παραλείψεως λέξεων, χρονολογιῶν καὶ περιόδων ὁλοκλήρων*, κι ἀκόμα ὅτι προσπάθησε νὰ ἐμφανίσει τὴν ἐπίσημη Ἑλλάδα ὅτι συνεννοοῦνταν μὲ τὶς Κεντρικὲς αὐτοκρατορίες γιὰ τὴν παράδοση τοῦ ὀχυροῦ Ροῦπελ, 2) Ἡ παραποίηση τῶν ἐγγράφων καὶ οἱ τίτλοι τῶν ἄρθρων του δυσφήμησαν τὴν κυβέρνηση Σκουλούδη, μὲ λοιδωρίες, περιφρονητικοὺς χλευασμούς, ἀπειλητικὲς καὶ στασιαστικὲς ἐκφράσεις καὶ διασπορὰ ψευδῶν εἰδήσεων. Μπορεῖ νὰ εἶχαν γίνει κάποιες παραποιήσεις ἐγγράφων ἀπὸ τὸ Δ. Λαμπράκη, τὰ καταγγελλόμενα ὅμως, ὅπως ἀποδείχτηκε ἀπὸ τὰ *Μυστικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης* δὲν ἀπεῖχαν πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ὁ Γ. Α. Βλάχος, ἀργότερα

ἐκδότης καὶ διευθυντὴς τῆς *Καθημερινῆς*, ἀπαντώντας στὶς ἀξιώσεις τοῦ Φουρνὲ γιὰ τὴν παράδοση τῶν ὅπλων, ἔγραψε στὸν *Χρόνο* ἕνα ἀπὸ τὰ γνωστοῦ ὕφους ἄρθρα του, ποὺ εἶχαν ἀπήχηση σὲ πολὺ κόσμο, μὲ τίτλο: *Δὲν θὰ τὰ δώσωμεν καὶ οὔτε θὰ μᾶς τὰ πάρουν.* Γιὰ τὴ μὴ παράδοση τῶν ὅπλων εἶχαν συγκροτηθεῖ τότε μεγάλα συλλαλητήρια σὲ πολλὲς πόλεις τῆς νότιας Ἑλλάδας.

Ἡ ἀπόρριψη τῆς *νότας* τοῦ Φουρνὲ ὄξυνε περισσότερο τὴν κατάσταση. Ὁ γάλλος ναύαρχος, ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τῆς κυβέρνησής του, διέταξε, καταπατώντας τὸ διεθνὲς δίκαιο καὶ καταλύοντας τὴν ἑλληνικὴ κυριαρχία, τὴν ἀπέλαση ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τῶν πρεσβευτῶν τῆς Αὐστρίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Οἱ βενιζελικοὶ πανηγύριζαν. Ὁ *Ταχυδρόμος* ἔγραφε: *Φεύγουν οἱ ἀπαίσιοι καταστροφεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ αἰσθήματος. Ἐξαφανίζεται ἡ μαύρη προπαγάνδα, ἡ ὁποία ἐμόλυνε διέφθειρεν ἕνα μέρος τοῦ ἑλληνισμοῦ χάριν τῆς Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας, τὰς ὁποίας ἤθελαν νὰ κάμουν μεγάλας καὶ ἰσχυράς. Τὸ Ἔθνος ἀναπνέει. Τοὺς εἶχεν ὡς βαρεῖαν πέτραν ἐπὶ τοῦ στήθους του. Τώρα ἑτοιμάζεται νὰ τοὺς συναντήση ἀλλοῦ, προτεῖνον τὴν αἰχμηρὰν λόγχην του καὶ διδάσκον εἰς τοὺς ἀπαισίους ἐχθροὺς τῆς πατρίδος μας, ὅτι οὐδέποτε διαφθείρεται ὁ καθαρὸς Ἕλλην. Ἡ ἐκδίκησις θὰ εἶναι φοβερά. Ἡ τιμωρία παραδειγματική. Θέλομεν τὴν τιμήν μας καὶ θὰ τὴν πάρωμεν.*

Στὸ μεταξὺ ὁ Φουρνὲ μὲ νέα *νότα*-τελεσίγραφο ἔδινε προθεσμία στὴν κυβέρνηση νὰ τοῦ παραδώσει, μέχρι 18 Νοεμβρίου / 1 Δεκεμβρίου, 10 ὀρεινὲς πυροβολαρχίες κι ὡς τὶς 3/16 Δεκεμβρίου τὸν ὑπόλοιπο ὁπλισμό. Στὶς 18 Νοεμβρίου, γιὰ νὰ ἐκβιάσει τὴν κατάσταση, ἀποβίβασε στρατεύματα στὸν Πειραιά, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ βαδίσουν πρὸς τὴν Ἀθήνα. Ἦταν φυσικό, τέτοιες προκλητικὲς ἐνέργειες νὰ ἐξαγριώσουν ὄχι μόνο τοὺς ἐπίστρατους, ποὺ εἶχαν ἐξοπλιστεῖ καὶ δροῦσαν ἤδη ἀπὸ μέρες, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερες λαϊκὲς μάζες, ἀκόμα καὶ μεγάλη μερίδα φοιτητῶν. Ὅλοι τους, μαζὶ μὲ τὸ στρατό, ἦταν ἀποφασισμένοι ν' ἀντισταθοῦν ἐναντίον τῶν Ἀγγλογάλλων, τμήματα τῶν ὁποίων εἶχαν καταλάβει τοὺς στρατῶνες τοῦ Ροὺφ καὶ τὸ Ζάππειο. Οἱ συγκρούσεις ἄρχισαν ἀπὸ τὸ μεσημέρι καὶ κράτησαν ὡς τὸ βράδυ. Οἱ νεκροὶ καὶ οἱ τραυματίες ἀνέρχονταν σ' ἑκατοντάδες κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές. Τὶς πιὸ πολλὲς ἀπώλειες εἶχαν οἱ Γάλλοι, ἀναγκάστηκαν, ταπεινωμένοι, νὰ γυρίσουν στὸν Πειραιά. Μετὰ τὴ μάχη καὶ τὰ ἀποτελέσματά της, οἱ ἐπίστρατοι πίστεψαν πὼς ἦρθε ἡ ὥρα τους. Ὠργίασαν στὴν Ἀθήνα, καθαρίζοντας -ὅπως διακήρυσσαν- τὴν πόλη ἀπὸ τοὺς *προδότες τοῦ Βενιζέλου* καὶ τοὺς *χαφιέδες τῆς Entente*.

Ἡ 19η Νοεμβρίου βρῆκε αὐτὴ τὴ φορὰ τοὺς βασιλικοὺς τῶν Γιαννίνων νὰ πανηγυρίζουν. Ἡ *Ἤπειρος*, ἦταν γεμάτη μὲ ἄρθρα, περιγραφὲς καὶ σχόλια ὑμνητικὰ τῆς νίκης ποὺ εἶχαν πετύχει οἱ κυβερνητικὲς δυνάμεις κατὰ τῶν Γάλλων. *Ἀναπνέομεν!* -ἔγραφε θριαμβευτικὰ ὁ Χατζῆς- *ἀπὸ τῆς προαπελθούσης νυκτὸς οἱ Ἕλληνες. Γνώριμος ἑλληνικὸς ἀέρας καθα-*

ρίζει τοὺς πνεύμονάς μας, βαρεῖς καὶ ἀγωνιῶντας ὡς προχθές, ἀπὸ τὴν ἀσφυξίαν τῶν ταπεινώσεων καὶ τὴν συμφόρησιν τῶν ὑποχωρήσεων [...] Ἐξοκόπησεν ἡ ἀτμόσφαιρα ἀπὸ τὸ χνῶτον τῶν χαφιέδων [...] Ἐβρωμοκόπησεν ὁ ἀέρας ὅλος ἀπὸ τὰς ὑπερβολικὰς καὶ ἀνυποφόρους ἰταμότητας τοῦ τελευταίου ξένου χωροφύλακος, τοῦ ἐσχάτου ἀθλίου Ἕλληνος ἐξωνημένου δημοσιογράφου, τοῦ τελευταίου ἀχθοφόρου ἀργυρωνήτου χαφιὲ [...] Βασιλεῦ, εὐγνωμονοῦμεν τὴν κυβέρνησίν Σου, διότι ἐλάλησε μὲ τὴν ψυχήν μας! Ἀναπνέομεν -ὡραῖοι ἤδη εἰς τὴν ζωήν μας- ὡραῖοι καὶ εἰς τὸν θάνατόν μας, ὅταν χρειαστῇ καὶ Σὺ τὸ ζητήσῃς...

Οἱ βενιζελικοὶ τῶν Γιαννίνων, ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ μάθαιναν καὶ τὶς φῆμες ποὺ κυκλοφοροῦσαν, λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὰ Νοεμβριανά, ἀνησυχοῦσαν πολύ. Προαισθάνονταν τὴ θύελλα, δὲν ἤξεραν ὅμως πότε θὰ ξεσπάσει. *Χθὲς* --ἔγραφε ὁ *Ταχυδρόμος*- *ὅλοι οἱ Γιαννιῶτες εἶχαν εἰς τὸ στόμα των μίαν ἐρώτησιν: Τί συμβαίνει; Διατί αὐτὰ τὰ ἔκτακτα στρατιωτικὰ μέτρα; Ὅλοι ἐρωτοῦσαν καὶ ἀπὸ πουθενὰ δὲν ἔπαιρναν ἀπάντησιν, κι αὐτὸ ἐδημιουργοῦσεν ἀγωνίαν* (16-11-1916). Σὲ σχόλιο τῆς ἴδιας μέρας, διατύπωνε τὶς ἀνησυχίες του ἀπὸ τὶς φῆμες ποὺ κυκλοφοροῦσαν: *Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δὲν σέβονται τὴν ἡσυχίαν τοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖοι διὰ διαφόρων μέσων προσπαθοῦν νὰ θολώσουν τὴν κατάστασιν ἀδιαφοροῦντες διὰ τὰ πάντα, ἐξακολουθοῦν νὰ σπέρνουν ἐπιτηδείως κακὰς εἰδήσεις, αὐτόχρημα ἀπαισίας.* Ὅλες οἱ εἰδήσεις, ὑποστήριζε ἡ ἐφημερίδα, ἦταν ψεύτικες κι ἀποσκοποῦσαν στὸ νὰ τρομοκρατήσουν τοὺς ἀντιπάλους καὶ νὰ μειώσουν τὴν ἐντύπωση *ἀπὸ τὸ γιγαντούμενον Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης!* Δὲν θὰ τὸ κατορθώσουν, κατέληγε: *Τίποτε δὲν δύναται νὰ μειώσῃ ἐντύπωσιν παραγομένην ἀπὸ ἕνα μεγαλειῶδες κατόρθωμα.* Λόγος προφητικός, ἀλλὰ καὶ κύκνειον ἆσμα. Ἦταν τὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ *Ταχυδρόμου*...

Οἱ βασιλικοί, λοιπόν, ἀνέπνεαν, δὲν ἔκρυβε καμιὰ ὑποκρισία τὸ ἄρθρο τοῦ Χατζῆ. Εἶχαν ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸ βραχνὰ τῆς καταπίεσης ποὺ ἀσκοῦσαν οἱ Σύμμαχοι. Τὸ κράτος εἶχε διαλυθεῖ, οἱ ξένοι ἀλώνιζαν τὴν Ἤπειρο, ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη, τίποτα δὲ λογάριαζαν. Σ' αὐτὰ εἶχαν δίκιο οἱ βασιλικοί. Ξεχνοῦσαν βέβαια πώς, μὲ τὴ δική τους ἀνοχὴ καὶ συγκατάθεση, οἱ Γερμανοβούλγαροι ὀργίαζαν σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα τρομοκρατοῦσαν τοὺς πολιτικοὺς ἀντίπαλους μὲ τοὺς ἐπίστρατους. Μόνο στὴν Ἤπειρο οἱ ἐπίστρατοι δὲν ἀσκοῦσαν τρομοκρατία, ὅπως στὶς ἄλλες περιοχές, δὲν εἶχε ἔρθει ἀκόμα ἡ ὥρα τους. Αὐτὴ σήμανε τὸ βράδυ τῆς 17ης Νοεμβρίου, ὅταν ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα οἱ πληροφορίες ποὺ μιλοῦσαν γιὰ κρισιμότητα τῆς κατάστασης, ὅταν μαζὶ μὲ τὸ στρατό, εἶχε ἐκδοθεῖ ἤδη ἡ διαταγὴ τῆς κατάταξής τους· ἄρχισαν τὴν κατάληψη τῶν δημοσίων κτηρίων, ὑποχρέωσαν *μὲ πᾶσαν εὐγένειαν καὶ λεπτότητα* τοὺς ξένους ἐλεγκτὲς τοῦ ταχυδρομείου καὶ τηλεγραφείου (τοὺς *κοντρολέρηδες*) ν' ἀδειάσουν τὰ γρα-

φεῖα, κι ἄρχισαν τὶς συλλήψεις τῶν *ἐξωνημένων χαφιέδων*. Πρῶτος συνελήφθη ὁ διευθυντὴς τῶν Τ.Τ.Τ. (ταχυδρομεῖα-τηλέγραφοι-τηλέφωνα) Παναγιωτόπουλος, ποὺ ἐνῶ εἶχε ἀντικατασταθεῖ πρὶν τρεῖς μῆνες ἀπὸ ἄλλον, παρέμεινε στὴ θέση του, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἀνταντικῶν προξένων, τοὺς ὁποίους ὑπηρετοῦσε, αὐτὰ τὸν κατηγοροῦσαν. Συνελήφθησαν ἀκόμα οἱ διευθυντὲς τῶν ἐφημερίδων *Ταχυδρόμος* καὶ *Ἐλεύθερον Βῆμα* Α. Γεωργιάδης καὶ Ν. Ζωνίδης, *οἱ ἄργοι καὶ παρεπιδημοῦντες ἐνταῦθα, οἱ παρὰ τὸ ἐπιτελεῖον τῶν ἐκ Κρήτης Γ. Κιαγιᾶ καὶ Μητσοτάκη, μετὰ τῶν πατρώνων των, οἱ συζῶντες, συγκοιμώμενοι καὶ συνωμοτοῦντες εἰς τὸ ἐνταῦθα Ἀγγλικὸν καὶ Ἰταλικὸν προξενεῖον*, καθὼς καὶ πολιτευτὲς καὶ πρώην βενιζελικοὶ βουλευτὲς *ὡς ἀναφανδὸν ζητήσαντες ἀπὸ ἡμερῶν ξένα στρατεύματα εἰς Ἤπειρον*. Φαίνεται πὼς εἶχαν συλληφθεῖ πολὺ περισσότεροι ἀπὸ ὅσους στὴν περιγραφή της, κάτω ἀπὸ τὸν ἐνδεικτικὸ τίτλο: *Ἐν ὀνόματι τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βασιλέως*, ἀνέφερεν ἡ *Ἤπειρος*· αὐτὸ συμπεραίνεται ἀπὸ τὰ γράμματα ποὺ ἔφταναν στὸν Π. Δαγκλῆ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, στὰ ὁποῖα, μὲ μελανὰ χρώματα, περιγραφόταν ἡ τρομοκρατία ποὺ εἶχε ξεσπάσει στὴν πόλη κι ἀναφέρονταν, σὲ κατάλογο, τὰ ὀνόματα τῶν φυλακισθέντων. Γιὰ τὴν ἀπόλυση μεγάλες προσπάθειες κατέβαλλε ὁ γάλλος πρόξενος Ντυσσάπ, χωρὶς ὅμως νὰ πετύχει πολλά. Σὲ γράμμα του πρὸς τὸ Δαγκλῆ σημείωνε: *Ὅλες μου οἱ προσπάθειες γιὰ νὰ πετύχω τὴν ἀποφυλάκιση τῶν συλληφθέντων, δυστυχῶς δὲν εἶχαν ἀποτέλεσμα. Ὡστόσο πιστεύω πὼς θὰ μπορέσω νὰ καταφέρω νὰ σταματήσουν οἱ προπηλακισμοί, ποὺ προηγοῦνται τῶν συλλήψεων, ἀπὸ κάποιους...*

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς *Ἠπείρου* (19-11-1916) οἱ ἐπίστρατοι εἶχαν τὶς δικές τους δημοσιεύσεις: *Ὅλοι ὑπὸ τὰς Σημαίας*, τιτλοφοροῦσαν προκήρυξή τους γιὰ κατάταξη στὶς στρατιωτικὲς μονάδες. *Ἐπίστρατοι, συναγερθῶμεν ὑπὸ τὰ ὅπλα!* κατέληγαν.

Στοὺς ἴδιους διθυραμβικοὺς τόνους, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποιο σκεπτικισμὸ γιὰ τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα, ἦταν γραμμένα τὰ ἄρθρα καὶ σχόλια τῶν ἑπόμενων ἡμερῶν. Στὶς 22-11-1916, μὲ τὸν τίτλο: *Ἢ νὰ παραδοθῶσι τὰ ὅπλα, τὰ φυσίγγια καὶ αἱ χειροβομβίδες ἢ θὰ τουφεκισθοῦν οἱ ἔνοχοι*, ὁ Χατζῆς, ἐπαναλάμβανε πὼς μετὰ τὴ 18η Νοεμβρίου ὁ τόπος ἀναγεννήθηκε ἠθικά, πολιτικὰ καὶ κοινωνικά, κι ἄνεμος ἐξυγίανσης ἔπνεε παντοῦ. Ὑπογράμμιζε πὼς ἦταν ἀντίθετος σὲ κάθε ὑπερβολὴ καὶ ὑπέρβαση καθήκοντος, ἀντίθετος σὲ κάθε ἀδικία ἢ εἰσήγηση ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν, ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν νόμιμων ἐξουσιῶν, ἔπρεπε ὅμως *οἱ ἔνοχοι [...] οἱ προδόται, ἀνάξιοι ἀργυρώνητοι δημοσιογράφοι, χαφιέδες, πατριδοκάπηλοι, παλιάνθρωποι ποὺ διὰ τὰ ἐμπορικά των συμφέροντα κατετυράννησαν διὰ τῶν ξένων τὸν λαόν, τὸν κατέκλεψαν, τὸν ἀπέκλεισαν, τὸν ἐδολοφόνησαν διὰ τῆς πείνης, συκοφάνται, ὀργανωταὶ κινημάτων...* νὰ δώσουν λόγο τῶν πράξεών τους. Αὐτοὶ -πρόσθετε- εἶχαν ἀποθηκεύσει ὅπλα καὶ δυναμίτιδες μέσα στὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ καταστρέ-

ψουν τὴν πόλη καὶ τὴν ὕπαιθρο καὶ νὰ προετοιμάσουν τὸ ἔδαφος τῆς κατάληψης τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες. Ὅταν οἱ Ἰταλοὶ -κατέληγε- ἔφερναν μὲ τὰ αὐτοκίνητά τους τὰ ὅπλα στὰ Γιάννινα, ποιὸν ἀπὸ μᾶς λυπήθηκαν, ποιὸν ἀπὸ μᾶς τοὺς οἰκογενειάρχες σκέφτηκαν, ποιὸν στοχάστηκαν; *Εἴμεθα κατὰ πάσης πλάνης ἢ ἀδικίας. Εἴμεθα, ὅμως, ἀμείλικτοι διὰ τοὺς ἐνόχους. Θὰ μᾶς παραδώσουν τὰ ὅπλα, τὰ φυσίγγια καὶ τὰς δυναμίτιδας ποὺ ἀποθήκευσαν ἐδῶ. Ἄλλως θὰ τυφεκισθῇ πᾶς ἔνοχος, ἄνευ οἴκτου καὶ ἐλέου. Τίποτε δὲ δύναται νὰ τοὺς σώσῃ.* Θὰ πλήρωνε πολλὰ γιαυτὴ τὴ σκληρὴ γλώσσα του ὁ Χατζῆς, ὕστερα ἀπὸ λίγους μῆνες...

Τὸ ἄρθρο ἀποτελοῦσε ἀπειλὴ γιὰ πολλούς. Οἱ βασιλικοὶ πίστευαν -ἢ ἤθελαν νὰ πιστεύουν- πὼς οἱ βενιζελικοὶ ἑτοίμαζαν κίνημα, ποὺ ἐξουδετερώθηκε τὴν τελευταία στιγμή, γιαυτὸ συγκέντρωναν ἀπὸ καιρὸ ὅπλα καὶ πυρομαχικά, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἀνταντικῶν προξένων καὶ κυρίως τῶν Ἰταλῶν. Οἱ ἄλλοι ἀρνοῦνταν τὴν ὀργάνωση κινήματος καὶ διαμαρτύρονταν ὅτι καταδιώκονταν μόνο γιὰ τὰ πολιτικά τους φρονήματα.

Στὸ μεταξὺ ἄρχισαν νὰ δημοσιεύονται στὶς ἐφημερίδες *Ἤπειρος* καὶ *Σημαία, δηλώσεις μετανοίας* τῶν βενιζελικῶν παραγόντων, γιὰ ἀποκήρυξη τοῦ κινήματος ἢ ἄλλες, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους κυκλοφοροῦσαν φῆμες ὅτι εἶχαν ἀνάμιξη. Πρῶτες *δηλώσεις* ἦταν: τοῦ λοχαγοῦ ταμίου τοῦ Ε΄ Σ. Στρατοῦ Ν. Δεπάστα καὶ τοῦ Ἀθαν. Α. Ἀσβεστᾶ. Οἱ συλλήψεις συνεχίζονταν. Ἀπὸ τοὺς ἐπίστρατους εἶχε καταρτιστεῖ σχέδιο συλλήψεων -ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τῶν ἀρχείων τους- κατὰ ὁδοὺς καὶ συνοικίες, ὅπου ἔμειναν ὕποπτα γιαυτοὺς ἄτομα, ποὺ τὰ παρακολουθοῦσαν.

Οἱ συλλήψεις γίνονταν, τὶς περισσότερες φορές, μὲ ἁπλὲς καταγγελίες πολιτῶν, ὡς κι ὁ ἀγωνιστὴς ἱερέας καὶ ἱεροκήρυκας παπα Θωμαΐδης εἶχε συλληφθεῖ. Οἱ ἐπίστρατοι συνέχισαν νὰ προσέρχονται γιὰ κατάταξη, μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό, ἔγραφε ἡ *Ἤπειρος*, ὄχι ὅμως καὶ τόσο, ὅσο ἤθελε νὰ τὸν ἐμφανίζει ἡ ἐφημερίδα. Ὁ πρόεδρος τῶν ἐπιστράτων Λάιστας -ἀναφέρθηκε καὶ στὰ προηγούμενα- ἔγραφε στὸν Κ. Μέρτζιο: *Οἰκτρὰ ἡ κατάστασις... Ἀποφεύγουν τὴν κατάταξιν μὲ διάφορα προσχήματα. Τὸ βενιζελικὸν κόμμα ὁλονὲν ὀγκοῦται, λόγῳ τῆς προσελεύσεως πολλῶν βενιζελικῶν συμπατριωτῶν μας ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας.* Οἱ ἴδιες δυσχέρειες κι ἀμφιβολίες ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται στὸ Δελβινάκι κι ἀλλοῦ.

Μετὰ τὶς θριαμβολογίες τῶν πρώτων ἡμερῶν, οἱ βασιλικοὶ ἄρχισαν νὰ βλέπουν τὰ πράγματα ψυχραιμότερα, οἱ πιὸ συνετοὶ καταλάβαιναν πὼς τὸ *κράτος* τοῦ Βενιζέλου συνεχῶς ἐνισχυόταν, σχηματιζόταν νέος στρατὸς στὴ Θεσσαλονίκη, σὲ λίγο θὰ ἔπαιρνε μέρος στὶς μάχες ἐναντίον τῶν Γερμανοβουλγάρων· κανένας Ἕλληνας, ὅσο φανατικὸς βασιλικὸς κι ἂν ἦταν, δὲ μποροῦσε νὰ πιστέψει πὼς ἡ Entente σφαγίαζε τὰ ἑλληνόπουλα, γιὰ τὰ δικά της συμφέροντα, ὅπως ἔγραφαν οἱ ἀντιβενιζελικὲς ἐφημερίδες τῆς

Ἀθήνας καὶ τῆς ἐπαρχίας· ἔβλεπαν ἀκόμα πὼς οἱ ἀνεύθυνοι πολίτες εἶχαν ξεπεράσει τὰ ὅρια μὲ τὶς συλλήψεις, ἂν κάποτε ἐπεκτεινόταν τὸ *κράτος τῆς Θεσσαλονίκης* καὶ στὴν Ἤπειρο τὶ θὰ γινόταν;

Ὁ Γ. Χατζῆς ἦταν δέκτης αὐτῶν τῶν ἀντιδράσεων, μπορεῖ νὰ ἐμφανιζόταν ἀδιάλλακτος, ζητώντας τὴν αὐστηρὴ τιμωρία ἐκείνων ποὺ παρασκεύαζαν τὸ κίνημα στὴν Ἤπειρο, ὑπολόγιζε ὅμως τὶς ἀντιδράσεις τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας, ἡ ὁποία διαμαρτυρόταν γιὰ τὴν ἔκταση τῶν συλλήψεων: *Δὲν συλλαμβάνονται οἱ βενιζελικοί* -ἔγραφε- *γιὰ τὰ πολιτικά τους φρονήματα, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐνοχή τους. Παράδειγμα ὁ πρώην βουλευτὴς Δ. Κίγκος, κανεὶς δὲν τὸν ἐνόχλησε, γιατὶ δὲν μετεῖχε σὲ στασιαστικὲς ἐνέργειες. Νὰ τεθῶσι τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των,* τιτλοφοροῦσε ἄρθρο του, ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες (23-11-1916). *...Ἕνα κόμμα βενιζελικόν, ἀξιοσέβαστον ὡς πολιτικὴ ἰδέα καὶ φρόνημα... ὅπως πᾶσα ἰδέα καὶ πεποίθησις κανεὶς δὲν σκέπτεται νὰ πειράξῃ - ὑπῆρχεν ὅμως καὶ ΜΙΑ ΑΧΡΕΙΑ ΣΠΕΙΡΑ ΑΝΑΡΧΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΚΟΥΡΓΟΣ, ἥτις ἐλέγετο βενιζελική, ἐνῶ ἦτο πράγματι πρακτορεῖον τῶν ξένων ἐμμισθον, ἐπὶ σκοπῷ ἀνατροπῆς τοῦ καθεστῶτος καὶ τοῦ Βασιλέως.* Αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ δώσουν λόγο γιὰ τὶς πράξεις τους, οἱ ἄλλοι οἱ *ἀερολόγοι*, θύματα τῶν ἄρθρων τῆς *Πατρίδος* ἔπρεπε ν' ἀπολυθοῦν ἀμέσως.

Στὶς 22 ἀναχώρησαν γιὰ τοὺς Ἁγίους Σαράντα, μὲ ἰταλικὰ αὐτοκίνητα, οἱ ξένοι λογοκριτές, *οἱ κοντρολέρηδες*. Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν ἐπιστράτων τῆς Ἠπείρου ἔστειλε συγχαρητήριο τηλεγράφημα στὸ βασιλιὰ γιὰ τὴ νίκη του ἐναντίον τῶν Γάλλων, τὸ ὑπέγραφαν οἱ: Μ. Παπλωματᾶς, Χρ. Χρηστοβασίλης, Ν. Λάππας, Θ. Βούρης, Μ. Τσαφίλης, Κ. Μέρτζιος, Α. Τσουκανέλης. Στὴ Φιλιππιάδα συγκροτήθηκε πάνδημο συλλαλητήριο, στὸ ὁποῖο μίλησε κι ὁ ἔφεδρος ἀξιωματικὸς Πύρρος Γιαννόπουλος, διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας *Πρέβεζα*. Πληροφορίες ἔλεγαν πὼς οἱ ρουμανίζοντες εἶχαν σχηματίσει σῶμα καὶ σὲ συνεργασία μὲ Κρητικοὺς κι ἄλλους ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ καταλάβουν, στὶς 18 Νοεμβρίου, τὸ Μέτσοβο, ἐν ὀνόματι τοῦ *κράτους* τοῦ Βενιζέλου.

Στὴν ὀργάνωση τοῦ κινήματος στὰ Γιάννινα -κατὰ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς- ἀναμίχτηκε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δήμαρχου Γεωργ. Ἰωαννίδη. Στὶς 22, *ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν κοινοτικῶν τάξεων ὡς καὶ πλεῖστοι ἐπίστρατοι ἀξίωσαν ἀπὸ τὸν δήμαρχον νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του, διότι δίσταται ῥιζικῶς πρὸς τὴν παροῦσαν τροπὴν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων.* Ὁ δήμαρχος ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθεῖ. Ἡ τρομοκρατία ἦταν αἰσθητὴ παντοῦ. Ἀκόμα καὶ τὴν ἔξοδο τοῦ γάλλου πρόξενου Ντυσσάπ, ἀπὸ τὸ προξενεῖο του, ἀπαγόρευσε ἡ φρουρὰ χωροφυλάκων, ποὺ εἶχε τοποθετηθεῖ ἐκεῖ. Ὁ Χατζῆς, διαπιστώνοντας πὼς οἱ ἐπίστρατοι, κυρίως, ἔκαναν ὅ,τι ἤθελαν, χωρὶς νὰ λογαριάζουν τὶς ἀρχές, συνιστοῦσε νὰ μὴν ἀνακατεύονται οἱ πολίτες καὶ οἱ ἰδιῶτες στὸ ἔργο τῶν ἐκπροσώπων τοῦ κράτους. Πρότρεπε μάλιστα τὴν ἀστυνομία νὰ ἐκδώσει ἀνακοίνωση, μὲ τὴν ὁποία

νὰ κάνει γνωστὸ ὅτι: *πᾶς ἰδιώτης ἢ πολίτης ὑποβάλλων εἰσήγησιν συλλήψεως οἱουδήποτε, ἂν δὲν ἀποδείκνυε τὴν ἐνοχὴν τοῦ συλλαμβανομένου, θὰ συνελαμβάνετο ὁ ἴδιος καὶ θὰ ὑφίστατο τὰς συνεπείας ψευδοῦς μηνύσεως.*

Στὶς 24 Νοεμβρίου τὸ βράδυ ὁ στρατηγὸς Α. Παπούλας ξαναγύριζε στὰ Γιάννινα, νικητής, τοῦ ἔγινε *ἡ πλέον μεγαλειώδης καὶ πάνδημος λαϊκὴ ὑποδοχή*, μὲ σημαιοστολισμένη ὅλη τὴν πόλη. Ὁ Γ. Χατζῆς, τὴν ἄλλη μέρα, ἔγραψε εἰδικὸ ἄρθρο - ὕμνο γιὰ τὸ στρατηγό. Τὸ τιτλοφοροῦσε: *Καλῶς ὥρισες στρατηγέ! Εἰς ὅλας τὰς ἐπισήμους καὶ κριτικάς, ἀλλὰ εὐτυχεῖς μετὰ ταῦτα ἀποβαινούσας διὰ τὴν Ἤπειρόν μας στιγμάς, ἡ θεία βουλὴ καὶ ὁ Μέγας Βασιλεύς, Σένα, ἔνδοξε καὶ τιμημένε Στρατηγέ, ἐπιλέγει, ἵνα παρίστασαι φρουρὸς ἀκοίμητος, ὀξυδερκὴς καὶ στιβαρός, ἀλλὰ καὶ συνετὸς καὶ σώφρων, εἰς τὴν ἐμπερίστατον ταύτην γῆν... Καὶ τώρα, Στρατηγέ, καλῶς ἦρθες! Ὁ λαὸς δοξάζει τὸν Θεὸν καὶ τὸν Σεπτὸν Βασιλέα ποὺ σὲ ἐπανέστειλεν!* Στὶς πρῶτες δηλώσεις του ὁ Παπούλας τόνισε ὅτι ἡ Πολιτεία, *ἠθική, ἐλευθέρα καὶ φιλοδικαία*, δὲ θ' ἀκολουθήσει τὶς μεθόδους, τὴν τακτικὴ καὶ *τὰς κακουργίας* τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ ἴδιος ξαναγύριζε γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν πίστη τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ κράτος καὶ τὸ βασιλιά. Κανένας -τόνιζε- δὲ μποροῦσε νὰ καταγγέλει πολίτη, χωρὶς ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα, παρὰ μόνο μὲ ὑποβολὴ μήνυσης καὶ γιὰ ρητὰ ἀναφερόμενες κατηγορίες. Ἔδωσε, τέλος, τὴν ὑπόσχεση ὅτι ἀπὸ τοὺς συλληφθέντες θ' ἀπολυθοῦν ἀμέσως ὅλοι, ὅσοι δὲν ἐνέχονταν γιὰ ἐγκλήματα προβλεπόμενα ἀπὸ τὸ νόμο. Ὅσοι ἦταν ἔνοχοι δὲ θὰ ἀπέφευγαν τὴν τιμωρία.

Τὰ *Νοεμβριανὰ* καὶ τὰ ὅσα ἐπακολούθησαν, κατάφεραν βαρὺ πλῆγμα στὴ συνοχὴ τῆς οἰκογένειας τοῦ Πέτρου Κωστίδη. Στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Βασίλης ἐκπαιδευόταν ἐντατικὰ γιὰ νὰ γίνει ἀξιωματικός, νὰ ἐνταχθεῖ στὸ νέο στρατὸ ποὺ σχηματιζόταν μὲ γοργοὺς ρυθμοὺς καὶ νὰ πολεμήσει ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Στὰ γράμματα ποὺ ἔστελνε μ' ἔμπιστους στὸ σπίτι του, ξεχείλιζε ὁ θαυμασμός του γιὰ τὸ ἔργο ποὺ εἶχε ἀναλάβει ἡ *Τριανδρία* καὶ ἡ πίστη του πὼς ἡ Ἑλλάδα θ' ἀπελευθέρωνε τὴ Μακεδονία ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, θὰ γνώριζε καινούργιες μέρες δόξας ἡ πολύπαθη χώρα μας. Ἦταν, βέβαια, κι ὁρισμένα πράγματα ποὺ δὲν τοῦ ἄρεσαν, ἡ αὐταρχικὴ συμπεριφορὰ τῶν Γάλλων, ἡ ὕπουλη προσπάθεια τῶν Ἰταλῶν, ἡ πανσπερμία τῶν φυλῶν, τὶ ἰδανικὰ μποροῦσαν νὰ ἔχουν οἱ Σενεγαλέζοι ποὺ κατέκλυσαν τὴ Θεσσαλονίκη, ἀπαράδεκτα ἦταν γιὰ τὸ Βασίλη καὶ τὰ γεγονότα τῆς Χαλκιδικῆς, ἐκεῖ σκοτώθηκαν πολλοί, γιατὶ δὲν ἤθελαν νὰ πᾶνε *ἐθελοντὲς* στὸ νέο στρατό, *ὅμως, πατέρα, ὅλα αὐτὰ δὲ μποροῦν ν' ἀμαυρώσουν τὸ μεγάλο ἔργο ποὺ συντελεῖται ἐδῶ, εὔχομαι νάναι καὶ ἡ Ἤπειρος γρήγορα στὸ πλευρό μας*, ἔγραφε ὁ Βασίλης. Σὲ κανένα δὲν ἔδινε νὰ διαβάσει τὰ γράμματά του ὁ Πέτρος, οὔτε στὴ γυναίκα του, τὴ

Λευκή, φοβόταν τὶς συναισθηματικὲς ἐκρήξεις της, ὁ Δημήτρης θὰ τὴν καταλάβαινε, κι ἂν μάθαινε τὶ ἔγραφε ὁ Βασίλης, ἦταν ἱκανὸς νὰ τινάξει τὸ σπίτι στὸν ἀέρα. Ἡ Λευκὴ κοίταζε τὸν Πέτρο στὰ μάτια, τὸν ἱκέτευε βουβὰ νὰ τῆς μιλήσει γιὰ τὸ παιδί τους, τοῦ ἄντρα ἡ καρδιὰ γέμιζε θλίψη, ἀκόμα κι ἀγανάκτηση ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του, γιατὶ δὲ μποροῦσε νὰ πεῖ τίποτα στὴ Λευκή, στὴ μάνα, αὐτὴ ἔνοιωθε ὅλα ὅσα γίνονταν γύρω της κι ἂς μὴν τῆς ἔλεγε κανένας τίποτα. Ἄκουε τὶς φωνὲς τοῦ Δημήτρη, ὅταν κουβέντιαζαν πατέρας καὶ γυιός, ἄλλον δὲν ἄφηναν νὰ μπεῖ στὸ δωμάτιο, δὲν ἦταν συζήτηση αὐτή, ὁ Δημήτρης πίστευε πὼς εἶχε ἀπέναντί του ἕναν ἐχθρό, μονόλογος εἶχε καταντήσει ἡ κουβέντα, μόνο ἡ ὀργισμένη φωνὴ τοῦ Δημήτρη ἀκουγόταν, ὁ Πέτρος εἶχε ἐξαφανιστεῖ· ἄκουε τὸ γυιό της ἡ Λευκὴ καὶ σφιγγόταν ἡ καρδιά της. Θυμᾶται πρὶν λίγες μέρες, ἐκεῖνο τὸ βράδυ τῆς 18ης Νοεμβρίου, τὸ Δημήτρη νὰ φεύγει ἀλαφιασμένος, πήγαινε νὰ συναντήσει τοὺς ἄλλους, τοὺς ὁμοϊδεάτες, ἦταν ἐπίστρατος μὲ ὑπεύθυνη θέση, ἐκείνη τὴ νύχτα ἀλώνιζαν τὴν πόλη, ἔκαναν συλλήψεις, περιπολοῦσαν στοὺς δρόμους, δυὸ μέρες εἶχε νὰ τὸν δεῖ ἡ Λευκή, κι ὅταν γύρισε, οὔτε στὴν Κατερίνα δὲ μίλησε. Οἱ δυὸ γυναῖκες τὰ κουβέντιαζαν, προσπαθοῦσαν νὰ βγάλουν ἄκρη, ἔβλεπαν τὴ διάλυση τῆς οἰκογένειας ἀκόμα καὶ ἡ Χριστίνα κι ὁ Νίκος εἶχαν διαφοροποιηθεῖ· τὸ κορίτσι στεκόταν στὸ πλευρὸ τοῦ Βασίλη, ὁ Νίκος δίπλα στὸ Δημήτρη, γέμιζαν τρόμο οἱ καρδιὲς τῶν γυναικῶν. Ἡ πεθερὰ τοῦ Πέτρου, ἡ Ἑλένη, ἀγωνιζόταν νὰ καταλάβει τὶ γινόταν γύρω της, δὲν τὰ κατάφερε, παραιτήθηκε. Περισσότερο κατατοπισμένη ἦταν ἡ Χρυσάνθη, ἡ ὑπηρέτρια, τὴν κατηχοῦσε στὰ κρυφὰ ἡ Χριστίνα, στὸ πλευρὸ τοῦ Βενιζέλου κι αὐτή, ἔκλεινε ὅμως ἑρμητικὰ τὸ στόμα της, νὰ μὴ δώσει στ' ἀφεντικά της ὑπόνοιες γιὰ τὸ ποιὸν συμπαθοῦσε.

Ἀπὸ φίλους του πληροφορήθηκε ὁ Πέτρος τὴ μεσολαβητικὴ πρωτοβουλία τοῦ Σπυρίδωνα γιὰ τὴν ἀπόλυση πολλῶν ποὺ εἶχαν συλληφθεῖ, χωρὶς συγκεκριμένες κατηγορίες. *Σὲ θέλω,* τοῦ εἶχε πεῖ ὁ νέος δεσπότης, μετὰ τὴν ἐνθρονιστήριο τελετή, δὲν τὸ εἶχε ξεχάσει ὁ Πέτρος. Πρῶτα, ὅμως, θὰ μιλοῦσε μὲ τὸν Χατζῆ. Τὸν βρῆκε νὰ ἐπιβλέπει τὴν ἔκδοση ἑνὸς *παραρτήματος,* ἡ *Ἤπειρος* καὶ ἡ *Σημαία* ἐκδίδονταν τώρα ἀραιότερα, ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης χαρτιοῦ· λίγες μέρες μετὰ τὰ *Νοεμβριανά,* οἱ Σύμμαχοι εἶχαν ἀποκλείσει τὰ ἑλληνικὰ λιμάνια, γιὰ νὰ ἐξαναγκάσουν τὸν Κωνσταντῖνο σὲ παραίτηση, ποῦ νὰ βρεθεῖ χαρτὶ γιὰ τὶς ἐφημερίδες, τὰ *παραρτήματα* ἀπαιτοῦσαν ἐλάχιστα κι ἀπέδιναν πολλά. Ὁ *Ταχυδρόμος* καὶ τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* σταμάτησαν τὴν ἔκδοσή τους, οἱ διευθυντές τους εἶχαν συλληφθεῖ.

Ὁ Χατζῆς ἐπέβλεπε σιωπηλὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ *παραρτήματος,* ἦταν στενοχωρημένος, φαινόταν ἀπὸ μακριά, *περίμενέ με στὸ γραφεῖο,* εἶπε στὸν Πέτρο, *δὲ θ' ἀργήσω.* Σὲ λίγο ἦρθε, *κατηγόριες θ' ἀκούσω κι ἀπὸ σένα, γιαυτὸ ἦρθες* ἀκούστηκε ἡ κουρασμένη φωνή του, καθὼς καθόταν

στὴν πολυθρόνα: —*Πιστεύεις πὼς εἶναι καιρὸς γιὰ συγχαρητήρια κὺρ Γιώργη;* μίλησε μὲ ὑψωμένο τόνο ὁ Πέτρος, *τὰ Γιάννινα ἔγιναν ἄνω-κάτω, κόσμος ρίχνεται καθημερινὰ στὶς φυλακές, πολλοὶ χωρὶς αἰτία, εἶμαι σίγουρος, καὶ ντρέπομαι νὰ τὸ πῶ, κὺρ Γιώργη, ὁ γυιός μου πρωτοστατεῖ στὶς συλλήψεις, τὸν χάσαμε ἀπὸ τὸ σπίτι, ὁ Βασίλης φευγάτος στὴ Θεσσαλονίκη, διαλύθηκε ἡ οἰκογένεια, οἱ γυναῖκες κοντεύουν νὰ χάσουν τὰ λογικά τους, ποῦ θὰ πάει αὐτὴ ἡ κατάσταση;* Ὁ Χατζῆς διάλεγε τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἀπάντησης. Τὸ πρόσωπό του ὠχρό, τὰ χείλη σφιγμένα, ἕνας ἀπελπισμένος ἄνθρωπος θάλεγες, μόνο τὰ μάτια ἔδειχναν τὴ θέληση γιὰ συνέχιση τοῦ νέου ἀγῶνα, ποὺ ἄρχισε ὕστερα ἀπὸ τὰ *Νοεμβριανά.* —*Νοιώθω τὴ στενοχώρια σου γιὰ τὰ παιδιά, γιὰ τὴν οἰκογένεια, Πέτρο, ἂς ὄψονται ὅσοι μᾶς ἔφεραν σ' αὐτὸ τὸ κατάντημα, πρῶτος ὁ δικός σου ὁ Βενιζέλος, δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς ἐπανάσταση καὶ ἐξουσία. Ἀλήθεια, ἄντεχες Πέτρο, τὸν καθημερινὸ ἐξευτελισμὸ τῶν Γιαννιωτῶν ἀπὸ τοὺς χαφιέδες, τοὺς λογοκριτές, τοὺς πράκτορες τῶν προξενείων, τὴν ἰταλικὴ προκλητικότητα, ἄντεχες ὅλες αὐτὲς τὶς ταπεινώσεις, ἐσύ, ἐγώ, ὅλοι οἱ Γιαννιῶτες, ποὺ ἀξιωθήκαμε νὰ ζοῦμε ἐλεύθεροι, ἀντέχεις τὸ κατάντημα τῆς Β. Ἠπείρου, τώρα μᾶς ζητοῦν νὰ τοὺς παραδώσουμε τὰ ὅπλα, νὰ μείνουμε γυμνοί, χωρὶς μέσο ἀντίστασης, ἕρμαια τῶν διαθέσεων ὅσων μᾶς ἔχουν μεταβάλλει σὲ ἀφρικανικὴ ἀποικία; Διαλύθηκε ἡ οἰκογένειά σου, λές, σὲ καταλαβαίνω, ὅμως πρὶν μᾶς διέλυσαν τὸ κράτος, εἴμαστε στὴ διάθεση τῶν «καλαμποκάδων», τοῦ Βενιζέλου τσιράκια εἶναι ὅλοι, ρυθμίζουν τὴν ἀγορὰ σύμφωνα μὲ τὰ γοῦστα τους, θησαυρίζουν, ἐνῶ ὁ κόσμος πεινάει. Τώρα οἱ Σύμμαχοι μᾶς ἀπέκλεισαν τελείως, νὰ πεθάνουμε. Εἶναι ζωὴ ἐλεύθερων ἀνθρώπων αὐτὴ Πέτρο; Κι οὔτε σκέφτεσαι τὸ θανατικὸ ποὺ θάπεφτε στὴν πόλη, ἂν τὸ κίνημα ποὺ σχεδίαζαν οἱ κουφιοκέφαλοι τῆς βενιζελικῆς παράταξης πετύχαινε κι ἐδῶ; Τόσα ὅπλα καὶ δυναμίτιδες εἶχαν συγκεντρώσει, ποιοὺς θὰ πολεμοῦσαν μ' αὐτά, τὸ στρατό; Μακελειὸ θὰ γινόταν, θὰ τὰ γράψω ὅλα, γιατὶ ἄρχισαν καὶ ζητοῦν καὶ τὰ ρέστα, αὐτοὶ ποὺ ἦταν ἕτοιμοι νὰ μᾶς σκοτώσουν. Ἡ οἰκογένειά σου μπορεῖ νάχει προβλήματα Πέτρο, νάσαι βέβαιος ὅμως πὼς τὰ Γιάννινα σώθηκαν...* Ὁ Πέτρος ἄκουγε τὸν Χατζῆ, στὴν ἀρχὴ μὲ δυσπιστία, ὕστερα μὲ κατάπληξη, τόσο τὸν εἶχε ἐπηρεάσει ὁ λόγος του. Ἦταν ἀλήθεια αὐτὰ ποὺ ἔλεγε; δὲν ἤξερε, δὲ μποροῦσε ὅμως ν' ἀφήσει ἀσχολίαστη τὴν τρομοκρατία καὶ τὸν ὄγκο τῶν συλλήψεων. —*Ἂν αὐτὰ ποὺ λὲς κύρ Γιώργη εἶναι σωστά, καὶ ὑπάρχουν ἔνοχοι, νὰ τιμωρηθοῦν. Τὶ φταῖνε ὅμως δεκάδες ἀθῶοι ἄνθρωποι νὰ σέρνονται στὶς φυλακὲς ἀπὸ τοὺς ἐπίστρατους, ἀνάμεσά τους κι ὁ γυιός μου, καὶ στὴν Καραβατιὰ ἔκαναν πολλὲς συλλήψεις, βγαίνω ἀπὸ τὸ σπίτι γιὰ νὰ πάω στὸ μαγαζί, δὲ μπορῶ νὰ ὑποφέρω τὰ μάτια τοῦ κόσμου, μὲ κοιτάζουν φοβισμένα, δὲ συγχωροῦν τὴ στάση τοῦ Δημήτρη, προτιμότερο νὰ μ' ἔσερναν καὶ μένα στὴ φυλακή, κι ἐγὼ βενιζελικὸς εἶμαι.* —*Οἱ ἐπίστρατοι ἔκαναν πολλὰ ἄσχημα,* συμφώνησε ὁ Χατζῆς, *τώρα*

ποὺ ἤρθε ὁ στρατηγὸς θὰ βάλει τάξη, εἶναι ἀποφασισμένος ν' ἀπολύσει ὅλους τοὺς ἀθώους, κι ἐγὼ θὰ τὸ ζητήσω πάλι. Οἱ πρῶτες μέρες σὲ τέτοιες μεταβολὲς εἶναι πάντα δύσκολες, θὰ μποῦν τὰ πράγματα στὴ θέση τους, θὰ βροῦμε ὅλοι τὴν ἠρεμία μας, κι ἐσὺ καὶ ἡ οἰκογένειά σου, μὴν ἀπελπίζεσαι... —Δὲν ξέρω, ἴσως εἶναι ἀργὰ πιά, γιὰ νὰ βρεῖ τὴν ἡσυχία του ὁ κόσμος.., ἀπάντησε ὁ Πέτρος καὶ σηκώθηκε νὰ φύγει. *Συγκράτησέ τους τουλάχιστο ἐσὺ κὺρ Γιώργη,* συμπλήρωσε, *μὴ ρίχνεις λάδι στὴ φωτιά, ἀναλογίζεσαι τί μπορεῖ νὰ συμβεῖ, ἂν τελικὰ ἐπικρατήσει ὁ Βενιζέλος;* Ὁ Χατζῆς ἔνοιωσε τὴν ἀπειλὴ νὰ αἰωρεῖται στὴν ἀτμόσφαιρα, τὸ σκεφτόταν κι ὁ ἴδιος πολλὲς φορές, δὲν εἶπε τίποτα, ἔσφιξε μόνο τὸ χέρι τοῦ φίλου του γιὰ ἀποχαιρετισμό.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Χατζῆς ἔκανε ἄρθρο τὶς σκέψεις ποὺ εἶχε ἐκθέσει στὸν Πέτρο, τὸ τιτλοφοροῦσε: *Μᾶς θέλετε γενναιόφρονας μόνον ἢ καὶ εὐήθεις;* Μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 18ης Νοεμβρίου -ἔγραφε- *τὸ σκοπιμώτερον, τὸ ἐθνικώτερον, τὸ κοινωνικώτερον καὶ φρονιμότερον ὅλων, θὰ ἦτο νὰ τεθῇ μία παῦλα καὶ σιωπὴ καὶ ριφθῇ ἕνας βαρὺς πέπλος λήθης εἰς ἀπαισίας καὶ ἀποτροπιαστικῆς μνήμης ἐνθυμήματα περὶ πράξεων καὶ λόγων καὶ γραφομένων μερικῶν. Δυστυχῶς,* συνέχιζε, *ὅσοι εἶχαν ἄμεσα συμφέροντα ἐξακολουθοῦσαν ὄχι μόνο νὰ διαμαρτύρωνται, ἀλλὰ καὶ νὰ σταυροκοποῦνται, ἔκπληκτοι τάχα, ποὺ βρίσκονταν ἄνθρωποι νὰ μιλοῦν ὅτι ὑπῆρχε ἐπαναστατικὸν καὶ ἀντιδυναστικὸν κίνημα... Τί νὰ πεῖ κανεὶς καὶ τί νὰ πρωτοθαυμάσει;* ἀπορροῦσε. *Ξέχασαν τὶς ἀπαίσιες, γραπτὲς καὶ προφορικές, ὕβρεις κατὰ τοῦ βασιλιά, οἱ ἐφημερίδες τους χαρακτήριζαν τὸ κράτος «ἄτιμον καὶ παράλυτον γερμανικὸν δουκάτον» καὶ περίμεναν νὰ ρθεῖ ὁ Σαράιγ μὲ τὸ βούρδουλα νὰ τὸ καθαρίσει, ξέχασαν πὼς τὰ προξενεῖα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας εἶχαν ἀναλάβει τὴν προστασίαν τοῦ ἐπαναστάτη Ε. Ποντικάκη καὶ τῶν ἄλλων ποὺ φοβέριζαν, ἀπὸ τὶς στῆλες τῶν ἐφημερίδων, τοὺς ἀντιπάλους τοῦ κινήματος, ὅτι θὰ δικάζονταν «ἐν καιρῷ» ἀπὸ τὰ Συμμαχικὰ στρατοδικεῖα; Ξέχασαν πὼς στὸ Δημαρχεῖο ἔγιναν δυὸ δημόσιες συνεδριάσεις, στὶς ὁποῖες ὑποστηρίχθηκε πὼς «μόνον τὸ κίνημα ἐν Ἠπείρῳ εἶναι σωτήριον διὰ τὴν Ἤπειρον καὶ ἡ προσχώρησίς της εἰς τὸ κράτος τοῦ Βενιζέλου δύναται νὰ σώσῃ αὐτήν»,* ἢ τὸ ὅτι *ὁ Κ. Μελᾶς κι ἄλλοι ἀρθρογράφοι ἔγραφαν μὲ πηχυαίους τίτλους: «Ἠπειρῶται τί κάθεσθε καὶ δὲν ἐπαναστατεῖτε;» Τί ἄλλο ἀπὸ προτροπὴ σ' ἐπανάσταση ἀποτελοῦσαν τὰ ἄρθρα καὶ σχόλια τοῦ ἐγχώριου βενιζελικοῦ τύπου;* Κι ὁ Χατζῆς κατέληγε: *Εἴμεθα γενναιόφρονες, ἀλλὰ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἴμεθα καὶ εὐήθεις δὲν θὰ τὸ κάνομεν, ὅταν ξέρετε καλὰ ὅτι δέκα τοῦ ἐλέγχου (κοντρολέρηδες) καὶ ἑκατὸ χαφιέδες φρουροῦσαν τὴν ὁδὸ Σουλίου* (ὅπου τὰ τυπογραφεῖα τῆς *Ἠπείρου*) *καὶ μᾶς κατασκόπευαν. Σιωπὴ λοιπόν!*

Ὁ γενικὸς ἀποκλεισμὸς τῶν Συμμάχων ἔρριξε ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τὴ βαρειὰ σκιά του στὴν ἀγορά. Τὰ τρόφιμα ἐξαφανίστηκαν καὶ οἱ τιμὲς ἀνέβηκαν σὲ ὕψη ἀπλη-

σίαστα. Ὁ κόσμος δυσφοροῦσε καὶ διαμαρτυρόταν. Παρόλα αὐτὰ ὁ χρονικογράφος τῆς *Ἠπείρου* διαπίστωνε: *Ὑφιστάμεθα τὰ ἐκ τοῦ κηρυχθέντος ἀποκλεισμοῦ δεινὰ μὲ στωϊκότητα καὶ ἀπάθειαν. Ὁ κόσμος οὐδεμίαν δυσφορίαν ἐξεδήλωσε, «θὰ περάσει», λέει. Στερηθήκαμε καὶ τὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, τὰ «παραρτήματα» τῶν ἐγχωρίων γίνονται ἀνάρπαστα, ὁ κόσμος διψάει γιὰ νέα...* Ὁ κόσμος διψοῦσε γιὰ νέα, ἀλλὰ ἔδειχνε ἀπάθεια γιὰ τὸν ἀποκλεισμό; Ἂν ἦταν δυνατὸ νὰ συνδυαστοῦν αὐτὰ τὰ δυό...

Οἱ ὑπάλληλοι τῆς νομαρχίας ποὺ εἶχαν ἐκδηλώσει φιλοβενιζελικὰ αἰσθήματα παύονταν. Τὸ δήμαρχο ποὺ παραιτήθηκε ἀντικαθιστοῦσε, ὡς δημαρχεύων, ὁ Γ. Γκάνιος. Οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες ἐκκαθαρίζονταν...

Στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου ὁ Πέτρος ἀποφάσισε νὰ δεῖ τὸ Σπυρίδωνα. Ἡ πρόσκληση τοῦ βασάνιζε τὴ σκέψη γιὰ τὸ ποῦ ἀπέβλεπε. Θὰ τοῦ ζητοῦσε νὰ συνεχίσει τὴν προσφορά του στὰ *Ἐλέη*, ὅλοι ἀναγνώριζαν τὶς ἱκανότητες, τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρα, τὴν εὐθυκρισία του, ἦταν περήφανος, γιαυτὸ κι ἕτοιμος νὰ ἐξακολουθήσει νὰ ἐπιτροπεύει στὸ Ἀρχιμαντρειὸ καὶ νὰ μετέχει στὴ διοίκηση τῶν κοινῶν, ἢ θὰ τὸν παρέσυρε σὲ πρωτοβουλίες πολιτικῆς ὑφῆς, ἤξερε καλὰ πόσο ἀφοσιωμένος ἦταν ὁ Σπυρίδων στὴ βασιλικὴ παράταξη καὶ πόσο ἱκανὸς νὰ ὁδηγεῖ τοὺς συνεργάτες του, σὲ δρόμους ποὺ εἶχε χαράξει ἀπὸ πρὶν ὁ ἴδιος. Ἔνοιωθε κάποια δυσπιστία ἀπέναντί του, ἂν καὶ οἱ δραστηριότητές του τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ εἶχαν κάνει ἐντύπωση. Χάρη στὴν ἐπέμβασή του, βγῆκαν ἀπὸ τὶς φυλακὲς πολλοὶ ἄνθρωποι. Πάντως ὁ Πέτρος ἦταν ἀποφασισμένος νὰ μὴν ἀναμιχτεῖ σὲ τίποτα ποὺ θὰ εἶχε σχέση μὲ κόμματα, ὅσο πειστικὸς καὶ πιεστικὸς κι ἂν ἦταν ὁ δεσπότης.

Ἀλκιβιάδης Κοντοπάνος

Ἀποφάσισε νὰ πάει στὴ Μητρόπολη, λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ γιορτή του, στὶς 12 Δεκεμβρίου, τοῦ μήνυσε ἀπὸ τὴν προηγούμενη, τὸν περίμενε.

Στὸ γραφεῖο του, ὅταν μπῆκε ὁ Πέτρος, ὁ Σπυρίδων συζητοῦσε μ' ἕναν καλοντυμένο κύριο, στὸ πέτο του ἦταν καρφιτσωμένο μικρὸ τριαντάφυλλο, μιλοῦσε, κι ὁ δεσπότης τὸν ἄκουε μὲ προσοχή· ὁ Πέτρος γονάτισε φίλησε τὸ χέρι του, ὁ συνομιλητὴς ἀποσύρθηκε διακριτικά, ἀργότερα ἔμαθε πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ καθηγητὴς Ἀλκιβιάδης Κοντοπάνος, ἀπὸ τὰ Δολιανά, ἀνεψιός του (στὸ μέλλον θὰ τὸν ἐπηρέαζε ἀποφασιστικὰ στὶς κρίσεις καὶ τὶς ἀποφάσεις του). Ὁ Σπυρίδων εἶπε στὸν Πέτρο νὰ καθήσει, παράγγειλε μὲ τὸν κλητῆρα γλυκὸ τριαντάφυλλο καὶ καφὲ γιὰ τὸν ἐπισκέπτη, *χαίρομαι πολὺ κύριε Κωστίδη ποὺ ἤρθατε, θέλω νὰ κουβεντιάσουμε*, εἶπε. Ὁ Πέτρος

δὲν ἀπάντησε, περίμενε τὸν Σπυρίδωνα, ἔπρεπε νὰ μάθει τί τὸν ἤθελε. Δὲν ἄργησε νὰ μιλήσει: *—Λοιπόν, κ. Κωστίδη, οἱ πληροφορίες μου γιὰ σᾶς εἶναι ἄριστες. Ἀναγκάστηκα νὰ ρωτήσω, γιατὶ δὲν σᾶς γνώριζα, τὸ ἴδιο ἔκανα γιὰ ὅλους τοὺς ἐφόρους. Χαίρομαι ποὺ θὰ ἔχω συνεργάτες σὰν καὶ σᾶς, ἀποφασισμένους νὰ θυσιάσουν κάτι ἀπὸ τὴν ἡσυχία τους γιὰ νὰ προσφέρουν στὰ κοινά. Ξέρετε καλλίτερα ἀπὸ μένα πὼς οἱ ἀνάγκες τῆς πόλης, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπαίθρου, εἶναι μεγάλες, ἡ κατάσταση σὲ μερικοὺς τομεῖς εἶναι τελείως ἀπαράδεκτη. Δεῖτε τὰ σχολεῖα τῆς πόλης, τρῶγλες εἶναι τὰ περισσότερα. Ἔχω σχεδιάσει, καὶ πιστεύω πὼς θὰ μὲ βοηθήσει ὁ Θεὸς νὰ γίνουν πραγματικότητα ὅσα σκέπτομαι, ἕνα πρόγραμμα ἀνέγερσης σχολείων στὰ Γιάννινα, σύγχρονων, εἶναι ντροπὴ ἡ πόλη τῶν γραμμάτων νὰ ἐκπαιδεύει τὰ παιδιά της μέσα σὲ ἐρειπωμένα καὶ ἀκάθαρτα κτίρια, ἔχουμε τόσα κληροδοτήματα, θὰ τὰ ἀξιοποιήσουμε γιὰ τὸ καλὸ τῆς πόλης. Σ' αὐτὸ σὲ θέλω στενὸ συνεργάτη, ἄνθρωπο τῆς ἐμπιστοσύνης μου. Πολλοὶ μοῦ προσφέρουν τὴ φιλία τους, δὲν τοὺς θεωρῶ ὅλους εἰλικρινεῖς. Ἐσεῖς κ. Κωστίδη, μαζὶ μὲ ἄλλους καλοὺς Γιαννιῶτες, θέλω νὰ εἶστε τὸ ἐπιτελεῖο μου στὴ μεγάλη ἐξόρμηση ποὺ ἀρχίζω.*

Ὁ Πέτρος ἔνοιωσε ἀνακούφιση, ἀπὸ τὰ πρῶτα λόγια του, καθὼς συνέχιζε τὸν κυρίευσε ἐνθουσιασμός. Ἀπὸ καιρὸ ἤθελε ν' ἀκούσει τέτοιες κουβέντες, τὰ σχολεῖα ντρόπιαζαν τὰ Γιάννινα· εἶχε συζητήσει τὸ θέμα καὶ μὲ τὸ Γερβάσιο, ἔφυγε συνοδικὸς γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὕστερα ἦρθε ἡ ἀρρώστεια, ὁ πόλεμος, τὰ ἐσωτερικὰ γεγονότα, ἡ ἀνάγκη κατασκευῆς σχολείων ξεχάστηκε. Τοῦτος ὁ δεσπότης ἀνάσταινε κι ἕνα δικό του ὄνειρο, θὰ τοῦ ἔδινε ὅ,τι βοήθεια ζητοῦσε, οἱ βενιζελικοὶ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ πολιτικοὺς λόγους, τὰ σχολεῖα ὅμως ποὺ θὰ ἔφτιαχνε ὁ Σπυρίδων ἦταν ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ τὰ κόμματα, πῶς νὰ μὴν ἐνθουσιαστεῖ ὁ Πέτρος; *—Σεβασμιώτατε,* ἀπάντησε, καὶ σηκώθηκε ὄρθιος, *εἶμαι στὸ πλευρό σας γιὰ ὅ,τι χρειαστεῖτε, δὲ βρίσκω λόγια γιὰ νὰ ἐκφράσω, ὅσα αἰσθάνομαι... —Τόξερα ὅτι θάβρισκα ἀνταπόκριση,* χαμογέλασε ὁ Σπυρίδων, *γιαυτὸ σᾶς κάλεσα. Θέλω ὅμως καὶ κάτι ἄλλο ἀπὸ σᾶς, Πέτρο, μοῦ φαίνεται πιὸ οἰκεία ἡ συζήτηση ἂν χρησιμοποιῶ τὸ μικρό σας ὄνομα... —Εὐχαριστῶ γιὰ τὴν τιμή, σεβασμιώτατε,* ἀπάντησε ὁ Πέτρος, ἐπιφυλακτικὰ αὐτὴ τὴ φορά, δὲν ἤξερε τί ἄλλο θὰ τοῦ ζητοῦσε. *—Πρόκειται γιὰ τοὺς φτωχούς, παιδί μου,* τὸν ἔβγαλε ἀπὸ τὶς ἀμφιβολίες του ὁ Σπυρίδων, *ἡ πείνα θερίζει κόσμο ἀπὸ καιρό, μὲ τὸν ἀποκλεισμὸ ἡ κατάσταση θὰ γίνει χειρότερη, ἡ Μητρόπολη ἔχει χρέος νὰ φροντίσει γιὰ τοὺς πεινασμένους, χειμώνας μπῆκε, μαζὶ καὶ ἡ δυστυχία σὲ πολλὰ σπίτια.* Οὔτε σ' αὐτὸ εἶχε ἀντίρρηση ὁ Πέτρος. Ἦταν χριστιανικὸ καθῆκον ἡ φροντίδα γιὰ τοὺς πάσχοντες, μιὰ ζωὴ ἡ οἰκογένειά του, πρῶτος ὁ μακαρίτης ὁ θεῖος του, ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε γιὰ νὰ βοηθάει τοὺς φτωχούς, τοὺς ἄρρωστους, ὅσους δὲν εἶχαν στὸν ἥλιο μοίρα. *—Σύμφωνοι, δέσποτα, μ' ὅλη μου τὴν καρδιὰ νὰ βοηθήσω καὶ σ' αὐτό...* Τὸ πρόσωπο τοῦ Σπυρίδωνα

πῆρε τὴ χαρακτηριστικὴ ἔκφραση -τὴν τόσο οἰκεία, γιὰ ὅσους τὸν γνώρισαν- τῆς βαθειᾶς ἱκανοποίησης. Ναί, ἦταν πολὺ εὐχαριστημένος μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶχε ἀπέναντί του, γιὰ τὴν κατανόησή του στὰ ὅσα σχεδίαζε, εὐχόταν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸ περιβάλλον του νὰ τοῦ ἔμοιαζαν. —*Δὲ σὲ χρειάζομαι ἄλλο, παιδί μου,* εἶπε στὸν Πέτρο, *νὰ πᾶς στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ, μὲ συγκίνησες μὲ τὴ συμπεριφορά σου...* Ἔτεινε τὸ χέρι στὸν Πέτρο, αὐτὸς τὸ φίλησε, ἦταν εὐχαριστημένος, ἡ πρώτη ἐντύπωση ποὺ σχημάτισε γιὰ τὸ νέο δεσπότη ξεπερνοῦσε τὶς προσδοκίες του, ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα ἔφερνε γύρα καπνίζοντας ὁ Ἀλκ. Κοντοπάνος, θὰ ἔμπαινε πάλι νὰ συνεχίσει τὴ συζήτηση ποὺ διέκοψε ὁ Πέτρος.

Ἡ πείνα, μὲ τὸ νέο στενὸ ἀποκλεισμὸ τῶν Συμμάχων, χτύπησε πολλὰ γιαννιώτικα σπίτια. Γιὰ νὰ περιορίσει κάπως τὶς συνέπειες, τὸ ἀγορανομικὸ τμῆμα τῆς ἀστυνομίας ἄρχισε ἀπὸ τὰ τέλη Νοεμβρίου νὰ καταγράφει τὰ ἀποθέματα ἀλεύρων καὶ τροφίμων στὰ παντοπωλεῖα καὶ τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα. Ψιθυριζόταν ὅτι θὰ γινόταν ἐπίταξη τῶν ἀποθεμάτων, θὰ τὰ μοίραζαν μὲ δελτίο. Λίγες ἦταν οἱ ποσότητες ποὺ ἔβρισκαν γιὰ καταγραφὴ οἱ ἀστυνομικοί. Πολλὰ τρόφιμα εἶχαν ἐξαντληθεῖ, χωρὶς ν' ἀναπληρωθοῦν μὲ νέες προμήθειες, κι ἄλλα βρίσκονταν κρυμένα σὲ μυστικὲς ἀποθῆκες. Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς πεινασμένους Ἠπειρῶτες ζητοῦσαν νὰ μεταναστεύσουν, τὰ προξενεῖα τῶν Συμμάχων τοὺς τὸ ὑπόσχονταν, ἰδίως τὸ γαλλικό. Ὁ Χατζῆς κατηγόρησε τὸ διερμηνέα τοῦ προξενείου Ι. Λάππα γιὰ *ἀντιηπειρωτισμό*, στρατολογοῦσε Ἠπειρῶτες, ἔλεγε, καὶ τοὺς ἔστελνε στὴ Μασσαλία.- Ἡ πείνα ὑποχρέωσε ἀπόφοιτους τῆς *Ζωσιμαίας*, νὰ δημοσιεύουν ἀγγελίες γιὰ παραδόσεις μαθημάτων: *Νέος μὲ καλὰς συστάσεις, ἀριστοῦχος, τελειόφοιτος τοῦ γυμνασίου, ζητεῖ παραδόσεις ἐπὶ μετρίᾳ ἀμοιβῇ*, ἀνέφερε ἀναγγελία τῆς *Ἠπείρου ...ἐπὶ μετρίᾳ ἀμοιβῇ..*, οἱ δυὸ λέξεις, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔλεγαν πολλά.- Ὁ ἀποκλεισμὸς ἐπηρέασε καὶ τὴν κυκλοφορία τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου. Οἱ ἐφημερίδες τῆς πρωτεύουσας, τῆς 24-11-1916, κυκλοφόρησαν στὰ Γιάννινα τὴν 1η Δεκεμβρίου.- Ἡ παραίτηση τοῦ δημάρχου Γ. Ἰωαννίδη ἔγινε δεκτή. Ἡ *Νέα Ἡμέρα* Ἀθηνῶν ἔγραφε πὼς ὁ δήμαρχος εἶχε *ὑποβρυχιακὰς σχέσεις μὲ τὰ Ἀνταντικὰ προξενεῖα*.- Ἡ *Ἤπειρος* διαπίστωνε πὼς θὰ περνοῦσε πολὺς καιρὸς γιὰ νὰ ἐξωραϊστοῦν καὶ ἐκσυγχρονιστοῦν τὰ Γιάννινα σὲ ὁρισμένους τομεῖς, ἦταν πολλὲς οἱ ἐλλείψεις τους ἀπὸ ἄποψη προοδευτικότητας καὶ κοινωνικότητας. Ἡ ἀνάγκη π.χ. τῆς ἀπόκτησης ἑνὸς εὐπρόσωπου γαλακτοπωλείου, ἔγινε ἀπὸ καιρὸ αἰσθητή. Ἔχουμε πολλὰ γαλατάδικα -τόνιζε- *ἀθλιεστάτης ὅμως καὶ ἀποκρουστικῆς μορφῆς*.- Ὁ *Σύλβιος*, ποὺ ἀντικαθιστοῦσε τακτικὰ τὸν Χατζῆ στὴ στήλη τοῦ χρονογραφήματος, πρότεινε πάλι τὴν ἵδρυση *Φιλολογικοῦ συλλόγου*, οἱ σχετικὲς προσπάθειες τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη φαίνεται πὼς εἶχαν ναυαγήσει, λόγω τῶν κομματικῶν ἀντιθέσεων. Οὔτε ὅμως καὶ ἡ τελευταία πρόταση εἶχε καλύτερη τύχη...

Ὁ ἕνας, ὕστερα ἀπ' τὸν ἄλλο, οἱ καλύτεροι πρεσβευτὲς τῆς Ἑλλάδας, παραιτοῦνταν γιὰ νὰ προσχωρήσουν στὸ Βενιζέλο. Ὁ Ἄθως Ρωμάνος, στὸ Παρίσι, *ἐφάνη ἐπίορκος*, ἔγραφε ὁ Χατζῆς, *δὲν ἦταν πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος, ἦταν πληρεξούσιος τῆς Τριανδρίας*, ὁ πρεσβευτὴς στὶς ΗΠΑ Δημ. Κακλαμάνος, ὁ πρεσβευτὴς στὸ Λονδίνο Ἰωάν. Γεννάδιος, παραιτήθηκαν, *φίλοι τοῦ ἀρχιεπαναστάτη* ἐπαναλάμβανε ἡ *Ἤπειρος*.- Ὁ ἐπίσκοπος Δωδώνης Πανάρετος, μετὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Σπυρίδωνα, ἔφυγε γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Οἱ ψίθυροι ἔλεγαν πὼς ὁ πρώην δήμαρχος Γ. Ἰωαννίδης τὸν ἀποχαιρέτησε καὶ τοῦ εὐχήθηκε νὰ ξαναγυρίσει, κάτω ἀπὸ αἴσιες περιστάσεις, ὅταν ὁ βενιζελισμὸς θὰ κυριαρχοῦσε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.- Μὲ ὁμόφωνη ἀπόφασή του τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ἀνακήρυξε ἐπίτιμο δημότη τὸν *τετιμημένον στρατηγὸν Παπούλαν*,

εἰς ἐκδήλωσιν τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης δι' ὅσα καλὰ ἐπετέλεσεν ὑπὲρ τῆς Ἠπείρου, ἐν τῷ κύκλῳ τῆς εὐάθλου στρατιωτικῆς του δράσεως.- Στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Πρέβεζα καὶ κλείστηκαν στὶς φυλακὲς τῶν Γιαννίνων 19 *φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ ἐπαναστάτου, καθ' ὧν ὑπάρχει κατηγορία ὅτι ὑπέθαλπον τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα.* Ἀνάμεσά τους καὶ οἱ δυὸ πρώην βουλευτὲς Β. Μπάλκος καὶ Γ. Γερογιάννης.- Μὲ πρωτοβουλία τῶν βουλευτῶν Β. Κούρεντα, Γ. Τζέτζου καὶ Β. Πυρσινέλλα, ἱδρύθηκε στὰ Γιάννινα *Πολιτικὴ Λέσχη*, στὴν ὁποία γίνονταν δεκτοὶ ὡς μέλη *ὁμόφρονες πολῖται.*- Οἱ ἔρευνες γιὰ τὴν ἀνακάλυψη ἐνοχοποιητικῶν στοιχείων, συνεχίζονταν. Στὶς 30 Νοεμβρίου ἔγινε ἔρευνα στὰ σπίτια τῶν Ε. Χατζῆ, Ν. Βλαχλείδη, Σ. Γερομίχα καὶ στὴν Τράπεζα Ἀθηνῶν. Στὸ σπίτι τοῦ Ν. Βλαχλείδη, ἔλεγαν, βρῆκαν τηλεγράφημα τοῦ Βενιζέλου, ποὺ ἔδινε ὑπόσχεση πρὸς τοὺς πρώην βουλευτές του, πὼς θὰ ἀπομακρυνόταν ὁ Α. Παπούλας ἀπὸ τὰ Γιάννινα κι ὅλοι οἱ παράγοντες ποὺ ἐμπόδιζαν τὴν ἔκρηξη τοῦ κινήματος. Οἱ ἔρευνες συνεχίζονταν καὶ στὴν Ἀθήνα, στὸ σπίτι τοῦ Σπ. Σπυρομήλιου (*τοῦ αὐτοκαλουμένου ἀρχηγοῦ τῆς Χειμάρρας καὶ ἱππότου τῶν Ἀκροκεραυνίων*, ἔγραφε εἰρωνικὰ ὁ Χατζῆς γιὰ τὸν ἄλλοτε στενὸ φίλο του ἀγωνιστή, τὴν κινούσα δύναμη τῆς *Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, πόσο εἶχε ξηράνει τὶς καρδιὲς ὁ φανατισμός!..) βρέθηκαν πολλὰ ὅπλα καὶ ἔγγραφα ἐνοχοποιητικά.- Στὶς 4 Δεκεμβρίου ἐκδόθηκε ἔνταλμα σύλληψης τοῦ ἴδιου τοῦ Ε. Βενιζέλου, ἡ εἴδηση ἀναστάτωσε τοὺς Γιαννιῶτες.- Ὁ Χατζῆς, στὴν πραγματικότητα ἀπελπισμένος, σκλήραινε ὅλο καὶ περισσότερο τὴ στάση του ἀπέναντι στοὺς βενιζελικούς, ζητοῦσε γρήγορη ἐξυγίανση τῶν δημόσιων ὑπηρεσιῶν στὴν πόλη καὶ τὶς ἐπαρχίες, κι ἀπομάκρυνση ὅλων, ὅσοι λησμόνησαν τὸν ὅρκο τους καὶ προσχώρησαν στὸ *προδοτικὸν κίνημα.*

Στὶς 8 Δεκεμβρίου ὁ Χατζῆς ἔγραψε τὸ πιὸ σκληρό, ἴσως, ἄρθρο ἐναντίον τῶν βενιζελικῶν· εἶχε ἄμεση σχέση καὶ μὲ τὴν τύχη τῶν συλληφθέντων, ἄφηνε νὰ ἐννοηθεῖ πὼς ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὴ δημόσια ὁμολογία τῆς ἐνοχῆς τους, ἐξαρτιόταν καὶ ἡ τύχη τους. Ζητοῦσε, μ' ἄλλα λόγια *δηλώσεις μετανοίας*, τοῦ τύπου ποὺ κατὰ ἑκατοντάδες χιλιάδες δημοσιεύτηκαν στὶς ἐφημερίδες μετὰ τὸ 1945, κατὰ τὴ διάρκεια, κυρίως, τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. *Τί ἀπαιτοῦμεν*, τιτλοφοροῦσε τὸ ἄρθρο του κι ἔγραφε: *Μετὰ τὴν σωτηρίαν καὶ θριαμβευτικὴν ἐπανάστασιν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς (...) ἐναντίον τῶν πεπολιτισμένων νέων Δυναστῶν μας καὶ ἐγκάθειρξιν τῶν ἐν τῇ πόλει μας ξενοδούλων καὶ ὑπηρετῶν ξένων συμφερόντων, ἔφυγον μὲν οἱ ξένοι ἐλεγκταὶ (...), ἔπεσαν αἱ πινακίδες τῶν ὁδῶν Δαγκλῆ καὶ Κουντουριώτη καὶ τῆς πλατείας Βενιζέλου καὶ ἐξεσχίσθησαν αἱ διάφοροι εἰκόνες των (...),* (ὅμως) *ὅλοι οἱ κατηχήσαντες τοὺς Ἠπειρώτας εἰς τὰ δόγματα τοῦ Βενιζελισμοῦ, οἱ βουλευταὶ (...), οἱ πλουτίσαντες ἀπὸ τὰς διαφόρους προξενικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἀραβοσίτου, τοῦ ἀλεύρου, τοῦ πετρελαίου, τῶν δερμάτων, τῶν ἐφημερίδων, τῆς σακχάρεως, (...) οἱ συντρώγοντες, πρὸ τῆς 19ης Νοεμβρίου, μὲ προξένους καὶ ξένους ἀξιωματικούς, οἱ βυσσοδομήσαντες ἐπέκτασιν τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς τῆς Βορείου Ἠπείρου μέχρις Ἀράχθου, οἱ συκοφαντήσαντες τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀρχὰς τῆς Ἠπείρου, ὡς τροφοδοτούσας τὰ ἐν Ἀλβανίᾳ Αὐστρογερμανικὰ στρατεύματα, ὅλος αὐτὸς ὁ ἀντεθνικὸς συρφετός, εἰς οὐδὲν προέβη μέχρι τοῦδε διάβημα, δι' οὗ νὰ θελήσῃ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι*

ἀπηρνήθη τὸ ἁμαρτωλόν του παρελθὸν καὶ ὅτι μετανοήσας εἰλικρινῶς διὰ τὴν προτέραν διαγωγήν του, συντάσσεται μὲ τὴν ἔννομον τάξιν τῆς ἀληθοῦς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ Μεγάλου Ἕλληνος Βασιλέως. Καὶ συνέχιζε: *Ὅλοι (αὐτοὶ) ἐτρύπωσαν ὡς κοχλίαι ἐντὸς τῶν ὀστράκων των καὶ σιωποῦν, νομίζοντες ὅτι οὕτω θὰ περάσουν τὴν τρικυμίαν τῆς ἐθνικῆς ἀγανακτήσεως, ἐλπίζοντες εἰς νεκρανάστασιν τοῦ Βενιζελισμοῦ, διὰ νὰ ἐπαναλάβουν ἴσως τὴν προτέραν τακτικήν των. (...) Διὰ τῆς ταφώδους σιωπῆς των δὲν ἀποδεικνύουν μεταμέλειαν καὶ μετάνοιαν (...). Ἐννοοῦμεν νὰ παύσῃ πλέον αὐτὴ ἡ ἔντεχνος σιωπὴ τῶν ἐν Ἠπείρῳ μέχρι τοῦδε πρακτόρων τοῦ Βενιζελισμοῦ* (ἀναφέρονται ἐνδεικτικὰ τὰ ἐπώνυμα τῶν Γκάλγκου, Βλαχλείδη, Πισπιρῆ, Γερομίχα, Βέλλη, Τζὼν Κώστα, Τρικαλλινοῦ, Ζωνίδη, Μπάλκου, Γερογιάννη), (...) *ἐννοοῦμεν ν' ἀνοίξουν τὰ στόματά των καὶ νὰ ὁμιλήσωσι πρὸς τοὺς Ἠπειρωτικοὺς λαοὺς καὶ νὰ τοὺς ποῦν (...) ὅτι μετανοοῦν καὶ τάσσονται εἰς τὸ πλευρὸν τῆς πατρίδος ἢ τουναντίον ἐμμένουν εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἰδέας των (...). Δὲν μᾶς ἀρέσκει αὐτὴ ἡ σιωπὴ τῶν κυρίων Βενιζελικῶν πρακτόρων. Ἀπαιτοῦμεν νὰ λύσουν τὴν γλῶσσαν των καὶ νὰ λογοδοτήσουν εἰς τὸ Ἠπειρωτικὸν κοινόν. Καὶ ἐὰν μὲν κηρύξουν μετάνοιαν ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ τοὺς συγχωρήσωμεν, ἐὰν δὲ ἐξακολουθοῦν νὰ σιωποῦν, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ θεωρήσωμεν τὴν σιωπήν των ὡς ἐμμονὴν εἰς τὰς ἐγκληματικὰς Βενιζελικὰς ἰδέας, θὰ τοὺς χαρακτηρίσωμεν ὡς στασιαστὰς καὶ ἀντιβασιλικοὺς καὶ θὰ τοὺς μεταχειρισθῶμεν ὡς ἐθνικοὺς προδότας. Ἀναμένομεν τὴν ἀπάντησίν των.*

Ἡ ἀπάντηση στὴν ἀπειλὴ ποὺ ἔκρυβε τὸ ἄρθρο δὲν ἄργησε νάρθει. Στὸ ἴδιο κι ὅλας φύλλο δημοσιεύονταν οἱ πρῶτες *δηλώσεις μετανοίας* (γινόταν ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς πρὸς τὴν ἐφημερίδα) τῶν ἀδελφῶν Δημ. Π. Βλαχλείδη καὶ Γ. Π. Βλαχλείδη, καὶ τοῦ Γ. Βλαχλείδη. Στὴ δήλωσή τους -παρόμοιο σχεδὸν ἦταν καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ὅσων ἄλλων δηλώσεων ἀκολούθησαν- οἱ ἀδελφοὶ Βλαχλείδη ἔγραφαν: *Πιστοὶ καὶ ἀφοσιωμένοι λάτραι τῆς Α.Μ. τοῦ δαφνοστεφοῦς Βασιλέως ἡμῶν Κωνσταντίνου τοῦ ΙΒ΄, φρίττοντες πρὸ τῆς ἀποκαλυφθείσης στυγερᾶς συνωμοσίας τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων Ἐλευθερίου Βενιζέλου, δηλοῦμεν ὅτι ἀποκηρύττομεν αὐτὸν καὶ πάντα αὐτοῦ συνεργάτην, ἀνήκοντες ψυχῇ τε καὶ σώματι μέχρι θανάτου εἰς τὸν ἐλευθερωτὴν τῆς Πατρίδος καὶ ἔνδοξον ἡμῶν Βασιλέα.* Δηλώσεις μετανοίας δημοσίευσε καὶ ἡ *Σημαία*, μόνο ποὺ ἦταν πιὸ συγκρατημένη στὴν πολεμική της ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου, διατύπωσε μάλιστα τὴν ἄποψη ὅτι πολλοὶ βρίσκονταν στὶς φυλακές, χωρὶς νόμιμες διαδικασίες καὶ χωρὶς ἐνδείξεις ἐνοχῆς. Ἡ *Ἤπειρος* διαφωνοῦσε μὲ τὴν *φίλην συνάδελφον*, ὑποστηρίζοντας ὅτι γιὰ τὴν καθυστέρηση ἔκδοσης τῶν ἐνταλμάτων εὐθύνονταν οἱ δικαστικὲς ἀρχές. Τὴν οὐσία δὲν τὴ συζητοῦσε, πίστευε πὼς εἶχε διαπραχτεῖ καὶ στὰ Γιάννινα ἔγκλημα *κοινωνικὸν καὶ πολιτειακὸν ἀπαίσιον*, ἔπρεπε, λοιπόν, νὰ σταματήσουν οἱ παρεξηγημένες ἐπιείκειες.

Τὶς ἑπόμενες μέρες ἡ *Ἤπειρος* ἀνακάλεσε τὴν κατηγορία ἐναντίον τῶν δικαστικῶν ἀρχῶν, δηλώνοντας ὅτι ἔπραξαν τὸ καθῆκον τους.

Ἡ ἀπαίτηση γιὰ ἄμεση ἐκκαθάριση τῶν δημόσιων ὑπηρεσιῶν ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς ἐπαναλήφθηκε ἔντονη: *Νὰ μᾶς ἀδειάσουν τὴν γωνίαν ὅλες οἱ βρῶμες τῆς δημοσίας ἢ κοινωνικῆς ζωῆς, οἱ λῶβες τῆς πατρίδος, ἐν συνόλῳ καὶ τῆς Ἠπείρου ἰδιαιτέρως, καὶ ἂς ἀρχίσουν ἀπὸ τὴν χολέραν τοῦ ταχυδρομείου ἀμέσως,* ζητοῦσε φορτικὰ ἡ *Ἤπειρος*. Στὸ μεταξὺ ἔφερναν καὶ ἔκλειναν στὶς φυλακὲς βενιζελικοὺς κι ἀπὸ ἄλλα κέντρα τῆς Ἠπείρου, πάντοτε μὲ τὴν κατηγορία *τῆς ἐσχάτης προδοσίας*. Ὑπόδικοι ἀπὸ τοὺς Φιλιάτες ἦταν ὁ γιατρὸς Π. Μπέμπης, ὁ Σταῦρος Κατσώνης κ.ἄ. Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο τῶν Γιαννίνων, εὐθυγραμμιζόμενο μὲ τὴν κατάσταση ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ, ὀργάνωσε ἀρχιερατικὸ μνημόσυνο *ὑπὲρ τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων κατὰ τὴν 18 ἢ 19 Νοεμβρίου* (στὴν Ἀθήνα, στὶς μάχες μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους) *συνταγματάρχου Κίτσιου Νταλιάνη καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀθλησαμένων*. Ἡ Μητρόπολη ἦταν κατάμεστη, γιόρταζε τὴν ἴδια μέρα (12 Δεκεμβρίου) κι ὁ Σπυρίδων, τὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο, ἐκφώνησε ὁ ἴδιος ὁ μητροπολίτης. Τρεῖς μέρες νωρίτερα εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ δημαρχεῖο οἱ ἐκπρόσωποι τῶν συντεχνιῶν γιὰ νὰ συντάξουν ψήφισμα ἀποκήρυξης τοῦ Βενιζέλου. Τὸ ψήφισμα ἀνέφερε: *Ἐπειδὴ κλπ. ...ψηφίζομεν: 1) Ἀποκηρύττομεν τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον καὶ παραδίδομεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν ἐθνικὴν κατάραν. 2) Ἀποφασίζομεν ἵνα καταστραφῶσιν εἴπου τῆς πόλεως καὶ συμπάσης τῆς Ἠπείρου διασωζόμεναι εἰκόνες, ἐπιγραφαὶ καὶ πινακίδες αἱ φέρουσαι τὸ ὄνομά του.* Τὸ ψήφισμα ὑπέγραφαν: 1) *Ἐμπορικὸς σύλλογος:* Γιώργ. Β. Λάππας, πρόεδρος, Ι. Σ. Λεβῆς, Γ. Α. Γκωλέτσης, Γ. Μ. Κραψίτης, Εὐαγ. Γκοβόσδης, Κ. Γκλίναβος, Γ. Ε. Ράδος, Κ. Δ. Μέρτζιος, Σ. Καμπιλὴς (ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὸ διήγημα τοῦ Δημ. Χατζῆ Σαμπεθάϊ Καμπιλής), 2) *Δικηγορικὸς Σύλλογος:* Νέστωρ Γεωργίτσης, ἀντιπρόεδρος (δὲν ὑπογράφουν ἄλλοι δικηγόροι, γιατὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν πρόεδροι συντεχνιῶν, ἐνῶ ἄλλοι βρίσκονταν στὶς φυλακές), 3) *Ἀρτοποιῶν:* Ὀρέστης Βάλλας, πρόεδρος, Π. Καμάρας, Δ. Κωστῆς, Ἀνδρ. Λαζάνης, Κ. Λάλος, Γ. Τσίτος, Γ. Κότας, Κ. Τσαμπαλίκας, Ἀντ. Μπέτζος, 4) *Τεχνικῶν οἰκοδομῶν:* Κων. Κατσαδήμας, πρόεδρος, 5) *Βυρσοδεψῶν:* Πέτρος Χρυσοβιτσινός, πρόεδρος, 6) *Καραγωγέων καὶ ἁμαξηλατῶν:* Ἀθαν. Στούπης, πρόεδρος, Ἀθαν. Μπάρκας, 7) *Πανδοχέων:* Σιώζος Νούσιας, πρόεδρος, Γιάκης Παπαζήσης, 8) *Σουλιωτῶν τὸ «Κούγκι»:* Χ. Μ. Λογοθέτης, πρόεδρος, Ι. Δ. Παπαδόπουλος, Ε. Ζῆκος, Σάββας Χρόνης, Γ. Τάτσης, Ι. Μάρκος, Στ. Σούλης, 9) *Σανδαλοποιῶν:* Ἀν. Βενέτης, Ε. Φρίγκας, Ἀθαν. Μπάρκας, 10) *Δημοσιογράφων:* Γ. Α. Χατζῆς, διευθυντὴς *Ἠπείρου*, Νικ. Λάππας, διευθυντὴς *Σημαίας*, Ἀθαν. Κοντοφώτης, διευθυντὴς *Ἀργυροκάστρου*, 11) *Συντεχνία ξυλεμπόρων:* Γ. Βλαχλείδης, πρόεδρος, Ἀλ. Βέλλης, Μιλτ. Μάνθος, 12) *Συντεχνία ραπτῶν:* Νέστωρ Γεωργίτσης, πρόεδρος, 13) *Συντεχνία παν-*

τοπωλῶν: Σ. Συρμακέσης, πρόεδρος, Ἀλ. Δρούγκας, Γ. Βοῦστρος, Νισὴμ Ι. Μπατῆς, Δαβιτσὼν Β. Λεβῆς, Ἀρ. Δεσόπουλος, Χρ. Ζωνίδης, Γ. Ἀποστολίδης, Ἀναστ. Βλαχόπουλος, 14) *Συντεχνία ραπτεργατῶν:* Σ. Συρμακέσης, πρόεδρος, Ι. Ὑφαντῆς, Θ. Χρηστίδης, Γ. Σ. Μητσώνης, Ι. Δ. Τσίκας, Στέφανος Σακκῆς, Γ. Παπανικολάου, 15) *Συντεχνία κουρέων:* Δ. Ἀναγνωστόπουλος, πρόεδρος, Β. Καζάκος, Α. Τσαλούκης, Χρ. Κωνσταντινίδης, Π. Γούδας, 15) *Συντεχνία ὑποδηματοποιῶν:* Ἀδαμ. Τσατσάνης, πρόεδρος, Χαρ. Σούρλας, Γ. Κανδήλης, Π. Παγώνης, Γ. Μπαμπούρης, Π. Μαυρομμάτης. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ πολλοὶ βενιζελικοί.

Παρὰ τὶς ἐκκλήσεις τῆς *Ἠπείρου* πρὸς τοὺς Γιαννιῶτες, νὰ βοηθήσουν τὶς δικαστικὲς ἀρχές, μὲ πληροφορίες καὶ στοιχεῖα, γιὰ νὰ τεκμηριωθεῖ ἡ κατηγορία *περὶ ἐσχάτης προδοσίας*, σὲ βάρος τῶν συλληφθέντων, ὁ κόσμος δὲν ἔδειχνε διάθεση γιὰ συνεργασία. Τὸ ἐπισήμανε ὁ Χατζῆς: *Ἡ παρατηρουμένη ἐνταῦθα ἀκηδία καὶ ἀπροθυμία ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν πρὸς ὑποβοήθησιν, διαφωτισμὸν καὶ προαγωγὴν τοῦ δικαστικοῦ ἔργου, καταντᾷ ἐγκληματικὴ καὶ ἀχαρακτήριστος. Εἶναι βλακώδεις ἰδέαι, ἀντάξιαι νηπίων, ἀγραμμάτων καὶ ἠλιθίων, αἱ ἰδέαι ὅταν τοιαῦτα ἐγκλήματα γίνονται κατὰ τῆς πατρίδος, νὰ σιωποῦν, μὴν τύχῃ καὶ πάθῃ κανένας τίποτε ἐξ αἰτίας των.* Ἔβριζε ὅλους τοὺς Γιαννιῶτες ὁ κὺρ Γιώργης, ὁ φανατισμός του τὸν τύφλωνε, ἴσως δὲν τὸ καταλάβαινε. Οἱ *δηλώσεις μετανοίας* συνεχίζονταν. Στὶς 11 Δεκεμβρίου δημοσιεύονταν στὴν *Ἤπειρο* οἱ δηλώσεις τῶν: Γεωργ. Γερογιάννη καὶ Βασ. Μπάλκου (πρώην βενιζελικῶν βουλευτῶν Πρέβεζας), Ι. Π. Πισπιρῆ (πρώην βουλευτῆ), Σταύρου Γερομίχα (πρώην βουλευτῆ), Ι. Μελᾶ, Εὐαγγέλου Χατζῆ (μακροσκελέστατη δήλωση, στὴν ὁποία ἀποδοκιμαζόταν *μετὰ βδελυγμίας, ἡ μυσαρὰ καὶ εἰδεχθὴς συνωμοσία κατὰ τοῦ καθεστῶτος καὶ τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως...). Μετὰ βδελυγμίας!* γνώριμη λέξη, ὕστερα ἀπὸ 30 χρόνια περίπου, στὶς δηλώσεις μετανοίας τῶν ἀριστερῶν.

Μὲ μεγάλη κοσμοσυρροὴ καὶ μὲ παρούσες ὅλες τὶς ἀρχές, γιορτάστηκε ἡ ὀνομαστικὴ γιορτὴ τοῦ μητροπολίτη Σπυρίδωνα. Οἱ αἴθουσες τοῦ μητροπολιτικοῦ μεγάρου, ὅπου ἀργότερα δεχόταν τὶς εὐχὲς τῶν ἐπισήμων καὶ τοῦ λαοῦ, εἶχαν πλημμυρίσει ἀπὸ κόσμο, *τὸ λαϊκὸν ρεῦμα συνεχιζόταν μέχρι βαθείας νυκτός.* Τὸν Σπυρίδωνα προσφώνησε ὁ πρόεδρος πρωτοδικῶν Π. Πουλίτσας, ἔκανε μνεία καὶ τῆς δράσης του κατὰ τὸν ἀγώνα τῆς *Αὐτονόμου Ἠπείρου,* κάτι ποὺ συγκίνησε τὸ δεσπότη. Κατὰ τὴν ἀρχιερατικὴ λειτουργία ὁ Σπυρίδων ἀπένειμε ἐπίσημα στὸ Γιαννιώτη Ὀρέστη Ἰωαννίδη, διερμηνέα τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου, τὸν τίτλο τοῦ *ἄρχοντος ρεφερενταρίου* (Dominus Referendarius), κατὰ τὴν *Ἤπειρο* ὁ τίτλος ἀνταποκρινόταν στὸ ἀξίωμα τοῦ *διαγγελέως μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ ἀρχῶν,* στὶς ὁποῖες ὑπάγονταν καὶ οἱ προξενικές. Ἔτσι ὅπως εἶχε ἐξελιχτεῖ ἡ κατάσταση ὁ Σπυρίδων χρειαζόταν ἕναν τέτοιο τιτλοῦχο, γιὰ τὶς ἐπαφές του μὲ τὰ προξενεῖα ποὺ ὑπῆρχαν στὰ Γιάννινα.

Στὴν Ἀθήνα ὁ διωγμὸς τῶν Βενιζελικῶν συνεχιζόταν, μὲ βιαιότητες πρωτάκουστες. Ὁ λαὸς φανατιζόταν μὲ τὰ κηρύγματα μίσους, ὅπως καὶ μὲ τὴ δημοσιοποίηση πλαστῶν στοιχείων· ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βενιζέλου πρὸς τὸ στρατηγὸ Κόρακα (σύμφωνα μ' αὐτὴ ὁ Βενιζέλος συνωμοτοῦσε ἀπὸ καιρό, σχεδιάζοντας τὴν ἐκθρόνιση τοῦ βασιλιᾶ καὶ τὴν ὑποδούλωση τῆς χώρας στὴν Entente) ἀποτελοῦσε χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, ἀποδείχτηκε ὅμως ἀργότερα πλαστή. Στὸ *πεδίον τοῦ Ἄρεως* (στὶς 12 Δεκεμβρίου) ἔγινε τὸ *ἀνάθεμα* τοῦ *προδότη* Βενιζέλου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, μ' ἐπικεφαλῆς τὴν Ἱερὰ Σύνοδο. Ὁ μητροπολίτης Θεόκλητος, ρίχνοντας τὸ λίθο τοῦ ἀναθέματος, ἀναφώνησε: *Κατὰ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, συλλαμβάνοντος ἀρχιερεῖς καὶ ἐπιβουλευομένου Βασιλείαν καὶ Πατρίδα, ἀνάθεμα ἔστω...* Ὁ μικρὸς λοφίσκος ποὺ σχηματίστηκε ἀπὸ τὰ λιθάρια τῶν ἀναθεματιζόντων, ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς μαῦρες σελίδες τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας.

Στὰ Γιάννινα, ὅλα ὅσα συνέβαιναν στὴν Ἀθήνα, εἶχαν τὸν ἀντίκτυπό τους. Φανάτιζαν τὸν ἀντιβενιζελικὸ κόσμο, κυρίως τοὺς ἐπίστρατους, πίστευαν ὅσα τοὺς ἔλεγαν, τὰ πίστευε ὅμως κι ὁ Χατζῆς καὶ σκλήραινε τὴν στάση του· συνέχιζε νὰ κατηγορεῖ τοὺς συμπολίτες του ποὺ δὲ βοηθοῦσαν τὶς ἀνακρίσεις μὲ τὴν παροχὴ στοιχείων ἐπιβαρυντικῶν γιὰ τοὺς φυλακισθέντες: *...ἐμείναμεν μὲ τὰς κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις καὶ φιλίας μόνον καὶ μὲ τὴν φιλοδοξίαν ποιὸς νὰ παράσχῃ πλειοτέρας ἐκδουλεύσεις, εἰς βλάβην πάλιν καὶ τῆς ἰδέας καὶ τῆς πατρίδος.* Μεθυσμένος ἀπὸ τὴν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας του, μιὰ ποὺ οἱ ξένοι ἐλεγκτές, οἱ λογοκριτὲς καὶ οἱ χαφιέδες εἶχαν ἐγκαταλείψει τὸ Ἠπειρωτικὸ ἔδαφος, περήφανος γιὰ τὸ πλήγμα ποὺ εἶχαν καταφέρει οἱ ἐπίστρατοι ἐναντίον τῶν Ἀγγλογάλλων στὴν Ἀθήνα, μὲ τὴν καρδιὰ γεμάτη βασιλιά, ἀλλὰ καὶ μίσος γιὰ τὸν *Δαίμονα*, τὸν *Βρυκόλακα* (ἔτσι τὸν ἀποκαλοῦσε τώρα ὁ Νέστωρ Γεωργίτσης σὲ ἄρθρο του στὴν *Ἤπειρο*), τὸν *Ἀφορισμένο*, μετὰ τὸ *ἀνάθεμα*, εἶχε χάσει, σὲ μεγάλο βαθμό, τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα. Δὲν ἔβλεπε πὼς οἱ Γιαννιῶτες ἦταν ἀντίθετοι μὲ τὴ σωρεία τῶν συλλήψεων κι ἀγωνίζονταν νὰ βγάλουν ἀπὸ τὶς γεμάτες φυλακὲς ἀθώους ἀνθρώπους, τὰ αἰσθήματα τοῦ κόσμου ἦταν ἀδύνατο νὰ τὰ κατανοήσει ὁ Χατζῆς, τὸν τύφλωνε ἡ ἰδεολογία του. *Γιατὶ δὲν βοηθᾶτε νὰ χτυπηθεῖ ἡ Λερναία ὕδρα*, κραύγαζε ἀπελπισμένα, κανένας δὲν τὸν ἄκουγε, κανένας δὲν πήγαινε νὰ καταθέσει, μόνο σκοτεινοὶ ἄνθρωποι ποὺ κρύβονταν πίσω ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία ἔστελναν γράμματα στὸ στρατηγὸ Α. Παπούλα, ὥσπου κι αὐτὸς ἀγανάκτησε κι ἔκανε ἀνακοίνωση στὶς ἐφημερίδες, μὲ τὴν ὁποία κατάγγειλε τὴν ἀνωνυμογραφία: *Παίρνω πολλὰ ἀνώνυμα γράμματα, ἀνακοίνωσε, μὲ τὰ ὁποῖα καταγγέλλονται διάφορες πράξεις στρατιωτῶν καὶ ὑπαλλήλων, σχετιζόμενες μὲ τὴν πολιτικὴ κατάσταση. Τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ὄχι μόνον δὲν λαμβάνω ὑπ' ὄψει ἀλλὰ καὶ τὰς ἀναγιγνώσκω μετ' ἀποστροφῆς καὶ βδελυγμίας, διότι θεωρῶ ὅτι τὸ ἀνωνύμως καταγγέλλειν ἀποτελεῖ πρᾶξιν ἄνανδρον*

καὶ ἀποδεικνύει χαρακτῆρα δουλικόν, ὅπερ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ συμβαίνῃ εἰς τὸν Ἠπειρωτικὸν λαόν. Πᾶς ὁ ἐνδιαφερόμενος -κατέληγε- *διὰ τὸ καλὸν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος μας καὶ διὰ τὴν πρόοδον τοῦ ἐξυγιαντικοῦ ἔργου τῶν διαφόρων ἀρχῶν τοῦ Κράτους ἀπὸ παντὸς προδοτικοῦ ρύπου, ὀφείλει νὰ συντρέξῃ τὸ ἔργον αὐτῶν ὑποβάλλων ἐνυπογράφως μήνυσιν κατὰ παντὸς ἐνόχου.* Στὴν πραγματικότητα κι ὁ Παπούλας ἐπιδίωκε ἐκεῖνο ποὺ ζητοῦσε ὁ Χατζῆς, μόνο ποὺ δὲν ἤθελε τὶς καταγγελίες ἀνώνυμες, ἀλλ' ἐπώνυμες.

Οἱ δηλώσεις μετανοίας ἄρχισαν ν' ἀραιώνουν, ἀπὸ τὶς 20 Δεκεμβρίου σταμάτησαν. Ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἦταν ἐκείνη τοῦ βενιζελικοῦ στελέχους καὶ πρώην βουλευτῆ, Δ. Κίγκου: *...δηλῶ* -ἔλεγε- *ὅτι εἶμαι κατὰ παντὸς θέλοντος νὰ διαταράξῃ τὰ καθεστῶτα καὶ ἐπιβουλεύοντος τὸν Βασιλέα μας, τὸ καύχημα καὶ τὸ κλέος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Συνεπῶς ἀποκηρύσσω καὶ θεωρῶ προδότην ἐθνικὸν αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κινήματος καὶ ἀρχηγὸν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων Ἐλευθέριον Βενιζέλον καὶ πάντα συνεργάτην αὐτοῦ.* Ἀλλὰ καὶ τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τοῦ *Ἠπειρωτικοῦ Διδασκαλικοῦ Συνδέσμου* (Χρῆστος Δεβέκος, Ι. Σάκκος, Εὐάγγελος Ζαγόρος καὶ Χριστ. Γκόβελας) ἔσπευσε ν' ἀποφανθεῖ ὅτι: *...τοιοῦτος ἀνὴρ δὲν προσήκει νὰ τιμᾶται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, παύει νὰ θεωρῇ αὐτὸν πολιτικὸν ἄνδρα καὶ παραδίδει αὐτὸν εἰς τὰς ἀρὰς τῆς τε παρούσης καὶ τῆς μελούσης γενεᾶς τοῦ ἔθνους. Δηλώσεις μετανοίας* ἔκαναν καὶ οἱ ἀδελφοὶ Φ. Β. Περάτης καὶ Γ. Β. Περάτης καθὼς κι ὁ ἀστυΐατρος Ἀριστ. Χρηστίδης. Αὐτὴ ἡ δήλωση πίκρανε πολὺ τὸν Πέτρο. Ἦταν ἀπὸ τοὺς στενοὺς φίλους του ὁ γιατρός, καὶ τοῦ Χατζῆ ἦταν φίλος. Γιὰ νὰ κάνει δήλωση ὁ Χρηστίδης, θὰ πεῖ ὅτι τὸν εἶχαν πιέσει πολύ, ἐκβίασαν τὴ συνείδησή του καὶ τὸν ὑποχρέωσαν σ' ἐνέργειες μειωτικὲς τῆς προσωπικότητάς του. Φαίνεται πὼς φοβήθηκαν μήπως ἐπαναλάβει τὴν ἐπὶ τουρκοκρατίας δράση του, τότε ποὺ, μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς του, γέμιζε μὲ ὅπλα τὰ Γιάννινα καὶ τὴν ὕπαιθρο. Οἱ ἀνακριτικὲς ἀρχές, στὸ μεταξύ, ἄρχισαν νὰ ἐκδίδουν ἐντάλματα προφυλάκισης πολλῶν *ὑπὸ διοικητικὴν κράτησιν διατελούντων* ὡς τότε, ἀλλὰ ἀπολύθηκαν κι ἀρκετοί, δὲν εἶχαν προκύψει ἐναντίον τους *φαεινὰ τεκμήρια ἐνοχῆς.* Ἀπροσδόκητη διένεξη σημειώθηκε ἀνάμεσα στὴν *Ἤπειρο* καὶ τὴ *Σημαία.* Ἡ διένεξη περιστρεφόταν γύρω ἀπὸ τὸ βουλευτὴ Δ. Κίγκο, ποὺ δὲν εἶχε συλληφθεῖ καὶ διωχτεῖ. Ἡ *Σημαία* ὑποπτευόταν τὴν ὕπαρξη *μυστηριωδῶν δυνάμεων,* ποὺ προστάτευαν τὸν Κίγκο, παρὰ τὰ ἐπιβαρυντικὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπῆρχαν σὲ βάρος του, ἡ ἴδια τὰ γνώριζε ἀπὸ καιρό. Ἡ *Ἤπειρος* ἀπαντοῦσε ὅτι τὰ στοιχεῖα ἔπρεπε νὰ εἶχαν κατατεθεῖ στὴ δικαιοσύνη, κι αὐτὸ ἴσχυε ὄχι μόνο γιὰ τὸν Κίγκο, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἀρκετοὺς ἄλλους, ἂν οἱ ὑποψίες τῆς *Σημαίας* εἶχαν τὴ βάση τους.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Δεκεμβρίου ἐκδόθηκαν καὶ τὰ ἐντάλματα προφυλάκισης 40 συλληφθέντων ἀπ' ὅλη τὴν Ἤπειρο καὶ κα-

τηγορούμενων *ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ*. Τρεῖς ἦταν ἀπὸ τοὺς Φιλιάτες, μεταξύ τους ὁ γιατρὸς Πέτρος Δ. Μπέμπης, δεκαεφτὰ ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, ἀνάμεσά τους ὁ γιατρὸς Γ. Δ. Γερογιάννης, ἕνας ἀπὸ τὴν Ἄρτα, ὁ Ἰωάννης Κοσσυβάκης, καὶ δεκαεννιὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Οἱ πιὸ γνωστοὶ ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἦταν: ὁ διευθυντὴς τοῦ *Ταχυδρόμου*, Ἀχ. Γεωργιάδης, ὁ γιατρὸς Γ. Σταυρίδης, ὁ Β. Γιαννόπουλος, οἰκονομικὸς ἔφορος, ὁ Ι. Παναγιωτόπουλος, διευθυντὴς τοῦ ταχυδρομείου, ὁ Γ. Μελᾶς, ὁ Ι. Μελᾶς, οἱ *καλαμποκάδες*, ποὺ μοίραζαν τὰ ἄλευρα τὰ χορηγούμενα ἀπὸ τὴν Entente, ὁ Χρ. Παναγιωτίδης, ὁ Α. Τσουρίδης, ὁ Ἀπ. Α. Εὐαγγελίδης ἢ Στυλιανὸς (μὲ τὸ γνωστὸ καφενεῖο του), ὁ Σπ. Ντέτσικας, ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας *Ἐλεύθερον Βῆμα* κ.ἄ.

Ὁ μητροπολίτης Παραμυθιᾶς καὶ Φιλιατῶν Νεόφυτος ἦταν πιστὸς ὀπαδὸς τοῦ Βενιζέλου. Μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 18ης Νοεμβρίου, κατηγορήθηκε ὅτι συμμετεῖχε στὴν προετοιμασία κινήματος. Γιὰ ν' ἀποσείσει τὴν κατηγορία ὀργάνωσε στὴ μητρόπολή του, στὶς 12 Δεκεμβρίου, δοξολογία γιὰ τὴ διάσωση τοῦ βασιλιᾶ καὶ τηλεγράφησε στὴν Ἱερὰ Σύνοδο -τοῦ εἶχε ζητήσει ἐξηγήσεις, γιατὶ δὲ μνημόνευε τὸ ὄνομα τοῦ βασιλιά, σύμφωνα μὲ ἄλλες καταγγελίες- ὅτι συμμερίζεται τὴν ἀπόφασή της *περὶ ἀναθέματος τοῦ Βενιζέλου* καὶ *συναποφαίνεται* (*Ἤπειρος* 21-12-1916). Ἐπιτροπὴ ἀπὸ 200 περίπου κατοίκους τῆς μητροπολιτικῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν καὶ Παραμυθιᾶς, διαμαρτυρήθηκε, μὲ τηλεγραφήματά της, πρὸς τὸ νομάρχη καὶ εἰσαγγελέα Ἰωαννίνων, τὸ στρατηγὸ Α. Παπούλα, στὰ ὑπουργεῖα Ἐσωτερικῶν, Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, ὅτι οἱ κατηγορίες ἐναντίον τοῦ μητροπολίτη ἦταν συκοφαντικὲς καὶ ζητοῦσαν τὴν τιμωρία τῶν καταγγελόντων. Ἀργότερα, μετὰ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τὴν ἐνοποίηση τοῦ κράτους, ὁ Νεόφυτος, γράφοντας στὶς 7-7-1917 πρὸς τὸ στρατηγὸ Π. Δαγκλῆ κατάγγειλε τὸ σωματάρχη Α. Παπούλα, ὅτι αὐτὸς *ἐνεργῶν ὡς ἄλλος Ἀλῆ πασᾶς*, τὸν εἶχε ὑποχρεώσει νὰ στείλει τὸ τηλεγράφημα στὴν Ἱερὰ Σύνοδο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιδοκίμαζε τὸ *ἀνάθεμα* κατὰ τοῦ Βενιζέλου. Ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Νεόφυτος, στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς του, ζητάει τὴν ἐπιείκεια καὶ τὴ συγγνώμη τοῦ *τετιμημένου στρατηγοῦ καὶ καλοῦ φίλου του*, ἐξάγεται ὅτι ὁ μητροπολίτης μὲ μεγάλη εὐκολία ἀπαρνιόταν τὶς πολιτικὲς πεποιθήσεις του γιὰ νὰ σώσει τὸ θρόνο του. Μερικοὶ φιλοβασιλικοὶ δεσποτάδες, ὅπως τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κοζάνης, φάνηκαν πιὸ εὔψυχοι ἀπὸ τοὺς βενιζελικούς. Ἀφόρεσαν τὸ Βενιζέλο καὶ φυλακίστηκαν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ *κράτους* του...

Τὸ *ἀνάθεμα* τῶν Ἀθηνῶν ἐπαναλήφθηκε σὲ πόλεις καὶ χωριὰ τῆς Ἠπείρου, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ὀργάνωναν δοξολογίες γιὰ τὴ διάσωση τοῦ Κωνσταντίνου κι ὕστερα ἔρριχναν τὸ λίθο τοῦ *ἀναθέματος* καὶ ὑψωνόταν ὁ σωρός. Στὸ Συρράκο πρόσθεσαν καὶ μιὰ ἀκόμα λεπτομέρεια: τὸ κάψιμο τῶν εἰκόνων τοῦ Βενιζέλου καὶ τῶν συνεργατῶν του. Φυσικὰ δὲν ἔμεινε δρόμος ἢ πλατεία ποὺ νὰ φέρει τὸ ὄνομά του. Τὰ ἴδια γίνονταν καὶ στὸ βενιζελικὸ κράτος, σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε τὸ ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ...

Πλησίαζαν τὰ Χριστούγεννα. Ἡ Ἑλλάδα διαιρεμένη σὲ δυὸ κράτη, πεινασμένη, καθημερινὰ ἐξευτελιζόμενη ἀπ' ὅλους, Γερμανούς, Αὐστριακούς, Βουλγάρους, Τούρκους, Ἄγγλους, Γάλλους, Ἰταλούς, Ρώσους, ὅλες οἱ φυλὲς ἀλώνιζαν στὰ αἱματοποτισμένα της ἐδάφη κατὰ πῶς τοὺς σύμφερε, ὁ λαὸς διχασμένος, ὁ ἀποκλεισμὸς νὰ στενεύει ὅλο καὶ περισσότερο καὶ οἱ *νότες* τῆς Entente νὰ βομβαρδίζουν τὴν κυβέρνηση τοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Γάλλοι -εἶχαν τοὺς περισσότερους νεκροὺς στὰ *Νοεμβριανά*- νὰ πιέζουν νὰ φύγει ἀμέσως ὁ Κωνσταντῖνος, αὐτὸς στηριζόταν στὶς πλάτες τῶν βασιλιάδων τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, πίστευε πὼς θὰ βοηθοῦσαν νὰ μὴν τὸν διώξουν, καὶ Ἰταλοὶ ἀκόμα ἔδειχναν νὰ τὸν συμπονοῦν καὶ ἤθελαν, τάχα, νὰ μείνει, ὕπουλο παιγνίδι, ὑποστήριζαν τὸν Κωνσταντῖνο γιὰ νὰ συνεχίζεται ἡ διαίρεση καὶ ἡ διάλυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Δὲν τάκουγαν αὐτὰ οἱ Γάλλοι, εἶχαν τὸ πάνω χέρι, νέα *νότα* στὶς 18/31 Δεκεμβρίου πρὸς τὴν κυβέρνηση μὲ ἀπαιτήσεις: ν' ἀποστρατευτεῖ ἀμέσως ἡ Παλαιὰ Ἑλλάδα, νὰ μεταφερθοῦν οἱ κληρωτοὶ στὴν Πελοπόννησο, νὰ διαλυθοῦν οἱ *Σύνδεσμοι ἐπιστράτων* ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸ καὶ πάνω, ν' ἀπολυθοῦν ὅλοι οἱ πολίτες ποὺ εἶχαν συλληφθεῖ στὰ *Νοεμβριανά*, νὰ ζητήσει ἐπίσημα συγγνώμη ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Συμμάχους. Ἡ κυβέρνηση Λάμπρου ἔκανε δεκτὲς τὶς περισσότερες ἀξιώσεις τῆς Entente, σὲ μερικὲς ἔφερε ἀντιρρήσεις. Ἡ Γερμανία, στὴν ὁποία κατέφυγε ὁ βασιλιὰς ζητώντας ἐνεργὸ συμπαράσταση, συνιστοῦσε ν' ἀπορριφθοῦν οἱ ἀξιώσεις, ὑποσχόμενη ἀόριστα βοήθεια. Οἱ Σύμμαχοι ὅμως δὲν περίμεναν. Μὲ νέα διακοίνωση (26 Δεκεμβρίου / 8 Ἰανουαρίου 1917) ἀπαιτοῦσαν νὰ γίνουν ἀποδεκτὰ ὅλα ὅσα ζήτησαν, μέσα σὲ 48 ὧρες. Ἡ κυβέρνηση Σ. Λάμπρου ὑποχρεώθηκε νὰ ὑποκύψει...

Μέσα σὲ τέτοια ἔνταση, μὲ τὴν ἐθνικὴ ἑνότητα νὰ ἔχει γίνει θρύψαλα, γιορτάστηκαν τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1916 στὰ Γιάννινα. Γιορτάστηκαν!, εἶναι σχῆμα λόγου. Πῶς νὰ αἰσθανθοῦν ἔξαρση καὶ ψυχικὴ ἀνάταση οἱ πεινασμένοι, οἱ ἑκατοντάδες οἰκογένειες ποὺ εἶχαν καταντήσει νὰ χτυποῦν τὰ *καλὰ* σπίτια γιὰ ἕνα κομμάτι ψωμί, οἱ ἐξουθενωμένοι καὶ ἐξαθλιωμένοι, οὔτε μιὰ ὀκὰ κάρβουνα δὲ μποροῦσαν ν' ἀγοράσουν, γιὰ νὰ ζεστάνουν τὴν παγωμένη ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ τους, ὁ χειμώνας εἶχε μπεῖ ἄγριος, ἀπειλητικός, ὁ ἀέρας πάγωνε τὰ κορμιὰ τῶν ἀνθρώπων, μόνον οἱ αἰσχροκερδεῖς καὶ οἱ μαυραγορίτες γιόρταζαν ἐκείνη τὴ χρονιὰ Χριστούγεννα, μαζὶ καὶ κάποιοι *προμηθεῖς*, πρόβλεψαν καὶ ἔκαναν ἔγκαιρα ἀγορὲς τροφίμων. *Χειρότερα ἀπὸ τὰ περσυνὰ τὰ ἐφετεινὰ Χριστούγεννα. Πεῖνα καὶ φτώχεια. Οἱ ἔρανοι ποὺ γίνονται δὲν μποροῦν νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες τῶν οἰκογενειῶν ποὺ δυστυχοῦν, εἶναι πολλές, ἀναγκάζονται νὰ ἐπαιτοῦν. Ὁ ἀποκλεισμὸς χειροτέρεψε τὴν κατάσταση. Οἱ ταξιδεμένοι δὲν μποροῦν νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὰ σπίτια τους καὶ νὰ στείλουν χρήματα...* ἔγραφε ὁ συντάκτης τῆς *Ἠπείρου*. Κι ὅταν πέρασαν τὰ Χριστούγεννα ὁ ἴδιος συντάκτης σημείωνε: *Χριστούγεννα πλέον θλιμμένα ἀπὸ τὰ ἐφετεινὰ*

δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ εἰς τὴν Ἤπειρον, δὲν παρέλειψε δμως νὰ ἐπισημάνει τὸν αἴτιο: *χάρις εἰς τὸν περιπλανώμενον ἀγύρτην*, ἔτσι πίστευε.

Τόσο εἶχαν τυφλωθεῖ ὅλοι ἀπὸ τὸ κομματικὸ πάθος ποὺ τὰ πάντα τὰ συνέδεαν μὲ τὰ ἐσωτερικὰ γεγονότα. Ὁ Χατζῆς στὸ πανηγυρικὸ φύλλο τῆς *Ἠπείρου* τῶν Χριστουγέννων ἔγραφε ἕνα ὡραιότατο ἄρθρο, γεμάτο λυρισμὸ καὶ ἔξαρση γιὰ τὴν εἰρήνη, ποὺ ποθοῦσε ὅλος ὁ κόσμος καὶ ποὺ μόνον ὁ νεογέννητος Χριστὸς μποροῦσε νὰ χαρίσει στοὺς ἀνθρώπους· τὸ ὑπέταξε, δμως, κι αὐτὸ στὴν κομματικὴ σκοπιμότητα, κλείνοντάς το μὲ τὴν παράγραφο: *Ἐκεῖνος ποὺ ἔρχεται ἀπόψε, γαληνὸν ἂς ἐκτείνῃ τὸ χέρι ὑπὲρ τὸ Στέμμα τοῦ Μεγάλου Βασιλέως καὶ ἂς στερεώσῃ ἐκεῖ λαμπρότερον, γλυκύτερον, πλέον παρήγορον τὸ μέγα ἄστρον, μὲ τὸ ὁποῖον ὁδοιπορεῖ σταθερὰ καὶ εὔελπις τῶν Ἑλλήνων ἡ ψυχὴ εἰς τὴν σημερινὴν τρικυμίαν... Σταθερὰ καὶ εὔελπις!..* Ἀπὸ ποῦ ἀντλοῦσε τὴν αἰσιοδοξία αὐτὸς ὁ πανέξυπνος ἄνθρωπος, ὁ ἔμπειρος δημοσιογράφος, ὁ ἀγωνιστής, τὴ στιγμὴ ποὺ ἔβλεπε νὰ καταρρέουν ὅλα γύρω του; Σίγουρα ἀπὸ τὴν ἴδια πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποία ξεπηδοῦσαν ὁρμητικὰ τὰ κύματα τοῦ πάθους, ἀπὸ τὸ Διχασμὸ τὸν ἀστείρευτο, ποὺ ἀπογείωνε τοὺς ὀπαδοὺς καὶ τῶν δυὸ παρατάξεων ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ τὰ ἐμφάνιζε ὅλα ρόδινα, στὴ Διχόνοια εἶχε ἀφιερώσει πολλοὺς στίχους ὁ Διονύσιος Σολωμός, ποιὸς τὸν θυμόταν ἐκείνη τὴν ἐποχή;

Γιὰ νὰ συγκρατήσει τὶς τιμές, ἡ ἀστυνομία ἀνακοίνωνε καθημερινὰ διατιμήσεις τροφίμων. Μάταιη προσπάθεια! Τὰ τρόφιμα εἶχαν γεμίσει τὶς κρυφὲς ἀποθῆκες κι ἀπὸ κεῖ ἔβγαιναν μόνον, ὅταν προσφέρονταν τιμὲς ἐξωφρενικές. Κατανοήθηκε ὅτι μὲ τὰ συστήματα τῶν ἐπιτροπῶν ποὺ ἐφαρμόζονταν, ἀλεύρι δὲ θὰ ἐμφανιζόταν στὴν ἀγορά. Οἱ *συντεχνίες*, σὲ δυὸ συνεδριάσεις ποὺ ἔγιναν τὶς παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων, ἀποφάσισαν τὴν ἐλεύθερη πώληση τοῦ καλαμποκάλευρου πρὸς 1,20 καὶ 1,10 δρχ. κατὰ ποιότητα. Ἡ ἀπόφαση ὡς τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιᾶς δὲν εἶχε ἐφαρμοστεῖ.- Φτωχὴ ἦταν καὶ ἡ γιορτὴ τοῦ δέντρου τῶν Χριστουγέννων, ἔγινε στὴ *Ζωσιμαία σχολὴ* μὲ πρωτοβουλία τῆς ἀδελφότητας *Ζωοδόχος Πηγή*.- Ἀποδοτικότερη ἦταν ἡ παράσταση ποὺ εἶχε ὀργανώσει ὁ κινηματογράφος *Ἔδισσων* γιὰ τὸ *Οἰκονομικὸ συσσίτιο*, εἰσπράχτηκαν 1644,15 δρχ. καθαρὰ ἔσοδα.- Σὲ πολλὰ καταστήματα τῶν Γιαννίνων ὑπῆρχαν χιλιάδες φυλλάδια σιγαρόχαρτο μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ *λαοπλάνου καὶ ἀναθεματισμένου*. Γινόταν σύσταση -ἄλλο εἶδος ἐκφοβισμοῦ- νὰ ξεσχίσουν τὸ περιτύλιγμα γιὰ νὰ γλυτώσουν τὰ σιγαρόχαρτα.- Τυπωνόταν, γιὰ νὰ κυκλοφορήσει τὸ νέον ἔτος, ἀπὸ τὸ δημοσιογράφο Σπῦρο Δ. Λαμπρίδη, ἀρχισυντάκτη τῆς *Ἠπείρου*, τὸ *Εἰκονογραφημένον Ἠπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον* τοῦ 1917. Συνεργάζονταν οἱ Γ. Πελλερέν, Ν. Καρβούνης, Χρ. Χρηστοβασίλης, Ν. Γεωργίτσης, Θαλασσινὸς (Σύλβιος), Γ. Ζωρδούμης, Α. Ἀστέρης κ.ἄ. *Ὕλην πυκνοτάτην*, ὑποσχόταν ὁ συντάκτης, μὲ πολεμικὰ διηγήματα καὶ ποιήματα, μὲ τὰ γεγονότα τῆς 18ης καὶ 19ης Νοεμβρίου στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ Γιάννινα, μὲ εἰκόνες τῶν *πρωτοστατησάντων ἀξιωματικῶν*... Ἦταν *Ἡμερολόγιον* φιλοβασιλικῆς ἀπόκλισης.- Τὴν παραμονὴ τῆς πρωτοχρονιᾶς τὰ ὀρφανὰ τοῦ *Γεωργίου Σταύρου* θὰ ἐπισκέπτονταν τὰ γιαννιώτικα σπίτια γιὰ νὰ ψάλλουν τὰ κάλαντα. Οἱ εἰσπράξεις θὰ πήγαιναν στὸ ἰδιαίτερο ταμεῖο τους...

Ἡ τελευταία *νότα* τῶν Συμμάχων εἶχε γίνει δεκτή, τὴν ἑπόμενη τῶν Χριστουγέννων. Πλήρης ἀφοπλισμός, ἀρχὴ τῆς ὁλοκληρωτικῆς διάλυσης

τοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ μόνου νόμιμου κράτους γιὰ τοὺς ἀντιβενιζελικούς. Γεμάτος ἀπογοήτευση ὁ Χατζῆς ἔγραφε στὴ δύση τοῦ χρόνου ποὺ ἔφευγε: *Ἕνα μῆνα πρὶν ἐχαιρετίσαμεν μίαν νέαν κατάστασιν τὴν ἀπελευθερωτικὴν ἀπὸ τοῦ ὑπόπτου ξένου ζυγοῦ καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ κράτους εἰς τὴν φυσικὴν δύναμίν του, μὲ τὴν λέξιν «ἀναπνέομεν»... Τώρα πάλιν, ἀπὸ χθές, «δυσπνοοῦμεν» καὶ «ἀσθμαίνομεν».* Ὑπεύθυνες -τόνιζε- ἦταν οἱ δυνάμεις τῆς Entente ποὺ ζητοῦσαν νὰ στραγγαλίσουν τὴν Ἑλλάδα. Τώρα ποὺ εἶναι γνωστὰ τὰ ἀποτελέσματα, ἀπορεῖ κανένας ἀπὸ ποῦ ἀντλοῦσαν θάρρος γιὰ τὸν ἀγώνα τους οἱ ἀντιβενιζελικοί, ὅταν ὅλα πιστοποιοῦσαν πὼς οἱ ἀντίπαλοί τους θριάμβευαν. Κι ὅμως ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ σχολίου τοῦ Χατζῆ ἄφηνε νὰ ἐννοηθοῦν ἄλλα πράγματα: *Ἀλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν ἡ ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων θὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε τάχιστα θὰ εὑρεθῶμεν ὅλοι πρὸ ἐκπλήξεων τρομερῶν...*

Ο Πέτρος Κωστίδης, διάβαζε τὸ πρωί, παραμονὴ πρωτοχρονιᾶς, τὴν *Ἤπειρο* καὶ δὲν πίστευε στὰ μάτια του. Τόσο, λοιπόν, εἶχε ἀμβλυνθεῖ τὸ κριτήριο τοῦ Χατζῆ, τόσο εἶχαν ἀτονήσει οἱ πνευματικές του λειτουργίες; Τὶ *ἐκπλήξεις* περίμενε πιά; Τὰ πράγματα ἔδειχναν καθαρὰ πρὸς ποιὰ πλευρὰ εἶχε κλίνει ἡ πλάστιγγα· ἡ Entente ἐνίσχυε μὲ ὅλα τὰ μέσα τὸ *Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης*, αὐτὸ ἐπεκτεινόταν συνεχῶς σὲ βάρος τοῦ *Κράτους τῶν Ἀθηνῶν*· ἀφοπλισμένο τὸ τελευταῖο, πῶς μποροῦσε ν' ἀντισταθεῖ στὴν πίεση ἀπὸ τὸ βορά; Ἔκλεισε τὴν ἐφημερίδα μὲ θλίψη γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς ἀξιοπιστίας της, πῶς νὰ πιστέψει τὸν κυρ Γιώργη ὁ Πέτρος, εἶχε τὰ γράμματα τοῦ Βασίλη του ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, γεμάτα ἐνθουσιασμὸ καὶ ἐθνικὴ φλόγα, *θὰ γίνει πάλι μεγάλη ἡ Ἑλλάδα μας πατέρα*, τοῦ ἔγραφε, *ἕτοιμοι εἴμαστε νὰ μποῦμε καὶ μεῖς στὴ μάχη, θὰ διώξουμε τοὺς Βούλγαρους ἀπὸ τὴ Μακεδονία, θὰ προχωρήσουμε πιὸ πέρα, τὰ ὄνειρα τοῦ Βενιζέλου εἶναι ἀτέλειωτα, δὲ θὰ βρεῖ ἡσυχία αὐτὴ ἡ ἐπαναστατημένη ψυχὴ ἂν δὲν τὰ πραγματοποιήσει. Τὶ περιμένει ὁ βασιλιὰς ἀντιδρώντας; Γιατὶ δὲ συμφωνεῖ μὲ τὸ Βενιζέλο, νὰ τελειώσει τὸ δράμα τῆς Ἑλλάδας;..* Τὶ περίμενε ἀλήθεια; σκεφτόταν ὁ Πέτρος. Ὅ,τι περίμενε κι ὁ Δημήτρης.., ἀναλογίστηκε σὲ λίγο μὲ πίκρα, ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸν πείσει πὼς οἱ ἀντιβενιζελικοὶ εἶχαν χάσει τὴν ἀναμέτρηση, τίποτα δὲ μποροῦσε νὰ τὸν λυγίσει. *Ὁ βασιλιὰς θὰ νικήσει*, ἐπέμενε, *ἔχει ταχθεῖ ἀπὸ τὴ μοίρα νὰ πάρει τὴν Πόλη, ὅλα θ' ἀλλάξουν, γρήγορα μάλιστα...* Τὶ ν' ἀπαντοῦσε στὸ γυιό του ὁ Πέτρος; Εἶχε ἀκόμα τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν καλοσύνη μικροῦ παιδιοῦ, δυστυχῶς ὅμως καὶ τὸ πεῖσμα του, πότε θὰ ὡρίμαζε νὰ δεῖ τὸν κόσμο κατάματα, ὅπως ἦταν, ὄχι ὅπως τὸν ἤθελε ὁ ἴδιος νὰ εἶναι, γιὰ νὰ προσαρμοστεῖ; Δὲν ἐνοχλοῦσε τὸν πατέρα ἡ φιλοβασιλικὴ ἰδεολογία τοῦ Δημήτρη, ἦταν περήφανος γιὰ τὴν εἰλικρίνεια τῶν προθέσεων τοῦ γυιοῦ του, πίστευε σ' ἐκεῖνα ποὺ τοῦ ἔλεγε ἡ καρδιά του, ἀλλὰ ἡ καρδιὰ ἦταν γεμάτη μόνο συναισθήματα, αὐτὰ ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπο σὲ μεγάλες

χειρονομίες ἀγάπης, τὸν ἀπομονώνουν ὅμως συχνὰ ἀπὸ τὸ περιβάλλον, δὲ συνειδητοποιεῖ ὅσα συμβαίνουν γύρω του, κι ὅταν ἔρχεται ἡ κρίσιμη στιγμή, τὸ ξύπνημα εἶναι ὀδυνηρὸ καὶ ἐπικίνδυνο. Τὸ παράξενο στὴν περίπτωση τῶν παιδιῶν τοῦ Πέτρου ἦταν, ὅτι, ἐνῶ ὁ Δημήτρης, ὡς γιατρὸς ποὺ σπούδασε μιὰ θετικὴ ἐπιστήμη ἔπρεπε νὰ εἶναι προσγειωμένος, συνέβαινε τὸ ἀντίθετο. Ὁ Δημήτρης πετοῦσε στὰ σύννεφα, κι ὁ Βασίλης, ὁ φιλόλογος, ἀντιμετώπιζε τὰ γεγονότα μὲ μάτι ρεαλιστῆ. Τὰ συνθήματα, σκεφτόταν ὁ Πέτρος, ἐνθουσίαζαν βέβαια, ἀλλὰ μόνα τους δὲν ὁδηγοῦσαν πουθενά, ἡ δύναμη τῆς Entente δὲν ἀντιμετωπιζόταν μὲ τὶς θριαμβολογίες τῶν νικητῶν τῶν *Νοεμβριανῶν*, τὸ μόνο ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ σκληρύνουν τὴ στάση τους, ζητοῦσε τώρα κι ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος, τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Δημήτρης ποτὲ δὲ σκέφτηκε πὼς κάτι τέτοιο ἦταν δυνατὸ νὰ συμβεῖ, ὁ Βασίλης τὸ θεωροῦσε σίγουρο, θα δικαιωνόταν σκέφτηκε ὁ Πέτρος. Δὲ θέλησε νὰ προεκταθεῖ στὸ τὶ θὰ γινόταν ὕστερα, φοβόταν ν' ἀγγίξει τὸ μέλλον, ἀκόμα καὶ νὰ τὸ προεικάσει, μ' αὐτὸ ἦταν συνδεμένη ἡ μοίρα τῶν παιδιῶν του, ἡ μοίρα τῆς οἰκογένειας...

Σηκώθηκε, πῆρε πρωϊνὸ καὶ ἔφυγε γιὰ τὸ μαγαζί. Τὸ μαγαζί! Στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπῆρχε. Οἱ τοῖχοι ἔμειναν ὄρθιοι, τὰ ράφια ὅμως εἶχαν ἀδειάσει. Ὁ Πέτρος πούλησε ὅλο τὸ ἐμπόρευμα ποὺ εἶχε, ἄδειασε καὶ τὶς ἀποθῆκες, μὲ τιμὲς διατίμησης, δὲ μποροῦσε νὰ βλέπει τὸν κόσμο νὰ πεινάει, οἱ ἄλλοι, οἱ ἐπαγγελματίες τῆς τάξης του, τοῦ συνιστοῦσαν φρόνηση, νὰ πουλάει μὲ τὸ σταγονόμετρο, πῶς θὰ μποροῦσε νὰ κρατηθεῖ ἀλλοιῶς; Δὲν τοὺς ἄκουσε, οὔτε πέρασε ποτὲ ἀπὸ τὸ νοῦ του, νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴ φτώχεια· εἶχε περιουσία γιὰ νὰ ζήσει ἡ οἰκογένειά του, ὁ θεῖος τοῦ ἄφησε πολλά, τάκανε μὲ τὴν ἐργασία του περισσότερα, δὲν τοῦ ἐπέτρεπε ἡ συνείδηση νὰ συμπεριφέρεται σκληρὰ πρὸς τὸ συνάνθρωπο· ὁ Χατζῆς στὴν ἐκτίμηση τῆς πολιτικῆς κατάστασης μπορεῖ νὰ εἶχε ἀστοχήσει, κάποιες ὅμως κοινωνικὲς πληγὲς ἐξακολουθοῦσε νὰ τὶς ἐπισημαίνει καὶ νὰ τὶς καυτηριάζει. Τὰ νέα ἤθη, ποὺ δημιούργησαν παρενέργειες στὴν κοινωνικὴ παράδοση τῆς πόλης, ἔπρεπε νὰ χτυπηθοῦν, ἂν δὲ γινόταν αὐτὸ ἀπειλοῦσαν νὰ διαβρώσουν γιὰ πολλὲς δεκαετίες τὴ ζωή της. Ὁ μαυραγοριτισμός, παράδειγμα, ποὺ ἄνθισε σ' ὅλες τὶς μορφές του κατὰ τὴν περίοδο τῆς πείνας, ἡ ἐπιλογὴ μαγαζιῶν ἀπὸ τὰ προξενεῖα τῆς Entente, σ' αὐτὰ μόνο διέθεταν τὴ διανομὴ καλαμποκιοῦ, ὅσοι τὰ εἶχαν πλούτισαν, πρότειναν καὶ στὸν Πέτρο νὰ ἀναλάβει τὴν πώληση καλαμποκιοῦ, ἀρνήθηκε. Ἡ αἰσχροκέρδεια, ἡ ἀπληστία, ἡ δίψα γιὰ γρήγορο πλουτισμό, χωρὶς φραγμούς, χωρὶς συνειδησιακὲς κρίσεις, τόχε πεῖ ἕνας ἔμπορος σὲ περσινὴ γενικὴ συνέλευση: *ἂν δὲν κερδίσουμε τώρα, πότε θὰ κερδίσουμε;* ἦταν ἀνοιχτὴ παρότρυνση γιὰ ἐκμετάλλευση τῆς πείνας. Αὐτὰ δὲν ταίριαζαν μὲ τὴν παράδοση τῆς πόλης, ὄχι πὼς οἱ Γιαννιῶτες ἀποτελοῦσαν τὸ περιούσιο κομμάτι τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, καθαρὸ ἀπὸ κάθε ἠθικὸ ρύπο, μὲ ἀποστάσεις ἀπὸ τὴν καθημερινότητα, ποὺ δροῦσε μὲ τοὺς δικούς της

νόμους, ὄχι πάντα ἀνεπίληπτους, ἀλλὰ νά, ἡ πόλη αὐτὴ μὲ τὸ πλῆθος τῶν εὐεργετῶν, τὴν παιδεία, τὴν πρόνοια καὶ τὴν κοινωνική της ὀργάνωση, ἀσκοῦσε εὐεργετικὴ ἐπίδραση στὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων σὲ δύσκολες στιγμὲς τῆς κοινότητας, δὲν ἀνεχόταν τὴν ἐκτροπὴ τοῦ ἐνστίκτου, τὸ παγερὸ χαμόγελο, τὴν συναισθηματικὴ ὑποτονικότητα, τὸν ψυχρὸ ὑπολογισμό, τὴν ἀδιαφορία γιὰ τὴν τύχη τοῦ συνάνθρωπου. Αὐτὰ σκέφτονταν ὁ Πέτρος, ἦταν ὅμως ἔτσι; Τὴ στιγμὴ ποὺ ἄνοιγε τὴν ἐξώθυρα τοῦ σπιτιοῦ σταμάτησε. Ἡ παράδοση, ἀναλογίστηκε, ἔχει εὐεργετικὴ ἐπίδραση στὴ διάπλαση χαρακτήρων, τὸ κατορθώνει ὅμως πάντοτε; Δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ δώσει θετικὴ ἀπάντηση. Ἡ θητεία του τόσα χρόνια στὰ *Ἐλέη*, στὸ ὄργανο ἀπ' ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἔπρεπε νὰ ἐκφράζεται τὸ ἦθος τῆς παράδοσης, αὐτὸ διαχειριζόταν τὰ χρήματα τῶν εὐεργετῶν, στὴ χορεία τῶν ἁγίων δικαιοῦνταν νὰ καταταγοῦν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, μετουσίωσαν τὴν τελευταία τους θέληση, σὲ μιὰ ζεστὴ ἀγκαλιὰ γιὰ ὅλους τοὺς πάσχοντες, τοὺς ἄρρωστους, τοὺς πεινασμένους, τοὺς φυλακισμένους, σ' ὅλες τὶς ἀποχρώσεις τῆς δυστυχίας, κρατοῦσαν, λοιπόν, τὴ στάση ποὺ ἔπρεπε ὅλοι οἱ ἐπίτροποι, ἦταν ἀνώτεροι χρημάτων, ἢ κοίταζαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴ θέση ποὺ κατεῖχαν; Μὲ ὀδύνη ἀναλογίστηκε πὼς ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιτρόπους δὲν ἑρμήνευαν σωστὰ τὴ θέληση τῶν εὐεργετῶν, φρόντιζαν ν' ἀνακαλύπτουν στενωπούς, ἀπ' ὅπου διοχέτευαν τοὺς κρουνοὺς τῆς εὐεργεσίας σὲ σκοποὺς ἀλλότριους... Αὐτὴ ἡ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ θέληση τῶν διαθετῶν δὲν ἦταν φαινόμενο μόνο τῆς δικῆς του ἐποχῆς. Τέτοια καὶ περισσότερα συνέβαιναν καὶ σὲ παλιότερους καιρούς, ὁ φίλος του ὁ Ι. Λαμπρίδης, τὰ εἶχε γράψει ὅλα, ἔκλεβαν ἀσύστολα ἀπὸ τὰ *Ἐλέη*, στεροῦσαν τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὸ φτωχό, τὸ φάρμακο ἀπὸ τὸν ἄρρωστο, τὸν ὀβολὸ ἀπὸ τὴ χήρα καὶ γέμιζαν τὶς τσέπες τους. Ἡ παράδοση γιαυτοὺς ἦταν γράμμα κενό, δὲν εἶχε ἀφήσει ἴχνη πάνω τους...

Ὅταν μπῆκε στὸ μαγαζί, ἔνοιωσε σὰ νὰ βρισκόταν σὲ παλαιὸ ἀρχοντικό, κλειστὸ ἀπὸ καιρό, ποὺ μύριζε μούχλα, γεμάτο ἀράχνες καὶ μελαγχολία. Οἱ ὑπάλληλοι κάθονταν στὶς καρέκλες, σηκώθηκαν μόλις μπῆκε, πῆγαν κοντά του, τοῦ εὐχήθηκαν χρόνια πολλά, ὕστερα ξαναγύρισαν στὶς θέσεις τους. Παραμονὴ Πρωτοχρονιᾶς καὶ τὸ μαγαζὶ ἦταν ἄδειο ἀπὸ ἐμπορεύματα καὶ πελάτες. Ὁ Πέτρος τὸ ἄνοιγε μόνο γιὰ νάρχονται οἱ ὑπάλληλοι, νὰ δικαιολογοῦν τὸ μεροκάματό τους, ποῦ ἡ κίνηση τοῦ παλιοῦ καιροῦ, δὲν εἶχαν χέρια νὰ ἐξυπηρετήσουν τὸν κόσμο, τώρα ὁ θάνατος σεργιανοῦσε ἐλεύθερα στοὺς δρόμους, ἦταν οἱ πεινασμένοι, ἐκλιπαροῦσαν μιὰ φέτα ψωμιοῦ, νὰ περάσουν τὴ μέρα, παραμονὴ Πρωτοχρονιᾶς!, οἱ ἄνθρωποι δὲ σήκωναν πιὰ τὸ κεφάλι τους στὸν οὐρανό, τόσκυβαν στὴ γή, ἔχασκε ἀνοιχτὴ μπροστά τους, ἕτοιμη νὰ τοὺς καταπιεῖ. *Ποῦ θὰ πάει αὐτὴ ἡ κατάσταση*, μουρμούριζε ὁ Πέτρος, σχεδιάζοντας φιγοῦρες σ' ἕνα φύλλο χαρτί, *τὶ φταίει ὁ κόσμος νὰ πληρώνει τὰ σφάλματα τῶν ἡγετῶν του, τὶ φταῖνε τὰ μωρὰ νὰ ξεψυχοῦν κρεμασμένα στὸ στεγνὸ βυζὶ*

τῆς μάνας τους, τὶ φταῖνε καὶ οἱ οἰκογένειες νὰ δοκιμάζονται, χρονιάρες μέρες, ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῶν δικῶν τους ἢ νὰ ζοῦν σὲ ἀτμόσφαιρα γεμάτη ἐχθρότητα; Σταμάτησε νὰ σχεδιάζει κι ἀναρωτήθηκε τὶ νὰ γινόταν ὁ Βασίλης, στὴ σχολὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν ἀκόμα, ἢ εἶχε τοποθετηθεῖ σὲ μονάδα, ἀνησυχοῦσε, εἶχε καιρὸ νὰ πάρει γράμμα του. Τὸν πίεζε καὶ ἡ ἀγωνία τῆς γυναίκας του, κάθε μέρα τὸν ρωτοῦσε, ἐξαντλήθηκαν οἱ δικαιολογίες ποὺ ἔβρισκε, δὲ μποροῦσε νὰ τὴν κοιτάξει πιὰ στὰ μάτια, νόμιζε πὼς τὸν θεωροῦσε ὑπεύθυνο γιὰ τὴ φυγὴ τοῦ γυιοῦ τους· ἦταν ἄδικη αὐτὴ ἡ κρίση, ὁ Πέτρος ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε νὰ μὴ διασπαστεῖ ἡ οἰκογένεια, ἦταν ἀδύνατο ὅμως νὰ ἐπαναφέρει στὴ φυσιολογικὴ ροὴ τὸ αἷμα ποὺ κόχλαζε στὶς καρδιὲς τῶν παιδιῶν, ἦταν ἀνώτερο ἀπὸ τὶς δυνάμεις του. Ὁ Βασίλης εἶχε φύγει γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Πέτρος ἦταν βέβαιος πὼς *τὴν ἀγαθὴ μερίδα,* εἶχε διαλέξει, ὁ Βενιζέλος ἔδινε φτερὰ στοὺς νέους νὰ πετάξουν, ἡ *Μεγάλη Ἰδέα* ἦταν ἀκόμα ζωντανή, γεμάτη σφρίγος, οἱ ἀλύτρωτοι ἀδερφοὶ περίμεναν, πῶς μποροῦσαν οἱ νέοι ν' ἀρνηθοῦν τὸ κάλεσμά τους; Κι ὁ Δημήτρης; Ἄντρας εἰλικρινὴς καὶ τίμιος, θαρραλέος κι ἀνυστερόβουλος, εἶχε λατρέψει τὸ δικό του εἴδωλο, μ' ὅλη τὴν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς του, τὸ βασιλιά, αὐτὸν εἶχε δεῖ νὰ μπαίνει στὰ Γιάννινα ἐλευθερωτής, ὁ Βενιζέλος τοῦ φαινόταν ἀπόμακρος, σκυμμένος στὰ χαρτιά του, διπλωμάτης, ἔλεγαν, ἀπὸ τοὺς πρώτους τῆς Εὐρώπης, στὰ Γιάννινα ὅμως ὁ Δημήτρης δὲν ἔβλεπε τὴ διπλωματία νὰ παρελαύνει νικηφόρα ἀπὸ τοὺς δρόμους καὶ τὶς πλατεῖες τῆς πόλης, τοὺς δοξασμένους Ἕλληνες στρατιῶτες ἀντίκρυζε, ματωμένους, τσακισμένους ἀπὸ τὶς κακουχίες, μὲ τὸ κεφάλι ὅμως ψηλὰ καὶ μπροστά τους καβάλα στὸ περήφανο ἄτι του, ὁ Κωνσταντῖνος, μὲ πυρωμένο σίδηρο εἶχαν ἀποτυπωθεῖ αὐτὰ στὴν καρδιὰ τοῦ Δημήτρη, πῶς νὰ τὰ λησμονήσει; Ἡ ἀγάπη τοῦ Πέτρου γιὰ τὸ πρῶτο παιδί του δὲ γνώριζε ὅρια, τὴν ἐνίσχυε περισσότερο ὁ πολιτικός του προσανατολισμός, πίστευε πὼς ἦταν λαθεμένος, εἶχε τὴν ἀνάγκη του ὁ Δημήτρης, δὲν ἔπρεπε νὰ γίνει ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπὸ καιροσκόπους -καὶ οἱ δυὸ παρατάξεις ἦταν γεμάτες ἀπὸ τέτοιους- ἦταν εὐάλωτη ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ἀκριβῶς γιατὶ ἔμεινε ἄδολη ἡ πίστη του, ἕτοιμος νὰ πεθάνει γιὰ τὸ εἴδωλό του, φτάνει ἡ ἀπόφαση νάταν δική του, ἐνδόμυχη παρόρμηση γιὰ θυσία, ὄχι ὑποβολιμαία κίνηση ἀπελπισίας. Πολὺ φοβόταν μιὰ τέτοια κατάληξη ὁ Πέτρος, γιαυτὸ ἡ ἀνησυχία γιὰ τὴν τύχη τοῦ Δημήτρη μεγάλωνε.

Ἔφυγε ἀπὸ τὸ μαγαζὶ πρὶν τὸ μεσημέρι, ἐξάλλου ἡ παρουσία του ἐκεῖ δὲν ἦταν ἀναγκαία, ἐμπόρευμα δὲν εἶχε νὰ πουλήσει, ὁ κόσμος τὸ ἤξερε καὶ δὲν ἔμπαινε μέσα, μόνο φίλοι ἄνοιγαν τὴν πόρτα νὰ τοῦ εὐχηθοῦν γιὰ τὸν καινούριο χρόνο, τὶ χρόνος θὰ ἦταν γιὰ τὴν Ἑλλάδα τὸ 1917, κανένας δὲ μποροῦσε νὰ προβλέψει. Ἐκεῖνο ποὺ φαινόταν καθαρὰ ἦταν ἡ ἐπέκταση τοῦ *Κράτους τῆς Θεσσαλονίκης* καὶ ἡ συρρίκνωση τοῦ *Κράτους τῶν Ἀθηνῶν,* τὸ τέλος του δὲ θ' ἀργοῦσε, πῶς ν' ἀντικρούσει τὴν

ἀφόρητη πίεση ποὺ ἀσκοῦσε σὲ βάρος του ἡ Entente, πόσο θ' ἄντεχε στὴ δοκιμασία τῆς πείνας κι ὁ λαός, θὰ ξεσηκωνόταν κάποτε καὶ θὰ χτυποῦσε στὰ τυφλά. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐπιμένουν στὶς θέσεις τους, δὲν ἤθελαν νὰ ὁμολογήσουν φανερά, πὼς ὁ *ἀντίχριστος* τοὺς πολεμοῦσε ἔχοντας πίσω του τὰ ἰσχυρότερα κράτη τῆς Εὐρώπης, στὴν πραγματικότητα εἶχαν παραδεχτεῖ τὴν ἧττα τους κι ἀγωνιοῦσαν γιὰ τὴν τύχη τους. Φοβοῦνταν τὰ ἀντίποινα, ἦταν σίγουροι πὼς ὅταν οἱ βενιζελικοὶ ἔρχονταν στὴν ἐξουσία θ' ἄρχιζαν οἱ διώξεις τῶν ἀντιφρονούντων, τὸ ἴδιο εἶχαν κάνει κι αὐτοί, μετὰ τὰ *Νοεμβριανά*· ὁ Χατζῆς, πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες τὸν ἀντάμωσε στὸ δρόμο ὁ Πέτρος, δὲν ἔκρυβε τὴν ἀπογοήτευσή του, φαινόταν ἀπελπισμένος, εἶχε καταβληθεῖ πολύ, τὸν ἐνοχλοῦσαν στομαχικὲς διαταραχές, ὁ τύφος ποὺ εἶχε πάθει στὶς φυλακές, τότε ποὺ τὸν ἔρριξαν οἱ Τοῦρκοι, εἶχε κλονίσει τὴν ὑγεία του, οἱ συνέπειες τῆς ἀρρώστειας ὑποτροπίαζαν κάθε φορὰ ποὺ οἱ στενοχώριες πλήθαιναν, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τὸ ἄγχος εἶχε περισσέψει γιὰ τὸν Χατζῆ, *δὲν εἶμαι καλὰ Πέτρο*, τοῦ ἐξομολογήθηκε, *φταίει ἡ ὑγεία μου, φταῖνε κι ὅλα τ' ἄλλα, αὐτὰ εἶναι τὰ χειρότερα.* Σύντομα, στὶς ἀρχὲς τοῦ χρόνου, ἔπρεπε νὰ τὸν δεῖ, τὶ νὰ τοῦ ἔλεγε ὅμως; Τὸν Χατζῆ δὲ τὸν ξεγελοῦσες μὲ τὶς συνηθισμένες εὐχὲς κι ἐλπίδες ὅτι θὰ καλλιτέρευε ἡ κατάσταση, γιὰ ἄλλα ἔπρεπε νὰ κουβεντιάσουν, ὄχι γιὰ τὰ πολιτικά, θὰ γινόταν ὅμως αὐτό; ἡ πολιτικὴ κυκλοφοροῦσε σὰν τὸ ὄπιο στὸ αἷμα τοῦ Χατζῆ, μοιραῖα ἐκεῖ θὰ κατέληγε ἡ συζήτηση...

Ὁ καιρὸς ἦταν χειμωνιάτικος, τὸ χιόνι εἶχε ἀσπρίσει τὸ Μιτσικέλι, κατέβηκε κάτω ἀπὸ τοὺς Λυγγιάδες, *θὰ σκέπασε καὶ τὸ χωριό μας*, σκέφτηκε ὁ Πέτρος, *ἔτσι ἔλεγαν τότε οἱ παλαιοί*· φυσοῦσε παγωμένο ἀεράκι, ὡστόσο δὲν τράβηξε γιὰ τὸ σπίτι, πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὴν πλατεία, *νὰ περπατήσω λίγο*, μουρμούρισε, *νὰ καθαρίσει τὸ μυαλό, νὰ ξαλαφρώσει ἡ καρδιά*, ἔνοιωθε πὼς τὸν ἐνοχλοῦσε τελευταῖα, ὅλο ἔλεγε νὰ τὸ πεῖ στὸ Δημήτρη κι ὅλο ἀνέβαλε, εἶχε ἀνωμαλίες στὴν πίεση, τοῦ εἶχαν πεῖ νὰ προσέχει, τὶ νὰ προσέχει, γιὰ τὶς μέρες ποὺ περνοῦσαν ἡ προσοχὴ ἦταν πολυτέλεια, ἐδῶ κοτρόνια ὁλόκληρα ξεκόβονταν κι ἔπεφταν πάνω τους, ἄλλοι συντρίβονταν, ἄλλοι πληγώνονταν βαρειά, ὅλος ὁ κόσμος εἶχε πλημμυρίσει ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμούς, λίγοι ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ προσπερνοῦσαν χωρὶς νὰ νοιάζονται γιὰ τὸ χαλασμό. Ἡ λίμνη, καθὼς τὴν ἀντίκρυζε ἀπὸ τὴν πλατεία, ἦταν φορτουνιασμένη, ὁ βόγγος της ἔφτανε ὡς ἐπάνω, *δὲν εἶναι μόνο ἡ λίμνη ποὺ βογγάει*, ἀναλογίστηκε, *εἶναι καὶ οἱ ἄνθρωποι, ὁ χειμώνας εἶναι βαρύς, οἱ ὁρίζοντες κλειστοί, πότε θὰ ξάνοιγε ὁ οὐρανός, πότε θὰ γέμιζε ἡ γῆς λουλούδια, ποιὰ μοίρα εἶχε ζηλέψει τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἔφερε σ' αὐτὸ τὸ κατάντημα;*

Ἡ μιὰ σκέψη διαδεχόταν τὴν ἄλλη, *μπῆκα στὰ πενήντα*, σκέφτηκε, *χειρότερη πρωτοχρονιὰ ἀπὸ τὴ φετεινὴ δὲν ἔχουμε γιορτάσει.* Θὰ γιόρταζαν; Στὸ σπίτι κανένας δὲν εἶχε διάθεση, οὔτε ὁ ἴδιος. Ἄλλες χρονιὲς τὰ δω-

μάτια γέμιζαν κόσμο, διασκέδαζαν, συζητοῦσαν, προγραμμάτιζαν, φέτος ποιὸν νὰ καλοῦσε; Ὅλοι εἶχαν τὶς ἔγνοιές τους, μερικοὶ ἀγωνίζονταν νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ στοιχειώδη, ὁ Βασίλης ἔλειπε, ὁ Δημήτρης εἶχε χαθεῖ μὲ τοὺς ἐπίστρατους, ἡ Χριστίνα κι ὁ Νίκος δὲν τὰ πήγαιναν καλά, τὰ εἶχε χωρίσει κι αὐτὰ ἡ ἀντιπαλότητα, ἡ γιορτή, ἀκόμα καὶ στὸ στενὸ κύκλο, τὸν οἰκογενειακό, ἀπαιτοῦσε σύμπνοια, ἀγάπη, κατανόηση, τέτοια αἰσθήματα εἶχαν πετάξει ἀπὸ τὶς καρδιὲς τῶν παιδιῶν του, ἀπόμεινε μόνος του μὲ τὶς γυναῖκες, τὴ Λευκή, τὴν Κατερίνα, τὴν Ἑλένη, ὑπέφεραν βουβά, δὲν τὸ ἔδειχναν κι αὐτὸ ἦταν τὸ χειρότερο...

Ἀσυναίσθητα ἔκανε στροφὴ καὶ πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὴν Καραβατιά. Προχώρησε λίγο, ὁ ἀέρας εἶχε δυναμώσει, φυσοῦσε ἀρβανίτης, παγωμένος, κρατοῦσε τὸ καπέλο μὲ τὸ ἕνα χέρι, ἦταν μακρὺς ὁ δρόμος, δὲ θὰ τὰ κατάφερνε. Γύρισε στὴ θέση ὅπου στάθμευαν τ' ἁμάξια, *γιὰ ποῦ κὺρ Πέτρο;* τὸν ρώτησε ὁ ἁμαξάς, ὅλοι γνωστοί του ἦταν, *γιὰ τὸ σπίτι,* ἀπάντησε ὁ Πέτρος κι ἔκλεισε τὸ στόμα του, καθὼς ὁ ἁμαξὰς προσπάθησε ν' ἀνοίξει κουβέντα.

Εἶχε περάσει ἡ ὥρα καὶ ἡ οἰκογένεια ἀνησυχοῦσε. Ὁ Πέτρος τοὺς καθησύχασε μὲ τὴ δικαιολογία τῆς δουλειᾶς. Ἡ Λευκὴ ἤξερε πὼς δὲν ἔλεγε τὴν ἀλήθεια, ὁ Πέτρος βρισκόταν σὲ ἀμηχανία, ἡ γυναίκα κατάλαβε πὼς περνοῦσε κρίση, ὅποια δικαιολογία κι ἂν πρόβαλε θὰ ἦταν ψεύτικη. Ἔμειναν στὸ τραπέζι οἱ τρεῖς γυναῖκες κι αὐτός. Ὁ Δημήτρης σπάνια ἐρχόταν τὰ μεσημέρια, ἡ Χριστίνα κι ὁ Νίκος ἔφαγαν μόνοι τους καὶ πῆγαν στὰ δωμάτιά τους, ἡ Χρυσάνθη, ἡ ὑπηρέτρια, ἔλειπε κι αὐτή, εἶχε πάει στὸ χωριό της, σέρβιρε ἡ Κατερίνα, οἱ κουβέντες μετρημένες, τυπικές, λὲς κι ἦταν ὅλοι τους ξένοι, προσκαλεσμένοι, ἀπὸ ἄλλα σπίτια, ἡ καρδιά τους ἦταν ἕτοιμη νὰ ξεχειλίσει, ὅσα ἤθελαν ὅμως νὰ κουβεντιάσουν δὲν ἔπρεπε νὰ εἰπωθοῦν, κάποιο ἀόρατο χέρι ἔκλεινε τὰ στόματα ὅλων, τὰ ἄλλα, τὰ καθημερινά, δὲ μποροῦσαν νὰ δώσουν προέκταση στὴν κουβέντα, σύντομες διακοπὲς σιωπῆς ἦταν, τίποτ' ἄλλο. Ὅταν τέλειωσαν, ὁ Πέτρος σηκώθηκε, πῆρε τὸ παλτὸ καὶ τὸ καπέλο, *θὰ περπατήσω λίγο,* εἶπε, χωρὶς ἄλλη ἐξήγηση. *—Μ' αὐτὸ τὸν καιρό;* ρώτησε δειλὰ ἡ γυναίκα του, *θὰ κρυολογήσεις. —Δὲ θ' ἀργήσω,* ἀποκρίθηκε, ἄνοιξε τὴν πόρτα καὶ βγῆκε. Στὸ δρόμο ἀναρωτήθηκε κι ὁ ἴδιος ποῦ πήγαινε, τί τὸν ἔκανε ν' ἀφήσει τὶς γυναῖκες νὰ κλαῖνε τὴ μοίρα τους, ἦταν βέβαιος πὼς αὐτὸ θάκαναν, τώρα ποὺ ἔμειναν μόνες, θάδιναν διέξοδο στὸν πόνο γιὰ τὰ παιδιά τους, γιὰ τὸ Δημήτρη, κοντά τους τὸν εἶχαν, ἀλλὰ δὲν ἦταν ὁ δικός τους ἄνθρωπος, τὸ ὑπάκουο παιδί, ὁ ἀγαπημένος σύζυγος, ὁ στοργικὸς πατέρας, ὁ πονόψυχος γιατρός, εἶχε ἀλλάξει ἐντελῶς, δὲν τὸν καταλάβαιναν, ἄγριος, σιωπηλός, ἀπότομος, πῶς εἶχε καταντήσει ἔτσι; Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ὁ Βασίλης ζοῦσε μόνο στὰ ὄνειρά τους. Ἦταν σίγουρες πὼς ἔγραφε στὸν Πέτρο, ποτὲ δὲν εἶχαν διαβάσει μιὰ ἀράδα ἀπὸ τὰ γράμματά του, *ξέρω γιατὶ τὸ κάνει,* μουρμούρισε ἡ Λευκή, τὰ δάκρυα δὲν ἔλεγαν νὰ σταματήσουν, *γιὰ νὰ μὴν πικράνει τὸ Δημήτρη,* πρόσθεσε...

Ὁ Πέτρος σήκωσε τοὺς γιακάδες νὰ προφυλαχτεῖ ἀπὸ τὸν κρύο ἀέρα, περπατοῦσε ἄσκοπα, ὅπου τὸν πήγαιναν τὰ πόδια του, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει βρέθηκε κοντὰ στὸ μαγαζί του. Καθὼς ἔστριβε στὴ γωνία, λίγα μέτρα πιὸ πέρα ἦταν ἡ πόρτα του, πρὸς τὰ κεῖ πήγαινε, χωρὶς νὰ τόχει συνειδητοποιήσει ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἔπεσε πάνω στὸ γυιό του, γύριζε στὸ σπίτι. —*Πατέρα,* φώναξε μὲ ἀνησυχία ὁ Δημήτρης, *τί γυρεύεις τέτοια ὥρα ἔξω, γιατὶ δὲν βρίσκεσαι σπίτι;* Ὁ Πέτρος δὲν ἀπάντησε, ἀγκάλιασε μόνο τὸ γυιό του, *ἔλα μαζί μου, θέλεις νὰ κουβεντιάσουμε γιὰ λίγο Δημήτρη;* ρώτησε σιγά, παρακαλεστικὰ ὁ πατέρας, *ἂς μποῦμε στὸ μαγαζί μας·* ὁ γυιὸς τὸν ἀκολούθησε, γεμάτος ἀπορίες κι ἐρωτηματικά. Ὅταν ἄνοιξε τὴν πόρτα ὁ Πέτρος, ἔνοιωσαν σὰ νὰ τοὺς χτύπησε κρύος ἀέρας, ὁ ἴδιος ὁ ἀρβανίτικος ποὺ φυσοῦσε ἔξω. Τὸ ἄδειο μαγαζὶ ἔμοιαζε τὰ ἐρειπωμένα χάνια, ποὺ τὰ ἔδερναν οἱ ἀέρηδες ἀπ' ὅλες τὶς μεριές, πολλὲς τέτοιες ἱστορίες εἶχε διαβάσει ὁ Δημήτρης στὰ παιδικά του χρόνια. Κάθησαν στὸ γραφεῖο τοῦ Πέτρου, ὁ γυιὸς ἀνήσυχος γιὰ τὸν πατέρα, αὐτὸς τὸν κοίταζε μόνο, μὲ τὴν ἔκφραση ποὺ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι ὅταν χάνουν ἀγαπημένα τους πρόσωπα, *γιατὶ μ' ἔφερες ἐδῶ πατέρα;* ρώτησε τέλος ὁ Δημήτρης. —*Ἡ μοίρα ὅρισε τὴ συνάντηση,* ἀπάντησε ὁ Πέτρος, κοιτάζοντας ἀλλοῦ, δὲ μποροῦσε ν' ἀντικρύσει τὸ γυιό του κατὰ πρόσωπο, *τυχαῖα σὲ βρῆκα, δὲν τὸ ἐπιδίωξα...* συμπλήρωσε, *ὅπως καὶ νάναι θέλεις νὰ κουβεντιάσουμε Δημήτρη;* Ὁ γυιὸς φάνηκε ν' ἀπορεῖ: —*Γιατὶ ἐδῶ πατέρα κι ὄχι στὸ σπίτι;* ρώτησε. —*Ὄχι στὸ σπίτι, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀκούσουν οἱ γυναῖκες, δὲ μπορῶ ν' ἀντικρύσω ἐκεῖνα τὰ πελώρια μάτια τους, ἀπὸ μένα ζητοῦν ἀπάντηση, τί νὰ τοὺς πῶ; Πιὸ βασανιστικὲς στιγμὲς δὲν ἔχω ζήσει, γυιέ μου, φοβᾶμαι πὼς δὲν θ' ἀντέξω ὡς τὸ τέλος.* Ἀσυναίσθητα ὁ Πέτρος ἔφερε τὸ χέρι στὴν καρδιά, ὁ Δημήτρης πετάχτηκε πάνω, ἔτρεξε κοντά του, τὸν κοίταζε μὲ ἀγωνία, *κάθησε παιδί μου, μὴν ἀνησυχεῖς, περαστικὸς πόνος ἦταν, διάβηκε, ἄλλοι εἶναι οἱ πόνοι ποὺ ροκανίζουν τὰ σωθικά μου, πασχίζω μὰ δὲ μπορῶ νὰ βρῶ γιατριά...* Σταμάτησε. Τὸ πρόσωπό του εἶχε γίνει χλωμό, *πρέπει νὰ πᾶμε σπίτι πατέρα, νὰ ξαπλώσεις, νὰ σ' ἐξετάσω, δὲ γίνονται αὐτὰ στὸ μαγαζί, θὰ φωνάξω ἀμάξι...* —*ὄχι,* μίλησε δυνατὰ ὁ Πέτρος, *ὄχι πρὶν κουβεντιάσουμε...* —*Τόσο σοβαρὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ θέλεις νὰ μοῦ πεῖς,* ἀντέτεινε ὁ Δημήτρης, *θὰ πουντιάσεις ἐδῶ μέσα, πᾶμε σπίτι πατέρα...* —*Παραμονὴ πρωτοχρονιᾶς εἶναι σήμερα, ὅσοι μποροῦν ἀκόμα χαρίζουν δῶρα, ὡς τώρα ποτὲ δὲ ζήτησα τίποτα ἀπὸ κανένα σας, αὐτὴ τὴ στιγμὴ νοιώθω τὴν καρδιά μου γεμάτη παγωνιά, θέλω τὸ δῶρο σου Δημήτρη, νὰ ζεσταθῶ, μιὰ ὑπόσχεση, ποὺ νάχει τὴ βαρύτητα τοῦ ὅρκου, τίποτ' ἄλλο, ὕστερα θὰ πᾶμε σπίτι, μᾶς περιμένουν οἱ γυναῖκες, εἶναι τυραγνισμένες ψυχές, δὲν ἀντέχουν ἄλλο...* —*Τί ζητᾶς ἀπὸ μένα πατέρα, ὅρκο ἔδωσα στὴν Πατρίδα καὶ τὸ βασιλιά, θὰ τοὺς κρατήσω, σὲ ποιὸν καὶ γιατὶ νὰ ὁρκιστῶ τώρα;* —*Σὲ μένα, στὴ μάνα σου, στὴ γυναίκα σου, στὸ παιδί σου, στὸν ἀδελφό σου, στοὺς φίλους καὶ στοὺς ἐχθρούς*

σου, στοὺς Ἕλληνες, σ' ὅλους.., ὕψωσε τὴ φωνή του ὁ Πέτρος, τὸν χρωστᾶς αὐτὸν τὸν ὅρκο γυιέ μου, τὸν χρωστᾶν ὅλοι ὅσοι συδαυλίζουν τὴν ἀδελφοκτόνο διαμάχη κι ἀπὸ τὶς δυὸ παρατάξεις, φτάνει τὸ αἷμα ποὺ ἔχει ὡς τώρα χυθεῖ, θὰ μᾶς δοκιμάσει ὁ Θεός, γίναμε λεύτεροι, χρόνια κι αἰῶνες τὸ ὀνειρευόμαστε, καὶ καταντήσαμε νὰ σκοτώνουμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, δοῦλοι τῶν παθῶν μας· ἄκουσε παιδί μου, αὔριο, μεθαύριο θὰ σᾶς βάλουν ἐσένα καὶ τὸ Βασίλη, τὸν ἕνα ἀπέναντι στὸν ἄλλο, νὰ χτυπηθεῖτε σὰ δυὸ θανάσιμοι ἐχθροί, νὰ ξεσχίσετε τὶς σάρκες σας, ὥσπου νὰ σωριαστεῖτε ἄδεια κουφάρια στὴ γή. Δὲν τὸ ἀντέχουμε αὐτό, Δημήτρη, καμιὰ οἰκογένεια δὲν τὸ ἀντέχει, ἡ ἀδελφοκτονία εἶναι πράξη ἀποτρόπαια ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχή... Μαζεύτηκε στὴν καρέκλα του καὶ πάλι ὁ Πέτρος, ὁ Δημήτρης καταλάβαινε πὼς ὑπέφερε, πές μου καθαρὰ πατέρα, τί ζητᾶς ἀπὸ μένα; τὸν ρώτησε. Ὁ ἄλλος σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ τὸν κοίταζε σιωπηλά, διάλεγε τὶς λέξεις, φοβόταν τὴν ἀντίδρασή του. —Τὸ λόγο σου θέλω, Δημήτρη, πὼς θὰ τραβηχτεῖς ἀπὸ τὶς ἔνοπλες ὁμάδες τῶν ἐπιστράτων καὶ θὰ περιοριστεῖς στὰ ἰατρικά σου καθήκοντα, κάτι πολὺ ἁπλὸ καὶ πολὺ δύσκολο. Τὸ ξέρω, ἔχεις συνδεθεῖ συναισθηματικὰ μαζί τους, δὲ ζητῶ ν' ἀπαρνηθεῖς τὴν ἰδεολογία σου, μεῖνε πιστὸς στὸ βασιλιά, ἔδωσες ὅρκο, ὁρκίστηκες ὅμως καὶ στὴν πατρίδα, κι αὐτὴ σήμερα εἶναι πάνω ἀπὸ ἰδεολογίες καὶ εἴδωλα, νομίζεις πὼς τὴν ὑπηρετεῖς ὀργώνοντας νύχτες ὁλόκληρες τοὺς δρόμους καὶ τὰ σοκκάκια τῶν Γιαννίνων, νὰ στήνεις ἐνέδρες, νὰ σέρνεις ἀνθρώπους στὶς φυλακές, ἀναλογίστηκες ποτὲ ἂν αὐτοὶ εἶναι ἀθῶοι καὶ ὑποφέρουν ἐξαιτίας σου, εἶναι πατρίδα ὅλα αὐτά, ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τὴ θρησκεία μας; Ξέρω τί θ' ἀπαντήσεις: Τὰ ἴδια κάνουν καὶ οἱ ἄλλοι στὴ Θεσσαλονίκη, κι ὅπου ἔχουν ἐπικρατήσει, τὰ ἴδια ἴσως κάνει κι ὁ Βασίλης, ἔχεις δίκιο, ἡ κατάρα ἔχει ἁπλωθεῖ παντοῦ, γιαυτὸ φοβᾶμαι πὼς σύντομα θὰ βρεθεῖτε στὴν ἀνάγκη τὰ δυὸ ἀδέρφια νὰ πολεμήσετε ἀναμεταξύ σας, νὰ σκοτωθεῖτε ὄχι γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ τὸ πεῖσμα σας... —Ξέρεις πατέρα τί μοῦ ζητᾶς; τὸν διέκοψε ὁ Δημήτρης, νὰ εὐνουχιστοῦμε ἐμεῖς, γιὰ νὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἄλλοι, γιατὶ αὐτὸ θὰ γίνει, ἂν δὲν τοὺς πολεμήσουμε. Ὁ Πέτρος σηκώθηκε ὄρθιος: —Ἂν εἶναι γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας νὰ τὸ κάνετε, φώναξε μὲ ὅση δύναμη τοῦ ἀπόμεινε. Ἐκεῖνοι εἶναι ἕτοιμοι νὰ πολεμήσουν τοὺς Βουλγάρους, ἐσεῖς μπορεῖτε νὰ διώξετε τοὺς Ἰταλοὺς ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἤπειρο; Τότε θὰ σᾶς ἔδινα τὴν εὐχή μου, τώρα ὁ δικός σας δρόμος δὲν ὁδηγεῖ πουθενά, ἀφῆστε στοὺς ἄλλους τὴν πρωτοβουλία, ν' ἀποδείξουν, τουλάχιστον, ἂν ὅσα ὑπόσχονται θὰ τὰ πραγματοποιήσουν, ἀπὸ τὴν πλευρά σας τὰ ὅρια στένεψαν, δὲν ὑπάρχει διέξοδος, μὴν ἐμπιστεύεστε στὶς ὑποσχέσεις τῶν Γερμανῶν, ἡ πλάστιγγα ἔγειρε, δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ σᾶς βοηθήσουν... —Πατέρα, ἔλεος, μοῦ βάζεις θηλειὰ στὸ λαιμό, σκέπτεσαι τί θὰ γίνει, ἂν ἔρθουν στὰ Γιάννινα οἱ βενιζελικοί; Θὰ κάνουν τρισχειρότερα ἀπ' ὅσα ἐμεῖς σήμερα, ζητοῦν ἀντεκδίκηση, τὸ βλέπω στὰ πρόσωπά τους, γιατὶ θέλεις νὰ μᾶς

καταδικάσεις, ἀφοῦ ξέρεις τί μᾶς περιμένει;.. Ὁ Δημήτρης ἔπεσε ἀποκαμωμένος στὴν καρέκλα, τὰ λόγια τοῦ πατέρα τὸν εἶχαν συντρίψει, ἕνας ὁλόκληρος κόσμος κατέρεε, οἱ ὁρίζοντες εἶχαν κλείσει, ἔνοιωθε πὼς τὸν φυλάκισαν σ' ἕνα κελί, οὔτε ἀχτίδα φωτὸς δὲν ἔμπαινε ἐκεῖ, ἔτσι φανταζόταν τὴ βενιζελικὴ τυραννία· καταλάβαινε πὼς ὅλα ἔγιναν συντρίμμια, μόνο ποὺ δὲν ἤθελε νὰ τὸ παραδεχτεῖ, οἱ βενιζελικοὶ θὰ κέρδιζαν, ἀκούγονταν κι ὅλας ὁ καλπασμὸς τῶν ἀλόγων τους, στὸ βάθος τοῦ πίνακα ἕνας σκυφτὸς καβαλλάρης βιαζόταν νὰ ἐξαφανιστεῖ, ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ νικητὴς τοῦ Ἐσὰτ πασᾶ, ὅταν μπῆκε στὰ Γιάννινα, ἡ πόλη ἄνοιξε τὴν ἀγκαλιά της νὰ τὸν δεχτεῖ, ὅλα γιόρταζαν, ἡ Ἀνάσταση ἤρθε πρὶν τὴν ὥρα της, τώρα στὰ μάτια ἐκείνων ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν εἶχαν στερέψει τὰ δάκρυα, κάποια κακιὰ μοίρα ὕφανε τὸ δίχτυ τῆς ζωῆς του, εἶχε δίκιο ὁ πατέρας, δὲν ὑπῆρχε ἄλλη ἐκλογή... *—Πᾶμε πατέρα,* ἀκούστηκε ὕστερα ἀπὸ λίγο ἡ φωνὴ τοῦ Δημήτρη, *οἱ γυναῖκες μᾶς περιμένουν, ἔχεις τὸ λόγο μου, θ' ἀκολουθήσω τὴ συμβουλή σου, δὲν ἔχω ἄλλη ἐπιλογή, εἶμαι στὸ λάκο μὲ τὰ λιοντάρια, πᾶμε σπίτι, εἶσαι ἄρρωστος πρέπει νὰ σὲ φροντίσουμε... —Τώρα εἶμαι καλά,* φώναξε ὁ Πέτρος, *τ' ἄλλα θὰ διορθωθοῦν, ὥρα νὰ φύγουμε.*

Ἔκλεισαν τὸ μαγαζί, ὁ Δημήτρης βρῆκε ἀμάξι, ἀνέβηκαν, σήκωσαν τοὺς γιακάδες, πίεσαν πιὸ βαθειὰ τὰ καπέλα, ὁ ἀρβανίτικος φυσοῦσε ἀκόμα, ὁ κόσμος βιάζονταν νὰ κλειστεῖ στὰ σπίτια, ἡ νύχτα πλησίαζε, *ἀνησυχοῦν οἱ γυναῖκες,* συλλογιζόταν ὁ Πέτρος, *θὰ χαίρονταν σὲ λίγο, τοὺς πᾶμε τὸ πρωτοχρονιάτικο δῶρο ποὺ ἐπιθυμοῦσαν, τὴν ἀπόφαση τοῦ Δημήτρη·* αὐτὸς καθόταν δίπλα του ἀμίλητος, τὸν καταλάβαινε ὁ πατέρας, θυσίασε πολλὰ ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα, ἦταν σίγουρος πὼς κι ὁ Βασίλης θὰ ἔκανε τὸ ἴδιο ἂν τοῦ τὸ ζητοῦσαν· τὰ σύννεφα βάραιναν, ὁ Πέτρος πίστευε πὼς κάπου θὰ ξάνοιγε ὁ οὐρανός, αὔριο ἔμπαιναν στὸ 1917, μπορεῖ νάταν ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους σκέφτηκε, γιὰ *εἰρήνη* μιλοῦσαν ὅλοι τὸν τελευταῖο καιρό, *εἰρήνη, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνη,* σκέφτηκε ὁ Πέτρος, *τὰ χρειάζονταν καὶ τὰ δυὸ ἡ Ἑλλάδα, θὰ τῆς τὰ ἔδιναν οἱ νικητές;* Τὸ ἀμάξι ἔφτασε ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, οἱ δυὸ ἄντρες κατέβηκαν, ἄνοιξαν τὴν ἐξώθυρα καὶ τράβηξαν πρὸς τὴν εἴσοδο. *Χιονίζει,* εἶπε ὁ Δημήτρης, *καλοδεχούμενο,* ἀπάντησε ὁ Πέτρος, *ἂς σκεπάσει ὅλες τὶς ἀσχήμιες, κι ἔτσι ἁγνὴ καὶ λευκὴ ἂς ξημερώσει καὶ ἡ καρδιά μας, καλὴ χρονιὰ παιδί μου, γιὰ ὅλη τὴν οἰκογένεια, γιὰ τὴν πατρίδα μας.* Ἀγκάλιασε ἀκόμα μιὰ φορὰ τὸ γυιό του, χτύπησαν τὸ κουδούνι, ἡ Κατερίνα κατέβαινε νὰ τοὺς ἀνοίξει, τὴ γνώρισαν ἀπὸ τὸ περπάτημά της, τὸ πρόσωπο τοῦ Δημήτρη ἔλαμψε, μόλις ἄνοιξε, *ὅλα θὰ πᾶνε καλά,* μουρμούρισε ὁ Πέτρος, κι ἀνέβηκε μὲ γοργὰ βήματα τὴ σκάλα, οἱ γυναῖκες τοὺς περίμεναν...

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β΄ ΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Πρὸς τὸ διχασμὸ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Οἱ ἐκλογὲς τοῦ 1915	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Πρὸς τὴν κορύφωση τῆς κρίσης	120
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Οἱ Ἐπίστρατοι	168
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Τὰ Νοεμβριανὰ	220

Οἱ φωτογραφίες προέρχονται ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα: τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, Π. Δαγκλῆ καὶ τῶν οἰκογενειῶν: Ἀγγ. Βερτοδούλου - Καψάλη, Π. Ζωνίδη, Στ. Ἰωαννίδη, Κων. Κατσαδήμα, Κων. Κίτσου καὶ Λ. Μελᾶ. Σὲ ὅλους ἐκφράζω θερμὲς εὐχαριστίες.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ: ΓΕΡ.Σ. ΔΟΥΒΑΛΗ - ΕΛ. Π. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ
28ης Οκτωβρίου 41 (Στοά Καμπέρη) - Τηλ. 20.544, 27.845 - ΙΩΑΝΝΙΝΑ